

EMLÉKKÖNYV

A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM
SZÁZHUSZONÖT ÉVES
JUBILEUMÁRA

ELSŐ RÉSZ

Sepsiszentgyörgy

www.sznm.ro www.vitalmec.ro

EMLÉKKÖNYV

A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM SZÁZHUSZONÖT ÉVES JUBILEUMÁRA

ELSŐ RÉSZ

T3 KIADÓ

Sepsiszentgyörgy – Sf. Gheorghe
2002

ACTA (SICULICA) – 2001/1
Székelyföldi múzeumi évkönyvek

EMLÉKKÖNYV
A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM
SZÁZHUSZONÖT ÉVES
JUBILEUMÁRA

Sepsiszentgyörgy

Szerkesztette WOLF Tamás
Az évkönyvsorozatot grafikailag megtervezte
ÜTŐ Gusztáv
Borítóterv PÉTER Alpár
Tördelőszerkesztő BOTOS Kamélia

T3 Kiadó – Sepsiszentgyörgy
Felelős kiadó TULIT Ilona

Megjelent
a Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma Nemzeti és Etnikai
Kisebbségek Főosztálya és a
Nemzeti Kulturális Alapprogram
Múzeumi Szakmai Kollégiuma
támogatásával,
Délkeleti Intézet-program
keretében

A borítólapon az épülő
Székely Nemzeti Múzeum
(a FOTOFILM Kolozsvár képeslapjának
felhasználásával)

Hátsó borító:
a Nemes Székely Nemzet címere
KEÖPECZI SEBESTYÉN József
munkája alapján

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

ISBN-973-8103-27-4
ISSN-1224-7901

Első rész

Az olvasóhoz	5
Către cititor (Rezumat)	5
To the Reader (Abstract)	5
BOÉR Hunor, BIRÓ Rózsa, A Székely Nemzeti Múzeum kezdetei, 1875–1881	7
BOÉR, Hunor; BIRÓ, Rózsa, Începuturile Muzeului Național Secuiesc, 1875–1881 (Rezumat)	44
BOÉR, Hunor; BIRÓ, Rózsa, The Beginnings of the Székely National Museum, 1875–1881 (Abstract)	44
PAIS Ágnes, Adatok NAGY Géza sepsiszentgyörgyi éveire	59
PAIS, Ágnes, Géza NAGY în Sf. Gheorghe (Rezumat)	83
PAIS, Ágnes, Géza NAGY in Sepsiszentgyörgy (Abstract)	83
LÁSZLÓ Attila, Kiadatlan megemlékezés LÁSZLÓ Ferencről 1937-ből	85
LÁSZLÓ, Attila, Comemorare inedită despre Francisc LÁSZLÓ din 1937 (Rezumat)	97
LÁSZLÓ, Attila, Unedited Commemoration about Ferenc LÁSZLÓ from 1937 (Abstract)	97
LÁSZLÓ Ferenc, CSUTAK Vilmos, A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának jelentése a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségéhez a Múzeum 1915. évi működéséről és állapotáról	99
LÁSZLÓ, Ferenc; CSUTAK, Vilmos, Raportul consiliului director al Muzeului Național Secuiesc către Inspectoratul Național al Muzeelor și Bibliotecilor privind activitatea și situația Muzeului în anul 1915 (Despre publicare)	110
LÁSZLÓ, Ferenc; CSUTAK, Vilmos, Report of the Managing Staff of the Székely National Museum towards the National Department of Museums and Libraries regarding the Activity and Situation of the Museum in the Year 1915 (About the publication)	110
SÁS Péter, KÓS KÁROLY két levele a Székely Nemzeti Múzeumhoz	111
SAS, Péter, Două scrisori ale lui Károly KÓS către Muzeul Național Secuiesc (Rezumat)	113
SAS, Péter, Two Letters of Károly KÓS to the Székely National Museum (Abstract)	113
KÓNYA Ádám, BOÉR Hunor, A Székely Nemzeti Múzeumba tervezett fal- és üvegfestmények	115
KÓNYA, Ádám; BOÉR, Hunor, Planuri de decorare interioară a Muzeului Național Secuiesc (1911–1943) (Despre publicare)	139
KÓNYA, Ádám; BOÉR, Hunor, Plans for the Inner Decoration of the Székely National Museum (1911–1943) (About the publishing)	139
TÓTH Szabolcs, BOÉR Hunor, Közmvéledési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között	163
TÓTH, Szabolcs; BOÉR, Hunor, Activități culturale ale Muzeului Național Secuiesc în perioada interbelică (Rezumat)	199
TÓTH, Szabolcs; BOÉR, Hunor, The Cultural Activities of the Székely National Museum in the Period between the Two World Wars (Abstract)	199
BOÉR Hunor, Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti történetéhez	217
BOÉR, Hunor, Date privind istoria interbelică a Muzeului Național Secuiesc (Despre publicare)	234
BOÉR, Hunor, Data about the History of the Székely National Museum between the Two World Wars (About the publication)	234

Az olvasóhoz

A 2000. évben a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt esztendő's fennállását ünnepelte. Annak ellenére, hogy a történelmi Magyarország, majd Románia területének egyik legjelentősebb múzeumi intézménye volt, és 2000-ben is az, és annak ellenére, hogy az egyetlen kisebbségi magyar tudományos és művelődési intézmény, amely eredeti jellegét ez idő alatt töretlenül megőrizte, története mindmáig megíratlan. Legyen ez az **Emlékkönyv**, melyet a Múzeum 125 éves fennállásának tiszteletére állítottunk össze, az ehhez történő hozzájárulás.

Către cititor

(Rezumat)

În anul 2000 Muzeul Național Secuiesc a împlinit 125 de ani. Cu toate că a fost și este una din cele mai importante instituții de acest gen din fosta Ungarie și din actuala Românie, reprezentând singura instituție științifico-culturală minoritară maghiară, care nu și-a pierdut niciodată caracterul său original, istoria muzeului nu s-a scris încă. Dorim ca acest **Volume Omagial** dedicat celor 125 de ani de existență să contribuie prin comunicările sale la elaborarea acesteia.

To the Reader

(Abstract)

In the year 2000 the Székely National Museum turned 125 years of existence. Although it was and it is one of the most important institutions of this type of ex-Hungary and present-day Romania, representing the only Hungarian minority scientific-cultural institution, which has never lost its original character, the history of the museum has not yet been written. We wish that this **Volume of Homage** dedicated to the 125 years of existence – would contribute by its papers to its elaboration.

A Székely Nemzeti Múzeum kezdetei, 1875–1881

(Kivonat)

A Székely Nemzeti Múzeum egyike a legrégebb nagy magyar múzeumoknak, és egyben az egyik legrégebb és legjelentősebb ilyen intézmény Románia területén. A dolgot a múzeum alapítását és intézményszerűsülését tárgyalja. Özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília (1824–1905) és gyerekeinek házitanítója, VASADY NAGY Gyula (1845–1881) mindjárt a kezdet kezdetén, 1875 nyarán megnyitja a nyilvánosság előtt az imecsfalvi múzeumi gyűjteményt, és párhuzamosan megkezdődik annak feldolgozása és tudományos értékesítése is. Amikor 1877-ben használni kezdik a Székely Nemzeti Múzeum nevet, a múzeum már az ilyen jellegű intézmények valamennyi ismérvével rendelkezik. Nehéz küzdelem után, 1879-ben siker koronázza alapítóinak azt a célkitűzését is, hogy az addigi magánmúzeumot a székely közösség képviselői vegyék át hivatalosan, ekkor kerül a több mint 9000 tételre gyarapított gyűjtemény Sepsiszentgyörgyre. VASADY harminchat évesen meghal, betegség és rendkívüli erőfeszítései áldozataként, de még ebben az évben (1881) a múzeum **Alapszabályai** rendezik végre az intézmény jogállását – a Székely Nemzeti Múzeum, alapító nagyszonya akaratának megfelelően a székely nép elidegeníthetetlen tulajdona lesz. A dolgot vázálul VASADY múzeumtörténeti kéziratát szolgál, külön adatolás nélkül.¹

Ritka, hogy a kezdet valóban egy utóbb annak tekintett pillanat legyen. A kezdet többnyire kezdetek, elhúzódozó folyamat. A Magyar Tudományos Akadémia alapítási dátumaként mindig 1825-öt említjük, pedig az csak SZÉCHENYI felajánlásának éve, az első gyűlést öt évvel később hívták össze. A Székely Nemzeti Múzeum alapítási éveként gyakran jelenik meg 1879, holott ekkor csupán köztulajdonba kerül az addigi magángyűjtemény. Csakugyan ez az év szerepel a múzeum pecsétjén, méghozzá az 1881-es *Alapszabályok*nak megfelelően, de aki a forrásokat futólag is ismeri, tudja, hogy 1879 valójában az első nagy válság tetőzésének ideje, amelyre kicsiny híján rámegegy az alakuló intézmény. 1879 kiemelése persze nem véletlen. CSUTAK Vilmos, a nagy igazgató 1929-re jut oda a két világháború között, hogy intézménye kisebbségi voltának dacára is újra megszilárdulmegerősödik, és jubileumi rendezvényekben gondolkodhatnak. SZÉKELY Zoltánnak a romániai megyésítés, Kovászna megye megalakulása – lényegében Háromszék megye helyreállítása – teszi lehetővé és szabja meg, mikor ünnepeljen, miért éppen 1969-ben valamilyen kerek évfordulót. De bizonyítottan, mindketten pontosan tudták, hogy az alapítás igazából 1875-ben történt, ahogy LÁSZLÓ Ferenc is következetesen ezt az évszámot illesztette korábban a múzeumi estek meghívójára, a húszas évek első felében.

Ellentétben számos testvérintézményével, ha kezdeteit az 1875–1881 periódussal helyesebb is behatárolnunk, a székely múzeum alapítási éve egyértelműen 1875. A Székely Nemzeti Múzeum jóval 1879 előtt rendelkezik egy működő ilyen intézmény valamennyi ismérvével. Egyrészt rendezett, élő, gyarapodó gyűjtemény. Állandó kiállítását látogatási könyve bizonyítja: mint nyilvános gyűjteményt tekinthették meg az érdeklődők, már indulásból – az első olyan látogató, akit vezettek is, 1875. jún. 26-án kereste fel. 1879. szeptemberi átadásáig ezerháromszázan írják be nevüket a pergamenkötésű látogatási könyvbe², és ez nyilván

* Sf. Gheorghe, N. IORGA 12, Bl. 22C/2, RO-4000

** Sf. Gheorghe, J. Z. BEM 2, Bl. 3B/8, RO-4000

nem az összes vendég. 1875. aug. 15-től saját berendezése van, a kiállított tárgyakat kivétel nélkül felcímkézik, VASADY a látogatási könyv hátsó felébe is vezeteti szakleltárakat – katalógussal fogják átadni a köznek. Az első ismertetés MILETZ János tollából jelenik meg róla: 1876 nyarán 2410 tételt számlált.³ Ugyanő később a *Keletrben* 6398 tárgyból, könyvből, dokumentumból emelhet ki értékes érdekességeket, 1879. szept. 15-ig pedig 9365 darabra⁴ szaporodott az anyag. A gyűjtemény jogi helyzete is rendezettnek tekinthető, összegezve az eddigieket: nyilvános magángyűjtemény.

Másrészt, az alapítók imecsfalvi tevékenysége egyértelműen intézmény jellegű. Megszervezik a gyarapítást – a gyűjtés állandó, az adományokkal mind rendszeresebben elszámolnak a *Nemere* és más hírlapok hasábjain.⁵ VASADY kiépíti a cserekapcsolatokat – oktatási intézmények sora küldi meg, nyomda engedi át kötelezpéldányszerűen kiadványait, hasonló gyűjteményeknek adnak anyagot ők is, és jeles kutatóktól kapnak ugyanígy, mint pl. TORMA Zsófiától, aki CSEREYNének „Sófi barátnéja”. Megszervezik a saját finanszírozásukat, támogatásokat nyerne meg, saját rendezvények jövedelmét fordíthatják magukra, sőt, már azt megelőzően a kolozsvári 1848-as honvédmennyhely számára gyűjtenek. Utóbbi célt szolgálja első kiadványuk is, a BEM érdemrendjéről és KOSSUTH kísérőleveléről készített képeslap, 1877-ben.⁶ Megszervezik az időállóbb jogállás biztosítását, ehhez szabályos lobbyt folytatnak sajtóban, politikai és tudományos körökben, és kitartó küzdelmüket sikerre viszik.

Harmadsorban, a múzeum azonnal bekapcsolódik a magyar tudományos életbe. A Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Történelmi Társulat, az Erdélyi Múzeum-Egyelet, a Délmagyarországi Régészeti és Történelmi Társulat szakembereit nyerik meg a feldolgozásnak. VASADY régi magyar könyvek unikum töredékét menti ki a régi kötetstáblákból, adja SZABÓ Károlyt értő kezébe, siculicák gyűjtését szervezi. MILETZ János oldalán levéltári forrásközlést készít elő – Temesváron már 1876-ban nyomdafestéket látnak 17. századi dokumentumok a

„CSEREYNÉ-gyűjteményből”.⁷ 1876-ban tárgyaik ott vannak a RÓMER Flóris szervezte budapesti, VIII. nemzetközi őstörténelmi és embertani nemzetközi kongresszuson, amely fordulópont a magyar régészet történetében. Az 1877. decemberi kolozsvári műipari és iparműtörténelmi tárlaton, ill. nő- és háziipari, tehát tkp. egyben néprajzi, a kolozsvári Jótékony Nőegylet szervezte kiállításon is nagyobb részét az imecsfalvi anyag teszi ki a székelyföldi felhozattal, nyolc évvel az 1885-ös budapesti országos kiállítás előtt. SZILÁDY Áron a kódexeieken dolgozik, így a negyedik magyar irodalmi műnek, első magyar Biblia-fordításunknak az *APOR-kódex*beli szoltárain. 1879-ben a természetrajzi anyag meghatározására is lépések történnek, még a sepsiszentgyörgyi átadást megelőzően, KOCH Antal bevonásával. VASADY SZABÓ Károllyal, IPOLYI Arnolddal, SZILÁGYI Sándorral, FINÁLY Henrikkel, Carl GOOS-szal, FRAKNÓI Vilmostal, PULSZKY Ferencsel, SZENTKATOLNAI BÁLINT Gáborral levelezik.

A kezdetek jobb megértése végett a CSEREYNÉ és VASADY alkotta rendkívüli párost kell közelebbről megvizsgálnunk, az 1870-es évek első felének magyar múzeumi helyzetét, és azt, hogy miként jelentkeznek a képben egy harmadik „alapító”: KOSSUTH Lajos. A Székely Nemzeti Múzeum név nem véletlen. Tudunk kell hozzá, mi az, hogy székely, mi az, hogy nemzet, mit jelent ekkor a múzeum fogalma és mit a „nemzeti múzeum”, mit az, hogy székely nemzet – mit jelent a Székelyföldnek és kiemelten Háromszéknek 1848–49.

Özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília (1824–1905)

Minden erdélyi előkelőbb nemesi ház családi ékszerei, fegyverei, ereklyéi és más tárgyai a szó tágabb értelmében véve múzeum – írja az első, mégpedig cselekvően részes tanúk egyike, JANCÓS Benedek.⁸ Ilyen volt az imecsfalvi CSEREY-ház is. De az alapítónő munkásságát ennél komolyabb előzmények magyarázzák. A nemrég elhunyt régész FERENCZI István hívta fel a figyelmet első, még diákkori szakközleményében⁹ arra, hogy szülőfalujában milyen

gyerekkori élmények alapozhatták meg CSEREYné indítékait. ZATHURECZKY Emília Olaszteleken született, 1824. nov. 21-én.¹⁰ Az erdővidéki Olasztelek környéke gazdag régészeti lelőhelyekben, és a helybeliek fogékonyak voltak az ilyesfajta értékekre. DANIEL Gábor 1869. évi ásatását (Székelyföld első régészeti ásatása) SZABÓ Károly méltatta RÓMER Flórisnak – arról a szomszéd falubeli földbirtokos DANIEL Gáborról van szó, aki CSEREYné fő politikai támogatója lesz Udvarhely megye főispánjaként a múzeum jobbiztosításáért folyó küzdelem idején, neki köszönhetően tartották fenn Emíliának, majd a család egy képviselőjének mindenkori belsőzlási jogát a múzeum ügyeibe.

A község határában levő, máig kikutatatlan római táborhely (vagy település?) maradványainak feltárását CSEREYné öccse, ZATHURECZKY Károly szorgalmazza az Erdélyi Múzeum-Egyletnél.¹¹ Ugyanő az 1860-as évek közepén komoly éremgyűjteményt állít össze, melyet majd a kolozsvári múzeumi egyesületnek adományoz – a gyűjtést szakmailag is értékes levelezés kíséri. 1876-ban és 1879-ben¹² tanácsadója Emíliának múzeumi eljárásokban, az alapítólevél pontjait illetően, melyik városba kerüljön stb. Jelzi az új irányzatot (PULSZKY stb., vidéki múzeumok alapítására), majd kivárást tanácsol 1879-ben egyletalapítási kísérlet helyett.

Ami CSEREYné családtagjait illeti: nem csak Károly testvére társ a múzeumalapításban. A fiúk neve benne van az alapító okmányban, Gyula cselekvő részese az 1879-es „háborúnak” (a sepsiszentgyörgyi átadásnál is ő képviseli anyját), de a gyűjtésnek is, Ákos pedig később pl. az erdélyi testamentumok forrásközlésének elindításában játszik szerepet. A ZATHURECZKY-rokonság mindvégig támogatja, unokahúga, KELEMEN Lajosné ZATHURECZKY Berta, mielőtt nénje végakaratára szerint átadná az utolsó levéltári anyagokat is a múzeumnak, felhasználja őket történeti regényeiben, amelyek egy-egy fejezete így művelődéstörténeti értéket nyer a szakma szerint.

A másik, a negyvennyolcas indíttatás is családi vonzatú: CSEREYné egy másik öccse, ZATHURECZKY István honvéd huszárszázados Kufsteinben szerzett betegségében halt meg. Ez a

nemzedék valóban 1848–49-é, emlékezzünk csak, RÓMER RÓMAI néven vonul be önkéntesnek, és járja meg aztán a börtönt, BEM PULSZKY Ferenc színházi látcsövével indul Erdély felszabadítására. CSEREYné PETŐFivel egyidős, a szabadságharc idején pénzt, ékszert ad a honvédség felszerelésére, zászlószalagot hímez, tépést készít. A bukás után azok között van, akik szabadságharcosokat látnak el ruházattal, menekülésüket segítendő. Ez Háromszéken, a szabadságharc volt erdélyi bázisában ráadásul kiemelt kockázatot jelentett. 1875-ben már közeli barátnök DAMJANICH özvegyével, múzeuma első nagy közéleti próbája a gyűjtés a kolozsvári honvéd-menházra, de a marosvásárhelyi BEM-szobor felállításában is jelentős a szerepe.

CSEREYné művelt nő, már otthon sok történeti művet olvasott, emlékszik vissza a sepsiszentgyörgyi múzeumőr DOMJÁN István, érdekelte a történelem. Méltatói kiemelik, hogy „kora ifjúságától kezdve szívesen foglalkozott könyveivel és emellett régiségek, érmek, kőkorszaki, bronzkori stb. leletek összegyűjtésével, amelyek évek során tetemes számra szaporodtak fel”.¹³ A latin nyelv sem volt számára idegen,¹⁴ ami mindjárt más fénybe helyezi hozzáállását is a levéltári forrásanyag beméréséhez, feldolgozásához – személyesen kereste fel a poros, eldugott padlásokat régiségek után kutatva, szorgalmazta, többször sikerrel, a szakemberek kezére adott, általa gyűjtött okiratok közzétételét. VASADY halála után ő is levelezik testvérmúzeumokkal (Zilah, Déva stb.) csere ügyében, adományoz is a temesváriaknak, zilahiaknak, dévaiaknak, Marosvásárhelyre a székely iparmúzeumot alapozandó stb. 1887-ben a sepsiszentgyörgyi székely iparkiallításon 100 db. párnavéggel, lepedőszéllal, egyéb „hímzéssel” jelentkezik, komolyan meglepve a szervező BINDER Lajost. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület kolozsvári táj- és néprajzi múzeumának ugyancsak ő adja székelyföldi anyaga törzsét,¹⁵ a korszak legnagyobb erdélyi gyűjtőjének tekintik.

A múzeumalapítás egy további, személyes háttere ismét családi – tragédia.¹⁶ Emília mindkét említett öccsét eltemeti, de az igazi sorscsapás férje, a CSEREYek irányából éri. A tehet-

séges családnak ez az ága terhelt, a jóra való, de gyengébb fizikumú, betegesebb CSEREY Jánosnak mindhárom testvére fiatalon halt meg, a két fiú huszonöt évesen lett öngyilkos. CSEREY Jánost nem is merték taníttatni. Két gyermeküket két, illetve tizenegy évesen elvesztik, a legidősebb fiú, Balázs 1869-ben a fővárosba utazik doktorálni, és öngyilkos lesz. Három év múlva a legkisebb fiú, Mihály hal meg, hét évesen, agyhártyagyulladásban. Újabb három évre rá, 1875-ben egy tüdőgyulladás nyomán elveszíti férjét. CSEREYné sem meri taníttatni küldeni a megmaradt fiúkat, az ebben az évben 18, illetve 19 évét töltő Ákost és Gyulát, inkább házitánító-nevelőt fogad melléjük. Így kerül Imecsfalvára VASADY NAGY Gyula. Az özvegy a munkában, a közéleti tevékenységben¹⁷ keres vigaszt, de a tragikus végzet élete végéig nyomon követi a nagyasszonyt: fia, Gyula huszonöt évesen öngyilkos lesz, 1887-ben Ákosnak három gyermekét követeli áldozatul a járvány, 1905 szeptemberében a Gyula fia, a CSEREY Jánosné felnevelte Mihály is öngyilkos lesz huszonöt évesen. A hátgerincével beteg Ákost egy hónappal ezután veszíti el. Az utolsó megpróbáltatásokat Emília sem éli sokkal túl, „a székely Nióbe”, ahogy unokahúga nevezte, november 5-én hal meg. Az Ázsia-kutató SZENT-KATOLNAI BÁLINT Gábor írja halálakor: „A Székely Nemzeti Múzeumot nemcsak alapította, hanem átadása után is a legbuzgóbb gyarapítója volt gyűjtés és vásárlás által. Ahol csak valamely régi könyv, vagy iratgyűjteményről, lomtárról értesült, azonnal odasietett, és nem irtózva a sokszor százados porlepte könyvek és iratsomagok piszkától, a legnagyobb türelemmel nézte át azokat egyenkint, hogy csak a valami beccsel bírót az enyészettől megmentsse. Az idő által megfakult régi iratok olvasása, amelyben igazán bámulatos gyakorlottságra tett szert, annyira megviselte a szemeit, hogy ezentúl még a rendes nyomtatás olvasásától is tartózkodnia kell. Hogy ki fog ezután annyi fontos iratot megmenteni az enyészetből, azt nem tudom.”

VASADY NAGY Gyula (1845–1881)

Nagyvasadi VASADY NAGY Gyula 1845-ben született, aug. 26-án, Gyulafehérváron. 1848-ban édesapját Kolozsvárra helyezték főorvosnak, az események honvéd áldozata lett. VASADY Szebenben végzett el négy elemi osztályt, majd Kolozsváron két gimnáziumot, Marosvásárhelyen két kereskedelmi, végül Bécsben három kereskedelmi osztályt.¹⁸ A kereskedelmi pályán szándékozott elhelyezkedni, könyvtáros Carl OSTERLAMM pesti könyvkereskedésében (1864. dec. – 1865. jan.), majd STEIN János kolozsvári könyvkereskedésében és kölcsönkönyvtárában pénztáros és könyvtáros (1865. febr.–1866. febr.).

Édesanyja, KERÉKES Anna, aki FINÁLY Henrikhez ment másodszor férjhez (a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egylet titkára, majd egyetemi tanár), 1868-ban meghal „búskórságban”, ezzel fia rokoni támasz nélkül marad, illetve FINÁLY mégiscsak „Édes Fiam!” megszólítással ír neki levelet még 1875 nyarán. 1866. júniustól 1869. augusztusig Győrben, a magyar múzeumügy nagy alakja, RÓMER Flóris városában dolgozik, Rudolf HENNICKE könyvkereskedésében. A közéleti tevékenységtől korántsem idegenkedő ifjú Győrben a tűzoltóság létrejöttében vállal szerepet, a napi sajtóban is jelen van. Bécsbe megy, báró DERRA alkalmazza nevelőnek, továbbra is ír, itt „Voltaire”, PAZAR Gyula, Zérus stb. nevek alatt, több magyar napilap állandó levelezője lesz. A báró egyik fia meghal, a báró maga, aki barátjának tekinti, ezután Triesztbe költözik (levelezni fognak, antikvárius, szakmai kérdésekben is). VASADY 1871. januártól áprilisiig segédkönyvvivő a Providencia bécsi pénzügyintézetnél, de az megszűnik. 1871. szeptemberben beiratkozik a Karlsruhe-i ipartanodába (Polytechnische Schule), tényleges ottani tanulmányai nem valószínűek. Életrajzi adatai nem egyértelműek, kolozsvári publikációja arra enged következtetni, hogy ide tér vissza, és talán ekkor, nyáron dolgozik Csucsán is rövid ideig a Keleti Vasút pénztárosaként.¹⁹ Jelentős szerepet játszik a kolozsvári tűzoltóság létrejöttében, a vasutasokra támaszkodik. Megírja *A tűzoltás kézikönyvét*, amelyet HECKENASTnál szeretne kiadni, de

nem tudnak megegyezni, a munka kéziratban marad, emlékezik JANCSÓ Benedek. Gyergyószentmiklósi nevelősködése BOCSÁNCZY Kristóf fiai mellett ott kapott ajánlólevele szerint 1872. júniusig tart.

1873. januártól áprilisig az Első Magyar Általános Biztosító Társulat hivatalnok, áprilistól szeptemberig a kolozsvári Victoria alkalmazottja, majd Brassóba megy, és a SPITZER-BURCHES-féle magán kereskedelmi középiskolában tanít magyar nyelvet és társalgást (a *Századokban* megjelent nekrológja szerint valamikor a pesti egyetemen is hallgatott bölcseletet, tanárjelöltként alkalmazták, de ezt államiságja engedélyezésére benyújtott 1874. szeptemberi kérése nem erősíti meg). Több magyar napilapba ír cikket, és ebben az időben állítja össze Werthanes JAKUDZSIAN örmény mechtarista szerzetessel az első magyar **Gyakorlati örmény nyelvtant**, amely 1876-ban fog megjelenni. A kolozsvári-brassói időszakban iskola- és nevelésügyi cikkeket is közöl (*Kolozsvári Közlöny*, 1871; *Magyar Polgár*, 1872; *Nemere*, 1873–74), Bécsbe a szerzetesekkel levelezik, Kolozsvárra FINÁLY Henrikkel, mostohaapjával, tagja lesz a HERRMANN Antal alapította brassói magyar Polgári Körnek, régészettel is foglalkozik.

JANCSÓ Benedek és SZENTIVÁNYI Ignác szerint²⁰ 1875-ben mint jó nevű magyar nyelv és irodalom tanárt hívja meg CSEREYné két fia házitánító-nevelőjének. VASADY, aki már Brassóban előadásokat tartott szép gyűjteményei alapján reál- és kereskedelmi iskolai tanítványainak, szakértőként és szenvedélyes régiséggyűjtőként örömmel szemléli a család régiségeit. Hozzácsatlója, CSEREYnének eladva, a maga gyűjteményét, és kis múzeumot állít össze, amelyet előbb csak a család tagjai és közelebbi ismerősei tekinthetnek meg.

1875 magyarországi múzeumai

A Magyar Nemzeti Múzeum az Országos SZÉCHÉNYI Könyvtárból nőtt ki. Utóbbi szakaszerű katalógusát 1799-cel kezdik összeállítani; az alapítás hivatalos pillanatában, 1802 végén a gyűjtemény könyvtári jellegű anyagon kívül csak

2600 és egynéhány érmet tartalmaz. 1803-ban kerül Pestre, dec. 10-én adják használatba. A Múzeum felállítását az országgyűlés 1807-ben határozza el, de a külön érem- és régiségtár, ill. a SZÉCHÉNYI Ferencné által 1808-ban alapozott természetiek tára csak 1809-ben különül el, 1810-ben nyílik meg. Hányattatások után (Temesvárat, Nagyváradot is megjárja; használatafeldolgozása többször szünetel), 1836–47-ben született épületében rendeződik elhelyezése, és az újraszervezésre a Kiegyezést követően kerülhet sor. Nemzeti Múzeummá igazából RÓMER 1869-től 1894-ig tartó vezetése alatt válik. 1836-tól van képtára (ez 1846-ban nyílik meg, 1876-ban szervezik át, 1896-ban olvad az alakuló Szépművészeti Múzeumba); 1871-től néprajzi osztálya (ideiglenesen kiállítva, 2500 feletti tárggyal, katalógussal; hosszú pangást, gyűjteményeinek megcsonkítását követően, az 1896-os néprajzi falu bementett anyagával alapozódik Néprajzi Múzeummá); 1874-ben lépcsőházában nyílik meg az iparművészeti múzeumnak szánt gyűjtemény (1873-ban kezdenek vásárolni, gyűjteményeket átcsoportosítani évégett; első kalauzát megszerkesztik, de személyzete, szervezete nincs még; 1876-tól lesznek ideiglenes alapszabályai, és 1877-ban költözik ki, 1881-ben válik el a Nemzeti Múzeumtól).²¹

A legrégebb magyarországi-erdélyi vidéki múzeumok az 1817-ben megnyílt Báró BRUCKENTHAL-múzeum, az 1849-es alapítású Erdélyi Természettudományi Egyesület múzeuma (mindkettő Nagyszebenben, utóbbi 1851–73-ban az evang. gimnáziumban, majd előbbi épületében), a pozsonyi orvos- és természettudományi egyesület múzeuma (1856; kiadvánnyal 1856–66-ban) – mindhárom német –, az 1858–60-as kezdetekre visszatekintő győri, RÓMER Flórisé – ez ugyan iskolai gyűjtemény marad, de 1859 májusától rendeltileg gyűjtőhely –, valamint 1860-tól (külön régiségtárral tkp. 1862-től) az egy évvel idősebb Erdélyi Múzeum-Egylet létrehozta kolozsvári. Őket követi a Kiegyezés biztosította új feltételek között a vidéki magyar múzeumok első nagy generációja. A dolgozatunk tárgya imecsfalvi kezdet nem elszigetelt eset, a testvérkezdeményezéseket leg-

inkább még az *Archaeologiai Értesítő* korai évfolyamaiban követhetjük nyomon. Néhány kiemelkedő esemény is segít a tájékozódásban: az 1873-as bécsi nemzetközi kiállítás kapcsán kerülnek felsorolásra az akkori jelentős régészeti gyűjtemények,²² RÓMER pedig az 1876-os budapesti, VIII. nemzetközi régészeti kongresszusra a vidéki erőket is megmozgatva szervez nagy kiállítást, és az erről készült katalógus ugyancsak számbavétel.²³ Eltekintve az önálló intézménynek nem tekinthető, illetve a tudományos célokat maguk elé nem tűző magán-, iskolai és egyházi gyűjteményektől, 1875-tel bezárólag jön létre Sopron (1867), Pozsony, Gyula és Nagykálló (1868) múzeuma, valamint a múzeumot tervező vagy meg is valósító szombathelyi, kassai, nagyváradai, temesvári egyesületek (1871–72).

Ahány helyszín, annyi történet. Sopron múzeumügye előbb a Soproni történeti és művészeti egyesület kezdeményezéséhez kapcsolódik, amely 1867 decemberében alakul meg és alapít múzeumot, 1869-ben több teremnyi a kiállítása, könyvtára. 1881-ben azonban feloszlik, a tárgyak kétharmadát a kiállításra átengedők visszakerik. A többi felajánlják városi múzeum céljára, és 1891-ig a városi levéltáros kezelésében találhatóak. Időközben, 1885-ben, a sopronmegyei régészeti társulat alakuló ülésén PAUR István, a SZÉCHENYIek utolsó levéltárosa megalapítja a vármegyei múzeumot. Halála után, 1893–96-ban a két gyűjteményt egyesítik, 1897–98-ban egy helyre is költöznek, 1901 az új megnyitás éve.²⁴

A Pozsonyi Városi Múzeumot 1868. júliusban hozza létre a pozsonyi város-szépítő egyesület, 1871-ben megyei egyesület is alakul; 1874-ben a pozsonyi régészeti egyesület ad hírt magáról, 1875-ben a Pozsony-megyei Egyesület évkönyvet tervez; 1879-ben nyílik meg két teremben a vármegyei régészeti egyetemi múzeum.

Gyulán 1868 szeptemberében ajánlja fel a városnak múzeumi gyűjteményét MOGYORÓSSY János (1869-ben veszik át hivatalosan), zárt üveges szekrényekben áll a r. kat. elemi iskola emeleti tornácából elfalazott helyiségben 1873-ig, ekkor ugyanő minisztériumi engedéllyel a leendő Békés vármegyei régészeti és művelődéstörté-

nelmi társulatnak ajánlja fel, amely 1874-ben meg is alakul, múzeuma is megnyílik, és 1875–1893-ban kiadványt jelentet meg.²⁵

Nagykállón is 1867–68-ban születik a Szabolcs-megyei Régészeti Egyesület és múzeuma. 1872-ben azonban utóbbi a megyeházán „a közönség számára csaknem teljesen hozzáférhetetlen”, ezért a reáltanodába költöztetik, hogy bár heti egy nap délelőttöként nyitva tarthasson. Az egyesület feloszlik, a múzeum anyagának értéke- sebb része 1876-ban felkerül Budapestre, a nemzetközi régészeti kongresszusra, és majd egyenesen az új megyeközpont Nyíregyházára viszik vissza, raktárba. Csak 1892-ben hozzák oda utána a maradék anyagot, egészülnek ki Jósa András gyűjteményével vármegyei múzeummá.²⁶

Szombathelyen 1871. októberi kezdeményezés nyomán 1872 első napján alakul meg a Vas-megyei Régészeti Egyesület, (régészeti) múzeuma július végétől nyilvános, tudományos munkáját *Jelentései* bizonyítják (1873–85).²⁷ Kassán ugyancsak 1871 végén indul a múzeumot célzó mozgalom, de csak 1872 októberében alakul meg a Felső-Magyarországi Múzeum Egyesület, decemberben már gyűjti a múzeumi anyagot. 1874-től jelentet meg *Évkönyveket*, 1876. júniusban nyitják meg a Felsőmagyarországi Múzeumot.²⁸

1871-ben Székesfehérváron gyűjtés folyik megalakítandó megyei régiségtár részére. 1872-ben kimondják a Fehér-megyei múzeum felállítását, 1875-ben várják, hogy megnyílik a régiségtára, de 1873-ban még történelmi s régészeti egyesület alakulásánál tartanak, 1879-ben ez sikeres kiállítást szervez. Másrészt a nyolcvanas évek végére hozzáférhetetlen a gyűjtemény.

Nagyváradon ugyan már 1871-ben elhatározták, de csak 1872. márciusra várják a nagyváradai (Bihar-megyei Történelmi és Régészeti) Egyesület megalakulását, áprilisra tervezik múzeum felállítását. 1872 végén kiállítást szerveznek, de utána elköltöztetik a megyeháza két terméből (csak RÓMER viteti majd megfelelő helyre 1885-ben). Van havi folyóirata 1875. április óta, de 1886-ban nyílik csak meg társulati múzeuma.

A temesvári Dél-magyarországi Történelmi és Régészeti Társulat 1872-ben alakul; 1875-től olyan *Közlönyt* rendszeresít, amely

országos szinten is figyelemmel kíséri a múzeumügyet. A gyűjtemények a csanádi püspök palotájában találhatóak 1876-ig, amikor a vármege biztosít számukra helyiséget, majd épületet; kiállítás csak 1877-től van. Ekkortól gondolt természetrajzi múzeum létesítésére az 1874-ben alakuló, 1875–76-ban évkönyvet kihozó délmagyarországi természettudományi társulat is. 1882-ben délmagyarországi múzeum-egyesület létesül, 1885-ben egyesül a tíz éves társulattal, 1891-ben nyílik meg az új múzeumpalota.

Ha Sopron és a szabolcsiak esetében intézményi folytonosságról nem beszélhetünk, Pozsony múzeumi gyűjteménye pedig 1900-ra sem éri el a 6000 tárgyat, Gyulával HAMPEL példázza a nyolcvanas években a fejlődésében megtorpanó, ellehetetlenülő vidéki múzeumok ügyét. Székesfehérváron már az egyleti múzeumalapítás elakad; Nagyváradon, Temesváron csak később létesül nyilvános múzeum. Még Szombathelyen is közel három évtizedes, súlyos válság követi LIPP Vilmos távozását a múzeum éléről. Talán Kassa a szerencsés kivétel. A kezdetek korántsem felhőtlenek. A Háromszéken megvalósultak a testvér-kezdemenyezések tükrében kifejezetten sikertörténetnek tekinthetők.²⁹

1875–76, Imecsfalva, a két történet

A székelyföldi múzeum gondolata, jelzi idézett munkájában FERENCZI István, NAGY-KEDEI FEKETE Sámuel ny. kir. udvari tanácsosnál felmerült már.³⁰ A CSEREYNÉ és VASADY NAGY Gyula imecsfalvi találkozásával kezdődő tényleges megvalósulás tulajdonképpen két történet: nevezük az egyiket kanonikusnak, ez az intézményi ismérvek mentén teszi követhetővé az eseményeket; a másik a történeté valójában össze sem mindig illeszthető, olykor nevetésre ingerlő esetek olyan csoportja, amely érthetővé is teszi az előbbit, mert a térség intézménytörténetének rejtett, de azóta is sokban változatlan erővonalai mentén feslik fel pillanataiban a kánon lényegéből adódó visszavetítés. A kanonikus történet kronologikusan felépíthető, megpróbáljuk minél részletesebben bemutatni, hogy lehetővé tegyük az elemzést; a másik, a karneváli „történet” felbukkanási pont-

jait-szakaszait nem emeljük ki eseménysorából, de jelezzük.

VASADY 1875. jún. 8-án érkezik meg Imecsfalvára, hozza magával saját természetrajzi és éremgyűjteményét. CSEREYNÉ ezt megvásárolja, és a házitanító a két CSEREY-fió gyönyörködtetésére kiállítja. Miután a helybeli és vidéki nép előtt is felébresztik vele az érdeklődést, olyanmire, hogy a ház vendégei támaszt kezdenek ígérni gyarapítására, és napról napra látogatótabbakká válnak, CSEREYNÉ is hozzájárul családi anyagával. Majdnem 160 db. csak a 17–18. századi okirata; az imecsfalvi kerti lakba (fillegória) feltehetően a fa-, bécsi porcelán és vas-tárgyak, néhány ékszer, az eredetileg a fiúk tanulószobájában kiállított mintegy 180 tárgy kerül.

Jún. 25-re többen csakugyan gyarapítják a gyűjteményt, ezért állítják fel a már említett katalógus-lajstromkönyvet, hogy az adakozók sajátkezüleg beírassák nevüket, adományaikat. Aug. 15-ig 59 látogató 108 tárgyat ad. Már négy nappal korábban megjelenik az első sajtótudósítás a lajstromozott gyűjteményről és a kiállításról;³¹ VASADY mesterember hiányában sajátkezüleg farag és gyalul állványokat, hogy ne csak asztalokon, kaszteneken legyen kirakva az anyag, mint addig.

Itt jelentkezik először a karneváli történet: a petőfalvi múmia ügye. A „natronizált”³² hullát sírgödör ásásakor, 1868-ban találták kiszáradtan az Imecsfalvával szomszédos Petőfalva temploma mellett, ruhamaradványokkal és egy később a múzeum birtokába került, ágain csillagalakban végződő vörösréz kereszttel. VASADY tudomást szerezve róla, meggyőzi CSEREYNÉT, és aug. 20-án éjjel hatósági engedéllyel és a helyi egyházmegye tudtával kiássák. A bizarr körülmények ellenére tény, hogy ez a múzeum első ásatása, a múmiát több, pár éve eltemetett halott kitakarását követően sikerül megtalálni. Imecsfalvára viszik, ahol üveges koporsóban már másnap, 21-én kiállítják. Tonzúra, szakáll, csuha, a szentély melletti temetkezés alapján VASADY barátot feltételez, a **MEYER's Conversations Lexikon Mönchs** címszava alapján pedig 1475-ben vörös barátok laktak volna az ugyancsak szomszédos Haralyon.

A sietség feltehetően nem véletlen: a közeli Előpatakon javában készülnek a kir. magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésének fogadására, és a múzeumalapító házi-tanítónak kitűnő érzelme van a propagandához. A jeles vendégek tanulmánykirándulásának Málnás–Tusnád–Szt. Anna-tó–Kézdivásárhely–Kovácszna–Zajzon–Brassó az útvonala. Kézdivásárhelyi nagygyűlésükön értesülhetnek az imecsfalvi érdekességről, és programjukba illesztik Imecsfalvát; a hírt DAMJANICHné hozza, akivel a tudós kirándulók már a tónál találkoztak. Délután 2 és este 7 óra között jönnek, megvendégelik őket, 331-en írják be nevüket aznap a látogatási könyvbe, köztük a magyar tudománytörténet olyan alakjai, mint JEDLIK Ányos, a dinamó feltalálója. Meglepi őket a gyűjtemény gazdagsága, szakszerűen rendezett volta, Pestre, Debrecenbe, Szegedre, Aradra, Nagyváradra kérik. Az őskori tárgyak és a múmia kelti a legnagyobb érdeklődést – a múmiát megvásárolnák. NENDTVICH Károly, a kor vezető őslénytanosa valószínűnek találja a VASADY feltételezte 3-400 éves korát. A gyűjteményt a vándorgyűlés résztvevői nevezik először múzeumnak.³³

Az elismerés új lendületet ad az alapítónak, a CSEREYek rokonsága is bekapcsolódik a munkába. De maradunk még a múmia-ügynél. A „hullát” az Erdélyi Múzeum-Egyletnek szánták, ahogy ekkor még az egész gyűjteményt. FINÁLYt ZATHURECZKY Károly és VASADY is értesítette, levelek mennek és jönnek, FINÁLY figyelmezteti arra is CSEREYnét szept. 25-én, hogy anatómiai preparátumként küldje. A petőfalviak nesztét veszik a készületeknek, és kiderül, hogy a múmia különleges értéket képvisel számukra. Megtalálásakor a nép tömegesen csókolta, imádkoztak mellette, mivel a plébános kihirdette, hogy szent. Sürgősen 25 forintot kérnek az iskolájuknak, és főleg öt veder pálinkát, tor címén a népnek, mert hátha szegényt nem is temették el hajdan tisztességesen. Nem mulasztják el arra célozni sem, hogy bizonyos KUPECZKY 100 Ft-ot ajánlott nekik a hullára, ám ők hazafiságból CSEREYnének adományozzák. Az iskolaszéki jegyző aláírta levelet szeptember 30-án küldik át. Okt. 1-jén FORRÓ alispán hatósági

engedélyt és kísérőlevelet ad a szállításhoz, de előbb Petőfalváról jönnek át behajtani a pénzt, szabályos nyugtát adnak 3-án 20 Ft-ról. A múmia 1875. okt. 3-án indulhat útnak, Hidvégen át Kolozsvárra. 1879. szept. 15-én még nem tudják, hogy megérkezett-e, a Múzeum-Egylet hírlapi, adományozási kimutatásában sem jelenik meg.³⁴ A példátlan eljárást Imecsfalván arra magyarázzák, hogy az adományt kicsibe se vették.³⁵

Mint említettük, a múzeumi anyagot „Háromszéki CSEREY-gyűjtemény” néven, külön terembe elhelyezve, a Múzeum-Egyletnek szánták, 1876 tavaszán kívánták volna egyszerre átadni, biztosítandó a gyűjtemény sorsát. CSEREYné, aki maga is Kolozsvárra számított költözni, most, érthetően, halálosan megsértődik. Megváltoztatja szándékát: legyen tehát 1876. jan. 1-jétől márc. 31-ig CSEREY Múzeum a gyűjtemény, majd ápr. 1-jén osztassék szét a korábban folyamodó Arad, Nagyszeben, Székelyudvarhely, Brassó gyűjteményeibe, gyűjtőinek. Mielőtt ez bekövetkezne, VASADY cikket ír **Alakítsunk egy múzeumot Háromszéken is** cím alatt,³⁶ és újra sűrűsödni kezdenek az adományok. A kerti lakot ekkor növi ki a gyűjtemény, és SZENTIVÁNYI Gyula is a cikkre feljön ki Imecsfalvára. Egy tragikus eseménynek és egy okos, legjobbkor jövő felkérésnek köszönhetően szerencsés fordulat áll be: SZENTIVÁNYI, Háromszék székely szék utolsó főkirálybírája, rövidesen már az új Háromszék vármegye első főispánja, ápr. 27-én 28 db. CSEREYnétől kapott tárgyat nyugtáz, felküldte az árvízkárosultak segélyezésére a fővárosban szervezett műipar és történelmi kiállításra. Párhuzamosan arra kéri az alapítónót, „ha régiséggyűjteményét az ország közkinccsév tenni elhatározta volna”, azt Háromszéknek adományozva tegye, a vidéki múzeumok új eszméjének jegyében.³⁷

CSEREYné döntéseiben nyilván nem csak a sértettséget kell keresnünk. RÓMER Flóris vidéki múzeumokat szorgalmazó eszméje valóban javában terjedt ekkor, nem csak utólag magyarázták ezzel a múzeumalapítás indítékát, hiszen a főszereplők további levelezésében is ott találjuk (1). 1876. januárban az alapítónó már SZABÓ Károlytól vásárol régi könyvet, az erdélyi

lyi múzeum könyvtári duplumaiból. KOZMA Ferenc tér ki arra, hogy petőfalvi, berecki, kovásznai, zágoni régiségtelepek, magánszemélyek rejtőgetett értékei révén gyarapodik a gyűjtemény. VASADY másfelől a sajtóban népszerűsíti az ügyet, sürgeti támogatását, május 20-án az árvízkárosultak javára kiállított anyagról jelenik meg hír.³⁸ Máj. 26-án a kézdivásárhelyi városvezetők, NAGY Gábor és MOLNÁR Józsiás ajánlatot tesznek egy „Kézdivásárhelyi CSEREY-Múzeum” megvalósítására, jún. 24-én pedig megjelenik **A háromszéki múzeum érdekében**.³⁹ VASADY múzeumi programjának első megfogalmazása, mit is ért múzeum alatt, nyilvános köszönet azoknak, akik eddig támogatták őket, további támogatás kérése az ügy érdekében (2). Még aznap érdeklődnek a sepsiszentgyörgyiek (HORVÁTH László főjegyző), de a kézdivásárhelyi ajánlat hallatán visszavonulnak, nem mennek el Imecsfalvára. Júl. 4-én azonban városi tanácsgyűlésen tisztázódik, Kézdivásárhely indítványának nem volt fedezete, a múzeumnak szánt „ezeresi lak” a Háromszéki Tanalapé (ki gondolná, hogy hatvan év múlva a román állam követeli meg, hogy a Székely Nemzeti Múzeum kezelésébe és igazgatásába vegye). Ideiglenesen csak a két börtönhelyiséget ajánlhatják fel.

A karneváli történet újra előtérbe készül nyomulni, a jelzés sokatmondó, de egyelőre júl. 1-jén azt tudjuk meg, hogy ZONDA Mihály adományozza polyáni „ásatásának” (újabbkori) anyagát a Háromszéki-Múzeum részére, közte a majd HAMPEL által is leközölt bronz gyertyatartót.⁴⁰ Júliusban NENDTVICH Károly 10-i leveléből tanulhat csontkonzerválási módszereket VASADY, majd MILETZ János temesvári egyesületi titkár kér a múzeumról ismertetést, le is hozza (3).⁴¹ Augusztus első három napján 56 db. 16–17. századi okmányt írnak le VASADY segítségével, fele anyag fog Temesváron forrásközlésként megjelenni. Az okiratok „VASADY úr által tapintatteljes gondossággal rendezve, számokkal és feliratokkal, külön-külön borítékokban, ellátva, könnyen áttekinthetők, s a legnevezetesebbek és speciális érdekekkel bírók különösen is kiemelve vannak”.⁴² CSEREYné, közli végül az újság aug. 19-én, Gyula és Ákos fiával régiségyűjteményt

állítanak fel, sőt 1000 Ft-os alapítványt tesznek javára.⁴³ A múzeum intézményesülésében döntő pillanathoz értünk.

Két alapítólevél között

Szept. 1-jén PAP Lajos képviselő és PÉTERFFY József helyszínel, mit tehetnének, hogy a budapesti központú Székely Mívelődési és Közgazdasági Egylet közbenjárhasson a Múzeum érdekében a közoktatási minisztériumban. Az Egylet 30-án SZENTIVÁNYI Gyulát és KÜNLE Józsefet is megbízza, tájékozódjanak a múzeum-alapról, de ez utóbbi tájékozódás nem Imecsfalván történik. Az eredmény ennek megfelelően el is marad, nincs pénz, érkezik a viszszaajelés. (NB., írja VASADY, CSEREYné nem pénzt kért, hanem elhelyezést – a dolgok tisztázásra szorulnak.) Megmozdulnak a régi barátok, a *Nemere* a német LINDEMANN Fülöp iskolaigazgató 1876. szept. 18-i levelét teszi közzé.⁴⁴ Eppingenben, Heidelberg és Stuttgart között félúton VASADY ifjúkori barátja a tanítványai rajzait 10 Ptenning-es belépővel kiállítva, a „Háromszéki CSEREY-múzeum” javára 19 márkát gyűjt. A kívánatos értékekért, melyeknek helyzetét rendezni külföldön gyűjtenek, itthon egyelőre inkább a vetélkedés folyik. A hírlap szerkesztői megjegyzése a cikkhez: csakis Sepsiszentgyörgyre kerülhet a múzeum, mégpedig egy nagy pénzalapokkal rendelkező s nagy jövőjű tanintézetrel kell egybekapcsolni sorsát, és a Székely MIKÓ-Tanoda egyik legszebb szobáját erre a célra fel is ajánlották. Okt. 7-én újabb hír, majd címodalal közlemény: **Hol legyen a háromszéki múzeum székhelye?**⁴⁵

Közben gyűl az anyag. VASADY az ország tudományt, oktatást művelő intézeteihez fordul levélben, járuljanak hozzá az új múzeum gyarapításához. Kötéstáblákból 16–17. századi nyomtatványok töredékeit áztatja ki, SZABÓ Károlynak küldi fel az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtárába, meghatározás végett. A budapesti régészeti kongresszusra RÓMER felhívására 29 tárgyat küldenek, VASADY maga vinné el, de ez anyagilag túlságosan megterhelné őket, így RÓMERT kéri, képviselné Háromszéket is. A múzeumőr visszaemlékezése szerint 11-et le is

fényképeztek, és áruba bocsátották (1 kőkalapács, 3 celt, 1 kancsó, 1 óra, 1 ezüst öv, római hamv-urnák és Szentkatolnán lelt aranygyűrűk).⁴⁶

CSEREYné okt. 10-én tudja meg a júl. 4-i kézdivásárhelyi tanácsulési eredményt. SZENTIVÁNYIhoz fordul, és összefoglalja a feltételeket, mit talál szükségesnek a történeti súlypontú „Háromszéki CSEREY-múzeum” létrehozásához: 1. három összenyíló, biztonságos szoba (vasajtóval, ablaktáblákkal); 2. állványok és szekrények VASADY rajzai alapján; 3. e „háromszéki múzeum” felügyelője, vezetője VASADY legyen, „eszméjének létrehozója”, mostani rendezője, múzeumőri lakással és évi 300 Ft javadalmazással, illetve annak évi javításával; 4. legyen a neve „Háromszéki CSEREY Múzeum”, választmánya pedig az összes törvényhatóságból választva; 5. CSEREYné, illetve fiai, Gyula és Ákos 1000 Ft-t ajánlanak fel a Múzeumnak. Mivel Kézdivásárhely nem tudta teljesíteni a feltételeket, kéri a főispánt, mondassa le őket igényükről Sepsiszentgyörgy javára, ahonnan időközben helyiség és támogatás is felajánlatott.⁴⁷ Párhuzamosan a Székely (Mívelődési és Közgazdasági) Egyletnek is felküldi Pestre a kért 34 ívnyi katalógust okt. 20-án (két hét múlva talán erre fel kapnak ZSIVORA György képviselőtől már másodszor 20 Ft adományt). 1877. április végéig le szeretné az ügyet zárni. Válaszként SZENTIVÁNYI is a MIKÓt javasolja megoldásként. Sepsiszentgyörgyön, írja okt. 31-én, virágzásnak indult ref. középiskola van, illetve más népiskolák, CSEREYné döntse el, melyik iskolával kötné össze múzeuma sorsát. Önállóan a múzeum felállítása egyelőre igen költséges volna. Nov. 5-én KÜNLE József képviselő kér újabb leltárt a Székely Egyletnek, VASADY ezúttal 3522 tételest küld, de az eredmény most is semmi, azt leszámítva, hogy BUZOGÁNY Áron titkár megköszöni. (1877 tavaszán VASADY végül visszakéri a katalógust, amitől az Egylet megsértődik.)

A politikusokra mind egyértelműbb, hogy nem lehet számítani, de az imecsfalviak komolyan veszik vállalásukat. Nov. 1-jén érkeznek vissza első nemzetközi kiállításuk tárgyai, PULSZKY és RÓMER köszönőlevele kísére-

tében. A katalógusban nem jelennek meg ugyan, és később is elkeverik dokumentációjukat, de NAGY Géza később azonosítja pl. a HAMPEL által más kiállítónak tulajdonított polyáni gyertyatartót. Nov. 6-án VASADY rákérdez MILETZre: nem vállalná-e el a sepsiszentgyörgyi múzeumőrséget? A temesvári segítőtársnak azonban biztos tanári állása van odahaza, másrészt, írja, ez a tisztség egyedül VASADYt illeti meg. Nov. 7-én EBERGÉNYI Sománé küld Verespatakról CSEREYnének 2 láda ásványt, közte termesarany-nyomokat. Az, hogy a gyűjteményekért egy bajor jezsuita 6000 Koronát ígért időközben (júl. 13-án) Regensburgból, a CSEREY Múzeum név megőrzése mellett, talán csak VASADY üzleti fogása. De a múzeumőr hamarosan valóban újra látványosat húz: KOSSUTHhoz fordul, küldene nekik emléktárgyat.

December 31-én Collegno-ból megjön az egy héttel korábban, Karácsony előestéjén postázott adománylevelével az 1848–1849-es magyar katonai érdemrend csillagkeresztjéről: KOSSUTH az egyedüli példányt küldi, amit valaha is feltűztek belőle, BEM kitüntetését, amelyet Nagyszében bevételéért, valójában Erdély felszabadításáért kapott.⁴⁸ A karneváli történet ezúttal is előtérbe kerül: 1877 januárjában a ceplédiek Collegno-i látogatása kapcsán a *Hon* levelezője siet jelezni, hogy az erdélyi múzeum becses adományt kapott. Minden lap átveszi a hírt (*Pesti Napló, Magyar Polgár, Kelet, Ébredés, Marosvidék* stb.). A kolozsvári egyesület rendkívüli közgyűlést hív össze, és két képviselőt készül Budapestre küldeni, átvenni az ereklyét. VASADY sürgősen tisztázza az ügyet, az *Egyetértés, Fővárosi Lapok, Figyelő, Kelet népe, Magyar Néplap* helyre is igazítja, nemkülönben a *Nemere* és a *Hermannstädter Zeitung*. Az érdemrendet ORBÁN Balázs szándékozza levinni Imecsfalvára.⁴⁹ VASADY még Budapesten lefényképezteti, majd több helyen kiállítja.⁵⁰ A belépti díjakból és képeslap-árusításból befolyó összegeket honvéd-menház javára fordítják. A kolozsvári ambíciók utolsó lecsengése jún. 9., amikor VASADY SZABÓ Károlyt felkeresve és DAMJANICH-ereklyéjüket ezüstbe foglaltatva (azt is ORBÁN közvetítésével, az érdemrend

átvételekor kapták), a kincses városban is kiállítja az érdemrendet. A befolyó összeg 1 Ft 90 fillér, miután a nyomtatási-hirdetési költséget leszámítják... A helyi *Egyetértés* nem hozza le a hirdetést, és a kiállítás idején az a hírsztelész járja a városban, hogy az érdemrend csak másolat, hamisítvány stb. (A honvéd-menházat mellesleg, melynek gyűjtöttek vele, mint ismeretes, éppen Kolozsváron kívánták létrehozni.)

Az érdemrend diadalmenetben érkezett haza, és febr. 24-én Sepsiszentgyörgy felolvasására kéri fel VASADYt, mutatná be a városnak.⁵¹ Febr. 27-re meghívják CSEREYnét is. A honvédmenház javára meghirdetett estélyre végül 1877. márc. 4-én kerül sor, a későbbi Kaszinóban, a mai Színház első emeletén, itt olvassa fel VASADY a múzeumalapítás programszövegét (4).⁵² Hat nappal később, 1877. márc. 10-én CSEREYné aláírja azt az alapítólevelet, amelyben már Székely Nemzeti Múzeumról beszél – KOSSUTH, aki jól emlékszik, mit köszönhetett a szabadságharc a délkeleti határvidéknek, az egész székelységnek küldte adományát.⁵³ Többen kiemelik, hogy CSEREYné ezzel hozta összhangba elhatározását: legyen az egész Székelységé tehát a múzeum, bár háromszéki elhelyezéssel. Még márciusban köszönőlevél megy KOSSUTHnak; az alapítólevelet pedig jún. 26-án Háromszék megye közönségének közgyűlése elé terjesztik. A mellékelt kivonatból is kitűnik: a családi régiségtár az adományokkal több ezer tételes gyűjteménnyé nőtt másfél év alatt, a Magyar Nemzeti Múzeum és XANTUS János is felajánlott anyagot. CSEREYné ki is hangsúlyozza: a KOSSUTH-ajándék nyomán olyan nagy az érdeklődés, hogy már nem dönthet Háromszék megye többségének beleegyezése nélkül az elhelyezés helyéről. A gyűjtemény jelenleg hat helyiséget foglal el, írja, tehát: 1. 6-7 szobát kér, az ajtókat, ablakokat vastáblákkal, tűzvédelem végett. 2. A berendezéshez faállványokat és szekrényeket, az üveges- és lakatosmunkát VASADY rajzai alapján. 3. Az intézet Székely Nemzeti Múzeum címet viseljen, azonban csakis Háromszéken legyen elhelyezve, mint (Aranyosszéket és főleg Maroszzéket leszámítva, lévén, hogy már ott a TELEKI Könyvtár) az összes

székelység közönségének köztárgya; választmánytagjai (ha azt ők is akarják) ezen megyékből választassanak, és azok által ellenőriztessenek. 4. VASADY maradjon felügyelője, igazgatója, legalább mai fizetésével. 5. Az előbbi feltételekkel CSEREYné és fiai 1000 Ft alapítványt tesznek.

Az 1876. áprilisi–októberi alapítási szándék 1877. márciusra letisztult. VASADY már a következő, gyakorlati lépéseket tervezi, ötletének PULSZKYt is megnyerte: 100 000 db. sorsjegyet kellene kibocsátani, 460 Ft készpénz-nyereménnyel, 10 000 Ft összértékben, ez biztosítaná az anyagiakat. CSEREYné sem várja ölbetett kézzel a választ arra, hogy hová kerüljön a Múzeum: áprilisban DONÁTH József a református egyházmegye főkurátoraként kérésére járja ki a külön épület ingyen átengedését a minisztériumtól. Ápr. 21-én már a székely nemzeti múzeum számára, március havában beérkezett tárgyak kimutatását teszik közzé, és a továbbiakban ez havi rovattá rendszeresül. Ilyen körülmények között érkezik Imecsfalvára a jún. 28-i külön köszönőlevél a „Székelyföldi Múzeumért”, FORRÓ Ferenc alispáné.⁵⁴ Maga POTSA József háromszék megyei főispán hozza, aki a jún. 30-i megyei közgyűlés nyomán, júl. 1-jén most átadja CSEREYnének a közgyűlési határozat jegyzőkönyvi kivonatát is (4479. sz.): 1. Elfogadják a műkincseket egy Háromszék megyében létesítendő múzeum alapítására. 2. Neve „CSEREI Székely Múzeum” legyen. 3. Elhelyezésére a bizottság: POTSA főispán (elnök), SZÉKELY Gergely, id. DONÁTH József, CSÁSZÁR Bálint, NAGY Gábor, HORVÁTH László.

1877–79, szavak és tettek

Mivel a papírforma és főleg a megye szerint minden rendben, ideje is, hogy a dolgok elakadjanak. A szépséghiba mindenekelőtt abban áll, hogy a jún. 30-i határozatban egy szó sincs a CSEREYné feltételeiről. Az elakadás oka már KOZMA Ferenc szerint nyilvánvaló: a megye a helyiséget és az állandó múzeumórt akarta megspórolni egy iskolai elhelyezéssel, annak tanárával. Ez elfogadhatatlan volt, CSEREYné nem is ment bele ebben a formában, és jól tette,

hogyan nem ment bele, folytatja KOZMA, mert úgy a múzeum iskolai gyűjteménnyé szűkült volna, és megszűnt volna a gyarapodásához szükséges közérdeklődés. Másrészt egy múzeumörnek nem a tárgyak lopás elleni biztosítása a dolga, látogatók beengedésekor. Tudományos felhasználás és közművelődés okán egyaránt szakszerű régészeti ismeretekkel kell rendelkeznie. Áldozatok árán is szakembert kell biztosítani, mert csak az tud megszerezni, meghatározni, csereviszonyba lépni, gyűjteni, a gyűjteményekre irányuló figyelmet fenntartani. Ez nem megyei hivatal, amibe begyakorlódik az oda behelyezett.⁵⁵ 1877. szept. 8-án a múzeumi anyag összesen 5735 db. (ebből 3071 könyv, kézirat, nyomtatvány); 1875. jún. 20. és 1877. szept. 8. között a nevét bejegyző látogatói száma 1005. A baj az, hogy most már csakugyan kívánatos volna a mielőbbi végleges elhelyezés, mert az anyag – különösen a kerti lakban elhelyezett rész – több szempontból is veszélyeztetett. (A négy szobában és a kerti lakban elhelyezett tárgyakat egyszer tűz, kétszer árvíz veszélyeztette addig, fogja írni 1878 őszén VASADY.)

1877. szept. 20-án CSEREYNÉ PULSZKYhoz fordul: a múzeum leltára már 5732 tétel, 5 helyiséget foglal el. VASADY folytonosan gyarapítja ásatásaival, levelezésével.⁵⁶ Közbenjárást kér, mert a megye nem tett semmit. Szept. 29-én LÁZÁR Ádám cikke jelenik meg a *Magyar Polgárban*: ha Háromszék nem cselekszik, menjen a gyűjtemény Székelyudvarhelyre. Egyértelmű figyelmeztetés a hatóságoknak: az ügy közösségi ügy, a nyilvánosságot nem fogják tudni megkerülni, az ígéreteket illene komolyan venni. Az alapítók egyelőre maguk próbálják biztosítani az anyagi fedezetet, dec. 24-től estélyek szervezésébe kezdenek a Múzeum javára: Csíkszeredában LÁZÁR Dénes alispán segít, Baróton ZATHURECZKY Berta. Csíkban 1878. jan. 3–5-én a sajtó is ír a rendezvényről. Erre jan. 11-én POTSA is siet bejelenteni, hogy Sepsiszentgyörgy is rendez estélyt. Jan. 16-án felkéri a megszervezésére MÁTEFI Györgyöt, de ő az Oltár-egylet javára rendezné meg. Március 2-án Csíksomlyón és Baróton sikeres az estély, 5-én mégis sikertül a sepsiszentgyörgyi bál, 660 forint

és aranyak az együttes bevétel (VASADY összesen mintegy 800 Ft-ról számol be később, farsangig, ez az alapítványi összegnek csaknem a megduplázódását jelenti).⁵⁷

Érdembeni előlépés azonban nem történik a megyeszékhelyen. 1878. máj. 17-én CSEREYNÉ levélben keresi meg POTSA-t, miért alszik az ügy. Máj. 28-án a főispán szerint három napja, hogy felső engedélyt kértek VASADY fizetésére, még nincs válasz, továbbá a bútorok tervrajza kellene. Szeretné a feltételeket teljesíteni, de ha sürgős, átveszi így is a gyűjteményt. Ettől a segítőkészségtől persze az imecsfalviak nem hatódnak meg. Szept. 13-án FORRÓ Ferenc alispán értesíti őket: TREFORT csak ideiglenesen fogadta el az 1877. dec. 5-i megyei közgyűlés megszavazta 500 forint fizetést (tehát mégis történt valami időközben, ha csigalassúsággal is), rendezzék a megyei Tanalapból. (Valóban így állt a júl. 26-i leiratban, de az is, hogy TREFORT magyarázatot kér a Tanalap előirányzott és megvalósított költségvetése közti tetemes különbségről.) CSEREYNÉ válasza rövid, a feltétel nem alku tárgya: VASADY állása végleges kell, hogy legyen. Szept. 27-án POTSA megköti magát: átadás előtt nem lehet költségvetés, tehát VASADY-nak se fizetés. Nehezményezi továbbá a sajtó-visszhangot.

Az imecsfalviak egyelőre megpróbálnak a megye ügyintézéséhez igazodni. Szept. 30-án VASADY visszakéri FORRÓ-tól a berendezés tervrajzait, hogy POTSA-hoz fordulhasson (!). FORRÓ: POTSA nincs, nélküle nem küldheti vissza (!). Okt. 8-án CSEREYNÉ POTSA-nak: FORRÓ-nak is megírta: az átadáshoz a berendezést kell előbb biztosítani. Okt. 9-én VASADY újra FORRÓ-nak ír: a tervek bizony kellene, mert Kézdivásárhelyen olcsóbb megcsináltatni a berendezést, s míg az nincs, a beköltözés tárgytalan. Okt. 15–17-én bemegy Sepsiszentgyörgyre, de hiába, nem találkozhat se POTSA-val, se FORRÓ-val. Okt. 27-én FORRÓ még mindig arra kíváncsi mindenekelőtt, hány szekér szükséges a beszállításhoz? VASADY helyszíneljen a MIKÓ-ban, a tervrajzokat vigye, illetve hogyan biztosítják a CSEREYek alapítványi 1000 Ft-jukat? Mellékeli a szept. 25-i közgyűlés jegyzőkönyvét:

VASADY ideiglenes alkalmazott, POTSA előterjesztette ugyan CSEREYNének a múzeumórt érintő aggodalmát is, és kérte, terjesszék fel újra véglegesítése kérését TREFORTnak, de a közgyűlés nem tette. Okt. 30-án újabb rossz hír, ahová még pályáztak, megpróbálva a költségeket fedezni, a MTA 10 000 Ft-os alapíványa nem támogathatja őket. Nov. 1-jén VASADY POTSA-nak jelzi: a tervekre újra kért árajánlatot, de már előnytelenebbek, mint korábban lettek volna; kéri a MIKÓban rendezni a kiszemelt helyet (ablaktalan, lakók vannak benne, kukoricaraktárnak használják másik felét) (6).

A nov. 5-i főispáni válaszban kibúvik a szög a zsákból: POTSA azt nehezményezi, hogy VASADY SzNM 195-tel iktat (hogy világosabb legyen, a levelezés zöme akkortájt a MTA-val folyik). Székely Nemzeti Múzeum csak lesz! Ilyen cím alatt majd csak a felügyelő bizottság fog levelezni! Felháborodik, hogy még mindig nem történt meg a beköltözés. A berendezéshez előbb át kell adni a gyűjteményt, addig nem disponálhat költségeit illetően! Felelősségre vonja VASADYt, mint már megyei hivatalnokot, miért nem teljesíti az alispán rendelkezéseit. „A Székely MIKÓ-Tanoda által ajánlott helyiség azonban üres, mihelyt Ön által jelentve lesz, hogy melyik napon fog a szállítmány megérkezni.” (7) CSEREYNé erre asztalost fogad 1879. januárban. Számla jön, majd az üvegekre is. Ápr. 18-án POTSA azt üzeni, megvannak az ablakok; ápr. 26-án FORRÓ jelzi, hogy be van rendezve, utasította a szolgabíró a beszállítást illetően. Máj. 10-én CSEREYNének kifizetik az üveget (feketeerdői üveg, majdnem 40 Ft), és melleleg természetrajzi anyagot vásárolnak.

Mert nekik közben ott a múzeumi munka is. Nézzük, mivel foglalkoznak még 1877 nyara és 1879 tavasza között, túl az említetteken (rendszeres gyarapodási jelentések a sajtóban, gyűjtés estélyekkel a múzeum berendezésére). Ahogy korábban 1876. ápr. 20-án is, 1877. júl. 3-án, 18-án, okt. 9-én C. GOOS segesvári levele segíti VASADYt szakmai kérdésekben. Július–augusztusban csigagyűjteményt küldenek nekik és a DAMJANICH-ereklye hitelesítését; PÉTER Ferenc faragványának adománylevele érkezik a

Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesülettől (az iparművész képzését az Egyesület támogatta). Nov. 3-án a kolozsvári kiállítás ügyében jön levél, CSEREYNé távollétében néztek ki okt. 24-én tárgyakat. Nov. 24-én el is küldik a kiállítandó anyagot (1878. febr. 12-én a műipar- és ipartörténeti tárlat diplomája nyugtázza a részvételt). Dec. 6.: SZABÓ Károly kéri tanulmányozásra a kódexeket (4 vagy 5 kódexről van szó); dec. 20-án a temesváriaknak küldenek ajándécsomagot (régii könyv, okmány, pénz; 1878. febr. 10-én köszöni meg ORMÓS Zsigmond).

Az új évben CSEREYNé nevében hirdetés jelenik meg a *Nemerében*: hírlapkollektíóikat szeretnék kiegészíteni.⁵⁸ CSIA Elek Cófalváról már jan. 19-én beküld tíz számot. Jan. 28.: ezúttal az Akadémia kéri a kódexeket (febr. 4-én ugyancsak SZÁSZ Károly jelentkezik értük levélben); febr. 18-án küldik el FRAKNÓInak lemásolni, három hónapra. (A *Corpus Poetarum*-ot szerkesztő SZILÁDY Áronnak adják át, febr. 28-án jelzik vissza, hogy megkapták; szept. 4-én VASADYék rákérdeznak a munka állására, és szakkiadványokat kérnek; szept. 30-án FRAKNÓI közvetít SZILÁDYnak: haladékra volna szükségük a kódexek feldolgozását befejezni; Imecsfalva nov. 27-én válaszol, hogy a kódexek természetesen maradhatnak.) Jún. 15-én Zsombolyáról stb. érkeznek adományok. 1878. jún. 18-i felkérésre még abban a hónapban küld vissza CSIKI Lajos 12 fényképet, csak a többi nyolcat tudta eladni a BEM-érdemrend felvételeiből, 50 krajcáronként. Nem fogadja el a 25%-ot az árusításért. SZABÓ Károlynak küldenek oklevelet, könyvtöredékeket meghatározásra; még év végéig visszaérnek (PÁZMÁNY, PÓSAHÁZI, az 1618-as **Keresztúri Kalendárium**, Siderius **Catechismus**a 1624-ből).⁵⁹ Dec. 6–28-án VASADY 28 könyvtártól kér duplumot CSEREYNé beleegyezésével. Megjön a MTA-tól is az első nagy nyolc (régészeti) szakkönyv.

1879. jan. 2-án FRAKNÓI mutatja be egy álomfejtőjüket a *Magyar Könyvszemlé*ben; jan. 18-án újabb kódex megy fel a MTA-nak; jan. 27-én PULSZKY ad ajánlólevelet kutatáshoz, az erdélyi régi könyvtárakba: VASADY SZABÓ-

nak dolgozna anyagukon (jan. 28-án továbbítja FRAKNÓI, kísérőlevéllel). Jan. 28-án Csornára, Kassára küldenek 17. századi duplumokat (tavasszal aztán megint Csornára, Nagyenyedre). Febr. 8-án SZILÁDY számol be Halasról VASADYnak a kódexek feldolgozásáról: kéri az engedélyt többek között elnevezésükre (APOR-, CSEREYné-, VASADY-kódex) (8). Febr. 27. előtt kevéssel CSEREYné cserekupát csináltat a hodgyai ónkannáért. Ápr. 7-én a közös tanárkar debreceni gyűlésének jegyzőkönyvét küldik meg nekik Imecsfalvára: SZABÓ Károly közbenjárt VASADYék érdekében is, és most Pápát, Patakot ajánlják duplumok cseréjére. Márciusban fejlődés levélpapírt rendelnek Marosvásárhelyről, és iskolák évkönyveit kéri 135 helyről. Júniusig 54 helyről kapnak választ, most alapozódik a múzeum gazdag értesítő-gyűjteménye.

1879, háború

Ami ezután következik, ki-ki döntse el, hogy a kanonikus történetben vagyunk-e még, vagy ez maga az elszabadult, VASADYnak haláltáncba torkolló karnevál. Ápr. 24-én a *Nemere* kérdez rá: miért késik az átadás, ha a MIKÓban rendben van a felajánlott helyiség? Ápr. 30-án ezzel szemben VASADY még Pesten kénytelen segítséget kérni PULSZKYtól és PAP Lajos országgyűlési képviselőtől, az ügyet a holtpontról elmozdítandó. Máj. 1-jén a székelyföldi képviselők gyűlése PULSZKY elnöklete alatt arra kéri a jelenlevő TREFORT közoktatási minisztert, lépjen közbe. Bécsi–pesti útvjáról VASADY azzal a megbízással érkezik haza, hogy eszközölje ki a költöztetést. Párhuzamosan ezzel a sajtóban fellángol a polémia, két esztendőnél hosszabb ideig fog tartani. Máj. 11-én SÁNDOR Kálmán sürgeti a megyét, intézkedniük kellene.⁶⁰ A *Nemere* és a *Háromszék* válaszol,⁶¹ védik a hanyagságot, mondja a múzeumőr, másra próbálnak hártani. FORRÓ máj. 21-i levele szerint csak VASADY távolléte volt az ok, VASADY választát viszont nem közlik le. Pedig CSEREYné igazolja: VASADY valóban beteg volt, de attól még csomagolt, és a költözés elkezdése – máj. 14-én csakugyan elindulnak a szekerek Imecsfalva és Sepsiszentgyörgy között, első nap mind-

járt kettő – bizony a képviselőknek és nem a megyének köszönhető. Máj. 23-án HAJÓSék ismét lépnek a miniszternél a Székely Egységgel. 24-én VASADY újabb három szekeret indít. Máj. 24–25-én a *Háromszék* és a *Nemere* ezt máris érvként használja: igenis megkezdődött a beköltözés, a könyvtár 2/3-a és a pénzek egy része bejött. VASADY megjegyzése: csakhogy ehhez a megye egy krajcárt sem adott, a helyzetet az jellemzi, amit máj. 28-án az asztalos üzent: hátrahagyta a léceket, gittet, fejezze be a múzeumőr! 29-én ennek ellenére újabb három szekérnyi becsomagolt anyagot költöztet Sepsiszentgyörgyre. Máj. 31-én a *Háromszék* érvelése már csak annyira szorítkozik, miszerint SÁNDOR hazudozik. Jún. 1-jén másfelől a *Közvélemény* meleg hangú írása következik, jún. 5-én VASADY is megvédi SÁNDORT a *Háromszék*ben. Itt azonban elveszti a fejét, a cikk túlságosan is hetykére sikerül, különösen az aláírása, miszerint közelebből már a bécsi múzeum egyik osztályának rendező öre, társulatok tagja, bel- és külföldi lapok tudósítója stb., amiért aztán SÁNDOR meg is rója.

Jún. 8-án a *Nemere*ben a Székely Egység háromszéki választmánya válaszol a pesti központi választmánynak: megpróbálják jelentétkellenek beállítani az ügyet, a gyűjteménynek leltára sincs, írják.⁶² VASADY megjegyzése: már hogyne volna, hát lehet-e katalógus nélkül egy múzeum? Még aznap két szekér szállít le újabb csomagokat, jún. 16-án még egy szekér anyag fogja követni őket a MIKÓ-Tanodába.

Mintha mi sem történt volna, jún. 12-én, éjjel 11-kor Imecsfalvára érkezik FORRÓ alispán ultimátuma. Dátuma ugyan nincs, de követeli a múzeum 48 órán belüli behozását (11-én a *Háromszék* is folytatta a pszichológást). CSEREYné válasza (9): okmányokat pl. hogy vigyen, míg nincs hová tenni (amit lehet, amúgy szállítják, folyamatosan), addig csak becsomagolják Imecsfalván. Ki gondolja másrészt ott a tárgyakat, hiszen azóta sem fizette senki VASADYt, pedig miniszteri rendelet volt rá; „jusson a megyei levéltár szomorú sorsára?” Jún. 13-án a *Közvélemény* ismerteti a háromszéki Székely Egység választát, de csak *audietur altera pars*. Jún. 17-én VASADY tisztázó cikkét a *Háromszék*

megint nem hozza le. Jún. 17-én ugyanő FORRÓnak ír, máj. 17. óta folyamatosan a be-költözésen dolgozik, fizetést kér: most is ő állja, a zsebéből, az apróbb kiadásokat.

Jún. 18-án CSEREYné kiborul. Levele részletesen beszámol a pesti Székely Egyletnek (10): 11 szekér ment be eddig, vegye a székely nemzet át a múzeum vezetését, ne terheljék vele Háromszék elöljáróit, akiket – ha a finom gúny vágni tudna – amúgyis annyira leköt a rengeteg politikai teendő. Még aznap kipakol a miniszternek (11): hol a VASADY fizetése? „E múzeum tárgyait [a Székely Nemzetnek] kebeléből megválasztandó egyénei által óhajtom vezetetni, felügyeltetni és virágoztatni.” Háromszék elöljárósága úgyszólván állami ügyekkel elfoglalt. Vegye át a Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesület, PULSZKY és a képviselők. Az eredmény gyors, a főispánra ráírnak fentről, rögtön tegye meg az elmulasztott lépéseket. Jún. 20-án és 21-én FORRÓ keresi fel VASADYt, röstelli már, felmentené magát a múzeumügy intézése alól. Formai huzavona következik. VASADY időközben maradék bizalmát is elveszítette, nem hisz a szép szónak sem. A Székely Nemzeti Múzeum kinevezett öröknek tekinti magát, tehát nem háromszéki hivatalnoknak, hanem csak (Háromszék felajánlása értelmében) Háromszék segítette alkalmazottnak. FORRÓék ezzel szemben (a sajtóbeli állásfoglalások egyértelműek) a múzeumot megyei tulajdonú gyűjteménynek akarják tekinteni, amiben ők parancsolnak, és a szemerjai pap szerint a fizetés is csapda (VASADY ennek felvételével elfogadná megyei alkalmazott voltát, és kiszolgáltatná magát). Furcsa játszma kezdődik.

Jún. 21-én FORRÓ hivatalos irata: júl. 1-jétől fizetné az iskolai alapból VASADYt, esetleg júniusról is tárgyalhatnak. Jún. 23.: folytatódik a sajtó nyomása, a *Közvéleményben* SZENTMIKLÓSI (SÁNDOR?) Kálmán újra hanyagsággal vádolja a megyét. 27-én a *Marosvidékben* szólal meg: a megye a feltételeknek még papíron sem tett eleget, hazudozik. (Júl. 8-án a *Háromszék* próbál válaszolni, de nincsenek érvei, mellébeszél, viszont 19-én megfenyegeti VASADYt.) Az alapító múzeumőr közben teszi a

tőle telhetőt: jún. 26-án közvetlenül a MIKÓnak nyújtja be a kérvényt, ürítienek ki a múzeumnak szánt emeleten a szerepét vesztett „csengettyűházat”, és vágatnának még egy ablakot. Július elején KOCH Antal jár ott családijával, rengeteg anyagot ígér, unikumnak nevezi a Mastodon arvernensis-leletet, lerajzolja a csontokat. Júl. 6-án bemegy a 12. szekér; júl. 10-én BECSEK Dániel 75 nyomtatványt küld megmaradt fölőspéldányaiból, ha csak hézagpótlónak is; júl. 12-én br. KEMÉNY Gábor kereskedelmi miniszter bejelentetlen látogatása következik, de a miniszter tetszését fejezi ki. Júl. 20-án még egy szekér érkezik, az ékszerekkel. Júl. 24-én GÖNCZY Pál miniszteri tanácsos látogatja meg a múzeumot, és meglepetésének, tetszésének ad hangot.

Júl. 24-én a *Nemere* a megyegyűlés kapcsán nyilatkozik.⁶³ Tkp. az volt a baj, magyarázza, hogy időbe telt a helyiséget megkapni, az asztalosmunkát a m. kir. építészeti hivattal elfogadtatni, és csak máj. 18-ra lettek kész a fal, az ajtók, a festés. Udvarhelyszék másrészt csak 1878. okt. 27-én válaszolt, fizetést adni nem volt Háromszéknek felhatalmazása. A megyegyűlés határozata: háborgás a pesti vélemények ellen, betiltják VASADY fizetését (azt ti., amelyet nem fizettek), az átvételkor gondoskodnak majd (más) múzeumőrörről. VASADY megjegyzése: félrebeszélés az egész; CSEREYné levélben reagál (12). Aug. 6-án a MIKÓ megadja az ablakot, csengettyűházat; 9-én bemegy a 14. szekér, aranytárgyakkal, képekkel. Aug. 12-én a *Marosvidék* SÁNDOR Kálmán újabb cikkét hozza: bár máj. 17. óta Sepsiszentgyörgyön az anyag, még mindig CSEREYné fizet mindent, létre kell hozni egy múzeumegyletet!

Aug. 17-én a *Nemere* csak piszkolódással válaszol. A megye azonban most már el van szánva arra, hogy lezárja az ügyet, és feltehetően a főispán is lépéseket tesz Budapesten. TRE-FORT aug. 18-i miniszteri leirata szerint a múzeum a könyvtárak és gyűjtemények orsz. főfelügyelősége alá tartozik ugyan (PULSZKY), de a közvetlen felügyelet, gondozás, szaporítás végett az szükséges, hogy a részleteket illetően helyi intézkedések történjenek. A múzeumőr fizetése szabályszerűen csak az átvétel után lehetséges,

ha a „közönség” méltányolhatja is a korábbi munkát, korábbi időponttól való fizetéssel. Aug. 20-án FORRÓ erre hivatkozik. Aszerint, ahogy aug. 31-én a *Nemere* értelmezi a miniszteri leiratot, VASADYnak nem lehetnek illúziói. Közben, aug. 24-én a református tanárok vándorgyűlését fogadja Sepsiszentgyörgy. A Múzeum jún. 1. óta a berendezkedés miatt most fogad először nagyobb számú látogatót. Aug. 29-én CSIA Albert orbai szolgabíró jelentkezik, FORRÓ utasította végleges átadás eszközöltetésére, szept. 1-jén le is jut a megyeközpontba még egy láda kép. Az alapítók tudják, hogy sürgősen cselekedniük kell.

Cselekednek is. Szept. 1–2-án Csíkszeredában a Székely Egylet évi gyűlésén SÁNDOR Kálmán, PULSZKY Ferenc, ORBÁN Balázs, UGRON Gábor, LÁZÁR Ádám, KERÉKES Sámuel feliratot követelnek a miniszterhez. A Székely Nemzeti Múzeumnak segély kell, illetve ki kell vonni a megyei kezelés alól. Jelen van VASADY és a CSEREY-fiúk is. Szept. 4-én a gyűlés részvevői Sepsiszentgyörgyre látogatnak; PULSZKY és SZABÓ Károly értékeli a szakzerű kiállítást.⁶⁴ Szept. 6-án a *Háromszék* vonatkozó írása ezúttal tisztességes cikk, de szept. 7-én a *Nemere* PULSZKYt azzal vádolja, hogy heve elragadta, és kompromittálta a főurakat (ti. hogy ki kell vonni a megyei gondozás alól a múzeumot). Szept. 6-án POTSA is ultimátumot intéz CSEREYnéhez, a botrányos ügyet márpedig lezárják. CSEREYné másnap válaszol: ragaszkodik a feltételekhez. Minden szék és ő maga is jelen kell, hogy legyen az átadásnál. Szept. 9-én VASADYval tanácskoznak, majd 10-én megismételi, ragaszkodik az 1877. márc. 10-i alapítólevélhez: a Múzeum az egész székelységé legyen. Tekintettel a körülményekre, a múzeum érdekében ám legyen egy ideiglenes átadás, ideiglenes bizottságnak, szept. 15-én (az időpontot tehát CSEREYné határozza meg), de legyen ott egy háromszékmegyei előljáró, egy sepsiszentgyörgyi városi előljáró, egy a református iskola részéről, egy a katolikus iskolától, egy kereskedő, egy iparos, 1-2 földbirtokos, valamint CSEREYné képviselői. Legyen jegyzőkönyv.

Szept. 11-én POTSA elfogadja a feltételeket. CSEREYné erre fel még aznap rákérdez

PULSZKYra, átadják-e a gyűjteményt a megyének? Igen, táviratozza a főfelügyelő, és 15-én megismételi ezt.

Szept. 15-én így születhet meg három példányban az átadási jegyzőkönyv, a leltárból csak egy láda rézpénz hiányzik még. Az utolsó kiskapu: CSEREY Gyula Emília nevében kéri tudomásul venni: az átadás mindaddig ideiglenes, míg Marosszék is nincs képviseltetve az átvevő testületben.

Az 1879-es „alapítás”

A MIKÓ négy emeleti szobát és egy zárt helyiséget adott, az átadás szept. 15-én történik meg, a felügyeleti bizottságba a három fő- és alispán, illetve székely városok (Csíkszereda, Bereck, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely) polgármesterei vannak meghívva. CSEREYné fia, Gyula képviseli, jelen van VASADY is. Átadnak 8779 tételt (a többi még nem szállítódott át), szűrőpróbával. Átveszik a „Székely nemzet” nevében, továbbra is VASADY gondjára bízva. Aláírók: POTSA főispán és FORRÓ Ferenc alispán; SOLYMOSSY Károly udvarhelyi, CSÁSZÁR Bálint sepsiszentgyörgyi, SZÓTS József kézdívársárhelyi polgármester. Az átadás ideiglenes, míg Marosszék is fel nem vétetik a tulajdonosok közé. A jegyzőkönyveket VASADY állítja össze és CSÁSZÁR Bálint (MIKSZÁTH János királya a *Két választás Magyarországon* emlékezetes oldalain). Még aznap du. 4-kor másik jegyzőkönyv készül (ezt CSÁSZÁR Bálint vezeti): az ideiglenes felügyeleti bizottság megbízza POTSA-t a részletes átvétellel, VASADY felesketésével. Intézzen felhívást a székely megyékhez a múzeum támogatására, és számoljon el majd eljárásáról a múzeum igazgató közgyűlésének.

Az első intézkedések: elveszik a katalógusokat VASADYtól, betiltják a további költekezést, levelezést, tárgyak elfogadását (ti. csak POTSA közvetítésével érkehetnek adományok). A helyzet fonákságán még az addig ellenséges helyi sajtó is mulatni kénytelen szept. 20–24-én: az anekdota a sarkantyúról valószínűleg SIMÓ Dénes MIKÓs tanár tollából származik, ami egyben azt bizonyítja, hogy VASADYnak az iskolán

belül is akadtak támogatói. „*Exempla docent, a talán minden további okoskodást feleslegessé tesz egy konkrét példára hivatkozás, mely éppen tegnap adta elő magát. Egy vidéki ember ugyanis igen érdekes sarkantyút vitt a múzeumórhöz az ANJOU-korból, ki azt, nem lévén joga a tárgyat elfogadni, a főispánhoz utasította. Emberünk azonban oda nyilatkozott, hogy „ő ily csekélységgel nem állíthat be a főispánhoz”. Hasztalan biztatta, kérte a múzeumór, hogy tegye meg e kis fáradságot, hajthatatlan maradt, sőt, azon nyilatkozattal, hogy mintsem ilyen ceremóniának alávesse magát, inkább kidobja az ablakon, – ki is hajította a szellőztetésre nyitott ablakon a Libóc felőli oldalon, hol a következő percben már nem volt föltalálható. Íme egy eset, melyből okulhatunk.*”⁶⁵ VASADY megjegyzése: máj. 17. és szept. 15. között CSEREYné 162 Ft 96 krajcárt költött a múzeumra, a megye semmit... (Szerényen itt nem jegyzi meg, hogy ebből 89 Ft-ot ő maga előlegezett a zsebéből.)

POTSA végülis türtözteti magát, VASADY ugyancsak visszafogott. Szept. 19-én FORRÓ közli: havi fizetése lesz, az iskolai alapból. A hangulat azonban több mint feszült, és a múzeumór tudja, hogy nem várhatja tétlenül a fejleményeket. A CSEREYekre változatlanul számíthat, szept. 27-én a Háromszékben CSEREY Gyula nyilatkozik, tudatja, hogy ideiglenes az átadás, célja éppen az, hogy ne gátolja a gyarapítást, végre fizetése legyen az örnek, további finanszírozása az intézménynek. Ezért kéri intézkedni azokat, akik Háromszék elismerését akarják megérni az utókor előtt. POTSA ürügyeire, miszerint a gyűjtemény rendezetlen, felcímkézetlen stb.: a tárgyakra négy éven át mindig cédula volt ragasztva. Egyben köszönetet mond VASADY-nak a család nevében. VASADY a Székely Nemzethez tervez és fogalmaz felhívást: alakítsanak együletet, vegyék ki a múzeumot az érte semmit nem tevők kezéből. Egy másik, hosszabb fogalmazványt, ugyanazon célút, szentkatolnai CSEH Sándor 1848–49-es honvéd alezredes ír alá. VASADYnak hektográfja van, azon sokszorosítja az iratokat. Egyelőre azonban vár, teendőit próbálja ellátni. Okt. 2–5-én Sepsiszentgyörgy gazdasági kiállítás házigazdája, okt. 3–6-án 346-

an írják be nevüket, de 3500 körül látogatták meg a múzeumot, írja az ór, utána napi 2-3-10. Okt. 10-én okt. 4-i táncestély fele jövedelmét, 35 forintot küld át POTSA felmerülő apróbb költségekre (mégiscsak segítik végre valamivel az intézmény működését), VASADY ebből 13-án POLLÁK-nak fizet nyomdaköltséget (*Nemerehirdetés ezúttal is?*), 21-én SÉRA és NAGY iparos mestereknek. Okt. 22-én KOCH a kolozsvári m. kir. egyetem ásványtani intézetének igazgatójaként kéri a Mastodon arvernensis-fogat és a köpeci emlősállkapcsot, nov. 1-jén elküldik Kolozsvárra, 22-én megérkezik. Okt. 27-én a múzeumór betegszabadságot kér (14 nap) és addigi munkadíját. 29-én POTSA feltétellel ugyan, de megadja, és ami a berendezkedés idején ki nem fizetett díját illeti, úgy gondolja, hogy ha a megyegyűléshez fordulva eltalálja a megfelelő hangot, sikerrel járhat. Nov. 3-án a megyegyűléstől kéri tehát a fizetését, segélyként, visszamenőleg, felsorolva minden addigi ígéretet. Nov. 5-én FORRÓ-nak jelenti, elment betegszabadságra, a kulcsok SIMÓ Dénesnél vannak, meghagyta, hogy csak „kiválóbb látogatót” engedjen be. Nov. 7–8-án mégis VASADY vesz Brassóban könyvet, fizeti a kéményseprőt. Nov. 10-én ORMÓS küld emlék bronzéremet Temesvárról; nov. 16-án köszönetnyilvánítás jön a Székely Egylettől: a csíkszeredai közgyűlés benyomásai nagyon jók voltak. Nov. 19-én a megyei közgyűlés összesen 100 Ft-ot szavaz meg visszamenőleg VASADY-nak, de leghamarabb márciusban felvehető (POTSA ellene volt, holott maga ajánlotta a közgyűléshez fordulást).

Közben kirobbant a várt konfliktus, és nem VASADY robbantotta ki. Nov. 1-jén az *Ellenőr* hozza, hogy a Székely Egyletnél két MIKÓs tanár feljelentést tett, rendetlen a múzeum, négyötöde összegyűjtött lomtár;⁶⁶ átvesszik ezt a *Fővárosi Lapok*, a *Hon* is. NB., írja az ór, épp ekkor jelennek meg a *Századok* dicsérő sorai. Nov. 6-án CSEREYné ír PULSZKY-nak a sértett hiúságról (13). A gyűjteményre áldozott pénz a sajátja volt, nem a nemzeté. Most egyszerűen VASADY-t akarják eltávolítani, holott VASADY lelkiismeretesen kezelte, az adományokat feljegyezte, és persze, hogy a felajánlott lim-lomot

sem utasíthatod el, míg gyűjtesz. Tervük volt különben kézmű- és iparcikkeket is felvenni a múzeumi tárgyak mellé. PULSZKY nov. 24-én válaszol (14), egyben felhatalmazza az alapítókat levele közzétételére. VASADY le is hozatja (*Nemere, Pesti Napló, Ellenőr, Egyetértés, Hon, Kelet, Marosvidék...*). PULSZKY nyilvános állásfoglalása a szakma hivatalos állásfoglalásával ér fel, felülbírálni nem lehet. Dec. 6-án BECSEK Dániel küldi a CSEREY-féle nyomtatványokat a múzeumi tárgyakra. (VASADY dec. 8-i leveléből tudjuk, hogy főispánpukkasztás, a lényege ti. az, hogy nem a megye költségén történt, a múzeum-ór ezzel is intézménye önállóságát bizonyítja: a megye nem tulajdonos, csak megbízott fenntartó.)

Ha VASADY az egyesület-alapítási felhívást nem teszi közzé, a másik oldal ugyancsak tudomásul látszik venni az erőviszonyokat. Az 1879. dec. 4-i múzeumi felügyelő bizottsági gyűlésen már valóban a székely megyék képviselője ül össze: DANIEL Gábor udvarhelyi főispán (legidősebbként ő is elnököl, ezzel eleve csökkentve POTSA mozgásterét és erősítve a CSEREYnéét), LÁZÁR Dénes csíki alispán, POTSA József háromszéki főispán, CSÁSZÁR Bálint sepsiszentgyörgyi polgármester (a jegyzőkönyvet ő vezeti). Határoznak: szabályzatot kell kidolgozni (az udvarhelyiek, DANIEL, SOLYMOSSY és dr. TÖRÖK Albert udvarhelyi alispán), felhívást kell intézni (DANIEL, MIKÓ Mihály és POTSA főispánok) Csík és Udvarhely megyékhez évi költségvetési keret végett, ugyanazt a Székely Egylethez, a városokhoz, lakosaikhoz támogatásért. Dec. 10-én most már CSEREYné is elvarrhatóan találja a szálakat: BÉLDI Gergely marostordamegyei főispánhoz fordul. Hogy székely nemzete tudományos művelődését némileg előmozdítsa, tett több múzeumi tárgyból egy múzeumi alapot, tájékoztatja, ma már „Székely nemzeti múzeum” a neve. Ezennel Marosszéket is tulajdonosává teszi. (Dec. 19-én BÉLDI köszönettel továbbítja a jegyzőkönyvet Marostordamegye közönségének, de a negyedik megye sohasem fogja betölteni a számára fenntartott igazgatósági, felügyeleti helyeket.) Ugyancsak dec. 10-én viszont az erdélyi ref. közéleti tanárok gyűlése sep-

siszentgyörgyi, dec. 5-i határozatát közvetítheti GÖRÖG István és SIMÓ Dénes: lényegében a szakmai társadalom köszönetét CSEREYnének. „Nagyságod nekünk a múltat mentette meg, – mi viszonzásul ezért, az elévülhetetlen jövőnek tartjuk meg Nagyságodat.” A múzeum közösségi tulajdonba adása ezzel *de facto* lezárult. *De iure* 1881-ben fog lezárulni, de azt a két alapító közül csak CSEREYné éri meg.

1880–81, VASADY utolsó másfél esztendeje

1879. dec. 16-án VASADY egy hét szabadságot kér POTSA-tól Karácsonyra, megkapja. 1880. januárban a főispánok bizottsági határozatuk értelmében felhívást intéznek a székely nemzethez, és ez biztató, ha nem is több egyelőre kissé dagályos fontoskodásnál. A normalitásnak is megvan a maga önérvényesítő tehetetlensége: ügyis mindenki VASADY-hoz viszi az adományt. Jan. 13-án jelzi TREFORT, miszerint KEMÉNY Gábor kereskedelmi miniszter portómentességet adott levelezésükre a közhatalóságokkal és hasonló tudományos állami intézetekkel, ami jelentős könnyebbség, de főleg a múzeum intézményi mivoltának országos szintű elismerése. A főispánnal való viszony még mindig feszült. Máj. 20-án POTSA a *Nemere*-ben nyilatkozik múzeum-ügyben; „sületlen irka-firka” a másnap érkező ref. státuszgyűlésnek szánva, nyugtázza röviden VASADY. Máj. 23-án 120 fölötti látogatója lesz az említett alkalomból, SZABÓ Károlyék dicséretét a lapok is lehozzák. Máj. 27-én KEMÉNY Gábor látogatja meg a múzeumot, érte figyelemmel követi VASADY tárlatvezetését, kétszer is megköszöni a kalauzólást. Jún. 11-én POTSA, aki maga hozta el a minisztert, újra megadja VASADY-nak a kért két hét szabadságot, de az őt csak júl. 10-től tudja igénybe venni. Júl. 23-án újra szabadságot kér, de augusztus első napjaiban sem sikerül kúrán maradnia, nem talál Tusnádon lakást. VASADY beteg, és aug. 27-én azt is kéri, költözhetne ki a múzeumi dolgozószobából, mert betegségének ottani szállása is oka (15). Aug. 30-án, TREFORT Ágost látogatása alkalmával is panaszkodik, TREFORT vigasztalja, az is rendbejön.

Szept. 15-én FRAKNÓI jelzi, írt SZILÁDYnak a kéziratok ügyében. Okt. 8-án viszaküldik az APOR-kódexet, az 1686-os nagyszombati naptárat, SZÉKEL **Króniká**ját, február 1-jéig kéri hagyni a VASADY- és a CSEREYné-kódexet, a *Magyar Költők Tára* számára. VASADY okt. 20-án válaszol a MTA-nak: beteg volt, de még mintegy 30 db. 16. századi írott lapot áztatott ki azóta kötetstáblából, ezeket is küldi. Okt. 22.: a MIKÓ elviszi a kályhát, VASADY POTSA-tól kér másikat (27-én POTSA: kemencét rakatnak). Okt. vége: a *Nemere* naptára kér ismertetést a múzeumról (VASADY nov. 5-én elküldi dr. SZÁSZ Istvánnak, de az a kívánsága, ne a neve alatt jelenjen meg). Nov. 6.: A szeptember–októberi adományokat teszi közzé (*Kelet, Magyar Polgár, Ellenzék, Nemere, Marosvidék, Székely Közlöny*).

Nov. 16-án POTSA meglátogatja a beteget, még egyszer összekülönböznek: felelőségre vonja, miért engedte maradni a kódexeket. VASADY az utókorra figyelmezteti a főispánt: „Az Akadémiának ha valamit tehetünk, szerencsénknek tartjuk; különben (ha) bevártam volna, hogy az igazgatósági gyűlésen (ha az valaha létesül) levő határozatot, akkor az Akadémia várhatott volna a felelettel. Nem ilyen dolgokról, hanem egyéb szükségesebbekről kell gondoskodni, mert így a múzeum kárt fog szenvedni, – és ezen semmiféle vezetésnek nem nevezhető helyzetet az utókor átkozni fogja!” Kibékülnek, ez volt az utolsó konfliktusuk. POTSA még aznap költségvetési tervet kér 1881-re, dec. 1-jéig „egy kimutatást, melyben különböző címen felszerelve legyen a szükséglet, úgymint: ásatások, irodai költség, postadíjak, szolgatartás, bevásárlás, felszerelés specifikálva, pl. rovarok, lepkék, hullók eltartására, könyvkötésre.” VASADY 1880. november 30-án be is nyújtja a költségvetés-tervezetet (16).

Az Adatokban ezt követően már csak a Székely Nemzeti Múzeum Egylet *Alapszabályzat*-terve jelenik meg, benne a világos szándék pl. néprajzi részleg létrehozására is (17). VASADY betegsége, JANCSÓ Benedektől tudjuk, súlyosbodik, utolsó hónapjait ágyban fekvéssel tölti. Ekkor másolhatja be az Adatok... anyagát a 85 számo-

zott oldalt és több beragasztott mellékletet tartalmazó, kemény borítóba kötött, negyedréti alakú füzetbe – a múzeum történetének megírásához már jóval korábban hozzákezdett. 1881. febr. 25-én végrendelkezik. Márc. 30-án még megleleteti a sajtóban az 1881. január–februári gyarapodást. Húsvétkor április végére szabadságot kér, mert jobban érzi magát. Májusban még megválaszol leveleket. Hét hónapi súlyos betegség után, 36 évesen hal meg, jún. 6-án, hajnali 4 órakor, amikor már virrad, a múzeumbeli dolgozó- és lakószobájában, tehát a MIKÓ Kollégium mostani saroképületének a helyén, a CSEREYné-emléktáblával egyvonalban állt BÉLDI-ház, más néven Vörös-fogadó első emeletén. Tuberkulózisban szenvedett, szervezetét felőrölte a Múzeumért folytatott négyéves, szabályos háború.

Utolsó óráiban, vasárnap este kilenckor kezdődik a téren a kétszáz fáklyát felvonultató, tarackdurrogatással kísért fáklyásmenet JÓKAI Mór tiszteletére. Ötven lépésnyire a haldokló ágyától, a JÓKAI-t elszállásoló BOGDÁN Flórián-féle ház előtt zajlik az ünnepség. VASADY-t akkortájt ravatalozzák másnap, a MIKÓ-Tanoda legszebb termében, amikor a nagy író a szomszédos épületben, a Városházán – a mai színház – Sepsiszentgyörgy díszpolgárává választja. A múzeumalapító nagyszony búcsúszavai a múzeumi gyászjelentő margóján: „A Székely Múzeum gyászt öltött, mert ki önfeláldozó, első kezelő öre volt, ki életét annak létrehozására szentelte, nagyvasadi VASADY Gyula meghalt! Adja meg a sír neki azt a nyugalmat, mit az élet nem adott. Meghalt az élet delén, a tevékeny, a férfi, kinek a folyó percig a múzeum volt lelke...”

VASADY utolsó, már többször említett elképzelése egy Székely Múzeum-Egyesület létrehozása (erre JANCSÓ is többször visszatér majd), lényegében a Múzeum jogállásának rendezését célozta. Két nappal halála előtt alakul meg az első igazgató-választmány, a felügyelőbizottság kiküldöttje, POTSA József főispán elnöke alatt. Tagjai: HORVÁTH László háromszékmezei főjegyző, ő lesz az első igazgató-választmányi elnök, a Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesület megbízottjaként (még ebben az évben eltávozik, mert Kis- és Nagy-

küküllő tanfelügyelőjének nevezik ki); RÉVAY Lajos ref. lelkész, aki 1882. febr. 4-től 1889. aug. 16-i haláláig az igazgatóság elnöke; MÁLIK József, a polgári leányiskola igazgatója (ő lesz a harmadik elnök); KOVÁCS Simon sepsiszentgyörgyi katolikus lelkész, ő 1888-ig marad itt; PÜNKÖSTI Lajos háromszékmegyei, egyben múzeumi pénztárnok; SIMÓ Dénes polgári fiúiskolai igazgató (1885. márc. 17-i haláláig); dr. SZÁSZ István polgári fiúiskolai tanár, majd igazgató (1888. máj. 31-i haláláig, egy ideig igazgatási jegyző); SZENTIVÁNYI Ignác CSEREYné képviselőjében (1885. szept. 26-i haláláig); valamint múzeumórré választása után (1881. nov. 14.) NAGY Géza, mint igazgató-jegyző.

Az intézménynek szerencséje van. Az alapító múzeumőr helyére még ősz elején kitűnő szakember kerül, és a háttérben ott maradnak a felelős, erős kezű támogatók. Az *Alapszabályok* decemberre véglegesülnek, szerencsésebb formában, mint azt a haldokló képzelte volt: az egyleti múzeumokat 1918 után a román állam egyszerűen majorálja (többségi román tagfelvétellel) – a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egy(esület) is csak azért újsza meg, mert ha tulajdonjogilag nem is, de a gyakorlatban akkorra már rég múzeumi gyűjteményei nélkül maradt. DANIEL Gábor azt is kiköti, hogy CSEREYnének, majd örökösének a családból valakinek vagy megbízottjuknak mindig beleszólási joga lesz a múzeum ügyeibe (az is lesz 70 esztendőig, az érvénytelen jogcímű, mert procedurálsan szabálytalan államosításig).

Összefoglalás

Ha korábban karneváli pillanatokról beszélhetünk egy kanonikus történetben, egy idő után és különösen 1879-től furcsa súlyponteltolódás és szerepcserre következik be. A karnevál történeté bomlik, míg a kanonizálható elemek időrendbe illeszkedő, de folytonosságot alig biztosító pillanatokra hullanak szét. (Felajánlás a megyének, felajánlás a székely nemzetnek, átadás, felügyelő bizottság összehívása, a költségvetés bekérése, igazgatóság alakítása, alapszabály szövegezése.) Karnevál a végkifejlet is, a

város JÓKAI-t ünnepli tombolva (ezt persze jól teszi, ráadásul a rokokoszenv kölcsönös, a nagy romantikus két kisregénnyel is viszonzozza), míg a városnak erdélyi tudományos-közgyűjteményi központot alapozó kis házitanító úgy távozik az élők sorából, hogy temetését is CSEREYnének kell biztosítania. A terhessé vált autodidakta értelmiséginek sohasem bocsátják meg, hogy a szellem demokráciája irányából érkező jöttmentként, a helyi potentátok ellenében vitte sikerre a Székely Nemzeti Múzeum megeremtését. VASADY szerepe, ha nem is törölődik, de peremre szorítódik, annyi maradhat belőle a helyi köztudatban, amennyit a kanonikus történet megbír (jellemző, hogy nagyon is szem előtt levő sírhelyét egyszerűen nemlétezőnek tekintik, és majd csak halálának 120. évfordulóján deríti ki DEMETER Lajos helytörténész, hol számolták fel, már legalább egy évtizede. A kanonikus történetbe természetes, hogy nem kerülhetnek be azok a mozzanatok, amelyek terhelőek a helyi hatalomra nézve. Az új intézmény előbb fejlődésében szorul a hatóság jóindulatára (a felügyelő bizottság ugyan magától elhal, mint értelmetlen, csak hívságok által életre hívott szerv, de POTSA 1903-ig, haláláig érintett a múzeumi ügyekben), majd – amennyiben az impériumváltás után egyáltalán magyar kézben van időnként a helyhatóság – legkevésbé sem indokolt, hogy a múltbeli hibákat tegyék szóvá. Természetes, hogy a befogadó MIKÓ-Kollégiumot illetően sem a kellemetlen emlékeket őrzik, hiszen hosszú időszakok telnek el közben, amikor a két intézmény együttélése termékeny, sőt a múzeum számára létkérdés lesz.

Ne essünk át a ló túloldalára. A múzeum-alapítás és a múzeum története kánon ide, karnevál oda, egészséges egész, ha mindenkiben nem is átlátható. CSEREYné és VASADY valóban az alapítók, másrészt a helyi hatalom, amelyen majdnem elbukik a vállalkozás, korántsem a gonosz földi megtestesülése: egy helyhatóság egyszerűen ilyen. Túlságosan jelen van a mindennapokban, és ennek megfelelően túlságosan is szembeötlő működésében az emberi tényező. A megye helyi *régiségyűjteményt* képzel átvenni (egy raktárból más raktárba, hogy majd ő csináljon belőle a maga dicsőségére, ha netán egy-

szer jónak látja, megyei „múzeumot”), az alapítók viszont már megalapították az intézményt, és azt kívánják működtetni, a megye csak a fenntartás eszköze, és a megoldás célszerűségéhez mind több kétely fűződik. Az eltérő szándékú felajánlás, illetve vállalás, két nagyon különböző elképzelés vitája nem csoda, hogy eldurvul, a központi kérdés nagyon hamar a presztízs és nem a múzeum kérdése lesz, majd egyenesen a hiúságé.

POTSA Háromszék nagy főispánjaként marad fenn az emlékezetben, valóban sokat tesz megyéjéért, számos fontos helyi intézmény létrejöttében, megszilárdulásában szerepe lesz. Sérített hatalmasságként bizonyára még 1880-ban is próbálkozhatna megtorlással és leszámolással, de erőt vesz magán, és végül költségvetési tervet kér VASADYtól: ugyanilyen költségvetési tervvel fogja folytatni a tragikusan megszakadt munkát a fővárosból érkező múzeumőr-utód, a tudós NAGY Géza. A történet tehát újrafogalmazható a pártatlanság igényével, és újra felsorolhatnánk összegzőképpen, ki mit tett az ügy javára. Csak hogy a kérdés nem ez, hanem hogy a tétje mi volt a történeteknek, és a megítélést annak indokolt alárendelni, hogy a tétet illetően ki mit képviselt. A történet folyamatosan újraírja magát, mert a kánonok változnak, illetve újraíródnak, de mindig van tét, és mindig tételezhető visszamenőleg is tét, mi történt, milyen következményekkel járt, evégre mi mikor, miáltal dőlt el. Persze lezáratlan marad, mert a történetnek a történet megírása is része, és senki nem reflektálhatja ki magát a saját értelmezési horizontjából.

A Múzeum nem azért jött létre, mert nemzeti program vagy korszellem úgy kívánta (bár az említett, korfüggő értelmezési keretektől sem tekinthetünk el), hanem mert egyedi esetként, egészen sajátos okokból és egészen sajátos ambíciókkal találkozott két alapító. Nem szívós szakmai munkájának köszönhetően nyert ügye olyan nyilvánosságot, amely kiteljesedni segíthette (bár szívós szakmai munkát mutatott fel), hanem mert egyik alapítójának kiváló gyakorlati érzéke volt a reklámhoz (petőfalvi múmia, BEM-érdemrend). Nem meglepő ezek után az sem, hogy történetének folytatása is egyedi. Nem lett

belőle egyleti, illetve egyleti fenntartású gyűjtemény, mert nem volt ezt elősegítő (megerősödött polgári) társadalmi háttér. A társadalom, amely mégis létrehozta és megszilárdítja (filléreivel, adományaival, közvéleményével), erős, de más-ként. Minekutána nagyon hamar kiderül, hogy a helyi politika színvonala erre alkalmatlan, nem engedi, hogy megyei múzeumra siklassák, és ezzel megakadályozza eltemetését (az alapítók harcolnak, szövetségeseket találnak, sajtót és szakmai nyilvánosságot vonultatnak fel, meg aztán POTSA helye is meghatározott ebben a politikai intenciókkal rendelkező közösségben). Nem vált a múzeum központi (állami) létesítménnyé sem, mert a világ végén volt, ahol az államnak ekkor nem voltak ilyen irányú ambíciói. Mindez lényeges. Az utóbb felsoroltaknak köszönhetően maradt az intézmény az impériumváltást követően is magyar jellegű.

A megyeközpontba került, így szerencsésen kifogta a városiasodás fősodrát (GÖDRI Ferenc a századforduló egyik legjelentősebb magyar polgármestere, és Sepsiszentgyörgy ekkor az egyik legdinamikusabban fejlődő magyar kisváros; ilyen körülmények között épülhet fel majd a múzeum saját palotája). Másrészt szakmai súlyt nyert, mert eleve szakmai jegyben indult (egy PULSZKY Ferenc védnöksége alatt rendeződött jogi helyzete, és nem véletlenül küldték őrének VASADY örökébe épp RÓMER egyik legjelentősebb tanítványát Budapestről, NAGY Gézát). A nagyon korai szerkesztői megjegyzés is mélységesen igaznak bizonyult, igaz csak az első tizenöt esztendő után. A múzeumot egy fiatal, dinamikus fejlődő középiskolához kapcsolta sorsa, ennek kiépülése egyrészt felszínen tartotta a mégiscsak idegen, időnként zavaró test problémáját, másrészt ugyanezzel a kiépüléssel (amely friss szakmai erőket vonzott) nyerte a múzeum is több lelkiismeretes, képzett tanár-őret, majd legnagyobb vezetőegyenlőségét, nem beszélve a két világháború közötti sikertörténetről (ahhoz persze CSUTAK Vilmos személye is szükséges volt).

Mégis, mindez nem elég megragadni a történetek lényegét. Egyleti megoldásokhoz és befogadó tanintézetekhez, fejlődő városokhoz és a

magyar tudományos intézményrendszerhez máshol is számos múzeumi intézmény viszonyult így vagy úgy a Kárpát-medencében, és ha az említett tényezőkkel magyarazzuk a százhuszonöt (ráadásul nagyobb részét kisebbségben megélt) esztendő sikertörténetét, valamit szem elől veszítünk. Az a valami a név. A nevet megszoktuk, az idegen furcsállhatja, de ennek közlése sem igazán jut el. Pedig a Székely Nemzeti Múzeum, mint név, maga is karneváli. Még az 1990-es években is gondot okozott: újrafelvételét követően Bukarest előbb közvetlen minisztériumi költségvetésű „nemzeti” múzeumnak sorolta át a sepsiszentgyörgyi központú múzeumot (tehát országos rangú „Székely Múzeumnak”), és csak a félreértést tisztázva adta újra, megyei rangúvá fokozva vissza, Kovászna megye fenntartásába.

Nemzeti múzeum eredetileg annyi mint egy ország fő, reprezentatív múzeuma. A nemzeti (országos) rangú múzeumok mint kategória, tehát a közvetlenül az országos költségvetésből támogatott, mert országos súlyú (adott területre szakosodott vagy kiemelt, regionális fedésű) múzeumok kialakulása sokkal későbbi fejlemény. Nemzeti Múzeum egy országban elvileg egy lehet: a Magyar Nemzeti Múzeum 1875-ben általános, British Museum-típusú intézmény, könyvtárral (SZÉCHÉNYI Könyvtár), levéltárral, nemrég alapozott tematikus tárákkal (Néprajzi, Természettudományi, Szépművészeti). Még a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egylet gyűjteményeit sem nevezik 1905-ig Erdélyi Nemzeti Múzeumnak, hanem csak erdélyi múzeumnak, holott nemrég, létrejöttkor Kolozsvár valóban egy kisebbik magyar haza, Erdély (legutóbb Habsburg-nagyfejedelemség) fővárosa volt – az első vidéki tudományegyetem sem véletlenül született meg éppen itt, már 1872-ben.

A székely nemzet viszont 1848-ig, amikor önként olvad, önmagában is kiteljesülve, a magyar polgári nemzetbe, külön rendi nemzet. Olyan politikai társadalom, amelynek területi szerveződése csak 1876-ban számolódik fel, az imecsfalvi múzeumalapítás után. Ennek a „nemzetnek” a révén a 16–17. században a szabad székely közösség több mint 60%-a menti át tartósan a rendiségbe korábbi, nemzeti társadal-

makra jellemző ősi szabadságjogait – és ez a 60% szabadrendű a székelyföldi, tehát székely jog alá eső terület teljes lakosságához viszonyított arány, márpedig ekkor már sok ott a befogadott jövevény. (Egybevetésként Európában, így a vármegyei Magyarországon–Erdélyben is, általában csak a társadalom mintegy tizede marad szabad, de ez sem mind része a politikai társadalomnak.) Durván számolva, ha 1848-ig minden huszadik magyar székelyföldi, ugyanakkor minden hatodik szabadrendű magyar az. Nem véletlen, hogy ha korábban a magyar művelődéstörténetben, 1848–49-ben a születő modern Magyarország megvédésében-megszilárdításában játszik *ilyen arányban-súlyal* szerepet. 1875–77-ben pedig, a Székely Nemzeti Múzeum létrejöttkor még főleg középkorú az 1848–49-et végigcsináló nemzedék, amelynek társadalmi öntudatában ez a meghatározó. Ha születő múzeumának maga KOSSUTH küldi meg a legősztönzőbb adományt, és ő javasolja, hogy a múzeum az egész székelységé legyen, azt ennek fényében kell nézni.

Az imecsfalvi gyűjtemény kialakuló nevében a „nemzeti” jelző korántsem aránytévészés. A múzeum helyzetének rendezéséért vívott háború lényege (tétje) éppen ez: egy megye vagy a jóval nagyobb közösség „székely nemzet” legyen-e a tulajdonos (legalább három megye, vagyis egy országgrész, mégpedig a kisebbik, a keleti magyar etnikai tömb, de mondhatjuk azt is, hogy az ennek megfelelő, *pars pro toto* a nemzetben belüli „kisebbik nemzet”)? Hogyha az utóbbi, hogy lehet ezt jogilag biztosítani, egyben adminisztrálását a gyakorlatban megoldani? Ki lesz a fenntartó? Az 1879-es, időnként ambivalens háború erről szól. Eredménye pedig az, hogy 1918-ban jogilag is olyan lapokkal indul a múzeum, mint egyetlen más testvérintézménye sem, ez az intézmény tudniillik valóban nem a történelmi magyar államé, nem egy magyar vármegyéé lesz (azokat 1918-ban maga alá temeti a történelem), hanem a *kisebbik magyar etnikai tömb társadalmáé*, amelynek erre az intézményre *igénye van*.

HÓMAN Bálint múzeumok, könyvtárak, levéltárak dolgát végig gondoló 1920-as évek kö-

zepe nagy tanulmánya (a levéltári részt SZEKFŰ Gyula írta) közgyűjtemény alatt a szélesebb néprétegeknek hozzáférhető nyilvános jellegű intézeteket érti. Az első országos (nemzeti) közgyűjtemény a British Museum volt (1753–1759-től), a Országos SZÉCHÉNYI Könyvtár is ennek példájára jött létre, épült ki, bővült Magyar Nemzeti Múzeummá. A provinciális múzeumok, amelyek hasonlóképpen sokoldalúak, de szűkebb területiális körzet emlékeinek gyűjtésére és tudományos rendszerezésére vállalkoznak, Magyarországon a Kiegyezést követően jönnek divatba, de a *legjelentősebbek* Trianonnal idegen uralom alá kerülnek, ezek a kolozsvári Erdélyi Múzeum, a *sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum*, sorolja HÓMAN, a szebeni, a(z állami tulajdonba adott) kassai, a pozsonyi, a temesvári, folytatja, *így ma legjelentősebbek* a Budapesti Fővárosi, a szegedi, a székesfehérvári stb. városi, valamint a Szabolcs, Vas stb. megyei gazdag és gondosan vezetett múzeumok. Nem HÓMANon múlik, hogy 1940–44-ben sem nem elegendő, sem nem alkalmas az idő a sepsiszentgyörgyi intézményt megillető helyű integrálásra, de ekkor dolgozza ki HERPEI János a megoldást arra, hogyan egyeztethető az alapítványi gyűjteménybiztosítás és a korok változása folytán már össznemzeti támogatást feltételező tudományos kutatóintézet. Tárgyakat, épületet ki lehet sajátítani idegen célra, de gondolat, szellemi termék csak oda tud illeszkedni, ahol a helye van. Özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília és VASADY NAGY Gyula története nincs ahogy lezáruljon.

Melléklet

1.
ZATHURECZKY Károly CSEREYnének
Orlát, 1876. máj. 27.⁶⁷

Édes jó Mili!

Leveledet csak tegnapelőtt délután vettem kezemhez, s ez okból csak ma válaszolhatok. Mindenekelőtt örvendek, hogy mindnyájan tűrhetőleg jól vagytok.

A te kívánságod szerint én nézetemet a Múzeum felől őszintén megmondom, és ez a következőkből áll, úgymint:

a. „Háromszéki múzeum” felállítását azáltal, hogy a te gyűjteményed megcsonkítatlanul, minden tárgyakkal együtt – mint alapja a Múzeumnak – annak egyszerre a megélésre képességet nyújt – reád és szegény János nevére kétszeresen háromlik a dicséret és elismerés – mert azáltal úgyszólván egy vidéki múzeumnak alapján vetitek meg. Mert csak ezen alapon épülend fel Háromszék – Múzeumja.

b. Nézetem, hogy semmi, de semmi tárgyat másuvá ne adj, ne ajándékozz, mert azáltal a gyűjtemény csonkítandik. Én is, mikor Kolozsvárra ajándékoztam gyűjteményemet, az összes odaadtam – csak abbul a már feles kétszeres-háromszoros példány volt ajándékozva Udvarhelyre-Sepsiszentgyörgyre.

c. Magának PULSZKYnak s más kítűnő egyéniségeknek oda megy a nézetek, hogy minél több vidéki múzeum alapuljon – mert ez mindmegannyi forrását képezi a központi nagy folyóknak, mind a budapesti és kolozsvári múzeumnak – a tudomány fogja ezeket keresni, és merít belőle – tárgyak, amik a nagy gyűjteményekbe békebelevve fel sem tűnnek, itten több megbecsülésben részesülnek.

d. Minél számosabb, minél kítűnőbb tárgyakat foglal magában egy gyűjtemény, tehát annál érdekesebbé válik – annál inkább ingerel a másokat is a gyűjtésre, és éleszti az eszmét erre – példa mindnyájunkon, csak azután, hogy láttunk, ébred fel bennünk is a nagyobb érdekltség és áldozatképesség.

e. Se a kolozsvári, se a budapesti múzeumokat azon tárgyak, melyeket odaajándékoznak, hiányt nem pótol náluk, csak a hasonrtárgyú, magában igaz érdekes tárgyak számát szaporítaná, de a te gyűjteményedből igen-igen megérezhetőleg hiányoznák.

(...)⁶⁸

Én nyíltan röviden újból oda nyilatkozom, adjad múzeumod összes gyűjteményeddel együtt megcsonkítatlan Háromszéknek, és sehová másuvá, eljövend az idő, ha mindjárt a jelenben nem is méltatnék annyira azon áldozatot, ahol elfogultság nélkül méltatni fogják. Elvetett mag kikelend, és bő aratást fog az utókornak nyújtani is.

Örvendek, hogy gyűjteményed mind gyarapodik – én is a napokban kaptam egy szép korsót – aztat is odaajándékoandom.

Márinak a napokban írandok, Bertát csókolatom, meg Ákost is – Mariékat –⁶⁹ az ég áldjon, csókol őszinte szerető testvéred

ZATHURECZKY Károly

2.

VASADY Gyula,
A háromszéki múzeum érdekében,
Nemere, 1876/51 (jún. 24.)

„Egy tudományos központtal kell nekünk bírni, melynek körébe vonuljanak értelmesebbjeink, hová összegyűjtsük nemzeti kincseinket – lefolyt nemzeti életünk, régi történetünk örökbecsű maradványait, összehozva a már kinyomatott (de ritka) könyveinket, a tudomány és nyelv, s főként a hazai történelem, természettudomány, ipar és művészet művelődésére. E központ pedig múzeummá válik, nevet bír.

A múzeum az, honnan a közönségre, innen a hazára, s viszont újra a közönség kebelében égő nagyobb elmékre, a mi művelődésünkre, hasznunkra tárja fel ajtaját, mintegy végső láncszemét teendi a nemzet értelmi fejlődése láncolatának, zárkővét gyarapodó tudományossága új épületének. Gyarapodást nyer minden, az ismeretek és közfelvilágosodás a népre is kihat, annak kebelében is elterjed, a hazai és nemzeti irányú ipar és művészet az eddigénél inkább honosíttatik, egyetemessé válik, szóval: nagy és hasznos tettekre ébreszt, a nemzetnek maradandólag mívelt fennállást biztosít! (...) Ha múzeumunk lesz, a tehetséges ifjú, szóval a tudomány és művészet valamennyi barátja művelője leend önnön magának, mert lesz tér, forrás (a kiállított tárgyakról) képzetének kivitelére, találhat a honra nézt hasznos és nem minden gyönyörködtetés nélküli időtöltést (...) mindenről, mit csak drága utazás által és egy emberéleten keresztül szerezhetne meg.”

3.

(MILETZ János:)

Imecsfalvi múzeum Háromszéken
Erdélyben MILETZtől.
Történelmi és Régészeti Értesítő. A
Délmagyarországi Történelmi és Régészeti
Társulat Közlönye. 1876. júl. (III. f.),
161–162.⁷⁰

Özvegy CSEREYné öngyásága, ki a történelem s régészet nagy kedvelője, azon nemes intenióból, hogy a múlt emlékei iránti kegyelet a népnél minél inkább fejlődjék, s a történelmi öntudat, a nemzeti becsület a múlt bővebb ismeretéből folyólag ezen rétegben is emelkedjék, – saját udvarházánál igen érdekes múzeumot rendezett be, hogy – mint említém – növelője legyen a műizlésnek, ismertető közege a múltnak azon vidéken. A múzeum 1875. június elején alakult meg, s magvát alkotják azon nagybecsű s érdekes tárgyak, melyek a CSEREY-család ősi emlékeit s tulajdonát képezik, melyhez ajándékozások

is járultak, s ma már ezen múzeum gyűjteménye, alig egy év lefolyása alatt 2410 darabból áll, s egész Háromszék büszkesége, s méltán „Háromszéki múzeum” nevezettel illethetnők, miután legnagyobb részben idevaló gyűjtésből áll. A múzeum szakavatott berendezése VASADY Gyula tanár úr érdeme, ki is mint a régészet szakavatott művelője semmi fáradságot sem kímél, hogy az a vidéken minél nagyobb érdeket gerjesszen. Minden tárgyat cédulával látott el, s szakok szerint berendezve állványokon helyezett el.

A múzeum birtokába jutott 1875. június 1-jétől 1876. május végeig: 48 darab porcelán és üveg tárgy; 42 darab szövetségű tárgy; 21 darab bőrféle tárgy; 8 darab csont, 43 darab fa, 62 darab réz, ólom, bronz és vas tárgy. Kép s különböző alakú tárgy van 31 darab, természetrajzi és orvosi tárgy 361 darab; ezüst és arany 40 darab; különféle tárgy 48 darab. Érem s régi pénz van 377 darab. Könyv van 766 kötet (VNGy), kézirat 563 darab; összesen 2410 darab (VNGy).

A múzeum nevezetesebb példányait képezik: kőkalapácsok, hamvvedrek, urnák, római téglák és épületkövek, különböző erdélyi kolóniákból. Egy tatár vezér zabolája 1661-ből. KISS Ernő magyar tábornok dísznyerge és nyeregtakarója 1848-ból. BARCSAY Ákos erdélyi fejedelem órája 1650-ből. BOCSKAY István fejedelem órája 1606-ből (hibás, VNGy). APAFFY Mihály nagy billikoma 1690-ből. MACSKÁSI tábornok selyem abrosza 1702-ből. BASA Tamás elnöki támlásszéke és könyvállványa 1642-ből. VASS kancellár keresztpárnája 1799-ből. TILLIER őrnagyné legyezője, bál cipője és tekercsnek való hajfésűje 1723-ból, gróf FERRÁTHY családi pecsétnyomója 1668-ból. Szentkatolnán lelt 6 aranygyűrű s ezüstöv 1660-ből. A kézdivásárhelyi református templom régi perselye 1630-ból. A szebeni takács céh kelyhe (VNGy) 1754-ből. SZILÁGYI Rákhel pénzládája 12 (VNGy) retesszel 1702-ből. Abdul Medzsin házi asztala 10 000 darabból összerakva, török betűkkel. Nehány celták. BARABÁS Mari menyasszonyi arany főkötője 1660-ből.

Ezekon kívül itt őriztetik: CSEREY Mihály-nak sajátkezűleg írt históriája: BARABÁS-nak „Erdély története” című munkája eredeti kéziratban. BETHLEN Farkas históriája magyar, latin kéziratban. HUSZTI: „Ó és Új Dácia”, kéziratban. Expositiones diversae 1704-ből, kézirat. Historia regni Hungariae X. Y. 1526, kézirat. Physica generalis, kézirat. Statuta Jurium municipalium Saxonum in Transylvania 1779, kézirat. Ezen írott régi könyvemlékeken kívül nagyon érdekesek még az itt található oklevelek, kéziratok is, melyeknek legnagyobb része fejedelmi aláírással van ellátva. Találtatik egy kézirat BASTA aláírásával is.

Ezen jeles múzeum hírnevének az is nagy érdekességet kölcsönzött a vidéken, hogy itt volt kiállít-

va egy 400 éves, natronizált hulla, mely Petőfalván találtatott, s a múlt év november havában az erdélyi múzeumnak lett beküldve Kolozsvárra. Az imecsfalvi múzeum, hogy mily érdekeltséget keltett rövid fennállása óta is már maga iránt, mutatja azon körülmény, hogy 8 hónap lefolyása alatt több mint 1115 egyén szemléltette meg, kiknek legnagyobb része megjelenését névalírásával is megörökíté. Ismertetésünket azon hő óhajjal zárjuk be, hogy adjon Isten sok ily derék úrnőt s lelkes honleányt az édes hazának, mint CSEREYNÉ ónagsága.

4.

VASADY NAGY Gyula, **A múzeumról**
Nemere, 1877/19 (részlet)⁷¹

(...) ⁷² célom nem bírálatot tenni, hanem a „múzeum” értelmét annyiban megismertetni, mennyiben az kiterjed, a nemzetre s kiváltképpen a székelység javára kihathat.

Múzeum szó hellén (görög) kifejezés, s voltaképpen annyit jelent, mint „mútar” vagy „műgyűjtemény”. Én azonban többszörös vita után azon meggyőződésre jöttem, hogy célszerűbb lenne a múzeum név helyett, mely annyira általános: „nemzeti gyűjtemény” nevet használni.

(...) egy berendezett múzeum magában foglalja a tudományok egyetemes minden szakát, a nemzetnek múltját, jelenét – valódi kincsét, mert:

A Múzeumban képviselve vannak: a vallás- és hitoktatások bizonyítékai; a jog- és törvénytudományok irata; a természettan, természetrajz és orvosi tudományok mintái; a történelem, életírások, levelezések, földirat, népisme, régiségtan, a hadászat, gazdaság, ipar és kereskedelem eszközei által; a művészet, rajz, szobrászat; a nyelvtudományok, szótárak s vegyes hírlapok példányai – szóval: minden, mit csak ember kigondolhatott, s a művelődésre hathatós tényezőül szolgálhat, egy nemzetnek díszére, becsülésére, dicsekérésére lehet!

Emennek pedig főcélja bárhol is, de kiváltképpen megyénkben, vagyis székeinkben a történelmi múltat és jelent lehetőleg felderíteni, s az ezzel foglalkozó szakmunkákat figyelemmel kísérni; továbbá az ezen vidékeken elszórvá létező ősi, ó- és középkori műrégiségeket ásátások, adományozás, esetleg vétel útján összegyűjteni, a történelmi értékű romokat kellő felügyelet által a végpusztulástól megóvni; végre a hazai történettudomány és archeológia művelése és megkedveltetése iránt minél szélesebb körű érdekeltséget ébreszteni; a természetrajzi, művészeti, irodalmi és ipartudományokat a maga nemében fejleszteni, jobb létet, gyorsabb haladást eszközölni mindenkinek, de nemzetünk fennmaradását is biztosítani!

Múzeum az, melyben egy nemzet kincsét a történelmi mozzanatot és biztonságért letéteményezve őrzi; a szellemi súly és jelenték alapja pedig bizonyos fokú anyagi jólét, a tudomány, a művészet, a társadalmi műveltség, a saját forrású, saját gyökerein nyugvó, tehát saját életű, következőleg amazokból buzgó, fejlődő, gyarapodó nemzeti irodalom s ezáltal kifejtett, tisztított, meghatározott s biztos alapokkal bíró hazai nyelvnek gyűlhelye, fő eszközlője.

Múzeum azon gyűpont, melynek szükségét annyira érezzük, melynek körébe vonulnak a haza tudvágyói tanulni; jegyzeteket szerezni, írással munkálkodni, leírni lefolyt nemzeti életünk, régi történeteink örökbecsű maradványát – összeszerezni a jobb s jobb könyveket, kéziratokat, a tudomány emez égő szövetnekeit, hol a hazai műszáknak fogunk megszűnés nélkül áldozni, hol nyelvünk tökéletesbítésén, ősapáink nyelvén imádkozva, a hazai történetek és természet-tudományok művelésén, népszerű alakban terjesztésén és gyarapításán fognak a hivatottak munkálkodhatni.

Az, honnan a világosság a közönségre, a hazára, s viszont a közönség kebelében élő nagyobb elemekre kiárad. Múzeum az, mely mintegy végső láncszemét teendi a nemzet értelmi fejlődése láncolatának, zárkővét gyarapodó tudományossága új istenházának.

Lenni kell egy ilyen intézetnek, hogy abból az eszméknek, a tudomány és köz-felvilágosulásnak terjesztői és munkálkodói meghonosíthassuk.

S kivált pedig nekünk szükséges – mert valljuk meg őszintén, hogy habár magyarul beszélünk is, távol áll még az attól, hogy magyarán van az, szükséges tehát nyelvünk kifejtése és megállapítása, irodalmunk gazdagítására, alapos, komoly és gyakorlati irányú tudományosság meghonosítása, általában a szellemi fejlettség, mentől emelkedettebbé és egyetemesebbé tétele, mindenekfelett pedig a hazai történeti és természettudományokbani előhaladásunk az: mi felülről elismerést, szavainknak meghallgatását, a társnépektől becsülést, jogigényeinknek méltatását eszközli. Ámde ezt mind csak egy központosított s lehetőleg, sőt teljes intézet, vagyis múzeum nélkül el nem érhetni sohasem!

De ha a múzeum megalakul, lesz, a tehetséges ifjú, a lelkész, a tanár, szóval az irodalommal foglalkozó, a tudomány és művészet valamennyi barátja és művelője lelend magának forrást, az iparos szintén talál oly tárgyat mintául, melyet utánozhat, javíthat munkálkodó haladásának célszerűbben dolgozhat; a művészet vagy annak kedvelője láthat oly képeket, melyeket csak álmában vagy hallás után képzelt; a tanárnak könnyebb lesz tanítása, mert természetben mutathatja tanítványainak azt, mit nagy nehezen kell azokkal különben megértetni; az orvos, lelkész s mások találnak eleget, hogy

ismereteiket gyarapítsák, eszközöket, melyek által tehetségeiket kifejthessék, tért, hol magukat kitüntessék.

Sőt, még arra is kihat a múzeum haszna, ki csak pusztá időtöltésből megy oda szemlélni a kiállított tárgyakat, mert ott láthatja azon állatokat, melyeknek csak híret hallotta, gyönyörködhetik a tarkább, külön meg különbözőféle madarak, lepkék és rovarakban; találhatja szépatyja, anyja vagy rokonai, ismerősei becses tárgyait, kéziratát ereklye gyanánt őrizve. S még örömkönyveket is hullathat azok felett, kik kedves emléket véstek be szívébe.

Hazamenve, honn elmondhatja megelégedten, hogy ma újra láttam valamit, mi ismeretemet gazdagítja. (...)

5.

VASADY CSEREYnének
Imecsfalva, 1877. okt. 23.⁷³

Igen tisztelt Nagysád!
Nagyrabecsült úrnóm!

Hogy mindeddig hallgattam, tudósítással késtem, az célzatosan történt. Vártam ugyanis a rámbízott ásatások eredményét. Híven teljesítem ígéretemet; mert csak tegnap estve érkeztem haza. Ásatásaim azonban, dacára, hogy Besenyőben és Szacsván is már kétszer jártam – mindeddig elmaradtak, – elmaradtak egyrészt azért, mivel embereket nem kaptam, a másik helyt pedig, mivel az igazi útbaigazító nem lévén ott, a helyet sem tudtam, hol kezdjem a bevetett földön? Mindazonáltal CSIA Albert szolgabíró közvetítése és tisztelendő CSISZÉR Gábor esperes úr közbejöttök által – kik megtudták célomat, sikerült egy circa 3 (krajcáros?) súlyú kovaszilánkot és egy 38 cm hosszú kőbaltát, mely ugyan kettőbe van törve, és egy aranytűt magammal elhozni. Besenyőről pedig egy (2 császári-királyi arany súlyú) szép arany karikával a múzeum tárgyait gyarapítani. Ez utóbbi, mint olvastam, barbár *penz volt*. Uzonban egy egerpataki embertől vásárlás útján egy kardot (a 17–18. századbóli), melyen ez olvasható: MARIA MATER DEI PATRONA HUNG(ariae), felette Mária összetett kezekkel. Ezt én 1 Ft 50 krajcárral szereztem meg.

A szacsvai leltre nézt mesés dolgokat hallottam, s szép formális vizsgálatot tettünk, mert: híre volt, hogy egy *arany tálat* is leltek, s végre kiderült, hogy fordítva van a mondat: egy *tál* aranyat – de aki azt látta volna, senki sincs! – Besenyőn pedig a celta hajjgálások nem igazok – találtak egyet ugyan, de azt Brassóban 5 forintért adták el az iskolának. Az arany karikából is csak 3 darabot leltek – melyekből egy Brassóban 7 forintért eladott, egy elveszett, s a harmadik nálam van. Az urnák ráfogása is mese, mert én

találtam edényrészleteket, de egyúttal ugyanott vasat stúfában (?) és olvasztva is; – tehát: én egy új adatot adtam nekik, mit aztán mások is, köztök ketten is helyben hagyták állításomat. Bereckbe nem mehettem, szekér hiánya miatt. Nyújtódra pedig valószínűleg holnap megyünk, mivel Gyula⁷⁴ csak ma érkezett haza. SÉNYI főhadnagy úr ott van Nyújtódon, s pár nappal ezelőtt még szekeret is kért innen – de Gyula honn nem lévén, azt sem tudtam, mit tegyek a neki írt levél értelmére szerint.

Mint hallottam a nyújtódi bírótól, ki a szilvát hozta ide, Ida kisasszony is jobban van, baj tehát Istennek hála még sincs az aggodalomra.

Itt járt gróf SCHWEINITZ Gyula, kiválogatta a kiállításra⁷⁵ küldendő tárgyakat. Ez párja tökéletesen PÉTERFYnek, csak a szövetneműért rajong, kiválogatott 84 darabot, melynek jegyzékét már a kolozsvári *Kele*ben tegnap már olvastam is. Ő is ígéretet tett a múzeumhozi járulásában.

Nagysád már valószínűleg olvasta LÁZÁR Ádám második cikkét a múzeum felől⁷⁶, s talán a feleletet is a mi főispánunktól? Ez most kis mozgást tett, s különféle véleményekre ad okot.

Még tudatni kívánom Nagyságodat, hogy az emberek megérkeztek a borral szerencsésen, úgy a müncheni képek is.

Jelentékeny levelek csak a délmagyarországi régészeti társulattól, melyben sok dolgot adtak (mit már el is küldtem), KOZMÁTÓL⁷⁷ és DÉCSITől érkeztek – egyéb semmi hír sincs.

Most pedig legfőbb óhajom Nagyságodat Istentől vezéreltetve utazását szerencsésen tudni, mielőbb egészségesen itt mint a ház fejét látni, mely után Nagysád kedves jó mamájának megelégedést, Istentől áldást kérve számtalan kézcsókomat küldve, vagyok Nagyságodnak igen alázatos szolgája
VASADY Gyula

6.

VASADY POTSA főispánnak
Imecsfalva, 1878. nov. 1.
SzNM 195. sz.

Méltóságos Főispán Úr!

Legelőbb is bocsánatot kérek Méltóságodtól, ha újra kényszerítve vagyok soraimmal alkalmatlankodni; ez annak tulajdonítható, miszerint, mint eddig is, munkálkodásommal oda kívántam törekedni, hogy a múzeum java, annak érdeke, mindenek felett pedig annak mielőbbi felvirágzása és létesülése biztosítva lehessen, s ha nem történt még, vagy ha sokáig késik az – lelkiismeretem ne vádoljon még azzal sem soha, hogy csüggedtem volna, habár a legnagyobb

bizalmatlankodással találkozom mindig sepsiszentgyörgyi otlótem alkmával.

Céлом egyébiránt a következőket Méltóságodnak előadnom.

Múlt hó 15–17-ig azon óhajjal rándultam Sepsiszentgyörgyre, hogy a múzeum berendezésére szükségelt szekrények s állványok elkészítése ügyéről helyes információt nyerhessek; azonban se Méltóságod, de az alispán úr sem lévén található, a főjegyző úrhoz folyamodtam, az ügy mibenállását s az ajánlkozók összegeit megtudandó, egyszersmint rajzaim beküldését is sürgetve, mivel kézdivásárhelyi vállalkozókat véltem olcsóbban szerzehetni, – majdnem eredmény nélkül indultam hazafelé.

Ezután csakugyan megérkeztek az alispán úr által küldött rajzaim. Én tehát siettem a kézdivásárhelyi asztalosokkal azt közöztetni, már azért is, mivel később kifogást tehettek volna az iránt, hogy ők ezen vállalkozásról nem lettek értesítve. Azonban a sors úgy akarta, hogy vállalkozó *egy sem akadt most*, mivel mind Moldova számára dolgoznak. Fő oka pedig az, hogy 3-4 héttel nem értesítettek előbb – de akkor egyik 700 forintért egészen elvállalta volna az összes berendezést, sőt, megjegyezte, ha február végéig elhalasztható ezen elkészítés, hajlandó még abban az árban vállalkozni. Szerény nézetem szerint ez nagyon késő volna, de káros is lehetne az egész ügyre nézve, mert:

A mellékeltékben, melyeket van szerencsém bővebb tájékozás végett Méltóságodnak átszolgáltatni, kitűnik, hogy:

1) KIS Áron és KÁDÁR ajánlata (összes munka)	950 Ft
2) LUKÁCS Dániel ” ”	903 Ft 20
3) KOVÁCS Áron ” ”	862 Ft 73
4) ” isménti ” (asztalosmunka csak)	700 Ft
5) FEJÉR Miklós ” (asztalos- és lakatosmunka)	570 Ft
6) Feketeerdői ” (üveg)	95 Ft 96

Evégett kellett múlt hó 29–31-ig újra Sepsiszentgyörgyre rándulni és Méltóságod távollétében az alispán urat arra bírni, hogy tekintve azt, hogy a múzeum csekély pénzalapja eddig sokkal nem rendelkezik, szerény nézetem az volt, hogy fogadtassék el a két legutolsó ajánlat, mely hoztali és betéti költségek hozzászámítása mellett is 670-680 Ft összegre, s mégis a legjutányosabban kínálkodik, s évégett készítettessék meg a szerződés, előlegeztessék 100 Ft utalvány által (mert annak előbb-utóbb is meg kell történnie) a takarékpénztárban levő múzeumpénzből; de ezzel is szerencsétlen lettem, mert az alispán úr nyilatkozata szerint ő azt nem tudja, hogy van-e és hol a múzeum

pénze? – Egyébiránt nincs egyébre felhatalmazva, mint a tárgyak leszállítását eszközözni, miért is engem bízott meg azzal, hogy szerezzek én fuvarosokat itten Imecsfalván, egyébre pedig tegyek jelentést Méltóságodnak, mit ezzel imitt meg is tettem – alázatosan kérve Méltóságodat intézkedni aziránt, hogy a helyiség, mely ma kukoricacsövekkel megrakva, részben lakóval, részben ablakok hiányával bír, mielőbb átadassék a múzeumnak, nemkülönben a berendezési munkák foganatosítása megtörténhessék, hogy a múzeumi tárgyak elhelyeztetve, azon hely valósággal nemzeti múzeummmá válhassék.

Ezek után vagyok egy mielőbbi választát várva Méltóságodnak hazafüü üdvözlettel

N. VASADY NAGY Gyula

7.

Háromszékmege főispánja VASADYnak

f. sz. 769/1878

Sz.Dánya, 1878. nov. 5.⁷⁸

Tekintetes VASADY Gyula úrnak

Imecsfalván

Vettem iratát, melynek elején Székely Nemzeti Múzeum van írva 195. számmal. Kívánságához képest kívánok sietve válaszolni.

Székely Nemzeti Múzeum csak lesz, ha Méltóságos özv. CSEREY Jánosné úrasszony szíves lesz a székely nemzetnek ajánlott múzeumát átadni, és akkor Csík-, Udvarhelyszék és Háromszék által kirendelt felügyelő-bizottság fog ezen cím alatt levelezni.

Háromszékmege közgyűlése megbízta FORRÓ Ferenc alispán urat a múzeum átvételével. Amint tudom, ez meg is tett mindent, hogy átvegye, és különösen tekintetességedet megbízta annak szakértői becsomagolásával.

Leveléből megütődve olvastam, hogy a múzeum még nincs leköltöztetve. A Székely MIKÓ tanoda által ajánlott helyiség azonnal üres, mihelyt Ön által jelentve lesz, hogy melyik napon fog a szállítmány megérkezni.

Ami a múzeum berendezését illeti, ez senki másnak dolga, mint a felügyelő-bizottságnak. Ennek van rendelkezési joga az eddig begyűlt és takarékpénztárba helyezett pénzek felett.⁷⁹

Ezen felügyelő-bizottság pedig addig összehívható nem lesz, míg Méltóságos özv. CSEREY Jánosné nem szíveskedend ajánlatát realizálni.

Ezek előrebocsátása után felhívom, *mint már a megeye hivatalnokát*, haladéktalanul bejelenteni, hogy mi akadály merült fel, hogy oly hosszas időig halad az átadás? És ha semmi akadály nem tétetett a nagylelkű adományozó úrnő által, miért nem tett ön eleget a megeye által megbízott alispán rendeletének?⁸⁰

POTSA József s.k.

Főispán

8.

SZILÁDY Áron VASADYnak
(Kiskun)Halas, 1879. febr. 8.⁸¹

Tisztelt Uram!

Harmadnapja, hogy a magyar tudományos akadémia főtitkári hivatalától egy nyolcadretű kéziratot kötet küldetett hozzám, mint a *Régi magyar költők tára* szerkesztőjéhez. E kötetben találtam az ide mellékelt levelet, melyet midőn birtokosának ezennel tisztelettel sietek visszajuttatni, engedje meg, hogy az alkalmat felhasználva tegyem azt, amit már úgysis régen szándékoztam. Mindenekelőtt üdvözlöm azon buzgalomért és sikerért, melyet nemzeti irodalmunk érdekében eddig kifejezett, és felmutatott. Legújabb megbízatásához is szívemből kívánom a jószerencsét, és meleg érdeklődéssel várom rendszeresen megindítandó kutatásainak eredményeit!

A hozzám most érkezett kötetben már eddig is becses dolgokra akadtam. A SZILÁGYI és HAJMÁSI-féle 16. századi énekek minden eddig ismert variánsa közt ez a legbővebb, s úgy lárszik, azon eredeti szerkezet, mely a szömdörői ifjú tollából származott. Nem kevésbé érdekes azon darabja sem a kötetnek, mely egy 16. századi költőnővel gyarapítja irodalmunk történetét, stb.

A székely múzeumtól beküldött három kötet szintén nálam van, melyek közül eddig egyből BALASSA Bálint versei kiadása alkalmával meríthettem egy – bár töredék – de mégis igen becsülni való variánst. A zoltárfordításokat most készítem sajtó alá, hogy a *Nyelv-empléktár* VIII. kötetében megjelenhessenek, stb.

Ezekre nézve első kérésem az, hogy miután az akadémia kiadásaiból ezeknek nem lehet hiányozni, de ott csak az ez idei költségvetés alapján lesz lehető rájuk reflektálni: legyen szíves a gondviselése alatt álló múzeum részéről kieszközölni, hogy ezen becses kéziratok a kiadhatás előtt ne reklamáltassanak. Részemről mindent el fogok követni, hogy amennyire csak ily pontos és minden tekintetben korrekt kiadást érdemlő hagyományok nyomtatásánál lehetséges, a közzététel ideje sokára ne maradjon. A felelősséget, mely gondviselőkkal jár, teljes mértékben érzem, s el nem hanyagolom. E tekintetben aziránt kérném beleegyező nyilatkozatát, hogy amit a konzerválásra nézve multhatatlanul szükségesnek tartok, azt közzvetlen felügyeletem alatt megtétethessem. Ilyen lenne például, hogy a SZÉKELY krónikájához csatolt énekek onnan különválaszthatva, egy kötetbe foglaltathassanak. A költség természetesen nem terheltetvén a múzeum alapját, mely a felfedezéssel és megmentéssel megtette azt, amit tőle az irodalomtörténet ügve várhatott.

Ezzel kapcsolatban arra kérem még Önt, mint a székely múzeum érdekeinek méltó és buzgó előmozdítóját, adja és szerezze meg a beleegyezést abba,

hogy a régi *kódexeink elnevezése* körül ez alkalommal nekem is lehessen követnem azon igen helyesen szokásba jött kegyeletes eljárás, melynek folytatása minden tekintetben szükséges. A zoltárfordítások tábláján fel van jegyezve annak egykori tulajdonosának, *APOR Péternek neve*. Ez tehát azon jeles írónk nevét van hivatva viselni. A most küldött kéziratot kötet, mely új névvel, egy 16. századi magyar költőnővel gazdagítja irodalmunkat, legméltóbban viselhetné a székely múzeum nagylelkű alapítójának, *CSEREYné* ömértóságának *nevét*. Hadd lenne ez is, bármily csekély jele azon halálnak, mellyel kitűnő honleányi érdemei iránt a nemzeti irodalom és művelődés ügve örökre le van kötelezve. A SZÉKELY-krónikából kiválasztandó *kódex az Ön tisztelt nevével ékesítendő*.

Szabad legyen ezekre nézve kérem és remélnem mielőbbi becses tudósítását. – Szíves üdvözetem s őszinte becsülésem kifejezésével vagyok tisztelője
SZILÁDY Áron

9.

CSEREYné FORRÓ alispánnak
Imecsfalva, 1879. jún. 12.

Folyó évnek június 11-én 3949. számú, de dátum nélküli, személyemhez tán szokatlanul kemény hangú rendeletét vettem,⁸² s mielőtt ily hangú rendelet kiadására hangoltatva lett volna a tekintetes alispán úr, már régen arra törekedtem, hogy a múzeumnak tárgyait adományi levelemben kikötött feltételeim teljesítése esetében, az illető helyre leszen leszállítva s kiállítva – s ha ez évekkel ezelőtt meg nem történt, annak késleltetője és oka bizonyára nem voltam.

Most már május 14. óta a leszállítás folyamatban van, s több tárgyak illő állványaiiban beosztás végett – láthatók is. De az értékesebbeket, úgymint okmányok, arany és ezüst tárgyak és ékszerek, a kínai tárgyak, érdemrendjelvények és kéziratú művek, kivéve a régi pénz és éremgyűjteményt, azon okból, miszerint azoknak szekrényei részben el nem készültek, az asztalosnak, lakatosnak és üvegesnek is dolgai vannak bevégezendő, mely az ór által már részben sürgetve eszközöltetett is, ott biztosan nem heverhetnek, sőt, a ládákbán állva útban is volnának addig, míg más tárgyak rendszeren elhelyeztetnek – gondosan becsomagolva nálam tartatnak azon hitben, hogy azok a legbiztosabban vannak; s mint a többi tárgyakat én szállítottam le már tíz szekérral, úgy ezeket is annak idejében oda szállítatom átadási napjainak megelőzőleg. –

Egy aggodalmam van afelett, hogy mivel már a múzeumi tárgyak nagyobb része a múzeumi helyiségben vannak, ki fogja azokat gondoztatni? Miután már rég ideje óta, hogy a közoktatásügyi miniszter úr

őnagyméltósága által kinevezett múzeumi ör fizetése mai napig sincsen folyósítva, habár – mit nagy megütközéssel vettem a hírlapokból is azon kifejezést, hogy 1877. március 10-én, midőn a múzeumi tárgyakat a székely nemzetnek adományoztam, egyedüli tulajdonának ismeri fel Háromszék megyéje – de azt gondoztatni persze szükség sem volt? – legalább Háromszék megye előljárósága eddig mit sem törődött azzal, míg a magas kormány hatalmas rendeletében nem sürgette kötelességének eleget tenni – s éppen ezért nem kívánhatja a tekintetes alispán úr az eddig általam tett áldozatok után azt is, hogy a múzeumört, ki nem nekem, hanem egy nemzetnek kincsével, annak javára és dicsére munkálkodott, s maig is tevékenykedik – én lássam el fizetéssel? – Mert ha fizetése kinevezése óta legalábbis nem folyósítatik, miként lehet várni, hogy már most Sepsiszentgyörgyön, nem magáért, hanem a múzeum berendezése végett éjjel-nappal egyedül fáradozva illendőleg fenntarthassa magát?

Végül pedig még egy aggodalmam eloszlátását is kérem a tekintetes alispán úrtól, s e tekintetben szintén megengedheti a tekintetes alispán úr érdeklődésemet, ha annyi áldozatok után, mit én a múzeum körül tettem, még azt óhajtom, hogy a székely nemzeti múzeum legottan berendezve, rendeltetésének átadassék, s ne jusson ez óhajom is a megyei levéltár ismert szomorú mostoha sorsára. Egyébként én szintén teendők mint eddig is tettem a magas kormánytól mindezekről becses levele melléklésével jelentést, s várom előfeltetelem s aggodalmam mielőbbi eloszlátását, minthogy én sem fogok késni ezután honleányi kötelememből kifolyólag a továbbiakat teljesíteni. –

Egyébiránt fogadja a tekintetes alispán úr szokott tiszteletem kifejezését, mely után vagyok honleányi üdvözléssel

Özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília s.k.

10.

CSEREYné a Székely Mívelődési és Közgazdasági Egylet központi választmányának, Budapestre Imecsfalva, 1879. június 18.⁸³

Tekintetes Választmány!

Hogy folyó hó 8-án írt levelemben nem tudtam voltaképpen azt, mit valóban célszerűnek, de szükségesnek is láttam előadni, annak oka az volt, hogy én beteg lévén, nem írhattam, részben pedig az ör a múzeumi tárgyak csomagolásával, s a már előállott szekér terhének átadásával lévén sürgősen elfoglalva, az utolsó percben megírni kényszerített, miután rögtön Sepsiszentgyörgyre utazott, s onnan adá fel leveletem is.

Ma nyugodtabban, de a hírlapi cikkek következte kényszerítvén is lévén, a következőket vagyok bátor a székely művelődési és közgazdasági egylet központi választmányának bővebb tájékozásul előadni, és pedig:

Miután a *Nemere* 46. számában a székely művelődési és közgazdasági egylet Háromszék megyében levő vidéki választmánya írt levelét (habár alaptalan állításokkal találkozva), nyíltan közölve kiadta, azt hiszem, jogosultan teszem megjegyzésemet, midőn azt mondom, hogy ellentétbe állítja maga a levél írója önmagát, mert:

Ott ugyanis az áll, hogy én a múzeumi tárgyakat nem a nemzetnek, hanem Háromszék megyének adományoztam volna? – Ha így lett volna, miért szólították mégis fel a többi székely megyéket a múzeum támogatására? S miért köszönte meg ezen adományomat a székely nemzet nevében külön levélben is Udvarhely megye előljárósága? – Én az eredeti levélre hivatkozva ismétlem, hogy a múzeumi tárgyakat a székely nemzetnek adományoztam, s azok által óhajtottam vezetetni; – de elhelyezés végett Háromszék megyének egyik városát tűztem ki létesítési helyül, – ezt is úgy, ha a feltétel pontjainnak eleget téve, részvétükkel s tevékenységükkel azt bizonyítani fogják.

Hogy tettek-e arra valamit? – Azt a mai helyzet legjobban bizonyítja, de én is hivatkozom, mint az itteni választmányi tette, a *Háromszék* lapnak nem előbbeni, hanem 49., június 14-i számára, melyből (itt ollózza mellékelve lévén) kitűnik Háromszék megye híresztelt nagy áldozatvétese – a semmi-tevésben, s ha ma nyakra-főre mindent elkövetnek az elmulasztottakat helyrehozni, az onnan magyarázható, hogy a magas kormánytól is érkezett sürgető rendelet – míg különben ott állna az ügy, hol azelőtt állt. –

Nem kis megütközéssel olvastam a *Háromszék* lapnak 49. számában a 9. kikezdését, mely tudvalevő rendeletből, s talán éppen a választmány egyik tagjától íratott, és szintén az itteni választmány ajánl figyelmökbe, miszerint felajánlásom óta semminemű jogom s rendelkezésem a múzeumhoz többé nem volna!? – Tehát ezért hagyták gondozásom és költségeikkel járó intézményemet oly sokáig – s ezért fáradtam én, hol költségeim a múzeum létrehozása végett – ez az elismerés, – ez honleányi áldozatom méltánylása, jutalma? –

Ellentétbe teszi magát azonban a 8. kikezdésben, mert ott azt jelzi, hogy a múzeumört addig nem fizethetik, s nem tarthatják, míg a múzeum tényleg nem lesz Háromszék tulajdona? – Hol van itt a józan gondolkodás? – S most, midőn ennyire építettem az utókor számára levő oltárt, létesítettem a múzeumot, mennyire tőlem kitelhetett, megérdemlem-e, hogy oly szo-

katlan hangú rendeleteket kapjak Háromszék alispánjától, hogy 48 óra alatt okvetetlenül, minden tárgyat leszállítsák? –

Én tehát ennek következte folyó hó 12-én éjjel (dátum nélkül) küldött levélre azt feleltem, hogy te kintve, miszerint a szükséges szekrényeket, melyeket az őr készítette most el (mert nem voltak kész), s míg a többi tárgyak szakszerű kiállítása elvégezve leend – útban is állnának ott ládákban tartani, – az arany és ezüst tárgyakat, érdemrendjelvényeket, okiratokat s kínai tárgyakat akkor szállítatom le (mint azt már tizenegy szekérrel tevém⁸⁴ a többi múzeumi tárgyakkal), midőn az átvétel kezdetét veendi, addig pedig legilletékesebb helye, mint eddig is, nálam van.

Végre pedig felkértem Háromszékmege alispánját aggodalmamat eloszlatni avégett, hogy miután az őrnek fizetése még mindeddig nincsen folyósítva, habár ő is kérte már – miként lehet tőle várni, hogy nem magáért, de egy nemzet javáért éjjel-nappal egyedül fáradozzék, s magát illendőleg fenntartsa idegen helyt? – Mert hát én, ki annyi áldozatok után elismerés helyett gáncsal s szokatlan parancsokkal találkozom, nem gondoskodhatom arról, már azért sem, mivel kinevezése és fizetésének utalványozása m. k. közoktatásügyi miniszter úr önmagméltsága által megtéttett.

Szóval midőn a közművelődési és közgazdasági egylet központi választmányja közbevetette magát, s tevékenységét felajánlotta kifejtetni (de nem úgy mint azt évek előtt hallás után értesítve belenyugodott volt) egy nemzeti vagyon érdekében, azon alázatos kérésemet nyilvánítom, miszerint ezen múzeum, minthogy a székely nemzet tulajdonát képezve, vezetessék azok által – s ne terheltessék tovább is Háromszékmegeének előljárósága, már azért is, mert mivel halmozott politikai teendői által annyira igénybe van véve, hogy mint eddig is kitűnt, szakértelem, de érdeklődés hiánya is csak hátrányos és káros egy ilyen intézménynek fejlődésére és felvirágzására.

Midőn tehát kérelmemet egy nemzet nevében megújítom, s adatokkal szolgálom – vagyok a székely művelődési és közgazdasági egylet központi tekintetes választmányának honleányi üdvözlettel

Özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília s.k.

11.

CSEREYné TREFORT közoktatásügyi miniszternek
Imecsfalva, 1897. június 18.

Nagyméltóságú magyar királyi Miniszter úr!
Bocsánatot kérek Nagyméltóságodtól azért, hogy jelen sorokkal terheltetem; de az ügy, melyben

kénytelenítetem alázatos jelentésemet tenni, sokkal fontosabb, semhogy azt Nagyméltóságod ismert szíves jóakaratanál fogva meg ne bocsátaná.

Én ugyanis, mint azt Nagyméltóságod előtt is tudva van, még 1876. évként április 27-én először és 1877. március 10-én másodszer, a székely nemzet iránti jóérzetemből családom ősi tárgyait s több hozzájárult jólelkűek által kis gyűjteményemet egy múzeum alapjául és létesítésül a székely nemzetnek Székely nemzeti múzeum címen Háromszékmege egyik városában elhelyezve, felajánlottam, s hangsúlyoztam is Háromszékmegeéhez intézett felajánló levelemben, hogy: ha azoknak eleget tesznek, még 1000 forintot is adomá nyozok Gyula és Ákos fiaimmal együttesen.

Az idő, dacára gyakori sürgetésemnek, minden eredmény nélkül telt el, míg a székely képviselők s a székely művelődési és közgazdasági egylet központi választmányja becses figyelmét kértem fel, mely alkalmalattal adatokkal is bizonyítottam a múzeum sajnós helyzetét. Ezt mások azután hírlapilag is tették.

Most azonban, midőn még honleányi érzettel folyton magam gondoztatom a múzeumot, habár május 17. óta leszállítottam Sepsiszentgyörgyre, oly rendeleteket kapok (persze dátum nélkül) Háromszékmege alispánjától a tárgyaknak 48 óra alatti leszállítására, hogy azt kell hinnem, miszerint nem én vagyok az alapító és létesítője e múzeumnak – habár feltételei főbb pontjainak még maig nem tettek eleget, – hanem én volnék a lekötöleztet. –

De legnagyobb csudám az, hogy Nagyméltóságod által egy év óta kinevezett múzeumi őr miért kényszerítetik ingyen dolgozni, éjjel-nappal fáradni? – Mert fizetését, bár kérte, még mindig nem lett az folyósítva. –

Ilyen eljárás után kényszerítettem Nagyméltóságodhoz folyamodnom, alázatosan kérve, hogy, miután a Székely nemzetnek adományoztam e múzeumi tárgyakat, annak kebeléből megválasztandó egyénei által óhajtom vezetettetni, felügyeltetni és virágoztatni. Mivel pedig Háromszékmege előljárósága úgyis el lévén foglalva állami ügyekkel, csak késést idézne elő, amint az eddig is bizonyult – de ígéretét nem tudná beváltani; mely által egy nemzeti kincs indulna ha nyatlásnak, – eszedem tehát Nagyméltóságodnál a Székely nemzeti múzeum ügyét PULSZKY Ferenc igazgató alatt a székely képviselők s a székely művelődési és közgazdasági egyletnek megkezdett tevékenységökre bízni, s ezen teher alól Háromszékmege előljáróságát nem odavágó szakértelméért felmenteni.

Midőn tehát alázatos kérésemet Nagyméltóságod ismert jó indulatába ajánlva, és mielőbbi megtisztelő tudósítását elvárva vagyok Nagyméltóságodnak honleányi üdvözlettel

Özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília s.k.

12.

VASADY a július végi megyegyűlés alispáni jelentéséről a *Nemere* 1879/59 (júl. 24.) háromhasábos ismertetése alapján:

„...fel van említve, hogy a múzeum ügyének kérése abban rejlett, hogy a helyiséget előbb kérni kellett, s idő telt, míg az megadatott; azután az asztalosmunkák csak március 17-én lettek a m. kir. építészeti hivatal által vizsgálattal átvéve, ajtói és szabadon levő falrészei és festése csak május 18-án lettek elkészítve; végre hogy Udvarhelyszék főispánja csak 1878. október 27-én válaszolt. Fizetést pedig a múzeumi örök nem folyósíthatott, mivel erre nem volt felhatalmazva.

Ezen jelentésre következő határozat hozott.

a) A jelentésben foglalt eljárása az alispánnak helyeslőleg tudomásul vétetik; és a főispánnak jegyzőkönyvileg köszönetet szavaztassék.

b) Több székelyföldi országgyűlési képviselő által követett azon eljárás felett, mely szerint az illetékes megyei hatóság kikerülésével téves információk után vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a törvényhatóság és ennek tisztikara tekintélye rovására szolgáló jelentést tettek, a törvényhatósági bizottság jegyzőkönyvileg sajnálatát fejezi ki.

c) Miután a CSEREY-múzeum mindezei szabályszerűen az arra hivatott felügyelő-bizottság által átvéve nincs, s mint székely nemzeti múzeum nem létezik, a múzeumóri fizetés utalványozása betiltatik, s a felügyelő-bizottság felkératik, hogy a múzeum tényleges átvétele alkalmával a múzeumóri állás iránt saját hatásköréből intézkedjék.

NB. Utalványt mégis adtak az örök június és július havi fizetése felvételére.⁸⁵ – A helyiségben levő asztalosmunkák már márciusban felülvizsgáltattak, és a múzeum pénzből mérnökök fizetettek, holott az asztalos levele május 28-ról azt bizonyítja, hogy nem készült el. Az sem ok, hogy Udvarhely megye csak 1878. októberben válaszolt, s az éppen nem, hogy a helyiség átengedésére idő kellett, miután azt CSEREYné DONÁTH törvényszéki elnök által már 1877. áprilisben ígéretben át is kapta.”

13.

CSEREYné PULSZKYNak
Ákosfalva, 1879. nov. 6.

Méltóságos Múzeumfelügyelő úr!

Unokám halála, családom gyászja akadályozott engemet abban, hogy Méltóságoddal az ideai székelyföldön tartózkodása alatt személyesen találkozva a Székely múzeum ügyét kezébe s figyelmébe ajánlhassam, amit nagyon is fájlok. Én a múzeumot által-

adtam a megbízottaknak, a feltételek az ide mellékelt iratban láthatók, úgy a további a múzeumot (érintő) események a *Háromszék* számaiból. A múzeumörök, VASADY úrnak a helyzete is semmiben azóta nem javult, fizetését a lefolyt június havától kezdve még mindig nem kapta meg, csak utólagosan szeptember utolsó felére és október havára. Az öközötte és a főispán POTSA között felmerült nehézségek által a múzeum ügye szenvedőlegessé vált. A személyes érdek, a megsértett hiúság kifolyásának kell tekintenem, hogy a múzeumról oly értesítések láttattak, amint azt a budapesti lapok legutolsó számai, példának okáért a *Hon, Fővárosi Lapok* írják, a Székely egyesület gyűlésében előadattakról ugyanis azt írják:

„A székely egyesület tagjai kellemetlenül lepettek meg azon jelentés által, hogy a Székely-múzeum a lehető legnagyobb rendetlenségben van, s kezelődik – 4/5 része egy a tudatlanság által egybegyűjtött lomhalma-lyim-lom-tár!”

A főispán elvétette mind a két leltárt (katalogust) VASADY úrtól, mindjárt az átvételénél – ezen katalogusok egyike magában foglalja az összes begyűlt és vásárolt tárgyak jegyzékét (Sammel Catalog), a másik a rendezett tárgyak osztályozását – egy tudományosan megalapított katalogus még nem létezett, – ez csak az elhelyezés után lévén szerkesztendő.

Nálam is Mecsfalván nem egy rendezett múzeum létezett, hanem csak gyűjteménye a tárgyakkal, egy megalakuló Székely nemzeti múzeumhoz. Távol volt tehát tőlem is azon gondolat és hiedelem, hogy én már egy meglelt és a mostani tudományos követelmények színvonalára felemelt múzeumot adnék, vagy adtam volna, vagy ajánlottam volna fel a Székely nemzetnek. Így éppen oly helytelen a követelés, hogy alig átvéve, megrendezve már egy katalogus tudományos alapra szerkesztve, az átköltöztetés óta is csak általam fizetett múzeumór által adassék be. Azért ezen két tanár úr, akiket a főispán a megsemmisítésre és jelentéstételre kiküldött, eltekintve személyes szándokuktól az őr iránt, vajon annyira szakférfiak és hivatottak-e a jelentés ily módni fogalmazására, és vajon nem egy szánszándékos eltorzítással állunk-e szemben, – hogy az őr művelete, a gyűjtemény értéke egyáltalában az egész eddigi kezelése és beszerzése úgy tűnjék fel, mint egy a tudatlanság és bárgyúság által alapított múzeum – akik szentségtörő és bitorló kezekkel merték eztet a nemzetnek felajánlani, – a nemzetet efelől tévútra vezetni – és ez bemutatott a Székely művelődési egyesületnek, azon egyesületnek, amely legalább figyelmét ezen úgynevezett múzeum felé is már kezdte fordítani, nem egy kiszámított szánszándékos aláása és elmérgesítése ez az egész ügynek? –

Én távol a nagyravágyás, hiúság viszketőségétől, öntudatossággal és lelkiismerettel gyűjtöttem –

eleinte csak egy egyszerű gyűjteményt terveztem – későbbre Háromszékhez ajánlám fel – illetőleg az egész székely nemzetnek, hogy az a székely-múzeum csíráját képezze. Sem én, sem a múzeumőr senki pénzét limlomra nem fecséreltük el, így tehát a nemzetét se, ha vásároltam, vettem, arra én áldoztam. Minden adomány elfogadtatott, nyílt számadás tétetett arról a lapokban, s azonkívül feljegyeztetett minden adakozó neve – és mégis foly a gyanúsítás, oly modorban, mint a főispán úr az első nyilvánításában tevő, hogy jövőre gondoskodand arról, hogy a tárgyak el ne tévedjenek, felragasztott iratok által a tárgyakon az adományozást megjelöljék; pedig mikor átvette is úgy volt, mert az őr lelkiismeretesen jegyzett fel mindent, és kezelte. Mivel tudja a főispán ezen gyanúsítását indokolni; álljon elé valaki, akinek adománya nem jegyeztetett volna fel.

Igen, még ha úgy tűnne is fel, mint lim-lom-tár, én vissza nem utasíthattam az adott tárgyakat, mert azok közül mégis egy-egy gyöngyszem találtatott, – nekem apostoloskodni kellett, érdeket gerjeszteni, kifejteni a múzeum iránt, így a legkisebb adományt is felvettem, hogy átadjam. –

Tervelem volt a kiváló érdekű „múzeumi tárgyak” mellett egy kézmű- és iparcikkeket is felvenni, így egy mellékosztályát ezen gyűjteménynek megteremteni, amint például a székelyföldi női kézimunkák, varrások, hímzések (h)urkolások stb. – hasonlólag fanemű és más tárgyakat is. Ez még nem foglalt magában a tudatlansággal párosult bárgyúságot eljárásomban.

Mert ha megalakulna a székely nemzeti múzeum, ezen tárgyakkal szabadon rendelkezhetik a székely művelődési egyesület; abból átadhatja azt, ami megfelelő az országos iparmúzeumnak vagy egyes iparos intézetek gyűjteményeinek, ha ezen tárgyak terhére váltak vagy volnának.

Engemet elszomorít az, ha személyes érdekből és önzésből egy ügyet, annak szent céljait annyira elferdítve, vissza nem rettennek nemtelen fegyverek felhasználásukkal is, hogy a személyes bosszúvágy kielégíttessék – nem említtem fel azon irányban elkövetett lovagiatlan eljárást is, mivel engemet érintettek, sem azon kiszámítást, hogy a női hiúságot bennem megsértsék – én eztet meg tudom bocsátani, mert nem tudják, mit cselekszenek! De azt fájjalom, hogy a buzgó múzeumőr tevékenysége ahelyett, hogy legkisebb elismerésben részesülne, lehetőleg semmisnek és haszonnélkülinek nyilvánítatik, ez által alkalom adassék a bizalmat tőle megvonva a helyéről eltávolítani; mert csak ide mennek ki végeredményeiben elneink céljai; ez okból inkább készek az egész Székely múzeumot sárral dobálni, s példát nyújtanak arra, hogy az önzés nélküli feláldozat a nemzeti intézmények érdekében mivel jutalmaztatik meg.

Méltóságodra hivatkozom, mint az összes országos intézmények főfelügyelője és igazgatójára, mint azon egyetlen egyéniségre, kinek szava ezen ügyben reám nézve eldöntő – én megadással lemondok mindenről, belenyugszom abba, amit határozand – karolja fel ezen ügyet, igazságos méltánylást kívánok, semmit egyebet – lehet, hibáztam és hibáztunk abban, hogy merészeltünk egy gyűjteményt megkezdeni, ezet a Székely nemzetnek felajánlani – legyen ezért megbocsátás a tévedőknek! –

Méltóságodnak általam igen nagyra becsült sorait elvárva, magamat ajánlva maradok kiváló tisztelettel
Őzv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília s.k.

14.

PULSZKY CSEREYnének

Budapest, Múzeum, 1879. nov. 24.

1494. szám. 301/1879.

Nagyságos Asszony!

Sajnálom, hogy erdélyi utam alkalmával az idő rövidsége nem engedte, hogy Nagyságodnak személyesen fejezzem ki tiszteletemet, mellyel Nagyságod iránt mindenki érez, ki a régiségekkel foglalkozik, s a tudományosság iránt érdeklődik, ha azon nagyszerű gyűjteményt szemléli, melyet a székely nemzetnek ajándékozni méltóztatott. Sajnálom, fájjalom, hogy azt éppen ott, hová szánta, illően megbecsülni nem tudják. A könyvtár becses, legszebb gyöngyei azon kódexek, melyeket most az Akadémia megbízásából SZILÁDY Áron tudós hazánkfia használ fel. Az őstörténelmi gyűjtemény nem nagy, de ritka s érdekes tárgyakat foglal magában, melyek közül néhányat a Magyar Nemzeti Múzeum lerajzoltatott későbbi kiadás tekintetéből. A középkorból s az erdélyi fejedelmek idejéből is sok emlék díszíti a Székely nemzeti Múzeumot, nevezetesen az agyagipar honi termékei, s gazdag a régi hímzések sorozata. A természettudományi gyűjtemény gyarló ugyan eddigelé, ezt azonban legkönnyebben s legolcsóbban lehet kiegészíteni; erre csak egy-két oly egyénnek szorgalma szükséges, mely az erdélyi flórával és faunával foglalkozik, – csudálkoznám, ha a sepsiszentgyörgyi tanárok közt nem találkoznék mindig egykettő, ki ily tárgyak gyűjtésére szentelné szabadidejét.

Szóval Nagyságod ajándékában megvan azon mag, melyből egy oly Múzeum keletkezhetik, minő a tudományosság színvonalának megfelel. Félek azonban, hogy azon közönyösség, mely hazánkban sok helyütt uralkodik a tudomány iránt, Nagyságodnak szép alapítványát nem fogja kifejleszteni, s hogy a székely nemzeti múzeum is oly holt kincs fog maradni, mint a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár, melynek gyűjtemé-

nyét a por lepi el, vagy a gyulafehérvári BATTYÁNY-könyvtár, melyben egy remek üvegfestmény, a legszébb az országban, a rendezetlen ásványok közt hever.

Szükséges, hogy minden Múzeumban legyen egy *ahhoz értő ór, tisztességes fizetéssel*; nem elégséges erre, hogy esetleg egy tanár, ki a múzeum iránt nem viseltetik különös rokonszenvvel ki, pótfizetés mellett ezen helyet mellékfoglalkozásul töltse be. Nagyságod érezte ezt, s feltételül kötötte, hogy ez ór fizettség, – a Múzeum által lett adva, de a székely Törvényhatóságok nem gondolkoznak a fizetésről, s oly alapról, melyből a gyűjtemények szaporíthatnának. Törvényhatóságok ritka esetben alkalmasak egy múzeumnak megbecsülésére, feladatuk a közigazgatás, főfoglalkozások a politikai választások, a tudományt, a tudományos intézeteket nem tartják körükhöz tartozóknak. – Vidéki múzeumok csak úgy virágnak fel, ha azok igazgatása társulat kezébe jő, mely évenként 2-5 Ft tagsági díjt fizet, az őrt kinevezi, s ellenőrzi, de azt, míg benne bízik, vételnél azon összeg erejéig, mely rendelkezésére áll, nem akadályozza.

Ami az őrt illeti, Nagyságod VASADY Gyula (meg)tartását szintén kikötötte alapító levelében, s méltán, mert ő a múzeumi tárgyak felkeresésében s megszerzésében ritka szerencsével s tárgyismerettel járt el, s tetteleg bizonyította be, hogy az őri állomást megérdemli. Nem akarom evvel azt mondani, hogy ő mindazon szak-tudományokban, melyek egy múzeum igazgatásánál szükségesek, egyformán járatos, meglehet, hogy némely tárgy meghatározásánál tévedne, én azonban alig ismerek vidéki múzeumot, melynél ez nem fordulna elő, s ezért nagy igazságtalanság, ha ezt valaki ellene felhozná, – azok szokták tenni, kik éppen nem értenek a Múzeumhoz. Vidéki múzeumok egyébiránt ily esetekben, ha tudniillik valamely tárgyra nézve tisztába jóni nem tudnak, a Magyar Nemzeti Múzeumhoz folyamodnak, hol nagyrészt megvannak a szükséges szakkönyvek, melyek nélkül semmiféle múzeumőr eligazodni nem képes.

Sajnálom, hogy a székely nemzeti múzeum tekintetében ingerültség uralkodik a Székelyföldön, s hogy kisszerű tekintetöknél fogva, Nagyságod szép alapítványa célját nem éri el. Ott vannak a Törvényhatóságok, melyekre nézve ez becsületkérdés, mert elfogadták, megköszönték Nagyságod ajándékát, de a feltételeket nem teljesítik, melyek ahhoz kötve voltak. Ott van a székely egyesület, e kettőnek közreműködése életet adhatna az intézetnek, hogy ne maradjon holt kincs. Ha a háromszéki főispán felkarolná az ügyet, ha ennek elrendezésére a székely Törvényhatóságok képviselőit összehívna, ha a székely egyesület közreműködését illő módon igénybe venné, mindazon nehézségek elenyésznének, melyek most a kedélyeket elkeserítik.

Midőn Nagyságodnak, mint a múzeumok s könyvtárak országos főfelügyelője, azon hálás érzés-

nek tolmácsa vagyok, mellyel a tudományosság minden barátja Nagyságod iránt a Székely nemzeti Múzeum alapításáért viseltetik, egyszersmint felhatalmazom ezen levelemnek bármily használatára, maradván Nagyságodnak őszinte tisztelője

PULSZKY Ferenc s.k.

15.

VASADY a múzeumi igazgatásának Sepsiszentgyörgy, 1880. aug. 27. (SzNM 104. sz.)

Tekintetes múzeumi Igazgatóság!

Alólírt egész alázattal terjeszti be a tek. Igazgatóságának jelentését a székely nemzeti múzeum következő ügyében.

A múzeum helyiségének (a folyosóval együtt) négy szobája, bemenetnél az első a múzeumörnek lakásul volt már azon okból is rendelve, hogy a kíváncsi látogatóknak már nyíljkék bármikor is, azaz reggeli 8 órától esti 8 óráig gyönyörködtethetni a kiállított tárgyak szemlélésében.

Ezen lakoszoba azonban az idők folytán nemcsak dolgozószobává, de valóságos múzeumi raktárrá nőtte ki magát, miután ottan: nyomtatványok, beérkezett levelek, jegyző-, adomány-, kiadási és postakönyvek, ismertetésre vagy lerajzolásra alkalmas tárgyak – könyvek és okmányok, el nem helyezett arcképek és név nélkül beérkezett könyvek és más tárgyak; el nem helyezett régi pénzek, azoknak különféle színű és nagyságú borítékai, főlölegesen levő képkeretek leendő képek részére, rendszeren járó hírlapok, átnézésre küldött régi iratok; ólombetűk festékek; 20 000 db. levélbélyeg 50 db. skatulyában, lepkefogók, fel nem tűzött többszörös lepkék, lepketerpesztő deszka, növény-sajtó növényvel, szárítás alatt levő mérgezett madártörzások; rovarok szeszen, keményítő, ragacs, enyv, gumi-mézga feloldva, timsó, oltatlan mész, fosz(for) és kámfor, kopál-lakk, faolaj és karbolsav, mireny, bűdöskő, szurok, drót és kóc a madártöméshez és a tárgyak megóvásához, madártáblák, mosatlan ásványok, varrótű, cérna, selyem, színes papírok és papírlemezok, nagycedulák, kalapács, fejsze, különféle szögek, csuprok stb. helyet foglalnak úgy, hogy már nemcsak sejtés, de bizonyos az, hogy tüdőbetegségem részben a múzeumbani hideg szobáiban – télen, meghűlés és még most is tartó gyöngélkedésem abban találja okát, hogy az orvos rendeleteinek nem tettem eleget, miszerint a fennemlített helyszűkítés és kigőzölgése által lakásom magában már egészségtelen levén – ki nem költözökdem.

Ennek okáért az orvos azt az engedetlen fel-tételt tette, hogy ha tökéletesen és minél előbb gyógyulni akarok, más szállást szerezzek magamnak.

Szabadjon remélnem, hogy a tekintetes Igazgatóság a felhozottakból át fogja látni, miszerint a múzeumnak egy dolgozósobára okvetlenül szüksége van, s azt is, hogy én mint múzeumőr a 41 Ft havi fizetésből külön lakást tartani képtelen volnék – miértis esedezem a tekintetes Igazgatósághoz, a múzeum érdekében kegyeskedjék a mai őri lakószobát dolgozósobának alakíttatni, hol naponta akkor kényelmesen dolgozni lehetne, és nekem mint őrnek illő szállást vagy lakbéri illetményt határoznai.

Ha kéréssem méltányolva leend, úgy tapasztalni fogja a tekintetes Igazgatóság, miszerint a múzeumnak ezen célserű újítása előnyös és valóságosan javára leend.

A tekintetes Igazgatóságnak alázatos szolgálója,
N. VASADY N. Gyula múzeumőr s.k.

16.

(VASADY NAGY Gyula

A Székely Nemzeti Múzeum

költség-előirányzata az 1881. évre)

(SzNM) 141. sz.

Sepsiszentgyörgy, 1880. nov. 30.

Méltóságos Főispán Úr!

Folyó évi s jelen hónap 16-án 804. szám alatt hozzám intézett leiratára, melyben Méltóságod a Székely nemzeti múzeum részére a jövő, 1881. évre való költség-előirányzat betérjésztésének előterjesztésére felszólít, van szerencsém a következőkben jelentésemet megtenni

Mindenek felett szükséges azon megállapodásra jönni, hogy a múzeumőrnek mostani lakaszobája (mely avégett adatott, hogy az adakozó közönség az őrt mindig honn találja, a múzeumot is bármikor megsemlélhesse) a múzeum dolgozósobájának rendeztessék be, mint az már általam folyó év augusztus 27-én 104. szám alatt betérjésztett kérszben is megtétezt – de helyébe a múzeumőrnek illendő lakás adasék, vagy lakbériilletmény neveztessek meg a Székely nemzeti múzeum bizottsága által.

Ezt Csík és Udvarhely megye közönsége is, mint tulajdonosa, méltányosnak találandja a múzeum javára segéllyel évenként legalább a múzeumőr lakása s a szolga tarthatása iránt hozzájárulni.

Így volna tehát a helyi viszony- s pénzsűkét tekintve, a Székely nemzeti múzeumnak az 1881. évre való költség előirányzata a következőkben megállapítandó.

a) a múzeumőr lakdíjárt	100 Ft
b) a leendő múzeumszolga fizetése	60 Ft
c) irodai költségekre	18 Ft
d) postadíjak privát levelezésre	6 Ft
e) alkalmas vásárlásra múzeumi tárgyak kínálásakor	50 Ft
f) a dolgozósoba felszerelésére, úgymint asztalok,	

szekrények, székek, tálak, csuprok és csöbrekért, melyek azonban árverezések alkalmával lennének beszerzendők, hogy olcsóbbá kerüljenek 18 Ft
g) felszerelés a rovarok, lepkék, halak stb. részére, úgymint rovartűk, skatulyák, parafa, szesz, üvegek stb.

40 Ft

h) felszerelés a töméshez és konzerváláshoz való eszközökért, úgymint kések, ollók, tűk, reszelők, harapófogók, kefék, üvegszemek, ecsetek, furú, tubus, kis kalapács, fecskendő, kis fűrés, dróthúzó, drót, kóc, mérő, cerna, fatalap, fésű, gombostű, gyűjtősatul és mérgekért 20 Ft

i) felszerelés a múzeumi tárgyakhoz, úgymint varrótűk, cerna, selyem, szögek, ragacs, papírlémez, enyv, festék, lécek, cédulák, fatáblákért 5 Ft

k) súrlás, takarítás, segítségért 3 Ft

l) ásatásokra, miután némely helyt hazafiságból is adnak segítséget 30 Ft

Összesen 350 Ft

A felsoroltakból átlátja bárki is, hogy azok a múzeum javára elkerülhetetlenül szükségesek, s hogy eddig azt nélkülözve, hátrányt is mutattak a múzeum haladásában, azért:

Ezen összegnek megszavazása, illetőleg a szükséges időben való utalványozása s fizetése esetében – bennem is új kedv támad, – miézt biztosíthatom a székely nemzeti múzeum bizottmányát, hogy tevékenységem és szorgalmam által oda fogok törekedni, hogy *múzeumunk* – az ahhoz értő látogatók bírálatában *méltó elnevezésben részesüljen*, – a múzeumnak valóságos és tömegesebb gyarapítása, új berendezése, vagyis célszerűbb kiállítása által mielőbb eszközölve lehessen.

Méltóságodnak alázatos szolgálója

N. VASADY N. Gyula
múzeumőr

17.

(VASADY NAGY Gyula)

A „Székely nemzeti múzeum egyeslet”

alapszabályai. Tervezet

(Részlet)

1.§.

Az egyeslet címe: „Székely nemzeti múzeum egyeslet”; – székhelye ezidőszert Sepsiszentgyörgy városában a Székely MIKÓ tanoda udvarán használatra átengedett külön épület első emelete.

2.§.

Az egyeslet célja: Könyv-, okmány-, kézirat- és képtárt; ipar- és régiségárt; pénz-, érem-, pecsét- és címergyűjteményt; természetrajzi és népviseleti tárt felállítani. Felkutatni és egybegyűjteni mindazt, mi a tudomány, irodalom és művészetnek, mint nevezetesség tünt fel, megszerezni a Székelyföldön érdemeket

szerzett férfiük arcképeit, életrajzait és műveit; – ha máskint nem lehetséges – másolatban. A végpusztulástól megóvni a Székelyföldön található történelmi emlékü romokat; felkutatni itt-ott elszórtan létező régiségeket, történelmi emlékeket stb.; mindezeket adományozás – esetleg vétel útján összegyűjtve, az elpusztulástól megóvni, s mindezen működés eredményét, az állandó „Székely nemzeti múzeum egylet” tulajdonát képezőnek a tárlatban, illetőleg a múzeumi helyiségben összpontosítani, s a nagyközönség használatára, a régészet és közművelődés megkedveltetése, s az ez iránt minél szélesebb körű érdekeltség felébresztésére, s a tanulni akaróknak segédeszközöket nyújtani. Ugyanazért az arra a célra felajánlott nyilvános helyiségben kiállítani, s meghatározott időben szabályszerű használatra mindenkinek díjmentesen nyitvatartani.

(...)

4.§.

A múzeummal kapcsolatban a honismeret és az erre vonatkozó tudományok iránti kedv élesztésére munkál az egylet azáltal, hogy:

a) Egyesíti a szakképzettek és szakkedvelőket történelmi és közművelődési, régiségtudományi és statisztikai dolgozatok írására, és azoknak a választmányi üléseken kívül tartani fog nyilvános felolvasásokat.

b) Régészeti ásatásokat és történelmi nyomozásokat eszközöl, nemkülönbön a műemlékek, régiségek tanulmányozása és ismertetése által törekszik.

c) Működésének eredményét havi, akár évkönyvekben közzéteszi, s azokat a múzeum tagjainak ingyen kiossza.

d) Mihelyt anyagi ereje engedi, tudományos pályakérdéseket tűz ki; tagjainak a honismeret érdekében akár az egylet megbízása következtében tett buvárlatait díjazza.

5.§.

Az egylet a művelendő tudományok sorából a teológiát és a politikát merőben kirekeszti, ezekre vonatkozó kérdéseket sem tanácskozásaiban felmerülni, sem műmunkálataiba belevegyülni nem engedi.

18.§.

A tárlati igazgató, vagyis múzeumőr közvetlen felügyelője a múzeum belsőjének, és abban levő minden osztálynak rendezését végzei, és pedig:

a) Az érem- és régiségértári gyűjteményeket rendezi, lajstromozni, felügyelni a keze alá bízottakról felelős lévén.

b) A kép- és szobortárt illően kiállítva tartani, a károktól megóvni.

c) A könyv-, okmány- és kéziratárt rendezni, lajstromozni és felügyelni; tartozik vigyázni, hogy a keze alá bízottakban kár vagy fogyatkozás ne történjék.

d) A természetrajzi osztályt rendezni, lajstromozni és

felügyelni; felelős a keze alá bízottakról. Kötelessége továbbá a múzeum számára természetrajzi gyűjteményeket (segítséggel) beszerezni, kiállításra alkalmazni, s a romlástól (szerekekkel) megóvni.

e) Minden adott tárgyhoz külön-külön cédulát az adakozó nevével ellátva mellékelni.

f) A begyűlt adományokról a ... hírlapokban közzétenni.

g) A választmány utasítása szerint eszközzendő régészeti kutatásokat és történelmi nyomozásokat intézni, azokról jelentést és ismertetést tenni.

h) A választmány, esetleg az elnök írásos rendelete nélkül semmit ki nem adhat a múzeum épületén kívüli használatra.

(...)

Kérés!

Ezen tervezet figyelmes elolvasása után méltóztassék a tisztán hagyott lapon észrevételeit (vagy hiányokat) feljegyezni, hogy annak idejében a többiekkel összehasonlíttani lehessen.

Jegyzet

1. Nagyvasadi VASADY NAGY Gyula, *Adatok a Székely Nemzeti Múzeum Történetéhez*, kézirat (SzNM Könyvtára L.sz. 65903). A címben eredetileg *Székelyföldi Múzeum* szerepelt.

2. *Múzeum, 1875–1879. Látogatók könyve. Alaplettár* (Reg. Inv. No. 1.)

3. *Történelmi és Régészeti Értesítő*, 1876, III. f., 161–162 (Temesvári, 1876. július), I. *Melléklet*. Az ismertetés nagyobb részét tkp. VASADY fogalmazta, állította össze, MILETZ felkérésére (I. a 41. jegyzet). Az ismertetés több számadatát még akkor utánaigazítja a temesvári múzeumi közönlöny imecsfalvi példányában, így a tévesen 2110-nek összegezett tételek számát is.

4. Mivel a szept. 15-i átadási jegyzőkönyv a már akkor Sepsiszentgyörgyre érkezett tételek számát tünteti fel, a Múzeum történetére vonatkozó írások következetesen ezt idézik. Valójában az átadás pillanatában az utolsó szállítmány még útban volt, és VASADY a jegyzőkönyv eredeti, nála maradt példányán ki is igazította a számot.

5. *Nemere*, 1877/19 (márc. 4-i kimutatás a február havi adományokról).

6. Más forrás szerint már az 1876-os budapesti nemzetközi régészeti kongresszusra küldött anyagról képeslapokat készíttettek, de ezt eddig nem sikerült igazolnunk.

7. *Történelmi és Régészeti Értesítő. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat Közönlönye*, 1876. júl. (III. f.): **Régi iratok ismertetése a XVII. századból**. MILETZ-től, 159–161. Tizenhárom imecsfalvi, VASADY megküldte oklevélből kettőt ismertet (1878-ig folyamatosan, huszonegy dokumentum kézirat forrásközlése következik, tehát MILETZ egészen Temesvárról történő távozásáig folytatja az anyag feldolgozását).

8. JANCÓS Benedek, **A Székely Nemzeti Múzeum és első éve, VASADY Gyula. Arad és vidéke**, 1881/188 (aug. 19.). A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja jeles történész az Imecsfalvával szomszédos Gelsen-cén született.

9. FERENCZI István, **A Székely Nemzeti Múzeum előzményeiből és az olaszteleki római táborhelyről**, *Székelység*, 1939/9–10, Székelyudvarhely, 66–72.

10. Szüleit is nagyon művelt embereknek tartották. Apja ZATURCSAI ZATHURECZKY István, a család 1817-ben telepedik meg Olaszteleken. Anyja TASNÁDI NAGY Juliánna, rokona TASNÁDI NAGY Gyula nyelvész-történésznek. Férjhez ment 1842. okt. 2-án. CSEREY János 1875. februárban hunyt el. (S–z., **Örv. CSEREY Jánosné szül. ZATHURECZKY Emília**, SzN 1885. nov. 15., mutatvány a Székely Egyleti Naptárból.) Vö. még JANCÓS Benedek írását 1885-ben, az *Ország-Világban*.

11. ZATHURECZKY Károly az Emília kilenc évvel fiatalabb öccse. Századosként, olaszlelaki szabadságról írja levelét FINÁLYnak, az EME titkárnak, 1869. szept. 2-án: a baróti Vétzer római vár helyéről köveket szedtek ki, SZÓTS József baróti lakosnak sikerült anyagot mentenie. Az esős idő miatt és időhiányban ő maga már nem tudott eleget kutatni, de megpróbálta feltárni az általa castrum stativumnak vélt létesítmény tér-és alaprajzát. Ezt mellékelte (sajnos, már FERENCZI sem találta az EME-től a kolozsvári Institutul de Studii Clasicale által megörökített anyagban). Azért ír, mert tudtával a szakirodalom nem ismeri ezt a táborn. Küld tárgyi anyagot is postán, és jelzi, mekkora ásatás volna szükséges. Alkalmas volna még az év során, mert épp ugarolt a határész. Kérdezi továbbá, lesz-e régészeti (ásatók) egyesület?
12. 1876. máj. 27-i és jún. 2-i, nov. 12-i, 1879. okt. 6-i, nov. 21-i levelek.
13. DOMJÁN István, **A Székely Nemzeti Múzeum, in: Háromszék vármegye. Emlékkönyv...**, Sepsiszentgyörgy, 1899, 364–370.
14. KELEMEN Lajosné ZATHURECZKY Berta, **Egy székely Nióbe. Székely Nép.** 1921/88–89. A szerző CSEREYné unokahúga, tevékeny szerepe volt a múzeumért folytatott kezdeti erőfeszítésekben. A kevesek között van, akiket a múzeum épületéből fognak utolsó útjára kísérni.
15. 1901-ben, alapítását megelőzően a múzeum 1600 tárgyból 300 származik tőle.
16. KELEMENNÉ, **im.**
17. 1878-tól a sepsiszentgyörgyi, 1880-tól a kézdivásárhelyi Jótékony Nőegyletnek is elnöke.
18. Vö. még: MAROSI (JANCSÓ Benedek?), **Vázlatok a székely nemz. Múzeum alapítása alkalmából, Székelyföld.** 1882/58 (jún. 8.).
19. Uo.
20. SZENTIVÁNYI Ignác, CSEREYné sógora, a múzeum igazgató-vásztázmányi tagja 1881-től haláláig (1885). VASADY, akivel jó barátságban volt, végrendeletileg ráhagyta ingóságait is. VASADYról írt életrajzát NAGY Géza **A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője**, I. részben közli.
21. *Magyar Minerva*, I, Bp., 1900; Radisics Jenő: **Országos Magyar Iparművészeti Múzeum. Képes kalauz a gyűjteményekben**, Bp., 1885.
22. Régészet terén jelentőséket voltak addig eszerint a MNM, a kolozsvári, ill. a nagyszombati br. BRUCKENTHAL-múzeum; a gyulafehérvári káptalani, a pannonhalmi főpápai, a pesti kegyesrendi, a debreceni, pápai és nagyenyedi főiskolai régiségmúzeumok, a győri bencések gimnáziumában, a Sopron és Pozsony városában található gyűjtemények. Keletkeztek továbbá újabbban a gyulai, szabolcs-és vas megyei gyűjtemények, és keletkezően vannak temes-torontáli, Kassa és Nagyváradi városi, máramarosszigeti archeológiai gyűjtemények. (**Homimentető. A bécsi 1873-iki kiállítás magyar katalógusának bevezető része.** sz. KELETI Károly, Bp., 1873).
23. Győr (Bencés Gimn.), Esztergom (SIMOR magángyűjteményeként) is jelen van, Békés megyei Régészeti Egyesület (Gyula), Bihar megyei Régészeti Egyesület (Nagyvárad), Slovenska Matica (Túröcszentráton) stb., de „múzeumként” csak: Pozsonyi Múzeum, Kassai Felső-Magyarországi Múzeum, Nagykállói Múzeum, Egri Érseki Múzeum, Gödöllői Múzeum, Budapesti Tudományegyetem Régészeti Múzeuma, Kiskunhalasi Múzeum, Szentesi Városi Iskola Múzeuma, Délmagyarországi Régészeti Egyesület Múzeuma (Temesvár), Vas megyei Régészeti Egyesület Múzeuma (Szombathely), BRUCKENTHAL Múzeum (Nagyszombati), (HAMPEL, J., **Catalogue de l'exposition préhistorique des musées de province et des collections particulières de la Hongrie, arrangée à l'occasion de la VIIIème session du Congrès International d'Archéologie et d'Anthropologie Préhistoriques à Budapest.** FRANKLIN-Társulat ny., 1876).
24. KUGLER Alajos, **Vezető Sopronvármegye és Sopron sz. kir. város egyesített múzeumában**, Sopron, 1903; *Néprajzi Értesítő*, 1903, 75.
25. A Békés-megyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Egylet 1874/5-ös *Értesítője*; *Magyar Minerva*, I, Bp., 1900, ill. NÉMETH Csaba, **A Gyulai Múzeum szűzhuszonöt esztendeje**, Gyula, 1993.
26. *Archaeologiai Értesítő*, 1872; *Magyar Minerva*, I, Bp., 1900.
27. S. PÁVEL Judit, **A szombathelyi Savaria Múzeum története**, Savaria, I, Szombathely, 1963; *Magyar Minerva*, I, Bp., 1900.
28. **A kassai múzeum gyűjteményeinek leíró leírása**, Kassa, 1903; *Magyar Minerva*, I, Bp., 1900.
29. A felsoroltakat kiegészítendő: 1873-as kezdetekkel 1877-re nyilvános a fővárosi Országos Tanszermúzeum és Pedagógiai Könyvtár; 1873-ban alakul, hogy fel is számolódjon, Máramarosszigeten megyei Múzeum-Egyesület; 1873-as előzményekkel a jászberényi városháza egy szobájában nyílik meg 1874. decemberben vadászati trófeákból, kitömött állatokból és a „Lehelkürtből” a Jász-múzeum (1877-ben két nagyobb kiállításáról tudunk); 1874-ben SZILÁDY Áron Kiskunhalasán vásárolja meg régiség- és éremtárának a ref. főgimnázium RÉVÉSZ György magángyűjteményét (1899-től lesz nem-tanár könyvtárosa, őre); 1875. augusztusban jön létre a Gödöllő és vidéke történelmi és régészeti Múzeum-Egylet (véleg csak 1876-ban alakul meg, jön létre szegényes könyv-, érem- és régiségtára); 1875-ben Esztergomban születik még múzeum-egylet, de a folytatás sokáig várat magára.
30. Hivatkozás a **Régi római és görög pénzek s érmék** (Kvár, 1868, 43) munkára. Vö. 9. jegyzet.
31. **Dicsőre méltó foglalkozás**, *Nemere*, 1875/64.
32. Nátronsóval az egyiptomi múmiákat tartósították, a kifejezés nyilván erre utal, tényleges vegelemzésről, amely a mumifikálódásnak épp ezt a módját igazolta volna, nincs adatunk.
33. KOZMA Ferenc, **A Székelyföld közigazgatási és közművelődési állapota**, Bp., 1879, 445.
34. Közvetesen ugyan, hogy felkelték, és levélben is köszönték nekik (*Nemere*, 1876/89, nov. 6-án, sőt VASADY helyesbíti a hír egy másik adatát a 98. számban), de ezt a köszönetet a felajánlás fogadására érthetik, különben a történet kimenetele értelmetlen.
35. JANCÓSÓ szolgálatát majd rá adatot, VASADY-nekrológiájában: a múmia valóban az EME-hez, így több a kolozsvári egyetem karbonctani gyűjteményébe került. 1885. szeptemberben dr. ENERSICH Antal, a Kolozsvári Egyetem karbonctanára kérdezi levélben CSEREYné től a megtalálás körülményeit.
36. Téves visszaemlékezése szerint a *Nemere*-ben (1876/28 vagy 33?); valószínűleg a *Háromszék*-ben, amelynek nem maradt fenn kollekciója. Sajnos, cikkívágásként sem őrződött meg ilyen VASADY-felhívás, a múzeumi irattárban.
37. Az említett, ápr. 27-i főkirálybírói levél (Ad sz. 255/876).
38. *Nemere*, 1876/41 (máj. 8-i hír).
39. *Nemere*, 1876/51.
40. **Új lelet**, *Nemere*, 1876/53.
41. L. 3. jegyzet.
42. *Történelmi és Régészeti Értesítő*, 1876, IV. f.
43. **Háromszéki Múzeum**, számszerű felsorolással; *Nemere*, 1876/67.
44. VASADY Gyula, **A háromszéki múzeum érdekében**, *Nemere*, 1876/83 (okt. 4.).
45. *Nemere*, 1876/84, 1876/86.
46. VASADY, *Adatok...*
47. Főisp. Lev. 665. sz. (1876. okt. 10.)
48. A másik példányt, amelyet át kívántak adni, GÖRGEY kapta volna Budavár bevételéért, de ő nem vette át. A BEM-kitüntetésnek 1945 tavaszán veszik nyoma, a menekítésben; a GÖRGEY-nek szánt a szerencsésebb, ma a Magyar Nemzeti Múzeumban található.
49. ORBÁN végül nem tudja személyesen levinni, ezért hosszú levélben kér elnézést CSEREYné től, és egyeztet az átadás mikéntjéről. Az érdemrendet így VASADY valóban tőle veszi át Budapesten, febr. 14-én. Ekkor találkozik PULSZKYval is, és PULSZKY ettől kezdve érdeklődik a múzeum sorsa iránt, lesz egyik legfontosabb támogatója.
50. Vö. *Nemere*, 1877/16.
51. A kézdivásárhelyi közművelődési egylet márc. 11-én kéri VASADYt előadásra **A múzeumról, annak hasznáról** (*Nemere*, 1877/24), 14-én az érdemrend kiállítására (*Nemere*, 1877/24, 42). Ápr. 4-én Baróton állítanak ki, még mindig a honvéd-menhely javára, Pünkösdkor Csáksomlyón, máj. 20-án Gyergyószentmiklóson (*Nemere*, 1877/46; *Magyar Polgár*, 1877/158).
52. Vö. *Nemere*, 1877/19, 1877/23.
53. Nem teljesen azonos a NAGY Géza által az *Értesítő*-ben leközölttel (a 2. paragrafus), vö. *Melleklet*.

54. NAGY Géza, **A Székely N. Múzeum története**, in: **A múzeum története (A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője**, I. rész, 1890)
55. KOZMA Ferenc, **i.m.**, 447.
56. Vö. VASADY okt. 23-i ásatási jelentése CSEREYnének: besenyői, zaacsvai, berecki, nyujtói kiszállásokról, szövetnemű kiválógatásáról a kolozsvári kiállításra (5).
57. Színházi előadással is megpróbálkoznak 1878. aug. 8-án (a SZATHMÁRI-SZTUPA-társulatot kéri fel, Kézdivásárhelyen), de azt későn hirdetik meg, nincs közönség. CSEREYné fizet be helyette. Aug. 15-én „Árgus” (SÁNDOR Kálmán) a Marosvidéken felveti, hogy Marosvásárhelyen is lehetne gyűjteni. Tombolajegyeket küldenek, de MENTOVICH Gyula nem vállalja. 1879. febr. 15-én ezzel szemben Kovásznán hoz be tombola 45 Ft-ot a múzeum javára.
58. *Nemere*, 1878/5.
59. A könyvtöredékek leírását 1. *Magyar Könyvszemle*, 1878. nov. 7.
60. *Kelet*, 1879/108; *Pesti Napló*, 1879/123; *Kelet* 1879/108.
61. *Nemere*, 1879/40; *Háromszék*, 1879/40.
62. A háromszéki partizánakció CSEREY Gyula és VASADY szerint KÜNLE Józseftől indult; CSEREY azonnal ellenlépéseket tesz Budapesten.
63. *Nemere*, 1879/59.
64. *Századok*, XII, Okt. 4.
65. *Nemere*, 1879/77; *Háromszék*, 1879/78.
66. *Ellenőr*, 1879/524.
67. *CSEREY-Székely Múzeum naplója*, 6.d.
68. Tanácsok, mivel egészítse ki még a főispánhoz írandó felajánló levelet, feltételeit (főlépéldányok cseréjének lehetősége a gyűjtemény javára, lajstrom melletti átadás a főispán kijelölte bizottságnak stb.)
69. Családtagok. Mária és Berta fiútestvéruk, Z. Lajos felesége, ill. lányuk, a későbbi KELEMEN Lajosné Z. Berta; CSEREY Ákos Emília fia; Mari lánytestvérük, a VASADYról életrajzot író, a múzeumort megőrlő SZENTIVÁNYI Ignác felesége.
70. VASADY saját példányán több adatot kijavított (VNGy), itt a javított adatokkal közöljük újra a cikket. 70
71. A sepsiszentgyörgyi Felolvasó-egylet március 4-i felolvasásának szövege. VASADY kéziratos tóldásaival – a tóldások elsősorban a BEM érdemrendjét és a szabadságharc eseményeit bemutató részt érintik. A cikkívágás a VASADY-féle múzeumtörténet első oldala elé van beraasztva.
72. A múzeum bemutatását CSEREYné méltatásával kezdi, aki egy múzeum és ezzel összekapcsolódó tudományos egyesület (!) megalapítása végett a székelységnek egy pénzalapot adott. A tárgyak bemutatása előtt tisztázni szeretné, mit ért „múzeum” alatt.
73. *CSEREY-Székely Múzeum naplója*, 22.a.
74. CSEREY Gyula nem először vett részt a terepmunkában sem.
75. A kolozsvári Jótékony Nőegylet kiállítása 1877. decemberben – az első olyan nagy kiállítás, ahol a Múzeum jelentős néprajzi anyaggal vesz részt.
76. Vö. az első cikk a kolozsvári *Magyar Polgár* 1877. szept. 29-i számában. Már az első cikk felvetette, hogy amennyiben Háromszéken nincs igény a múzeumra, válósuljon meg az Udvarhelyyemegében.
77. KOZMA Ferenc, aki ekkortájt kér készüljék könyvéhez VASADYtól is adatokat a múzeumról.
78. Jellemző módon, tíz nap késéssel, nov. 15-én érkezik Imecsfalvára.
79. NB. Ezeket a pénzeket, mint tudjuk, CSEREYné és VASADY teremtették elő, gyűjtötték rendezvényeikkel stb.
80. Összegezve: a megyének rendkívül nagy ambíciói voltak – rendelkezni, és főleg annak monopóliumát biztosítani, megoldani bármit is mással kevesbé.
81. A SZILÁDYval való levelezésnek azt a darabját illesztettük be, amely az APOR-, a CSEREYné- és a VASADY-kódexek keresztelését dokumentálja. A VASADY-kódex tartalmát SZILÁDY itt nem részletezi: ebben volt TINÓDInak az irodalomtörténet által elsőnek valószínűsített munkája. Az APOR-kódex, az első magyar bibliafordítás zsoltárészleteivel ma is a Székely Nemzeti Múzeumban található, a másik két

kódexnek 1945 tavaszán, a zalaegerszegi vasúti állomáson veszik nyoma, a múzeum számos további értékével együtt.

82. Miután június 6-i dátummal 9-én miniszteri leiratot kapnak, mely felhívja a megyét a múzeum megnyitására szükséges intézkedések gyors eszközzésére, 10-én összeül a a megyei közigazgatási bizottság, és FORRÓ 48 órás ultimátumot ad a még Imecsfalván levő anyag leszállítására.

83. VASADY kísérőszövege: „Miután elterjedt azon hír, hogy a múzeum átadásának késleltetését az alapítónő okozza, sőt, hírlapilag, de panaszkeppen a székely közművelődési és közgazdasági egyesület Háromszék-megy(ei) vidéki bizottsága is tette, elhatározatott az alapítónő által, hogy e bizalmatlanságot szülő denunciacióért levél írással a központi bizottság és a közoktatásügyi miniszter öngyémeltőségéhez Budapestre, a részletes adatok és hiányok felmutatásával, küldessék el.”

84. Időközben még egy szerék lement.

85. Nehogy valaki szó szerint értse VASADY metsző gúnyát, nov. 3-i folyamodványából és CSEREYné nov. 6-i leveléből egyértelmű, hogy addig összesen mintegy 60 forint fizetést kap, szeptember 15–30-ra, illetve októberre.

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat a „Centrumok” program keretében került megírásra, a programot az ARANY János Közalapítvány támogatja. Ezúton is köszönjük. Hasonlóképpen itt köszönjük meg TIBOLDI Zoltán könyvtáros-muzeológus állandó segítségét és DEMETER Lajos helytörténeti kutató értékes hozzájárulását.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve az idézeteket és a forrásközlést, kötet szerkesztési szempontok indokolják. **Szerk. megj.**)

**Începuturile Muzeului Național
Secuiesc, 1875–1881**
(Rezumat)

Muzeul Național Secuiesc este unul dintre cele mai vechi muzee maghiare mari, și în același timp unul dintre cele mai vechi și importante instituții de acest gen de pe teritoriul României. Lucrarea prezintă punerea temeliiilor, de către fondatoarea sa, Emília ZATHURECZKY (1824–1905), văduva lui János CSEREY și de către Gyula VASADY NAGY (1845–1881), educatorul fiilor săi. Colecțiile formate la Imeni (Trei Scaune, actualul județ Covasna) sunt deschise publicului de la început, din 1875, intrând concomitent în prelucrare și în valorificare științifică. Numele de Muzeu Național Secuiesc se folosește din februarie 1877. După demersuri îndelungate, în 1879 noua instituție este preluată de către reprezentanții comunității secuiești, colecțiile fiind transportate la Sf. Gheorghe. VASADY moare la 36 de ani, răpus de efort și de boală, dar în același an (1881), **Statutele** muzeului reglementează în sfârșit situația juridică a instituției, care devine proprietate inalienabilă a poporului secuiesc, potrivit voinței fondatoarei.

**The Beginnings of the Székely
National Museum, 1875–1881**
(Abstract)

The Székely National Museum is one of the oldest big Hungarian museums and in the same time one of the oldest and most important institutions of this type on the territory of Romania. The paper presents the setting of the basis by its founder, Emília ZATHURECZKY (1824–1905), the widow of János CSEREY and by Gyula VASADY NAGY (1845–1881), the teacher of his sons. The collections that had been formed at Imecsfalva (the present-day Imeni, Covasna county) are open to the large public from the beginning, from 1875, when they were processed and scientifically put into value. The name of Székely National Museum has been used since February 1877. After long proceedings, in 1879 the new institutions was taken over by the representatives of the Székely community, and the collections were transported to Sepsiszentgyörgy. VASADY died at the age of 36, after a long effort and illness, but in the same year (1881) the **Statutes** of the museum finally puts into rule the juridical situation of the institution, which became inalienable property of the Székely people, according to the wish of the founder.

*Eredetije G. H. Magyarországon -
Málániai eredetűje.*

Cserny Gyula

Cserny család' eredetije - G. Magyarországon eredetűje

Cserny Gyula rajza

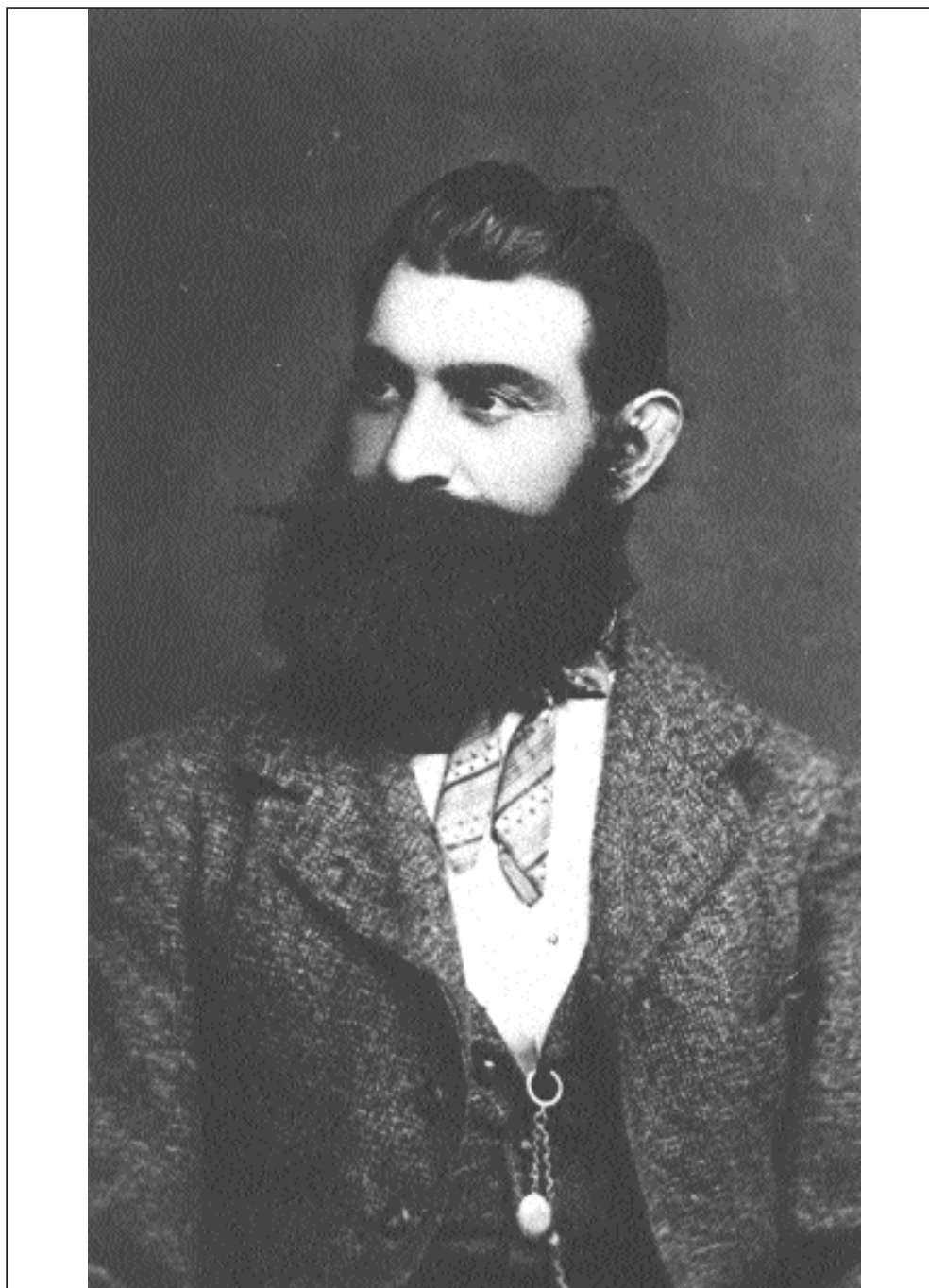
1. ábra Tárgyak a CSEREY-gyűjteményből.

2. ábra Özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília
1885-ben vagy kevésseel korábban.

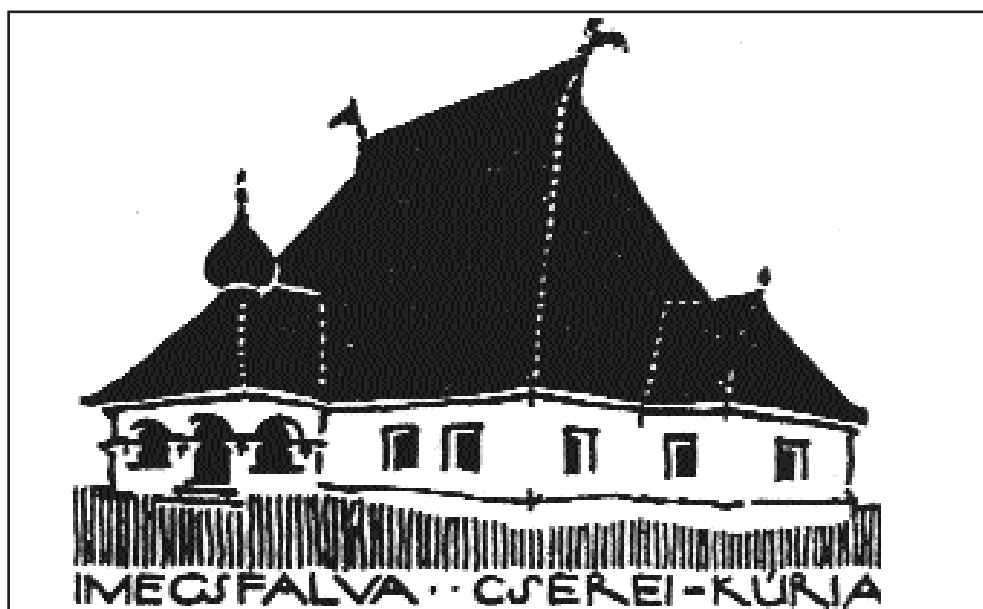

3. ábra VASADY NAGY Gyula (1845–1881).

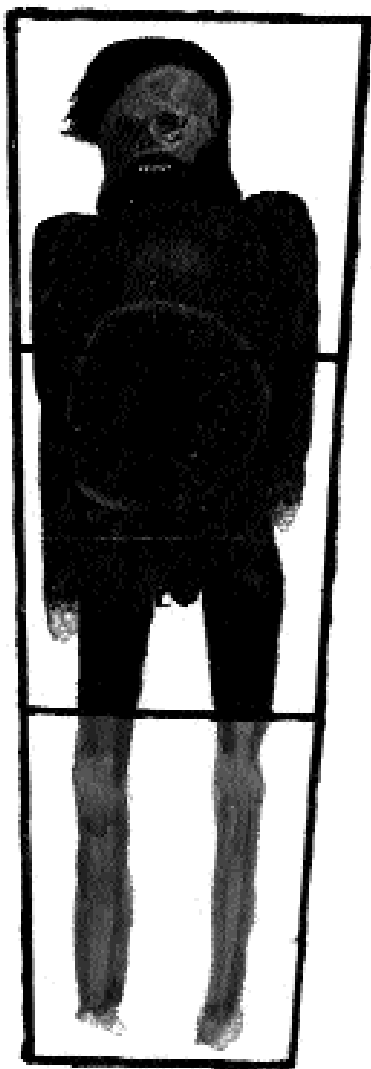
4. ábra Az imecsfalvi CSEREY-kúria (valószínűleg az első világháború előtti fényképfelvétel a múzeum fototékájában).

5. ábra Az imecsfalvi kúria KÓS Károly rajzán (**Emlékkönyv**, 1929, 4).

És az: Entenit 3. Rát. 1. sz. jék

*A petőfalvi leleténél talált 400 éves
vaskorabeli (vörös bűnt) hulladék képe.*

6. ábra Az első ásatás. A petőfalvi múmia (VASADY rajza, 1875).

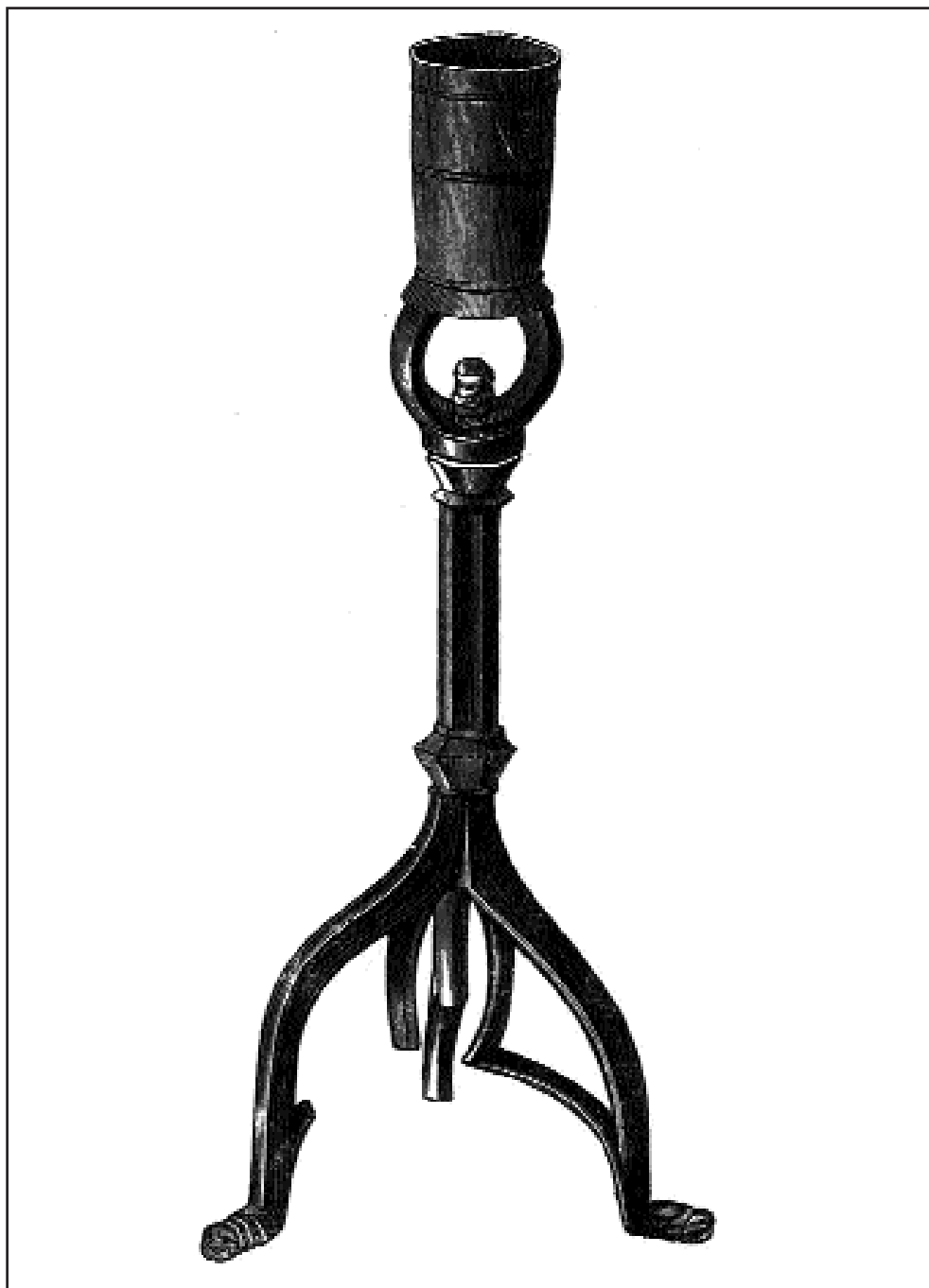

Év.	Idő	A látogatás helye.	Látogató
223	Sept 23	Méltóságos udvari tanácsos	Dr. J. J. J.
224	"	Vasvágyházi tanácsos	Dr. J. J. J.
225	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
226	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
227	"	Magyar Kormány	Dr. J. J. J.
228	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
229	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
230	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
231	"	Magyar Kormány	Dr. J. J. J.
232	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
233	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
234	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
235	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
236	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
237	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
238	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
239	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
240	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
241	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
242	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
243	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
244	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
245	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
246	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
247	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
248	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
249	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
250	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
251	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.
252	"	Dr. J. J. J.	Dr. J. J. J.

7. ábra A szakmai elismerés (1875). A látogatási napló egy oldala „magyar orvosokkal és természetvizsgálókkal” aláírásával, köztük JEDLIK Anyos neve.

8. ábra Az első nemzetközi kiállításon (1876). A polyáni gyertyatartó a budapesti, VIII. Őstörténelmi és Embertani Nemzetközi Kongresszuson (HAMPEL József rajza, *Archaeologiai Értesítő*, 1880, 79).

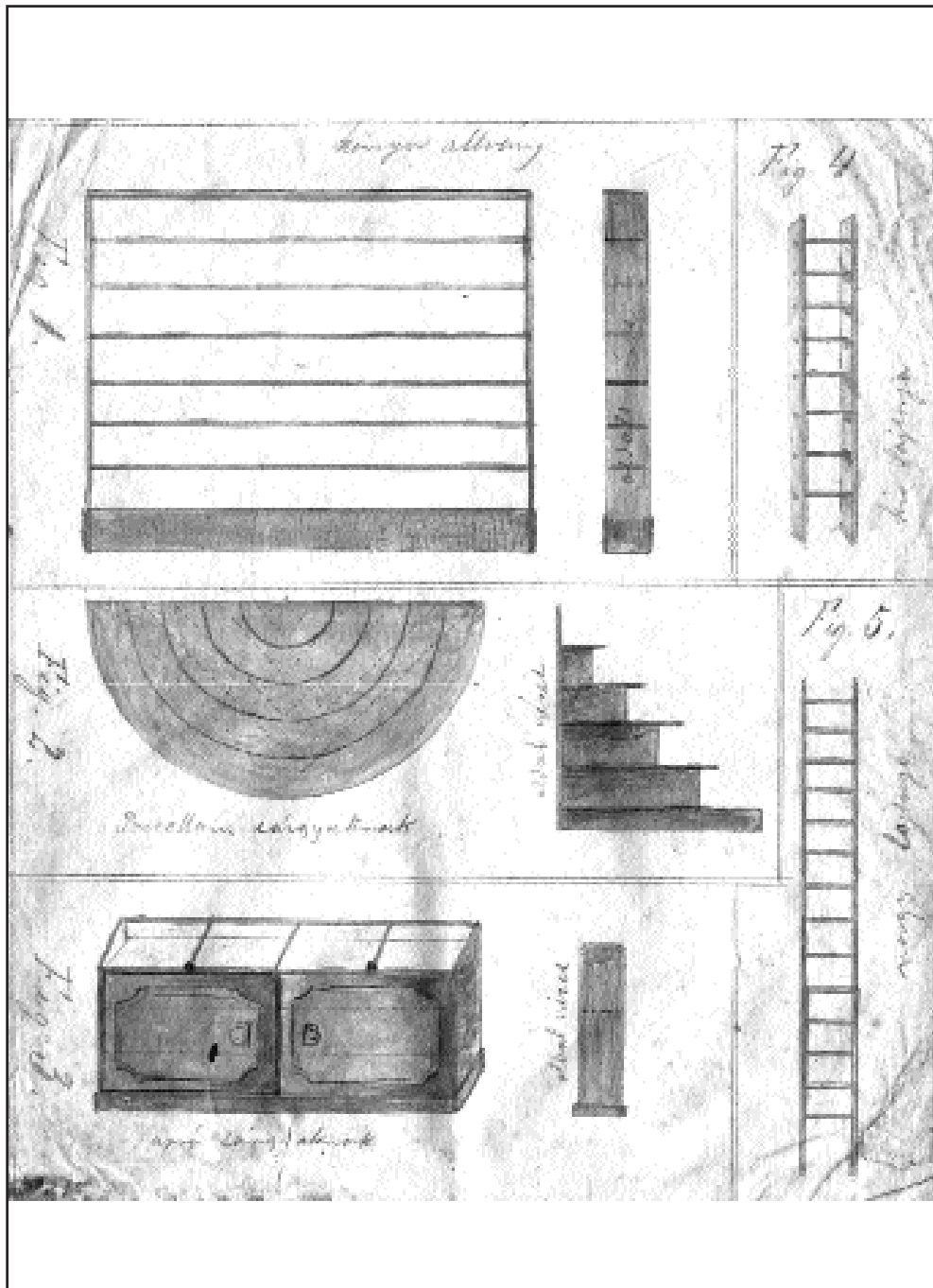
9. ábra Az 1848–1849-es katonai érdemrend egyetlen át is adott első fokozata (csillagkereszt): BEM tábornok KOSSUTH megküldte kittüntetése.

10. ábra Az első fennmaradt kiadvány: képeslap BEM kitüntetéséről (1877).

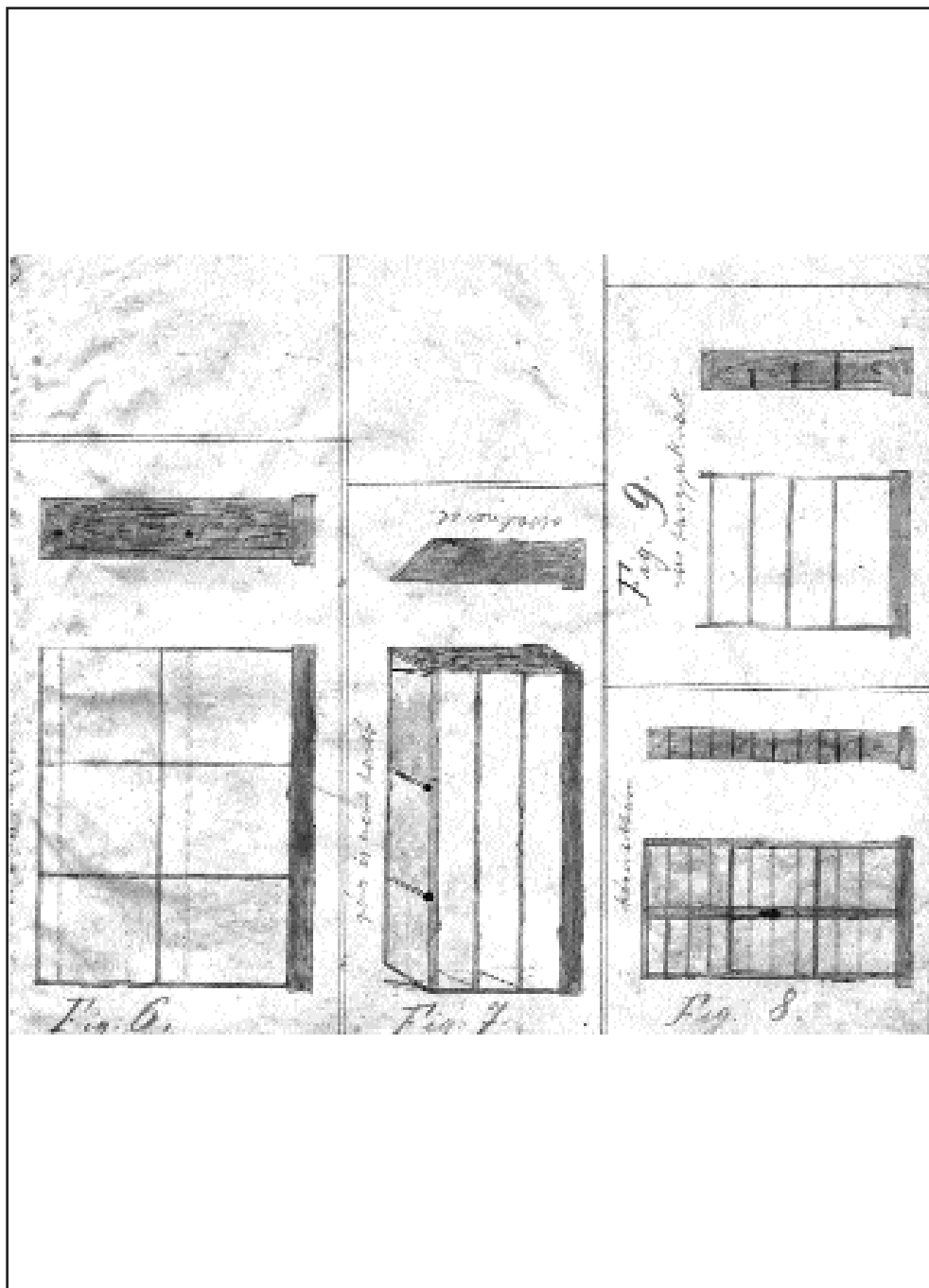

11. ábra VASADY szekrénytervei (tárlók) a múzeum berendezéséhez.

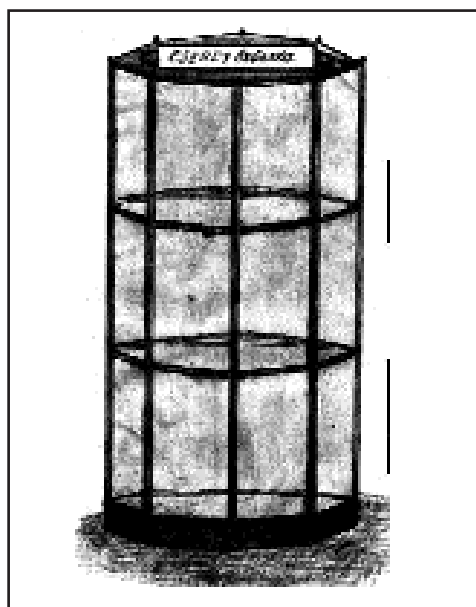

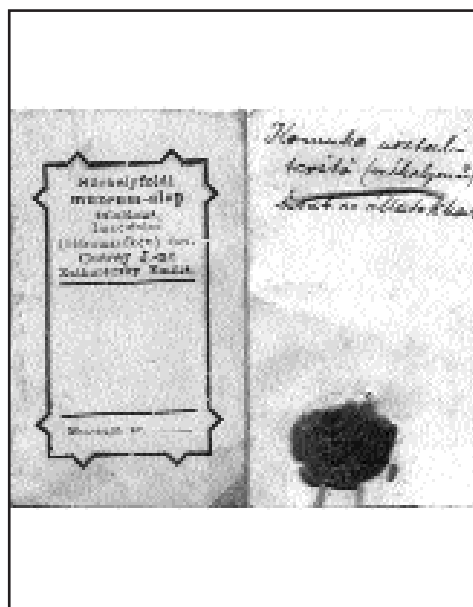

12. ábra VASADY szekrénytervei (tárlók) a múzeum berendezéséhez.

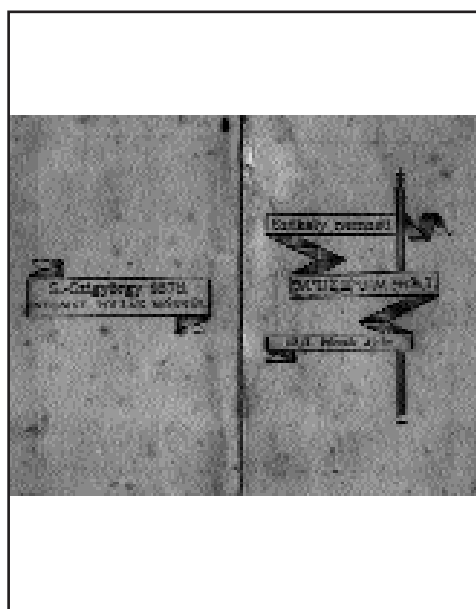

13 ábra VASADY tárló-terve a CSEREY-ékszereknek.

14. ábra Cédula a tárgyakon az 1877. évi kolozsvári jótékony nőegyleti kiállításon.

15–16. ábra Báli meghívó elő- és hátoldala.

Dr. Gy. Nagy János, Könyvtári Szék
 a Magyar Nemzeti Múzeum
ESTÉLYI ESTÉLYI ESTÉLY
 Iradalmi Iskolájának Estélye
 Ezenestéli a fiatal hallgatóknak
 a Magyar Nemzeti Múzeum
 a Szombathelyi Estélyi Iskolájának
 Estélye

TÁNCZESTÉLYRE
 a Magyar Nemzeti Múzeum
 a Szombathelyi Estélyi Iskolájának
 Estélye

TÁNCZESTÉLYRE
 a Magyar Nemzeti Múzeum
 a Szombathelyi Estélyi Iskolájának
 Estélye

MEGHÍVÓ

Estélyi Iskolájának Estélye
 a Magyar Nemzeti Múzeum
 a Szombathelyi Estélyi Iskolájának
 Estélye

TÁNCZESTÉLYRE

MEGHÍVÓ

Estélyi Iskolájának Estélye
 a Magyar Nemzeti Múzeum
 a Szombathelyi Estélyi Iskolájának
 Estélye

TÁNCZESTÉLYRE

Utolsó előtti előadás.

A székely nemzeti múzeum gyarapítására.

NEMZETI SZÍNHÁZ
 KISZÉNYESEN.

Ma Szombaton 1878 Augusztus hó 10-én.

A férfi javító iskola

LE PAPIILLON.

Estélyi Iskolájának Estélye
 a Magyar Nemzeti Múzeum
 a Szombathelyi Estélyi Iskolájának
 Estélye

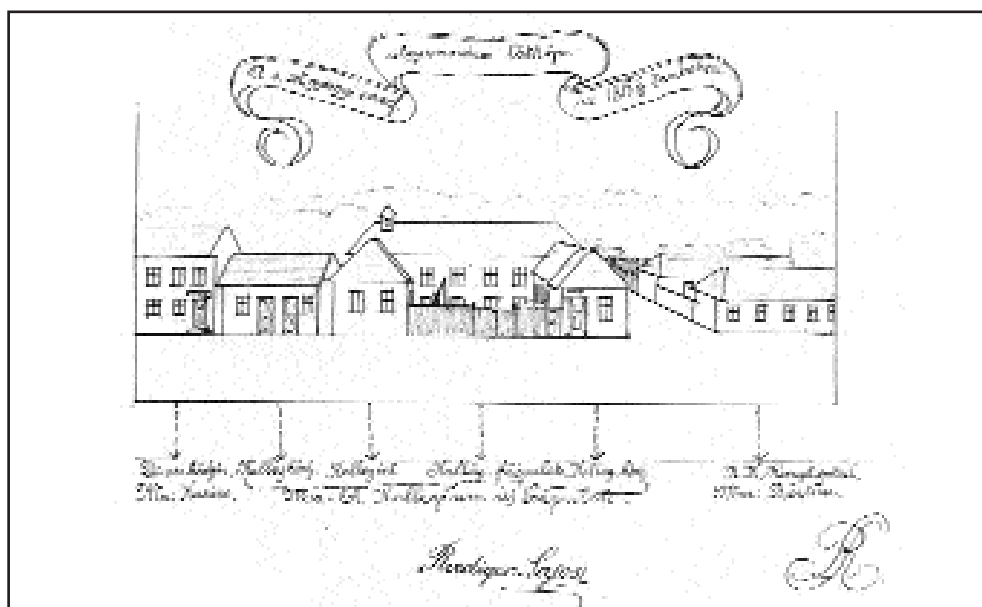
Készlete 1000, árja 100 östör.

17. ábra Estélyek, színelőadás alapokat gyűjteni a múzeum berendezésére (plakátok).

18. ábra A múzeum első sepsiszentgyörgyi otthona, a BÉLDI-ház ORBÁN Balázs fényképén (balról a BOGDÁN-ház és a Városháza – a mai színház – első emeletén a kaszinóval, jobbról a Lábasház).

19. ábra A BÉLDI-ház a csengettyűs-toronyral ROEDIGER Lajos rajzán.

PAIS Ágnes

Adatok NAGY Géza sepsiszentgyörgyi éveire

(Kivonat)

A Székely Nemzeti Múzeum hírét NAGY Géza (1855–1915), a tudós múzeumőr alapozta meg, 1881–1889 között. Ekkor kezdődnek egyebek mellett a szakszerű régészeti ásatások, a székelyföldi középkori falképek kutatása, a sepsiszentgyörgyi levéltári forrásközlés. Utóbbiban jelentős szerepet játszik az, hogy NAGY Géza 1883-ban a *Nemere* helyi hírlap szerkesztőjeként saját szerkesztési politikát folytathatott. A most közzétett adatok nagy részét eddig a szakma sem ismerte, maga a *Nemere* is nehezen hozzáférhető. A dolgozathoz ezért két, NAGY Géza muzeológusi és szakírói munkáját megvilágító levelet mellékelünk, illetve harmadik mellékletként indokoltnak tartottuk újra lehozni a legnagyobb forrásközlést.

Bevezető

NAGY Géza (Gárdony, 1855. aug. 4. – Budapest, 1915. febr. 3.) történész, régész, nyelvész, sokoldalú tudós és szakíró, 1901-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, 1902-től a Magyar Nemzeti Múzeum igazgató-őre (hadtörténeti gyűjtemény). 1881. november 9-én, huszonhat évesen érkezik Sepsiszentgyörgyre, és 1889. október 30-án ír alá utoljára a Székely Nemzeti Múzeumban. Sepsiszentgyörgyi éveit mindaddig senki nem tárgyalta részleteiben¹, holott életének jelentős, munkásságban gazdag szakasza. MÁRTON Lajos (**A magyar ősrégészeti kutatás múltja**, *Magyar Szemle*, 1931/3.) egyenesen sepsiszentgyörgyi számúzeumról beszél, amely megfosztotta a rendkívül

tehetséges ifjút a szellemi fejlődés lehetőségétől. Érthető, hiszen NAGY Géza a RÓMER Flóris három legjelentősebb tanítványának egyike volt, HAMPEL és CSETNEKI mellett, és már az 1876. évi budapesti nemzetközi ősrégészeti és embertani kongresszus nagy jelentésének, a magyar régészettörténetben fordulópont **Compte rendu**-nek is szerkesztője. A kongresszuson, korántsem mellékes, a másfél éves CSEREYné-gyűjtemény is részt vesz, és mire Székely Nemzeti Múzeumnak nevezik, 1877-ben RÓMER a kongresszus révén begyűjtött adatokkal már megjelenteti nevezetes térképét, amelyen ott szerepelnek a székelyföldi töltésvonalatok is. A nagy reményekre jogosult NAGY Géza tehát tudja, hová készül 1881 nyarán, ha az indíték kényszerű is – egy hírlapi cikk miatt kénytelen távozni Budapestről. A cikk a Nemzeti Múzeum fegyvergyűjteményének 1850. évi, az osztrák katonai hatóság általi kifosztásáról emlékezett meg, éppen a király Budapestre érkezésének napján. A hiteles adatokat ugyanis igazából csak neki volt lehetősége kiadni és – megjelentetni. Így következik életében az a bizonyos nyolc esztendő, amelyet MÁRTON Lajossal ellentétben az 1915-ös *Dolgozatok*beli nekrológ Kolozsváron egészen másként értékel. A tudós, írja, vidéki elszigeteltségének köszönhetően került el az akkor uralkodó irányzat (pozitívizmus) kishitű csapdáját, a magyar történelemben, úgymond, mindenütt csak idegen hatást keresést, és ezért hozhatott új levegőt visszatértek. Tény, hogy az a NAGY Géza, aki harmincnégy évesen visszatérül a fővárosba, már jónevű tudós.

Másrészt, csakugyan, hová is érkezett nyolc évvel korábban? 1881-ben a Székely Nemzeti Múzeum hőskora zárul le. A két alapító hatéves küzdelme nyomán az egyik legrégebb magyar múzeumnak NAGY Géza érkezésekor alig egy hónapja, de *Alapszabályai* rendezték jogi státusát.² Nagy árat fizettek érte: VASADY Gyula fél éve halott. A férfit, aki a mai legnagyobb határon túli magyar múzeum szakmai alapítója volt, harminchat évesen gyűrte le a tüdőbaj, az utolsó évek megfeszített munkája és az ellenséges helyi közeggel a múzeumért vívott szabályos háború. A múzeum mögött azonban

* Budapest, Lajos u. 102A, I/1, H-1036

változatlanul ott magasodik az ismertebb alapító társ, özv. CSEREY Jánosné ZATHURECKY Emília alakja. CSEREYné az ügynek nemcsak lelke és munkása a kezdetektől, de kapcsolatai – és vasakarata – nélkül az intézmény nem jutott volna túl az első évtizedek visszatérő válságain. 1879-ben a múzeumért síkra szálló szakma, a felelős minisztérium, végül a CSEREYné által megmozgatott politikusok nyomására Háromszék megye és Sepsiszentgyörgy vállalni kényszerül 1877-es felajánlását, és helyet adnak a gyűjteményeknek – a MIKÓ-kollégiumban. A saját fejlődését mégiscsak fontosabbnak találó MIKÓ azonban nem igazán örül a kakukktojásnak. NAGY Géza is hamarosan két tűz között találja magát.

Az új múzeumőr

VASADY Gyula halála³ után a kulcsokat ideiglenes múzeumőrként dr. SZÁSZ István⁴ MIKÓ-kollégiumi tanár veszi át. CSEREYné siet rendes utódot keresni: a régi támogatók, JANCSÓ Benedek és DANIEL Gábor udvarhelymegyei főispán segítik, PULSZKY Ferenchez fordulnak tanácsért. Felmerül TERGINA Gyula neve, aki 1875-től a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárában dolgozik, újabban numizmatikai cikke jelent meg (ő később ismert tankönyvíró lesz). RÉTHY László, akit egy éve avattak doktorrá, JANCSÓ Benedek ötlete lehet, mert nemrég még ő is Aradon tartózkodott. RÉTHY szintén a Magyar Nemzeti Múzeumban, a régészeti osztályon dolgozik, ő javasolhatja maga helyét NAGY Gézát, aki RÖMER Flóris pártfogoltjaként 1875 óta ugyanott díjnok. Kitérő a kapcsolatuk később is, RÉTHY rendszeresen közölni fog a sepsiszentgyörgyi sajtóban, majd a Magyar Nemzeti Múzeumban igazgatóőr-társak is lesznek.

1881. október 15-én az igazgatóság öt jelentkezőből hármat, dr. TÖMÖSVÁRY Ödönt, NAGY Gézát és a szintén pályázó SZÁSZ Istvánt terjeszti fel a felügyelőbizottságnak választásra.⁵ A döntés még aznap megtörténik: az igazgatóság ugyan érezhetően SZÁSZ Istvánt támogatta, de esetében jogi összeférhetlenséget

állapítanak meg, ezért NAGY Géza mellett foglalnak állást, aki november 14-én át is veszi a kulcsokat.

Az új múzeumőr energikusan, azonnal munkához lát. Megismerkedik a mintegy 14 000 tárgynyi gyűjteménnyel, és 1881. dec. 22-én benyújtja első költségvetési tervezetét, amelynek tételei világosan tükrözik elképzeléseit, és előlegezik a következő évek irányvonalát: szakkönyvek és Székelyföld-szakirodalom beszerzése (pótlása), gyarapítás (rendszeres ásatások és tárgyvásárlás), értesítő kiadása (publicitás), egyéb (konzerválás, adminisztráció). Ehhez hozzáadódik a többi VASADYtól megörökölt tevékenység folytatása: az intézményközi kapcsolatok (kiállítások, feldolgozás), a személyes szakmai kapcsolatok és a képzés (tanulmányutak), a folyamatosan érkező adományok fogadása, és természetesen mindenek alapja, a múzeumi anyag rendezése-feldolgozása. Utóbbiakhoz mellékletként teljes terjedelemben közlünk két rendkívül fontos levelet, különben megpróbálunk a NAGY Géza szakmai szerepét kiemelő mozzanatokra szorítkozni, és nem tárgyaljuk pl. az adományozás útján történő gyarapodást, amelynek főhőse változatlanul CSEREYné.

Az első látványos feladat: 1881. dec. 19-én a Múzeum az iparművészeti múzeum **országos könyvkiállítására** három (akkor legalábbis) unikum régi magyar könyvét küldi.⁶ 1883-ban ugyanott, az **országos ötvösművészeti kiállításon** a huszonhét háromszéki tárgyból öt származik a múzeum gyűjteményéből – NAGY Géza ekkor egyben a megyei kiállításbizottság jegyzője.⁷ 1882. április 13–14-én kerül sor a Székely Nemzeti Múzeum **első igazi régészeti ásatására** (Kézdivásárhelyen, a temető mellett, Oroszfa felől).⁸ Ugyanakkor kezdik meg HUSZKA Józseffel⁹ a **falképkutatást**. HUSZKA mindvégig közreműködik, külső munkatársnak tekinthetjük: már 1881-ben a múzeum anyagára alapozta a magyar díszítőművészetre irányuló, később a magyar szecessziót alapozó kutatását, és még 1888-ban is dolgoz fel múzeumi hímzésanyagot¹⁰. 1882-ben együtt járják Gelencét, Besenyőt¹¹, CSEREYné hívja fel a figyelmüket a

zabolai templomra is. A gelencei falképek kibontását és lerajzolását eredményező kiszállás költségeit a múzeum fizeti, a székelyföldi falképkutatást tehát intézményesen, a Székely Nemzeti Múzeum indította el.¹² A falképkutatásra hadd térjünk vissza a szerkesztő NAGY Géza és HUSZKA barátsága kapcsán. 1883-ban újabb ásatás, ezúttal Sepsiszentgyörgyön, az őrkői, majd az Olt-parti (eprestetői) telepet¹³ kutatják. HUSZKA gyűjti is a néprajzi anyagot (textíliát, a múzeum megvásárolja), majd **egy székely kúriát mérnek fel** (ez több mint valószínű, hogy az **1885-ös országos kiállítás**hoz kapcsolódik, és ez esetben az első magyarországi Skansen-épület felállításában vettek részt).¹⁴ A kívülről bejövő régészeti leletek, egyéb anyag is részletes dokumentációt nyer (magyarosi bronzkard Udvarhely megyéből, bölöni rézkori lelet¹⁵, Sepsiszentgyörgy-pacéi 1849-es golyók stb.). A múzeumőr nyomköveti az alkalmi beszerzési lehetőségeket is, 1886-ban pl. a bodzavámi régi pestisfogó és kályhaelemek árveréséről levelez. 1888-ban a helyi hatóságok figyelmének köszönhetően, utánjárás nyomán kerül be a zágoni lelet¹⁶.

Intézményi kapcsolatként elég volna önmagában is a folytonosságot biztosító 1882. évet áttekinteni. Januárban NAGY Géza az Országos régészeti s embertani társulat ülésén mutatja be a múzeumot. Tavasszal szakkiadványok beszerzésére, tanulmányútra (ma továbbképzésnek mondanánk) utazik fel Budapestre – az ókori érmek meghatározása, a középkori ikonográfia és a bronzkori kultúrák eredete érdekl.¹⁷ Az Akadémia továbbra is küldi a szakkönyveket, nyár végétől belügyminiszeri rendeletre a m. kir. állami nyomda és a m. kir. egyetemi nyomda kötelempéldányait küldi. Ősszel TÖRÖK Aurél kéri bekapcsolódásukat (régésze-ti) embertani anyag tudományos begyűjtésébe. Az Embertani Múzeum szakembert is felajánl 1883-ra a sepsiszentgyörgyi őstelepek megásásához, PERÉNYI Józsefet. 1882 végén NAGY Géza még egyszer Budapestre és a Dunántúlra utazik, Kolozsváron útbaejti SZABÓ Károlyt.

Mindez a későbbiekben folytatódik. A múzeumtól cserekiadványt, támogatást kér fiata-

labb testvére, a gyulafehérvári. Az anyag meghatározásában továbbra is partnerek a nagy központok szakemberei, HAMPEL József pl. 1887 végén küld vissza jelentős éremanyagot. A nagy intézmények mellett a helyiek szerepe sem jelentéktelen: 1885-ben RÉVAY Lajos¹⁸ végez hitelesítő ásatást Illyefalván, korábbi, 1877-es (római konzuláris) éremlelete helyén, 1886-ban GYÁRFÁS Jenő útján kerülnek be adományozott festmények (régi kapcsolat: a múzeumi fegyvergyűjtemény alapján festette meg 1881-ben a **Tetemrehívást**¹⁹).

Végül röviden a külső sajtóvisszhangról: a múzeumot kétszer mutatja be NAGY Géza idején jószemű látogató, 1884-ben TÉGLÁS Gábor²⁰, 1888-ban BODOLA Sándor²¹. A volt MIKÓs diák TÉGLÁSSal különben jó munkakapcsolat alakul ki, akárcsak HUSZKÁval. A nyolcvanas években többször megfordul majd a környéken, NAGY Géza és SZÁSZ István társa a Besenyő–Réty–Magyarós kiszálláson 1885-ben, és számos írást is közöl Sepsiszentgyörgyön, pl. 1887-ben ő számol be a jánosfalvi sziklakarcolatról, a bodzakraasznai kincsletről.²²

A tudósító muzeológus és a szakíró

NAGY Géza, akárcsak elődje és CSEREYné, kiemelten fontosnak tartja a sajtó- és szakirodalmi nyilvánosságot. Tapasztalata is van ezen a téren, Budapestén, 1878–79-ben bedolgozott az *Egyetértés*nek. Alig érkezett meg, 1882. jan. 3-án a *Nemere*²³ már közli a múzeum 1881. évi gyarapodását. Egy hónapra rá cikk konferálja be az új szakembert, és nyomtatásban, még részletesebben hozza le a már említett költségvetési tervezetét. A hírek közvetlenül vagy közvetetten érintik a múzeumot: pl. a februári meggyegülés úgy határoz, kéri az országgyűlést és az akadémiát, küldjék meg a múzeumnak kiadványaikat, illetve évi dotációt kérnek a kormánytól. VASADYnak a sírköve is szóba kerül. Márciusban lejön az első két hónap gyarapodási jelentése, majd a hír, hogy megkezdődtek a kézdivásárhelyi ásatások (utóbb, májusban a jelentés is). A hírek, közlemények gyakran szerző nél-

küliek, de sokszor lehet következtetni. A hónap közepén elhasad a zabolai református templom régi, 1644-beli harangja. A *Nemere* leírja a harangot, és mellesleg jelzi, hogy ugyanakkor a templom egy régi, 1661-beli szoltároskönyve a Székely Nemzeti Múzeumba került. A tudósító személyén tehát fölösleges gondolkodnunk. A hírek nem mindig felhőtlenek. Az április 22-i NAGY Géza-előadás többszöri bekonferálását a kudarc nyugtázása követi.²⁴

1882 februárjában érkezik meg Sepsiszentgyörgyre HUSZKA József. Kutatásairól folyamatosan tájékoztatók fognak megjelenni – legelőször június 1-jén (**A besenyői templom**). NAGY Gézát magát is megragadja a művészet-történeti tárgy, így születik meg júliusban **A gelencei falfestmények** – pár év múlva a **A kilyéni falfestmények**²⁵, mely egyben a falképeknek a középkori magyar festészetbe történő illesztésére tett kísérlet. Más művészet-történeti témáról is meg fog emlékezni (**Két régi brassai festőről**),²⁶ és élhetünk a gyanúperrel, a HUSZKA kutatásairól szóló többi beszámoló is a NAGY Géza tollából származik. 1882 októberében pl. megtudjuk, hogy HUSZKA addig hat templom falképeit bontotta ki,²⁷ a cikk egybeveti az egyes falképek témáit, korukat boncolgatja.

A lapszerkesztő szakíró és muzeológus

A *Nemere* amúgy is mutatott érdeklődést nívós szakmai információk iránt. Az 1882. júniusi ojtói útleírás, amikor az 1637-beli feliratú kőtömböt ismertetik, feltehetőleg GYÁRFÁS Győzőé, és pl. az 1884-ben ARANKA Györgyről szóló anyagot sem valószínű, hogy NAGY Géza írta volna. 1882 novemberében azonban különleges lehetőség adódik: BERNSTEIN Márk, a kiadó arra kéri fel a múzeumórt, venné át a hírlap szerkesztését MÁLIK Józseftől, mert az az új, most induló helyi laphoz, a *Székely Nemzet*hez²⁸ megy át. NAGY Géza a felügyelőbizottsághoz benyújtott kérvényében PULSZKY és HERMAN Ottó példájára hivatkozik, akik múzeumórként vállaltak lapszerkesztést – a másodállásra anyagi okokból van szüksége. MÁLIK vitán felül jobb

szerkesztő (Magyarország egyik legjobb korabeli lapszerkesztője volt), de NAGY Gézának világos céljai vannak, és a *Nemere* erre az évre ezek szolgálatába áll.²⁹ Beköszönőjében megnyert külső munkatársként olyan személyiségeket nevez meg, mint RÉTHY László és SZÁDE CZKY Lajos. Az eredmények nem maradnak el. Azokat a közleményeket próbáljuk csak felsorolni, amelyek sem az **Apológia**³⁰, sem a SZINNYEI József **Magyar írók** nem ismertet, illetve a forrásközlést a következő fejezetben tárgyaljuk.

1883 első minket érintő híre: HUSZKA befejezte a magyar díszítőmotívumokról írt művét³¹, és felterjesztette a műemlékek országos bizottságának (MOB) a besenyői falfestmények dokumentációját. A következő szám lehozza a képviselőházi ülés jegyzőkönyvét: a múzeum kötelempéldányt fog kapni az országgyűlési nyomtatványokból (Erdélyben eddig csak Kolozsvár kapta őket). Január–februárban: **Ethnographiai elnevezések** (a nyelvcsaládokról). Gyarapodási jelentés, a december–januári, majd részletek HUSZKA dolgozatából. Március 11-én ugyancsak róla van hír: a MOB kifizeti neki a besenyői falképek lerajzolását, az *Archaeologiai Értesítő*ben lesznek leközzölve. A gelenceiek lerajzolására is megbízatást kap (mi tudjuk, hogy már kész is van), másrészt most hozott a múzeumnak közetmintákat a Rikából és Homoródszentmártonról három római bronz kocsielemet. Ugyan ebben a számban jelenik meg a második ez évi gyarapodási jelentés. Akadémiai hírek következnek: jelzés KÖRÖSI CSOMA-kutatásról, GYÖRGY Endre akadémiai felolvasásának részlete a csángók történetéről, 1894 milleniumi évnek való ajánlása a nagyok által. 1848-as visszaemlékezések is megjelennek (BODOLA Lajos?), folytatásuk április végén, majd július végén – ezek ma már sajnos egyértelmű, hogy meglehetősen pontatlanok, de NAGY Géza még csak régi háromszéki sem volt, hogy ezt számonkérhetnének rajta.

Még március végén újabb HUSZKA-hírek, szivarláda díszítését, tehát iparművészeti alkalmazást rendelt tőle a brassói főispán, illetve beküldte a MOB-nak nemcsak a gelencei, de a homoródszentmártoni falfestmények dokumentációját is. Június végén jelenik meg az év har-

madik gyarapodási jelentése, ugyanabban a számban, amely az **APOR-kódexet** is ismerteti (részleteket is utánközölve), és ugyanitt egy az *Ellenzékből* átvett hír: Székelyudvarhelyen fellettek a harmadik székelyföldi rovásírásos emléket. A hír a NAGY Géza–CSEREYné levelezés tükrében érdekes: NAGY Géza lemásoltatta a TELEKI Téka TELEGDI-féle **Rudimentájából** is a rovásábécéket, készül dolgozni a témán, érdekelt benne, hisz a Székely Nemzeti Múzeumban is van egy rovásábécé.³² Július eleje: HUSZKA újabb, fizetett megbízatása a MOB részéről a gelencei és a homoródszentmártoni falfestmények kibontására, lerajzolására. Júliusban ad hírt a *Nemere* olvasóinak a múzeum újabb 11 régi magyar könyv-szerzeményéről, egyúttal ismerteti a RMK akkori adatait: ezekből az 1711 előtti magyar könyvekből (1789 db.) 193 nem maradt fenn, 599 pedig unikum példányban van csak meg. A hónap végén SZABÓ Károly is megérkezik, hogy feldolgozza a MIKÓ-kollégium RMK-anyagát, és a múzeumban is talál két újat. Augusztusban régi kályhacsempéket kap adományba az intézmény: részletes leírásuk. HUSZKA újabb támogatást nyer, ezúttal említett könyve kiadására. Szeptember első hete: **A homoród-szentmártoni falfestmények**, részletes leírásuk. Szeptember végén megismétlik a *Székely Nemzet* felhívását **A székely községek pecsétnyomóinak** begyűjtésére a múzeumba³³. Októberben, az antropológus PERÉNYIre várva, ismertetik nemrég megjelent könyvét (**Anthropologia és nyelvészet**), kevésre rá a *Turul* legújabb számát ismerteti a lap. November 1-jén már említett ásatási jelentés (Eprestedő). Év végén történeti adattárat tesz közzé, **Az 1848–49-ki szabadságharcban elesett háromszéki honvédek névsorát**,³⁴ melyet a Rikán belőli honvéd-egylet összegyűjtve a múzeumban helyezett el.

Az utolsó, december végi szám végül jelzi, hogy a szerkesztést jövőtől SZTERÉNYI József veszi át. Egy kísérlet lezárult. NAGY Géza már ebben az 1883. évben adott cikket a *Székely Nemzetnek*³⁵, a következő években pedig sokat fog ott közölni, amint azt SZINNYEI is feldolgozta, de a válás békés: az utolsó lapszámon is ő még a feltüntetett felelős szerkesztő.

Saját kiadvány a múzeumnak

A következő években a hírlapi cikkek ritkulnak, nem is próbáljuk kimerítően tovább követni a *Székely Nemzetben* megjelenő anyagokat, mert ebből a jóval hozzáférhetőbb lapból a jelentősebbjét bizonyára feldolgozta SZINNYEI, vagy még közeli, saját emlékként az **Apológia**. Az **Apológia** utáni anyagra a búcsú jegyében térünk vissza. A ritkulás magyarázata egyszerűnek tűnik: a múzeumőr nem akart tovább halogatni egy nagyobb vállalkozást.

A nagy terv, **a múzeum saját értesítője**, láttuk, már az 1881. decemberi költségvetés-tervezetben megjelent. 1882. februári *Nemere*ből tudjuk: NAGY Géza negyedévinek szánta. 1882 őszén az igazgatóság a következőket hagyja jóvá az *Értesítőbe*:³⁶ alapszabályok, a múzeum története, 1881. és 1882. évi jelentések, gyűjtemények és egyes tárgyak részletezése (pl. a hodgyai kannáé, SZÁSZ Istvántól a pillangógyűjteményéé, HUSZKÁTól az ipartárgyaké), NAGY Gézától **A bronzkor eredete**, ami a *Nemere*ben is megjelent³⁷. Mindebből az **Alapszabályokat** sikerül kiadni még az év során – ez lesz **a Székely Nemzeti Múzeum első saját kiadványa**.

1883. június 10-i levél: Az *Értesítő* lassan-lassan készül, biztosítani tudják a vidéki múzeumoknál elérhető színvonalat. 15 ívre számítanak (240 lap), de a nyomása így majd négy évi kiadványra szánt költségvetésüket is felemészti (3-400 forint). Belekerülne a székelyek eredetéről szóló dolgozat, röviden a múzeum története és a tárgyak leírása, HUSZKA két cikke, RÉVAY az illyefalvi leletről, MÁLIK a DACZÓ-család néhány érdekes okleveléről, NAGY Géza a DACZÓ-sírkőről, néhány érdekesebb oklevél a múzeumból, illetve a régi magyar könyvek és a 15–16. századi okmányaik lajstroma. SZENTIVÁNYI Ignác VASADY-életrajza a múzeum történetébe lesz beleszöve. **A bronzkor eredetéről** már nem fér bele – mindenképpen az olyan közleményeket látja fontosabbnak, amelyek vagy közvetlenül a múzeumról, tárgyairól szólnak, vagy pedig a székelységre, a Székelyföldre vonatkoznak.³⁸

Az anyagi gondok már sejtethették, hogy az ügy elhúzódik. 1886. február 2-i levél: ki van

szedve az *Értesítő*höz (majdani I–II. kötete) a saját 12 1/2 ív anyaga, RÉVAYÉ az illyefalvi leletről, a két HUSZKA-cikk. Bele kellene még kerülnie az 1879-től adományozók névsorának, az adomány megjelölésével (csillaggal a CSEREYné-gyűjtések). Közölni készülnek (nem kerülnek végül bele) egy 17. századi gúnyiratot APAFIról és az erdélyi főurakról, KOMÁROMY kommentárjával, MÁLIKtól egy ismertetést az APAFI korabeli török követségi utasításokról, a múzeumi GYULAY-féle levelek és egy az ő birtokában levő hasonló okirat alapján. Most készíti továbbá az első két ívet a Múzeum történetéről és (a terjedelemből ítélve összegző) leírásával. Ide kerülne VASADY életrajza is SZENTIVÁNYItól.³⁹

A múzeum körül általában is sokasodnak és kiéleződnek a gondok: NAGY Géza nem fogja megérni Sepsiszentgyörgyön tervezett *Értesítő*je megjelenését. A hátrahagyott, kiadásra előkészített anyag BENKE István ideiglenes múzeumőrre marad, JANCSÓ Benedeknek is jut majd belőle korrektúrázásra (itt-ott, főleg CSEREYné irányában lehetett volna melegebb hangú, írja),⁴⁰ és végül 1890–91-ben jelenik meg. De ekkor már legalább benne van a **katalógus**, amit NAGY Géza mindenképpen be akart fejezni távozása előtt, és amelyről a nem éppen Kolozsvárral szemben elfogult KRISTÓF György ezt fogja írni 1942-ben: „E leíró ismertetést valósággal mintaszerűnek tartom. Minden múzeumnak utánoznia kellene, utánoznia kellett volna. Részletes, tudományos, a tárgyakat beszélni kényszerítő rövid magyarázattal nemcsak tájékoztatja az olvasót, hanem szinte vonzza, hívja be a múzeum épületébe a tárgyak megtekintésére. Kár, hogy nem külön, kényelmesen használható füzetben jelent meg. Módszere nem avult el.” Hogy világosabb legyen, fűzzük utána, amit pár oldallal előbb a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egyesületről írt: „az akadémiai és muzeális gondolat... küzdelme miatt az egyesület gyűjteményei kiestek az érdeklődés központjából, s a muzeális munka s tevékenység is ellankadt. Így nevezetesen egyetlen gyűjteménynek sincs máig se nyomtatott katalógusa. Népszerűsítő, a közönség számára való kalauzt is csak az Érem- és Régiségtár adott ki. Ez is csak részleges, csupán a képtárat ismerteteti.”⁴¹

A sepsiszentgyörgyi forrásközlés kezdetei

1881 őszen az **APOR-kódex**et már kiadták, a kódex is visszakерült, a **CSEREYné**-és a **VASADY-kódex**et épp másolja az Akadémia, illetve Kiskunhalason dolgozik rajtuk SZILÁDY Áron.⁴² A múzeum levéltári anyagából történő oklevélközlést, amelyet még MILETZ József kezdett el Temesváron, szintén az Akadémia, a Történelmi Társulat, SZILÁDY folytatja.

NAGY Géza a *Nemerében* bedolgozó munkatársként közöl először kéziratot emléket (a **Családi följegyzések a XVII. századból** egy 1615-ös régi magyar könyvbe tulajdonosa által bejegyzett adatok),⁴³ de az első igazi forrásközlést 1883, a gáttörés éve hozza – látszik, hogy NAGY Géza lett a *Nemere* felelős szerkesztője. Eddigi tudomásunk szerint ez egyben az első Sepsiszentgyörgyön, Háromszéken megvalósított forrásközlés (helyben, Imecsfalván MILETZ csak átirást végzett VASADYval). A *Székelly Nemzeti Muzeumból* rovatcím alatt a múzeum akkor éppen legrégebb magyar nyelvű oklevélét jelenteti meg, 1542-ből.⁴⁴ Utána a KEMÉNY János fejedelem GYULAY Istvánhoz s a fogarasi várórséghez intézett levelét közli, a moldvai vajda maksai JANKÓ Mihályhoz írt magyar levelét 1632-ből, APAFI Mihály fejedelemét KÖPRILI Ahmed nagyvezírhez; majd a háromszéki jobbágykötésről szóló húsz (!) oklevél következik,⁴⁵ illetve az **Adatok az 1825-ki országgyűlés történetéhez** cím alatti⁴⁶ forrásértékű levél az Akadémiát megajánló országgyűlésről.⁴⁷ Forrásközlésre a következő években is kerül sor. 1886-ban **Fogarasi boérok** cím alatt⁴⁸ BORNE-MISSZA Anna fejedelemasszony boérságot adományozó oklevele jelenik meg 1667-ből, a fogarasi boérság eredetére és szervezetére vonatkozó cikksorozat befejezéseként. Forrásközléshez kapcsolódó anyag 1885-ben az **Adatok a török-tatár rabok történetéhez**.⁴⁹ II. RÁKÓCZI György 1658-ki hadjáratában tatár rabságba esett további háromszéki stb. főemberek adataival egészíti ki, a múzeum levéltári

anyaga alapján DEÁK Farkas *Századok*beli közleményét.

A forrásközlés gondolata termékeny talajra hull, forrásközlés a *Székely Nemzetben* a továbbiakban is akad, így a csíkmegyei levéltárból (talán a csíki társzerkesztő TIVAI NAGY Imre tollából?) egy 1763-as, a Siculicidium előestéjén a Guberniumhoz intézett levél,⁵⁰ majd a *Csarnok. Emlékezzünk régiokról* rovatban ifj. GÖDRI Ferenc közöl betűhív másolatban 1572-ből, Szemerjáról BÁTHORI István fejedelemhez írott levelet, illetve Mihály vajda 1600-ból és BÁTHORI Zsigmond 1602-ből való levelét az aldobolyi rév ügyében, mellékelve az aldobolyi eklézsia 1649. évi számtartó könyvének címdoldalát.⁵¹ CSEREYNÉ György figyelme is kiterjed a továbbiakban gyűjtött anyaga ilyen jellegű értékesítésére: pl. Kolozsváron a *Protestáns közlönyben* 1887. január 6-án **Egyháztörténeti adalékok** cím alatt SZELEPCSÉNY György esztergomi érseknek az 1679. február 18-án APAFFY Mihály fejedelemhez intézett levelét közlik. CSEREYNÉ találta gyűjtőkörítón, jelzi a közlő, a történetíró CSEREY Mihály egyik leszármazottjánál, és a Székely Nemzeti Múzeum okmánytárát fogja gyarapítani.

A visszatérő válság és NAGY Géza búcsúja

A múzeum magánygyűjteményként jött létre, és az **Alapszabályok** 1881-re rendezték közületi gyűjteményi státusát. Fenntartásának biztosítása azonban korántsem megnyugtató. Nem is annyira a folyó költségek, mint inkább a saját épület hiánya miatt. Úgy előbbihez, mint utóbbihoz szélesebb, állandó társadalmi támogatásra volna szükség. VASADY, mintegy szakmai végrendeletként, már az **Alapszabályok** tervében egyleti megoldásra tesz kísérletet – az Erdélyi Múzeum-Egyesület mintája kézenfekvő. JANCSÓ Benedek véleménye ugyanez volt, és újra meg újra felveti, így 1894 végén, valószínűleg már az újabb válság előjátéka kapcsán.

Sajnos, a felügyelőség (tehát a helyi hatóság) úgy véli, egyszerűbben is megszabadulhat a szép, de terhes üggyől. Már 1879-ben meg-

próbálták a MIKÓ-kollégiumra hagyni (és így tkp. iskolai múzeummá sorvasztani). Most ugyanerre történik kísérlet. NAGY Géza levele 1885. március 17-én: a felügyelőség a MIKÓnak akarja felajánlani a Múzeumot, az nevezze ki őnek is egyik tanárát, a megye csak a fizetéséhez járulna hozzá valamennyivel. A MIKÓ másrészt ki szeretné rakni őket az épületből, szükségük van a helyre. Reméli, hogy június végéig befejezi a lajstromozást, és beadhatja a felmondását.⁵²

1885 végén újabb helyi lelkesedés teszi nyilvánvalóvá a helyzet visszasságát, a sajtó követi a szóváltást: Sepsiszentgyörgyön művelődési házat akarnának építeni (közművelődési csarnok), erre háborodik fel CSEREYNÉ: a múzeumnak megígért épületet már el is felejtették? Ha legalább társították volna a kettő ügyét... CSÁSZÁR Bálint, Sepsiszentgyörgy polgármestere válaszol 1886. január végén: elismeri, valóban nem tettek szemmit a múzeum épületeért, igaz, a megyének egyedül nincs is erre elég pénze. Megismételi a korábbi ígéretet: nem fognak megfeledezni a Székely Nemzeti Múzeumról sem, de a közösség is be kellene, hogy szálljon.

A társadalmi segítséggel azonban baj van. NAGY Géza levele CSEREYNÉHEZ (1886. február 2.) jelzi, hogy még a tényleg kitűnő szervező, közösséget mozgató RÉVAY sem tartja kivitelezhetőnek most egy múzeum-egylet megalapítását – a helyi literátus réteg tekintélye túl kevés. Amikor pl. 1885 őszen a sepsiszentgyörgyi tanítókörnek SZÁSZ István tartott előadást az őskorról, és szemléltette is, csak élcelődtek fölötte. A fillérestélyeken, mikor megkísértek előadásokat tartani, az ő (NAGY Géza) előadása még akár sikeresnek is volt mondható (**Rajzok a magyarok őskorából**)⁵³, de a közönség háromnegyede ezt is unta, MÁLIKnak pedig közönsége sem volt. Most heti felolvasásokkal próbálnák ránevelni a közönséget a szellemi dolgok iránti érdeklődésre.⁵⁴

1887. augusztus 28-án kerül sor Sepsiszentgyörgyön a Székely kiállításra. Az illusztris vendégek megtekintik a múzeumot is, és nem éppen szakmai véleményük jobban megkavarja

a kedélyeket, mint eddig bármikor. Még CSEREYné is magyarázatot kér a múzeumórtól. NAGY Gézának betelik a pohár, válasza a vádakra ezúttal igazi **nagyjelentés**, a többször említett **Apológia**. Csend lesz, de nem a régi már.

Utolsó év, 1889, április 7. Felolvasóest a kaszinóban: DOMJÁN Istvánt hirdetik társaként, majd VERESS Károlyról ad hírt a sajtó másik felolvasóként. A felolvasás, **A székelyek eredete és kialakulásáról** rész is megjelenik nyomtatásban.⁵⁵ Április 23-án vendég jár nála, SZABÓ Károly⁵⁶. Furcsa, lehangolt cikk követi két nap múlva, *n.n.* szignóval jegyezve: **Látogatás a Sz. N. Múzeumban**. NAGY Gézát már fojtogatja a raktári tér, a saját épület hiánya, a közöny, vagy épp az ellenséges tekintetek. 1889. július 24-én épp az ellenséges tekintetek. 1889. július 24-én épp 17–18. századi serleg ügyében keresi levélben CSEREYnét. Utolsó bekezdéseként rezignált megjegyzés: „A múzeum dolgában egyéb újságot nem írhatok, mint amit Nagysád a *Székely Nemzetben* esetleg olvasott, hogy a kollégium előljárósága felmondta a szállást. Ennél többet azonban nem tudok, ezt is csak magánúton hallottam.”⁵⁷

A MIKÓbeli gyűlés 1889. július 7-én volt. A sajtó már július 4-én „befejezett tényként” beszél a MIKÓ-kollégium főgimnáziummá bővítéséről – a helyre valóban szükségük volt. A július 9-én –i– aláírással megjelenő írás jószándékú a múzeummal szemben, de a gyűjtemények szakszerű gondozását a tanárok által biztosítaná. NAGY Géza nem szerepel alternatívaként. Szeptember 21-én a MIKÓ előljáróságának az alispánhoz intézett átiratát hozza az újság, BODOR Tivadar gondnok és BODOR Domokos jegyző aláírásával. Idézni kár, öntömjénezés és tájékozatlanság, demagógia, a múzeumra és a múzeumőrre sórt vádak.⁵⁸

NAGY Géza szeptember 27-én beadja felmondását. 1889. október 26-án inventarizál utoljára Sepsiszentgyörgyön. A múzeumot, fiatalkorának éveit nem felejtí el. 1913-ban ő kéri majd be közlésre LÁSZLÓ Ferencről az utolsó nagy, háború előtti eródsi ásatás jelentését (korábban meg is tekintette) – a Székely Nemzeti Múzeum ekkor már európai rangú tudományos intézmény.

Utójáték

JANCSÓ Benedek sorai CSEREYnéhez: Sokat gondolkozott, írja 1889. november 7-én, a Múzeum sorsán. „A legjobb természetesen az volna, ha fenn lehetne tartani, mint önálló intézményt, de a múlt sajnos tapasztalatai azt bizonyítják, hogy anyagi erő és érdeklődés hiánya miatt ez nemigen lehetséges. Így hát nem marad más hátra, mint megmenteni az elpusztulástól és a hajléktalanságtól. Ennek legalkalmasabb módja, miután más mód nem kínálkozik, a MIKÓ-kollégium kezelése alá adni, de azon kikötéssel, hogy az mint Székely Múzeum kezelte a kollégium által. A tanárok beadványa, melyet nagy figyelemmel olvastam, arról győz meg, hogy oly emberek, kik a Múzeum fontosságát teljesen érzik és felfogják, amint ugyancsak e beadványból látszik, nem is szándékoznak mint egyszerű iskolai gyűjteményt kezelni, hanem mint nyilvános gyűjteményt. Én azt hiszem, hogy a tanárok kezelése üdvösebb fog lenni, mint a NAGY Gézáé volt. Valószínűen akad közülük egy-két lelkes ember, ki nem enged elpusztulni, s ha véleményem szabad nyilvánítanom, oda nyilatkozom, hogy Nagyságos aszszonyom ne nyilatkozzék a tanárok óhajtása ellen.”⁵⁹

JANCSÓ Benedek reményei kétséges, megalapozottak-e. Nem csak az előzmények ismeretében: „1889. december 29-én volt Szentgyörgyön a múzeumgyűlés. BENKŐ⁶⁰ tanár-igazgató kinyilatkoztatta, hogy tovább azon épületben nincsen helye a múzeumnak, tegye a nemzet el onnan, és senki fel nem szólalt ott. CSÁSZÁR Bálint mondta, az nem oly dolog, hogy tetszés szerint kidobják, és a város nevében felajánlott helyet a múzeumépület részére.”⁶¹

JANCSÓ Benedek mégis reménykedik. Reményeit 1890. júniusában már a főispán hozzáállására és a jövődj középiskolai tanárookra alapozza.⁶² Évtizedes interregnum következik, szürke évek. Az intézménynek már híre van, tovább viszi tehetetlensége is: a meghívások jönnek. A saját épület gondolata is újra és újra felmerül.⁶³ A megbízott tanár-múzeumőrök pedig, különösen a rokonszenves DOMJÁN

István, végül is valóban jóhiszeműen próbálják végezni feladatukat: bár NAGY Gézához nem mérhetőek, a meghívásoknak mindig eleget tesz a múzeum, a milleniumi kiállításon is ott van, de a századfordulós Párizsban is. A gondolat nem volt rossz, csak sokáig kell várni, míg a szerencse is melléáll: 1898-ban Sepsiszentgyörgyre érkezik LÁSZLÓ Ferenc, 1901-től a múzeum igazgató-őre. 1908-ban csatlakozik hozzá CSUTAK Vilmos: a nagy páros felállt. LÁSZLÓ és CSUTAK vállalják NAGY Géza örökségét, 1915-ben, halálakor nem véletlenül tűzik ki a múzeum épületére is a fekete lobogót. 1916-ra sikerül visszatérni VASADYék eredeti gondolatához is: a múzeum saját uralma lesz, alapítványi jogállású független intézmény. Ez teszi jogilag lehetővé az első impériumváltáskor megmenteni jellegének folytonosságát, azt, hogy a két világháború közötti romániai magyar kisebbségnek marad egy nem is akármilyen, intézményes tudományos központja.

NAGY Géza

Levél a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságához

(1. melléklet⁶⁴)

Tekintetes igazgatóság!

Az alapszabályok kötelezőségemre teszik, hogy a Székely N. Múzeum rendezésének előhaladásáról a tekintetes igazgatóságnak jelentést tegyek.

A Magyar N. Múzeumnál többször volt alkalmam egyes osztályok gyökeres átalakításában részt vennem, s azoknál mindig azon tapasztalatra jöttem, hogy mindennemű rendezésnél, különösen ha a tárgyakat régibb leltárak leírásával kell egybevetni, a rendezendő tömeg áttanulmányozása vesz legtöbb időt igénybe. Ez áttanulmányozás azonban annyi szubjektív momentummal van kapcsolatban, hogy annak előhaladásáról vagy esetleg stagnálásáról alig lehet számot adni.

A székely nemzeti múzeum áttanulmányozandó tömege meghaladja a 14 ezer darabot. Ehhez járul a folyó évi növekedés, mely 178 jegyzőkönyvi szám alatt oly tételeket is foglal magában, hogy a bevezetett tárgyak száma 100, 200, sőt 400 darabra is rúg. Ilyen pl. a 14. számú 300 db., a 21. sz. 86 db., a 29. sz. 400 db., a 75. sz. 70 db., a 101. sz. harmadfél-száz, a 121. sz. 65, a 165. sz. 133 db. tárggyal stb., úgyhogy a

folyó évi növekedés mintegy másfélszer db. tárgyból áll. A növekvésnek mintegy 3/4 részét könyvek és oklevelek képezik.

A rendezés első feladatát most már az képezi, hogy az időnkénti szaporulat mihamarabb beilleszthető legyen a többi tárgyak közé. Első teendőm tehát az, hogy amint e tárgyak beérkeznek, a jegyzőkönyvbe bevezetessenek, s az illető jegyzőkönyvi szám a tárgyakra is ráíratassék. A beérkezett tárgyakat a jegyzőkönyvbe legjellemzőbb tulajdonságaikkal szoktam beírni, pl. akönyveknél a címet, a nyomtatás helyét és idejét, s a könyv alakját. Kéziratoknál az első és utolsó sort; érmeknél az illető uralkodó nevét, a veretés évszámát és helyét, s esetleg a köriratot is; régiségeknél a teljes leírást adom, a méretekkel együtt; majolikáknál, porcelánoknál az edény alapszínét, díszítését, s ahol megvan, a gyár bélyegét stb. Mindez természetesen hosszadalmas munka, de legalább annak, aki utánam átveszi majd a múzeumot, nem kell annyit vesződnie a tárgyak provenienciájával, mint nekem kellett és kell.

Boldogult elődöm elének tartotta a tárgyakat a jegyzőkönyvben egyszerűen megnevezni, pl. 9/879. szám alatt „3 db. római ezüst pénz (dénár)”; 17/879. sz. alatt osztrák rézpenz”; 20/879. sz. alatt „1 db. réz- s 2 db. ezüstpenz”; 21/879. sz. alatt „3 db. ezüstpenz (Ferdinánd)”; 24/879. sz. alatt „2 db. porcelán kávéscsészék”; 27/879. sz. alatt „7 db. füzet, különféle nyomtatvány”; 31/879. sz. alatt „7 db. vánkosszél hímezve”; 33/879. sz. alatt „4 db. könyv”; 34/879. sz. alatt „13 db. könyv”; 36/879. sz. alatt „2 könyv”; 37/879. sz. alatt „11 db. okmány (kézirat)”; 39/879. sz. alatt „3 db. fakövesülés”; 45/879. sz. alatt „3 db. 1848-as nyomtatvány, 7 db. osztrák ezüstpenz”; 49/879. sz. alatt „2 db. osztrák rézpenz, 2 db. ezüstpenz (lengyel, erdélyi)”; 53/879. sz. alatt „39 kötet könyv, köztük 3 db. XVII. sz. magyar”; stb. Ezeket egyetlen egy negyedívbeli hoztam föl csak, s ezek száma is meghaladja a százat.

Mármost, midőn hozzáfogtam a gyűjtemény áttanulmányozásához, s az előbbi leltárakkal való összehasonlításához: találtam ötezernél több olyan tárgyat, melynek provenienciája megállapításánál az imént ismertetett leírás után kelle indulnom.

Ilyenkor kapcsolódik aztán a gyűjtemény áttanulmányozásához annyi szubjektív momentum, amint fentebb jeleztem már, hogy a rendezés mibenlétéről csakis a legáltalánosabb kifejezésekben lehet szólni. Mit nevezek a rendezés szubjektív momentumainak: a Székely N. Múzeum áttanulmányozásánál felmerült eklatánsabb esetek elmondásával fogom megmagyarázni.

Vegyük a őskori tárgyakat. Ha minden egyes tárgyon rajta van a leltári és jegyzőkönyvi szám: az

összehasonlítás kevés dolgot adott volna. Ha a számok esetleg elvesznek is: részletes leírás mellett, a tárgyak legjellemzőbb sajátosságainak megemlítésével, szintén nem nehéz az összehasonlítás. De ha ezek közül egyik sincs meg: oly körülményeket kell számbavenni, melyek esetlegesen, s csak az illető rendező figyelmét ragadják meg, ha megragadják. Midőn a bronztárgyakat áttanulmányoztam, a leltárban 44 db. bronzkarikát találtam megemlítve, 22-t a zágoni, 22-t a magyarkapusi leletből. A tárgyak közt ellenben találtam valami 40-41 egész karikát, s 5-6 db. töredéket. Egyiken sem volt szám, így nem tudtam, melyik tartozik a zágoni, melyik a mezőkapusi lelethez. Összehasonlítotam ekkor minden egyes karikát azon bronztárgyakkal, melyekről konstatálhattam, hogy a zágoni s illetőleg a mezőkapusi leletből valók, s ez összehasonlítás eredménye az volt, hogy sárgászöld patinájú és simább fölületű karikák a zágoni, a hamuszínbe játszó zöld patinásak és durvább fölületűek a mezőkapusi lelethez tartoznak. A mezőkapusi leletben egy lándzsát említ a leltár, ilyet a tárgyak közt nem találtam, de találtam helyette késpenge-töredékeket, melyeknek száma nagyobb, mint amennyi a leltárban van, így valószínű, hogy egyik ilyen késpenge van lándzsának nevezve. – Van a gyűjteményben 2 bronz lószerszámdísz, 3 bronzszög s 1 bronzcsákány; a leltér 1563. száma alatt ezekről az mondatik, hogy a komopataki vagy korrópataki leletből valók. Kerestem e helyet a helységnevtárban: nem találtam. CSEREYNÉ Ónagyságától annyit tudhattam meg, hogy azon tárgyak ajándékozója Bihar megyében lakik, s így valószínű, hogy a lelet is onnan való; végignéztam a Bihar megyei helységek névsorát: nem találtam sehol. A leletet az el nem intézett tárgyak közé helyeztem, s egész véletlenül jöttem rá, hogy az a Komó- vagy Korró-patak nem más mint Kösmő-patak, közel a bihari várhoz, a mezőfalvi pusztán. –

Találtam 2 cserépdarabot, a népvándorlaskor nálunk ritkábban található jellemző díszítésével, a párhuzamos hullámvonalakkal. Megjegyeztem a helyet, ahova téve találtam, s bent hagytam azon kis skatulyában, melyben volt, gondolva, hogy ezen nyomok talán valamiképp rávezetnek provenienciájára. Még eddig nem vezettek. – A 280. sz. alatt a jegyzőkönyvbe be van írva „2 db. fekete agyagú római urna, 1 vörös római urna, 1 fekete tál, 1 vörös edény s egy emberkoponya felső része”. Honnan kerültek ezek hozzánk: semmi adat sem volt róla. Egy ízben dr. SZÁSZ István úr említette, hogy itt Sepsiszentgyörgyön, a polgári fiúiskolánál találtak egy pár római edényt, s amennyire emlékezett, ki is választotta, ezeket többi néhány római vagy inkább barbár edényeink közül; kiválasztotta továbbá a koponyát is, s

midőn SIMÓ Dénes⁶⁵ úrnak megmutattam, ő is úgy emlékezett vissza, hogy azokat csakugyan itt [...]”⁶⁶ (FL, 1883)

Apológia

(2. melléklet⁶⁷)

Mélyen tisztelt Nagyság!

Becsés sorait vettem s bocsásson meg Nagyság, ha néhány megjegyzést bátorodom azokra tenni.

Ami a Múzeum rendezését illeti: augusztus 28-ig minden vádnak helye lehetett, de e naptól fogva tárgyalanná vált. Erre vonatkozólag legyen szabad P. SZATHMÁRY Károlynak a *Nemzet* f. évi szeptember 1-jei 1797 (239)-ik száma mellékletében közölt soraiból a következőket idéznem:

„Ezután a „Székely Múzeumot” néztem meg, mely egy folyosóból és három szobából áll. Sok érdekességet tartalmaz és ügyes munkás öre már rendbe is hozta. ... Csak egy hibája van, hogy ez nem Székely múzeum, hanem csak ritkaságok gyűjteménye. Akkor felelne meg neve és céljának, ha mindazt, mit a Székelyföld, ipar és elme producált, képviselné. Ettől pedig igen távol áll.”

Ez utóbbi sorokat csak azért idéztem, hogy egyúttal egy sokszor hangoztatott véleményem s a székely agyagipar tekintetében bizonyos fokig keresztül is vitt intézkedéseim helyességét igazoljam egy elfogulatlan szemlézővel. Hogy UGRON úrnak, akit legelőbb a kiállítás alatt, mégpedig augusztus 28-án délután volt alkalmam a múzeumban tisztelhetni, mi kifogásai lehetnek a rendezés ellen: nem tudom. Egy szavam azonban nekem is volna az esetleges kifogásokra: az, hogy ami a túltömöttség hibája, ne legyen az én vétkem. Hogy pedig a túltömöttségnek van egy kis befolyása a rendezésre, erre vonatkozólag legyen szabad idéznem HAMPEL azon szavait az *Archaeologiai Értesítő* legújabb füzetéből (Új folyam. VII. köt. 4. szám. 380. s. köv. I.), melyeket a gyulai múzeumra vonatkozólag mond:

„Fontos mozzanat az egyleti (ti. békésmegyei) múzeum életében, hogy a gyulai múzeum helyiségei már elégtelenekek újabb gyarapodás befogadására. ... Nagy bajnak tartjuk, hogyha a túltömöttség beállott, és azon nem lehet rögtön vagy legalábbis a legközelebbi jövőben segíteni. Általános tapasztalás a múzeumokban, hogy csak addig felelhetnek meg hivatásuknak, csak addig van oktató hatásuk, amíg kellő módon vannak elhelyezve az emlékek. *Mihelyt annyira felgyűlt az anyag, hogy raktárszerűen össze kell szorítani a tárgyakat, megszűnik e jó hatása, és beáll az az állapot, mely sem a nézőközönséget nem gyönyörködteti, sem*

az adakozókat nem buzdítja, sem magát a múzeum személyzetét nem serkenti további hatásos tevékenységre. Több vidéki múzeumban tapasztalható a hely szűkéből származó szomorú pangás.”

Beállt-e a Székely Nemzeti Múzeumban ez az állapot: erre nézve csak a következő tényeket hozom föl. A könyveknek körülbelül 1/4-e ládába van elpakolva. Az érmekből, melyekből mellesleg jegyezve meg – épp a ránk nézve legfontosabb csoport, az erdélyi érme csoportja hiányzik, csak a magyar királyok érmeit s néhány nevezetesebb emlékérmét és pár tallért lehetett kiállítani. A hímezésekből összesen 60 darabot tudtam egy szekrényben összezsúfolva közszemlére kitenni, 200 db. pedig, melyek a székely néphímzés feltüntetésére egyaránt fontosak és tanulságosak, el van pakolva. A székely agyagipar termékeit el kellett különíteni; egy rész, a mai székelyudvarhelyi, berecki, bodoki, kálnoki, barcaújfalusi, csikmadarasi stb. cserépedények a folyosón levő szekrényben vannak elhelyezve, azok is úgy, hogy a helyi csoportosítást csak nagyjából lehetett keresztülvinni, mert az egyes polcok nagyságával is számot kellett vetni; a bokályok a belső szobában vannak néhány régebbi tállal és tányérral, s ezeknél ismét az a baj, hogy össze kellett zsúfolni, – a technika és díszítés által összetartozó darabokat lehetetlen volna külön csoportokban feltüntetni.

Ami a lajstromozás lassúságát illeti, erre nézve a következőket vagyok bátor megjegyezni.

Kétféle lajstrom készül: egyik a beérkező tárgyakról a beérkezés sorrendje szerint vezetett jegyzőkönyv, másik a cédulalajstrom.

Az én múzeumőrségem alatt a következő tételszámok alatt gyűltek be a tárgyak: 1881. november 8-ától 1882 végéig 182, 1883-ban 160, 1884-ben 105, 1885-ben 147, 1886-ban 137 s 1887-ben a mai napig 92 szám alatt. Ezek közt vannak olyan tételszámok, melyek alatt csak egy, de vannak olyanok is, hogy többszáz tárgy van bevezetve; pl. 29/882 szám alatt 399, 101/882 szám alatt 343, 53/883 szám alatt 415, 124/885 szám alatt 302, 117/886 szám alatt 190, 64/887 szám alatt 274 tárgy. Hogy miképp vezetem be e tárgyakat, arra nézve bátor leszek például felhozni a 117/886 számot:

„1886. nov. 1. 117. sz. **Özv. CSEREY Jánosné úrhölgy gyűjteménye.**

„a) Özv. CSEREY Jánosné úrhölgy ajándéka. Hímezések, szövettanműek: **1.** Lyukacsos párnabetét vászonból, varrott stilizált madáralakokkal és rózsákkal. (Színe: sárgásbarna.) Hossza 146 cm. Szél. 26 cm. **2.** Ua. fehéren varrott mértani alakokkal. Hossza 69 cm. Szél. 22 cm. (És így tovább a többi darab is egész **27.** számig.) Bokályok. **28.** Fehér mázas bokály, füllel, legyezőalakúan kiterjesztett virágcsokorral, melyből

középen egy másik viráglevél-csokor s oldalt nefelejcs nyúlik ki. A rajz vonalai be vannak vésvé s zöld-barnasárga színnel kitöltve. Mag. 20 1/2 cm. Átm. száján 8 1/2 cm, fenekén 6 1/2 cm. Öblének kerülete 30 cm. (Így tovább a **29–37.** szám alatti többi bokály is.) Könyvek, nyomtatványok. **38.** KÁLDI-TÁRKÁNYI: Szentírás I, III–IV. füz. Eger. 1862–65. (Így tovább **39–44.** szám alatt.) Okmányok s egyéb kéziratok: **45.** 1818. A RÉVAY-jussról (b. RÉVAY Imréné PEKRY Klára örökségéről ti.) való levelek foglalata. (Így a többi okmány is **46–65.** szám alatt.) Egyéb. **66.** 1 pecsétnyomó rézből. Címer: kardot tartó ágaskodó oroszlán, korona fölött kardot tartó kar. W.M. betűkkel. (Lh. Imecsfalva.)”

„b) **GIDÓFALVI** Ilka k.a. K.Szentlélek. **1.** Párnabetét piros-zöld virágokkal. Hossz. 59 cm. Szél. 22 cm. (Így a többi is **2–10.** szám alatt.)

„c) **KÖNCZEY** Irén és Anna k.a. K. Szentlélek. 6 könyv, ú.m. I. KÁROLYI G. Biblia. Utrecht. 1730. 2–3. Corpus Juris. Buda. 1822. stb.”

Így megy tovább a többi ajándékozó neve s az adott tárgy leírása a)–z) és aa)–ii) betűk alatt. Azt hiszem, hogy az ily nemű leírás egy kissé több időt vesz igénybe, mintha pl. egyszerűen csak annyit írtam volna Nagysád neve alatt: 10 korszó, 1 abrosz, 20 párnabetét, 5 lepedőszél, 1 hímezett ágyterítő, 17 oklevél stb. és éppen nem frázis, ha azt mondom, hogy egy-egy ilyen nagyobb szerű ajándék feldolgozása hónapokig eltart.

Ez az egyik része a lajstromozásnak, melyhez hozzáteszem még azt, hogy minden tárgyra rávezetem a jegyzőkönyvi számot s lehetőleg az ajándékozó nevét is. – A cédula-katalógust pedig így készítem.

A könyvekből felhozok egy egyszerűbb és egy hosszadalmasabb műveletet. Vegyük például a régi lajstrom 1761-ik száma alatt leírt művet, mely ott eképp van jelezve:

„1761. **SEBŐK** (József) Huszonegy erköltsi predikáziók. Kassa, 1792.”

Nálam ez a leírása:

„**SEBŐK** József. – Huszon-egy Erköltsi Predikáziók, Mellyeket Frantzia és Német Nyelvekből Magyarra Fordított, és Mások Kérésére Ki-adott **SEBŐK** József, a’ Bötzi Reformáta Ekklesia Predikátora, A’ Maga Költsége És Mások Segétsége Által. Kassán, Füsckuti **LANDERER** Mihály’ Betüivel. 1792. 8-r. (14)+445 l. – Jk.sz. 1761. **GÖRÖG** Róza ajándéka. (Végén csonka.)”

Ez ismétlem – az egyszerűbb leírás. De sok könyvvel nem lehet ily egyszerűen eljárni. A régi lajstromban pl. 1266. szám alatt ezt a könyvet találjuk:

„1266. **SANNAZARI** (Jacobi) Poemata K. Venetiis. 1761.”

Az általam készített lajstromban pedig eképp van leírva:

„SANNAZARIUS (SANNAZARIO) – Jacobi, Sive Actii Synceri SANNAZARII, Neapolitani, viri Patricii Poemata. Ez antiquis Editionibus accuratissime descripta. Accessit ejusdem vita, Jo. Antonio VULPIO Auctore. Item Gabrielis ALTILII et Honorati FASCITELLI Carmina, quae exstant. Venetiis. MDCCLXI. 8-r. LXXXIV+302 l. SANNAZARIO arcképével.

„(Jacobi, Sive Actii Synceri SANNAZARII Neapolitani V. P. Vita a Joanne Antonio VULPIO Conscripta. XXI–XLVI. l.

„Franciscus Aelius MARCHESIUS De Gente SANNAZARIANA et Actio Syncero. XLVI–XLVII. l.

„Selecta Doctorum Vivorum De Actio Syncero SANNAZARIO, ejusque Scriptis Testimonia. XLVIII–LXXXIV. l.

„Actii Synceri SANNAZARII Neapolitani Viri Patricii De Partu Virginis Libri Tres. De Morte Christi Domini Ad Mortales Lamentatio. Ecloga. Elegiarum Libri Tres. Epigrammatum Libri Tres. Illustrium Poëtarum Carmina Ad SANNAZARIUM et de SANNAZARIO. 1–184. l.

„Gabrielis ALTILII, SANNAZARII Sodalii Carmina Omnia. 185–211. l.

„Honorati FASCITELLI Iserniensis Carmina. 212–236. l.

„Scipionis CAPICII De Vare Maximo, Hoc est de Sanctissimo Jesu Christi Praecursore Joanne Baptista Libri Tres. Ex MANUTIANA Editione anni 1546. 236–295. l.

„Benedictus LAMPRIDIUS Nicolas Leonies Thomaeo. Carmen adhuc ineditum. 292–302. l.

„Jk.sz. 1266. CZIRJÉK Zsigmond ajándéka.

„(L. VULPIUS, ALTILIUS, FASCITELLUS, CAPICIUS és LAMPRIDIUS.)”

Ez a leírása e műnek a főlapon. Mínthogy pedig SANNAZARIO költeményein kívül még öt más munka van benne, nevezetesen VULPIUSTól SANNAZARIO életrajza, továbbá ALTILIUS, FASCITELLUS, CAPICIUS és LAMPRIDIUS költeményei: a főlaphoz még 5 melléklap járul az illető szerzők műveinek teljes címével s mindenütt utalva a SANNAZARIO neve alatti főlapra.

Megemlíttem még a régi lajstrom 279-ik száma alatt leírt világtörténetet („Weltgeschichte – Allgem. – Im Englischen v. GUTHRIE und GRAY. Übersetzt u. verbessert von verschiedenen deutschen Gelehrten. 1–26. 28–32. 25. 37–41. 43–49. 51–55. 60–63. 66. 67. 69–71. 77–78.ter Bd. – Troppau und Brünn. 1784–1789.”).

Nálam ez eképp van leírva: A főlap („Allgemeine Weltgeschichte” vezérszóval) áll 12 lap-

ból, mely nem csak az általános címet, hanem az egyes kötetek, illetőleg művek címeit is magában foglalja; ehhez járulnak a melléklapok GUTHRIE, GRAY és Weltgeschichte vezérszóval, továbbá az egyes német szerzők, HEYNE, RITTER, SCHRÖCKH, HANSEN, DIEZE, WAGNER, GEBHARDI, MÜLLER és REITERMEIER nevével s a világtörténelemnek általuk feldolgozott részei teljes címével. Négy sor helyett tehát én 24 lapon írtam le e munkát, vagyis körülbelül harmadfélszáz sorban.

A könyvek a következő szakok szerint vannak elhelyezve (az a három hét, amely alatt a kiállításra a külső rendet helyreállítottam, az ilyen csoportosításra nem lett volna elég): **A)** Hungarikák (1711 előtti magyar és magyarországi nyomtatványok.) **B)** Jog- és államtudományok, nemzetgazdaságtan, statisztika. (Ez a két csoport egy szekrényben azon szekrény folyosó felőli oldalán, melyben az okmányok voltak.) **C)** Történelem, régészet, föld- és néprajz (az ajtó melletti szekrényben az én lakásom felől.) **D)** Teológia (egy része az ajtó melletti kisebb szekrényben, másik része – a német teológiai munkák – kint a folyosón ládákbán.) **E)** Mennyiségtan, természettudomány, technológia, hadtudomány, mezőgazdaságtan (a főntebbi szekrény s a második szobába vezető ajtó között.) **F)** Bölcsészettudomány, neveléstan, erkölcsstan. (A második szobába vezető ajtó mellett, az ablak felőli oldalon levő szekrény felső részében.) **G)** Nyelv- és széptudomány, szépirodalom (egy része az ímént említett szekrény alsó részében, másik része az ablak és az okmányok elébbi szekrénye között, harmadik része – a selejtes német művek – kint a folyosón ládákbán). A két ablak közti szekrényben: folyóiratok, hírlapok (nagyobb részük kint a folyosón ládákbán); a természettudományok s az ablak közti szekrényben: kéziratok (összezsúfolva); ahol az okmányok voltak: kisebb nyomtatványok, fölhívások, halottas és menyegzői jelentések, meghívók, színlapok. Kint a folyosón levő szekrényekben s állványokon: naptárak, schematizmusok (a folyosó végén a faskamara mellett), enciklopédiák (a BASA Tamás-féle szekrényben), iskolai értesítők (a BASA Tamás-féle szekrény melletti állvány alján), erdélyi országgyűlési nyomtatványok (uo.) s a magyar országgyűlés nyomtatványai (a khinai képek alatti állványban). A ládákbán a már említett teológiai, nyelvtudományi s német szépirodalmi műveken s a hírlapokon kívül a kettős és többes példányok vannak. A szobámban levő könyvek egy része folyton fölcserélődik; a másik része pedig olyan melyre tanulmányaim közben szükségem van, s egy nagy része nem is a múzeumé, hanem a kollégiumé.

Az okmányok évszám szerint rendezve, azon szekrény egyik felében vannak elhelyezve, melyben az

érmek vannak. Hogy ezek katalogizálása hogyan történik, arra is hozok fel két oklevelet:

„1539. dec. 16. (seria tertia proxima post festum beate Luciae Virginis) Fogaras. – Fogarasi MAYLÁD István erdélyi vajda s a székelyek ispánja meghagyja BABOS Istvánnak és BESSENYWI Gáspár nejének Erzsébet asszonynak, hogy azon borosnyai örökséget és Awas nevű erdőt, melyet BOROSNYAI István 7 forintért elzalogosított nekik, a 7 ftt kifizetése után említett BOROSNYAI Istvánnak adják vissza, ellenkező esetben megidézi őket Sepsi szék közelebb tartandó törvényszékére. (Latin.) – (Papíron. GYULAY Lajos ajándéka. Jk.sz. 49/881.10.)”

A másik oklevél:

„1577. jan. 17. (Zent Fabyan Sebestyen nap előtt valo zeredan). VARGA Kelemenné Katalin asszony öccsével ZAAZ Demeterrel együtt ZAZ Jánosné unokájával Erzsébet asszonnyal, MELEGZ Márton leányával KÜSNAR Márton és JANCZÓ Balázs előtt olyan egyezséget köt, hogy ZAZ János örökségéért 4 forintot fizet, felét rögtön, felét pedig „pinkest” napján s ennek fejében Erzsébet asszony átengedi az örökséget. Aki pedig megmásvítja e végzést, részét veszíti s 6 forintot fizet. (Magyar.) – Jk.sz. 34. özv. CSEREY Jánosné úrhölgy ajándéka. (Papíron.)”

Ez az okmány a régi lajstromban eképp van leírva: „34. sz. VARGA Kelemen és SZÁSZ Demeter közötti zálogos körlevél. 1577.” egy másik oklevéllel együtt, amely nálam külön van leírva.

Minden egyes lajstromozott okmányból a nevek ki vannak írva s *abc* szerint indexbe szedve eképp: Awas nevű erdőrész Borosnyón. 1539. XII/16. BABOS István. 1539. XII/16.

BESSENYEI Gáspárné Erzsébet asszony. 1539. XII/16.

BOROSNYAI István. 1539. XII/16.

Borosnyó. (Awas nevű erdőrész.) 1539. XII/16. Fogaras. 1539. XII/16.

JANCZÓ (JANCZÓ) Balázs. 1577. I/17.

KÜSNAR Márton. 1577. I/17.

MAYLÁD István erdélyi vajda s a székelyek ispánja. 1539. XII/16.

MELEGZ Márton leánya Erzsébet. 1577. I/17.

Sepsi szék törvényszéke. 1539. XII/16.

SZÁSZ (ZAAZ) Demeter. 1577. I/17.

SZÁSZ (ZAZ) János. 1577. I/17.

VARGA Kelemenné Katalin asszony. 1577. I/17.

ZAAZ (I. SZÁSZ).

ZAZ (I. SZÁSZ).

S ott, ahol az okmányokból genealógia állítható össze, mint például a ERESZTEVÉNYI, dálnoki BARTHA, albisi BARABÁS stb. családoknál, azt is külön az indexben.

Az érmek lajstromozására nézve felhozom példának a régi lajstrom 82. és 556. számú érmét. Amaz: „82. Francia. I. Napoleon em. é. br. 1706.”, emez „Schwed. II. Sigismund. ez. 1596.” – Én ezeket úgy írtam le:

„I. Napóleon jéni győzelmének emlékérmé. 1806. Előlap: Napóleon balra néző borostyán koszorús feje. Körirat: NAPOLEON – EMP. ET ROI. A császár nyaka szegélyében: ANDRIEU F. alatta DENON DIK. – Hátlap: allegorikus kép, a cikázó felhők közt sason ülő s jobbában villámot tartó, balra néző Zeusz küzdelme az eget sziklakkal ostromló gigászokkal, kik közül kettő agyonújtva a földön hever, a harmadik esőfélben van. Ez alatt a két vízszintes vonal által határolt körszegélyben: BATAILLE D’JENA/M DCCC VI. A szegély egyik sarkában: DENON D., a másikban: GALLE F. Anyaga bronz. Jk.sz. 82.”

„III. Zsigmond lengyel király (1587–1632) 3-as garasa Litvánia számára. 1596. Előlap: a király balra néző, nyitott koronás, ingfodros mellképe. Körirat: SIG(ismundus). III. D(ei) G(ratia). – IEX (REX) PO(loniae). M(agnus). D(ux). L(itvaniae). – Hátlap: koronás pajzsban kereszt, jobbról a lengyel sas, balról a litván vágató lovas. Ez alatt 1 5 III. 9 6. / GROS(sus). ARG(enteus) / TRIP(lex) M(agni). D(ucatus). L(itvaniae). Ez alatt sigla: ... és jobbra néző párduc, mellette dárda. – Jk.sz. 556. Anyaga ezüst.”

Hasonló módon készítem a régiségek, hímzések, agyag- és porcelántárgyak katalógusát. Utt is felhozok egy-két példát eljárásom feltüntetésére. Így a régi lajstrom 355. száma alatt említett bronzcsákányt („I rész – celta – fejsze. KÖNCZEY Miklós úr adománya”) eképp írtam le:

„Bronzcsákány. Éle egyenes, apenge csak alsó részén szélesedik az él felé, felső részén csupán a végén kanyarodik egy kissé fölfelé; köpűjének felső nyílása alább esik a penge színvonalánál s alsó végén egy 1,8 cm hosszú és 1,6–2,2 cm vastag henger alakú nyúlvánnyal van ellátva. Hossza 13,2 cm. Éle 3,6 cm. A penge szélessége tövénél 2,8 cm. A köpű belső átmérője 1,8–2,2 cm. Magassága 3,2–4,2 cm. – Jk.sz. 355. KÖNCZEY Miklós ajándéka. Lelhely: Besenyő (Háromszék m.) (Közölve: HAMPEL J. **Trouvailles de l’âge de bronze en Hongrie.** Budapest. 1886. Pl. XXXI. fig. 4.)”

A 361. számú tárgy („I bronz gyertyatartó. Polyáni lelet. ZONDA Mihály úr adománya”) az én katalógusom szerint:

„Bronz gyertyatartó (XV. sz végéről vagy a XVI. sz. elejéről) növényidomokból stilizálva. A fej virágkelyhet ábrázol, közepén a gyertyát tartó tüskével. A nyulánk szár közepén kidudorodik s fönt és alant négy-négy nádcsomó idomú tagozattal végződik. Alsó

része felfordított, egészben véve háromszögidomú virágkelyhet ábrázoló szélén csipkézettel, mely alól az állati lábakat utánzó 3 láb nyúlik ki. Egész magassága 23+13 1/2 cm, ebből a fej 7, a szár 15 1/2+3, a talp 10 1/2 cm. A felső virágkehely átmérője 6 és 8 1/2 cm, az alsóé 8 1/2 cm (a talp fölött a szár kettétörve). – Jk.sz. 361. ZONDA Mihály ajándéka. Lh. Polyán (Háromszék m.) (Közölve Arch. Értésítő 1880. XIV. k. II. füz. 79. lapján, hol tévesen SZIKSZAY László gyűjteményéhez tartozónak mondatik.)”

Az 1604. számú kupát („1 ezüst serleg – CSEREY családi – 1632 vége”) én eképp írtam le:

„Kupa ezüsből, aranyozva. Szája felé bővülő hengeridomot mutat. Vert mű, azt a jelenetet ábrázolja, amint Ádám és Éva a tiltott fáról gyümölcsöt szakítanak. A kép beosztása a következő: Középen van az almafa, körüle tekerőzve a koronás kígyó, mely Éva felé tekint; jobbról Ádám, balról Éva szakít a fáról almát, mindegyik maga előtt (Ádám a jobbával, Éva a baljával) szőlőlevelet tart, s Ádám bal lábával indulófélben – egy balra fekvő ökrön, Éva pedig egy ugyancsak balra fekvő oroszlánon áll, mindkettő mellett egy-egy fa, s a két fa között az ifjú arcú Gábor arkangyal, jobbában pallossal. A kupa talpán, melyet egy egyszerű domború vonal választ el a felső résztől, s külön tagozatot csak annyiban képez, vadászati jelenet van ábrázolva hegyes-erdős vidéken oroszlánnal, sarkában s vele szemben kutyával. A kivitel primitív, az egyes alakok időmai aránytalanok, az arcvonásokban semmi tetszetőség sincs. Későbbi bevésésnek látszik Ádám jobb vállánál **MR** monogram s alább **1-6-3-Z** évszám, mely aképp van beosztva, hogy Ádám s a jobbjá felőli fa közt van az 1-es, baloldalán s a tiltott fa közt a 6-os, Áva jobbján s a tiltott fa közt a 3-as s Gábor arkangyal meg a jobboldalán levő fa közt a 2-s. Magassága 15 cm, ebből a talpra 4 cm esik. Átmérője száján 8 cm, talpán 6 1/2 cm. Kerületre a talp fölött 15 cm. – Jk.sz. 1604. Özv. CSEREY Jánosné úrhölgt ajándéka cigányoktól vásárolva. (Teljesen hasonló a kissolyosi unitárius egyház pohara. Leírását I. ORBÁN Balásznál. Székelyföld leírása. I. k. 153. l.)”

A hímezések közül felhozom a 453. számot („1 kendő vörös és arny hímezzel. CSEREY családi”, melynek az én katalógusomban ez a leírása:

„Párnavég vászonból, hímezt vörös- és ezüst virágcsokrokkal. Három virágcsokor van: a középső gránátalmából fejlett rózsát ábrázol, mely alul tulipánban végződik, mindkét oldalán egy-egy tulipánnal, melynek szirmából újabb kettős szírom nyúlik ki a csokorból, belső végén rosette-tel, külső végén tulipánnal. A két szélső csokor közös többl kinövő 3 virágszálból áll, a középső virág stilizált rózsá, a másik kettő lehajtott szirmokkal stilizált búzavirág. Szélről a fön-

tebbi viráginda párja. A párna alsó részén 9 stilizált rózsafaj. Hossza 76 cm. Szélessége 12 1/2+12 1/2 cm. – Jk.sz. 453. Özv. CSEREY Jánosné úrhölgy ajándéka. (Családi örökség.)”

Végül az agyag- és porcelánművekből is hozok még föl egy példát, az 1920. számút („1 lyukacsos gyümölcsös tal. Özv. BODA Mártonné úrasszony adománya”):

„Majolika tál. Batizi gyártmány. Alakja kosárszerű, máza fehér, a kosár fonadékát utánzó kék erekkel. Oldalán és csipkézett szélén áttörve. Két füllel, a kosárfület utánzó kettős fonadékból alkotva. Alján bevésést 2. Magassága 10 cm. Átmérője fönn 18 1/2, alant 12 1/2 cm. A batizi bélyeg hiányzik róla, de úgy az előállítás módja, mint a majolika fölülete s máza megfelel a batizi gyártmánynak. – Jk.sz. 1920. Özv. BODA Mártonné úrhölgy ajándéka.”

Az itt közölt példákbl megútlheti Nagysád, hogy mily módon készül a katalógus. Ez az eljárás tagadhatatlanul hosszadalmas, de ha az ember alapos munkát akar végezni, mely megfeleljen a tudományos követelményeknek: akkor nincs más hátra, mint ezt az eljárást követni, bármily türelmetlenül várja is azt a percet, midőn megszabaduland egy olyan helyzetből, melybe sehogy se tudja magát beletalálni., s habár kiteszi magát a hosszadalmasság miatt egy csomó kellemetlen megjegyzésnek. De hát a látszat ellenem van s lesz mindaddig, amíg a teljesen befejezett munkával nem tudok eléllani. Mert ugyan kinek jut ez most eszébe, hogy mi különbséget tesz az, ha az ember a lajstromozásnál egy tárggyal pár perc alatt végez-e, vagy pedig órákat, néha egy egész napot kell ráfordítania? Vajon ki gondol arra, hogy pl. egy könyvnél egyszerűen a lapok számbavételére fordított 2-3 pernyi csekélység 6000 kötet könyvnél már nagyon felgyűl, úgy, hogy körülbelül két hónapnyi munkaidőt vesz igénybe? És ki veszi számba a többi ilyen aprólékosnak látszó dolgot, de amelyek végeredményükben odavezetnek, hogy amit az ember fölületes munkával hamar elvégezhetne, azzal 4-szer, 5-ször, 10-szer, 20-szor annyi ideig kell foglalkoznia, s ahol tízezernél jóval több tárgy van, ott azután már nagyon is meglátjuk ez az időkülönbözlet.

Végül legyen szabad még pár szóval arra is reflektálnom, hogy mennyiben áll az, hogy én semmit sem közlök.

A Székely N. Múzeum őskori gyűjteménye cím alatt a múzeum kő- és bronzkori régiségeit ismertettem az országos régészeti és embertani társulat 1882. évi februári vagy márciusi ülésén; közleményem megjelent az *Archaeologiai Értésítőben* (1882. Új folyam. II. k. 1. r. 28. l.). Ugyanezen időtáj Sepsiszentgyörgyön a háromszéki tanítóegyesület javára

felolvasások rendezése volt tervben; engem is felszólítottak, hogy vegyek benne részt. Örömmel ragadtam meg ezt az alkalmat, és célom volt az ősrégészet, ezen új és még kevésbé ismert tudomány felől tájékoztatni az itteni közönséget, bemutatva a múzeum őskori gyűjteményét. Az érdeklődés azonban oly csekély volt, hogy az én felolvasásom, mely a harmadik este lett volna megtartandó, elmaradt. Hogy ez a közönyösség, melyet volt még alkalmam tapasztalni, mily lehangolólag hatott rám, annak megítélését Nagysádra bízom. Az értekezést később átdolgozva s különösen kiterjeszkedve benne az európai bronz kultusz eredetére, **A Székely N. Múzeum. Őskori tárgyak. Bronzkori tárgyak** cím alatt a *Nemere*-ben (1882. évf. 65, 67, 69–72. sz.) tettem közzé. **Családi följegyzések a XVII. századból** cím alatt közöltem egy a XVII. sz. első harmadából való nyelvelmünköt. (*Nemere*. 1882. évf. 89, 91. sz.) **Oklevelek** cím alatt közzéttem a *Nemere*-ben (1883. évf. 48–49. sz.) a múzeum legrégebb magyar nyelvű oklevelét (1543-ból), továbbá KEMÉNY János fejedelem levelét GYULAY Istvánhoz s a fogarasi várórséghez intézve, a moldovai vajdának maksai JANKÓ Mihályhoz írt magyar levelét (1632), APAFFY Mihály fejedelem levelét KÖPRILI Ahmed nagyvezérhez; azután **Oláh telepítések a Székelyföldön** cím alatt (*Nemere*. 1883. évf. 63–79. sz.) háromszéki oláh jobbágyok fogadásáról szóló 20 oklevelet; **Adatok az 1825-ki országgyűlés történetéhez** cím alatt (*Nemere*, 1883. évf. 43–45. sz.) egy egykorú levelet; **Adatok a török–tatar rabok történetéhez** cím alatt (*Székely Nemzet*. 1885. évf. 114. sz.) ismertettem a múzeum azon okmányait, melyek II. RÁKÓCZI György 1658-ki hadjárataban tatar rabságba esett háromszéki stb. főemberekről szólnak; **Fogarasi boérok** cím alatt (*Székely Nemzet*. 1886. évf. 68, 72, 76, 77. sz.) közöltem BORNEMISSZA Anna fejedelemasszony boerságot adományozó oklevelét, kiterjeszkedve cikkemben a fogarasi boerság eredetére és szervezetére. Közöltem Az 1848–49-ki szabadságharcban elesett háromszéki honvédek névsorát (*Nemere és Székely Nemzet*. 1883. évf. nov. és dec.), melyet a Rikán belőli honvédegyület összegyűjtve a múzeumba helyezett el. Ismertettem az **APOR-kódexet** (*Nemere*. 1883. évf. 51. sz.). Mutatványokat közöltem a Nagysád által ajándékozott XVII. századbeli magyar szakácskönyvből⁶⁸ (**Hogyan étkeztek ősaink kétszáz évvel ezelőtt?** *Nemere*. 1883. évf. 44. sz.). Bibliográfiát méltatását adtam a ZAYZON Ferenc úr által adott régi magyar nyomtatványoknak (*Nemere*. 1883. évf.). Ismertettem **KOSSUTH Lajos ajándéka a Székely N. Múzeumnak** cím alatt BEM érdemjelét, közölve KOSSUTHnak hozzá mellékelteit, s egyúttal helyreigazította a tévedést, miszerint ezen érdem-

jel unikum volna, párja ugyanis, melyet GÖRGEY kapott, a Magyar nemzeti Múzeumban van. A DARAGITS Béla úrtól kapott bronzkardról szoltam a *Székely Nemzet* 1884. évfolyamában, méltatva jelentőségét, s igyekezve korát is közelebről meghatározni. A bodoki rézcsákányt érdekes régiség címmel szintén a *Székely Nemzet*-ben (1885. évf. 104. sz.) ismertettem, röviden szólva a rézkorral is, mely megelőzte a bronzkort, s megemlítve, hogy múzeumunkban ezen kívül még csak egy ilyen régiség van, a csernátoni Csonkavárban lelt csákány. **Az aldobolyi kardról** értekeztem a régészeti társulat egyik múlt évi ülésén; cikkem a kard rajzával együtt megjelent az *Archaeologiai Értesítő*-ben (1886. Új folyam. VI. k. 3. sz. 234. l.), s ezután közölte a *Székely Nemzet* is (1886. június). **A bölöni bronzleletet** leírtam a *Székely Nemzet*-ben (1885. évf. 116. sz.), s ugyancsak ott (1885. évf. 117. sz.) ismertettem a Besenyőn lelt arany- és ezüstkarikákat **Bessenyei őskori karika pénzek** cím alatt, szólva a római uralom előtti dáciai pénzforgalomról is, s a görög és római érmeknek barbár utánzásáról, megemlítvén, hogy egy II. Fülöp makedon király drachmája után készített utánzat múzeumunkban is van. A kézdivásárhelyi és sepsiszentgyörgyi-eprestetői próbaátások tudományos eredményéről a *Nemere* 1882. évi 40. és 1883. évi 88. számában tájékoztattam a közönséget, s egy kisebb cikkben (**Őstelepek a Székelyföldön**. *Nemere*. 1883. évf. 84. sz.) elsoroltam azon helyeket, hol kő- és bronzkori régiségek találtak. **Régészeti kirándulások** cím alatt (*Székely Nemzet*. 1885. évf. 148–150, 152–153, 157. sz.) elmondtam észleleteimet és következtetéseimet a besenyei őstelepről, a rétyi homárkáról, a komollói állítólagos „Camillus-várról”, a magyarósi római nyomokról, a szacsvai várról stb.⁶⁹ **A kránszai aranyrudakról** most pár hete közöltem egy cikket az *Ellenzék*-ben; küldtem a budapesti hírlapnak is, mely zsurnalisztikai stílusban dolgozva át **Poszkiszli az ókorban** cím alatt közölte tartalmát. HAMPEL-nek a napokban küldök egy tanulmányt **A sepsi-besenyei őstelep** cím alatt, melyben ismertetem az ott lelt csákányokat (a 3 múzeumit, 3 kollégiumit s 2 magánosoknál levőt), a karikapénzeket, a múzeumba került kő- és csonttárgyakat, bronz szíjvéget, jellemző cserépdarabokat, kiterjeszkedve a kézdivásárhelyi és sepsiszentgyörgyi eprestetői hasonló jellegű telepekre s az imecsfalvi sajtáságos edénytöredékekre, melyekhez hasonló Besenyőn is találtatt; a cikk az *Archaeologiai Értesítő* valamelyik közelebbi számában fog napvilágot látni.

Ezen kisebb-nagyobb cikkeimen és tanulmányaimon kívül talán azokat is felhozhatom, melyekben a székelységet közelebről érdeklő tudományos kérdésekről szoltam. Ezek közül az oláhok eredete és

terjeszkedése Erdélyben s a székelyek eredetére és régebbi viszonyaira vonatkozó kérdések azok, melyeknek képességemhez mért tisztázását állásom, erdélyi tartózkodásom és régebbi tanulmányaim elem szabták.

Az oláh eredet kérdését **Őslakosai-e az oláhok Erdélynek?** (Nemere. 1883. évf. 6–22. sz.) s **Az oláh kérdés és az oláhok** (Nemere. 1883. évf. 91, 95. sz., Nemere. *Határszéli Közlöny*. 1884. évf. 6–13. sz.)⁷⁰ című tanulmányaimban tárgyaltam, összefoglalva azokban az utóbbi évtizedek alatt tett kutatások eredményét. Hogy az első tanulmánynak volt egy kis értéke, erre nézve legyen szabad RÉTHY Lászlónak, aki maga is e kérdéssel foglalkozik, 1883. febr. 9-én hozzám írt leveléből a következő sorokat idéznem: „Olvastam, amit az oláhokról írtál s gratulálok, oly szépen írtad meg a dolgot, hogy csak örülnöm kell, hogy nem én, de te írtad meg azt. Nagyon helyesen tenéd, ha egy önálló füzetben lenyomatnádn tanulmányodat, mert ilyen rendszeresen, világosan sehol sem tudhatja meg a közönség az oláh kérdés bírálatát – akkor még RÉTHY nagy műve nem jelent meg –, mint nálad.” – Az oláh terjeszkedés mibenlétéről pedig a már említett oklevelek közzétételén kívül (**Oláh telepítések a Székelyföldön**) **Erdély nemzetiségei a múlt században**. Nemere. 1883. évf. 28. s következő számok), továbbá **Erdély nemzetiségi viszonyai a múltban s az oláhok terjeszkedése** (Székely Nemzet. 1887. évf. 1–6. sz.) cím alatt értekeztem, ez utóbbiban a múzeumban található adatokat is felhasználva. Egy kis közleményben (**Az 1595-ki oláh krónika**. Székely Nemzet. 1883. évf. 10. sz.) az oláhok krónikagyártására mutattam rá.

Amit a székely történet vitás kérdéseiről, az eredetről, a **Csiki krónikáról**, a régi nemzeti szervezetről, a szláv nyomokról, a homárkáról, a moksa-mordvinok nyomairól stb. írtam: az talán mégiscsak több, semhogy ignorálni lehetne. Nem vagyok illetékes a saját munkáim értéke felől nyilatkozni: de annyit joggal megírhatok, hogy aki ítéletet akar mondani itteni működésemről, az vegye számba azon tanulmányaimat, melyekben – már jól vagy rosszul – de megkísérlettem tisztázni a székely történet és etnológia több homályos pontját.

A székelyek eredetének kérdéséhez több tanulmányomban hozzászóltam. Ilyenek: **A magyarok és hunnok közti kapcsolat** (Székely Nemzet. 1884. évf. 8–12. sz.), **A székelyek a honfoglalás korában** (Nemere. *Határszéli Közlöny*. 1884. évf.), **Szabó Károly és Hunfalvy Pál** (Székely Nemzet. 1884. évf. 193–199. sz.), s mindennek fölött tavaly megjelent nagyobb tanulmányom: **Adatok a székelyek eredetéhez és egykori lakhelyéhez**. Sepsi-Szentgyörgy. 1886. 8-r. 203 lap.

Egy tanulmányomban, mely **Tündér Brzsébet** címmel jelent meg (Székely Nemzet. 1883. évf. 4, 10–12. sz.) egy udvarhelyszéki népmese ósrégi mitikus alapját igyekeztem kimutatni.

Egy kisebb közleményben **Két régi brassai festőről** emlékeztem meg (Nemere. 1883. évf. 67. sz.), kik a Székelyföldön működtek. Ugyancsak a székelyföldi festészet körébe vágnak **A gelenczei falfestmények** (Nemere. 1882. évf. 57. sz.) s **A kilyéni falfestmények** (Székely Nemzet. 1885. évf. 130–133. sz.) című cikkeim, az utóbbiban nagyobb háttérrel, az egész középkori magyar festészettel együtt tárgyalva a székelyföldi falfestményeket. **Adalékok a székelyek nemzeti szervezete** cím alatt (Székely Nemzet. 1886. évf. 114–116. sz.) a háromszéki Aghaz nemről és Koroniza ágról értekeztem a róluk szóló okmányok magyar fordításával együtt, s kimutattam, hogy az ismeretes hat székely nem csupán Marosszékre s nem az összes székelysre fogadható el, a többi székben másféle felosztás volt s részben másféle nevek szerepeltek. A Csiki székely krónika hitelességéről a *Székely Nemzet* 1883. évfolyama 85. számában [...] ⁷¹

Mindez semmi UGRON és DANIEL uraknak?

Vagy igaz, arról egészen megfeledeztem, hogy nagyon háládatlan munkába fogtam akkor, midőn a székelyek kedvenc előítéleteivel szemben foglaltam állást, s megköszönhetem, ha egyszerűen agyonhallgatnak. Agyon is hallgattak a Székelyföldön. RÓMER, HAMPEL, TORMA Károly, THALY Kálmán, PAULER Gyula, RÉTHY (ki a székely eredet kérdésében nincs velem egy nézetben) és mások gratuláltak tavalyi munkámhoz, a *Századokban* kedvezően ismertették: csak a székelyektől nem részesültem semmiféle elismerésben. Pedig többek közt ORBÁN Balázsnak is megküldtem [...]

NAGY Géza

Háromszéki jobbágykötő levelek (1647–1747)

(3. melléklet⁷²)

I.

Mi Kézdiszékben Albisban lakó BOD János primipilus, Kézdi-Vásárhelt lakó KAROLY János és FAZAKAS Mihalli, kik ez ide alá megh irt dologban kézeül fogot bírák uagiunk. Adgiuk bizonságul ez jelen ualó leueleunköt mindeneknek, az kiknek illik, hogy in Anno Domini 1647. die 7. mensis July. Jöuenek mi elünkben illien két fél jámbor személiek, ugjmint egy feleöl Kézdi Vásárhelt lakó BARRABÁS Geörgjiné azzoniom, HODOR Margit azzony, fiayval BARRABAS Peterrel es Mihallial egjetemben; Es más

felöl azon Kézdi Vásárhelt leuö Moldouaj Mákszin neuü oláh, személiek szerént. Tőnek azért ezen megh nevezet személiek mi előttünk illien compositiot. Miuel ennek előtte nalo üdeoben néhaj BARRABAS Geörgj ur éltibe ezen Mákszin nevü oláh, atta és kötöte uolt magát BARRABÁS Georgj uramnak jobbágj-képpen, az melli obligatoriol compositionalisok nem leuén, annakokáért mostis uyobban megh mondot Mákszin neuü oláh mi előttünk adá és keöté magát ereuk jobbágjkeppen BARRABAS Georgjné azzoniomnak és fiaynak Péternek és Mihallinak illjen conditio alat, hogj az migh BARRABAS Georgjné azzoniomnak és fiaynak feöldeokeon lakik, adghigh eö kegelmeket jobbágjkeppen szolgália, ugj az mint jámbor jobbágj szokta jámbor urát és azzonját szolgáláni, ezt hozzá teuén, hogj ennek utánna megh mondot Mákszin nevü oláh magát másnak rajtok keouel senkjnek ne obligálhassa, seöt ha feoldeokreol el menne és it Erdelliben akar ki keze alá magát adnáis, – ezen bizonsagh leuelünk által BARRABÁS Görgjné azzoniom és fiay mindenünnét reducalhassák, mint feje kötöt jobbagoikat, az magok feoldeokre. Ha peniglen ezen Mákszin neuü oláh az maga orzágába Moldoua feoldjre haza akar mennj lakóul, az mi fizetése rajta lezen BARRABÁS Georgjné azzoniomnak és fiaynak, azt elsőben nekik letegyé és bolcziu ueue indulhasson el feöldeökröl; BARRABAS Georgjné azzoniom is és fiay tartozzanak ez után rolla kezeket eluenni és hazájába elboczáttanj cum omnibus ad se pertinentibus minden bántogatás nélkül. Meli dolognak bizonságára és errösségjre mies felliel megh neuzet bírakk attuk ezen mi peczetes leuelunket fide nostra mediante.

Költ Kézdj Vásárhelt, ugian az BARRABÁS Geörgyné azzoniom házánál. Anno dieque praenotatis.

Iudices qui et supra.

BOD János, m. pa.

II.

Mü CZIGOR Mihály major, és SZABÓ Mihály, néhai SZABÓ János uram fia, Kézdi székben Kézdi Vásárhelt lakók, adgiuk tuttára mindeneknek, az kiknek illik ez jelen való levelünköt hogy in hoc Anno 1652. die 3. mensis Juny circa festum Medardi jövének mi előnkben két fél személyek, ugj mint ab una, az Nemzetes Kézdiszéki Kézdi Vásárhellyi néhai BARRABÁS Geörgj uram megh hagiatott özvegie, HODOR Margit Aszszony, ab altera vero partibus KOMAN popa szabad személy, és tőnek mi előttünk illyen örök és állandó compositiot, szabad ió akarratyok szerént:

Adá magát ... megh nevezet KOMAN popa megh neuzet HODOR Marghit aszszony(n)ak, és az eö maradva(n)inak nemzetsegröl nemzetsegre fiurol

fiura örökös jobbágságra, megh hivatthatlan képpen maga es iövendőben ha kik fia i leznek azokkal eggiüt, illyen okon és conditio alat, hogj ha Aszszonyomon kívül valakihez adná és kötné magát, minden törvén nélkül szabadoson minden helyyeken, erdőn, mezőn, falun, városon, harminczadon és vámos helyyeken is hozza nyulhasson, megh foghassa maga vagy arra rendelt embere, es reducalhassa, mint feje kötöt iobbágiát. Megh nevezet HODOR Margit Aszszonis arra igéré magát, minden il(l)egitimus impetitorok ellen minden igasságában, mint igaz földes Aszszonya, megh ortalmazza, és nyavaljaiban igassága szerént mellette lezen.

Ezt mi fellyel megh irt bírakk hütünk szerént irattuk és peczetunkel is megh erősítettük – Anno et die in praenotatis. Datum ex Kézdi Vasarhely in aedibus relictiae uiduae quondam Georgy BARRABAS.

III.

Anno 1681. die 13 July Kézdi Vásárhelt ALBISI BARABÁS Gyeörgy ur házánál Kézdi székben. Mi BORBÉLY Péter Kézdi-Vásárhelynek hütös Assessora, és BODÓ György Kézdi székben Vásárhelt lakók: Recognoscimus per praesentes, quod Anno, die locoque supra notatis Jövének mi előnkben illyen két részről való személyek, ugj mint egyfelöl ALBISI BARABÁS Gyeörgy ur és Felesége Susanna Aszszony, másfelöl KERESZTES Gyeörgy nevü óla Moldovai Berzesti. Es adá s kötelezé magát meg irt BARABÁS Gyeörgy uramnak, és Feleséginek, posteritasinak is Jobbágyul örökösön meg irt Berzesti KERESZTES Gyeörgy Fiaival edgyütt Joonnal és Kosztántinnal, ugj hogy ha casu quo el találna menni meg irt földes Urátol, bizonyos testimonialist vévén ha mivel adóssa leszen BARABÁS Gyeörgy urnak, positio deponendis, tartozzék BARABÁS Gyeörgy ur is el bocsátáni, addig peniglen mint edgyik Jobbágya eö kegyelmét szolgállya, melyre hüttel is kötelezé magát mi előttünk, egyebiránt ha el szökhne, meg tanálná BARABAS Gyeörgy ur, Felesége s Posteritasa, meg irt Berzesti KERESZTES Gyeörgyöt, Feleségit és meg irt gyermekeit akár holott, Erdőn, mezőn, falun, Városon és egyéb helyyeken is, sőt Molduvában is, adósságaiért ezen levélnék ereivel hozzá nyulhasson, melyet mi igy értvén és halván mind az két részről, pro futuro testimonio irtuk meg ez mi hütünk szerint. Anno, die et loco supra notatis. Idem qui supra.

BORBÉLY Péter Assessor.

BODO Gyor mp.

IV.

Mi RÁCZ János Fejér Vármegyében Kantalfalván lakó nobilis, BODO Gyeorgy Kézdi-Vásárhelyi circumspectus, kik ez ide alább meg irt dologban köz

birált személyek vagyunk, adgyuk tudtára mindeeknek, az kiknek illik tenore Literarum nostrarum, quod in hoc Anno praesenti 1685. die 26. Marcy. Midőn volnánk Kézdi-Vásárhelt ALBISI BARABÁS Gyeörgy ur házánál, jövének mi előnkben ilyen személyek, ugy mint ab una BARABÁS György ur, ab altera vero Molduvai Forrofalvi LASZLO Marton ilyen okon, mivel az üdőnek szük volta mia és az oda be való országh változása miá kételenített ide Erdélyben jöni, annak előtte is fen megirt BARABÁS Gyeörgy ur földin és keze alatt lakván, tehetetlen és gyámoltalan ember levén maga élete táplálására és oltalmazására, maga szabad jó akarattya szerint köt és kötelezé magát jobbágyul Feleségével és két ágon levő posteritásával, míg ez országban lakik örökösön, hogy Semmi szín alatt magát másnak nem obligállya, ha obligálna is, kötése erőtelen legyen, melyre erőss hüttel mi előttünk meg is esküttek, hahogy penig confugiálni találna, vigore contractus akar minemű helyekből reducálhassa eő kegyelme magát és posteritásait; mostani ügyefogyott állapotját megtekintvén eő kegyelme BARABÁS Gyeörgy uram, ada egy köből buzát, az előtt is egy vékát adván, hogy ha casu quo vissza fordire (földire) Molduvában akar menni, flor. 5 deponálván, BARABÁS Gyeörgy uram hírével mehessen el maga hűte és kötelessége szerint, alioquin fide fragiumban maradjon, ezután is penig ha BARABÁS Gyeörgy uramot valamit fel vene és adó-sodnék, azokrul is BARABÁS Gyeörgy uramot, Feleségit és gyermekeit tartozzék contentálni; megirt BARABÁS Gyeörgy uramon, Feleségin és gyermekin kívül senkit ez országban ne szolgálhasson.

Mely dolog mi előttünk így menvén végben, mi birált személyek adtuk ez mi levelünköt pro futuro testimonio, mellyet kezünk írásával és szokott peccsétünkkel megerősítettünk az mi hűtünk szerint Anno, die et loco supra notatis. Idem qui supra.

Johannes RACZ nobilis m. pp.

BODO G. m.

(Ezen oklevél szerint nemcsak oláhok, hanem helylyel-közzel *csángók* is jöttek Moldvából. Forrófalva ma is népes magyar község mintegy 1300 csángóval.)⁷³

V.

Mi RÁCZ János, Fejér Vármegyében Kantafalván lakó nemes személy, és Kezdiszékben Vásárhelt lakó BOLYO Péter ugyan Város hűtős Notariussa, kik ez ide alabb megirt dologban két részről való birált személyek vagyunk. Damus pro memoria per praesentes significantes omnibus, quibus convenit, quod in hoc Anno praesenti circa festum cir-

cumcisionis Jesu Christi 1685. die 6. mensis January. Mikoron volnánk Kézdi székben Vásárhelt Nemzetes ALBISI BARABÁS Gyeörgy ur házánál, jövének mi előnkben ilyen két részről való személyek, ugy mint ab una már megemlitett BARABAS György ur, és Felesége ASZALOS Susánna aszszony, ab altera vero KARACSONY János Feleségivel SIPOS Borbálával, és fiaival Todorral, Simonnal, Jánossal, Istvánnal és Péterrel, és tőnek mi előttünk fen megirt Birált személyek előtt ilyen örökös megmásolhatatlan contractust, ilyen okon, mivel láttják magoknak tehetetlen voltukat és gyermekeiknek tápláltatásokra, mostani szük időhöz képest alkalmatlan voltokat, hogy azért mind magok, s mind gyermekeinek lehessen tápláltatásokban jobb securitások, adák és kötelezék magok szabad jó akarattyak szerint örökös Jobbágságul az fen megirt KARÁCSON János és Felesége két ágon levő posteritásaival edgyütt megirt BARABÁS Gyeörgy Urnak, Feleséginek és posteritásainak; megtekéntvén azért ut supra BARABÁS Gyeörgy Ur is szükséges állapottyokat, mivel magok életek táplálására alkalmatlanok, most de praesenti ada magok és gyermekek táplálására két köből buzát és két köből hariskát, melynek az ára az elmult esztendőbeli egy köből buzának árával edgyütt faciunt in numero fl. tizennégy, sub hac conditione, mivel maga is mi előttünk fen megirt KARÁCSON János élő nyelvel azt vallya, hogy senkihez maga feje köve nintsen, mind azon által ha casu quo előbbeni örökös Ura találtatnék BARABÁS Uramnál az fen megirt summát és ha ezeken kívül többet is, ezen contractusnak vigorával akar holott akar minemű helyeken, minden törvénybeli remediumok excludáltván, meg vehesse KARÁCSON Jánoson és posteritasin, maga eő kegyelme Felesége és posteritása is; melynek nagyobb hűteliért és bizonságaért, örökös állandóságaért maga KARÁCSON János és Felesége hüttel is obligálák magokat arra, hogy el nem szöknek, hanem mindenekben igazán és jámborul szolgállyák eő Kegyelmit és posteritását, ezen contractusnak peniglen vigorával ha el szöknének, valahol tapasztaltatik s deprehendáltatik, mindenütt hozzá nyulhasson, mind maga és posteritása eő kegyelminek, magokhoz és posteritásokhoz.

Mely dolog mi előttünk így menvén végben, adtuk ez mi levelünköt pro futuro testimonio, mellyet nagyobb bizonságnak és erősségnek okaért peccsétünk és Kezünk írásával corroboráltunk az fen meg irt napon, helylen, és esztendőben az mi igaz hűtünk szerint. Judices idem, qui supra.

Johannes RACZ, nobilis m. ppa.

Petrus BOLYO Jur. not. m. ppa.

VI.

Mi BOLYO Péter Kézdi-Vásárhelyi hűtös Notarius, Gyeörgy mester ugyan Kézdi Vásárhelyi circumspectus recognoscilljuk per praesentes quod in hoc Anno 1690. die 21 May Mikoron volnánk Kezdi székben Vásárhelt N. BARABÁS Gyeörgy Ur házánál, jöve mi előnkben Molduvai Kicsko falvi FARKAS Demeter maga Felesége és gyermekei képekben és kötelezé magát keze beadásával megemlített nemzetes BARABÁS Gyeörgy urnak szolgálatra magát, úgy hogy eő kegyelme maga jóságában vigye be és ez mostani változó időben mindenek ellen oltalmazza és mig lakása itt leszen, senkit eő kglmin kívül az meg említet FARKAS Demeter, Felesége és gyermekei ne szolgálhassanak, sőt ha mikor BARABÁS Gyeörgy ur jószágáról el akar menni, szabadosan elmehessen az eő kglme hirivel, bolcsut vevén; hazájában és ha casu quo el menne is, és ismét vissza jőne, ugyan meg említett nemzetes BARABÁS Gyeörgy Uramon kívül senkit ne szolgálhason.

Melyről adtuk e testimonialis kezünk írása és pecsetünk alatt költ levelünket fide nostra mediante. Anno die et loco supra notatis. *Petrus BOLYO* Jur. Nott. oppidi Kezdiv. p.

VII.

Mi DEMIEN Kelemen Szentkatolnai nobilis, és CZIKI Tamás primipilus martonfalvi Kezdi Székiek és ide aláb megh irt dologban bíralt személiek. Damus pro memoria per praesentes, quod in hoc Anno praesenti 1690, die vigesima Mensis February Midón volnánk Kézdi székben Kézdi Vásárhelyt nemzetes BARABÁS Georgj uram házánál jelen levén mi előtünk egy felől ugyan megh irt BARABÁS Georgj uram, ab altera vero egy Molduai REKECZEJ Péter nevü oláh, kys annak előtte megh irt BARABÁS Georgj uram földin lakot, akarván asért magának job securitast venni, maga sabad jo akaratia szerént adá és Kötelezé eörökös jobbágságra magát és Feleségit Uricat két ágon levő posteritasit megh irt BARABÁS Georgjnek, és posteritasinak obligalván mi előtünk magát juramentomának depositioiával is, melj ellen ha casu co impingalna is, vigori contractus akarhol s akar mi helleken hoza niulhasson és niulathasson megh irt BARABÁS Georgj ur, és posteritatis.

Melj dologh mi előtünk igj menvén végbe, miis pro futuro testimonio ezen peczet alatt költ levelenket fide nostra mediante attuk.

Datum et actum Anno die locoque supra notatis. Iidem qui supra.

DEMEN Kelemen

nobilis de Szent Katolna, m. ppria.

VIII.

Mi IMREH Deák Kászón széknek vice király biráia nobilis, PETER István Deák Kászonszéki Jakabfalvi primipilus ez ide aláb megh irt dologban bíralt személyek adgyuk emlékezetül mindeneknek, az kiknek illik ez levelünk által, quod in hoc anno 1690. Die 8. Augusti midón volnánk Kézdi-székben Kézdi-Vásárhelt Nemzetes ALBISI BARABÁS Georgy ur házánál ielen lévén mi előtünk személyek szerént egy felől Nemzetes BARABÁS György uram ab altera Havasalföldi oláh Todor és CSILJÁN György, kik is magok szabad io akaratyok szerént minket megbirálván, kezek beadásával erős hutet megh esküvén obligalok magakot iobágyul fen megh irt Nemzetes BARABÁS György urnak és posteritásának iure perpetuo úgy hogy emigh ezen az földön laknak, ő kglmín kívül jobagyképen mást ő kglmín kívül ne szolgálhassanak, s nem is szolgálnak és ha casu quo ezen erdélyi birodalomban redeálnának vigore praesentium ő kegyelme nemzetes BARABÁS György uram és posteritasa hoza nyulhasson és nyulhathasson akarmely helyeken és udoben.

Mely dolog mi előtünk igj menvén véghe ezen dolognak nagyob bizonsagaul attunk magunk kezünk írása alatt költ pecsetes levelünköt fide nostra mediante.

Actum Anno Die locoque supranotatis. Iidem qui supra.

IMRE Deák mp.

PETER Istvan Deak, m. p.

IX.

Mi BOLYO Péter Kézdi-Vásárhelynek hűtös Notáriusa és PHÜLÖP István Kézdi széki Kézdi Vásárhelyi circumspectus ez ide aláb megirt dologban két részről való böcsületes személyeknek kézen fogott Birái adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik tenore praesentium, quod in hoc Anno praesenti 1694. die 29. Augusti, mikoron volnánk Kézdi székben Vásárhelt nemzetes ALBISI BARABÁS György uram házánál, jövének mi előnkben illyen két részről való becsületes személyek, úgy mint ab una parte BARABÁS Gyeörgy uram Kézdi székben Vásárhelt lakó, ab altera vero VOLKÁN Máté illyen okon, hogy a mint bizonyos szükségében, úgy mint házasságának idein és ifju legénységében is adósodott volt meg bizonyos számu forintokkal, folyamodván megh irt BARABÁS Gyeörgy uramhoz, levála eő kglmitől adósságának megh fizetésére fr. 5. d. 40. mely eő kglme ebbeli adását tekintvén megh irt VOLKÁN Máté, ki idegen ember lévén, jövendőben is eő kglméhez nyomoruságában bizhatnék, adá és kötelezé mi előtünk magát jobbágyull, mig ez földön lakik, és ha

valakihez való kötelessége találtatnék, az praetendens verificálhatná rajta való praetensioját, pénzt tartozik meg adni eő kglminek és posteritasinak, az üdők alatt peniglen mind magán megh irt VOLKÁN Mátén és posteritasin megh irt BARABÁS György uram és posteritasa mint ős jobbágyain kezit tarthassa, mely dologról minket meg bírálván maga keze bé adásával erről hüttel meg is esküvén, hogy eő kglmit el nem hadgya, mü is errül irt levelünköt ki adtuk fide nostra mediante nevünk és pecsétünk alatt. Iidem, qui supra

Petrus BOLYO Jur. Nat. m. pp.

Stephanus PHILEP m. pp.

X.

Mi RÁCZ Péter és RÁCZ István Fejérvármegyében Kantafalvában lakó nemes személyek, adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik, quod in hoc Anno praesenti 1697. die 5. 8-bris, midőn volnánk Kézdiszékben Kézdi-Vásárhelt nemzeti ALBISI BARABÁS György uram házánál, jövének mi előnkben ilyen két részről való becsulutes személyek, ugj mint ab una nemzeti albisi BARABÁS György Uram, ab altera GLIGOR nevü János Olá legény, ki ennek előtte öt vagy hat esztendővel is ő kglme keze alatt nőt és nevedet volt, nem akarván, hogy továbbra is az ő kglme földin kül másut lakják, most ujjaban is mi előtünk erős hüttel megesküvén, adá és obligálá magát meg irt BARABÁS György uramnak, posteritasinak örökös jobbágyul magát és posteritasit, és obligálá magát, hogy ha ezen Contractusa elen inpingalna, akarhol is ezen Contractusnak erejével hozza nyulhasson és reducalhasa, mint maga fejen kötöt örökös ős jobbágyát, mely dolog mi előtünk fen meg irt bírák előt így menvén végben, mi is adgyuk ez kezünk írása alatt való levelünket pro futuro testimonio pecsetünkkel is meg erősítvén, fide nostra mediante.

Datum Kézdi Vásárhely, anno, die et loco supra notatis.

RÁCZ Péter m. pro.

RÁCZ István m. p.

XI.

Mü JANTSÓ István, Kézdi-Vásárhelynek hütös Polgára, GEÖRGJ MESTER hütös Assessor, mindketten Kézdi Vásárhelyiek Circumspecti, ez ide aláb meg irt dologban kezül fogot bíralt személyek, Adgyuk tuttára mindeneknek, az kiknek illik, Quod in hoc Anno praesenti 1697. Die 3. Marti, midőn volnánk Kézdi Vásárhelt, Nemzeti ALBISI BARABÁS György ur Házánál, jövének mi előnkben ilyen két fél személyek, ugj mint ab una meg irt BARABÁS György uram, ab altera moston Kézdi székben Oroszfaluban lakó KARÁTSON István, Molduvai

Sorbonesti Ifju legény, ki is maga szabad jó akarattya szerint, mi előtünk adá és obligálá magát Jobbágyul meg irt BARABÁS György Urnak, és posteritasának, hogy mig ez hazában lakik, senkit BARABÁS György uramon és Posteritason kívül nem szolgál, sem máshoz nem kötelezi magát, hanemha casu quo hazájában kívánkoznék menni, és ezen az földön nem akarna lakni, megint BARABÁS György Ur és posteritasa tartozék elbocsátani, ha penig redeálna vagy clam, elmenne, valahol ő kglme BARABÁS György uram és posteritasa találtathatta, vigore contractus mint maga ős jobágyát, akárhonnan is reducalhasa, minden törvénybeli processuson kívül, melyre mi előtünk az fen meg irt KARÁTSON István is obligálá magát, ha hol penig ut supra, boltsut vévén, el találna menni, az mellyeket BARABÁS Geögy ur neki adna, tartozék azokat vissza adni BARABÁS Geögy urnak és posteritásának.

Melly dolog mi előtünk így menvén végben, attuk mi is ez mi kezünk írása alatt költ levelünköt sub vigillo nostro usuali fide nostra mediante, idem qui supra.

Stephanus JANTSO juratus Consul m. p

GYÖRMESTER m. p.

XII.

Anno 1704. die 10. 9-bris. Ez ide aláb meg irt személyek előtt Véstén lakó Szeben széki oláh János maga szabad jó akarattya szerint Fiával együtt Andrással, szemben lévén ezek, személyek szerint magokat, Feleségeket és Utánok levő posteritásokat adák és obligálák kezek beadásokkal selér Jobbágyul, ugj hogy mig ez hazában lesznek, senkit BARABÁS György Uramon és Posteritasin kívül nem szolgálnak, és a mint magok előttünk megvallyák, senkihez obligatiojok nincsen is, meg irt BARABÁS György úr és posteritassa keze alol nem anfügiálnak, ha valaki törvényes uton az haza törvényi szerint háborgatná őket, valamit BARABÁS György ur és Posteritassa adna, depositis deponendis, földiről BARABÁS György urnak és Posteritassinak ugj mehessenek el; secus BARABÁS György ur és Posteritassa maga obligatioja mellett meg tarthassa, melyre is hüttel is obligálák magokat, mely obligatiojokot értvén mü is, BARABÁS György ur is igiré magát, hogy minden igaságos dolgokban mellettek leszen s oltalmazza.

Mely dologról mü is adtuk ez mü kezünk írása alatt költ Peczétes levelünköt pro futuro testimonio fide nostra mediante.

Datum et actum in oppido Kezdi-Vasarhely. Anno et Die ut supra apud aedes praedicti György BARABÁS.

Judices infra scripti:

Josephus DEMJÉN, nobilis de Sz. Katolna.
Stephanus NAGY, nobilis de futasvalva. *Michael TÖRÖK* de Sz. lelek, nobilis alius futasfalviensis.

XIII.

Mi KASZA András F. Torjai Nobilis és VARGA Mihály K. Vásárhelyi. Recognoscimus per praesentes, quod in hoc Anno 1705. die 20. July, Jöve mi előnkben it K. székben K. Vásárhelyt nemzetes BARABÁS Györgj uram házánál egy molduvai BOÉR János nevű Retesci (?) csizmadia ola feleségével együt, Es maga szabad jó akarattja szerént kezit beadván és erős hittel is megesküvén, obligálá magát Jobbágyul nemzetes BARABÁS Györgj urnak és posteritassinak maguk szeméjleekben és posteritassok iránt, sub ea conditioe, hogy a mig ebben az hazában lakik, senkit ő kegjelmin és posteritassin kívül nem szolgál, ha penig ő kegjelme földéről hazájában igjekeznek és el akarña menni, bulcsu véve mehessen el, az tüz helj pénctz megadván, ha mit penig meg irt BARABÁS Györgj úr és posteritassa adna, mig az ő kegjelmek földin lakik, arról számot vetvén, arról tartozzék contentálni, mint hogj csak magok szeméjleekben pusztán jötenek az ő kegjelme föltére, ha penig casu quo aufugjalna, hirnélkül, akárhol ebben az hazában találattik, ezen contractusnak vigorával magát és posteritassit Nemes BARABÁS Györgj ur és posteritassa mint fugitivus jobbágyát reducalhassa akar minemü helljeből. Melj maga hit szerént való obligatioját feleségével egjüt mi is igj értvén és halván, ut supra keze beadásával minket meg bírálván, mi is pro rei testimonio adtuk ez mi peccsét alat költ recognitionalisunkat anno, die et loco supra notatis fide nostra mediante.

Idem, qui supra. –

KASZA András nobilis, m. ppria
VARGA Mihály, m. p.

XIV.

My SZABÓ Péter Kézdi Vásárhelyi néhai SZABÓ Mojses fia Circumspectus és kézdi széki Lemhényi KANISTEROS (?) János primpilus ez ide alább meg irt dologban bírált személyiek adjuk tudtára akiknek illik mindeneknek, Quod in hoc Anno 1713. die. 10. 9-bris midőn volnánk Kézdi-Vásárhelyt nemzetes BARABÁS György uram házánál, jelen lévén mi előttünk ab una megirt BARABÁS Gjörgy uram s ab altera Moldovai Barbosi MOLNÁR János, minthogy az mostani időben az sok változás miatt kentelenitet ez hazában jőni, maga szabad jó akarattjából foljamodék meg irt BARABÁS Gjörgy uramhoz, hogy eő kegyelme venné maga oltalma alá és szállitaná maga malmában, igirvén arra magát, hogy teljes tehetsége

szerént eő kegyelmit és maradékít jámborul szolgálja, mig az ő kegyelme keze alatt leszen és jó gondot visel mind az Malomra és körülötte való alkalmatosságokra; eő kegyelmin és Maradékin kívül magát másnak nem kötelezi; ha peniglen maga földire vissza menne, emberséges emberek előtt számot ad, bolcsut veszen, melyre mi előttünk keze be adásával obligálá magát, hogy el nem szökik; ha peniglen ez ellen vétne, akárki földiről is Erdélyben reducalhassa BARABÁS György uram és Posteritasa, és meg esküvén róla, hogy ezen obligatiojának meg állója leszen.

Melj dologra minket kezek be adásával megbírálván, az dolognak nagyobb erősségire adtuk ez mi petsétes levelünket fide nostra mediante.

Anno, die et loco supranotatis. Idem qui supra.

(...)STOS János, m. p.

SZABÓ Péter, m. p.

XV.

Mi nemes Kézdi székben Szentléleken lakó ORBAI János nobilis és Nemes Fejérvármegyei KANTAI RÁ CZ Sámuel mostan az megnevezett székben Nagy-Nyujtodon lakó nobilis. Mik ez ide alább meg irt dologban kezen foga bírák vagjunk, adgjuk tuttára mindeneknek az kiknek illik, quod in hoc Anno praesenti 1726. die 19. mensis decembris, midőn volnánk nemes Kézdi székben Kézdi-Vásárhelyen lakó tek. nemzetes ALBISI BARABÁS Gyeörgj uram iő kegyelme maga Kézdi vásárhelyi nemes házához a végre, a mint ennek előtte való esztendőben, ugj mint a szüki alkalmatossággal menvén el eő kegyelminek egj SZŐCS Gyeörgj nevű jobbágja kézdiszéki osdolai oda ki életinek táplálására fiaival Miklóssal és Rádullyal, kik is bizonyos időkig Udvarhelyszéken lakván, melyeket sok fáratcsága után megirt BARABÁS Gyeörgj uram eő kegyelme meg találván és nagy kölcségin szekeresnek való fizetése által be is költöztetvén, vissza is hozott, mint ore tenus mi előttünk pateálák, kiket is nem akarván eő kegyelme simpliciter elbocsáttani, elsőbben kezezt kívánván, maga testvér eötesit Jánost említett Nemzetes ALBISI BARABÁS Gyeörgj uram jobbágját SZŐCS alias SZABÓ Jánost, hogy többé el nem szökik, hanem szolgállyák mind magát említett BARABÁS Gyeörgj Uramot és iő kegyelme fiait, és azok deficiálván, leányágon levő posteritassit is, effelet magok szabad jó akarattjok szerént való erős hütöknek letételek után obligálák magokat és posteritassokat, e szerént erős hütöknek letételek után és posteritassakat örökössön, mely szabad akarat szerént való obligatiojokat halván sokszor említett BARABÁS Gyeörgj uram is igiré magát, hogy tehetsége szerént segíti és jó gondjokat viseli, mint cselédinek.

Mely dolog mi előttünk így menvén végben, miis a dolognak nagyobb bizonyosságára adtuk ezen igaz

hütünk és szokot pecsétünk, subscriptionk alatt költ levelünköt a meg irt napon és esztendőben.

ORBAI János nobilis,
kézdi széki szentléleki, m.p.
Fejérmegyei KANTAI RÁCZ Sámuel
nobilis. m. ppria.

XVI.

Ego infrascriptus recognosco praesentium testimonio, quod in hoc Anno praesenti 1730 die 9 January hivatván engemet K. Széki ALBISI mostan Vásárhelyen lakó nts BARABÁS Györgj Uram maga Ns Házához a végre, hogj igaz hütöm szerént forditanék meg egj Moldovai Boértól ő kglme Attyának adatott jobbágj sellérről való oláh levelet, mellyetis de verbo ad verbum igaz hitem szerént ide alább magyar nyelvre igj fordítottam:

MOLNÁR Péter tégedet és a te Fiaidat, kik Jobbágyink vattok, adjuk tuttotokra, hogy el akaránk vala adni MIKES urnak ő Nagyságának, de most azt gondoltuk, hogj adjunk vásárhelyi BARABÁS Györgj Uram keze alá, azért ő kglmit halgassátok mindenben, mint egj földes Urat, ha mit parantsol és az ő dolgát fogjátok, és ne mehesetek el más földes Urhoz ő kglmitől; de ha ő kglmit nem halgattjátok, authoráljuk ő kglmit, hogj megverjen és examináljon minden módon authoritative.

Mindaz által nem adtunk egészszen, hanem hogj szolgáljátok ő kglmit mint egj Földes urat (*a többi hiányzik; mintegy négy sornak hely van hagyva, azután következik a befejezés:*)⁷⁴

Mellyről ut supra adom kezem írása által költ testimonialis levelet fide mea mediante subscription és szokot petsétemmel megerősítvén.

Kézdi sz. p. c. (privilegialis civitas?)⁷⁵ Kézdi Vsrhelynek magyar oskolának tanító mestere
KOVÁTS Mihály m. p.

XVII

Mi kik ez ide alább meg irt dologban kezen fogott bírák vagyunk, adgyuk tudtára mindeneknek ez levelünknek rendiben: Quod in hoc anno praesenti 1745. die 27. January. Midőn volnánk nemes Kézdi székbén Kézdi Vásárhelyelt Tekint. Nemzets. ALBISI, mostan Kézdi-Vásárhelyen resideáló BARABÁS György ur ő kglme nemes lakó házánál, jelenének meg mi előttünk egy részről említett BARABÁS György ur ő kglme; ab altera Molduai WARTZEO Todor nevű idegen árva Legény, kiis ezen helységünkben semmi gyámola nem lévén, folyamodott említett BARABÁS György ur ő kegyelmébe az végre, hogy ő kglme venné maga protectioja alá, és adna olly jószágot és házat, az hová magát vonhatná

(mivel nem akarván tovább szolgálni), házasságra magát adni kíván, melly ebbeli jóakarattáért ő is kész magát örökösön obligálni jobbágyságra, ugy ezután leendő posteritássit is, a minthogy nemine cogente obligálá is magát mi előttünk, említett BARABÁS György urnak, és ő kglme Fiainak, mely szabad akarat szerint való obligatóját értvén sokszor említett BARABÁS György uram is említett WARTZEO Todor nak, igéré magát ő kglme, hogy mindenekben tehetsége szerint igyekezi (mint tselédit) protegálni, ezt is hozzá tévén, hogy ha casu quo ez hazában akár hová aufugiálna, ezen Levélnek erejével akár honnan egy szóval reducalhassa, reducáltathassa már említett BARABÁS György ur, és ő kglme Fiai, mint örökös Jobbágyát.

Melly dolog mi előttünk e szerint menvén végben, adtuk ki miis ezen Levelünket pro futuro testimonio fide nostra mediante, mellyet manu propriánk és subscriptionk, ugy szokot petsétünkkel is megerősítettünk a fen megirt Esztendőben, napon és háznál. Judices adhibiti: *KOVÁCS János*, Kezdi vásárhelyi civis circumspectus m. p., és *KOVÁCS József junior*, K. Vásárhelyi civis. m. k.

XVIII.

Mi kik ez ide alább subscribált személyek vagyunk, adgyuk tudtára mindeneknek az kiknek illik ez mi levelünknek rendiben, quod in hoc Anno praesenti 1745. die decima Januarii, midőn volnánk Nemes Kézdi székbén Kezdi Vásárhelyt mostan commoráló Kézdi Vásárhelyt Tekint. Nts ALBISI BARABÁS György Uram ő kegyelme házánál, jövének mi előnkben illyen két részről való büsületes személyek, ugy mint ab altera Moldovai idegeny Ifiu Arva Legény KATONA Juon, kiis nem lévén többször ezen az Földön, nem is tudván, hová magát el vohatná, ismeretlen lévén, mindenek előtt, meg találván maga nemes házánál említett BARABÁS György uramat ő kegyelmit a végre, hogy venné maga keze alá, mint ollyan ismeretlen idegen Ifiu Legént és ő kegyelmit szolgállya, és kész ő kegyelminek magát obligálni, ugyan Posteritássit is Jobbágyképpen, és ha ő kegyelme ezután fogja Juhai mellé acceptálni, és ha tetszeni fogg ő kegyelminek, ő kegyelme keze alatt meg házasítani, és Juhai mellett szolgálni ő is ő kegyelmit; mellyre sponte nemine Cogente obligálá is magát említett KATONA Juon magát és Posteritássit, mellyet halván és látván említett Tekint. BARABÁS György uram is acceptála, és keze alá véve, obligálá arra magát említett KATONA Juon, hogy el nem szökik és semmi kárt említett t. BARABÁS György uramnak nem tselekszik és nem tésen, ha aufugiálna, akár honnan is Erdélyben és másutt is találtatnék, ezen levélnek erejével vissza

hoszghassa, hozzathassa, maga és ő Kegyelme gyermekei.

Melly dolog így lévén, és menvén végben, irtuk meg mi is jövődöbeli bizonyóság fide nostra mediante subscriptionk és szokot petsétünk alatt Anno, die, locoque supranotatis.

Adhibiti Regii: *VARGA Mihály*, Kezdi Vhelynek hütös Assessora, circumspectus, m. p.; és *HANKO István*, Kezdi Vásárhellynek Privilegiumi szabadságával élő személy et circumspect. m. ppria.

XIX.

Mi kik ez jelen alább meg irt dologban kézen fogott bírák vagyunk, adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik ez levelünknek rendiben, quod in hoc Anno praesenti 1747. die 6-ta Aprilis midőn volnánk Kezdi-Vásárhellyen Tekintetes BARABÁS György Uram Ó Kegyelme nemes házánál, jövőnek mi előnkben ilyen két részről való betsülletes személyek, ugymint ab una emlitet Tett. BARABÁS György Uram ő kegyelme, ab altera MOLDOVÁN Thodor, ki is kérvén azon emlitet Tett. BARABÁS György uramot, hogy venné maga keze alá, ki is maga szabad akarattya szerint Sellérrül obligálá magát, mik (mig) ezen földön ő Felsege birodalma alatt lészen, mást ő kegyelmin kívül nem szolgál, hanem minden héten egy nap hiven és igazán mind ő kegyelmit, mind peniglen ő kegyelme posteritait szolgállya, hogy ha peniglen aufugiálna, tehát ezen levelnek ereivel reducálhassa, reducáltathassa maga és posteritassa mint örökös Sellérit. Melly dolog mi előttünk így menvén végben, irtuk meg mi is a mi igaz hitünk szerint jövődöbeli bizonyóság subscriptionkkal, és szokott pets(ét)ünkel meg erősítettük a fenn meg irt Esztendőben napon és háznál.

Adhibiti Regii *CSISZAR Istvan* Ke(z)di V hi m. p. és *HANKO István* mind ketten Kezdi Vásárhellyi circumspecta personák. mpria.

XX.

Mi kik ez ide alább meg irt dologban kézen fogott Bírák vagyunk, adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik ez levelünk által, quod in hoc Anno praesenti 1747. die 9-na Aprilis, midőn volnánk Ns. Kézdi-Székbén Vásárhellyt Ntes ALBISI, mosta penig Kézdi Vásárhellyen resideáló Tts BARABÁS György Uram ő Kegyelme Nemes házánál, jelenének meg mi előttünk ilyen két részről való betsülletes személyek, ugy mint ab una T. Nztes BARABÁS György uram ő Kglme, ab altera ezen földön idegen Ráduly KOMONITS nevű oláh Feleségivel Máriával, kik is kérvén azon emlitet BARABÁS György Uramot, hogy venné ő kegyelme maga protectioja alá, és ő kglmit ugy ő kglme Posteritait is Sellér képpen szolgállyák, minden héten

egy-egy nap, obligálák arra is magokat, mig ezen a földön lagnak, ugymint: Háromszéken, senkit is egyebütt ő kglmén kívül obligálnák magukat, erőtelen légyen, sőt ha recipiálnák is másuvá magokat, ezen levelnek ereivel reducáltathassanak akár honnan maga és ő kglme Posteritássi által. Melly szabad akarat szerint való obligatiojokat halván T. BARABÁS György uram is, maga keze alá recepiálá, és maga Jóságában, házában maradni meg engedi Osdolán.

Melly dolog mi előttünk ez szerint menvén végben, irtuk meg mi is pro futuro testimonio fide nostra mediante, mellyet meg is erősítettünk subscriptionk, manu propriának, és szokot petsétünk alatt Anno, die locoque, ut supra.

Judices: *CSISZÁR István* K. V. m. p. és *HANKO István* mind ketten Kezdi vásárhellyi circumspecta personák. m. ppria.

Jegyzet

1. A vonatkozó dokumentációt három iratsomag képezi: 1. az ún. *CSEREY-Székelly múzeum naplója*, 1875 (a továbbiakban *CS*; *CSEREY*né ajándéka 1902-ből; elsősorban a múzeummal kapcsolatos levelezést, cikkkivágásokat, vonatkozó aprónyomatványokat tartalmazó vastos, eredetileg mintegy 180 lapos füzetbe beragasztott, majd bekötött, kemény táblás iratgyűjtemény), 2. a *múzeumi sajtó irattár* (a továbbiakban hivatkozás nélküli) II. iratsomója (1881–90), valamint 3. a *háromszéki főispáni levéltár levelei* (a továbbiakban *FL*), I. iratsomó (1879–98), amelyet szintén átadtak a múzeumnak. Az, hogy a dokumentációt nem dolgozták fel érdemben, érthető: sem a helyi hatóságok, sem a MIKÓ-kollégium szerepe nem a legpozitívabb az első évtizedekben, márpedig a múzeum történetével foglalkozó muzeológusok is MIKÓs tanárok voltak, ráutalva a helyi hatóság úján kapott szubvenciókra. Másrészt, az impériumváltás után politikailag is ellenindokolt lett volna a kezdeti konfliktusok firtatása. A hivatkozásoknál a BIRÓ Rózsa által elvégzett inventarizáció számozását használjuk, akinek ezúton is köszönjük segítségét.
2. 1881. okt. 15. – 1882. jan. 4-én hagyja majd jóvá a belügyminiszter.
3. 1881. június 6.
4. SZÁSZ István (1848–1888), a kolozsvári egyetem első bölcsész-kari doktoránsa, sepsiszentgyörgyi polgári fiúiskolai tanár, a múzeum igazgató-választmányának tagja, 1881-ben jegyzője (*SzN*, 1888/85)
5. TÖMÖSVÁRI Ödön, dr. (1852–1884), kiváló természetudós lesz (ízeltlábúak), 1881-ben Marosvásárhelyen, a református kollégiumban okleveles tanár. A más két jelentkező ROSTI Antal görög katolikus papnövendék, aki iratok nélkül érkezik, és ORBÓK Gyula okleveles nép- és tornatanító (*FL*, 1881/14).
6. Az 1617-es **keresztyúri Kalendarium 1618-ra**; SIDERIUS **Catechizmus** 1624-ből; Pádúai Iulius Caesar **Arithmeticája** 1692-ből (unikumok voltak).
7. Az ezüstöv, az ezüstkupa 1632-ből, az apró brinnal és smaraggal ékesített mellékszer, s két 17. századi sodronyművű ezüstrózsa (*CS*, 164.g.).
8. Az oroszfalui telep kerámiaja nem tipikus, tárgyalták dákként, rómaiaként, de lehet kora középkori is, ahogy azt NAGY Géza gondolta.
9. HUSZKA József (1854–1934), a magyar díszítőművészet- és falképzés kutatás jeles alakja, ekkor sepsiszentgyörgyi polgári fiú- és léányiskolai tanár.
10. Egymást hasznosan ki is egészítik olykor: HUSZKA már csak az újabb díszítő elemek után érdeklődik, ő viszont szeretné szabatosan a használati periódust is megállapítani, írja NAGY Géza 1882 nyarán (*CS*, 164.g.).

11. *FL*, 1882/56.

12. Kiszállás történeti még Kézdiszentlélekre, kiselejtezett miseruhák megszerzésére. Az 1882. évi számadásban az ásatáson, kiszállásokon kívül könyvbeszerezés, okmányok vásárlása, három madár kitömésének költsége szerepel.

13. **A sepsi-szentgyörgyi őstelepeken** (epresztői ásatási jelentés), *N*, 1883/88. Az epresztői leletek bronzkoriak, La Tène-koriak, illetve marosszentannai típusiak (gótok), de marosszentannai kultúráról majd csak KOVÁCS István ásatásait követően beszélhet egyáltalán a szakma, tehát NAGY Géza a népvándorlaskorra való meghatározással lényegében ezt előlegezi. Az őrhelyi telep bronzkori: a Schneckenberg-kultúrába sorolják.

14. A felhívás az 1885. évi budapesti országos kiállításra a *Nemere* 1883. április 29-i szám mellékletében, majd a július 12-i számban jelenik meg. RÁTH Károllyal tárgyalhattak, mert, mint a *Nemere* írja, ő járt ekkor ez ügyben a Székelyföldön (*N*, 1988/99). Az 1883. évi számadásban szerepel még az alapszabályok kiadása.

15. A bölöni anyag kora vaskori, Halstatt B 1, amelyre – mivel a Kárpát-medence térsége gazdag rézlelőhelyekben, épp a bronzeszközök legnagyobbat elterjedtsége a jellemző.

16. A zágoni leletet ugyancsak a Halstatt B 1-be sorolják.

17. *FL*, 57.

18. RÉVAY Lajos (1837–1889), református lelkész – 1877-ben Illyefalván, 1879-től Sepsiszentgyörgyön. Jelentős közéleti személyiség, állandó munkatársa volt a *Nemere*nek és a *Székely Nemzet*nek is. 1882-től elnöke a múzeum igazgató-választmányának.

19. *FL*, 31 (az 1881-es jelentés)

20. *SzN*, 1884/6.

21. *SzN*, 1888/81.

22. *SzN*, 1887/1 és 195.

23. A *Nemere* hírlapot (utalásban *N*) még HERRMANN Antal alapította, Brassóban, és az utolsó, *Nemere – Határszéli Közöny* névváltozatú 14. évfolyammal szűnik meg. Sepsiszentgyörgyre 1874-ben kerül át. Regionális igényű lap, Borszék-től Hétfaluig tudósít. 1883-ban, amikor NAGY Géza szerkeszti, Erdélynek összesen 26 magyar nyelvű hírlapja van, ebből Székelyföldön a marosvásárhelyi *Maros-Vidék* és *Erdélyi Értesítő*, a kézdívásárhelyi *Székelyföld*, illetve a két sepsiszentgyörgyi lap.

24. Közönség hiánya miatt maradt el. L. még az **Apológiát**, vö. a következő jegyzettel.

25. *SzN*, 1885/130–133.

26. *N*, 1883/67.

27. Sorrendben Besenyő, Gelence, Bibarcfalva, Füle, Homoródszentmárton, Magyarudálya (Székelyudálya).

28. *Székely Nemzet* (alap. 1882, 1906-tól *Székely Nép* néven; utalásban *SzN*); MÁLIK József (1849–1901) haláláig szerkeszti. MÁLIK 1873-ban a sepsiszentgyörgyi MIKÓ-kollégiumban tanít, következő évben létrehozza az első székelyföldi polgári leányiskolát, ennek tanára, 1882-ig igazgatója is. 1872–73-ban Budapesten az *Ifjúsági lapokat* szerkeszti (BENKE Istvánnal), 1875–76-ban az első vidéki pedagógiai folyóiratot, a *Székely Tanügyet*, 1877–82-ben a *Nemere*-t. Kezdetől *SzNM* igazgató-választmányi tag, 1893-tól elnök.

29. NAGY Géza levele CSEREYnéhez, 1882. nov. 16-án: december 15-től lehetőleg a *Nemere* minden számában lesz múzeumi hír, ti. átveszi a szerkesztését. BERNSTEIN 300 forint kezességet vállalt a fizetésére, amúgy a lap hirdetési jövedelmét kapja majd (*CS*, 164.d.). Pontossítsuk: nem csak hírek következnek.

30. Az 1887-es Székely kiállításkor kapott bírálatokra válaszoló írás, ahogy a továbbiakban nevezzük, az **Apológia** tkp. NAGY Géza CSEREYnéhez intézett levele 1887. augusztus 28. után (*CS*, 171.e.), I. 2. melléklet.

31. **Magyar díszítési motívumok a Székelyföldön**, *N*, 1883/7.

32. *FL*, 1882. március 28.

33. Nemrég cserélték le a régieket – a pecsétnyomokon kívül nagy, reprezentatív pecsét- és pecsétnyomat-anyag kerül a *SzNM* gyűjteményébe, nem csak a községeké.

34. *N* és *SzN*, 1883. évf. nov. és dec.

35. **A csiki székely krónika**, *SzN*, 1883/85.

36. NAGY Géza levele CSEREYnéhez. Érdekes felvillantani, miről ír ugyanakkor: A (nemrég bekerült) **Argirus...** csonka példány ugyan, de az érdekesebbek közül való, valószínűleg 18. század végi, meg van nevezve benne Tündér Ilona (nem csak Tündér Leány). HUSZKÁnak mutatta a (nemrég bejött) korszokát, a madárral díszítettet találja nagyon érdekesnek – összesen 5-6 állatmotívumot ismer a magyar díszítmények között (*CS*, 164.d.).

37. Tkp. **A Székely Nemzeti Múzeum. Bronzkori tárgyak** (*N*, 1882/67, 69–72).

38. *CS*, 164.g.

39. Levél CSEREYnéhez, a levél érdekessége, hogy leírja még benne a saját épületnek a katolikus templom mögé tervezett tervváltozatát, részletezve (*CS*, 169.f.).

40. *CS*, 173.d., 178.c. (vö. még május 26-i levelével).

41. **Ódon Erdély** (Magvető, 1986, válogatás) I., 365. és 356.

42. Vissza se kerülnek NAGY Géza évei alatt, a **VASADY-kódexet** pl. majd múzeumőrsege kezdetén, LÁSZLÓ Ferenc szerzi vissza. Ez magyarázza azt is, miért nem foglalkozott velük NAGY Géza. A **VASADY-kódex** SZILÁDY-feldolgozata anyaga (TINÓDInak a feltehetőleg legrégebbi írása) különben már a **Régi Magyar Költők Tára** III. kötetben (1881) napvilágot lát.

43. *N*, 1882/89, 91.

44. *N*, 1883/48–49. Az **Apológia Oklevelek** cím alatt sorolja fel és 1543-beli okiratként említi, de már ekkor, 1887-ben is szó esik, ugyancsak az **Apológiában**, a múzeumban található ennél régebbi, 1539-beli oklevélről.

45. *N*, 63–79.

46. *N*, 43–45.

47. PONORI THEWREWK-öt és DÖBRENTÉIt leszámítva csak a most lehozott levél közzététele előtti években közölt forrásokat az akadémia megalapításáról, írja a „Tóni” néven aláíró közlő, értéket ez adja.

48. *SzN*, 1886/68, 72, 76, 77. A forrásközlés az utolsó számban.

49. *SzN*, 1885/114.

50. *SzN*, 1888/144 – ehhez majd egy utánközlés is társul a *Századok* nyomán 1889 júliusában, B. HUSZÁR József 1764-ben, az események után írt levele.

51. *SzN*, 1888/164, 166.

52. *CS*, 164.h.

53. Meg is jelent aztán – *SzN*, 1885/186–189.

54. *CS*, 169.f.

55. *SzN*, 1889/59–62. A 98. számban glossza az előadások és egy a *Had-történelmi Közleményekben* megjelent cikk kapcsán a székely címmerről.

56. SZABÓ Károly, az Erdélyi Múzeum könyvtárosa, a **Székely Oklevéltár** atyja hatvannégy éves ekkor, egy év múlva hal meg. A Székely Nemzeti Múzeum kezdetének is cselekvő részese volt, és mindvégig odafigyelt rá. „Az öreg szittya”, írja NAGY Géza, látva a reménytelen helyhiányt, a szakma vergődését, kifakad: „hát nincs itt a három ós székely székben húszezer olyan ember, aki csak egy forintot adva, egy tisztességes helyiséget tudna a székely nemzeti múzeum számára építtetni?” „Ugy látszik, mondtam, hogy a nap későre fog a felhőkön áttörni” – zárul a cikk.

57. *CS*, 172.f.

58. *SzN*, 1889/146.

59. *CS*, 173.c.

60. Recte: BENKE.

61. *CS*, 173.e. – CSÁSZÁR ekkor egyben felügyelő-bizottsági jegyző volt.

62. *CS*, 173.d.

63. TÉGLÁS Gábor cikke 1895. december 25-én: szorgalmazza az épületet, hivatkozik a múzeum szakmai elismertségére (Karl GOOS a bécsi tudományegyetem kiadványaiban; KOCH Antal innen történő őslénytani felfedezései; J. JUNG prágai egyetemi tanár, aki ájtott ide, hogy láthassa...)

64. A levél datálatlan, csonka, a benne említett 1882. évi jegyzőkönyvi (*SzNM*-alapléltári) szám alapján 1882 legvégén vagy 1883 legelején írta. NAGY Géza összegezi a gyűjteménnyel való szembesülése következtetéseit – ilyen értelemben első évének legfontosabb dokumentuma.

65. SIMÓ Dénes polgári fiúiskolai igazgató, a múzeum igazgató-választmányi tagja 1885-ben bekövetkezett haláláig.

66. A folytatás hiányzik.

67. NAGY Géza levele CSEREYnéhez 1887. aug. 28-án (CS, 171.e.): védőzésébe ágyazott nagyjelentés (1881–1887), válasz a Székely kiállítás alkalmával őt ért vádakra, ezért rövidítettük **Apológiának**. Ugyanakkor reprezentatív dokumentuma NAGY Géza muzeológusi módszerének, a Székely Nemzeti Múzeumban végzett muzeológusi munkájának. A levelet egészében közöljük, leszámítva a mintegy 20–20 sort, amely az utolsó ív felső felének kivágással veszett el – az aláírás fölött egy lehúzott betűszár tanúsítja, hogy a levél kitöltötte a kivágás elő- és hátoldalát is.

68. **Emilia-kódex**. NAGY Géza nevezte el az adományozó CSEREYné után. 1883-ban került be a Múzeumba. DEBRECZY Sándor tárgyalja ugyan, legbővebben 1938-as doktori disszertációjában (**Monumentele în manuscris de limbă și literatură maghiară în Muzeul Național Săcesc din Sf. Gheorghe**, Sf. Gheorghe), de közöletlenül tűnik el az 1944–45-ös menekítésben. DEBRECZYvel ellentétben NAGY Géza tartalmi ismertetést ad, kiegészítik egymást. Az **Emilia-kódex**en kívül az ún. **APAFFYné-kódex** (1677-es orvosságos könyv) került még NAGY Géza múzeumörsege idején a múzeumba, szintén 1883-ban (CS, 164.g., nem 1884-ben, ahogy azt DEBRECZY tudta).

69. A Dr. SZÁSZ Istvánnal és TÉGLÁS Gáborral együtt megtejt többnapos tanulmányút leírása és eredményei.

70. SZINNYEI valószínűleg keveri a három cikksorozatot: 1883–84-ből jelez az első címen, a *Nemere*-ből egyetlen hat cikkből álló írást, mint RÉTHY László és NAGY Géza közös közleményét.

71. Ami hiányozhat a felsorolásból: a gyarapodási jelentések, a múzeumról tudósító NAGY Gézánál már említett további gyűjtemény-ismertetések, egyéb közlemények, mint a SZINNYEIben is felsorolt **Emese álma**. SzN, 1884 (kny.: **Az Álmos-monda**), a **Rajzok a magyarok őskorából** (SzN, 1885/186–189), ott sem említettek, mint a **Karácsonyi magyar népszokások**, amely Tündér Ilona témára is visszautal (SzN, 1885/200) stb. Megtörténhet azonban, hogy a féllapnyi kivágás nem véletlen: NAGY Géza mintha egyszerűen a csíki székely krónika körüli dilettantizmussal polemizálna, és ORBÁN Balázson kívül lehetnek más érintettek is.

72. A **Székely Nemzeti Múzeumból. Oláh telepítések a Székelyföldön** (N, 1883/63–79). Értékelését lásd az **Erdély nemzetiségi viszonyai a múltban s az oláhok terjeszkedése** (SzN, 1887/1–6) tanulmány utolsó részében. A közlést felvezető sorokban NAGY Géza becses adalékként jellemzi az okleveleket „az eddigelé inkább csak sejtett, mint bizonyított népmozgalomhoz”. A *Nemere*ben lehozott okleveleket, tekintettel arra, hogy a dolgozat elsődleges szempontja NAGY Géza tudománytörténeti értékelése, ottani alakjukban hagytuk. Az oklevelekből TUDÓTS S. Kinga közölt újra a napokban megjelent kötetében hét 17. századi **Jobbágyélet a fejedelemségi Erdélyben. Jövevényjobbágyok Háromszéken, 1616–1698**, Mentor, Marosvásárhely, 2001, 90–91, 101–102, 119–120, 127–128, 146, 149–150, 160), négy további 17. századi (V–VI, IX–X.) vizsont nem sikerült azonosítania.

73. NAGY Géza megjegyzése.

74. NAGY Géza megjegyzése.

75. NAGY Géza feloldási kísérlete.

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat megírását a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma („Szellemi Örökség” 1999. évi kiírás, „Szellemi sivatag” DKI-program), kibővítését és véglegesítését az ARANY János Közalapítvány („Centrumok, 2001” program) támogatta. Ezúton is köszönjük.

(A családnevek majuszkulázását, beleértve a forrásközlést, kötet szerkesztési szempont indokolja. **Szerk. megj.**)

Géza NAGY în Sf. Gheorghe

(Rezumat)

Faima profesională a Muzeului Național Secuiesc s-a creat începând cu anii 1881–1889, în perioada custodiei remarcabilului om de știință și muzeolog Géza NAGY (1855–1915). În această perioadă își au începuturile săpăturile arheologice sistematice ale muzeului, cercetarea picturilor murale din evul mediu secuiesc, publicarea documentelor de arhivă în Sf. Gheorghe. Vizavi de ultimul aspect, trebuie să scoatem în evidență importanța circumstanței că în 1883, în calitate de redactor al ziarului local *Nemere*, Géza NAGY avea posibilitatea politicii proprii redacționale. Datele publicate nefiind cunoscute până acum, iar numerele ziarului *Nemere* fiind de asemenea foarte greu accesibile, considerăm necesară publicarea în anexă a două scrisori, care aruncă lumină asupra activității muzeistice a lui Géza NAGY, respectiv republicarea spre exemplificare a unor documente de arhivă.

Géza NAGY in Sepsiszentgyörgy

(Abstract)

The professional fame of the Székely National Museum had been created between 1881–1889, during the period when the remarkable scientist and museologist Géza NAGY (1855–1915) was its director. It was in this period that the systematical archaeological diggings of the museum, the research-work of the Székely middle age mural paintings as well as the publication of the archives' documents in Sepsiszentgyörgy started. Regarding this latest aspect, we have to stress the fact the importance of the circumstance that in 1883, as editor of the local newspaper *Nemere*, Géza NAGY had the possibility of his own editorial policy. The data published, unknown until then and the samples of the *Nemere* newspaper scarcely accessible, we consider it necessary to publish two letters in the annexes, which could bring Géza NAGY's activity in the museum into a new light, respectively the exemplification of some archives' documents.

1 ábra NAGY Géza (1855–1915)

LÁSZLÓ Attila

Kiadatlan megemlékezés LÁSZLÓ Ferencről 1937-ből

(Kivonat)

KOVÁCS István (1880–1955), akit sokan Erdély legjelentősebb magyar régészének tartanak, Kézdivásárhelyen született, és diákja volt a sepsiszentgyörgyi Székely MIKÓ Kollégiumnak. Sepsiszentgyörgyhöz, a Székely Nemzeti Múzeumhoz szoros kapcsolatok fűzték, régiségtárát is részben ő rendezte, személy szerint pedig a nagy igazgató-őr, CSUTAK Vilmos sógora volt. 1937-ben a Múzeum a nagy párosról, LÁSZLÓ Ferencről és az előző évben elhunyt CSUTAK Vilmosról kívánt volna megemlékezni. Az eddig lappangó szöveg megírására akkor kérték fel KOVÁCS Istvánt. A sokoldalú tudós, pedagógus, intézményvezető, sokgyerekes családapa LÁSZLÓ Ferencről tudott dolog, hogy neki köszönhető a Múzeum európai hírneve. Múzeumi tevékenységére mégis újdonság ásatási módszerének értékelése – külön iskolának tekintendő, írja KOVÁCS István, többről van szó esetében, mint a kolozsvári PÓSTA Béla-régésziskola vonzásköréről. Különös súlyt ad a megállapításnak az, hogy éppen a PÓSTA-iskola legjelentősebb képviselője veti papírra. NAGY Géza erdélyi értékeléséhez is figyelemreméltó adalék a vonatkozó szövegrész. A megemlékezés másrészt máig tanulságos megközelítést adja a kisebbségi magyar múzeumügynek, és olyan adalékokkal szolgál, amelyek jobb esetben csak évekkel később, azóta elfeledten látnak napvilágot, pl. a múzeum szervezte két világháború közti székelyföldi kutató-

utak rendkívüli jelentőségének összegzése, az állandó magyar skanzen ügyében megvalósítottak kiemelése, valamint a múzeum szerepe az erdélyi magyar közművelődésben. (A szerk.)

Bevezető sorok KOVÁCS István írásához

A Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető tanácsa 1937 tavaszán elhatározta, hogy az ősz folyamán ünnepélyesen megemlékezik a múzeum két igazgató-őréről, az intézmény felemelkedésében kimagasló szerepet játszó LÁSZLÓ Ferencről (1873–1925) és CSUTAK Vilmosról (1878–1936). A rendezvényt előkészítendő, KERESZTES Károly ügyvezető alelnök és FELSZEGHI István igazgató-őr 1937. május 28-án azzal a kéréssel fordult KOVÁCS István kolozsvári régészhez, egyetemi magántanárhoz, mint a múzeum „régí jó barátjához és munkatársához s a néhai dr. LÁSZLÓ Ferenc egyik legjobb ismerőjéhez”, hogy az ünnepélyen méltassa LÁSZLÓ munkásságát¹. KOVÁCS István 1937. augusztus 22-én küldte el megemlékezése kéziratát. Kísérőlevelében kéri, hogy írását szíveskedjenek „írógéppel lemásoltatni, és ha érdemesnek találják, arra alkalmas egyénnel az emlékünnpélyen felolvastatni, mert magam, előreláthatólag nem leszek abban a helyzetben, hogy személyesen megjelenhessek.” Írását jellemezve, levelét így folytatja: „A megemlékezés se életrajzi, se munkásságról szóló adatokat, taxatív felsorolva, nem tartalmaz. Inkább személyes remineszcenciákon épül fel, és azért lehetséges, hogy itt-ott hosszadalmasabb a kelleténél, amin – az általános tenor bántása nélkül – lehetséges változtatni.” Befejezésül hozzáteszi: „Ha bármi okból nem használhatnák, szíveskedjenek irattárba betenni. A néhai jó barát iránti tiszteletet ez esetben is – úgy érzem – leróttam.”² Augusztus 25-én FADGYAS Annának, a Múzeum mindennapi teendőit évtizedeken át hűségesen ellátó titkárnőjének levelezőlapot küld, amiben arra kéri, hogy ha gépelésre kerülne sor, legyen figyelemmel esetleges elírásaira³. KERESZTES ügyvezető alelnök és FELSZEGHI igazgató-őr

* Iași, RO-6600, Of.p. 9, C.p. 1802

október 18-án válaszol KOVÁCS Istvánnak⁴. Megköszönik írását, ami „Nem múlta idejét, mert az emlékünnepegy csak a tél vagy a tavasz folyamán lesz”. Tudatják továbbá, hogy „A kéziratot legépelítettük és most arra kérjük, hogy annak idején szíveskedjék személyesen eljönni az emlékünnepegyre, mert sokkal közvetlenebb és kedvesebb lesz, ha a tanár úr fogja felolvasni a megemlékezést. Természetesen kellő időben értesíteni fogjuk az időpontról és a leutazással járó költségeit szívesen hordozzuk.”

A tervezett emlékünnepegyre és a felolvasásra több mint valószínű, hogy nem került sor. Sem a múzeum irattárában, sem a sajtóban nem maradt nyoma – a szervezők erejét a skanzen felavatása köthette le, amelyhez mindkét ünnepelendőnek oly sok köze volt. A szöveg kéz- és gépirata – a fentebb említett levelezéssel egyetemben – mindenesetre bekerült a Székely Nemzeti Múzeum irattárába, és átvészelte az utóbbi hat és fél évtized viszontagságait. Ha késve is, KOVÁCS István születésének 120., LÁSZLÓ Ferenc halálának 75. évfordulóján most végre napvilágot láthatnak a dokumentumértékű megemlékező sorok.

*

KOVÁCS István írása elé kívánczik néhány sor a szerző és a méltatott személy alakjáról, Erdély tudományos és művelődési életében betöltött szerepéről.

KOVÁCS István Kézdivásárhelyen született 1880. augusztus 21-én. Mint írásából is kitetszik, a középiskolai tanulmányait Kolozsvárt kezdte, de Sepsiszentgyörgyön, a Székely Mikó Kollégiumban érettségizett, 1898-ban. Osztálytársával, CSUTAK Vilmosmal együtt a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem bölcsészkarán folytatta tanulmányait – később sógora lett; 1902-ben történelem–földrajz szakos tanári oklevelet szerzett. PÓSTA Béla tanítványaként érdeklődése a régészet és ókortudomány, közelebbről a numizmatika felé fordul. Már egyetemi hallgatóként az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjteményének gyakornoka, 1906-tól pedig osztályvezetője. Numizmatikai ismereteit Strasbourgban és Berlinben mélyíti el, bejárja Európa nagy múzeumait (1907–1908). 1910-ben dok-

torál a Kolozsvári Egyetemen **Etruria pénzrendszere** című disszertációjával, amit francia nyelven teljes egészében közreadott a Milánóban megjelenő *Rivista Italiana di Numismatica* is (vol. XXIV, 1911). 1913-tól szűkebb szakterülete, az éremtan magántanára.

Mint PÓSTA Béla régészeti iskolájának kiemelkedő egyénisége, KOVÁCS István a modern régészet egyik – ma is számon tartott – úttörője volt. 1901-től végzett rendszeres terepmunkát, folytatott ásásokat. Kutatásainak eredményeit javarészt a PÓSTA Béla alapította, európai színvonalú *Dolgozatok–Travaux* című régészeti szemlében közölte⁵. Apahidai, kolozskorpádi, maroszentannai, mezőbándi rendszeres telep- és temetőfeltárásai, példás, ma is dokumentum értékű publikációi jelentősen hozzájárultak Erdély réz-, bronz-, vas- és népvándorlás korának, a szkíták, kelták, gótok, gepidák és avarok régészeti hagyatékának megismeréséhez⁶.

A világháború és következményei törést okoztak KOVÁCS István életében, munkásságában is. A harctérre kerül, orosz hadifogságba esik (1916). Betegen tér haza 1918-ban; a terepmunkáról jószerevel le kell mondania. 1920-tól az időközben gazdát cserélt Érem- és Régiséggyűjtemény alapján létrehozott kolozsvári Ókortudományi Intézet (Institutul de Studii Clasice) munkatársa. PÓSTA Béla 1919-ben, az impériumváltozás előestéjén bekövetkezett halála után Dimitrie M. TEODORESCU Bukarestből átszarmazott professzor lett a főnöke. 1938-ban nyugdíjazták. Ebben az időben jelenteti meg tanulmányát – immár román nyelven – a marosdécsei rézkori temetőről, melybe a Fekete-tengertől északra fekvő sztyeppék népének a Kárpát-medencébe betelepülő egyik korai csoportja temetkezett⁷.

Az 1940-es évek első felében a *Dolgozatok* örökébe lépő, ROSKA Márton (1880–1961) szerkesztésében Kolozsvárott megjelenő *Közlemények* hasábjain értekezik⁸. Újra-közli a marosdécsei temetőről írott dolgozatát⁹, foglalkozik a honfoglaló magyarság harcmódorával¹⁰, és publikálja a kolozsvári Zápolya-utcában 1911-ben feltárt magyar honfoglalás kori sírokat¹¹. (A temető feltárását LÁSZLÓ Gyula

folytatta 1941–1942-ben¹².) Élete utolsó éveit visszavonultan töltötte. Kolozsvárt halt meg 1955. augusztus 15-én, néhány nappal élete 75. évének betöltése előtt. Halála alkalmából KELEMEN Lajos és SZÉKELY Zoltán méltatta életművét a Román Tudományos Akadémia kolozsvári, illetve bukaresti szakfolyóirataiban¹³. Nevét, munkásságát számon tartják a lexikonok, enciklopédiák, bibliográfiák, tanulmányait, forrás értékű ásatási beszámolóit ma is idézik a szakirodalomban¹⁴.

*

LÁSZLÓ Ferenc élete és sokrétű munkássága elválaszthatatlanul összefonódik a Mikó Kollégium és a Székely Nemzeti Múzeum történetével. Alakját itt épp csak felvillantjuk; tanári, múzeumőri és közéleti tevékenységéről, tudományos pályájáról gazdag irodalom áll rendelkezésre¹⁵. 1873. június 28-án született Sepsiszentgyörgyön. Középiskolai tanulmányait szülővárosában, az akkor még algimnáziumként működő Székely Mikó Kollégiumban kezdte és a Kolozsvári Református Kollégiumban folytatta, itt érettségizett 1892-ben. Ugyanazon év őszén beiratkozott a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem természetrajz–földrajz szakára. 1896-ban végezte, és a doktorátust is megszerzi **Adatok a magyarországi füzek szövettanához** című értekezésével, amely nemcsak önálló füzetben, de a Kolozsvárt szerkesztett *Magyar Növénytan Lapok*ban (XIV, 1896, 17–64) is megjelent. Kinevezik az egyetem KANITZ Ágost professzor vezette növénytan tanszékére tanársegédnek (miután e teendők egy részével már utolsó éves hallgatóként megbízták). Amikor hazahívják az időközben főgimnáziummá lett Mikó Kollégium megüresedett természetrajz–földrajzi tanszékére, lemond az egyetemi pályáról, s 1897 ősztől már egykori iskolájában tanít. 1901-ben a Székely Nemzeti Múzeum órévé választják. Tanári hivatása mellett negyedszázadon át látta el önként vállalt tisztét; országrésze volt abban, hogy a múzeum modern, az országhatárokon túl is számontartott művelődési intézménnyé és tudományos műhellyé vált. Ő maga, mint láttuk, természetrajzusként indult, majd foglalkozott néprajzi gyűjtéssel is, s vezette

a Sepsiszentgyörgyön 1898-ban felállított meteorológiai megfigyelő állomást. Ám neve mindenekelőtt módszeres erősi ásatásai és a Felső-Olt medencéje más festett kerámiás őstelepein végzett kutatásai révén vált ismertté. 1925. szeptember 16-án bekövetkezett váratlan halála alkalmából az európai régésztudomány olyan jeles személyiségei méltatták életművét, mint V. Gordon CHILDE angol régészprofesszor és Vasile PÁRVAN, a Román Tudományos Akadémia főtitkára¹⁶.

*

Noha tanulmányaik befejeztével távol kerültek egymástól, LÁSZLÓ Ferenc és KOVÁCS István a kolozsvári református kollégiumban kezdődő barátsága akkor mélyült el igazán, amikor múzeumi munkásként, régészként hivatásuk ugyanarra a szakterületre szólította őket. LÁSZLÓ Ferenc is a kolozsvári régészeti iskola vonzáskörében vált archeológussá, és szoros szálak fűzték a Mesterhez, PÓSTA Bélához és tanítványaiból lett munkatársaihoz, különösen KOVÁCS Istvánhoz és ROSKA Mártonhoz. LÁSZLÓ Ferenc 1908-ban részt vett a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége által Kolozsvárott megrendezett régészeti tanfolyamon, ahol az éremtan kérdéseiről épp KOVÁCS István tartott előadást¹⁷. Több alkalommal végeztek együtt terepkutatásokat, s KOVÁCS István az erősi ásatásokat is megtekintette – tanúság erre nemcsak itt következő megemlékezése, hanem LÁSZLÓ Ferenc nem egy ásatási beszámolója is¹⁸. LÁSZLÓ Ferenc segítségére volt KOVÁCS Istvánnak a Gyergyóditró határában előkerült sziklakarcolatok felkutatásában, és saját gyűjtésű összehasonlító anyagát is rendelkezésére bocsátotta¹⁹. KOVÁCS István vállalta a Székely Nemzeti Múzeum éremgyűjteményének a rendezését; 1913 nyarán több mint egy hónapot (augusztus 12–szeptember 17) szentelt ennek a munkának, s noha olykor napi tíz órát is dolgozott, nem sikerült befejeznie²⁰. Adataink szerint 1925 nyarán, röviddel LÁSZLÓ Ferenc halála előtt találkoztak utoljára, amikor CSUTAK Vilmos és HORVÁTH István társaságában négyesben vizsgálták át a Sepsiszentgyörgy melletti Gémvára őskori települését²¹.

*

KOVÁCS István egy diákcserny felelevelésével indítja írását, a diákcserny színhelye a kolozsvári Református Kollégium, ideje 1892 tavasza volt. LÁSZLÓ Ferenc érettségi előtt álló VIII.-os, KOVÁCS István II. gimnazista. Ekkor ismerkednek meg. Visszaemlékezésében KOVÁCS István jó lélekismerőre valló élelátással eleveníti meg LÁSZLÓ Ferenc már fiatal korában kirajzolódó egyéniségét, jellemvonásait. Ez a portré, amelyet egy hivatásának élő, kötelességtudattól áthatott, a közösség javát saját érdekei fölé helyező egyéniségről fest KOVÁCS István, csak megerősíti azt a képet, amelyet mellette élő, hozzá közel álló ismerői alakítottak ki LÁSZLÓ Ferencről, a tanárról, muzeológusról, tudósról, közéleti férfúrórl, családúrórl és nem utolsó sorban az emberről²².

KOVÁCS István hosszasan méltatja LÁSZLÓ Ferenc múzeumgyarapító munkáságát, a régészet területén kifejtett tevékenységét. „Nyugodt lélekkel megállapíthatjuk – írja –, hogy ezen a téren is többet nyújtott, mint amennyire vállalkozott és mennyit tudott volna még adni, ha a Gondviselő sors el nem szólítja körünkükből!” Érdemes felfigyelnünk arra, hogy még a hivatásos régész KOVÁCS Istvánt is meglepte az a mindenre kiterjedő gondosság, amivel LÁSZLÓ Ferenc megszervezte és lebonyolította erődsi ásátásait. A legtöbb, tájainkon mostoha körülmények között dolgozó régész számára mondhatni még manapság is elérhetetlen, hogy az ásátás színhelyén fedél legyen a feje felett, asztalnál ülve írhasa naplóját, tanulmányozhasa a már megtisztított, megmosott, tálcára helyezett leleteket. Megszívlelendő az az észrevétele is, hogy a véletlenszerűen, kellő előzetes dokumentálódás nélkül elkezdett ásátással szemben milyen előnyökkel jár az eleve hosszabb lefolyásúra tervezett, gondosan előkészített ásátás – mint amilyen az erődsi is volt.

A moldvai, besszarábiai, galíciai, ukrainai lelőhelyekről már a 19. század utolsó évtizedeiben ismeretessé vált festett kerámias (ma Erőds–Cucuteni–Tripolje néven emlegetett) késő neolitikus–rézkori kultúra jelentőségének tudatában LÁSZLÓ Ferenc már 1904-ben tervbe vette

az erődsi több rétegu erődtett őstelep feltárását. Az 1907-ben elkezdett és a világháború küszöbéig, 1913-ig folytatott, majd 1925-ben újra felvett, de LÁSZLÓ Ferenc halála miatt ismét félbeszakadt ásátások új fejezetet nyitottak az Erőds–Cucuteni–Tripolje kör, de mondhatni az egész kelet-európai neolitikum és rézkor kutatásában²³. Hubert SCHMIDT berlini tudóst megelőzve, aki 1909–10-ben végzett kutatásokat a moldvai Cucuteni falu (Iasi megye) határában fekvő névadó lelőhelyen, LÁSZLÓ Ferenc elsőként folytatott rendszeres ásátásokat a kelet-európai festett agyagművesség kultúrájának egy településén. Ő tárta fel elsőként e műveltség népének lakóházait és azok berendezését – tűzhelyeket, kemencéket, edényeket, eszközöket s a mindennapi élet egyéb tartozékait²⁴. Amikor hozzáfog az ásátáshoz, már hat évi tapasztalat áll mögötte és tudatában van a korábbi kutatások módszertani fogyatékoságainak, a régészet iránt támasztott új követelményeknek. 1907 augusztusában próbaásátást végez, s az így szerzett tapasztalatok birtokában októberben kezdi el a település feltárását. Kutatásainak szükségességét így indokolja: „Erről a telepről már korábban több értékes tárgy jutott különböző gyűjteményekbe. Azonban rendszeres ásátás, aminek segítségével a leletkörülményeket, a rétegek fekvését és a telepre vonatkozó egyéb lényeges adatokat pontosan meg lehetett volna állapítani, mostanáig nem történt²⁵. Már az első ásátási évadról írott jelentése arról tanúskodik, hogy LÁSZLÓ Ferenc igen világosan látta a modern régészeti kutatás célját és következetesen alkalmazta a cél eléréséhez elengedhetetlen módszereket: „Az ásátás színteréről a talált tárgyak lelőhelyének megjelölésével 1:100 méretben pontos alaprajzot s az első ép szelvényről a rétegek pontos feltüntetésével ugyanilyen méretű homlokrajzot vettünk fel. Általában az egész munkálatot a lehető legnagyobb körültekintéssel és gondossággal végeztük, hogy minden leletkörülményről tájékozódást nyerjünk. Ezek az aprólékos adatok adják meg a leletek igazi tudományos értékét. Éppen ezért nem arra fektettük a súlyt, hogy minél több tárgyat gyűjtsünk, hanem hogy lépésről lépésre előre haladva minden tényt

gondosan megfigyeljük. A felvett rajzok, naplójegyzetek a későbbi feldolgozás nélkülözhetetlen segédeszközei.”²⁶ Megfigyelései alapján és a szakirodalom ismeretében kezdettől fogva helyesen állapította meg a település korát: „A leírt lelőköri körülmények, a talált használati tárgyak és az idevágó irodalmi adatok mérlegelése alapján a Tyiszk-hegyi őstelep eddig feltárt rétegeinek kialakulását az újabb kőkorszak végső idejéből valónak kell tekintenünk.”²⁷

LÁSZLÓ Ferenc kora egyik legképzettebb régészévé vált, aki ásatási megfigyelései, a leletek gondos összehasonlító tanulmányozása révén a rég letűnt korok emberének életét, mindennapjait, kultúráját igyekezett feleleveníteni, a művelődéstörténet körébe emelve a földben rejtőző tárgyi emlékek kutatását, vizsgálatát. A pályatárs KOVÁCS István is csak őszinte sajnálatát fejezheti ki amiatt, hogy LÁSZLÓ Ferenc életműve torzóban maradt: ásatásainak anyagát csak részben dolgozhatta fel és publikálhatta. Ám amit leírt, időtállóan bizonyult, gondosan összeállított ásatási dokumentációja – naplói, rajzai, fényképfelvételei, leltárai – pedig munkája folytatására szólít. A Székely Nemzeti Múzeum általa megalapozott régészeti gyűjteménye mit sem veszített értékéből, ma is vonzza nemcsak a tudományos érdeklődéssel közeledő hazai és külföldi szakembereket, hanem a távoli múlt emlékei iránt fogékony szélesebb közönséget is.

Noha LÁSZLÓ Ferencet elsősorban mint régészt tartja számon a tudományos világ, ő maga – mint KOVÁCS István méltatásából is kitetszik – tanári hivatása mellett mindenekelőtt múzeumának élt. A múzeumalapító szándékával összhangban vallotta, hogy az intézmény elsőrendű feladata a székelység és a Székelyföld az idő múlásával és az idők változásával megállíthatatlanul pusztuló értékeinek megmentése, megőrzése és közkinccsá tétele; hitt a múzeum lélekformáló, azonosságtudatot szilárdító erejében. „Pusztulunk, veszünk – írja 1913-ban. A régi jó székely szokásokkal és erkölcsökkel együtt eltűnt és tűnőfélben van a székely népviselet. A székely asszonyok és leányok a maguk kezével font, szőtt és varrott ruhák helyett

bécsi rongyban járnak. Pantalonot vesz magára nem egy székely gazda is. A tulipántos bútorok az odorba s a szín alá, s onnan a tűzre kerültek. A festett cserépkorsókat és tányérokat idegenből hozott pléhedényekkel cserélték ki. Eltűntek a temetők kopjafái is. Eltűnik az idő rohanó forgatagában a fűrő-faragó székely ember legszebb alkotása: a galambbúgos székely kapu is!”²⁸ A múzeum, „a székelység kincsháza” hivatott arra, hogy a múlt értékeit megmentsse a jelen és az eljövendő nemzedékek okulására: „Aranyánál és ezüsthöz és minden más földi jónál értékesebb kincseket, a székely néplélek drága alkotásait őrzi ez az épület. Élettelenné látszó és mégis élő, a múltat megelevenítő, a jelent megrögzítő, tudást mélyítő, ízlést nemesítő, hitet erősítő, oktatásra és nevelésre hivatott, ékesen beszélő tárgyakat, amiket századokon keresztül a székely ész kigondolt és a székely kéz megmunkált: fogad falai közé ez az impozáns épület.”²⁹ „Ne legyen múzeumunk elrejtett kincs – írja másutt – hanem változzon át a székelység lelkében lelki gazdagsággá, hogy igazi célját elérhesse és kulturális feladatának megfelelhessen.”³⁰

KOVÁCS István a lényegre tapint, amikor LÁSZLÓ Ferenc munkásságának méltatása kapcsán külön is kitér arra, hogy a múzeum csak akkor töltheti be igazán rendeltetését, ha munkatársai egyaránt hivatásuknak tekintik a gyűjtemények gyarapítását és rendezését, a szakszerű kutatómunkát, az országos és nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe való bekapcsolódását és – nem utolsó sorban – az intézményt éltető nagyközönséggel való kapcsolatok ápolását, elmélyítését. Úgy hisszük, ezek az intelmek ma is megszívlelendők, amikor özv. CSEREY Jánosné ZATHURECZKY Emília a székely népnek adományozott magángyűjteményéből kinőtt Székely Nemzeti Múzeum alapításának 125. évfordulójára emlékezünk.

Jegyzet

1. Dr. KERESZTES Károly ügyvezető alelnök és FELSZEGHI István igazgató-őr gépirásos levele Dr. KOVÁCS Istvánhoz a Székely Nemzeti Múzeum / Szuzel National Säucesc fejlődés papírján. Iktatószám: 130-1937. MuzNM irattára.
2. KOVÁCS István kézírásos levele a Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető tanácsának. Érkezett – a levélen található feljegyzés szerint – 1937. szept. 29. Iktatószám: 239-1937. SzNM irattára.
3. KOVÁCS István levele FADGYAS Annának. SzNM irattára. A postai bélyegző kelte: 1937. aug. 29. Feltehető, hogy az igazgató-tanácschoz címzett levél is augusztusban (és nem szeptemberben) érkezett; figyelemtelenségből kerülhetett rá a szept. 29-i érkezésre utaló dátum, esetleg kévsé iktatták. A kézírásos szöveget FADGYAS Anna gépelte le, a gondozás során kijavítottuk úgy a gépelési hibákat, mint a KOVÁCS Istvánnak tulajdoníthatókat, illetve a jegyzetekben nyomom követtük az eredeti megfogalmazáshoz képest még általa tett javításokat.
4. A levél iktatószáma: 239-1937. SzNM irattára.
5. Teljes címén: *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtéséről – Travaux de la Section Numismatique et Archéologique du Musée National de Transylvanie*, 1, 1910–10, 1919. A kolozsvári régészeti iskoláról és kiadványáról lásd: CSORBA Csaba, **PÓSTA Béla kolozsvári régészeti iskolája és a „Dolgozatok”**. *A Debreceni Déry Múzeum Évkönyve 1969–1970* (1971), 117–146.
6. Lásd: **Az apahidai őskori telep és La-Tène temető – La station préhistorique et le cimetière de l'époque La-Tène d'Apahida**. *Dolgozatok*, 1911, 1–69; **A maroszentannai népvándorlási temető – Cimetière de l'époque de la migration des peuples à Maroszentanna**. *Dolgozatok*, 1912, 250–367; **A korpádi őskori telep – La station préhistorique de Korpád**. *Dolgozatok*, 1913, 1–17; **A mezőbányai ásatások. Őskori telepnyomok és temető, La-Tène fülleszt temetkezés, népvándorlási temető – Les fouillages de Mezőbánya. Traces de stations et de cimetières de l'âge du bronze; sépulture à la La-Tène; cimetière du temps des migrations des peuples**. *Dolgozatok*, 1913, 265–429; **A marosvásárhelyi őskori telep, skytha- és népvándorlási temető – Station préhistorique de Marosvásárhely; cimetière de l'époque schyte et de la migration des peuples**. *Dolgozatok*, 1915, 226–325.
7. **Cimitirul eneolitic de la Decea Mureşului**. *Anuarul Institutului de Studii Clasice*, 1928–1932, 89–101.
8. A kiadvány teljes címe: *Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtéséről – Mitteilungen der Numismatisch – Archaeologischen Abteilung des Siebenbürgischen Nationalmuseums*, 1, 1941–4, 1944.
9. **A marosdécei rézkori temető – La cimetière de l'âge du cuivre de Marosdéce**. *Közlemények*, 1944, 3–21.
10. **Hogyan használta a honfoglaló magyar a szabályt? – Ein Beitrag zur Benützung des ungarischen Säbels der Landnahmezeit**. *Közlemények*, 1941, 129–131.
11. **A kolozsvári ZÁPOLYA-utcai magyar honfoglalás kori temető. – Der landnahmezeitliche Friedhof von Kolozsvár, ZÁPOLYA-Gasse**. *Közlemények*, 1942, 85–118.
12. LÁSZLÓ Gyula, **A Kolozsvár ZÁPOLYA-utcai honfoglalás kori temető**. *Erdélyi Múzeum*, 1942, 578–584.
13. KELEMEN Lajos, **Ştefan KOVÁCS (1880–1955)**. *Studii şi Cercetări de Istorie*. Academia RPR, Filiala Cluj, 1956, 177–179; SZÉKELY Zoltán, **KOVÁCS Ştefan, 21. VIII. 1880–15. VIII. 1955**. *Studii şi Cercetări de Istorie Veche*, Bucureşti, 1956, 465–467.
14. Lásd pl.: **Enciclopedia istoriografiei româneşti** (coordonator ştiinţific Ştefan ŞTEFĂNESCU), Bucureşti, 1978, 194; **Romániai Magyar Irodalmi Lexikon**, 3 (Főszerkesztő DÁVID Gyula), Kriterion, Bukarest, 1994, 163–164; KÖNYA Ádám, **A Mikóból indultak...**, Médium, Sepsiszentgyörgy, 2000, 43; BANNER János–JAKABFFY Imre, **A Közép-Dunaregiónak régészeti bibliográfiája**. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954, 147, 183, 194, 233, 241, 285, 385, 392, 426, 496, 518, 533.

15. Lásd: LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány. Válogatott frások**. LÁSZLÓ Attila gondozásában és előszavával, Kriterion, Bukarest, 1978. A kötet első része (10–102 lap) külön-külön tanulmányban mutatja be LÁSZLÓ Ferenc életét (íjf. LÁSZLÓ Ferenc és LÁSZLÓ Attila), a pedagógust (DEBRECZY Sándor), a természetrajzost, valamint a néprajzost muzeológust (KOVÁCS Sándor, GAZDA Klára) és a régészt (LÁSZLÓ Attila). A függelék (207–212 lap) tartalmazza LÁSZLÓ Ferenc fontosabb életrajzi adatait, munkáinak jegyzékét és az életéről, munkásságáról addig megjelent irodalmat. Lásd még: KICSÍ Sándor, **Kisebő sorok CSUTAK Vilmos: Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötven éves jubileumára, Sepsiszentgyörgy, 1929. A Székely Nemzeti Múzeum kiadása című reprint kiadvány mellé**, Castor és Pollux Könyvkiadó, Budapest, 1988, 22 lap; **Romániai Magyar Irodalmi Lexikon**, 3, Kriterion, Bukarest, 1994, 331–332; KÖNYA Ádám, **A Mikóból indultak...**, Sepsiszentgyörgy, 2000, 28–29.
16. V. Gordon CHILDE, **Dr. Ferenc LÁSZLÓ**. *Man*, 1925, 179; V[ásile] P[ÁRVAN], **Nécrologie**. *Dacia*, I, 1924 (1927), 368.
17. LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány. Válogatott frások**. Bukarest, 1978, 80–81, további irodalommal.
18. Lásd pl. LÁSZLÓ Ferenc, **Ásatások az erdősi őstelepen (1907–1912)**. **I. Közlemény**. *Dolgozatok – Travaux*, 1914, 285.
19. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1913. évi állapotáról**, 16; KOVÁCS István, **A társoktetői sziklakarcolatok**. *Dolgozatok*, 1914, 229–276; LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány...**, 72, 90, 223 (41. jegyzet).
20. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1913. évi állapotáról**, 24.
21. LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány...**, 40.
22. Uo., 209–212: LÁSZLÓ Ferenc életéről és munkásságáról megjelent irodalom.
23. Uo., 75–102 (LÁSZLÓ Ferenc, a régész), további irodalommal.
24. Uo.
25. **Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1907. évi állapotáról**, 15.
26. Uo., 16.
27. Uo., 18.
28. LÁSZLÓ Ferenc, **A Székely Nemzeti Múzeum galambbúgos kapui**. *Független Székelység*, Sepsiszentgyörgy, 1913, 100. sz. (Újraközölve: LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány...**, 174–177.)
29. LÁSZLÓ Ferenc, **A székelység kincsháza**. *Székely Nép*, Sepsiszentgyörgy, 1922, 31. sz. és *Magyar Nép*, Kolozsvár, 1922, 14. sz. (Újraközölve: LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány...**, 178–180.)
30. LÁSZLÓ Ferenc, **A Székely Nemzeti Múzeum berendezése**. *Székely Nép*, 1923, 26. sz. (Újraközölve: LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány...**, 181–183.)

Emlékezés

dr. LÁSZLÓ Ferencről, a

Székely Nemzeti Múzeum igazgató-őréről

Írta: egy őszinte, jó barát

A kolozsvári református öreg kollégium belső udvarán a nagy csengő egyet kondult. Egy-két perces szünet után újlag felhangzott az épület minden zugát betöltő éles hang. A kollégium falai között egyébként mély csend ült; a csengő átható hangját nem zavarta a máskor morajló gyermekzsvaj: húsvéti vakációra távozott pár nappal előbb az ifjú had. Csupán egy-két felső osztályos és ugyanannyi fiatalabb tanuló töltötte – kényszerből az iskola falai közt a tavasz leheletével áthatott szünidőt. 1892-t írtak. Alig ütötte el a reggeli hét órát. Máskor a csengő hangját nyomon követte az ajtó becsapódása, melyen át a cursor távozott, most a harmadik csengetés után került elő izgalomtól piros

arccal egy pepitaruhás fiatal gyerek, aki ruháját, melyet most kapdosott magára, szaladás közben próbálta rendbeszedni. Egész lényén látszott, hogy a korát meghaladó szolgálat, melyre szükségből a tegnap osztották be, izgalommal tölti el: büszke rá, de egyben meghatott a feladat bizonytalansága miatt, melyre a csengő szava hívta. – A kollégiumban lakó egyik nyolcadikos osztályos diák állt a csengő mellett, még kezében tartotta a csengő szíját, amikor a fiatal gyerek, egy második osztályos annak rendje és módja szerint jelentkezett nála szolgálattételre. Vidáman, széles mosollyal a szája körül szólt a gyerekekhez: szervusz, Pista, tudod-e mi lesz a feladatod? Látod ezeket a kék kantákat ott a kontraszoba mellett? Azokat vízzel megtöltve kell utánunk hoznod, mert ma ürgét öntünk. A gyerekekkel fordult egyet a világ. Eszébe jutott az otthon melege, a rét, a mező, a meghitt barátok, akiket most nélkülözni kénytelen. A hivatás nagysága azonban, melyet jelenleg betöltött, hamarosan magához térítette, és bátran jelentette, hogy megértette a parancsot, majd megkérdezte: a belső vagy a külső kúrián öntik-e az ürgét? Majd meglátod, volt a felelet. – Nemsokára másik két nyolcadikos jelent meg a csengő alatt. Nem a szobából, (hanem) az utca felől jöttek, előre megbeszélte terv szerint. Összenevettek, pár csendes szót váltottak, és kiadták az utasítást, hogy hozzak még legalább két-három kantát. A vízzel telt kantákat nagy csendben cipeltem fel a második emelet egyik sarokszobája közelébe, egy részét az árkados oszlop mellé, más részét a lépcső fordulójában tartalékolva. Terv szerint a két jövevény az ajtó két oldalához állott fel egy-egy kanta vízzel, a harmadik, a széles mosolygású a lépcsőfordulóban helyezkedett el, hogy amikor a más kettő elvágja a visszavonulás útját, kedve szerint támadhasson a kék vízzipuskákkal. Rám az a feladat hárult, hogy az „ürgét” kicsaljam a szobából. Nemsokára nyílt az ajtó, de én akkor már a földszint felé rohantam a lépcsőkön.

Elképzelhetjük a további jeleneteket, melyek közé harsány kiabálások vegyültek. Végül is az ürgének sikerült visszavonulni zárt ajtók mögé, és a víztől csepegő támadók tehetetlen dühükben a kanta tartalmát az ajtó alsó nyílásán át utánaöntötték a szoba padlójára. Ebben már magam is segítségükre voltam. – Itt figyelhettem meg jobban a támadókat, mikor felhevült állapotukban lelkük kikönyökölt arcuk minden rejtett vonására; a csengőkezelő, a szélesen mosolygó, mint tartalék – a lépcsőfordulónál – látta, hogy ki hibája (tette lehetővé) a visszavonulás(t). Igazságot akart tenni a két civódó fél között. Ma is igazságot osztogat, mint bíró. A könnyen sérült sebe iránt melegen érdeklődött a kecses, könnyed mozdulatú jövevény. Ma igen jó nevű orvos. A másik jövevény pedig, akinek

szemjatekát sohasem feledhetem, egyre azt hajtogatta, én megtettem a kötelességemet, pontosan végrehajtottam azt, amire vállalkoztam, se Ödöntől, se Feritől nem fogadom el a szemrehányásokat. Lelkiismeretes, hivatásának élő, elsőrendű tanár vált belőle. És az ürge? Az ürge nyelvész professzor lett, egyetemi katedrát töltött be. Az áldást hozó, jótékony húsvéti víz őt emelte a legmagasabb polcra¹.

Mélyen tisztelt ünneplő közönség! Ezelőtt negyvenöt esztendővel a kolozsvári ref. kollégium falai közt lejátszódott diákcsőny alkalmával ismertem meg azt az ifjút, aki már akkor a kötelességteljesítést vallotta élethivatásának, akkor ismertem meg a későbbi tanárt és muzeális szakértőt, akinek emlékezetére ma ünnepet szentelünk. Az ő emlékezetére is jöttünk ma össze e politikától, felekezeti villongásoktól mentes intézmény falai között, hogy visszaidézzük emlékezetünkbe az Ő alakját, egyéniségét, és tanulságokat vonjunk le munkás életéből.

Elöttem a fiatalabb nemzedéknél szokásos elevenséggel rajzolódik ki az ünneplé alakja és lelkülete, melynek summája: egyfelől az egészségesen fejlett férfitípus, másfelől az öntudatoság a vállalt kötelesség értékelése és teljesítése terén, az önbírálatból fakadó aggodalmaskodásra való hajlandóság a munka kezdetén, de lendület, erő a kivételben, komoly, logikus fej a szellemi tornában, és szerénység az egész vonalon. Mint férfi, az államfenntartó elemek azon oszlop tagjai sorába tartozott, aki legjobban találta magát családjá, szép számú gyermekei körében, aki nagy lelki gyönyörűséggel újságolta barátai körökben a nagy családi eseményt, hogy „megszületett VI. László.”²

Jellemvonása volt – amennyire ismerhettem – bizonyos fokú zárkózottság, ha a közélet porondján játszódtak az események. A családjáért aggódó, nem agresszív természetű férfi lelkülete hozhatta magával e jellemvonást. Ott azonban, ahol külső elemektől függetlenebbül fejthette ki munkaerjét, egyéniségének minden bélyegét rálehelte alkotásaira; mint tanár, a katedrán a hivatásszerűség, a belső kényszer hatása alatt látta el feladatát. Jólval többet adott, mint amennyit a „kötelességteljesítéssel” általában jelölni szoktunk, mert belső tűz is hajtotta a munkára³. Mint muzeális szakférfi, az egyetemi katedra mellől hozta magával a szabványosnál jóval nagyobb, szélesebb látókört, a tanulmánytárgyába való elmélyedés szükségérzetét, a kitűzött cél eléréséig tartó lankadatlan munkakedvet⁴. – Lehetetlen megilletődés nélkül végigforgatni a múzeum újabb inventáriumát, mert ebből láthatjuk meg azt a mély szorgalmat, amellyel – vagy egymagában, vagy főleg CSUTAK Vilmos társaságában – községről-községre járva összegyűjtötte a Múzeum gyűjtési terü-

letének etnográfai, numizmatikai és régészeti anyagát. Amikor pedig felvetődött előtte a kérdés, hogy az etnográfiai vagy a régészetet művelje behatóbban, a régészet mellett tört pácát. Nehány rövidebb lélegzetű archeológiai ásatás eredménye magával ragadta fogékony lelkét, és önként vállalta az erődi prehisztorikus telep fásztörő és felelősségteljes feltárását. Érezte, tudta, hogy az ásatások során feltáruló emlékekben több mint 4500 évvel ezelőtt letűnt világ elevenedik meg lelki szemei előtt, melynek szemlélésében sok gyönyörűsége fog telni saját magának is, de tudta másrészt, hogy ennek a képnek önmagából való kivételése által gazdag okulására szolgálhat honfitársainak és az egész kultúrvilágnak. A múzeummal kapcsolatban kétségen kívül az erődi⁵ ásatások azok, melyek legbensőbbben, legegységibben kapcsolódnak LÁSZLÓ Ferenc nevével. Mikor pedig a gazdag anyag publikálását magyar, német, román, francia nyelven megkezdette, ezzel egyidejűleg magára vette a Székely Nemzeti Múzeum prehisztorikus anyagának teljes gondját, terhét, de egyben gyönyörűségét. Nyugodt lélekkel megállapíthatjuk, hogy ezen a téren is többet nyújtott, mint amennyire vállalkozott, és mennyit tudott volna még adni, ha a Gondviselő sors el nem szólítja a körünkből!

Mélyen tisztelt ünneplő közönség! Kiforrott egyéni vonások jellemezték már dr. LÁSZLÓ Ferencet, amikor másodszor volt alkalmam közelebbről megfigyelni, most már muzeális munkakörében, erődi ásatásai során. Az első, ami meglepett a Tiszk-hegyen, a kényelemmel berendezett, tervszerűen elrendezett ásatási alkalmaság volt: a deszkákból összeállított *hosszú asztal*, deszkapadokkal kétoldalt és a *deszkasátor* deszkapadozattal. Én, aki ekkor már meglehetősen hosszú gyakorlatra tekinthettem vissza az ásatások terén, ilyet soha nem élveztem. Jegyzeteimet a földön ülve, térdemen készítettem. Eső után deszka vagy egy-két fadarab volt minden segédeszközöm e tekintetben. A Tiszk-hegyen az ásatások során előkerült emlékek *fatálcára* kerültek, és onnan a hosszú asztalra; nálam az ásott terület szélén csomókba felhalmozva várták a bepakolást azon módon, amint a földből kikerültek. A Tiszk-hegyen jórészt minden *mosott állapotban* jutott az asztalra és onnan ládába, papírcsomagokba. Én este a szálláson dolgoztam át napi jegyzeteimet, LÁSZLÓ Ferenc az asztal mellett ülve napközben készíthette végérvényes jegyzeteit. Ő, ha akart, künn járhatott, én olyan több kilométer utat tettem meg fekvőhelyemig. Az egyetlen, amiben előnyben voltam vele szemben, hogy az este folyamán ellenőrizhettem fényképfelvételeimet⁶.

Mélyen tisztelt Közönség! Óriási különbség a kivétel formájában: ott az elővígyázat, célszerű körül-

tekintés, szinte kényelmi intézkedések, itt a kényelem hiánya, a formával való nemtörődömség. – Azonnal láttam, hogy LÁSZLÓ Ferenc nem a mi, helyesebben nem csak a mi iskolánkat járta. Akkor nem gondolkoztam rajta, és nem kérdeztem Tőle, ma azonban jól sejtem, hogy valahol állandóbb jellegű ásatásnál (talán Tószezen vagy Cucuteniben) szerezte idevonatkozó irányelveit⁷. A természettudósok is módjában állhattak hasonló berendezkedésre példát látni. – Bármint is volt, kétségtelen, hogy kevés eszközzel és költséggel sokkal tisztább, tetszetősebb munkát biztosíthatott, mint én vagy azok, akik hasonló berendezkedéstől – bármi okból – eltekintettek. Nem akarom, mélyen tisztelt Közönség, az ünneplő előnyére magunk alatt vágni a fát. Ez az opposzió főleg arra jó, hogy lássuk, milyen előnyöket biztosít e tekintetben egy eleve hosszú lefolyásúnak ígérkező ásatás⁸ azzal az ásatással szemben, melyet egy felszínen lelt agyagbögére vagy más tárgy nyomán kell foganatosítani. Ez utóbbinak természetéről a megkezdésekor még azt sem tudjuk, hogy a halál vagy élet birodalmába tartozik-e. Már a megkezdés napján kimerülhet vagy csak pár napi munkát ad, de eltarthat heteken át anélkül, hogy erről biztosítana. Az erődi lelet jellegével és rétegvizsgálataival nagyjában már tisztában voltak, amikor LÁSZLÓ Ferenc ásatásait megkezdte. Ennek megfelelően elővígyázattal rendelkezhetett és rendezkedett be, és ezáltal munkája eredményeit hamarabb biztosíthatta a szakemberek, a nagyközönség számára, és az utókor által is jól értékesíthető ásatási naplót vezetett. – Mindenütt példás rend, lehető tisztaság. Minden ember saját munkakörét, a vett általános utasítások szerint, úgyszólván önállóan végezte. Ő, a munkavezető, tanult segítőtársaival vagy -társaival együtt a kritikusabb pontokon dolgozott készel-ásóval a kezében, de egyben szemmel tartotta az egész munkaterületet, és ott jelent meg, ahol a helyzet azt kívánta.

Megérkezésünkkor egyik lakóház belső berendezését tárták fel. Rövid, jellegzetes képet adott az ásatások eddigi eredményéről és a munkát csak akkor vették fel újra, amikor Ő maga is teljes figyelemmel ott lehetett.

Az ásatás meglepő külső formájával minden elismerést megérdemlő belső tartalom párosult. Az előző évben feltárt egyik lakóház területén a föld színétől az őstalajig átvágott föld függőleges metszetén magyarázta meg a telep többretegű voltát és annak jelentőségét. (Vetített fényképek az ásatásokról, azután a színes rajzokról, ásatási részletfelvételekről [lakóház berendezésével].) A felfedés alatt álló egyik lakóház berendezésének aprólékos, sok figyelmet, türelmet igénylő kibontása során szólt az egyes kultúrretek egymás fölé településének mikéntjéről, egymáshoz

kronológiai viszonyáról, melynek lényege az, hogy a 6-7. réteg Erősdön oly módon csoportosul, hogy egy vörössel jelzett és a (közvetlen) alatta levő sötét réteg egyidősök, illetve közel egyidősök (az elégett ház és a talaj, melyen az ember járt), és így a telep ott, ahol legtöbb (6-7) kultúrreteget mutat fel, három egymás után következő korból tartalmaz emlékeket. (Vetített képeken ennek esetleg bővebb magyarázata.)⁹

Tanulmányokban gazdag napot töltöttünk a Tyiszk-hegyen. A látottakat, hallottakat eszünkbe idézve méltán csatlakozhatunk PÁRVAN professzor véleményéhez, aki LÁSZLÓ Ferencről írt nekrológiájában öt mintaszertű ásátónak nevezte¹⁰.

Mélyen tisztelt Közönség! A kora reggeltől estig tartó ásátás vezetése testi és szellemi fáradalmakkal jár. Nem kevésbé fáradságos időt, nagyfokú türelmet és kitartást igénylő munka azonban a már hazaszállított anyagnak muzeális kezelése: tisztogatás, a földben széttörve talált edényrészek összekeresése, összeragasztása, stílris alapon való csoportosítása, szakszerű lajstromozása. Megboldogult LÁSZLÓ Ferenc valósággal mesteri módon oldotta meg ezt a feladatát is. A veleszületett kötelességérzet és a tárgykör iránti szeretet olyan munkára képesítette, mely becsületére válik a legjobb nevű hivatásos archeológusnak is. A Székely Nemzeti Múzeumnak egyik legnagyobb büszkesége és vonzóereje az erődsi ásátás anyaga.

Harmadik nagy fázisa az ásátásoknak a publikálás. Szakszerűség, az anyag világos csoportosítása, a definíciók szabotossága, a leírás jellegzetessége, világos, élvezhető irány, a végső konklúzióknak tárgyi és kronológiai helytállósága világ-szakirodalmi viszonylatban is jellemzi LÁSZLÓ Ferenc tanulmányait, melyeket különböző szakfolyóiratokban tett közzé ásátásairól. Mélyen fájjalhatjuk, hogy idevonatkozó programját nem valósíthatta meg teljes egészében, hogy az ásátási anyagnak pl. rétegenkénti publikálása, melyet oly nagy szeretettel készített elő, még mindig várat magára, miután az Ő kezéből kihullott a toll. Jóska fia, aki több ásátásánál állandó segítőtársa volt, a legszebb reményekre jogosított e munka folytatása terén. Az Úristen azonban nem adta meg a lehetőségét annak, hogy az élet több iskoláját kijárt diplomás tanárú apai örökségébe lépjen a múzeumnál¹¹. LÁSZLÓ Ferenc helye már több mint egy évtizede betöltetlenül áll.

Az a munkakör, melyet az intézmény keretein belül betöltött, elmúlásával és a változott viszonyokkal nem a megmerevedés állapotába jutott, hanem emanációs viszonylatba került: a hangyaszorgalmú gyűjtést, az elsőrendű forrásokból, az ásátásokból való évenkénti jelentős gyarapodást, az anyag szakszerű publikálását felváltotta a már meglévő saját tartalomnak, az

önfénynek, erőnek a nagy publikum és szakkörök felé való zavartalan kisugárzása, mely termékenyítő hatását majd ilyen, majd olyan irányban érezette.

Mélyen tisztelt ünneplő Közönség! Minden intézmény életében vannak ilyen periodikusan visszatérő szakaszok. Ennek a múzeumnak (az) életében az alapítást követő időkből az a korszak képviselte az emanáló alapot, melyet boldog emlékü DOMJÁN István, majd pedig első szakképzett múzeumőre, az európai híru NAGY Géza idejében élt át¹². A NAGY Géza muzeális és publikáló munkássága tette ismertté országszerte és jutatta európai viszonylatban is jó hírnévhez a Székely Nemzeti Múzeumot. A múzeum irodájában függő, szakállas férfit ábrázoló szerény fénykép az Ő nagy szellemét képviseli, mely méltán örökös ma is az ott folyó munka felett. Hogy az Ő munkássága által a múzeumnak jutott emanáló erő mennyiben járult hozzá ahhoz, hogy a múzeum ma saját palotájában díszlekedhet, azok tudnak megmondani, akiknek az anyagi áldozatokhoz lelkierőt, a fáradalmakhoz kitartást kölcsönzött a Rája, munkásságára való emlékezés.

A Székely Nemzeti Múzeum újabb emanáló erejét a CSUTAK Vilmos és LÁSZLÓ Ferenc nevéhez fűződő éra hozta össze, teremtette meg. Ez a két erő állandó motorként hatott a múzeum berendezésénél, anyagának gyarapításánál. Az egyik a fáradhatatlan, örökös külsővel teljes, mozgó és mozgóató erő, a másik a finoman reagáló, soha nem lankadó kötelességtudás, az abszolút érték, mely minden megmozdulásra egyénien, de mindig a múzeum érdekében felelt. – A két pólus szerencsésen egészítette ki egymást az intézmény javára. Mikor LÁSZLÓ Ferenc elmúlásával az egyik pólus kikapcsolódott, az eddigi külső intenzív munkát felváltotta a magába szálló belső munka, mely sok üdvös gondolat megvalósítására vezette magát az intézmény vezetőségét egyfelől, és áldozatos munkálkodásra készítette az intézményhez szellemi és lelki kötelekkel által fűzött intellektuális barátai táborát, másokban viszont az áldozatkészség lélekemelő momentumait csillogtatta meg, és váltotta valóra. – Az emanációs folyamat kedvező légkört teremtett az intézménnyel kapcsolatosan, messzire kihatólag. A néhai SZÁDECSKY Gyula egyetemi professzor vezetése alatt megindult és azóta is évenként megújuló nyári tanulmányi és gyűjtő kirándulások¹³ értékét valójában akkor tudjuk becsülni, ha tudjuk, hogy ezeknek az egy-két hetes kirándulásoknak a résztvevői, szervezői és éltetői Erdély¹⁴ magyar tanári karából rekvirálódnak, akik előre megállapított program szerint rendszeres munkaterv alapján indulnak körútjukra, és anyag, ismeretek gyűjtése mellett azt az

igen fontos célt is szolgálják, hogy a nagy publikum és az intézmény között a kapcsolat, az állandó jellegű érintkezés szükségességét ébren tartásák. Vagy nem az emanációs állapot termelte-e azt a légkört, melyben távoli vidékek nagy nevű specialistája élete munkásságának javarészt ajánlotta fel a múzeum számára? Az Arad vidéki DIÓSZEGHY-féle adományra gondolunk, amelynek már csak lehetősége is a múzeum vezetőségében újabb gondolatot szült: a természetrajzi osztályok javára, a jelenlegi néprajzi osztálynak *cottage* (kat' dzs) rendszer¹⁵ szerinti átszervezését. Az emanációs állapot szülte azt a kultúrkapcsolatot is a közönség és múzeum között, mely napról-napra bensőségesebbé lesz a múzeum égisze alatt rendezett hangversenyek és előadások révén. Se szere, se száma a jótékony belső tartalom fénykisugárzásának, ha részletekbe menően vizsgáljuk az állapotokat.

Ez a helyzet azonban nem tarthat örökké. A megszokottság, a kisugárzó erő lassú bár, de folyamatos gyöngülése kívánatosá teszi, hogy új, jelentős források nyíljanak meg a múzeum számára, hogy elsőrendű anyag révén oly hosszú emanációs állapot után új bor kerüljön a régi tömlőkbe. Hogy rendelkezék bőséges emanáló erővel, kívánatos, hogy legyen ennek a múzeumnak megújíthatósága, legyen feltámadása, legyen húsvéti ünnepe, hogy szolgálhassa a nemzeti, a hazai és az általános emberi művelődést és oktathassa a székelységet, mely annyi megértéssel, annyi jóakarattal kísérte eddigi útján. Legyen húsvéti az anyagszerzés terén, váljanak lehetővé számára a szakszerű ásatások, múzeumi gyűjtőutak úgy, mint történt abban az időben, mikor LÁSZLÓ Ferenc és CSUTAK Vilmos irányította a múzeum munkásságát, amikor az ő komoly, higgadt, lelkiismeretes, fáradhatatlan működésük révén évről-évre oly jelentősen gyarapodott állaga, melyből bőségesen jutott az emanációra. Ennek előfeltétele azonban, hogy a fiatalabb tanárnemzedék valamelyik tagja vagy annak tagjai jegyezzék el magukat a múzeum gondolatával oly bensőségesen, amint azt tették elődeik, és köztük különösen LÁSZLÓ Ferenc, aki gyönyörűségét találta a külső munkálatokban, aki az iskolai év fázisai után a reggeltől estig tartó ásatások és gyűjtés fázisait pihenészámba vette, aki jól felkészülve indult el muzeális pályáján, és a veleszületett és tanulmányai során kifejlett megfigyelő erő birtokában a legnehezebb feladatokat is könnyedséggel oldotta meg. Bizonyos fokú szaktudás, bizonyos mértékű előtanulmány nélkül szakszerű ásatások vezetésére nem vállalkozhatunk. Az, aki ásadni akar, kell, hogy előbb maga is részt vegyen tapasztalt ember vezetésével álló ásatásban, kell, hogy szívesen fogadjon ennek általános irányításait, és elsajátítsa az anyag

muzeális kezelésének módozatait¹⁶. A szakszerűen felkészült egyént a múzeum gyűjtőterületén eszközöndő ásatások vezetésére a múzeumok ügyeit intéző állami legfőbb hatóság is örömmel fogadja. Nem fog akadályokat gördíteni a múzeum eszméjét helyesen szolgáló helyi jellegű vállalkozások elé, sőt erkölcsi támogatásban¹⁷ is részesítheti a vidéki múzeumot. Ezek az irányelvek lebegjenek szemünk előtt, amikor a múzeum munkakörének megújíthatóságát, feltámadását kívánjuk az emlékezésnek szánt ez ünnepélyes pillanatban. A szakszerű vezetést – jól emlékezünk rá – a legfelsőbb helyen is ismételt elismeréssel honorálták, amikor Ófelsége I. Ferdinánd román király ismételt legmagasabb látogatásaival¹⁸ tüntette ki a múzeumot. Szakszerűség nélkül alig képzelhető el a feltámadásnak az a formája, melyről fennebb szólottunk. PRUS az öreg Ramszesz fáraónak ilyenféle tanácsot ad a szájába fia számára: „Édes fiam! mikor birodalmam beutazod, hogy meggyőződj annak állapotáról, legyen nyitva a szemed mindig, mint a halnak, és hegyezd a füled, mint az okos számár.”¹⁹ A szakszerűség ezeknek az elveknek betartása mellett pár hét alatt testet ölthet, ha alkalma van az illetőnek szakszerű ásatások megfigyelésére és tanulmányozására ennyi idő odaadó lélekkel fordítani. – A fiatal, tettekre kész erő ma még nem áll a múzeum rendelkezésére, mert a már megérett gyümölcs váratlanul, hamar pusztult el. E pusztulás nyomán támadt úr betöltésére még idő sem volt, hisz az apát – akiről ma emlékezünk – a fia, LÁSZLÓ Jóska mint kész, meglett ember csak most követte az elmúlásba. A mutatkozó úrrát tehát senkit sem terhel felelősség. – Érzem gyöngeségemet, amikor a megújíthatóság szükségességének hangoztatására és az odavezető legrövidebb és legbiztosabb út megjelölésére vállalkoztam. A helyzet kényszere alatt azonban el kellett hangzódjon az őszinte, baráti szó, ha mégoly erőtlen volna is az.

Mélyen tisztelt ünneplő Közönség! Az elismerés, az őszinte hála legnagyobb mértékével illetük dr. LÁSZLÓ Ferenc emlékét. Róla való megemlékezésünk teremjen új, látható munkaerőt: az ő munkássága nyomán a lelkek mélyén itt-ott szunnyadó csíra hadd öltönn testet, támadjon minél előbb méltó utóda a múzeumi eszmét jó kedvvel, ambícióval, lelkesedéssel, benső szeretettel felkaroló egyéniség személyében, hogy lehessen – minél előbb – e múzeum ősrégészeti osztályának is tárgyi megújíthatósága, legyen alkalma kimeríthetetlen emanáló erő gyűjtésére, tartalékolására. A nagyközönség intellektuális és földet, erdőt művelő osztályát éppen úgy, mint az iparos elemét, ez ünnepélyes pillanatban arra kérem, sohase feledje el, hogy ennek az intézménynek, mely közös

mindnyájunké, ennek a mázas torony által szimbolizált korpusznak végeredményben ők a tapogató szervei, ne feledjük, hogy az ő éberségük, leleteket bejelentő készségük nélkül a legodaadóbb szakférfit munkálkodása sem eredményezhet megújítást, feltámasztást. Mennél érzékenyebbek a vértágok, annál több munkája akad a központi idegrendszernek, annál intenzívebben fejtheti ki képességeit. Erre az együtt- és összefüggésre kívánom a LÁSZLÓ Ferenc emlékének szánt ünnepélyes alkalommal Isten segítő erejét és áldását. –

Kísérő jegyzetek KOVÁCS István LÁSZLÓ Ferencről frott megemlékezéséhez

1. Az „ürge” minden bizonnyal az uzoni születésű ERDÉLYI Lajos (1871–1932) volt, aki LÁSZLÓ Ferencel együtt indult el Sepsiszentgyörgyről, hogy a kolozsvári Református Kollégiumban folytassa tanulmányait. Együtt érettségiztek 1892-ben. Tudósként főleg a magyar (mindenek előtt a székely) nyelvjárások kutatásával vált ismertté. Rövid méltatása: KÖNYA Ádám, **A Mikóbból indultak...**, Sepsiszentgyörgy, 2000, 30.
2. LÁSZLÓ Ferenc 1899 január 3-án kötött házasságot BODOR Idával, BODOR Antal kolozsvári jogász, református egyházkerületi titkár leányával. 1900-tól 1914-ig hét gyermekük született: Kálmán (1900–1996), József (1902–1932), Dezső (1904–1973), Ida (1906–1969), Ferenc (1910–1992), Zoltán (1912–1944), Endre (1914–1964). „VI. László” ezek szerint Zoltán volt, aki jogi tanulmányait megszakítva újságíró, a *Brassói Lapok* munkatársa, majd a *Székely Nép* felelős szerkesztője lett. Lásd: **Romániai Magyar Irodalmi Lexikon** (főszerkesztő: DÁVID Gyula), 3, Bukarest, 1994, 342.
3. Tanári munkásságáról lásd: DEBRECZI Sándor, **Dr. LÁSZLÓ Ferenc, a pedagógus**. Múzeul Sf. Gheorghe – Sepsiszentgyörgyi Múzeum. Studii și Comunicări – Tanulmányok és Közlemények, 1973, 153–165; uő., **A pedagógus**. In: LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány. Válogatott írások**. LÁSZLÓ Attila gondozásában és előszárával, Kriterion, Bukarest, 1978, 46–55.
4. „Az egyetemi katedra mellől...” IV. éves hallgatóként, az 1895–1896. egyetemi évben LÁSZLÓ Ferencet megbízták a KANITZ Ágost professzor vezette növénytan tanszék tanárségéi teendői egy részének ellátásával. Miután végzett, 1896. június 23-án kinevezik tanárségének. Az 1896–1897. tanévben a növénytan intézet és a botanikus kert új igazgatója, ISTVÁNFFY Gyula mellett dolgozott, aki az év végén kiállított szolgálati bizonyítványban így jellemezte LÁSZLÓ Ferenc tevékenységét: „...úgy a laboratóriumi teendők, mint a kert rendezése, a könyvtár beajstromozása, valamint a tudományos megadmitratív munkálatok körül legnagyobb megelégedésemre segédkezett.” Ám a szülőföld vonzása erősebbnek bizonyult, s professzora megbotránkozására LÁSZLÓ Ferenc lemondott az ígertes egyetemi pályáról; 1897 őszétől már a Székely MIKÓ Kollégiumban tanított.
5. Az eredeti megfogalmazásban: ariusdi. 1935-ben betiltották a magyar helységnevek használatát, és mivel az előadások szövegét be kellett mutatni a hatóságoknak előzetes engedélyeztetés véggett, a szerző habozott.
6. Első megfogalmazásban ez a mondat így szerepel KOVÁCS István kéziratóban: „Az egyetlen, amiben előnyben voltam vele szemben, hogy az este folyamán előlívhatam, ellenőrizhettem napközben eszközölt fényképfelvételeimet. Ő, ha kiinn maradt, ezt nem tehetze meg.” A pontositást azért tartottuk szükségesnek, mert tanúsítja, hogy mind KOVÁCS István, mind LÁSZLÓ Ferenc milyen fontosságot tulajdonított már a század elején a fényképezésnek, mint az ásatási dokumentáció elengedhetetlen részének. Az 1907–1912 közötti erdsi ásatásokról szóló beszámolójában a következőket olvashatjuk: „Az ásatások alkalmával felszínre került tárgyakon kívül az ásatás anyagához tartoznak még a különböző objektumokról a helyszínen készített fényképfelvételek, alaprajzok, met-

szetek és egyéb rajzok. Az ásatások anyagának előbbi számszerző kimutatásában a fényképfelvételek után készített lenyomatok szintén benne foglaltatnak. Az egész idő alatt összesen 92 fényképfelvélet készítem.” Lásd: LÁSZLÓ Ferenc, **Ásatások az erdsi őstelepen**. Dolgozatok – Travaux, 1914, 285. Felvételei ma is megállják helyüket. „A fényképezés adta lehetőségek olyan mértékű kihasználása figyelhető meg nála, amelyen sok vonatkozásban még a mai kutatás sem lépett túl” – állapítja meg egyik méltatója (CSORBA Csaba, **PÓSTA Béla régészeti iskolája és a „Dolgozatok”**. A Debreceeni Déri Múzeum Évkönyve 1969–1970 [1971], 131.) LÁSZLÓ Ferencet mindenképpen a hazai tudományos fényképezés egyik úttörőjének tekinthetjük. „Néprajzi felvételekre és más múzeumi célokra beszerezteünk egy jobb fajta állványos fényképező készüléket” – írja egy korai beszámolójában (lásd: *Székely Nemzet*, Sepsiszentgyörgy, 1903. 5. sz.). A Székely Nemzeti Múzeum fényképtára ma is őrzi LÁSZLÓ Ferenc számos dokumentum értékű felvételét. Lásd: FÓRIS Pál, **Fototeca Muzeului din Sf. Gheorghe – A sepsiszentgyörgyi múzeum fényképtára**, Sepsiszentgyörgy, é.n., passim.

7. Az 1908-ban rendezett országos régészeti tanfolyam keretében az akkori Magyarország múzeumaiból összesereglett társaival együtt LÁSZLÓ Ferenc is megtekintette MÁRTON Lajos ásatásait a Tiszamenti Törszeg határában fekvő „Lapolashalom” bronzkori településén, ahol megismerkedhettek egy jobb fajta állványos fényképező készülékkel, a tell típusú telep feltárásának megszervezésével, módszereivel. A tanfolyamról lásd: PÓSTA Béla, **Régészeti tanfolyam az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárában**. *Erdélyi Múzeum*, 1908, 228–237. A moldvai (Iasi megye) Cucuteni falu határában fekvő festszt kerámiai településén LÁSZLÓ Ferenc nem járt – nem járhatott. Itt Hubert SCHMIDT berlini régészprofesszor (1864–1933) végzett ásatásokat 1909–1910-ben, amikor országhatár választotta el Erdélyt és Oromániát. A két régész azonban ismerte egymást és tapasztalataikat is kicserélték. Hubert SCHMIDT PÓSTA Béla kíséretében már 1908-ban ellátogatott Sepsiszentgyörgyre. Tanulmányozta a múzeum anyagát és kívánságára szeptember 26–27-én ásatást is végeztek Erdsődn. LÁSZLÓ Ferenc beszámolójában megírja, hogy a látogatás során SCHMIDT és PÓSTA „az ásatások tovább folytatására vonatkozólag jelentős útbajgazatásokkal szolgáltak.” (Lásd: **Jelenítés a Székely Nemzeti Múzeum 1908–1909. évi állapotáról**, 18, 39.) 1909 novemberében H. SCHMIDT újra ellátogat Sepsiszentgyörgyre. Ez alkalommal a Málnásfürdő melletti Füvenyestetőn fekvő őstelepet tekint meg és végeznek próbasátást Julius TEUTSCH brassói amatőr régész társaságában (lásd: uo., 19). ROSKA Márton, a német tudós látogatásait és benyomásait kommentálva megjegyzi, hogy „dr. Hubert SCHMIDT, a berlini egyetem magántanára, ki az ásatásokat láta, mondotta, hogy különb munkát nyugaton se végeznek” (*Erdélyi Múzeum*, 1911, 149–150). Amikor 1913 tavaszán LÁSZLÓ másik fél hónapos tanulmányutat tett Németországban és Ausztriában, alkalma volt megismerni Hubert SCHMIDT közvetlen cucuteni-i leleteit is a berlini Museum für Völkerkunde régészeti gyűjteményében. Lásd: **Jelenítés a Székely Nemzeti Múzeum 1913. évi állapotáról**, 23–24; LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány...**, 22, 92.
8. Első megfogalmazásban a mondat így hangzik: „...milyen előnyököt biztosít e tekintetben egy eleve hosszú lefolyásúnak ígérkező ásatás, pl. egy több kultúrretegű lakóhelyen, mint amilyen a tiszék-hegyi is...”
9. LÁSZLÓ Ferenc az erdsi őstelepen hét, római számokkal felülíról lefelé jelölt kultúrreteget különböztetett meg. Ezek váltakozóan ún. terramare- és szuvat-rétegek. A terramare-rétegek főként az idővel felhalmozódó hulladékokból, a szuvat-rétegek pedig a tönkrement agyagépítmenyek (főként lakóházak) átégett tapaszatából alakultak ki. A legfelső (I), ún. felső-humusz réteg emlékeit, a festszt kerámia műveltségétől elkülönítve, konvencionálisan B-kultúrának nevezte és „a kőkorból a bronzkorba átmenő időbe, az úgynevezett kő-bronzkorba” sorolta. (Ezt a kultúrát ma Schneckenberg műveltségének nevezik és a korai bronzkorba keltezik.) Az alsó hat (II–VII) réteg (melyet LÁSZLÓ Ferenc kezdetben három, később négy települési szinttel azonosított, az Erds-Cucuteni-Tripolje jellegű festszt kerámia műveltségét képviseli. Ezt konvencionálisan A-kultúrának nevezte, és máig helytállóan a kő-rézkorba (chalkolitikum, aeneolithikum) sorolta, „miután abban kerül elő először a réz, de még szintén neolitikus kori”. Lásd: LÁSZLÓ Ferenc, **Háromszék vármezei praemykenai jellegű telepek**. *Dolgozatok*, 1911, 175–259; uő., **Les types des vases peints d’Ariusdi (Erds)**. *Dacia*, I, 1924 (1927), 1–27; uő., **Táj és tudomány...**, 81–82, 189–190.

10. [Vasile PÁRVAN], *Nécrologe, Dacia*, I, 1924 (1927), 368. Lásd még: LÁSZLÓ Attila, **Vasile PÁRVAN levele LÁSZLÓ Ferenc halálára**, *Korunk*, 1969, 12. sz., 1864–1865.

11. LÁSZLÓ József, LÁSZLÓ Ferenc második fia (1902–1932) édesapja nyomdokába lépett, úgy is, mint a Mikó Kollégium természetrajz-szakos tanára, s úgy is, mint a Székely Nemzeti Múzeum öre. LÁSZLÓ Ferenc méltó utódát látták benne, ám tehetsége nem bontakozhatott ki. Alig 30 éves korában önkézzel vetett véget életének. Munkásságának rövid méltatása: KÓNYA Ádám, **A MIKÓból indultak...**, Sepsiszentgyörgy, 2000, 63–64.

12. KOVÁCS István megállapítása némi pontosításra és kiegészítésre szorul. A Székely Nemzeti Múzeum első öre a CSEREY-gyűjteményt addig gondozó VASADY NAGY Gyula volt. 1881-ben, VASADY halála után a Magyar Nemzeti Múzeum szakképzett régész-munkatársa, NAGY Géza (1855–1915) lett a Székely Nemzeti Múzeum múzeumöre. Munkatervében világosan megfogalmazta, hogy a múzeum „elsősorban is arra van hivatva, hogy a székelyekre vonatkozó mindennemű emlékek tárháza legyen, éspedig nemcsak vásárlás, hanem rendszeres ásatások útján” (lásd: CSUTAK Vilmos, **A Székely Nemzeti Múzeum alapítása és gyűjteményeinek ötvenéves fejlődése. Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára**, Sepsiszentgyörgy, 1929, 14). Terveit, főképp anyagiak híján nem valósíthatta meg maradéktalanul, de közleményeivel, a *Székely Nemzeti Múzeum Értesítője* első két kötetének (1890, 1891) kiadásával felkeltette a tudományos körök érdeklődését a fiatal intézmény iránt. Idevágó fontosabb munkái: **A Székely Nemzeti Múzeum őskori gyűjteménye**, *Archaeologiai Értesítő*, Budapest, 1882, 28–32; **A Székely Nemzeti Múzeum története**, *A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője*, II, 1891, 3–39; **A Székely Nemzeti Múzeum ismertetése**, *uo.*, 41–67. NAGY Géza 1890-ben visszatér Budapestre; átveszi a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti osztályának vezetését. Távozása után, 1890 szeptemberétől a MIKÓ Kollégium tanári karából választott két múzeumőr irányította a múzeumot. A KOVÁCS István is említette DOMJÁN István tizenegy esztendőn át, 1902-ben bekövetkezett haláláig látta el hűségesen feladatát. A másik múzeumőr személye azonban gyakorta évente változott, ami kedvezőtlenül befolyásolta a múzeum tevékenységét. A változás akkor következett be, amikor 1901-ben LÁSZLÓ Ferenc veszi át ezt a tisztséget és múzeumőr társaival (1907-ig ZAYZON Ferencsel, 1908-tól CSUTAK Vilmossal) együtt a múzeum odaadó munkatársai lesznek. Lásd: LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány...**, 15–16, további irodalommal. A „NAGY Géza idejében” szövegrész a gépelt kéziratban „NAGY Géza munkaidejében” formában szerepel.

13. A Múzeum 1928-ban, majd 1934–39-ben évente megszervezett székelyföldi kutatóútjait elsősorban BÁNYAI János geológus, részben pedig KÖNCZEY Gerő biológus szervezte. Az első út névleges vezetőjének valóban a nagy tekintélynek örvendő kolozsvári geológus SZÁDECCZYKY kérték fel, és ő haláláig lelkes támogatója volt az ügynek

14. Az első megfogalmazásban: Ardeal. Vö. 5. jegyzet.

15. Cottage-rendszer: a (főleg) néprajzi gyűjtemények különálló épületekben-parasztházakban, falumúzeum-szerűen történő bemutatása. A Múzeum skanzen-részlegét létrehozni a Csíki házat 1932-ben vásárolják meg és 1934-ben kerül tető alá, de a telket, ahová felállítják, már 1930-ban megvásárolják, KÓS Károly figyelmeztetésére. DIÓSZEGHY felajánlása, illetve adománya csak 1931-ben történik, de a múzeum fejlesztésében a legnagyobb gondot valóban a tülszűfolság beállta jelentette ezekben az években, ami a természetrajzi részleg esetében is megoldást követelhetett.

16. KOVÁCS István kéziratában itt egy kihúzott mondat következik: „L[ÁSZLÓ] F[erenc] mindkét iskolát kijárta, mielőtt ásatásait az erősi Tyiszk-hegyen megkezdte.”

17. Első megfogalmazásban „... sőt erkölcsi (és ha kell / indokolt esetben anyagi) támogatásban is...”

18. Ferdinánd király látogatásáról lásd: LÁSZLÓ Ferenc, **Táj és tudomány...**, 37. Lásd még TIBOLDI Zoltán közlését (*Romániai Magyar Szó*, 1996. február 17–18.) és LÁSZLÓ Attila kiegészítéseit (*uo.*, 1996. március 23–24.).

19. KOVÁCS István itt Boleslav PRUS lengyel író (1847–1912) **A fáraó** című regényére utal.

Köszönetnyilvánítás

A közlést az ARANY János Közalapítvány („Centrumok, 2001” program) támogatta. Ezúton is köszönjük.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve a megemlékezés szövegét, kötet szerkesztési szempontok indokolták. **Szerk. megj.**)

**Comemorare inedită despre
Francisc LÁSZLÓ din 1937**
(Rezumat)

Ștefan KOVÁCS (1880–1955), marele arheolog transilvănean, avea legături strânse cu Sf. Gheorghe, cu Muzeul Național Secuiesc de acolo, cu marii directori ai acestuia, Francisc LÁSZLÓ și Vilhelm CSUTAK. În 1937 Muzeul, intenționând să-i comemoreze pe cei doi, îl roagă pe Ștefan KOVÁCS să țină o prelegere despre LÁSZLÓ. Până la urmă comemorarea nu are loc și textul rămâne uitat în arhiva muzeului. Despre Francisc LÁSZLÓ este binecunoscut că lui i se datorează faima europeană a instituției, totuși, acest text inedit aduce noutăți semnificative. Consideră că metoda utilizată de savantul sântugheorghean se poate considera mai degrabă o școală aparte decât o preluare a metodei prestigioasei școli clujene de arheologie a lui Béla PÓSTA. Pe de altă parte se fac numeroase precizări, valabile și azi, vizavi de cauza muzeologiei, iar evaluarea rezultatelor interbelice ale Muzeului Național Secuiesc constituie de asemenea o noutate. **(Red.)**

**Unedited Commemoration about
Ferenc LÁSZLÓ
from 1937**
(Abstract)

The renowned Transylvanian archaeologist István KOVÁCS (1880–1955) was tightly bound to Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe, Romania), with the Székely National Museum there, with its famous directors, Ferenc LÁSZLÓ and Vilmos CSUTAK. In 1937 when the museum intended to commemorate the two, István KOVÁCS was asked to lecture about LÁSZLÓ. The commemoration did not take place and the text was left and forgotten in the archives of the museum. It is known about Ferenc LÁSZLÓ that the European fame of the museum is bound to his name, however this unedited text brings significant news. It is considered that the methods used by the man of science from Sepsiszentgyörgy may be rather seen as a processing of the methods of the famous school of archaeology of Béla PÓSTA (Kolozsvár/Cluj). On the other hand various statements were made, which are still valid today, regarding the aspects of museology and the evaluation of the results between the two World Wars of the Székely National Museum also represents news. **(Edit)**.

1. ábra Dr. LÁSZLÓ Ferenc (1873–1925)

LÁSZLÓ Ferenc
CSUTAK Vilmos

**A Székely Nemzeti Múzeum
igazgató-választmányának jelen-
tése a Múzeumok
és Könyvtárak Országos
Főfelügyelőségéhez a Múzeum
1915. évi működéséről
és állapotáról**

(A közlésről)

A Székely Nemzeti Múzeum első részletes-nyilvános igazgató-választmányi *Jelentése* az 1902-ben megjelent (III.) *Értesítőben* látott napvilágot, a LÁSZLÓ Ferenc-korszak velejárójaként, majd az 1914-essel bezárólag évente, önálló füzetekben jelentették meg, néhány száz példányban. Eddig úgy tudtuk, az 1915 tavaszán megjelent jelentés az utolsó, és a háború, majd a főhatalomváltással bekövetkezett változások következtében folytatásának is leghamarabb az 1935-ös jelentés 1936-ban kiadott füzetkéje tekinthető. A két világháború között a bukaresti román illetékes hatósághoz intézett jelentések szűkszavúbbak. A most közreadott 1915-ös jelentés a múzeumi irattárban lappangott, és valóban az említett sorozat utolsó darabjának tekinthető. Az 1916-ban összeállított iratot ugyancsak egyértelműen nyomdai megjelenésre szánták, de Románia 1916-os hadbalépésével, Sepsiszentgyörgy hadszínterré változásával erre már nem volt lehetőség. A harcok után a gyűjtemények legértékesebb részét evakuálják, az új, saját főépület évekig hadikórháznak van lefoglalva, az országgal együtt a Múzeum is háborúba süllyed. A jelentést a századelői jelentések meg-

késített lezárásaként tesszük közzé, tehát jegyzetanyag nélkül. Mindössze néhány olyan adalékra hívnánk fel a figyelmet előljáróban, mint a Múzeumban létrehozandó Székely Nemzeti Levéltár gondolatának felmerülése (az impériumváltás után ezek szerint nem egyszerűen alkalmi mentésként valósult meg), vagy hogy a költözés-berendezkedés háborús viszonyok miatti elhúzódása ugyan nem tette lehetővé a nagyközönség látogatását, de a kutatás lehetőségét most is biztosították. (B.H.)

*

Méltóságos Főfelügyelőség!

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum 1915. évi működéséről és állapotáról szóló jelentésünket a következőkben tesszük meg:

Az **igazgató-választmány** az 1915-ik év folyamán háromszor tartott gyűlést: március 27-én és június 21-én dr. SZENTKERESZTY Béla főispán, múzeumi elnök és okt. 10-én dr. DADAY Vilmos vm. főorvos, ügyvezető alelnök vezetése alatt. Március 27-én tárgyalta és elfogadta a múzeum 1914. évi működéséről és állapotáról a múzeumőrök által összeállított évi jelentést, az 1914. évi számadások megvizsgálásáról betervezett bizottsági jelentést; az 1914–15. évi állami segély bejelentése kapcsán felhasználási tervet készítet, s végül a fontosabb folyó ügyekben intézkedett.

Június 21-én **gr. APPONYI Albert** volt vallás- és közoktatásügyi miniszter múzeumi látogatása alkalmából gyűlt össze, hogy a múzeum gyűjteményeit, illetve a még raktárszerűen kezelt gyűjteménycsoportok válogatott darabjait erre a célra rendezett kiállítás keretében bemutassa, s egyúttal saját falai között is szíves köszönetet mondjon annak az államférfiúnak, ki az új múzeum felépítése körül mindenha elévülhetetlen érdemet szerzett az által, hogy az építés céljaira az 1906. évi állami költségvetésben 50 000 K, az 1908. évi költségvetésben pedig 100 000 K építési segélyt adományozott.

Október 10-én azért tartott gyűlést, hogy **dr. LÁSZLÓ Ferenc** múzeumőr feleségének váratlan elhunytá alkalmából kegyeletes intézkedéseket tegyen, s a megboldogult koporsója mellett testületileg adjon kifejezést annak a fájdalmas érzésnek, melyet a népes családja jövőjéért élő-haló jó édesanyának, s férje olda-

lán egyúttal hűséges munkatársunknak váratlan és tragikus halála váltott ki szívünkben.

Az **ügyvezető-tanács** gyűlést nem tartott, mert a múzeumőrök a múzeum folyó ügyeit az elnökséggel való megbeszélések alapján az egész év folyamán elintézhették.

Örömmel jelentjük egyúttal, hogy Igazgató-választmányunk és ügyvezető-tanácsunk kebelében változás az egész év folyamán nem történt.

Nem mulaszthatjuk el azonban, hogy meg ne emlékezzünk e helyen arról a másik közvetett veszteségről is, mely múzeumunkat régi nagyérdemű múzeumőrünknek, **NAGY Géza** Magyar Nemzeti Múzeumi igazgatóőrnek febr. 4-én bekövetkezett váratlan elhunytával érte. NAGY Géza 8 éven keresztül (1881–1889) soha nem lankadó buzgósággal állott múzeumunk bölcsője mellett, s ez alatt gyűjteményeink gazdag gyarapításával, ismertetésével és tudományos feldolgozásával elévülhetetlen érdemeket szerzett; 1889-ben történt eltávozása óta pedig a testestől-lelkestől magyar érzésű és gondolkodású igazi tudós meleg rokonérzésével csüngött mindig múzeumunk fejlődésén és annak a székeley kérdésnek és azoknak a székeley tudományos feladatoknak megoldásán, melyeknek lehető előbbre vitelét múzeumunk is hivatásának ismeri.

Kegyeeletes kötelességet teljesített azért igazgató-választmányunk, mikor a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójának, **br. SZALAY Imrénének** távirati tudósításából egykori kiváló munkatársának haláláról értesülvén, őszinte gyászának és mély fájdalomnak jeléül a múzeum ormára gyászlobogóját kitűzte, a megboldogult özvegye, özv. NAGY Gézáné, sz. ZAPHIRY Helén úrnő, valamint dr. SZALAY Imre igazgató és a múzeum tisztviselői kara előtt benső részvétét táviratilag kifejezte, márc. 27-én tartott gyűlése jegyzőkönyvében a megboldogult emlékét megörökítette, s a múzeum képtára számára arcképének megfestését elhatározta.

Évek óta elintézés alatt álló ügyeink állásáról a következőket jelentjük:

Az építés teljes befejezését, illetve a tervbetett **pótmunkák** végrehajtását és a **berendezési** ügy elintézését a háborúval járó rendkívüli viszonyok levétették a napirendről, az 1914-ik év folyamán tervbe vett új **szervezet** végrehajtásához szükséges államsegélyek ügyében felterjesztett kéréseink elintézéséről pedig nem kaptunk értesítést.

Ily viszonyok közt mindhárom nagy fontosságú ügy végleges elintézését s ezzel múzeumunk jövő fejlődésének biztos megalapozását csak a rendes viszonyok visszatérésétől remélhetjük.

Megemlítjük azonban, hogy a múzeum parkjában és udvarterén az 1914-ik évben megkezdett **befá-**

sítást tovább folytattuk. Ebből a célból Sepsiszentgyörgy város polgármesterétől és az állami erdészeti hivataltól nyert engedély alapján március és április hónapban a sepsiszentgyörgyi erdőből facsemeteket, bokrokat és élő sövénynek való apró ültetvényeket ásattunk ki, s azokat a megállapított tervszerint szintén házi munkával elültettük. Sajnos, a háborús viszonyok megakadályozták abban a régi szándékunkban, hogy a múzeum telkének és legközelebbi környékének a Székelyföldre nézve jellemző növényzettel való benépesítési munkáját mielőbb befejezzük.

Megemlítjük továbbá, hogy az **épitési munkák** egy és két évi jótállás alá eső részének utófelülvizsgálatát **MALMOS Andor** főmérnökkel ápr. 27-én elvégeztük, s a helybeli államépitészeti hivatal utasításait a hiányok pótlása végett az építés-vállalkozókkal közöltük. A főtornyunk és az északi szárnyépület fedelén a nov. 18-i szokatlanul erős szélvihar által okozott cseréprongalódásokat kijavíttattuk és hasonló rongálások kikertülése végett a toronyfedél alját a szélhatás kizárása céljából bedeszakáztattuk. Ezt azért hangsúlyozzuk, mert ez a körülmény is bizonyítja, hogy az új épület jó karban tartása fenntartási költség sűrűsös biztosítását követeli meg. Főépületünkön kívül a világításra és motorhajtásra szolgáló **villamos berendezésünk** és **vízvezetéki hálózatunk** is állandó gondozást és javítgatást igényel, s e villamos berendezésünknek s főleg villanymotorunknak az év folyamán ismételten szükségessé vált megjavítása máris jelentékeny összeget emésztett fel, s nyomatékosan figyelmeztetett arra, hogy ha a múzeum állandóan zavartalan világításának biztosításáról és vízszükségletének kielégítéséről gondoskodni kívánunk – mi már csak tűzbiztonsági szempontból is kötelességünk –, akkor minél előbb gondoskodnunk kell villamos berendezésünk szakszerű felülvizsgálatáról, és intézkednünk kell házi vízvezetékünknek a városi vízvezetéki hálózatba való végleges bekapcsolásáról.

Villamos berendezésünk minőségi és szakszerű felülvizsgálatára különben a m. kir. kereskedelemügyi minisztériumot még 1914. évi febr. 25-én 176. sz.a. kelt felterjesztésünkben kértük, s nevezett minisztérium 20012/V. sz.a. kelt leirata szerint a postais és távirat főfelügyelőséget utasította is a felülvizsgálat megejtésére. Mivel azonban a főépület felülvizsgálati költségeit hordozó vallás- és közoktatásügyi minisztérium ezt a felülvizsgálati költséget még akkor sem volt hajlandó fedezni, mikor erre irányuló kérésünket a Méltóságos Főfelügyelőség 300-1914. sz.a. pártoló ajánlattal terjesztette föl, azért e feltétlenül végrehajtandó felülvizsgálat költségeiről igazgató-választmányunk fog gondoskodni, annyival inkább, mert e költségek fedezése 714-1914. sz. leirata szerint a Méltóságos Főfelügyelőségnek sem áll módjában.

Gyűjteményeink elhelyezésében változás nem történt.

Rendezési munkának előrehaladásáról és a múzeum vagyoni állapotáról jelentésünk végén emlékezünk meg.

Itt csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy fenntartó hatóságaink és a Méltóságos Főfelügyelőség, illetve a vallás- és közoktatásügyi minisztérium anyagi támogatása mellett a folyó évben is a székelyföldi **pénztintézetektől s Háromszék vármegye néhány községétől** nyertünk anyagi segítséget.

A székelyföldi pénztintézetekhez fenntartási segélyért 20-1915. sz. a. jan. 10-én intéztünk kérést.

A beérkezett adományok a következők:

1. Az Agrár Takarékpénztár Sepsiszentgyörgyi Fióktintézetétől 25 K;
2. A Baróti Takarékpénztár r.-t.-tól (Barót) 25 K;
3. A Háromszéki Takarékpénztártól (Sepsiszentgyörgy) 50 K;
4. A Kézdivásárhelyi Takarékpénztártól (Kézdivásárhely) $50 + 50 + 4.17 = 104$ K 17f;
5. A Kovásznai Takarékpénztártól (Kovászna) 50 K;

6. A Sepsisárkosi Takarékpénztártól (Sepsisárkos) 10 K.

összesen: 264 K 17 f.

Megjegyezzük itt, hogy a Kézdivásárhelyi Takarékpénztártól kiutalt és beérkezett segélyösszegben a folyó évi 50 K mellett az 1914-ik évre adományozott 50 K s annak időközi kamata is benne van.

A Háromszék vármegye **községeihez** 529-1914. sz. a. intézett kérésünk alapján a folyó évben beérkezett segélyek a következők:

I. A Kézdi járásból:

1. Kézdiálmástól (1914-re 10 K és 1915-re 10 K) összesen 20 K;
2. Lécfalvától (1915-re) 10 K;
3. Maksától (1915-re) 5 K;

II. Az Orbai járásból:

1. Palpolcztól (1915-re) 5 K;
2. Zágontól (1915-re) 10 K;

III. A Sepsi járásból:

1. Árkostól (1915 évre) 10 K;
2. Kököstől (1914-re 5 K és 1915-re 5 K) = 10 K;
3. Magyarbodzától (1915 évre) 10 K;
4. Mikóújfalutól (1915-re) 5 K;
5. Sepsisbükszádtól (1915 évre) 5 K.

összesen 90 K.

Itt említjük meg pótlólag, hogy Gelence község 1915. dec. 29-én kelt hivatalos értesítése szerint 1914. évi máj. 21-én 40 jegyzőkönyvi sz. a. hozott határozatával 50 K egyszersmindenkori segélyt szavazott meg. Ez a segély azonban még nem érkezett be pénztárunkba.

Gyűjteményeinket vásár, letét és ajándék útján gyarapítottuk.

E gyűjtemények általános gyarapodásáról a következőket jelentjük:

Az 1915. évben a gyarapodás a következő:

1. Könyvtárnál: 12 642 db.
2. Régiségtárnál: 898 db.
3. Néprajzi gyűjteménynél: 37 db.
4. Képzőművészeti gyűjteménynél: 210 db.
5. Természettudományi gyűjteménynél: 359 db.

A gyűjtemények törzanyagának állománya az 1915. év végén: 1. Könyvtárnál 83 660 db. 2. Régiségtárnál: 27 415 db. 3. Néprajzi gyűjteménynél: 6042 db. 4. Képzőművészeti gyűjteménynél: 699 db. 5. Természettudományi gyűjteménynél: 13 107 db.

Az 1914. év első felére kiutalt 1600 K könyvtári rendkívüli államsegély, az 1913. évről áthozott 45.66 K éremtári államsegély-maradvány, továbbá a segéderők díjazása és haszonbér címén 1913. évben kiutalt államsegélyekből az 1914. évre áthozott 237 K 52 f maradvány felhasználásáról szóló elszámolásunkat 1915. évi márc. 27-én 127. sz. a. terjesztettük fel s a Méltóságos Főfelügyelőség elszámolásainkat 386. sz. a. 1915. nov. 8-án kelt leirata szerint jóváhagyólag tudomásul vette, s egyúttal a felmentvényt megadta.

Az 1914-ik év második s az 1915-ik év első felére az 1914–15-ik évi állami költségvetés keretében kiutalt 2500 K államsegélyről s annak felhasználásáról a következőket jelentjük:

A Méltóságos Főfelügyelőség 1914/15. évi állami javadalmának tetemes részét a háborús helyzetből kifolyólag az államkincstár rendelkezésére visszabocsájtván, a felügyelete alá rendelt intézeteket s így múzeumunkat is csak redukált mértékben, s csupán a nélkülözhetetlenek felismert kiadások fedezésében segíthette.

Igazgató-választmányunk 52. sz. a. 1915. jan. 27-én kelt leiratában azért arról értesítette, hogy a múzeum gyűjteményeinek állami segélyezése céljából 2500 K segély kiutalása iránt tett a vallás- és közoktatásügyi minisztérium elé javaslatot.

Örömmel és hálás köszönetünk kifejezése mellett jelentjük, hogy nevezett minisztérium ezt a 2500 K rendes gyarapítási segélyt 11971-1915/III. sz. a. 1915. évi június 11-én kelt rendeletével a sepsiszentgyörgyi m. kir. adóhivatalnál múzeumunknak kiutalta.

Igazgató-választmányunk ezt az összeget 128-1915. sz. a. felterjesztett utasítása értelmében használta fel.

Erről szóló elszámolásunkat 115-1916. sz. a. terjesztjük fel. Ennek főbb adatai a következők:

1. A Könyvtárnál elszámoltatott 892.10 K;
2. A Régiségtárnál elszámoltatott 438.27 K;
3. A Néprajzi gyűjteménynél elszámoltatott 145.– K;

4. A Természetrzaji gyűjteménynél elszámoltott	160.– K;
5. A gyűjtemények rendezésénél felhasznált segédanyagok díjazása címén	866.– K;
összesen:	2501.37 K.

I. Könyvtár és levéltár

A könyvtár és levéltár gyarapodása általában öröndetesnek, sőt szerény anyagi viszonyaink között gazdagnak is mondható.

E gyarapodás részben vásár, részben letét és ajándékozás eredménye.

Vásár útján szerezte meg a múzeum néhai elnökének, **GÖDRI** Ferenc alpolgármesternek könyvtárát és levéltárát, hogy falai között ezzel is emléket állítson annak a derék székely írónak, ki a székelység történetére vonatkozó könyveket és különösen Sepsi-szentgyörgy város múltjára vonatkozó okleveleket jóformán gyermekkorá óta gyűjtötte, s azzal a haláláig ápolott gondolattal tanulmányozta, hogy múzeumi segédforrásaink felhasználásával várva várt nyugalmazása éveiben szülővárosa oklevéltárát kiadja s ennek alapján történetét is megírja.

Múzeumunk e gyűjtemény megszerzésével csak kötelességét teljesítette annak a férfinak emlékével szemben, ki veleszületett kulturális érzékével hosszú időn át munkálta múzeumunk érdekeit, de kegyeletes kötelességet teljesített egyúttal özvegy **GÖDRI** Ferencné is, amikor múzeumunk hivatása és jövője iránt táplált meleg érzésétől vezetve néhai férjének e mindig szeretettel és féltéssel övezett gyűjteményét múzeumunk tulajdonába bocsátotta, s ezzel annak együttmaradását biztosította.

E vásár útján igazgató-választmányunk egyúttal azt a múlt évi jelentésünkben tett ígéretét is teljesítette, hogy az 1914-ik év első felére szikuliak beszerzésére nyert könyvtári rendkívüli segélynek ideiglenesen más könyvtári anyag beszerzésére fordított részét vissza fogja pótolni, illetve a jelzett célra fogja felhasználni.

Mert a múzeum most oly könyvtári anyagnak jutott a birtokába, mely kevesebb értékű, de közközben forgó, s azért szükséges modern műveken s néhány idegen nyelvű és külföldi nyomdai terméken kívül értékes régi magyar műveket s a múzeum hivatása szempontjából még értékesebb régi székely műveket is tartalmaz, s éppen azért a könyvtár különben is nagybecsű régi magyar és székely gyűjteményének értékes gyarapodását jelenti.

E művek közül általános tájékoztatásul csak egy-néhányat kívánunk e helyen megemlíteni. Megemlítjük pl. a külföldi kiadások közül Joannes CALVINUS: **Institutio totius christ. religionis** c. művének gen-

ovai, 1550. évi kiadását, a **Respublica et status regni Hungariae** c. művet (Ex officina Elzeviriana, 1634), KRECKWITZ: **Totius principatus Transylvaniae accurata descriptio**ját (Nürnberg und Franckfurt 1688).

A régi magyar kiadások közül értékesebbek pl: **Menyország kinyitott egyetlen egy szoros kapuja**. Váradon, 1556; G. KATONA István: **Titkok titka**. Gyulafejevárárt, 1645 és a **Váltság titkának** második volumenje, Váradon, 1647, a **Váltság titkának** negyedik része, SELYEI BALOG István: **Temető kert**, Váradon, 1655; PÓSAHÁZI János: **Igazság istápjia**, Sárospatak, 1669; **Confessio et expositio fidei christianae** etc. Kolozsvárat, 1679; GYÖNGYÖSI István: **Porából megéledt Phönix** etc., Lőcsén, 1693; PÁZMÁNY Péter: **Predikációk**, Nagyszombat, 1695; PÁPAI PÁRIZ F.: **Pax crucis** etc., Kolozsvárat, 1710.

Az újabbak közül: BOD Péter **Szent Heortokratese, Szmirnai Szent Polikarpusa, Lexikona, Synopsis iuris connubialis** stb., KÁLLAI: **Históriai értekezése**, Nagyeneden, 1829; BÖLÖNI FARKAS S.: **Utazás Északamerikában**, Kolozsvár, 1834; GÁL Sándor: **A pestvárosi nemzeti őrsereg szolgálati szabályzata**. Pest, 1848. Továbbá IPOLYI Arnold: **Magyar mithologia**, Pest, 1841; KRIZA János: **Vadrózsák**, Kolozsvár, 1863; ORBÁN Balázs: **A Székelyföld leírása**, 1–6 k. Pest, 1868–71; DÓSA Elek: **Erdélyhoni jogtudomány** I–III. k., Kolozsvár, 1851 stb. ...

E nagyobb összeget képviselő vásáron kívűl oly művek folytatolagos megszerzésével is gyarapítottuk könyvtárunkat, melyekre gyűjteményeink feldolgozásánál van szükségünk, vagy amelyeknek megszerzését múzeumunk hivatása elodázhatatlan kötelességünk tette.

Évek óta járó folyóirataink előfizetési díjára és könyvkötésekre is jelentékeny összeget fordítottunk.

A Méltóságos Főfelügyelőség **állami letétül** a következő műveket kötötte meg: 1. Mint a vallás- és közoktatásügyi minisztérium állami letétjét: SCOEN Arnold: **Francesco BARBIERI Sfrisato**. Budapest, 1914. c. művét és 2. mint a saját letétjét: a) a GONDA Béla szerkesztésében megjelenő Magyar Adria Könyvtár 1–6 füzetét. – 1. GONDA Béla: **A tengeraltjáró hajók** (1–3 füzet) Budapest, 1915; 2. dr. SZABÓ László: **MAGYAR Balázs hadjárata Veglia szigetén**. Budapest, 1915; 3. dr. CHOLNOKY Jenő: **A földközi tenger és kijárói**, Budapest, 1915; 4. dr. MÁRKI Sándor: **Magyar uralom az Adrián**. Budapest, 1915; b) MELLER Simon: **Az ESTERHÁZY Képtár története** (Budapest, 1915) művet.

Szintén a Méltóságos Főfelügyelőségtől kapta könyvtárunk a következő ajándékokat: 1. Mint szerző

ajándékát: dr. RAJNÍK Béla: **Az Ausztriától való gazdasági különválás nyomán várható alakulások. Az önálló vámtérület hatásai Magyarországon mezőgazdaságára, iparára és kereskedelmére** (Budapest, 1909) művet; 2. **Magyar Minerva, a magyarországi Múzeumok és Könyvtárak címkönyve**, V. K., 1912–1913, Budapest, 1915; 3. Mint dr. SZTRIPSZKY Hiador ajándékát: dr. RUDNICKYJ István: **Ukraina és az ukrainaiak Magyarország oroszföldi barátai**, Budapest, 1914 (2 pld.); 4. MIHALIK József: **Múzeumi és Könyvtári Értesítő**, 1915. évf., Budapest, 1915; 5. dr. GULYÁS Pál: **Magyar Könyvszemle**, 1915. évf., Budapest, 1915.

A többi **ajándékozók** sorából jölesik még külön kiemelniünk a Műemlékek Országos Bizottságát, melynek elnöke br. FORSTER Gyulának a bizottság kiadványa gyanánt megjelenő **Magyarország műemlékei** c. mű idáig megjelent 3 kötetét, és másrészt az Országos Magyar Gazdasági Egyletet, melynek igazgatósága a *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* I–XII. évfolyamát ajándékozta könyvtárunknak.

Nagyobb ajándékokkal gazdagították még könyvtárunkat özv. GÖDRI Ferencné (133 db.) és MÉLIK István takarékpénztári tisztviselő, ki 220 db.-ból álló, s főleg értékes modern jogi műveket magába foglaló könyvadománnyal gyarapította éppen ily művekben feltűnően szegénynek mondható könyvtárunkat; végül SZABÓ Margit (Kézdivásárhely), ki a pákái GÖRÖG Róza-féle hagyatékából származó s KOVÁCS Gyula pákái igazgató-tanító útján még az 1914. év folyamán beküldött 185 db.-ból álló gyűjteményt, melynek régi halotti beszédekből álló csoportja értékeesebb, a folyó évben ajándékol engedte át múzeumunknak.

A többi **ajándékozók** a következők:

Állami nyomda, Budapest (140 db.), BARABÁS SAMU Papolc (12 db.), Baróti m. kir. állami polg. fiúiskola Igazgatósága (1 db.), Bácsodbodrog vármegyei Történelmi Társulat múzeuma, Zombor (6 db.), Budapest székesfőváros tanácsa közoktatási ügyosztálya (2 db.), BODOLA Ödön tanuló, Sepsiszentgyörgy (2 db.), *Csik vármegye* szerkesztősége, Gyergyószentmiklós (1 db.), CSUTAK Vilmos, Sepsiszentgyörgy (9 db.), Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat múzeuma, Temesvár (1 db.), dr. DIÉNES Ödön, Kézdivásárhely (1 db.), *Erdészeti Kísérletek* szerkesztősége, Selmeczbánya (1 db.), *Erdővidék* szerkesztősége, Barót (1 db.), M. kir. Földtani Intézet Igazgatósága, Budapest (2 db.), *Független Székelység* szerkesztősége, Sepsiszentgyörgy (1 db.), GÁBOR Pál, Sepsiszentgyörgy (1 db.), *Genealógiai Füzetek* szerkesztősége, Kolozsvár (1 db.), GYÁRFÁS Jenő, Sepsiszentgyörgy (1 db.), Győr szabad kir. város taná-

csa (2 db.), HADNAGY Zoltán, Dálnok (2 db.), HAJÓS Imre, Sepsiszentgyörgy (1 db.), Háromszéki Takarékpénztár Sepsiszentgyörgy (1 db.), Háromszék vármegye Alispáni Hivatala (2 db.), Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat múzeuma, Déva (1 db.), Képviselőház Kiadóhivatala, Budapest (24 db.), Kézdivásárhely, rendezett tanácsú város (1 db.), Kézdivásárhelyi m. kir. áll. polg. fiúiskola Igazgatósága (1 db.), Kézdivásárhelyi m. kir. áll. polg. leányiskola Igazgatósága (1 db.), Kézdivásárhelyi m. kir. áll. elemi fiú- és leányiskola Igazgatósága (1 db.), KICSÍ Zsigmond, Szemerja (1 db.), KICSÍ Zsigmondné, Szemerja (1 db.), Komárom vármegyei Városi Múzeumegyesület múzeuma, Komárom (1 db.), Központi Statisztikai Hivatal, Budapest (1 db.), dr. LÁSZLÓ Ferenc, Sepsiszentgyörgy (90 db.), LISZTER Zsigmond, Sepsiszentgyörgy (1 db.), LUDVIG Gyula, Sepsiszentgyörgy (2 db.), Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége, Budapest (2 db.), Magyarországi Kárpátgyűjtemény, Poprád (1 db.), MÁTHÉ Dénes, Sepsiszentgyörgy (5 db.), NEMES Herman, Réty (3 db.), PETRÁS György, Sepsiszentgyörgy (1 db.), ROEDIGER Lajos, Kovászna (12 db.), Segesvári m. kir. állami polg. leányiskola (1 db.), Sepsijárási főszolgabírói hivatal (1 db.), Sepsiszentgyörgy r.t. város (26 db.), Országos Magyar Iparművészeti Társulat, Budapest (1 db.), Országos Szabadoktatási Tanács, Budapest (1 db.), SZABÓ Sámuel könyvnyomda, Kovászna (9 db.), dr. SZÁSZ Izsákné, Sepsiszentgyörgy (1 db.), SZENTGYÖRGYI Dénes, Marosvásárhely (1 db.), Székely Mikó Kollégium, Sepsiszentgyörgy (3 db.), *Székely Nép* szerkesztősége, Sepsiszentgyörgy (1 db.), *Székely Ország* szerkesztősége, Székelyudvarhely (1 db.), Udvarhely vármegye Alispáni Hivatala, Székelyudvarhely (1 db.), a Veszprém Vármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegyesület, Veszprém (1 db.), VÉGH Erzsébet, Sepsiszentgyörgy (1 db.), ZÁGONI Dezső, Barátos (2 db.).

E kimutatásban szerepelnek azok a háborús nyomtatványok és egyéb nyomdai termékek is, melyek 232 s.z.a. Háromszék, Csik és Udvarhely vármegyék alispánjaihoz és 310 s.z.a. a székelyföldi nyomdákhoz intézett megkereséseink alapján küldettek be könyvtárunkba.

Levéltárunk

gyarapodásából elősorban az özv. GÖDRI Ferencnéől néhai férje hagyatékából megvásárolt levéltári anyagot kell kiemelniünk.

E gyűjtemények nagyobb része közvetlenül vagy közvetve Sepsiszentgyörgy város és vidéke történelmére vonatkozik, s megszerzése annál örvende-

tesebb múzeumunkra és Sepsiszentgyörgy városára nézve, mert a városnak régi levéltára egyáltalán nincs. A középkori és 16. sz.-beli okmányok már az 1658. és 1661. évi török-tatár dúlások alkalmával elpusztultak, az újabb levéltári anyag pedig egy 1736. évi táblai átirat és egy 1782. évi vásári adománylevél s néhány száz, a 19. század első feléből származó kevés értékű akta kivételével 1849. júl. 5-én a várost kirabló oroszok pusztító és gyűjtogató szenvedélyének áldozata lett.

GÖDRI Ferenc gyűjteménye birtokába többnyire a vele rokonságban vagy jó barátságban álló családok szívességből jutott, s az ily családi iratok természetesen a város elpusztult és elkallódott levéltárát sohasem pótolhatják.

De e családok, mint pl. az ANDRÁD, CSÁSZÁR, KIRÁLY, KISS, MÁRK, MIKLÓS, MÓRICZ, NAGY, SAS, SZÉKELY, VÁSÁRHELYI stb. a város életében, többször a város életének irányításában is részt vettek, harcot vívtak a kiváltságaikra féltékeny, mert ebből élő és adózó város érdekében, védelmezték ennek szabadságát és kiváltságait, főleg a Sepsiszentgyörgy faluban századok óta nagybirtokos DACZÓ családdal szemben, melynek története az összes sepsiszentgyörgyi családok közül elsősorban forrott össze a város történetével.

E levelek nagyobb része is a DACZÓ család birtokában volt. A levelek másik része általában vármegyénk történetéhez szolgáltat adatokat, s bár szintén családi levelesládából jutott a GÖDRI Ferenc tulajdonába, azért köztörténeti szempontból is értékes anyagnak mondható.

Ezek között vannak pl. a komolói ANDOR, az illyefalvi BIÁLIS vagy OLASZ és GÖDRI, a málnási IMREH, a nagyajtai INCZE, a kovásznai KISS, a torjai, illetve csernátoni KOZMA, az árkosi MIHÁLY, az illyefalvi PETKE és SÉRA, a kilyéni SZÉKELY, a rétyi SZÉKELY és más családok levelei stb.

Külön megemlítést érdemelnek az 1848–49. évi szabadságharcunkra vonatkozó hivatalos és magániratok, s ezek közt főleg a GÁBOR Áron székely ágyúöntő hősi eredeti levelei.

Levéltárunk ajándék útján elsősorban a szentkatolnai CSEH család levelesládájával gazdagodott, mit választmányunk tagja, dr. KÜNNLE Tivadar ügyvéd ajándékozott múzeumunknak.

Az okleveles anyag elsősorban azért értékes, mert egy kiterjedt s vármegyénk körzetében már a 17. sz. óta szerepet vivő, de – főleg vármegyénk területéről kiszármazott tagjaiban és ágaiban a magyar közéletnek is több jeles munkást adó, tősgyökeres székely család birtok- és vagyoniügyi viszonyairól nyújt általános tájékoztatást.

Múzeumunk szempontjából azonban értékét még növeli az a körülmény, hogy magában foglalja egyrészt a CSEH családdal rokon, s szintén szentkatolnai DIMIÉN család régi leveleit, s másrészt oly hivatalos iratokat is, melyek az ajándékozó néhai anyai nagybátyjának, szentkatolnai CSEH Ignácnak Háromszék vármegye szolgálatában végzett közigazgatási pályáján, főleg 1848–49. évi szabadságharcunkban s az 1861–62-ik évi alkotmányos időszakban Kézdivásárhely város alkotmányos újjászervezésére nyert kormánybiztosi megbízatása alatt végzett tevékeny működésére vetnek világot.

Az ily családi levelesládák megnyerése azért nemcsak az illető ajándékozó családra nézve jelent megnyugvást és biztosítást a család múltjára világot derítő iratok jövő fennmaradása felől, hanem a közérdek szempontjából is öröndetes és fontos, annival inkább, mert amint éppen a CSEH-iratok egyike is panasolja, utolsó szabadságharcunk folyamán az oroszok pusztítása miatt nemcsak városunk, de Háromszék vármegye levéltára is pótolhatatlan kárt szenvedett.

„Korunk veszes napjai közt egy vala, midőn lakóhelyeink, jelesen pedig székelyünk, Sepsiszentgyörgy városa is csatátérre választatva, a győztes rész által többek közt – a nemzet levéltára is összeromboltatott, használhatatlan zavarba tétetett” – amint CSEH Ignác lemondott kézdi alkirálybírónak Háromszék tűzkárpótló egylete központi bizottmánya 1849. nov. 18-án panasolja.

Hatósági levéltáraink hiányait azért sok esetben csak a családi levelesládák adataival pótolhatjuk. E magánlevelek gyűjtését éppen azért múzeumunk egyik legfontosabb feladatának és hivatásának tekintjük annival inkább, mert hatósági levéltáraink e gyűjtést – sajnos – feladatuknak egyáltalán nem tekintik.

Megelégednek a meglévő anyag őrzésével és rendezésével, sőt személyzet hiányában többnyire ezt a feladatot sem tudják elvégezni. Emiatt működésük jóformán csak a nemesi leszármazást igazoló, család-történeti adatok kutatására szorítkozik.

Értékes kincset őriznek, de történetírásunk nagy fontosságú érdekeit a kívánatos mértékben szolgálni nem képesek.

Ez a sajnálatos körülmény érlelte meg bennünk azt a gondolatot, hogy hatósági levéltáraink régi, legalább 1849-ik végéig terjedő anyagának múzeumunk falai közt való egyesítésre lépéseket tegyünk.

Mert új múzeumunkban nemcsak a levéltári anyagot tudjuk tűzbiztos helyen elhelyezni, de reményünk van, hogy tervbetett új szervezetünk végrehajtásával a levéltárunkban való tudományos kutatást is oly mértékben tehetjük lehetővé, mint bármelyik hazai intézetünk, sőt az igazán komoly és megbízható

kutatóknak még több kedvezményt s a zavartalan kutatásra még több lehetőséget is nyújthatunk.

Székely vármegyénk vezetőitől függ csupán, hogy a Székely Nemzeti Múzeumban székely nemzeti levéltárat teremtsünk, nyilvánvalóan inkább, mert felsőbb hatóságaink illetékes vezetőiben megvan a jó szándék, hogy közérdekű gondolatunk a béke éveiben csakugyan valóra váltsék.

Kisebb adományokkal a következők gyarapították a levéltárakat:

CSUTAK Vilmos (2 db.), özv. DAMOKOS Benedekné (52 db.), özv. EHEDI Mihályné (5 db.), özv. GÖDRI Ferencné (160 db.), GYÁRFÁS Jenő festőművész (1 db.), KOVÁCS Margit (22 db.), LISZER Zsigmond (1 db.), NEMES Győző (1 db.), özv. REMENYIK Kálmánné (130 db.), ROEDIGER Lajos Kovászna (3 db.).

Ezek közül az özv. REMENYIK Kálmáné-tól ajándékozott iratokat emeljük ki, melyek néhai REMENYIK Kálmán hírneves székely tilinkóművész 1880–1903. évi kulturális működésére vetnek világot.

Dr. BÉLDI Pál vármegyei főjegyző 1900. jan. 13-án kelt doktori diplomáját letét gyanánt múzeumnak engedte át.

A könyvtár és levéltár számszerű gyarapodása eszerint az 1915. évben a következő volt: a) Könyv: 2217 db., b) Hírlap: 80 db., c) Aprónyomtatvány: 438 db., d) Térkép: 13 db., e) Kézirat: 18 db., f) Oklevél és egyéb irat: 9876 db., összesen: 12 642 db. Ebből vásár útján szereztetett összesen: 8889 db., állami letét 6 db., ajándék 3828 db.

II. Régiségtár

Az erdős tyiszk-hegyi őstelepen az ásásokok ebben az évben is szüneteltek. A korábbi ásások régészeti anyagának részletes feldolgozása céljából végzett munkálatok közül meg kell említenünk dr. **GASPARETZ** Géza Elemérnek, a Magyar Nemzeti Múzeum régiség-tára segédőrének, **MIHALIK** József előadó, múzeumi országos felügyelő szíves felkérésére, illetve megbízásából végrehajtott nagy értékű vegyi vizsgálatait. Az elemzésre kiválasztott őskori tárgyak vegyi vizsgálatának részletes jelentésében összefoglalt eredményei nem csupán az elemzett tárgyak anyagáról és megmunkálásának módjáról nyújtanak pontos felvilágosításokat, hanem összehasonlító kortörténeti megállapítások végzésére is több szempontból alkalmasak lesznek.

Őskori gyűjteményünk gyűjtés, ajándék vagy vétel útján a következő lelőhelyekről gyarapodott:

Magyarbodzáról a Kova-patak (Valea Cremina) jobb oldali teraszán fekvő paleolitikus őstelepről: szilánkok, pengék és kőmagvak tüzkőből. A m. kir.

Földtani Intézet útján **TEUTSCH** Gyula (Brassó) ajándéka.

Bród, Tyiszkhegy: Az ásatási szelvények lehelott törmelékéből dr. **LÁSZLÓ** Ferencz múzeumőr 51 db. jellemző tárgyat gyűjtött össze. **Sepsiszentgyörgy**, Örök: 1 db. őrlőkő (gyűjtés); valószínűleg ugyaninnen való a **GÖDRI** Ferenc hagyatékából vásárolt 2 db. lapos bronz véső és egy bronz karperec is. **Sepsiszentkirály**: 1 koptatott felületű obszidián darabja (**GÖNCZY** F. ajándéka); **Réty**, Templomdomb: cseréphanál és állatidolum (**NEMES** Herman ajándéka); **Kovácsna**, Árpád-forrás: kőbalta foka (**IGNÁCZ** László tanuló ajándéka); **Orbaitelek**, özv. **HORVÁTH** Ignácné kúriája: cserépedény-töredékek (a telektulajdonos ajándéka); **Kézdimartonfalva**, Feketeügy mente: 2 db. csuproccka és cserépedény-törmelék (**CZIRMAY** József ajándéka); **Alsótorja**, **SZINI**-féle telek felső része: cserépedény-töredékek és kőbalta foka (**BECSKY** Antal ajándéka).

Megbízásunkból összehasonlító anyaggyűjtés céljából **VARGA** Nándor rajztanárjelölt régiség-tárunk részére lemásolta a Debrecen sz. kir. város múzeuma tulajdonát képező azon a tusrajzokat, amelyeket a **PATAKY** Viktor-féle őskori gyűjtemény Székelyföldről származó őskori tárgyairól a gyűjtemény össze-gyűjtője készített.

Történeti (historikus) **gyűjteményünk** részben vásár, részben gyűjtés és ajándék útján gyarapodott.

E gyűjteményünk legértékesebb darabjához **ISTÓK** János szobrászművész szívessége útján jutottunk ki a Bereck község számára készített **GÁBOR** Áron-émlékmű talapzatán való elhelyezés céljából a Kézdivásárhely tanácsházában őrzött **GÁBOR** Áron-féle eredeti ágyúról bronzba öntött hű másolatot készítettén, múzeumunk részére is teljesen hű gipszmásolatot készítettett, s az ágyúhoz még két db., szintén hű **GÁBOR** Áron-féle kis ágyút is őrizünk, most már abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a kutatóknak teljesen hű képet nyújthatunk halhatatlan emlékü székely hősiünk ágyúöntő művészetéről.

Özv. **GÖDRI** Ferencné-től vásároltunk meg több, kisebb értékű tárggyal együtt egy jó fenntartású, 15. századbeli, pallószerű, két markolatú, kétélű acél kardot, melyet a sepsiszentgyörgyi erdőben találtak, továbbá két db. 1848–49-ből származó vaslándzsát és egy porcelántányért, mely a gr. **MIKÓ** Imre ajándékából jutott a **GÖDRI** család tulajdonába stb.

Gyűjtés útján jutott múzeumunk tulajdonába egy, a 19. század elejéről származó, jó fenntartású szuronyos kovás puska, mely a felsőtorjai ref. templom javítása alkalmával a karzat deszkái közül került napvilágra, s a nevezett egyház lelkesének és tanácsának ajándékából **ZAYZON** Ferenc tb. múzeumőr útján

jutott gyűjteményünkbe, ki múzeumunk megbízásából a templomjavítási munkálatokat megvizsgálta s eljárásáról részletes jelentést terjesztett választmányunk elé.

Szintén gyűjtésből származik néhány db. háztartási régi felszerelési tárgy, melyeket a Sepsiszentgyörgy város tanácsa által hadsegélyezési célokra összegyűjtött fémtárgyak közül választottunk ki és amelyeket ugyanolyan súlyú nyersfém átszolgáltatása ellenében vettünk át régiségátárunk részére.

Értékes **ajándékokkal** gazdagították gyűjteményünket pl. BARÓTHI József torjai jegyző, ki egy 1614-ből származó szarvasagancs puskaportartót, K. **BOGDÁN** Géza nagyszabenyi erdőfelügyelő, ki egy rézveretes, pengéjén bevéselt feliratokkal és képekkel díszített insurgens kardot; özv. gr. NEMES Jánosné, szül. gr. BETHLEN Polixénia, ki a 19. sz.-ből származó 60 db. férfi és női, főúri viseletünkre jellemző ruhadarabot és apróbb tárgyat, s özv. REMENYIK Kálmánné, ki néhai férje, REMENYIK Kálmán székely tilinkó-művészi hagyatékából 6 db. tilinkót ajándékozott régiségátárunknak. –

A többi ajándékozók névsora a következő: BECSKY Antal, Alsótörja (24 db.), BIKFALVI István (1 db.), BOROS Gizella (1 db.), IGNÁCZ László úttján: DEÁK Károly, Kovászna (1 db.), FÜLÖP Sándor közkatona hagyatékából (6 db.), ISTVÁNYI Jánosné (1 db.), KELEMEN Lajosné (1 db.), KELEMEN Lajos tanácsai iktató (1 db.), özv. KOVÁCS Gáborné (1 db.), özv. KÖKÖSSY Endréné (1 db.), LISZTER Zsigmond (19 db.), MIHÁLY Gyula (1 db.), SÁNTHA Károly Dálnok (1 db.), özv. SCHMIDT Edéné (4 db.), Sepsijárásai főszolgabírói hivatal (4 db.), VERES Gábor (1 db.), Vereskereszt Kórház, Sepsiszentgyörgy (1 db.), VERES Péter tanuló (1 db.).

Éremtárunk

vásár, csere és ajándék útján gyarapodott.

Vásár útján özv. GÖDRI Ferencnéől 29 db., többnyire 1848–49-ből származó magyar ezüst- és bronzérmeket szereztünk.

Az ajándékozók közül elsősorban özv. GÖDRI Ferencnéet említjük meg, ki 300 db. újkori hazai és külföldi bronzérmekkel és néhány KOSSUTH-bankóval gyarapította gyűjteményünket.

Megemlítjük továbbá GÖRÖG Joáchim gyermekszentmiklósi esperes-plébánost, ki elnökünk útján Mátyás király arany forintjával gazdagította éremtárunkat.

Csere útján Sepsiszentgyörgy várostól 29 db. újkori érmet kaptunk.

A többi ajándékozók névsora a következő:

BALÁSY Gyula (5 db.), BARABÁS Lajos (1 db.), BARÓTHY József, Torja (5 db.), BORA István

tanuló (6 db.), BUTYKA Jánosné, Zabola (1 db.), dr. DADAY Vilmos (1 db.), dr. DADAY Jenő, Északi harctér (7 db.), GALLÓ Dénes, Nagyborsosnyó (1 db.), GYÖRBBÍRÓ István, Kökös (2 db.), JAKAB Álmos (1 db.), KELEMEN Lajos, vm. főügyész (10 db.), özv. KOCSIS Károlyné (4 db.), KURKÓ Gyula (1 db.), dr. LÁSZLÓ Ferenc (4 db.), NEMES Herman, Réty (1 db.), SÁNTHA Lajos, Mikóújfalu (1 db.), SIMON Mária tanuló (1 db.), a Sepsijárásai főszolgabírói hivatal (1 db.), VÁNCSA Mária (1 db.).

A régiségtár és éremtár összes gyarapodása az 1915. évben: 1. Ásatás vagy vétel útján 194 db. 2. Állami letét – db. 3. Ajándék 704 db., összesen 898 db. Ebből a) őskori régiség 281 db., b) római régiség – db., d) közép- és újkori régiség 186 db., d) kegyeleti tárgy – db., e) érem- és pénzjegy 409 db. f) egyéb tárgy 22 db.

III. Néprajzi gyűjteményünk

is legnagyobb részét ajándékozás útján gyarapodott. **POLGÁR** Máté sepsiszentgyörgyi mézeskalácsos a 19. sz. első feléből való díszített és írásos mintájú 17 db. mézeskalács-formát, **NEMES** Herman rétyi kereskedő kézzel hajtható régi típusú sóórlót, özv. **GÖDRI** Ferencné 1808-ban készült csügörsajtólót, **KÜNNLE** Ilus Sepsiszentgyörgyről 1 db. fakulacsot, **DEMETER** Sámuel Szemerjáról 1 db. túrómorzsolót, **HADNAGY** Zoltán tanuló Dálnokból 5 db. kisebb használati tárgyat, **KOVÁCS** Gyula Pákéből 1 db. anyaméh-fogót és egy bokajkancsót ajándékozott. **BAJKÓ** Mihály Gyergyóditró vidékére vonatkozó néprajzi tárgyú rajzaiból az idén is 9 db.-ot válogattunk össze.

A néprajzi gyűjtemény 1915. évi összes gyarapodása 37 db. tárgy. Ebből vásár 10 db., a többi ajándék. Mindannyi magyar néprajzi tárgy.

IV. Képzőművészeti gyűjteményünk

vásár és ajándék útján gyarapodott.

Özv. GÖDRI Ferencné szívességéből részben vásár, főleg azonban ajándék útján 210 db.-ból álló eredeti fényképeket tartalmazó gyűjtemény birtokába jutottunk.

E fényképek tárgyak szerint a legváltozatosabb képet mutatják, de mind megegyeznek abban, hogy Sepsiszentgyörgy város és Háromszék vármegye történeti, régiség-tani, néprajzi vagy természeti szempontból fontos emlékeiről készültek, s éppen azért illető gyűjteménycsoportjaink illusztrálásához felhasználhatók.

E gyűjteménycsoport anyagát bővíti továbbá MIHÁLY József 1848/49-iki sepsiszentgyörgyi főbíró arcképe, melyet NENDTVICH festett; egy eredeti

szénrajz, mely **NAGY** Gézát ábrázolja, s amelynek tulajdonába **RÉVÉSZ** Györgyi sepsiszentgyörgyi áll. tanítóképzői tanárnő művészi készsége és szíves jóindulata juttatott.

Eszerint az összes gyarapodás 210 db., melyből 128 db. vétel, 82 db. ajándék.

V. Természetráji gyűjtemény

LÁSZLÓ Kálmán főgimnáziumi tanuló dr. **LÁSZLÓ** Ferenc múzeumőr vezetése mellett Sepsiszentgyörgy város területén, Málnásfürdön, a Rétyi nyírben, Komollón, Eresztevényen, Erősdön, Gidófalván, Aldobolyban, Tusnádon és a Csomád északi lejtőjén gyűjtött növényeiből 338 lapon 273 faj rendezett virágos növényt adott ajándékba. Ezen gyűjtemény bemutatás céljából keretben való kiállításra is alkalmas.

JÓZSEF Mihály Kilyéből 1 db. tűzfejű aranyipórkét, **PAP** Lehel és **HÜTTER** János tanulók 4 db. fiatal görényt, **NEMES** Herman Rétyről és **VAJNA** Mihály tanuló Szemerjáról 1-1 ásványt, özv. **GÓDRI** Ferencné pedig egy ásatag szarvasagancsot, 7 db. ásványt és kőzetet, továbbá a Csukásról származó néhány példány szárított növényt adományozott.

A természetráji gyűjtemény 1915. évi összes gyarapodása: állat és állattani készítmény 6 db., növény 342 db., ásvány, kőzet és kövület 11 db., összesen 359 db. Ebből vásár 1 db., ajándék 358 db.

A Múzeumőrök működése

Rendes élethivatásunkkal járó s a rendkívüli viszonyok közt az eddiginél fokozottabb erőt és időt kívánó kulturális munkánk elvégzése után fennmaradó időnket és erőnket ebben az évben is teljes igyekezettel múzeumunk hűséges gondozására és gyűjteményeinek anyagi erőnk teljes igénybe vételéig terjedő állandó gyarapítására fordítottuk, s amikor gyűjteményeink belső értékét növeltük, egyúttal rendezői munkánk folytatásával annak tudományos és általános kulturális célokra való felhasználhatóságát is eredményesen dolgoztunk.

A felmerült és elintéztet adminisztratív teendők jelentékeny számát bizonyítja, hogy az 1915. évben az iktatóba vezetett és elintéztet ügyek száma 516 volt. Postakönyv útján kézbesített 513 egyszerű, 20 ajánlott levél és 3 postai csomag.

Ezenkívül állandóan vezettük a pénztári nyilvántartásokat, s végeztük a pénztári ügykezelést is. E teendők mellett az új épület és udvartér állandó gondozása, jó karban tartása, s a szükségessé vált javítási munkák elvégzése is jelentékeny időt vett igénybe.

Ezek mellett a vásár, gyűjtés, csere, letét és ajándék útján az év folyamán beérkezett összes tárgyakat a legtöbbször szükséges konzerválások elvég-

zése után beérkezésük sorrendjében a **Beérkezési naplóba**, majd pedig szakok szerint leltárba vezettük, s ennek megfelelően leltári számokkal jelöltük meg. A Beérkezési napló 1915. évi folyószáma: 1–516. A régiségtári anyagot I. 6018–6372-ig, összesen 354 folyószám alatt; a néprajzit II. 2877–2911-ig, összesen 34 folyószám alatt; a természetrájit: III. 1100–1111-ig, összesen 11 folyószám alatt; a könyvtári anyagot IV. 6303–8484-ig, összesen 2181 folyószám alatt; a szépművészetit V. 15–16-ig, összesen 2 folyószám alatt vezettük be az egyes szakok leltárába.

E mindenekfelett szükséges adminisztratív teendők és irodai munkák ellátása, valamint a beérkező új gyarapítási anyagok konzerválása, leltározása és rendezése mellett a gyűjtemények **általános rendezésének** munkájában a háború kezdete óta állandóan rendkívül terhes tanári elfoglaltságunk miatt az idén is csak lassan haladhattunk előre; mert hadba vonult 5 tanártársunk tanítási munkájának az ide vonatkozó miniszteri rendelkezés szerint az itthon maradt tanárok által való ellátása az 1915. évben is a maximális óraszám felüli tanítási órák elvállalását tette kötelességünké. Egyikünknek pedig a főgimnáziummal kapcsolatosan fennálló és 180 növendéket magába foglaló házilag kezelt intézeti konviktus ügyeinek vezetését is tovább kellett folytatnia. – Mindezek dacára mindenik gyűjteményünkben tovább folytattuk a két évvel ezelőtt megkezdett általános rendezési munkát.

A könyvtárban és levéltárban a folyó évben vásár és ajándék útján beérkezett nagy mennyiségű anyag feldolgozása és elhelyezése után, mi huzamos időt vett igénybe, főleg a térképgyűjtemény feldolgozásával, rendbeszedésével és cédulázásával foglalkoztunk.

A régiségtárban, a néprajzi, képzőművészeti és természetráji gyűjteményben a tisztogatási és konzerválási munka, valamint a leltári lajstromokkal való egyeztetési eljárás, a kicédulázás, s a hiányzó leltári számoknak a tárgyakra való rávezetése tovább folyt. A néprajzi gyűjteményben befejeztük a csemepegyűjtemény rendezését, és jórésztben készen van a fatárgyak konzerválása. Varrottas gyűjteményünk néhány megrongált értékes darabját házilag végzett munkával restauráltattuk. A természetráji gyűjteményben ásatag csontgyűjteményünk konzerválása s a növénygyűjtemény rendezése csaknem egészen elkészült.

A rendezési munkában **TÉGLÁS** Erzsébet és **TÉGLÁS** Juliskaapidíjas kisegítő segéd munkások voltak segítségünkre. Ezekben a munkákban segédkezett **BARABÁS** Ferenc múzeumi szolgálja is.

A Méltóságos Főfelügyelőség 284-1916. sz. a. január hó 25-én kelt leiratával „a múzeum 1914. évi működéséről és állapotáról szóló jelentésünket örömmel vette tudomásul, s az intézet egész vezetőségének,

valamint a múzeum és könyvtár tisztikarának legmelegebb elismerését fejezte ki.”

Ezt az 1914. évi jelentését a közönség érdeklődésének ébrentartása s az igazgató-választmánynak főleg az adományozókkal szemben való nyilvános elszámolása s a beérkezett adományokért érzett köszönetének nyilvános kifejezése céljából a *Székely Nép* hasábjain közzétettük, s 300 db. különlenyomatban a múzeum fenntartóinak, támogatóinak, jóakaróinak, s a társmúzeumoknak szétküldtük.

Megemlítjük végül, hogy a nagyközönségnek gyűjtemeink megtekintését már múlt évi jelentésünkben ismertett viszonyaink között, azaz tárgyait nagyobb részének raktárszerű elhelyezésében és a végleges kiállítása számára való előkészítés és rendezés állapotában az idén sem engedhetjük meg, de szakembereknek a gyűjtemeinkben való kutatást mindig lehetővé tettük, s általában a tudományos kérdésekben hozzánk fordulóknak mindig szívesen rendelkezésére állottunk.

Tudósaink közül pl. a folyó évben ismételt **BARABÁS** Samu miniszteri oszt. tanácsos, nyug. orsz. levéltárnok és júl. hó 19–24-ig dr. **KOMÁROMY** András orsz. levéltárnok, a Tud. Akadémia tagjai dolgoztak levéltárunkban.

Dr. **BUDAY** Árpád kolozsvári egyetemi magántanárnak római bélyeges tégláinkról pacskolatokat készítettünk, **HARSÁNYI** István sárospataki kollégánknak és másoknak ismételt tudományos adatokat, levéltári másolatokat stb. küldöttünk.

A múzeum vagyoni állapotáról

a **SIPOS** Samu múzeumi pénztáros által vezetett pénztári napló alapján készített 1915. évi zárószámadás és vagyonmérleg szerint a következő adatok nyújtanak felvilágosítást.

A) A **közpénztár** a **bevételek** tételei ezek: 1. Átjött a múlt évről 2500 K, 2. gyarapítási államsegélyekből 2500 K, 3. Sepsiszentgyörgy várostól fenn-tartási segély 1000 K, 4. Csik vármegyétől fenntartási segély 500 K, 5. Pénzintézetek segélye 264.14 K, 6. Háromszék vármegye községek segélye 90 K, 7. Múzeumi jégverem haszonbére 500 K, 8. Átfutó bevételek 2631 K. **Bevételek összege** 17 501.37 K. 9., A múzeum fenntartótól nyert javadalomhoz tartozik még Háromszék vármegye évi 800 K fenntartási segélye, mely összegből 600 K a múzeumőr-tiszteletdíjak fedezésére a Ref. Székely Mikó-Kollégium pénztárához utaltatik ki, 200 K összeg pedig az 1916. évben fog felvételni.

A **kiadások** összege: 9613.42 K, **pénztári maradvány**: 7887.95 K.

Az itt kimutatott pénztári tételek az államsegélyek és a múzeum egyéb számadási tételek tekintetében így oszlanak meg:

I. **Gyarapítási és fenntartási** rendes és rendkívüli államsegélyek: Bevétel 2.500 K, kiadás az 1914. év II. felére 1159 K, az 1915. év I. felére 1341 K, pénztári maradvány –.– K.

Az 1915. év II. felére számításba vett gyarapítási államsegély terhére a gyűjtemények gyarapítására kiadott: 1382.65 K.

II. A 25 000 K **berendezési államsegélyből** az 1914. évről átjött mint bevétel 12 918.67 K, az 1915. évben kiadás volt: 402.– K, pénztári maradvány 12 516.67 K.

III. A gyűjtemények rendezésénél felhasznált **segédezők** díjazása címén az 1914. évi kiadásokból 1027.60 K, az 1915. évi kiadásokból 1432.66 K, összesen 2460.26 K kiadás elszámolás céljából a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének 1914. december 11-én kelt 64. sz. leirata szerint az építési pénztár terhére van előirányozva.

IV. A **múzeum saját jövedelmeiből**: Bevétel: 2082.70 K, kiadás 5055.11 K. A múzeumi alapok tőkeösszege 3200 K (CSEREY Jánosné-alap 3000 K, Báró SZENTKERESZTY-alap 200 K). Pénztári túlkiadás 1778.81 K, amely összegből az 1913. évre esik 914.19 K, az 1914. évre 794.68 K, az 1915. évre pedig 69.94 K túlkiadás.

Az 1914. évi közpénztári számadások kiadásaiból az 1914. évre folyósítani remélt gyarapítási államsegély terhére leendő elszámolás céljából különválasztott a gyűjtemények gyarapítására kiadott összegekből 2500 K. Miután azonban az 1914. évre a gyűjtemények gyarapítására államsegélyt nem kaptunk, az 1915. évi, a rendesnél kisebb összegű gyarapítási segélyből csupán 293 K-t tudunk törleszteni, az ennek levonásával fennmaradó 2707 K kiadás szintén a pénztári hiányt növeli. Ennek beszámításával a közpénztárt terhelő túlkiadások összege 1778.81 + 2207 = **3985.81 K**.

Tekintettel arra, hogy nagyon szűk keretek közt mozgó rendes bevételekkel és a 85 000 K-s építési államsegélynek 1915. jún. havában kiutalt 1914. és 1914. évi 5000 + 5000 K-s két részletével együtt **bevételel**: 302 010.02 K, **kiadás** 298 761.63 K, **pénztári maradvány** 3248.39 K.

A megállapított építési pótmunkák költségeire ezen az összegben felül rendelkezésünkre áll még az 1913. évi állami költségvetésben évi 5000 K-s részletekben biztosított 85 000 K-ás államsegélynek még fel nem használt része, melynek törlesztése kölcsön útján való értékesítését illetékes tényezőktől nyert információk szerint előreláthatólag csak a háború befejeztével remélhetjük.

A múzeum **vagyonállása** az 1915. év december 31-én: 1. Alapítványi törzsvagyon 3200 K. 2. Gyarapítási államsegély maradvány: –.–. 3. Beren-

dezési államsegély maradvány: 12 516.67 K. 4. Az új múzeumi épületre eddig kiadatott: 261 241.60 K építési összeg. 5. A múzeumóri lakásokra kiadatott: 37 520.03 K építési összeg. 6. Múzeumtelek értéke: 60 000 K.

Az 1–6. tétel alatt kimutatott követelések összege 374 478.30 K, melyből a kimutatott 3985.81 K közpénztári hiányt, valamint a múzeumot terhelő 35 000 K építési kölcsönt leszámítva a múzeum **tiszta vagyona** 1915. december 31-én (a gyűjtemények és felszerelések értékét számításba nem véve) 335 492.49 K, **gyarapodás** a múlt év állapotával szemben $(335\,492.49 - 335\,187.50) = 304.99$ K.

Végül kedves kötelességünknek teszünk eleget, midőn mindenekfelett a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minisztériumnak és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének mindenemű ügyeinkben állandóan tanúsított, nagyértékű erkölcsi és anyagi támogatásáért, továbbá fenntartó hatóságainknak, a tulajdonos vármegyék és Sepsiszentgyörgy város vezetőinek, pártfogóinak, támogatóinknak, valamint mindazoknak, kik egy vagy más ajándékkal és letétjükkel múzeumunk gyűjteményeit gyarapították, Igazgató-választmányunk nevében ezen a helyen is hálás köszönetünket nyilvánítjuk.

A Székely Nemzeti Múzeum Igazgató-választmányának Sepsiszentgyörgyön, 1916. március 4-én tartott gyűlése megbízásából:

főgimn. tanár, múzeumőr   főgimn. tanár, múzeumőr

Köszönetnyilvánítás:

A jelentés közzétételét az ARANY János Közalapítvány támogatása tette lehetővé („Centrumok, 2001” program). Ezúton is köszönjük.

(A családnevek majuszkulás kiemelését kötet-szerkesztési szempontok indokolták. A ma már nem használatos formák kivételével a *Jelentést* mai helyesírással közöljük. **Szerk. megj.**)

**Raportul consiliului director al
Muzeului Național Secuiesc
către Inspectoratul Național al
Muzeelor și Bibliotecilor privind
activitatea și situația Muzeului în
anul 1915**

(Despre publicare)

Primul *Raport* amănunțit al Muzeului Național Secuiesc apare în 1902. Acest tip de rapoarte publice, noutate a erei Francisc LÁSZLÓ, vor fi editate anual, în caiete de sine stătătoare, în cel mult câteva sute de exemplare. Până acum se considera că ultimul *Raport* este cel privind anul 1914, apărut în primăvara anului 1915. Documentul prezent este *Raportul* privind anul 1915, rămas în manuscris și păstrat în arhiva muzeului. Întocmit în primăvara anului 1916, odată cu intrarea României în război și transformarea orașului Sf Gheorghe în zonă de război, nici nu mai avea cum să fie tipărită. Pentru mai mulți ani, o parte a colecțiilor este evacuată, clădirea principală transformată în spital de război, și instituția se luptă pentru supraviețuire. Pe de altă parte, rapoartele interbelice înaintate autorităților din București sunt mai sumare, muzeul reușind să editeze un *Raport* asemănător abia referitor la activitatea din 1935. (H.B.)

**Report of the Managing Staff of
the Székely National Museum
towards the National Department
of Museums and Libraries
regarding the Activity and
Situation of the Museum in the
Year 1915**

(About the publication)

The first thoroughly written report of the Székely National Museum appeared in 1902. This type of public reports, a new type of the Ferenc LÁSZLÓ era, were to be published annually in independent books, in at most 100 samples. Until then it was considered that the last Report was the one regarding the year 1914, that had appeared in spring of 1915. The present document is the one about the year 1915 that remained in manuscript and was preserved in the archives of the museum. Issued in the spring of 1916, once with the entering of Romania in the war and the transformation of the town Sepsiszentgyörgy in a war zone, could not be printed. For several years a part of the collections was evacuated, the main building of the museum was turned into war hospital and the institution itself had to fight for survival. On the other hand, the reports of war headed to the authorities in Bucharest were poor, the museum could only edit a similar report only on the activity from 1935. (H.B.)

SAS Péter

KÓS KÁROLY két levele a Székely Nemzeti Múzeumhoz

(Kivonat)

KÓS Károly több periódusban is számotvető levelezést folytatott a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeummal. A most közölt 1913-as levél a múzeum-épület sikeres befejezését nyugtázza, azt, hogy a közönségnek tetszik. Az 1930-as levél egy véleményezés a múzeummal szomszédos telek megvásárlására, szabadtéri néprajzi múzeumi részleg telepítése céljából. Ebben a levélben mondja ki KÓS, hogy ekkor a múzeum az egyetlen ilyen súlyú megmaradt magyar kulturális és tudományos intézmény Romániában.

*

A Székely Nemzeti Múzeum sepsiszentgyörgyi épületeinek tervezője számos levelet váltott a város és a múzeum elöljáróságával. Az első világháború előtti levelezés egy részét az ACTA egy korábbi kötetében már közreadtunk.¹

Időközben további KÓS Károly által írt levelek kerültek elő,² melyek ugyancsak a korábban közölt témával, a múzeummal kapcsolatosak. Az egyik levél 1912-ben, a másik 1930-ban íródott. Az első az építéssel kapcsolatos, említett levélcsoomaghoz tartozik. A kisebb gondok, problémák közepette is jólesően állapítja meg, hogy „a múzeum készen van és nagyon tetszik mindenkinek. És végre is ez a fődolog”.

A másik levél érdekesebb és fontosabb információkat tartalmaz. Bizonyítja, hogy KÓS mennyire fontosnak érezte a múzeumot, és milyen nagy figyelemmel kísérte nyomon sorsát. Az épület tervezésekor Sepsiszentgyörggyel, a város és a múzeum vezetésével kialakult jó kapcsolata nem szűrkült el, jelentékeny és szoros baráti kötelék maradt. Az intézmény számára

hasonlóképpen fontos volt KÓS véleménye. Az 1930. februári levél a szabadtéri néprajzi részleg megalapozásához kapcsolódik CSUTAK Vilmos igazgató nem véletlenül kéri éppen tőle az egyik véleményezést a múzeummal szomszédos telek megvételéhez. KÓS már az első világháború előtt részese volt a skanzeneknek.³ A telket valóban megvásárolják, a későbbiekben ott állítják fel az úgynevezett Csíki házat.

KÓS levelének befejező része fontos kortörténeti dokumentum: „*ez a múzeum ma egyetlen realitása nemcsak a székely, de az egész romániai magyar kultúrának*” - írja. Ez a mondat nem formális udvariaskodás a részéről. Az impériumváltás után a kolozsvári tudományos intézmények elvesztették magyar jellegüket, és ebben az időben az „Erdélyi Tudományos Akadémia”, az Erdélyi Múzeum-Egyesület sem működött. Folyóirata, az *Erdélyi Múzeum* is csak ennek az 1930-as évnak a során fog újraindulni, szerzőgárdája még az *Erdélyi Irodalmi Szemle* köré csoportosul.

A **Kiáltó Szó** politikusa, az **Erdély** írója, az elkötelezett transzilvanista, az erdélyiség eszméjének tántoríthatatlan híve, a jövőben bízó optimista ember egész életében vállalta és vallotta az 1930-ban leírtakat: A székelyek sepsiszentgyörgyi Nemzeti Múzeuma „*realizálása annak a szimbólumnak, hogy egy ősi, nemzeti kultúra él még mindig fiatal erőben, fejlődőképesen és mindenkinek ellenére itt az ősi Erdélyben, még akkor is, ha ez a föld ma már nincsen a magyar impérium birtokában*”. Bízunk benne, hogy ez a megállapítása proféciaává válik, és mindig jelen időben írt marad. Ha a jelen és az elkövetkező korok honpolgára számára ma is olyan fontos, és az is marad szülőföldje sorsa, amennyire KÓS Károly számára volt, akkor nem kell tartanunk az igeidő megváltozásától.

1.

KÓS Károly levele CSUTAK Vilmoshoz
Budapest, 1912. november 23.

Kedves Barátom!

Ma reggel érkezett a feleségem és a pakkok Pestre. Emiatt most megint állok, és semmit sem tudok

*Budapest, Szarvas u. 5., H-1203

csinálni. Ne haragudjatok reám. A jövő vasárnap, reggel 7 órakor egészen bizonyosan Szentgyörgyön lesznek.

Budapesti címem: B(uda)pest II. Ilona utca 10. fsz. 1. Ezentúl már bizonyosan megtalálnak a levelek stb. Hogy nagy ráfizetés lesz, azt tudtam, miután úgy a vízvezeték, mint a külső kerítés, kertrendezés és még sok dolog a költségvetésben felvéve nem volt. A külső-kerítést meg lehet magasítani, az nem baj. De azért, ha már csinálják, akkor csak a kőműves-munkát csinálják meg, az ács munkát ne szabják le most, azt én a hely színén megnézem és pontos utasítást adok.

Röviden írtam csak, de sietek erősen, mert egy kis rendet kell csinálnom a házban és a csomagokat kell fuvaroztatnom. Remélem, hogy jövő vasárnap magammal vihetek még néhány függőben levő rajzot is. De úgy hallom, hogy a múzeum készen van és nagyon teszszik mindenkinek. És végre is ez a fődolog.

Feleségednek kézcsokomat

Ölel barátod

KÓS Károly

2.

Kolozsvár, 1930. február 3.

KÓS Károly a Székely Nemzeti Múzeum

Tekintetes Igazgató-Választmányának

(Sepsiszentgyörgy)4

Kolozsvár, 1930. február 3.

Mélyen tisztelt Uraim!

Bár székely nem vagyok, és már ebbeli nemleges helyzetemből kifolyólag is a Székely Nemzeti Múzeum vezetőségének tetteit, határozatait és munkáját befolyásolni a legminimálisabb mértékben sincsen jogom, mégis kérem az igen tisztelt Igazgató-Választmányt, hogy alábbi javaslatomat, az erdélyi magyarság kizárólagos tulajdonában lévő egyetlen és igazán élő, sőt határozottan fejlődő kulturális intézménye érdekében, komoly megfontolás tárgyává tenni szíveskedjék.

Tudomásomra jutott, hogy a múzeumi teleknek északi, városfelőli szomszédos telke, az úgynevezett TÓTH-féle telek eladó. Emlékszem, hogy a múzeum építésekor mennyire szükségesnek látta az akkori építőbizottság (és jómagam is természetesen), hogy ez a TÓTH-féle telek is a múzeum telkéhez csatoltassék; viszont akkor a tulajdonos özvegyasszonytól azt megszerezni sajnos nem lehetett. Most tehát, amikor tudomásomra esett annak a teleknek eladó volta, azt hiszem, nem veszi tőlm a múzeum mai igazgató-választmánya rossz néven, ha figyelmeztetlek arra, hogy annak az ékalakú teleknek a múzeum-telekhez való csatolása a múzeum jövője szempontjából ma is olyan fontos, hogy azt, hacsak

nem lehetetlen, bármi áron is megszerezze a múzeum számára.

1. Természetes, hogy a múzeum szempontjából a múzeum-teleknek alsó, utca felőli része a fontosabb rész, nem pedig a felső. Fontosabb azért, mert ha az alsó rész széles, a múzeum nem kerülhet abba a helyzetbe, hogy idővel nagyobb méretű szomszédos beépítések által a múzeum-épület külső megjelenésében elnyomassék. Viszont a TÓTH-féle telek éppen azon az oldalon szélesíti a telket, ahol a múzeum-épület a város felől közelíthető meg, tehát a teleknek ezen az oldalon való szélesítése és jobban való ki nyitása, illetőleg nyitottságának biztosítása fontosabb, mint a déli oldal felől való.

2. E pusztán esztétikai okon kívül praktikus okok is erősen javasolják a telek utcafelőli részének bővítését. A múzeum mai és a jövőben bizonyára még nagyobb tempójú fejlődése, gyűjteményeinek gyarapodása szükségessé fogja tenni azt, hogy gyűjteményeinek egy része a mai épületből kiköltöztetessék. Már régen aktuális volna, és az idők teltével egyre fontosabb, hogy a telken legalább egy-két tipikusan székely lakóház, esetleg telek építtessék fel, hogy a néprajzi gyűjteménynek legalábbis egy része ezekben az élő múzeumokban legyen elhelyezhető, ami a nemzeti kultúránkra legtanulságosabb és propagatív szempontból legfontosabb népművészeti és népkulturális gyűjteményt tenné még élőbbé és hatékonyabbá. Ezeket az apróbb néprajzi épületeket nagyon alkalmasan éppen erre a megszerzendő telekrészre lehetne felépíteni (esetleg eredeti székely épületeket ide átköltöztetni), mert itt szem előtt volnának, és a múzeum-épületnek útjában nem állanának.

3. De ezektől a kézzelfogható és momentán eszembe jutó okoktól eltekintve a legfőbb indoka a telek megvásárolásának az, hogy a székely nemzetnek ezt a kulturális köztelkét, hacsak lehet, és amikor csak lehet, minden áron bővíteni szükségesnek kell tartania mindenkinek azért, mert ez a múzeum ma egyetlen realitása nemcsak a székely, de az egész romániai magyar kultúrának. Realizálása annak a szimbólumnak, hogy egy ősi, nemzeti kultúra él még mindig fiatal erőben, fejlődőképesen és mindenkinek ellenére itt az ősi Erdélyben, még akkor is, ha ez a föld ma már nincsen a magyar impérium birtokában.

Nagyon sokat tudnék, illetőleg szeretnék még mondani azért, hogy meggyőzzem a mélyen tisztelt Igazgató-Választmányt a mondott telek megszerzésének szükségességéről, de azt hiszem, hogy felesleges a szószaporításom. És csak kérem, hogy javaslatomat ne méltóztassék sem toladódnak, sem minden áron beleszólani akarásnak minősíteni, mert frásomnak semmi más oka nincs, mint a múzeumhoz való ragasz-

kodó és féltő szeretetem, mely talán megmagyarázható és megbocsájtható.

Kérve javaslatom lényegének komoly megfontolását, maradtam a Székely Nemzeti Múzeum Igazgató-Választmányának

igaz tisztelettel:

KÓS Károly

A közölt levelek lelőhelye: Sepsiszentgyörgy, a Székely Nemzeti Múzeum irattára.

Jegyzet

1 SAS Péter: **KÓS Károly és a Székely Nemzeti Múzeum**. ACTA – 1997/III. Sepsiszentgyörgy, 1998. 131-140.

2 Ezúton köszönöm BIRÓ Rózsa és BOÉR Hunor szívességét.

3 A másik ajánlást KEÓPECZI SEBESTYÉN József adta. Vö. LÉNÁRT Anna: **Magyar Skanszen és a Székely Nemzeti Múzeum**, in: jelen kötet.

4 A levél hátoldalán valószínűleg CSUTAK Vilmos kézzel írt megjegyzése olvasható: 16/1930. sz. II. 7. KÓS Károly műépítész szakértői véleménye a MANDEL Lajos-féle szomszédos telek megvásárlása ügyében.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve a közlésbelieket is, kötet szerkesztési szempontok indokolják. **Szerk. megj.**)

Două scrisori ale lui Károly KÓS către Muzeul Național Secuiesc

(Rezumat)

Károly KÓS a schimbat scrisori cu Muzeul Național Secuiesc în mai multe rânduri, în diferite perioade. În scrisoarea din 1913 publicată acum, KÓS își mărturisește mulțumirea sa: cu toate problemele mai mici apărute pe parcurs, clădirea muzeului este gata, și le place oamenilor. Scrisoarea din 1930 este de fapt o recomandare, referitor la cumpărarea terenului învecinat muzeului, în vederea înființării secției etnografice în aer liber. KÓS enunță în această scrisoare că la data respectivă Muzeul este singura instituție maghiară culturală și științifică din România, de asemenea importantă.

Two Letters of Károly KÓS to the Székely National Museum (Abstract)

Károly KÓS had a correspondence with the Székely National Museum for several periods. In the letter of 1913 published recently, KÓS confessed about his content: in spite of all the minor problems that had appeared meanwhile, the building of the museum had been finished and the people had been enjoying it. The letter of 1930 represents a recommendation, referring to the acquisition of the ground in the neighborhood of the museum, for the foundation of the ethnographical department in open air. In that letter KÓS stated the fact that at that time the Museum was the only Hungarian cultural and scientific institution in Romania of such importance.

1. ábra Az építők
(balról jobbra: Dr. LÁSZLÓ Ferenc, KÓS Károly, ifj. GÖDRI Ferenc, CSUTAK Vilmos).

KÓNYA Ádám
BOÉR Hunor

A Székely Nemzeti Múzeumba tervezett fal- és üvegfestmények

(A közlésről)

A Székely Nemzeti Múzeum sepsiszentgyörgyi főépületének belső dekorációjára már a kezdet kezdetén születtek tervek. Az első világháború kitörése, a szükséges anyagi alap két világháború közötti és a második világháború alatti hiánya, valamint a nézetkülönbségek végül megghiúsították a tervek megvalósítását. Mégis, tekintettel olyan művészek részvételére, mint gr. BÁNFFY Miklós, BARABÁS Márton, GÖDRI Ferenc, GULYÁS Károly, KÓS Károly, zsögödi NAGY Imre, VARGA Nándor Lajos, ha az általuk megálmodott üvegfestmények és freskók kivitelezésére nem is került sor, történetük a Múzeum történetének értékes fejezetét képezi, és a vonatkozó levelezés közzététele az erdélyi magyar művészettörténet érdeklődésére feltétlenül számot tarthat.

Bevezető

A Székely Nemzeti Múzeum épületeinek az első világháborút megelőző megszületését számos dolgot tárgyalja. Nyomon követhető a múzeum ifj. GÖDRI Ferenc, CSUTAK Vilmos és dr. LÁSZLÓ Ferenc összeállította egykorú *Jelentéseiből*, feldolgozták mind múzeumtörténeti szempontból, mind pedig KÓS Károly építészeti munkásságának részeként.¹ Jóval kevésbé ismert a múzeumi telek utcai frontjának kiképezése, a belső építészeti megoldások története és a kapcsolódó művészettörténeti-ipartörténeti vonatkozások. Pedig az Alsó-sétatéri, mai KÓS Károly utcai kapuk, maga a kerítés, a

főépület kovácsoltvas rácsai és zárai, de az egykori, részben máig használt berendezés is KÓS Károly keze nyomát viseli. A kapukat eredetileg tervezni szándékozta, és csak menet közben alakult ki, párhuzamosan az elindított skanzen-elképzeléssel a végleges megoldás: 1911-es, LÁSZLÓ Ferencsel közös dálnoki kiszállása nyomán vásárolják meg az 1733. évben emelt, ma legrégibb álló székelykaput a szemerkai oldalra, és 1912-ben ugyancsak ő készíti elő ZRUMECZKY Dezsővel (akinek szerepét a múzeumépületek tervezésében még nem világították meg kellőképpen) LÁSZLÓ udvarhelymegyei néprajzi gyűjtését, amelynek nyomán 1913-ban bekerül a városközpont felőli oldalra az 1875-ös zetalaki székelykapu is.² A középső, főbejárati gyalogkapuról hasonlóképpen több tervváltozata fennmaradt: a megvalósult mai, utójára 1963-ban javított kiskapu is az ő terve (de átmenetileg állt itt, ennek a helyén, amint azt DEMETER Lajos helytörténeti kutatásai bizonyítják, az említett zetalaki kapu is).

1912-ben LÁSZLÓval és CSUTAKkal Csíkban gyűjt, szárnyasoltárokat tanulmányoz, majd GYÁRFÁS Győzővel ugyanott vásárolni is készülnek egyet a múzeumnak (a KÓS tervezte kápolna-rész berendezésére nyilván; ide végül csak 1948-ban kerül be a zabolai MIKESek csíki eredetű szárnyasoltára). A főbejárat fölé tervezett szecessziós Székely Nemzeti Múzeum-felirat terv marad, de a régi épületszárnyakban valamennyi kilincs, a főbejárat ráharapó állapot (a tervrajzon ember-állat szörnyalakot) ábrázoló kapukilincse alatt is kovácsoltvasba írva tanúsította a zár, a legnehezebb időkben is, hogy hol jár éppen a látogató: a Székely Nemzeti Múzeumban. A belsőépítészeti megoldásokat illetően nemcsak a megvalósult padlómozaik színvázlatai maradtak fenn, de a földszinti előcsarnok és lovagterem kifestésének korai terve is. A falak festése, a kialakítandó falfestmények, a lépcsőház és a kápolna stb. ablakainak üvegfestményekkel való kiképezése megannyi, évtizedeken át fel nem adott elképzelés, amelyen végül a Múzeumhoz közel álló jeles képzőművészek egész sora gondolkozott, dolgozott együtt az intézmény vezetőivel: gr. BÁNFFY Miklós, BARABÁS Márton,

*Sf. Gheorghe, KONSZA Samu 17, RO-4000

**Sf. Gheorghe, N. IORGA 12, Bl. 22C/2, RO-4000

GÖDRI Ferenc, GULYÁS Károly, zsögödi NAGY Imre, VARGA Nándor Lajos. A következő forrásközléssel vonatkozó szakmai levelezésüket kívánjuk közzétenni.

Egy építkezés elvarratlan szálai

A Székely Nemzeti Múzeum épületeit 1911–12-ben építik fel, 1913-ra a könyvtár berendezése marad. KÓS Károlynak már 1911. ápr. 23-i hozzávetőleges költségszámításában ott szerepeltek a tételek között a „színes üveglablakok”.

1913. máj. 25-én ajánlatot tesz az múzeum építőbizottságának a főépület lépcsőházába tervezendő színes üveglablakra is (1). Az ajánlat rajzmelléklete hiányzik, előbb Budapestre küldték fel, majd, amennyiben CSUTAK Vilmos múzeumigazgató 1931. okt. 4-i levelének (7) utalása erre vonatkozik, CSUTAK visszaadta KÓSnak. A szintén mellékelte árajánlat szerint 1220 háború előtti koronába került volna. 1913. jún. 6-án a Székely Nemzeti Múzeum Építőbizottsága XXXIII. gyűlésének jegyzőkönyve szerint a múzeumőrök (CSUTAK és dr. LÁSZLÓ Ferenc) be is mutatják a lépcsőházi nagy ablakhoz készített színes rajzot, melynek alapján annak színes üvegezése kivitelezendő lesz.³ Mellékelik hozzá MAJOROS Károly árajánlatát is. Az építőbizottság (a többi jelenlevő: ifj. GÖDRI Ferenc nagy sepsiszentgyörgyi polgármester és múzeumi igazgató-választmányi elnök elnöklete alatt ZATHURECZKY Gyula, mint az alapítónő családját képviselő igazgató-választmányi tag, ZAYZON Ferenc korábbi múzeumőr, a Székely MIKÓ-Kollégium tanára, SIPOS Samu, igazgató-választmányi pénztáros) a bemutatott rajzot, mint kivitelre alkalmasat, elfogadja. Az apróbb részleteket KÓSSal közeli ittléte alkalmával személyesen fogják megbeszélni. Ez alkalommal fognak tájékozódni a munkába adás tekintetében is.⁴ Jún. 5-én CSUTAK válaszolja meg KÓS ápr. 10-i és máj. 25-i levelét – közben Lipcsében volt –, utóbbira vonatkozóan azt írja, hogy „a színes ablak dolgában együtt fognak határozni”. Dec. 8-án SZALAI Imre, az ellenőrző látogatást tevő országos múzeumi főfelügyelő szerint a színes ablakok feleslegesek, de HÜLT L Dezső országos felügyelő ellentmond neki (az épület tervére ere-

detileg ő kapott megbízatást, és ő engedte azt át KÓSnak); ezek adnák meg az épület karakterét.⁵

CSUTAK 1914-ben, még márc. 11. előtt⁶ „egy részlet-kifizetés kapcsán kér tervet KÓStól múzeumi felíratra, a cinterembe szakálszárítóra, a kápolnai színes ablakokra, ruhatári falburkolatra fogással, folyosói háttas üléspadokra, díszterembe tanácskozó asztalra, olvasóterembe kisebb asztalra. Márc. 11-én újabb részösszeget utalványoz, további két lámpakar rajzát kéri, „mert mindezeket a munkálatokat sürgősen végre kell hajtánunk”. Postafordultával várja a visszajelzést, mert a hátralevő munkálatok ügyében igazgató-választmányi gyűlést akarnak tartani. KÓS márc. 17-én vázolja elképzelését: a kápolna középső ablakába a CSEREY-címet szánna, egyik oldalsóba a székely címet, másikba pl. Háromszék vármegye címerét. Reméli, hogy a lépcsőházi ablak üvegét is elkészítetik, nagyon szép lesz, írja (2). Ápr. 21-én meg is küldi a még igényelt rajzokat (két asztal, egy pad, egy lámpás, a szakálszárító, a ruhatári berendezés; a kápolnaablakok, üresen hagyva magát a címerhelyeket, míg a Múzeum eldönti, mi is kerül oda; a velencei mozaik címfelirat, amelyet a kivitelező kinagyítása után még ellenőrizni kíván) (3).

1914. júl. 2-án HEGEDÜS Lóránt képviselő ír Budapestről, a későbbi levelekből ítélve már most dr. DADAY Vilmosnak, a múzeum igazgató-választmányi ügyvezető alelnökének: 6-án érkezik meg Sepsiszentgyörgyre. Utánajárt a Múzeum dolgainak a Kultuszminisztériumban. Barátja, dr. MAJOVSZKY Pál azzal biztatta, hogy ha a választmány kéri hivatalosan, a minisztérium a szép üvegfestésű ablakra vonatkozó kérésnek helyet ad, illetőleg ilyet készített a HÜLT L által is megjelölt nagy ablakok helyére.⁷ Júl. 7-én a Székely Nemzeti Múzeum csakugyan kéréssel fordul ennek megfelelően HEGEDÜS Lóránthoz, közbenjárás végett (4). Továbbgondolták a címerek megfestésének gondolatát, a székely nemzeté mellett valamennyi székely megye, illetve Sepsiszentgyörgy címerének megfestésével számolnak (végül nem az előcsarnok lépcsői fölött, és a város címerét leszámítva nem külön-külön, hanem a díszterem nagyméretű festményeként, KEŐPECZI SEBESTYÉN József

munkájaként fog megvalósulni, 1943-ban). Egyben a megnövekedett intézménnyel járó gondok között, most, kiemelten merül fel a fizetett műzeumigazgatói állás létesítésének igénye (ennek biztosítását egyelőre reménytelenné teszi a kitörő világháború). Júl. 8-án HEGEDŰS mint a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke írja DADAYnak,⁸ hogy az előző napi kérés nyomán érintkezésbe lépett MAJOVSZKY Pál minisztériumi tanácsossal, jelölné meg, mit talál teljesíthetőnek a festményt illetően, de megjegyzi, hogy neki magának nem nagyon tetszik a beküldött festménytervezet. Ennek ellenére, 1916. jan. 1-jén a Székely Nemzeti Múzeum beruházási szükségletei között, iktatatlan iraton még mint megrendelendő jelenik meg a színes ablak (1500 Korona, messze a legnagyobb tétel a megrendelések között – a többi egyenként legtöbb 5-600 Korona az összesen nem egészen 5000-ból). Ugyanitt jelenik meg tételként a címfelirat (500 Korona). Még ebben az évben, értelem szerint a román betörés előtt kéri CSUTAK Vilmos az országgyűlési képviselőtől „múzeumunk régiségtári oszlopaire tervezett családi címerek általános tervezetének előkészítése és összeállíthatása végett családi címerének színes vagy színtelen, de mindenesetre pontos rajzát, esetleg az eredeti címerleírással vagy annak másolatával együtt”. A háború megszakítja a tervezetést, a főépület 1920-ig katonai használatba kerül.⁹

Sorok rendezése

Ahogy visszajutnak múzeumi épületük birtokába, LÁSZLÓ és CSUTAK azonnal rendkívüli erőfeszítéseket tesznek, hogy rendeltetészerű használatát biztosíthassák. Fillérenként gyűjtik össze a környék kisebbségbe szorult magyarságától, amelyet pedig már az 1916-os betöréssel súlyos anyagi veszteség ért, a szükségessé vált javítások, a berendezés, a kiállítások felállításának költségét. KÓS Károly végig hűséges társuk. 1921-ben berendezést tervez (szekrény- és padstb. rajzai alapján készült számos akkori bútordarab máig használatban van a múzeumban, vagy éppenséggel legmegbízhatóbb, legkényelmesebb darabjai), illetve a belső felületek

kifestéséhez készít meleg és hideg árnyalatokkal színvázlatot: „ami a festést illeti, úgy a falak felső részét fehérén kell hagynotok, úgy a nagyteremben, mint a régiségtárban és a folyosókon. Alsó részét parapetmagasságban, illetve kb. 1,50 magasságig kellene festeni, és pedig attól függő, milyen színűek a bekerülő bútorok. Ha azok *meleg* színűek (barnások), akkor a falfestésnek szürkének (hidegnek) kell lennie. Legjobb egy drappos szín, és pedig pasztellszerű dolog, reá spriccelve, hogy levegősen hasson, felül egy külön csíknak kellene lezárnia, mely fekete alapon valami színes dolgot (?) is tartalmazhat. Viszont a folyosót esetleg lehet valami melegebb színű, de ezt is inkább semleges színű festéssel ellátni; szintén csak parapetszerűen”.¹⁰ Küldi a szekrény- és padrajzot. CSUTAK a színtervet megvitatja, KÓS levelének hátoldalán ott vannak ceruzás jegyzetei. Közepétől halványabb (kb. korábbi) ceruzás jegyzet: Régiségtár fal ív kezdetéig barna szín. Olvasó asztalok (innen megint erős ceruzafírás) pácolva, úgy mint a padok, matt. Ablakválasztó párkány alsó síkjára kályha színe matton, vízszintes lapon. (Majd kb. felülről kezdve a beírt oldalt:) ROEDIGER Lajos szerint a szekrények színe szürkésfehér, fal alsó részének színe barna (legyen). GYÁRFÁS Jenő¹¹ véleménye: a szekrény zöld és fehér, nem fényes, hanem matt, belül is ugyanilyen (legyen). ROEDIGER Lajosról,¹² egyebek mellett a magyar múzeumügy veteránjáról korábban is tudtuk, hogy a húszas években LÁSZLÓ és CSUTAK egyik fő szakmai támasza volt a múzeum felélesztésében. Az ugyancsak múzeumi igazgató-választmányi tag idős festőről, akit majd az előcsarnokból temetnek, már csak másodkézből volt ismeretes, hogy részt vett a talpraállításban (képzőművészeti anyag rendezése a falakon): lám, valóban szakértő minőségben is segítette.

1921. jún. 30-án írnak az erdélyi múzeumok felügyelőségének, hogy az emeleti díszterem berendezését megkezdték; 1922-ben ezt koncerttel avathatják, de a későbbi levelezés arra vall, hogy kifestésének KÓS-féle terve nem valósult meg. 1923-ban a fedélzet javítására, a képek elhelyezésére és újra az üveglablakok elkészítésére készít tervet; máj. 25. déltől máj. 27. estig a

Múzeum vendége. („Megnézte a fedélzetet, hogy miképpen lehetne javítani, hogy a folyosó nagy üveglakával mit lehet csinálni, tervet készített a képek egy részének elhelyezésére.”¹³) 1928-ban újfent a díszterem kifestésére adnak utasításokat aug. 2-án, június 25-i levele alapján, BOROS János és KÖLCZE József szobafestőknek, a terv némileg változott. („Felső harmad fehér, alsó kétharmad egy egyszerű aranybarna alapon szürke spriccelés, felül fekete vonallal zárva, úgy hogy a falfestés és a lezáró vonal között egy vékony stráf marad.”¹⁴) A javítások kérdése is visszatérő gond, ezúttal a lépcsőház mennyezetét javítják meg. Az elvégzett munkára vonatkozó összegezt az 1929. márc. 23-i igazgató-választmányi gyűlés jegyzőkönyvében találjuk: „a helybeli Jótékony Nőegylet 10 000 lejt ajándékozott volt a múzeum dísztermének újrameszeltetésére: Ennek alapján az ügyvezető-tanács több ízben foglalkozott a díszterem kimeszelése, illetve kifestése kérdésével, s abban állapodott meg, hogy a vízvezetési és villanyvilágítási vezetékek felülvizsgálata és kijavítása után a dísztermet a KÓS Károly műépítész tervei szerint kifesteti oly módon, hogy az oldalfalak felső 1/3 része és a mennyezet gipszre fehér meszelést kapjon, az alsó 2/3 részre pedig egyszínű aranybarna alapon szürkés spriccelés jöjjön úgy, hogy az egész terem semleges színt kapjon, ami a képeknek jó háttérrel biztosít, s a szemet sem sérti.” A fogalmazás a KÓSÉ, FADGYAS Anna titkárnő másolata alapján kerül a szövegbe.¹⁵

Freskók, secco-k, üveglakok

CSUTAK egy dr. BARABÁS Andornak¹⁶ írott levele már 1926. szept. 5-én azt bizonyítja, hogy időközben mást is bevontak a közös tervezésbe. A napokban, így a levél, BARABÁS Márton¹⁷ kedves barátjuk Vajnafalván marad, kéri „a még függőben lévő múzeumi kérdésünk végleges elintézése tárgyában” megkeresni.¹⁸ 1927-ben CSUTAK megkezdi az előkészületeket az 1929-es jubileumi ünnepekre, KEÖPECZI SEBESTYÉN Józsefet¹⁹ foglalkoztatja; 1928-ban az első székelyföldi tanulmányút, 1929-ben az Erdély-szerzte megrendezett ORBÁN Balázs-megemlékezések, majd a múzeumi ötvenéves ju-

bileum, 1930-ban a Csiki Székely Múzeum megalapítása által is megpezsztített csíkszeredai szakmai élet, majd a székely skanzen szervezése segíti a székelyföldi értelmiség és művészvilág Székely Nemzeti Múzeum körül is sűrűsödő szerveződését. Az intézmény mind az 1929. őszi ünnepekkel, mind pedig az 1933-as sepsiszentgyörgyi EME-vándorgyűléssel képzőművészeti tárlatra teremt lehetőséget. A barátokkal, köztük a régi tanítványokkal megújulnak a kapcsolatok, és felidéződnek a régi tervek is. A most következők fényében mindjárt más beállítást nyer a marosvásárhelyi kultúrpalota építésének egyidejű volta a sepsiszentgyörgyi múzeumépülettel, bizonyos, a térségbeli képzőművészeti alkotásokkal, egy régió művészeinek belső kapcsolatrendszere, de akár olyan elfeledett dolgok, mint a sepsiszentgyörgyi múzeum szerepe Székelyföld középkori falfestményeinek feltárásában.

1931. szept. 28-án NAGY Imre²⁰ és VARGA Nándor Lajos²¹ közösen írnak levelet CSUTAKnak²² (5). Meggyőzték MÁRTON Ferencet²³, hogy egyik főművét, a *Gátkötő székelyeket*²⁴ üvegfestménynek adaptálja a lépcsőházba. Gyakorlatilag 800–1500 pengőbe kerülne (ez az anyagköltsége). Ugyanakkor felajánlják, freskókat festenek a szabad falfelületekre (a múzeum az állványozást és ugyancsak az anyagköltséget kellene, hogy fizesse). A fennmaradt levelezés *in medias res* indul, utalásokból arra következtethetünk, hogy a kezdeményező a múzeumigazgató volt, 1930-ban. CSUTAK egyelőre KÓSra vár, akivel már akkor belevágtak a régi üvegfestmény-tervek feltámasztásába, és ami a lépcsőház ablakát illeti, mostani, okt. 2-i levelében az épp Budapesten tartózkodó barátai türelmét kéri – a freskók tekintetében viszont szívesen szabad kezet ad nekik. Ismerik a lehetőségeket, pontosítsák tehát, milyen felületekre gondoltak, hogy költségvetést készíthessen. Be lehetne-e vonni közös dolgokba NAGY Istvánt²⁵, NAGY Imre festő nagybátyját, illetve más székelyföldi művészeket? (6). Két nappal később KÓSnak ír (5), ismerteti a friss ajánlatot, és jelzi, hogy üvegfestmény-ügyben KÓSt támogatná, hiszen maga is inkább történelmi tárgyú alkotást tudna elképzelni a lépcsőház hatalmas, ötös osz-

atái ablakába (pl. Csaba vagy Szent László lovas alakját). A levélben másrészt most történeik először célzás gr. BÁNFFY Miklóstra²⁶, egyelőre KÓSSzal való kapcsolatára.

Okt. 6-án NAGY Imre és VARGA ragaszkodnak a MÁRTON-kép ötletéhez (8), különben gyűjtik a múzeumnak a képzőművészeti anyagot. CSUTAK ekkor részletezi NAGY Imrének, miért nem kerülheti meg KÓS Károlyt: a lépcsőházi ablak dolga nem volt egy feladott ügy, leellenőrizhetik az 1929-es **Emlékkönyv**ben is. Mi volna, ha az üvegre vitt *Gátkötő széke-lyeket* a díszterem ablakába készítenék (9)? VARGA Nándor Lajosnak még aznap egy évvel korábbi elképzeléséről ír: akkor nézte át Budapesten, a Képzőművészeti Múzeumban a széke-lyföldi középkori freskók másolatait, azokból szándékozott a Múzeum falaira válogatni. Persze új freskókról is lehet szó (10).

CSUTAK megsürgeti KÓS Károlyt (11), de érdemben csak más közös dolgaikra kérdezhet rá. 1932. jan. 18-án kénytelen VARGÁt további kivárára kérni: „KÓS még nem válaszolt, engedd függeni az üvegfestmény kérdésünket még, s a *Magyar Iparművészet* 1909. évfolyamában olvasd el a KÓS Attila-énekét.”²⁷ VARGA febr. 15-én válaszol, egy levél utóiratának erejéig: „A freskóterveket már fundálom, addig is, míg végső témákat tudnék, a mennyezetre már tervezem *Emese álmát* és a *Hadak útját*, azt hiszem, hogy ez a legmegfelelőbb, s részedről is körülbelül ez a témakör fog a mennyezeten maradni. Nyáron már szeretném ezt megcsinálni, mert az egyik oldalfalra legalább valódi freskót szeretnék.”²⁸ Márc. 1-jén CSUTAK a közben hazatért NAGY Imrének számol be a tervek alakulásáról (12). Tavasszal ROEDIGER Lajos, KEÖPECZI SEBESTYÉN és GÖDRI Ferenc²⁹ Gelencén múzeumi kiküldetésben tanulmányozza a Szt. László- és Szt. Margit-freskót, miként lehetne részleteit másolatban a múzeumban megfesteni.

Március végén CSUTAK KÓS Károlytól már freskóterveket is vár, tehát itt is előrelépés történt (13). Az 1932. márc. 29-i múzeumi ügyvezető-tanácsi gyűlésen azt jelenti, hogy előzetes tárgyalásokat folytatott NAGY Imre, VARGA

Nándor és MÁRTON Ferenc festőművészekkel, akik arra vállalkoztak, hogy nyáron a múzeumi folyosókat és gyűjteményfalakat székely motívumú falfestményekkel látják el. KÓS is dolgozik a lépcsőházi üvegfestmény tervezetén. Felhatalmazást kér, hogy tovább tárgyaljon, terveket kérjen a költségvetésileg előirányzott 10 000 lej erejéig – ezt meg is kapja.³⁰ Ápr. 9-i kivonat³¹ KÓS márc. 29-i leveléből: „Küldöm az ablak vázlatát is (lépték). Próbáltam több alakkal megoldani, de okosabbnak látok egyetlen alakot, mert az öt osztás nagyon szaggatná a népesebb kompozíciót (a gátkötők tiszta alakos kompozíciója teljesen abszurdum. Az öt részre szaggatott teret a hegyormok és fellegvonalak futják össze és alul egy tarka virágos mező. Ezt oromfoglalással jól meg lehet oldani. Ha vázlata tetszik, akkor színbe is kidolgozom. Próbáltam, és jól hat. Stb. stb.” CSUTAK aug. 9-i ceruzás kommentárja: „NB. 1, KÓS Károly szeptember végéig megcsinálja 1:10 léptékben a színes ablakrajzot. – Szeptember második felében ezt számonkérem tőle, és ugyanakkor beszélek a kivitelről KISBÁN Miklóssal, akit ebben a kérdésben is szakértőnek tekintek. 2, KÓS szeptember derekáig megküldi a lépcsőházi falak méreteit, s azt azonnal megküldöm VARGÁnak, hogy csináljanak MÁRTON Ferencsel részletes kompozíciót.”

A történetben tehát BÁNFFY, írói álnevével KISBÁN is megjelenik, ezúttal egyértelmű, hogy nem politikusként. CSUTAK 1932. április 11-én tervrajzokat kísérő KÓS-leveleket nyugtázhat (14), valóban kényes helyzetbe került, rivális elképzelések között kellene döntenie. Természetes, hogy döntőbíróat keres. KÓS hamarosan részleteiben előterjeszti elképzelését az igazgató-választmánynak, rögzítetlen tárgyú kompozíciókkal, a gelencei freskók részleteivel a kápolnában (15). Érdekes, hogy vászonra, temperában képzelet el a „freskópótló” felületeket (BENE József mai, Szent Anna-tó legendát ábrázoló vászna a lépcsőház oldalára kifeszítve érzékeltetheti, mire gondolhatott). Az átfogó tervezetről máj. 12-én másolat készül a VARGA számára is, CSUTAK hitelesíti. Levelében székely mitológiai témát kér a lépcsőházba (16). VARGA megérti, hogy a MÁRTON Ferenc-ver-

zió esett, és ennek ugyan nem örül, de elfogadja: az épületet KÓS tervezte, tereit valóban jogában áll megszabni, milyennek óhajta. A temperásvásznas megoldást azonban elfogadhatatlannak találja. Valószínűleg nem értette félre, és KÓS tényleg nem is annyira a költségek miatt ajánlotta a panós módszert, hanem mert nem bízott abban, hogy igazi freskót tisztességgel meg tudna ekkor valaki festeni a Székelyföldön. Mindenesetre kompromisszumot javasol, ne legyen hát freskó, de fessék „al secco”, száraz falra. Próbálják ki egy-egy kis darabon, írja. Feltehetően a múzeum pincéjébe ajánlott próba ötletéből nő ki az aldobolyi HOLLAKY-kúriabeli 1933-as kísérlet (*Szent László és a lányrabló kun, Emese álma, Attila és serege* című hármás falfestmény) az épület nagytermében. (17). Jún. 9-i levelében is kitér az ügyre: „Talán még adhatnál utasítást az én részemre fizetendő múzeumi freskók festékanyagára is, vagy 40-50 pengőt, hogy én azt megvegyem, s magammal vigyem. Ez később is felhasználható, ha sor kerül az egész kivitelle. (Ne ijedj meg, a próbafestésre nem fogom mind felhasználni!)” CSUTAK intézkedik, közvetíti a kérést jún. 24-én dr. BARTHA János királyi ügyésznek: „VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai tanár, kedves volt tanítványom és barátom, ki Aldobolyból HOLLAKI Emmát vette el februárban feleségül, s így bizonyára Atyádfia lett, és most a feleségével készül ide haza, a napokban fel fog keresni, hogy különböző múzeumi vásárlásokra Tőled pénzt kérjen. Mint-hogy ezek a bevásárlások igen fontosak, mert részben a ma már ismeretlen régi háromszéki népviseletet akarjuk halottaiból feltámasztani, részben múzeumunkat akarjuk még vonzóbbá és művészibbé tenni, hogy így a VARGA és más festőművész barátaim ingyen munkájával egyúttal nagyon szükséges tőkebefektetést is végezzünk, mivel tökéletesen koldusok lettünk: azért szeretettel kérlek, hogy VARGA Nándor barátom szavainak teljes hitelt adni, s neki a KOVÁCS Kálmán kedves barátunk által jelzett nervus rerum gerendárumot átadni szíveskedj.” Párhuzamosan, még aznap megnyugtatta VARGÁT: „Írtam dr. BARTHA János kedves barátomnak, hogy a nála levő múzeumi pénzből adjon át

Neked annyit, amennyit kérsz a KISS János tanársegéd részére, a kérdéses festékek bevásárolhatására...” Aug. 4-én ismét részletes érvelést kér a KÓS-elképzelés ellenében, és jelzi, hogy NAGY Imre türelmetlen, ha nem sikerül kimozdulniuk a holtpontról, kilép a közös vállalkozásból (18).

Aug. 26-án CSUTAK ROEDIGER Lajost kéri, képviselje mellette, illetve TÖRÖK Andor, FELSZEGHI István, ERŐSS József mellett a múzeumot a vasárnapi gelencei ünnepeken (a KEÖPECZI SEBESTYÉN József ötletére, művészeti vezetése alatt felújított templom újraszentalésén): „A falképek átvándorlása még csak tervezet, de komoly terv; csak ez is lassan megy, mint minden jó dolog pénz hiányában.” Újabb néhány hónap után pedig: „1933. január 2-án reggel KÓS Károly műépítész Sepsiszentgyörgyre érkezvén, december 24-én küldött levelem értelmében, vele és VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai tanár barátommal beható megbeszélést folytattunk a lépcsőház és folyosók kifestése tárgyában. Január 5-én KÓS Károly barátommal Csíkszögödre utaztunk NAGY Imre festőművészhez, és hárman részletes tervet készítettünk a szeptember 10–15-re tervezett képzőművészeti kiállítás rendezése tárgyában.”³² A csapat tehát ezúttal két fordulóban is együtt van, érdemben tárgyalhatnak. A folytatás mégis elmarad. Jan. 8-án ehelyett CSUTAK Vilmos tanácskérése, illetve rákérdezése a marosvásárhelyi üvegfestményekre (19) újabb elképzelésekkel bonyolítja a tervezést, és inkább nehezíti, mint könnyíti a döntést – GULYÁS Károly³³ lelkes válasza postafordultával érkezik (20). Nyárára VARGÁnak letisztult Atilla, illetve Szent László-freskóterve van, viszont arra fel, hogy döntőbírónak kérték KÓS tervezetét illetően, BÁNFFY maga tervez lovas Csabát a KÓSé helyett, tehát most már vele is egyeztetni kell stílust, kompozíciót (21–22).³⁴ A gond az, hogy KÓS-nak az 1909 óta ismert Csaba-megoldása túl „parasztosnak” tűnhet „macska-lován” CSUTAK szemében, aki valami heroikusabbat látna szívesen. BÁNFFY erre tesz kísérletet, az ő Csabája viszont túl légiessé lesz, ez a tündérkirályfi már csakugyan stílustörés a múzeum robusztus

neoromán elemei között. Talán ez is oka annak, túl az állandó anyagi gondokon, hogy a lépcsőház ablakába mégsem kerül üvegfestmény.

1934. szept. 28-án ehelyett BARABÁS Márton jelentkezik Brassóból, a gelencei freskók részleteit vállalná megfesteni a Múzeumban (23). Az elmúlt évre vonatkozó, 1935-ben írt igazgatói jelentés pizskozatában beadványa a díszterem előtti helyiség kifestésére az 5. pont. A MIKÓS irattartón CSUTAK megjegyzése ceruzával: „Kedves Feri³⁵, szíves véleményedet kérem a B. M. javaslataira. CSUTAK V.” BARABÁS ... ..

1935. márc. 27-én KÓS is újra jelentkezik. Mellékelten a CSUTAK vikendházának sokszorosított tervét küldi, metszettel, költségvetéssel, illetve a *Helikon–Pásztortűz* író-olvasó estet szervezi (többen nem tudnak jönni, de lejönne vele BÁNFFY, aki két napot Sepsiszentgyörgyön is töltene, ez jó volna a vidéknek politikailag is, összehozhatnák őt az értelmesebb emberekkel). CSUTAK ápr. 1-jén, majd ápr. 20-án válaszol: GÖDRI megcsinálta a kért fényképmásolatokat, küld a tizenöt fotót. KÓS viszonya BÁNFFYval nagyon jónak tűnik, de az üvegablakokról és freskókról nem esik szó. Egy év múlva pedig, CSUTAK Vilmos halálával, mint annyi más nagy terv, ez is megfeneklik. Az utolsó felvonás 1942-es: VARGA Nándor Lajos ezúttal HERPEI János igazgatónak segít, amiben csak teheti. Márciusi–áprilisi levélváltásukból (24–27) tudjuk meg, hogy nyárra freskók festését tervezik, most is NAGY Imrével. Pénz azonban nincs, HERPEI azt, ami van is a háborús körülmények közt, a főépület KÓS-tervezte új, északnyugati szárnyára tartalékolná. Az 1943. évi, 1848-as kiállításra VARGA végül saját hasonló témájú freskója helyett GYÁRFÁS Jenő befejezetlen, letétbe behozott művét, *GÁBOR Áron halálát* restaurálja; NAGY Imre dolgozó székelye sem valósul meg (az új épületszárny megépülése is évtizedekkel később történhet meg). Az utolsó adatokat JAKAB Antal újságcikke szolgáltatja:³⁶ (VARGA Nándor Lajos, mondja HERPEI) „nyáron, ittléte alkalmával azzal állott elém, hogy a múzeum csarnokát a székely mondavilág megelevenítésében akarja feldíszíteni. Hatalmas freskókat tervez. Már el is

készítette Attila király temetését és a bálványosvári mondát ábrázoló freskók terveit. Monumentális alkotások lesznek. Hacsak valami közbe nem jön, nyáron hozzá akar kezdeni.” Nyáron, mint tudjuk, közbejött valami: a front érte el a Kárpátok vonalát. A tervek nagy része fenn sem maradt, pótlásukra hadd álljon itt a vonatkozó levelezés.

Melléklet

1.

KÓS Károly a Székely Nemzeti Múzeum tekintetes Építőbizottságának
(Sepsiszentgyörgy)
Budapest, 1913. május 25.

Mellékesen van szerencsém elküldeni a múzeumépület lépcsőházi ablakának színes rajzát, valamint a MAJOROS Károly üvegfestő mester reávonatkozó árajánlatát. Megjegyzem, hogy az ablak olcsóbb volna, ha nem kellene Szentgyörgyre szállítani, és ott személyesen felállítani, úgyhogy ez kb. 200-300 Koronával emelné az árat, valamint az is, hogy most erősebb vas merevítések kellene. Kérem azonban a tisztelt Bizottságot, hogy tekintettel arra, hogy arra az ablakra feltétlenül szükség van, és szükséges az is, hogy annak művészi hatása legyen, ezt az ablakot megrendelni és megcsináltatni szíveskedjék, és ebbeli határozatát, valamint a rajtot is nekem elküldeni szíveskedjék, hogy az üvegfestő műhelyben a szükséges natúrdetailokat és színpróbákat idejében meg lehessen csinálnunk.

Kérem továbbá, hogy amennyiben már lehetne, az elszámolás anyagát is megállapodásunk értelmében nekem elküldeni szíveskedjenek, mert annak általam való tüzetes átvizsgálását annyival inkább szükségesnek tartom, mert mint művezető, csak én tudhatok abban igazán eligazodni.

Igaz tisztelettel
KÓS Károly építész
1 db. rajz
1 db. árajánlat³⁷

2.

KÓS Károly CSUTAK Vilmosnak
Sztána, 1914. márc. 17.³⁸

Kedves Barátom!

Az 500 koronát ma vettem kézhez, szépen köszönöm, igazán éppen idején jött, hogy elköltthessem. Jelzem, hogy a felsorolt rajzokat, illetőleg terveket a

jövő hét folyamán tudom csak elkészíteni és elküldeni, mert e héten egy csomó apróbb rajzot kell elkészítenem és elküldenem. Kérlek, erre vonatkozólag postafordultával küldd el nekem a CSEREY-címer címerleírását (ezt szeretném a középső kápolnaablakba tenni). Az egyik oldalsóba a székely címert és a másikba nem tudom, mit. Jó lesz Háromszék vármegyéé? Vagy esetleg mit akartok? Küldjétek el a két címer leírását, hogy én azt oda fel dolgozhassem üvegfestésre. Remélem, a lépcsőházi ablak üvege is elkészítették, azt nagyon szeretném látni már egyszer, mert az nagyon szép lesz. Egyszerűen kérek, ezeket a kért dolgokat bocsássátok minél hamarabb rendelkezésemre. Addig a többi dolgot készítem, de az ablakokra két napot kell szánnom, hát aszerint küldd. Egyéb írnivalóm most nincsen, de ez is elég. Hanem igaz! Kérlek, és vásárolj számomra kb. 25 db. Székely Nemzeti Múzeum képeslapot (nem színeset), és küldd el azt nekem az én költségre. Szeretnék néhány helyre küldeni. Ezt ne felejtse el, nagyon kérek. Feleséged kezét csókolom. Feleségem üdvözlését küldi. Igaz barátsággal köszönt

KÓS Károly

3.

KÓS Károly a Székely Nemzeti Múzeum Építőbizottságának³⁹
Sztána, 1914. ápr. 21.

Mellékeltlen küldöm a még szükséges rajzokat, úgymint két asztal, egy pad, egy lámpás, a szaklászárító, a ruhatári berendezés, a kápolnaablakok és a Museum felírásának tervét a következő megjegyzésekkel: A kápolnaablakok középpontjába rajzolt címermező rajza csak jelzi azt, hogy oda címereket gondoltam, de oda kérem megadni annak idején a készítőnek a címerleírásokat, amiket a tisztelt Építőbizottság oda óhajjt. Valamint úgy a színes ablakok, mint a velencei mozaik felírás 1:1 léptékű rajzát, melyet a készítő fog felnagyítani, kérem átrajzolás, illetőleg átanulmányozás céljából nekem eljuttatni annak idején, de mindenesetre a munka kivitelének megkezdése előtt, ne hogy utólagosan kellemetlen meglepetéseknek legyünk kitéve. A lámpába 100-as égők helyezendők el.

Igaz tisztelettel

KÓS Károly

4.

A Székely Nemzeti Múzeum kérése
HEGEDŰS Lóránt képviselőhöz⁴⁰
Sepsiszentgyörgy, 1914. július 7.

Nagyságos képviselő úr!

Hálás köszönettel vettem Nagyságodnak folyó hó 3-án kelt nagybecsű levelét⁴¹, mellyel újabb bi-

zonyságot tett múzeumunk iránti meleg érdeklődéséről és ügyeinek nemes felkarolásáról. Nagyságod szíves közbenjárása reményt nyújt arra, hogy a lépcsőházi színes nagy ablakot, amelynek megvalósításáról pénzügyi okokból ez idő szerint már-már lemondottunk, mindnyájunk nagy örömeire a megnyitás idejére mégis meg tudjuk csináltatni.

Mikor 1913. évi december 8-án báró SZALAY Imre helyettes országos főfelügyelő és dr. HÜLTL Dezső műegyetemi tanár Urak a Vallás- és közoktatásügyi minisztérium megbízásából múzeumi építkezéseinket felülvizsgálták, és Igazgató-választmányunk elnökségével az építési hiányokat, illetve a fővállalatokon kívül, még ezután végrehajtandó azon pótmunkákat megállapították, melyeknek kivételére 1339–1913. sz. kérésünkben a Vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól 12 216 Korona 14 fillért kértünk és nyertünk: e sürgősen végrehajtandó pótmunkálatok közé nem vétetett fel a lépcsőházi színes ablak, mert annak kivitelét pénzügyi okokból br. SZALAY Imre ömértósága elodázandónak tartotta.

Igazgató-választmányunk azonban mindig szükségesnek tartotta, s amint e hivatalos vizsgálat, úgy MIHALIK József és dr. PÓSTA Béla országos felügyelő Uraknak folyó évi március 19–21-én tartott hivatalos látogatása alkalmával is kifejezte azt az óhajását és szándékát, hogy e színes ablakot, ha csak lehetséges lesz, a legújabb államségélyből elkészíttesse.

Minthogy azonban a rendelkezésünkre álló építési összeg a Főfelügyelőség megbízottai által erőirányzott legszükségesebb dolgok kivételére is alig elégséges, s így a színes ablakok elkészíttetésére fedezettünk nincs, de annak megépítését mind esztétikai, mind pedig az előtér, folyosók és a lépcsőház megvilágítása céljából szükségesnek tarjuk, s ezen felfogásunkban dr. HÜLTL Dezső, MIHALIK József, dr. PÓSTA Béla és SEMAYER Vilibáld országos felügyelő Urak személyes tapasztalata és kifejezett óhajása is megerősít, örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy Nagyságod felajánlott szíves közbenjárását igénybe véve, a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úrtól annak megvalósítására segítséget kérjünk.⁴²

A nagy ablak kérdésének megoldásával kapcsolatban van a földszinti előtér, a folyosók és a lépcsőház falának a legegyszerűbb módon, lehető kevés költséggel való dekorálásának, valamint a régiségstári kápolna kicsiny méretű ablakaira szintén színes üvegezés alkalmazásának a kérdése is. Legelsősorban a falak festését multhatatlanul meg akarjuk valósítani. Az előbb említett szakértők mindnyájan különösen felhívták ezen két munka együttes elvégzésére múzeumunk vezetőségének figyelmét. Éppen ezért a vallás- és közok-

tatástügyi Miniszter Úrhoz benyújtandó kérésünkben ezekre nézve is szeretnénk fedezetet szerezni.

Úgy terveztük, hogy az előcsarnoknak a bejáróval szemben fekvő, s az oszlopok ívezete feletti falára az ős székely címert, a jobb oldali falra Sepsiszentgyörgy város, a bal oldalra pedig a három, illetőleg négy székely vármegye címerét is megfestetjük, hogy ilyen módon a belépő már az első pillanatban érezze azt a székely történeti légkört, melyet a múzeum minden termében meg fog találni, s amely a múzeum rendeltetését is a leghívebben fogja kifejezni.

Felhatalmazást kérek tehát arra, hogy folyamodványunkban ezekre is kiterjeszkezhessünk. Nagyságod szíves válaszát arra nézve is kérem, hogy vajon a KÓS Károly által a lépcsőházi és kápolnaablakok színes üvegezéséről készített és visszavárólag ide mellékelte 2 db. kiviteli rajzát felterjesszük-e, vagy pedig a vallás- és közoktatástügyi Miniszter Úrhoz intézendő folyamodványunkban ezekre nézve is a falak dekorációjával együttesen készítenő művészi tervek elkészítetését is kérjük. Lehetségesnek gondoltuk ugyanis, hogy MAJOVSZKY tanácsos Úr esetleg speciálisan ilyen dolgokkal foglalkozó valamelyik művészt akarja ezek elkészítésével megbízni, s ez esetben önálló intézkedését a kéréshez mellékelte rajzok befolyásolják.

Egyúttal megragadom az alkalmat, hogy a múzeumigazgatói állás szervezése ügyében a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége útján már a kultuszminisztériumba felterjesztett kérésünket is szíves támogatásába ajánljam, mert jelenlegi viszonyaink között ez a legégetőbb elintézendő kérésünk.

A múzeum berendezése akkora munkát igényel, hogy a kollégiumban is terhesen elfoglalt tanár Urak minden erejük megfeszítésével és minden idejük feláldozásával sem lesznek képesek ezt a nagy munkát oly hamar elvégezni, amint ezt mindnyájan, kiknek múzeumunk sorsa szíven fekszik, s így Nagyságod is, óhajtánók. Másrészt a megnyitás után is az adminisztráció végzése, a múzeum gondozása, fejlesztése, munkásságának irányítása stb. állandóan egész embert kíván, s ki csak ezt a dolgot végzi.

Kérésünk, melynek másolatát ide mellékelem, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége meleg ajánlatával éppen most a kultuszminisztérium döntése alatt van, amit annyival sürgősebben óhajtánánk, és óhajtana különösen a MIKÓ-Kollégium előjárósága, mert a kollégiumnak is minél előbb, szeptember előtt mindenesetre intézkednie kell.

Ezért kérem Nagyságod meleg támogatását és szíves intézkedését. Amint tudjuk, a kollégium igazgatója, dr. MAJOVSZKY miniszteri tanácsos Úrral már tárgyalt is ebben az ügyben, de a kérésünk még akkor a Főfelügyelőségnél volt.

Nagyon lekötölezne Nagyságod, ha e két ügyben tett szíves intézkedése eredményét és utasításait méltóztatnék közölni velem.

Legmélyebb tiszteletem kifejezése mellett maradtam

Nagyságodnak tisztelő hívé⁴³

5.

NAGY Imre és VARGA Nándor Lajos közös levele CSUTAK Vilmoshoz

Budapest, 1931. szeptember 28.

Egy alkalommal szó volt valahol, hogy MÁRTON Ferencnek – a *Gátkötő székelyek* című képét⁴⁴ a főlépcső bejárójának ablakában üvegre átvive meg kéne csinálni. Ma beszéltem Vele erről a dologról. Meghozta azt az áldozatot, hogy valami – talán semmi – összegért megcsinálja. (Engedett a kapacitásnak.) Természetes, az üvegfestmény-anyag meglehetősen nagy összegbe kerül, 8–1500 pengőig. Tehát, ha van kedvetek, aminek én is rendkívül örövendék, úgy mérd le az ablakot, s a méreteket küldd el, hogy lehessen költségvetést csinálni róla.

Tudniillik az üveget is itt festenek meg, s egy itteni ember készítené el, amely készítési összeget MÁRTON olcsó összegért tudna előállíttatni, tekintettel a barátságra. Légy szíves, amihelyt lehet, írni, hogy amíg itt vagyok, lehessen valamit csinálni. Addig is figyelmeztetek, ne ülj fel a szélhámós s üzletembereknek, mert ezzel csak a komoly munkát zavarja.

Jelenleg kiállításom van az ERNST-Múzeumban. Még kb. 3 hétig itt tartózkodom. Írj az alábbi címre: ANDRÁSSY u. 71. Képzőművészeti főiskola. Az emlékkönyvet hol lehet, melyik könyvtárusnál kapni?

Szívélyes üdv – NAGY Imre

Esetleg, amennyiben szükség volna, úgy lehetne-e az ablakméreten változtatni? VARGÁVAL együtt ülve vetődött fel az a gondolat, hogy ő is, én is, esetleg NAGY Istvánt is reávéve a meglévő üres falakat ingyen kimácoljuk (freskó formában) állványozás és az anyag megtérítése mellett. Ami nem kerülne többre – festék, ecset 10 000 lej, és az állványozás – VARGA már az idén nyáron hozzáfogna az ő feladatához.

Üdv, NAGY Imre

Kedves Vilmos, örülök, hogy üdvözölhetlek innen, s még inkább, hogy ennyire jó hírekkel.

Igaz, hogy ez azért mégiscsak pénzt jelent a múzeumnak, de azt hiszem, jó befektetés lesz, hisz már

maguk ezek a dolgok is látnivalók lesznek önmagukban. Én, amint Emre is írja, kész vagyok közreműködni, úgyhogy az oroszlanrésze az ügynek nem nyomna a latba, avagy a lejbe. Kívánom, hogy sikerüljön, s hogy haza is beszéljek, kérlek arra, hogy lehetőleg hass oda, hogy ez sikerüljön. Várom majd értesítésedet. Nem tudom, hogy a Londonból küldött középkori latin városnevek pár lajstromát megkaptad-e? Igaz, hogy rég volt, de választ nem kaptam.

Minden jót kívánok, sokszor üdvözöllek, s öllelek, kedves Feleségednek kézcsókkal, minden ismerőst üdvözölj régi tanítványod

VARGA Nándor

6.

CSUTAK Vilmos NAGY Imrének
és VARGA Nándor Lajosnak
Sepsiszentgyörgy, 1931. október 2.

Kedves Imre és Lajos!

Pár rövid igénytelen szóval ki sem fejezhetem azt a nagy örömet, amit ma szereztek nekem 28-án kelt szíves leveletekkel.

Hogyne csinálnók meg a jelzett dolgokat, amikor szükség van rájuk és Ti akarjátok megcsinálni, akik tele vagytok ifjúi tűzzel és annyi őserővel, hogy nekem csak a jó Istent kell kérnem, hogy tartsa meg a jó egészségéteket, s nemes szándékotokat, és akkor máris egy olyan tündérpalotában képzelem magam, amelynek nemcsak a mi szikulus atyáinkfiai járhatnak csodájára, hanem mindazok, akik vagy el akarnak temetni minket, vagy ki akarnak emelni abból a fertőből, amely már-már össze akar csapni a fejünk felett?! ...

Hogyne szeretnék most mindkettőtöket a szívemre ölelni, amikor nemes szándékotok annak a léleknek a kétségtelen bizonyossága, mely annyi szenvedés és vihar között is megtartotta idáig népünket, s amelynek erejében és a világ végéig való fennmaradásában én soha egy pillanatig sem kétségkedtem, de erőm szerint szerény mécsese lenni igyekeztem?!...

A részletekre térve – nem akarom ezt a levelemet visszatartani addig, amíg a lépcsőházi nagy ablakunk pontos rajzát megküldhetem, mert a tavaly hasonló célból egyet átadtam KÓS Károlynak, hogy egy honfoglaló ős hun székelyt tervezzen belé, s tőle még nem kaptam vissza, mert ő is ezerféle dologgal elfoglalt ember. Most írok neki, hogy vagy-vagy, és válaszárol azonnal értesíteni foglak. Addig a kérdést Ti is pihentessétek MÁRTON Ferencnél, mert bármilyen megtisztelő és örvendetes a szíves ajánlata, helyesebben Emrikének tett szíves ígérete, KÓS Károlyt, aki a múzeumot építette, semmiestre sem akarom befezett helyzet elé állítani, de szorítani fogom most, és

ha ő is készen van vagy lesz most a tervével, az ítélszéketek elé terjesztem a tervét: csináltassuk meg azt, amelyiket jobbnak és kifejezőbbnek fogjuk tartani...

Egészen szabad kezem van azonban a freskófestés terén, és természetesen örömmel vállalom az állványozás, festék és minden más kész kiadás költségeinek előteremtését. Csak írjátok meg nekem pontosan, hogy mely falakra gondoltatok, csak a lépcsőház falaira-e, vagy esetleg a dísztermünkre is, és ha erre, akkor mit csináljak a festményeinkkel, miket mindketten egyaránt jól ismertek. Részleteket pedig azért kell kérnem, hogy aztán információk alapján az állványozás stb. költségeire én is pontosabb számítást tudjak csinálni, s ezt az összeget fel is vegyem a jövő évi költségvetésünkbe, mert állami ellenőrzés és elszámolás alá tartozván, természetesen államségély nélkül, ezt kell tennem, ez a rendes menete a dolgunknak: De ettől eltekintve is ezt kívánja meg a saját szervezeti szabályzatunk is: azaz ügyvezető-tanács és igazgató-választmány elé kell terjesztenem a szíves és nagylelkű ajánlatotokat, és el kell fogadtatnom azoknak a költségeknek a tervét, amelyeknek az előteremtéséről aztán nekem szabad és kell gondoskodnom. Mert ilyen és ez az úgynevezett alkotmányos élet, amire Ti bizonyára fűtyülni szoktatok, de én kénytelen vagyok benne és vele élni...

Szívemből örvendek, hogy az ERNST-múzeumi kiállításod – drága Imrikém – olyan általános méltánylást váltott ki, még a mai lerongyolódott és izgatott világban is, és hön óhajtom, hogy a pengők is minél számosabban és tartósabban ropgojanak a zsebedben, hogy amint BOKOR Sárítól hallom, minél nagyobb körutat tehess Európában. Szeretném azonban, hogy a legilletékesebb kritikákat én is megkaphassam és eltehessem a múzeumunkba, mert később aztán ezeket nem lehet egykönnyen összegyűjteni, pedig a múzeumunk éppen arra való, hogy az ilyen dolgokat összegyűjtse és megőrizze

Nagyon szeretném, ha NAGY Istvánt⁴⁵ is be tudnátok vonni a székely kalákába, és a többi székely barátaitoktól is tudnátok egy-egy szép dolgot szerezni, ahogy azt ismételen megbeszéltük. Én a múlt nyáron csak ISTÓK testvérünkkel⁴⁶ tudtam személyesen beszélni, és nagyon szeretném, ha felkeresnétek a várkert alatti műtermében, és szót váltanátok vele Ti is ezekről a dolgokról, mert ő is derék székely atyánkfia, aki nekem ígéretet is tett, hogy segíteni fog, és jó példával fog előljárni.

De bizonyosra veszem, hogy drága Imrikém, most minden valamire való székely megfordul Nálad, és ezért most a legkitűnőbb alkalmad van és lesz, hogy egyenként eszébe juttasd mindenik atyánkfiának a kötelességét, amiben Te, Lajoskám is bizonyosan segíteni fogsz.

Boldog lennék, ha összefogva tényleg egy szép és értékes képzőművészeti gyűjteményt tudnánk összehozni, annnyival inkább, mert amint bizonyára éreztétek, a nagy képeink (BARABÁS és GYÁRFÁS) egy része csak letét, ami bármikor árván hagyhat minket, bár egyelőre nem valószínű...

Kedves Lajoskám, hiában szedtük össze FADGYAS Annával, az én jobb kezemmel együtt az eszünket, az marad ténynek egyelőre, hogy én minden Londonból kapott leveledre becsületesen válaszoltam és csak a British Museum katalógusait kaptam meg Tőled, míg a keresett meghatározó könyvet Berlinből vásároltuk meg. Nagyon sajnálom, hogy csak ezt írhatom, de azért légy olyan jó, írd részletesebben, mint írtál volt nekem.

Aztán írd különösen a tanszéked ügyéről, mert ez mindenképp felett érdekel. Imre jól tudja, hogy mit és hányszor beszéltünk erről, amikor csak találkozhatunk. És írd arról is, mikor fogsz tényleg hazajönni, és mennyi időre.

Hát Te, Imre, meddig akarsz csavarogni, és mi lesz a méhézetteddel? Nem kell felmennem Zsögödre, hogy rendet csináljak utánad, hiszen jól tudod, milyen szakértő méhész vagyok!

Emlékkönyvünk a Stúdióban (Múzeum körút 21.) még bőven van. Nagy örömet szereztek nekem azzal is, ha egy néhányan gazdát szereztek, mert jelenleg egy nyomorult garasunk sincsen, pedig még sok fizetni valóm lenne ebben az esztendőben.

Imre, nem pakolhatnál ki néhány példányt egy széken, vagy asztalkára a képeid alá? Hátha-hátha elkelne egy-két példány? Itt már kezdett bedugulni minden forrás. Elképzelhetetlenül nehéz tél és tavasz elé nézünk. Csak a jó Isten tudja, mi lesz velünk, ha a pénzügyi, illetve a gazdasági viszonyok nem javulnak? Maholnap minden magyar bank beadja a kulcsot. Téged, Imre, nem érdekel a Transilvania? Most a napokban kért kényszeregyezséget, és három év alatt ígéri a betétek visszafizetését, természetesen minden kamat nélkül. Nagyon rossz idő jár itt minden intézményre, és magánbetétesre is, ami engem mindkét intézményünk miatt nagyon súlyosan érint.

Feleséggel együtt mindkettőtöket igaz barátsággal üdvözöllek, és várlak haza. Én öllek is szeretettel,

CSUTAK Vilmos igazgató

NB. Drága Imrikém, szíveskedj megírni, kik azok a szélhámós és üzletemberek, akik a komoly munkánkat megzavarhatnák, és akiktől engem féltesz?!

Öllek, Vilmos

7.

CSUTAK Vilmos KÓS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1931. október 4.

Kedves Károly!

Zsögödi NAGY Imre és „helybeli” VARGA Nándor Lajos piktor barátaim, kik közül előbbi az ERNST-Múzeumban jelenleg kiállította a műveit, utóbbi pedig mint főiskolai képzőművészeti adjunktus a múlt évet Londonban töltötte, a tegnap kettős ajánlattal leptek meg. Egyik és fontosabb az, hogy ők esetleg NAGY Istvánnal társulva díjtalanul kifestenék a múzeumunk üres falait freskó-formában, a másik pedig, s ez úgy látszik közös levelükből, egyedül az Imre gondolata, azt tartalmazza, hogy ha helyesnek tartanám, jó lenne a lépcsőházi ablakunkra a MÁRTON Ferenc *Gátkötő székelyeit* üvegfestményben megcsináltatni. Ő már beszélt is MÁRTONnal, aki hajlandó is lenne meghozni azt az áldozatot, hogy a rajzot az üvegfestmény részére elkészítené stb.

Én az imént a freskófestésre vonatkozó közös ajánlatukat hálásan megköszöntem, az utóbbira nézve azonban közöltem, hogy – lassan a testtel, mert ezt Te ígérted és ezt Tőled várom stb. tehát véleményt is kérek Tőled, mielőtt lényegében nyilatkozhatnám.

Szíveskedj azért ezt a tényt tudomásul venni, utánagondolni és közölni mindkét kérésre a szíves véleményedet.

Az én véleményem röviden az, amit nekik fentebb írtam, hogy a festést hálás szívvel és nagy örömmel fogadnám, és fogadnók bizonyára mindnyájan, akik itt a múzeum gondját megosszuk, a festékek, állványozások stb. költségeit, amit ők kívánnak, szívesen hordoznók is, ellenben a *Gátkötő székelyek* helyett sokkal szívesebben látnánk Tőled egy más tervet, mely a MÁRTON *Gátkötő székelyeinek* jóval többet mondana, és jobban, beszédesebben fejezné ki azt a lelkünkben élő gondolatot, melyben a székely nép küzdelmes múltja és jövő hivatása benne foglaltatnék, s amelyet csak Te tudnál énszerintem és kedvemre szolgálóan kifejezésre juttatni.

Én pl. szívesen látnék egy lóháton ülő, messzibe néző, hun-székely Csabát, megfelelő kísérettel, vagy bármi más történelmi vonatkozású gondolatot el egészen a Cserhalomnál verekedő Szent Lászlóig, vagy a tatároktól és törököktől ősi földünket századokon át védő utolsó székely katonáig, csak fejezzen ki többet, mint a MÁRTON kétségtelenül sok erőt kifejező, de nem ilyen célra készült, s nekem eleget nem beszélő képe, ami különben legutoljára megjelent a *Pásztortűz* 1925. évfolyam 3-ik számában.

Értesíts, kérlek szépen, mielőbb a szíves véleményedről, esetleg a gondolatodról, ha azt még nem is

rajzoltad meg, hogy az Imre gondolatát és MÁRTON ajánlatát szépen megköszönve felette napirendre térhessünk. Megjegyzem, hogy az ablak rajzát Neked Pesten vagy Kolozsvárt átadtam volt.

Értesíts végül a Gróffoddal⁴⁷ való ügyedről is, mert ez is nagyon érdekel.

Szeretettel öllelek
CSUTAK Vilmos

8.

NAGY Imre és VARGA Nándor Lajos
CSUTAK Vilmosnak
Budapest, 1931 okt. 6.⁴⁸

Kedves Vili

Mindnyájunk kívánsága a „Gátkötők” üvegre való megfestése, amiről azt hiszem, KOÓS Károly lemond és félreáll. Az abba az ablakba való, ingyen csinálják, sőt meg lehet csináltatni VARGÁN keresztül az üvegfestést az iparművészeti főiskolásokkal ingyen csak az anyagot kellene megfizetni. Tekints el mindentől és szedd össze bátorságod, s KOÓSnak írd meg, hogy miről van szó. Karácsonykor megcsináljuk a programot, és az arra megfelelő székely festőkkel az őssz falakat kipingáltatjuk. Ezt pedig egykönnyen nem fogják elhurcolni a testvéreink.

Személyesen majd többet. A képek és fametszetek, rézkarcok gyűlőgetnek. Üdv – NAGY Imre

Kedves Vilmos,

leveledet megkaptuk, örömmel ödvözlünk, hogy kellőleg megérted kívánságainkat – illetve szándékainkat. Azt hiszem, hogy a Múzeum mindenképpen nyerne vele – talán még anyagilag is. Az egészet természetesen kellene beosztani, illetve majd megbeszélni. Remélem, Karácsonyra hazakerülsz, s személyesen szemrevételezve a dolgot – a programot megállapíthatjuk, ez részemre azért is jó volna, mert a tél folyamán már előkészülhetnék a kartonok egy részével, s így időt nyerve, a jövő nyáron nyélbe is lehetne ütni a dolgot, veni, vidi – vici!

Minden esetre, ha valami terved merülne föl addig is, írd meg, mert hát a jó munkának üdő kell.

Minden jót, egészséget kíván, ölel barátod
VARGA Nándor Lajos

9.

CSUTAK Vilmos NAGY Imrének
Sepsiszentgyörgy, 1931. október 7.

Kedves Imrikém!

Most veszem az október 6-án kelt szíves leveledet, és ezt is köszönöm szépen, de még nem kaptam

meg a KÓS Károly barátomét, s ezért a véleményemet kénytelen vagyok még mindig függőben tartani. Ismétlem, ezt a feladatot még annak idején, mikor a múzeumot megtervezte, és 1911–12-ben felépítettük, nemcsak vállalta, hanem meg is oldotta volt, de akkor nem volt sem pénzünk, sem időnk a megcsináltatására, mert mindjárt költözökni, hurcolkodni kezdtünk, aztán pedig kitört a háború, jött az ezerféle baj és nyomorúság, de hogy ennek a feladatnak a végrehajtását ő is és én is állandóan hátunkon és a szívünkben hordoztuk, minden egyéb bizonyítékotól eltekintve, Te is azonnal megállapíthatod, ha Nándornál felütöd a múzeumi **Emlékkönyv**ünk 29-ik lapját, ahol alulról számítva a hatodik sorban⁴⁹ ő maga írja az építésről szóló történeti cikkében, hogy „most már talán nem is hiányzik egyéb, mint a lépcsőházi nagy üvegfestmény elkészítése”.

Teljességgel lehetetlen ezért őt ebben a kérdésben mellőznöm, vagy befejezett helyzet elé állítanom, amikor jól tudom, hogy azt az üvegfestményt ő akarja mindmáig megtervezni, és ugyanott, ugyanazon az úton megcsináltatni, amire éppen Te most reámutattál.

Ha azonban ő, akinek a javaslatotokat már vasárnap megírtam, lemond a saját tervéről, vagy kifejezetten szabad kezet biztosít nekem, akkor aztán komolyan beszélni fogunk a *Gátkötő székelyek*ről, és azonnal küldeni fogom az ablakméreteket, hogy komolyan hozzákezdjünk a javaslatotok végrehajtásához. Tehát egyelőre még egy kis türelmet kérek, mert én igen jól el tudnám képzelni azt is, hogy két üvegfestmény készüljön. A lépcsőházi nagy ablakra jöjjön a KÓS összekely Csabája lóháton, aki hazát foglal a székely népnek, és a díszterem nagy ablakába jöjjön a székely őserő szimbóluma, MÁRTON *Gátkötő székelyei*, akik segítenének nekünk abban, hogy a székely öntudat és tudás cölöpjeit verjük az atyáinkfiái szívébe és agyába.

Fenntartás nélküli örömmel olvasom azonban azt az értesítéset, hogy Karácsonyra Te is hazajössz, és akkor hárman végleges terveket készítnék. Azaz addig elpucolod sok pénzedet, amit a mostani kiállításodon szereztedél, s akkor megesszük, felszűjünk Nálad a sok mézedet, amit addig még a méheid gyűjtenek, mert pl. a tegnap és ma oly felsége szép időnk jár, amilyent még én is ritkán láttam itt, pedig elég régóta őszülök és őszülök a Székelyföldön.

Tehát csinálunk nagy áldomás lakomát a Nándi barátunk tiszteletére, aki végre révbe jutott a gályájával, a Te elhatározó győzelmed öröme, és az én házasságom huszonöt éves fordulójának az emlékére, s akkor aztán emlékeznünk

Székelyekről,
Szczihiából kijöttekről,

MÁRTONról és KÓS Károlyról,
festményekről, üvegekről,
freskókról és hí fiakról,
rossz jelenről, szép jövőről...
Igaz barátsággal, szeretettel öllelek
CSUTAK Vilmos

10.

CSUTAK Vilmos NAGY Imrének
Sepsiszentgyörgy, 1931. október 7.

Édes Nándor, éppen akkor vettem a választodat, amikor postára akartam küldeni a fenti sorokat.⁵⁰ Imrének részletesebben írtam, már nem akarom a mai postáról leszalasztani a leveletem, azért Neked csak annyit írok, hogy aláírom minden szavadat. Gyere, gyertek haza karácsonyra, összeülünk, tervet készítünk stb., mert a jó munkához terv és idő kell. Addig is gondolkozzatok, én is gondolkodom, hiszen már egy évvel ezelőtt jártam fenn a Képzőművészeti Múzeum északi felében táborozó műemlékek bizottsága előadójánál, hogy a székelyföldi középkori freskó-másolatokat át-nézzem, s azok közül a legjobbakat kiválogatva felfesthessem a múzeumunk üres falaira. Tehát itt is össze kell egyeztetnünk a múltat a jelennel; régi freskók másolatait és új freskókat, új gondolatokat egyaránt be kell vinnünk a múzeumba. Ez az én gondolatom, amire a szíves véleményeteket kérem. Nézzetek fel Ti is oda, hiszen Te ott is otthon vagy, és aztán lapozd át az ORBÁN Balázs **Székelyföldjét** vagy a SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: **A székely nemzet történetét**, mert hiába, én mégis azt szeretném, hogy a Székely Nemzeti Múzeumból történelmi levegő áradjon ki.

Isten Veled, édes Nándor, szeretettel, igaz
barátsággal öllelek
CSUTAK Vilmos

11.

CSUTAK Vilmos KÓS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1931. október 20.

Kedves Károly!

Engedd meg, hogy megsürgessem a múzeumi lépcsőházi nagy ablakunk üvegfestménye és a NAGY Imre-VARGA Nándor Lajos barátaim ajánlotta falfestések stb. ügyében pár héttel ezelőtt (okt. 4-én) küldött levelemre való szíves válaszdodat, másodszer pedig arra kérjelek, hogy adj tanácsot: rakathatok-e mintegy 150 kilogramnyi súlyú cserépkályhát a leánygimnáziumunk épületének a manzárdjában azon északnyugati kis szobába, hol kéményt KADÁR nem épített, s ahová Te élő szóval valami könnyű kerek gipszkályhát ajánlottál, anélkül azonban, hogy ezt leírtad vagy lerajzoltad volna.

T.i. úgy áll a dolog, hogy most bepadoltattam a szuterén sétátér felőli nagy ebédlőtermét, megcsináltatom a földszinten a két rabicfalat, megépítettem a hiányzó cserépkályhákat, s szeretnék a fenti kis szobába is valami kályhát csináltatni, de előbb szeretnék tőled valami rajzot és leírást kapni vagy végleges véleményyt, hogy mi a csodát csináljak ide, mivel szeretném a leánygimnáziumot végre ideköltöztetni, s ezt a kis szobát is átadni rendeltetésének.

Ne terheltesd azért megörvendeztetni a szíves válaszoddal, mert – sajnos – mostanában nem tudok Kolozsvárra menni, hogy személyesen préseljem ki Belőled a fenti dolgokat.

Igaz barátsággal öllelek
CSUTAK Vilmos

12.

CSUTAK Vilmos NAGY Imrének
Sepsiszentgyörgy, 1932. március 1.

Kedves Emrikém!

Bocsás meg, hogy csak március 1-én válaszolok a február 15-én kelt kedves leveledre, már napok óta soványító kúrán vagyok, nem kell ezért hozzád mennem, mert Kolozsvárról hazajöve, pár nap múlva ágynak estem hűléssel, s most viszont a gyomrommal kínlódom. Pusztá teán élek. Természetesen ilyenkor rossz kedvem van, anynyival inkább, mert nemcsak a gyomromat, hanem a szívemet is állandóan érzem. S ennek nem örvendek túlságosan. Anna mutatta a lapodat, hogy megkaptad az almát és gallyakat. Ne szídj, mert Bodosról egy kis zsákban összetörve jött minden. Én rakattam Annával ládába.

CSULAK Magda⁵¹ itt járt egyik este. Mérsékelt meglepéddel, illetve méla hangulattal vette tudomásul, hogy még nálunk a varrottasa. Miért nem jössz utána? Te vagy a hibás. T.i. Magda és a varrottasa után. Látod, Laji nem sokat titulált. Nyélbe ütötte egykettőre a dolgát, s most vígan turbékol,⁵² és tervezi a lépcsőházunk mennyezetére Emese álmát. Ez a legény, látod. Okulhatnál és tanulhatnál tőle.⁵³

Ami engem illet, amíg hó lesz, nem ülök vonatra, de Téged mindig szívesen látunk és várunk. Ha lejöhetsz, Isten neki, addig és annyit ülök, ameddig és mennyit szükségesnek látsz.

KÓSnak megírom a napokban az izenetedet. Én is szeretném, ha lejönne, de az útját fizetni nem tudom, s ő is szerényen, vékonyan áll. Azért fogj „vadászkastély”-építőt, aki fizesse meg az útját, s akkor lejön. Nekem is szükségem volna itt reá. A múlt héten a **Kalotaszegét** írta és korrigálta. Talán már megszabadtul attól, s akkor nekem is fog dolgozni.

A feleségem is fél a hidegtől és vonatkisiklástól, muszáj várni még egy keveset. Legalább én áll-

jak talpra. Nem okvetlenül muszáj, hogy a feltevésnél ott legyen. Fontosabb, hogy ne fájzzék meg, és influenzát ne kapjon, s GÁLÉk fűtésre sokat ne költsenek. Kicsik a gyermekek, barátocskám, DOMBÁNné majd megfogom. Jól tetted, hogy osztóvátát vettél. Szóttess a fiaimnak is, mert nem győzőm őket nadrággal és kabáttal.

Szeretettel öllelek
Vilmos

13.

CSUTAK Vilmos KÓS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1932. március 29.

Nagyságos KÓS Károly műépítész úrnak
Kolozsvárt.

Kedves Károly!

Leveledet és **Kalotaszeged**et megkaptam. Leveledben megígért dolgaidd (tornateremrajz, múzeumi üvegfestmény, falfestések) elküldését minden postával várom. **Kalotaszeged**et átolvasom, megtanulom, mihelyt ma egy⁵⁴ és holnap két, és holnapután ismét egy gyűlésen túl leszek. Akkor fogok részletesen gratulálni. Egyelőre csak bevezető soraidhoz, képeidhez és innen-onnan kikapott pár fejezetedhez gratulálok.

De nem erről akarok írni, hanem arról: írtam volt-e, hogy zsögödi piktor NAGY Imre barátunk öl meg, mikor jössz le, és mikor méssz hozzá, hogy lepingáljon?!... Ha nem írtam volna, vedd tudomásul kérlek, és menj le hozzá. Engem innen a szomszédból hív régóta: még én sem voltam képes meglátogatni.

Aztán írta, hogy a Békás-szoros előtt is épülni kezdenek a villák. Jó lenne arrafelé járni és érdeklődni. Azt írtam, fizettesse meg az utadat, s akkor ide is és hozzá is elméssz.

Írj egy lapot neki, legalább engem ments ki előtte.

Igaz barátsággal öllelek
CSUTAK Vilmos

14.

CSUTAK Vilmos KÓS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1932. április 11.⁵⁵

Kedves Károly!

Tegnap kaptam második leveledet a rajzokkal, pár nappal előbb az elsőt szintén rajzokkal.⁵⁶ Ezt is, azt is köszönöm, főleg az utóbbit, a leírással vagy költségvetéssel kiegészítettet.

Egyebekre válaszom az, hogy ha fáradt vagy, időd van, és a LÁSZLÓ Dezső cikke illusztrálása kedvéért fotográfiákat is kell csinálnod, ne gondolkozz sokáig, hanem azonnal jere hozzánk, itt pihenhetsz is,

dolgozhatsz is és – felmehetünk Zsögödre is NAGY Imréhez, hogy nála hagyd a „kipes feledet”. A sürgős jövetelre s indulásod megtáviratozására azért kérlek, mert viszont a feleségem Gyergyóba akar menni, s most már nem megy el addig, amíg nálunk leszel. Ez alatt a *nálunk* alatt, hogy egészen pontos legyek, azt értem, hogy a szállásod vagy a múzeumban, vagy a kollégiumban lesz, ahol neked jobban és ameddig csak jól esik, kosztod pedig nálunk, amilyent mi eszünk, és ameddig neked jól esik. Házat is nézhetünk, ha a Te időd futja, mert a hosszas influenzám után az enyém futni fogja, mivel szükségem van nekem is pihenésre és friss levegőre.

Egyébként gyönyörű időnk van: már csak azért is most jere.

Feleségednek csókolom a kezét, Téged várlak és öllelek⁵⁷

15.

KÓS Károly javaslata a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányához⁵⁸
Sepsiszentgyörgy, 1932. április hó 18.

A Székely Nemzeti Múzeum Igazgató választmányának
Sepsiszentgyörgyön

Javaslat a Múzeumépület lépcsőházának, előcsarnokának, a lépcsőházzal közvetlenül kapcsolatos folyosójának és a régiségtárnak művészi, illetve dekoratív falfestéssel való díszítése tárgyában.

A múzeumépület teljes befejezéséhez mai napig hiányzanak, illetve nem készítettett el az épület belső falainak megfelelő festési munkája, illetőleg a lépcsőház nagy ablaka. Ez a munka, ha nem is egyszerre, de successive a lehetőségek szerint készíthető el és készítenő el. A munka sorrendjében elől kell járnia a lépcsőházi ablaknak üvegfestéssel való ellátása, melyhez én a mellékelt vázlatot készítettem, ami egyelőre csupán az ablak rajzának vázlata.

Az üvegfestés antik, középkori ólmozott színes üvegmozaik volna, ahol a rajz legnagyobb részét maga az ólmozás adná ki. Tehát a lehető legminimálisabb beégetett festéssel volna elkészíthető az ablak, és nagyon kevés maratással. A rajz minél egyszerűbb, az alak életnagyságú és csupán egy alak azért, mert az öt osztású ablak komplikált, sok alakú és irányú vonalvezetést meg nem enged, azt zavarossá tenné.

A lépcsőház és a földszint, vagy emelet folyosójának falfestése a lépcsőházi ablak festett üvegezésének függvénye, tehát attól stílusban, felfogásban és arányokban nem térhet el, de zszoros harmóniában készítenő el.

E falfestésre nézve javaslatom az, hogy a mel-
lékelt vázlat szerint a lépcsőházi fal felső részén, az
ablaktól kiindulva a mennyezet alatt egy cca 1,20–1,50
m magas, figurális kompozíció festendő, középkorias
felfogású, a székely hagyomány valamely történelmi je-
lenetét vagy történetét megörökítő motívumokkal, stili-
zált, meseillusztráció-szerű érthetőséggel és egysz-
erűséggel. Pl. az ablak felé haladó mozgással a *Hadak
útja*. (18. ábra)

Ezzel szorosan összefüggene a lépcsőházzal
szembeni földszinti folyosó falának kifestése az elő-
csarnok felőli hármas osztású részen. (19. ábra)

Ugyancsak díszítendő volna az előcsarnok
boltozata és boltozatok alatti félkörös falmezői közül
két kompozícióval a jobb és bal oldalon. E két félkörös
mezőbe talán két tájkép festendő megfelelő festett
kerettel körülvéve (pl. a Bálványos-vára az egyikbe és
valamelyik vártemplom stilizált képe a másikba.), a
bordák beszegendők dekoratív szegéllyel, és a bordák
közötti boltmezők dekoratív népies motívumú növényi
ornamentikával.

A fal boltozata ugyanitt, valamint a földszinti
folyosók és a lépcsőházban a lépcsőket, ill. mellvédet
kísérve, a mellvéd falazott magasságában szintén fes-
tendő: egyszerű felső és alsó szegély közötti olcsóbb,
patronos eljárású festéssel.

A régiségtár *Kápolna*-része egyházi festésünk
tipikusabb és a Székelyföldet jellemző speciális freskó-
festés lekicsinyített motívumaiból összeállított freskók-
kal díszítendő. Így ide volna festendő a gelencei tem-
plom Szent László-legendáját ábrázoló freskójának
arányosan kicsinyített és stílusosan kiegészített teljes
másolata, ami aránylag nem nagy fáradsággal készí-
tethető el.

Ezek a falfestések a freskófestés modorában,
de technikai egyszerűség és költségkímélés céljából
nem a nemes freskófestés technikájával festendők meg.
Hanem vászonra, temperafestéssel. Ezt a vásznat az-
után a meszelt fal színével egy síkban a vakolatra lehet
reáragasztani, úgy, hogy az nem mint különálló kép, de
mint falra festett freskó hatna.

(A nemes freskó ugyanis a nyers falra felrakott
friss vakolatra speciális festékanyagokkal és igen nehéz
eljárással festetik fel, lassú, fáradságos munkával, így
rendkívül nagy gyakorlatot és speciális készséget téte-
lez fel, ami ma festőművészeink jó részénél termé-
szetesen hiányzik, miután a nemes freskófestést ma
igen ritkán van alkalmuk festőinknek gyakorolni. Külö-
n állványozást is kell készíteni, a mai vakolatot a
téglaig levernival, hogy a naponta kicsiny új vakolatfelü-
letek felrakhatók és azokra festhető legyen. Viszont a
vászonra festendő tempera-festést a művész bárhol el-
készítheti, és a kész képet kell azután a meszelés leka-

parása után a mai vakolatra felragasztani, ill. felerő-
síteni. Ami az előbbi eljárással összehasonlítva mérhe-
tetlenül egyszerűbb, könnyebb és olcsóbb.)

Természetes, hogy elvileg nem ragaszkodom
javaslatomban ahhoz, hogy a festés ne a nemes *al-fres-
co* eljárással készíttessék el, csupán számolva a múze-
um anyagi erejével ajánlom a gyakorlatilag olcsóbb és
hatásában az *al-fresco*t nagyon megközelítő hatású
temperafestés alkalmazását.

Ugyancsak nincsen jogom és szándékom
megkötöni a falfestést tervező művészek kezét festésük
tárgyát, kompozícióik tartalmi ábrázolását illetően. A
tárgyi anyagot a múzeum vezetősége kell, hogy meg-
szabja, és ebben a tekintetben a székely történelem és
néphagyomány fogja adni a motívumokat, vagy a Szé-
kelyföld népművészete, illetőleg a Székelyföld tájai.
Stílus tekintetében azonban a falat díszítő művészek
kezét szigorúan kell hogy kösse az épület uralkodó ar-
chitektúrai stílusa, mely az előcsarnokban, lépcsőház-
ban a székelyföldi egyházi építészet legrégebbi marad-
ványainak remniszcenciáját igyekszik stilizáltan össze-
egyeztetni egy modern múzeum követelményeivel.

Tehát a festés stílusa egy népies gótika lehet
csupán, ehhez a festőművésznek alkalmazkodnia kell a
művészi összhatás érdekében.

Javaslatomban e főbb eszméket igyekeztem
nemcsak ajánlani, de érthetően össze is foglalni és a
Múzeum igen tisztelt Igazgató-választmányának javas-
solni.

Őszinte tisztelettel:

KÓS Károly s.k.

16.

CSUTAK Vilmos VARGA Nándor Lajosnak
Sepsiszentgyörgy, 1932. május 12.

Nagyságos VARGA Nándor Lajos
képzőművészeti akadémiai tanár úrnak,
Budapest

Kedves Nándor!

Bizony Isten nem akaratom hiányán, hanem
hosszas betegeskedésem, KÓS Károlyon és sok dol-
gon múlt, hogy idáig nem tudtam válaszolni még
február 15-én kelt szíves leveledre. Aztán úgy gondo-
ltam, hogy új házas embernek egyéb dolga is akad,
mint velem levelezni.

Azokban május derekán vagyunk, közeledik a
nyári vakáció is: azt hiszem, nem veszed túlságos al-
kalmatlankodásnak, ha mellékelem most már a KÓS
véleményét, és most is arra kérlek, mint karácsonyban,
hogy menj vissza a hunok, Attila és Csaba korába, és a
lépcsőházba csak ilyen hun dolgokat tervez, Emese

álmát és más ilyen magyar dolgokat pedig inkább a díszterembe vagy a nagy irodába, amiből végül is nyilvános olvasónak kell valamikor lennie.

A hengert réges-régen megkaptam, ellenben hiában bíztattál VARJÚ Domokossal, az *Archaeologiai Közlemények* 18. kötetét, miben JANKÓ János: **Régi hazai lóportartók szarvasagancsból** című dolgozata jelent meg, még mindig nem kaptam meg, Allah növelje meg ismét a szakálladat.

Mikor jöttök haza és hogy vagytok?

Szeretettel öllek

17.

VARGA Nándor Lajos CSUTAK Vilmosnak
Budapest, 1932. május 27.

Kedves Vilmos,

nem válaszolok sietve, hisz az ügyre úgyis van elegendő idő. Természetesen legjobb lesz, ha az ügyben majd otthon beszélgetünk. Amint látom, a hivatásom egy része elmerül, mégpedig az, hogy MÁRTON Ferencet felkérjem a kompozíció megcsinálására. Nekem a javaslat ellen nincs semmi szavam, s azt hiszem, beleszólásom sem, ha KÓS megcsinálja, jó, de már szeretném látni, hisz elvégre az ő épülete, építse ki ízlése szerint, s hogy a falterületeken milyen szalagokat kíván kifestetni, az az ő dolga. Mi ellen tiltakozhatok, az, hogy vásznon fessék meg a freskó, én ezt nem vállalnám semmi körülmény között, ez visszaélés e nemes művészeti ág ellen. De lehetne ezt száraz alapon csinálni „al secco” – ez olcsó, és mégis a falra van festve, ha már ennyire nehezényezi a freskót. Erre vonatkozólag csak arra kérlek, hogy a nyár folyamán, ha otthon leszek, a pincében egy falterületen bemutathassan ezt az *al secco* modort, (újra át lehet meszelni!) és egy kis darabon az *al fresco*-t. Ebből fogod látni, hogy miről is van szó. Az öcsém műhelye melletti teremben ezt kényelmesen megcsinálhatom, azért kérlek, hogy az ablakkal szemben levő fal méretét küldjétek el nekem, hogy itt már megcsinálhassan a kartonokat.

Az *Archaeologiai Közlemények*et megígérte VARGA, de még nem jelentkezett, úgyhogy én személyesen kell elkészítenem, s a jövő héten utána nézek.

Valószínű, hogy július elején hazamegyek, s akkor személyesen mindent megbeszélünk.

Kedves feleségednek kézcsoikom küldöm

Ölel szeretettel Nándor

18.

CSUTAK Vilmos VARGA Nándor Lajosnak
Sepsiszentgyörgy, 1932. augusztus 4.

Kedves Nándor!

Sietek válaszolni a július 29-én kelt s pár nappal ezelőtt vett szíves leveledre, mellyel együtt kedves voltál megküldeni mind a puskaortartók JANKÓ-féle 2 db. leírását, mind a Néprajzi Múzeumból kiasott aquarellek másolatait öt-öt lapon, mind a *Pesti Hírlap* július 28. számából kivágott római császárkori őrtornyokról szóló cikkecskét.

Természetesen ezerszer jobban szerettem volna, ha személyesen hozod haza mindezeket, de ha már a felsőbb hatalmak és Te így döntöttél, kénytelen vagyok én is beletörődni e változtathatatlanba, bár Imre barátunk – most szombaton nálam járván – erősen megijesztgetett, hogy a falfestésekre vonatkozó ajánlatát visszavonja, ha már egyszer nem tudom nyélbeütni a dolgot.

Légy olyan jó, azért csillápisd a barátunkat, aki különben azt kérdezi, hogy gondoskodtál-e már számára jó szobáról arra az időre, amikor majd Pesten felkeres.

Hát a pénz- és festék-ügy most már tárgyalanná válik? Félek, hogy egyszer a pénzem devalválódik s aztán igazán nem lesz sem pénz, sem posztó. Mi azért az ide vonatkozó nézeted? Miféle okos dolgot tudnál tanácsolni?

Mindenesetre kérlek, hogy legalább az aquarellek és gépelések árát tedd fel okvetlenül, és ezekről küldj egy-egy nyugtát, hogy tudjam betenni a számadásaink közé.

Ezenkívül köszönöm szépen a szíves segítségedet és fáradságodat, s köszönd meg, kérlek szépen az illető jobbkezeidnek is, akik a tényleges munkát végezték. Természetesen külön díjazás jár a puskaor ábrák rajzaiért, szíveskedj ezt a munkadíjat is felszámítani.

Örvendek, hogy ha szegények is vagytok, jól éltek, és már Fonyódon is megjártatok magatokat. Mi is készülünk a feleségemmel és kis fiaimmal a jövő héten a román tengerre, ha már a nagy távolság és pénzihiány miatt nem mehetünk a magyar tengerre. Ez is le fog égetni bizonyosan, de már megígértem magamnak is és a fiaimnak is, mert nem tudom már tovább kibírni egy kis pihenés nélkül a folytonos dolgot és bosszúságot, mivel a collegium és múzeum közvetlen vezetése jár.

Mivel a falfestésekre nézve május 29-én kelt leveledben személyes megbeszélésünkre hagytad a lényeges választ, s ez most nem lesz lehetséges, térj vissza, kérlek szépen, a kérdésre, és ne terheltelessé átolvasni s pontról pontra úgy megválaszolni a KÓS véleményét, hogy azt közölhessem is vele. Nagy szolgálatot teszel ezzel az ügynek.

Szeretettel öllek⁵⁹

19.

CSUTAK Vilmos GULYÁS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1933. január 8.

Kedves Károly barátom!

Tűnődünk, veszdünk azzal a problémával: miképpen, hogyan festessük ki a Székely Nemzeti Múzeum lépcsőházát? Attila, Csaba, Szent László vagy a történelmi székely nép életéből kiemelkedett személyek kerüljenek-e a falakra, mint pl. KÖRÖSI Csoma Sándor, MIKÓ Imre, ORBÁN Balázs stb.?

Vagy pedig ezek is és azok is, és mások is. Közben szeretnők pontosan megtudni: mik a tárgyai a Ti kultúrpalotátok fal- és üvegfestményeinek, és kifejezetten én azt is szeretném megtudni: mi a Te véleményed az ottani képekről, s ha a Te feladatod lenne a mai székelység egyetlen múzeumának a képzőművészetek segítségével való díszítése és ékesítése: mit csinálnál, mit válogatnál ki a tárgyak közül, hogy legálább ez a tárgyi rész nagyjában kifogástalan legyen?

Nagy hállára fogsz kötelezni, kedves jó Károly barátom, ha szíves leszszel beszámolni a kultúrpalotátokról is, és elmondani nekem a mi múzeumunkra vonatkozó szíves véleményedet is.

Mindenek felett pedig jó egészséget, tehát boldog új esztendőit kívánok Neked szívem mélyéből és a régi igaz barátsággal öllelek

CSUTAK Vilmos

20.

GULYÁS Károly CSUTAK Vilmosnak
Marosvásárhely, 1933. január 10.

Drága barátom, Vilmos,

Adtál egy bogarat a fejembe, de még milyet!

Mindenekelőtt meg is köszönöm, hogy megtisztelsz ezzel, mert már a kézrátételed is más, és a helyeshez sokkal közelebb járó, mint a mi kultúrházunk freskótárgyai.

Elismerem, hogy anno dazumal, BERNÁDY nagy körültekintéssel látta el: *kívülről bronzreliefekkel*, amik az alsó nyíl irányában vannak a fényképeken: ARANKA Györgyék, a BOLYAIak, Szent Erzsébet-legenda LISZTtel, a fenti nyíl irányában Hungária (most: Románia) előtt hódoló népek és nemzetségek seregével *színes üvegmozaikkal*, a vízszintes nyilak irányában *féldombormű arcképeivel* helyi volt nagyságoknak és magyar poétáknak, *belül* jobbról a KÖRÖSFŐI KRIESCH freskói, *Sámánjós-lata*, balról a *nóta születése* CSOKONAI-val; a KÖRÖSFŐI tanítványaitól kisebb falmezőkön: a möndölécske, KÁDÁR Anna stb. *freskói*; a tükörteremben a mellékelt *üvegfestmények* – kétségtelenül gyönyörű vonatkozású és tárgyú székely történelmi dolgok.

Hanem a Te elgondolásod mégis különb és helytállóbb.

Mert, hogy a Te drága igéddel éljek – a történelmi székely nép életéből kiemelkedett székeleknek – *legelsősorban ott a helyük. Lesz*, – én mondom, a harminc éve ide bevándorolt magyar – *akad* olyan éfilegény székely, aki megoldja ezt az örökszép témát, valahogy összehozza egy csoportba az egyik falterületen ezt a három nagyok nagyját – a másikon meg viharozzanak ott, úgy sejtetve, a levegőben, a Csabafiak, aztán ezt ösze fogják kötni a *ma élő székely* vonatkozású – furulyásod hallgatós társasággal, székely famíliával (25. ábra).

Látod, viszket a pennám hegye, csak úgy idevetem hát, micsoda pompás alkonyati hangulatos kép kerekednék ki ebből – nagy árnyékok az előtérben, csillagragyogásos égbolt háttérrel!

Azt a három embert meg, megfelelő háttérrel, *KÖRÖSI CSOMÁnak*: a Himalája maga! *ORBÁN Balázsnak* egy székelykapus háztáj, – *MIKÓnak*: a kollégiuma! Egy triptichonszerű bemutatásban, – de minél hamarább! (19)34-ben lesz a tibeti nyelvtan kiadásának centenáriuma! *A sok bolond ángliusz mind odacsődülne hozzátok, komám!*

Így, az én elgondolásom szerint: minden benne lenne, ami a székelység múltját és jelenét bemutatná!

Csak lelkem, ne olyan nájmódi magyar legyen a festő, amilyen KRIESCH volt szegény!

Egy kis jó, *igaz vérbeli székelyt fogjatok*, akiknek véreben legyen a magyaros mozdulat, ne olyan – „nemzetközi” beállítású mozgásokkal terhelt kompozíció legyen, amilyenek itt vannak, ezeken az itteni freskókon!

Olyan nagy érzés lakjék benne, amilyen él Tebenned, drága Vilmosom, ki lehet azt fejezni szépen, csak: fajszekely legyen az illető!

Maga egész elgondolásod teljes egészében gyönyörű, a legmelegebben gratulálok hozzá!

Látod, lelkem, ilyenkor esik jól felpislantanom a magam tervezte háborús plakettjére ezredemnek, amit megnagyítottat számomra emlékül az ezredparancsnokság; a körirata ez: „csak nem fajult el még a székely vér”, mikor ilyen nagyszerű megmozdulást látok, amilyen drága soraidban tükrözik! Ha hiszed, ha nem, a fogukat csatogtatják, tudod, kik, – mikor mutogatom nekik a Te drága szerkesztésedben megjelent Múzeumkönyvet, – „mi bezeg semmit sem tudunk produkálni”, jegyezte meg egy őszinte hang, akinek – mélyen fáj az – inferioritás kérdése! Há! Istennek!

Beszélte KOÓS⁶⁰, micsoda pompás láttatja van ennek anyagice, – hát én nem tudok hová lenni – *bámulatodban!*

Igaz, legyen a marosmenti a leghátrányosabb, amelyik nem tud lelkesedni, dehát – ne feszegessük most ezt a kérdést.

Nem is untatlak tovább Drágám; nagyon szépen megköszönöm kegyes és magas rámgondolódodat még egyszer; minden Te jókívánásaidat – de agyba, de főbe való szíves öleléseimmel viszonzom!

Ha bármi újabb dolog merülne fel ebben a kérdésben, tisztelj meg újra ilyen igazán lelkesítő drága soraiddal.

Egész extázisba hoztál, szegény, öreg hatvanesztendő köhögős barátodat, aki volnék:

GULYÁS

Ha lenne hely, egy székely lakodalmas menet se volna utolsó; ilyet én festettem, mikor annyian ülnek a szekéren, cigányokkal!

21.

CSUTAK Vilmos VARGA Nándor Lajosnak Sepsiszentgyörgy, 1933. június 28.⁶¹

Kedves Nándi!

KÁSÁS Ernő közös barátunk⁶² kerek két órája már, hogy előadást tart nekem a Szent Lászlódról és Attiládról vagy Átilládról, csupán azt nem sügta még meg, hogy honnan és hogy teremtsek elő kb. húsz ezer lejt, amit Te tőle megfelelő számításaid alapján üzentél. Mivel látom, nem is fogja ezt már megmondhatni, azért arra kérlek, légy olyan jó, keresd fel sürgősen gróf BÁNFFY Miklós kegyelmes urat a REVICZKY utca 5. szám alatt levő palotájában, mindenesetre, mielőtt hazaindulnál, mert most nála van a KÓS Károly ablakrajza (üvegfestmény), s ahogy a tegnapelőtt mondta nekem egyik vendiák barátom, most ő csinál egy újabb ablakrajzot a mi számunkra, s ha meg tudod találni, nézd meg a rajzát, és viszont mutasd meg neki az Atilládat és Szent Lászlódat, hogy *teljesen össze tudjatok stimmelni*, mert az a választmányunk óhajtása, hogy egyszerre mutassam be az összes lépcsőházi ablak- és falterveket, hogy a kivitelük dolgában határozhasson, s így legalább Te itthon írásban jelenthesd választmányunknak, hogy az egész lépcsőház művészi kiképzése egységes lesz, ha már én ottjártamkor nem tudtam Veled találkozni, s nem tudtalak Titeket összehozni.

A gróf úr reggel 10-ig mindig otthon szokott lenni, és bizonyosan szívesen fogad, mihielt megmondod, miről van szó, megmutatod a dolgaidat, és viszont elkéred tőle a KÓS ablakrajzát, és bizonyára szívesen elmegy a műtermedbe is, hogy megnézzé természetes nagyságban is a dolgaidat.

Aztán vásárolj be a freskőfestéshez szükséges anyagokat, mert én itthon annyi pengőt adok át Neked,

amennyibe Neked azok ott kerültek, és aztán jere haza, de talán ne hozzád egyelőre magaddal a tanársegédedet, ha azt reméled, hogy itthon KÁSÁS tud Neked annyit segíteni, aki felajánlotta a munkaerejét, mint az a fiatalember. Ha azonban erre a barátunktól nem számíthatsz, és a fiú nem túlságosan igényes, úgyhogy 20 000 lejből mindenestől ki tudunk jönni, bár most még egy garasunk sincsen, akkor csak hozzád az illető segédedet is, és valahogy csak megleszünk – hitelben, ahol lehet.

Az a fő és legfőbb, amit fentebb írtam, hogy keresd fel okvetlenül a kegyelmes urat, és reám hivatkozással bemutatván a Magad dolgait, nézd meg a KÓSét, és ha lehet, az övét is, hogy aztán később ne mondhasa nekem, hogy a freskőfestéssel befejezett helyzet elé állítottam, *s megkötöttem a kezét* az üvegfestményénél, mert úgy látom, hogy a végén mégiscsak az ő, és nem a KÓS tervét fogjuk kivitelre elfogadtatni a választmányunkkal, ha az augusztus végére tervezett kiállításunk sikerülni fog.

Ezért referálj az egész lépcsőház és az összes falfelületek (megbeszélésünk szerinti) kifestéséről, mert vele sem tudtam beszélni, mivel engem hazatáviratoztak, éppen úgy, mint veled nem találkozhattam. Egyenesen ott hagytam csapat-papot arra a híre, hogy jön ide iskolalátogatásra az itteni szakminiszterünk. Ezt légy szíves megmondani a Gróf úrnak is.

Tovább nem is folytatom. Hozz magaddal tehát minden, a munkához szükséges dolgot, hitelt, ha hitelt nem kapnál, kérj kölcsön, vagy dr. BARTHA Jánoséktól,⁶³ vagy a Stúdium igazgatójától, dr. IMRE Kálmán igazgatótól, itthon pengőben kifizetlek azonnal, és szükség esetén hozd magaddal a fiatalembereidet is.

Igaz barátsággal ölelek
CSUTAK Vilmos

22.

CSUTAK Vilmos
gróf BÁNFFY Miklóshoz⁶⁴
Sepsiszentgyörgy, 1933. június 29.

Kegyelmes Uram!

Legeslegelőször is szíves bocsánatát kérem, hogy minden szó nélkül, egyik óráról a másikra hazautaztam. Nem szívesen tettem, mert jóformán semmi dolgomat sem tudtam elintézni, de hazatáviratozott a kollégiumom, hogy jöjjenek azonnal, mert látogatását bejelentette GUSTI közoktatásügyi miniszter, s én kötelességemnek tartottam, hogy azonnal felszedjem a sátorfámat és rohanjak haza egyik óráról a másikra a fogadására és kollégiumom érdekeinek képviselésére.

Természetesen a miniszter akkor nem jött ide, s én jóformán tiszta ok nélkül dobtam ki az én szerény költségvetésemhez mérten egy sereg pénzt. E miatt

előreláthatólag a nyár folyamán újból fel kell utaznom...

Azt azonban nagy örömmel hallottam, hogy a Kegyelmes Úr szíves volt a KÓS macska-lovát leszállítani a lóról, és egészen új és valóban kitűnő ablaktervet készíteni. Vágyva vágyom meglátni ezt, s ha az Isten megsegít, július 10-ike után bátor leszek a Kegyelmes urat vagy Kolozsvárt, vagy Bonchidán felkeresni.

Nagyon kérem azért, kegyeskedjék hazajövele előtt lehetőleg ajánlatot is kérni valamelyik mestertől vagy KERTÉSZ Róbert⁶⁵ úrtól a kivitelére, mert én vele sem tudtam beszélni, bár háromszor jártam nála.

Mély tisztelettel kérem továbbá arra is a Kegyelmes urat, hogy szíveskedjék fogadni VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai tanár kedves barátomat, aki a lépcsőházunk díjtalan freskófestését megígérte és akit a tegnap felkértem, hogy azonnal keresse fel az összes rajzaival együtt (Attila és Szt. László, amíg a KÓS üvegfestménye Csabát lóháton ábrázolná!!!) a Kegyelmes urat, és tegyen jelentést az egész lépcsőházunk művészi kiképzésének egységes tervéről, mert szerény nézetem szerint mind az üvegfestménynek, mind a freskónak csak hasznára válhatik, ha a tervező művészek idejében kicserélik a gondolataikat. Úgy tudom, hogy Varga eredeti nagyságban is kidolgozta a terveit, nagy hálára kötelezne azért a kegyelmes úr, ha megtekintené azokat és kegyes lenne velem azokra vonatkozó nagybecsű bizalmas véleményét mielőbb közölni, hogy Vargával, ki július elején készül haza, aszerint beszélhessek és kezdhessük meg a tervezett munkát.

A régi mély tisztelettel és igaz nagyrabecsüléssel vagyok Kegyelmes uramnak

23.

BARABÁS Márton CSUTAK Vilmosnak⁶⁶
Brassó, 1934. szeptember 28.⁶⁷

Kedves Vilmos Bátyám!

Tegnapelőtt ismét a múzeumban voltam, megnéztem és úgy szemmel lemértem azt a bizonyos „ruhárat”⁶⁸, melyet, ha Néked is úgy tetszik, a csudaszép gelencei templom kivonatává alakíthatnók át. Ahogy én az egészet elképzelem, eszményi szép dolog fog ott megszületni. Olyan lesz az, hogy csodájára fognak járni az emberek, s ami fő, megmentjük a gelencei templom ragyogón szép részeit egy csukorékban, úgy, amint az ma van. Mert bizony fehér penészszerűen vonja be a Krisztus és a szép Királyné arcát is, s amit megvédett hosszú évszázadokon át a rákent vakolat, kérdés, hogy a nedvesség és a kellő levegő hiánya és egyéb

adottságok ne rövidítse meg a magyar Kultúra ezen nagyszerű bizonyítékát. S bár az ügy eme része maradjon a hivatott régészekre, én csak ismételhetem Néked, hogy a nyáron, mikor három hétig szakadatlanul dolgoztam a templomban, annyira élveztem, olyan gyönyörűeknek találtam azokat a freskókat, hogy nem győztem eltelni velök. Tökéletes technika, remek, tömör kompozíciók, és olyan dekoratívok, finomak, hogy igazán bámulatra méltóak. – Nagy művész volt, aki festette, s mi a fő, Székely, a Magyar nemzet szülötte, mert olyan szép Magyar királynét, olyan gyönyörű Magyar vitézeket csakis székely ember álmodhat.

Két részletet, az *Úrvacsorát* és a *Keresztfán-t* festette(m), a képek fényképeit mellékelem, hadd lásd meg azokat. Most színnyomatot is fogok csináltatni róluk 120 x 100 cm a magasságuk. – Eredeti magasság 180 x 150 cm. De a múzeumi fal méreteket véve cca. 150 x 125 [cm] méretű lesz egy ilyen részlet. 8 rész felül a Szent László-legenda, 8 rész alól a Krisztus élet-története, a megmaradt részekre az Úr és a Szentek. Szent Margit s hátul a Kálmánék elmaradnak persze.

A mennyezetet egy gelencei asztalosom megcsinálja olcsón, s a többi részeket (ajtók, oszlop, burkolat, ablak), a szentségtartót olcsón kifaragja az ottani kőfaragó. Egy ügyes másolólegény pár nap alatt a helyszínen kifesti az én rajzaim után a plafonlapokat s én antignolom úgy, hogy pont olyan lesz, mint ott.⁶⁹

Ez az én elgondolásom és a jövő nyárig ez késsen is lesz, ha a múzeumnak ez a terv megfelel, és ha az anyag, a munkával járó egyéb kiadások és a lét biztosítva lesz nekem.

Én mindenesetre nagy odaadással és nagy szeretettel szentelném erre a munkámra időmet és minden tudásomat.

Szíves értesítésetet kérem, s amennyiben a terv kivihető, megbeszélhetjük a dolog anyagi részét.

Tisztelettel teljes barátsággal
üdvözöl igaz híved
BARABÁS Marci

24.

VARGA Nándor Lajos HERPEI Jánosnak⁷⁰
Budapest⁷¹, 1942. március 27.

Kedves Jánosom,⁷²

már régóta akartam volna, még inkább szerettem volna írni neked, de a napi robot állandóan tovább és tovább zökkentette az írnivalókat.

Két kérdés az, amelyre feleletet várok. Az első: légy szíves megnézni LONICERUS: **Turcico Chronica** III. kötetében a 264-ik /b/ levélen levő fametszetet, hogy melyik előbbivel⁷³, illetve előbbi levélen⁷⁴ levő fametszettel azonos. Ezt ha lehetne, minél előbb

tudasd velem, met véletlenségből jegyzeteimből kimaradt, és a szedésnél már éppen itt tartunk. Második kérdésem: Lesz-e a nyári freskófestésből valami? Erre vonatkozólag általánosságban a következőket közlöm veled. A lépcsőfőjáró nagy ablakától jobbra és balra levő képmezők kifestésére gondolok, amelyikből az egyiket NAGY Imre festené. A nagy mezőket egy-egy kompozíció töltené be, a kis mezőket (az ablak és a festendő kép-mező közötti terület) pedig egy-egy szimbolikus alak. Az én kompozícióm tárgya lenne: GÁBOR Áron halála, tehát székely katonasereg megőrkítése, a kis mezőben ugyanehez a témakörhöz csatlakozó szimbolikus alak: egy székely harcos. A másik kompozíció lenne NAGY Imréé, a székely nép életéből vett jelentettel, a székely munkakészség és erő jelképe gyanánt, az ablak melletti mezőben dolgozó székely alakja. Ez lenne általában az elgondolásom. NAGY Imrének még nem írtam ez ügyben még semmilyen formában sem, várom közelebbi válaszodat. Ami a freskó anyagi részét illeti, *al fresco*-ban készülné, négyzetcentiméterenkénti ára ma 120 pengő.⁷⁵

A körülbelőleges feldolgozandó területünk megítélésén szerint 20-20 négyzetméter lenne fejenként. Ezek előrebocsátása után azt hiszem, tisztán látod az ügyet és költségvetésedben elhelyezted, ha ugyan elhelyezheted! Remélve, hogy válaszod igenlő lesz és minket nekiszabadítasz a falnak, azért arra is kérlek, ha tényleg valóra váltódná, még a tavasz folyamán valami kőművessel oltsd 6-8 mázsa meszet, hogy nyárig valamit üledpedjen és lúgosodjon számunkra.

A munka megkezdését augusztus elejére számítom, tartama kb. 3-4 hét. A közelgő Húsvétra jó ünnepeket kívánok, válaszod várva szeretettel ölel:

Nándor

25.

HEREPEI János⁷⁶

VARGA Nándor Lajosnak⁷⁷

Sepsiszentgyörgy, 1942. március 30.

Kedves Nándorkám!

27-én írt leveledet ma kaptam. Sietek reája válaszolni, hogy a szedéssel ne kelljen várakoznod.

LONICERUS, Philippus: **Chronicorum Tvrccorum**. In quibus **Tvrccorum Origo, Principes**, (etc.) exponuntur című mű I. köt. 10a, II. köt. 237 a, és III. köt. 264 b, levelén lenyomott fametszetű mellképek teljesen azonosak. (A III. köt. 264 b, levelen levő Q betű pedig megtalálható többek között a III. köt. 119. b, levelen is!)

Ami mármost a nyári freskófestést illeti, a magam részéről a legnagyobb örömmel szeretném, ha vállalkoznátok a megvalósítására, egyelőre azonban

még habozok a következők miatt. Ugyanis a nyáron építkezni szeretnék, csak hogy a kiállításaim most már kezdenek fogyogatni. Egyelőre ugyan még nem hagyok fel a reménnyel addig, amíg mindenfelől nem futnak be az értesüléseim, addig is azonban az Általad kívánt mennyiségű meszet be fogom szerezni, mert akár az építkezéshez, akár pedig a freskóhoz, de mindenképpen kelleni fog.

Az építkezéshez elégtelen mennyiségű pénz is hozzáfognék, csak az a baj, hogy az eddig összeszedett pengő még az elégtelennél is elégtelenebb. Csupán intézményektől kéregetek, de nagyon szűkmarkúaknak bizonyulnak. Méltóképpen egyedül a Nemzeti Bank rukkolt ki 1000 pengővel. Ennek ellenére is szépen megköszöném, ha NAGY Imrével levelet váltanál a freskó dolgában. Ti jobban meg tudnátok tárgyalni, mintha én is beleszólnék. – Köszönöm a tájékoztatásul közölt összeget. Megjegyzem, hogy a két falfelület koránt sincsen olyan nagy terjedelmű, mint amekkorának látszik, illetőleg mint amekkorára emlékezni. A kettő együtt lenne 20 m², avagy valamivel több. – Kérlek szépen, tudással arról is, hogy a közölt áron kívül még milyen költségeket kellene tekintetbe vennem, ugyanis ezt is elő kellene irányoznom. Pl. említett volt, hogy Imre részére teljes ellátást kellene biztosítanom stb., stb.

A jövő hónap folyamán föltétlenül el fog dőlni az építkezés ügye,⁷⁸ s akkor tudósítani foglak arról, hogy felkérhetlek-e Titeket, vagy sem a freskók megfestésére.

Választott tárgyad nagyon tetszik nekem, de nagyon szeretném, ha az Imre témája is történelmi lenne. Különbön lássuk, mi volna a Te és az ő közös elgondolásotok!

Köszönöm, hogy mindig gondolsz reánk.

Én is kívánok kellemes húsvéti ünnepeket.

Szeretettel ölel:

HEREPEI János

26.

VARGA Nándor Lajos HEREPEI Jánosnak⁷⁹
Budapest⁸⁰, 1942 április 15.

Kedves Jánosom,

köszönöm szíves értesítésedet, kellő időben érkezett, nyomtatásomban fennakadás nélkül mehettem tovább. A freskófestésre vonatkozólag a továbbiakban számolok be neked. Közvetlen, hogy levelemet megírtam, NAGY Imre volt nálam, akivel közöltem a dolgot és bizonyos fokig megbeszélteük. Ezek szerint ő a néprajzi tárgyú freskót készítené. Az a gondolatod, hogy a másik hasonló falterület is történelmi vonatkozású kép legyen: nagyon helyes. Csak akkor mindkét falterületet

egy embernek kellene elkészítenie, nemcsak a történelmi levegő egységéért, hanem hogy stílusban is egyezzenek legyenek. Márpedig akkor én megfosztanám NAGY Imrét a domináló falfelülettől. Ez esetben a népeletből vett kép vagy képsorozat egyedül csak a világitó ablakkal szemben levő falterületen kaphatna helyet, amint emlékszem, 1 m - 1,20 m szélességű sávban.

A másik a falterületek kérdése. Ez, amint említettem, két egyforma mező a lépcsőfeljáróban. Jól emlékszel, mert utánanéztam a dolognak és úgy látom, hogy 240 x 420 cm felületű freskónak jutna ott hely. Ez négyzetméterekben, hozzászámítva az ablak melletti területet is, körülbelül 16 négyzetmétert tenne ki.

A költségekre vonatkozólag a múltkor közölt áraink kívül a Múzeumot mindössze még az állványozás és a folyami homok, továbbá márványpor beszerzésének kiadásai terhelnék. Ez nem tetemes összeg. Ezenkívül Imre részére lakást kellene biztosítani.

Részemről a freskó kartonját eredeti méretben már el is kezdtem, sőt, nagyobb részt be is fejeztem. Néhány részlet hiányzik még. A korabeli ruházat és fegyverzet pontosabb rajzát otthon a Múzeumban fogom belerajzolni a képbe. Nemsokára fényképfelvételt csináltatok róla, s elküldöm neked. Ha nem valósulna meg idén a dolog, a rajzot eltenném alkalmas időre, úgyhogy ez a Múzeum számára tehetetelt nem jelent.

A hungaricumokon serényen dolgozom, már amennyire sietni lehet ilyen dologgal. A 240. oldal nyomtatásánál vagyok. Remélem, meg vagy elégedve az eddigi munkáimmal.

Várva alkalomadtán
válaszodat szeretettel ölel:
Nándor

27.

HEREPEI János VARGA Nándor Lajosnak⁸¹
Sepsiszentgyörgy, 1942. április 29.

Kedves Nándorkám!

Köszönöm szépen szíves értesítésedet, s köszönöm azt is, hogy a freskó kartonjait már most készítgeted.

Imre volt itt is. Beszélgettem vele is a falfestményről; ő azonban azt mondta, hogy addig nem kezd hozzá a kartonok elkészítéséhez, ameddig bizonyosra nem mondjuk meg: lesz-e az idén belőle valami, vagy sem. Tekintettel azonban arra, hogy pénzügyi helyzetünket még mai napig sem tudom bizonyosan, és folyó évi kiadásaink fedezete felől még mindég nem vagyok eléggé tájékozott, ennél fogva nem tudhattunk megállapodni a nyári terv felől.

Köszönöm Neked, hogy olyan lelkes támasza vagy Múzeumunknak, s hogy annyi szeretettel foglalkozol vele minden vonatkozásban. Várom jöveteledet. Remélem is, hogy minél előbb itt köszönhetlek.

Nagyon örvendek a Hungaricumok körül végzett nagyszerű munkateljesítményednek. Az elvégzett munka már olyan nagy kötetre terjedhet, hogy szinte-szinte azt tanácsolnám: külön kellene szakítanod a 16. századot a 17-től. Igaz, hogy könyvtárunkban az utóbbi század anyaga sokkal nagyobb példányszámmal van képviselve, fametszeteik száma azonban meg sem közelíti a megelőző századot. – A feldolgozott könyvekből még mennyi a kinyomtatásra váró anyag? Ezt azért kérdelem, mert minél hamarabb kifogysz a kimetszeni és kinyomtatni valóból, remélem, annál hamarabb látunk viszont.

Szeretettel ölel:
HEREPEI János

Jegyzet

1. KÓS Károly, **A Székely Nemzeti Múzeum építése**, in: **Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára**, Sepsiszentgyörgy, 1929, 26–29; DEBRECZENI László, **A Sepsiszentgyörgyi Múzeum épületének tervezőjeiről**, in: *Studii și Comunicări - Tanulmányok és Közlemények* 1973 (Aluta V), 1973, 207–214; KÓNYA Ádám, **KÓS Károly-épületek Sepsiszentgyörgyön**, uo., 219–236; stb.
2. Vö. LÁSZLÓ Ferenc, **A Székely Nemzeti Múzeum galambbúgos kapui**, utoljára in Uő., **Tájé és tudomány**, Buk., 1978, 174–177; LÉNÁRT Anna, **Magyar skanzen és a Székely Nemzeti Múzeum**, in: jelen kötet.
3. SzNM It. 502-1913.
4. SzNM It. 588-1913. A Kiegészítés évében született és Münchenben tanult MAJOROS Károly üvegfestő addig már a marosvásárhelyi Közművelődési Ház üvegfestményivel szerzett magának megérdemelt hírnevet.
5. A múzeum 1913-as Jelentése. Az akkor már bárói címet is nyert és két évtizede a Magyar Nemzeti Múzeumot vezető SZALAY Imre (1846–1917) látogatása jelzi, hogy mennyire fontosnak tartotta a szakmai iránítást ezt a kérdést.
6. SzNM It. 189-1914.
7. SzNM It. 592-1914. MAJOVSZKY Pál (1871–1935) nem csupán minisztériumi főosztályvezető, hanem éppen 1914-ben gazdag grafikai gyűjteményét adományozza a Képzőművészeti Múzeumnak, művészeti szakíró, utóbb a Magyar Művészet szerkesztője.
8. Iktatószáma 603-1914. Dr. DADAY Vilmos, a Vármegyei Közkórház korábbi igazgató főorvosa (KÓS éppen 1914-ben tervezi az építendő új kórház öttagú épületegyüttesét). HEGEDŰS Lóránt (1872–1943) a termékeny szociológus, közigazdász, biográfus szakírói közbenjárására a megelőző évben kerül vissza, évtizedek múltán, a megyei törvényszék Sepsiszentgyörgyre, ahol HEGEDŰST díszpolgárrá választják, különben is 1910-től a város országgyűlési követe.
9. Vö. TÓTH Szabolcs, BOÉR Hunor, **Közművelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között**, in: jelen kötet.
10. SzNM It. 76-1921. IX. 29. Politikai terveiről is beszámoló idézett, CSUTAKnak írt levelében (közölte TIBOLDI Zoltán, **A 111 éve született Kós Károly ismeretlen levele Csutak Vilmoshoz**, *Háromszék*, 1994. dec. 17.): ZÁGONival egy néplapot szeretnének indítani, amely egyaránt „független legyen a fehér, avagy vörös metélytől”. BENEDEK Eleket szeretnék felkérni főszerkesztőnek. (1921 az ismert **Kiáltó Szó** röpirat éve, tehát a két világháború közötti magyar transzszilvanizmus zászlóbotlásáé. A *Vasárnapot*, a Magyar Néppárt hetilapját valóban elindítják.)

11. GYÁRFÁS Jenő (1857–1925). A jeles festő már a *Tetemrehívás* fegyvereit a múzeum fegyvertárának darabjairól mintázza 1881-ben; 1901-ben, a szakkalatrak felfektetésénél ő választja külön a képzőművészeti gyűjtemény anyagát, és haláláig tevékeny részese elrendezésének. Megfesti a Múzeum történetének nagy alakjait. 1912-től igazgató-választmányi tag; 1925-ben a múzeum előcsarnokából metetik.

12. Vö. ROEDIGER Lajos, **Emlékirat, Acta (Siculica)** – 1998/II, 1999, 155–202.

13. BOÉR Hunor, **Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti történetéhez**, jelen kötet.

14. SzNM It. 143-1928.

15. A jegyzetanyagban már említett FADGYAS Anna (1906–1983) valóban „múzeumőr-titkár-mindenes” 1925–1962 közti múzeumi szolgálata idején; különösképpen 1944 szeptembere és 1945 márciusa között, amikor a front átvonulását követő zavaros hónapokban magára maradvan lesz őrző-védője a múzeumi vagyonnak.

16. BARABÁS Andor, dr. (1880–1952) jogász, közéleti személyiség. A főhatalomváltásig járási szolgabíró, majd árvaszéki üllök; utána a hűség- eskü megtagadása okán menesztik, és kereskedőként vállal részt a közéletben (Magyar Párt megyei elnöke, egyházmegyei főjegyző, főgondnok, férdfidalgárda tagja és főtitkára, MIKÓ-kollégiumi előljáró, a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányi tagja); 1940-től Háromszék alispánjaként döntő szerepe van a rétyi lengyár létrehozásában.

17. BARABÁS Márton (1893–1974), festő, többnyire MÁRKOSFALVI BARABÁS Márton néven írtak róla (BARABÁS Miklós oldalági leszármazottja, IGNÁCZ Róza sógora). A **Művészeti Lexikon** 1965-ös 1. kötete szerint pusztaszeréi születésű, interjúszövegben Kézdimarkosfalva is megjelenni, mint szülőhelye. 1911–14-ben a budapesti Képzőművészeti Főiskola növendéke, majd Párizsban dolgozik, idegen állampolgárként az első világháború idején öt évre internálják. A háború után rövid ideig hazájában találjuk, majd Hollandiába, Svájcba megy tanulmányútra. 1922 után számos erdélyi városban állít ki, de az említett, 1925-ben vele készült interjúból (*Hétfői Brassósi Hirlap*, I. évf., 5. sz.) tudjuk, hogy 1909 után két esztendő telt el otthon, tartózkodási helye sincs, állampolgárságát csak útlevelek kiállítására használja (a lexikon szerint főleg Olaszországban él), az interjú idején épp Párizsba, onnan pedig az Amerikai Egyesült Államokba készül. Ebben az időben a legtöbbet kereső erdélyi festő, a Székely Nemzeti Múzeumnak ajándékozott nagy vásznát az interjú szerint GYÁRFÁS Jenő 10 000 aranykorona (félmillió lej) értékére becsüli – ez a második legnagyobb értékű adomány lenne a múzeumnak akkortájt. CSUTAK is sokra becsüli, az 1929-es **Emlékkönyv**be az ő munkáiról is írati szeretne, mégpedig BARABÁS Miklóst, GYÁRFÁS Jenőt is bemutatod dolgozta. Főleg kalotaszegi és székelyföldi, elsősorban Kovászna környéki tájképeivel arat jelentős sikert, számos munkáját közli a *Pásztorlét*. Bukarestben rendezett kiállítását követően királyi felkéréseknek tesz eleget, illetve a gelencei templom belsejét megörökítő képeit vásárolja meg a Román Tudományos Akadémia. A gelencei élmény határozza meg elképzeléseit a Székely Nemzeti Múzeum belső díszítését illetően. A negyvenes években a budapesti vármegyeház könyvtártermet díszíti freskókkal, illetve a Hadtörténeti Múzeum részéről nyer megbízatást falfestmények és történelmi tárgyú képek elkészítésére. A haditűzű művészként frontszolgálatot teljesítő művész 1945 után mellőzik. 1959-ben kivándorol Amerikába (a lexikon szerint 1958-ban, Kanadába). Főként Los Angeles-ben él, ahol *Magyar Szentek* című nagyméretű alkotása a Szent István-templomot díszíti. Más nagyméretű falképei Detroitban, illetve Ontario-ban valósulnak meg. Utóbbi város ZÁGONYI-kulturtermeinek részére az észak-amerikai polgárháború egyik jelenetét festi meg, a munka központi alakja ZÁGONYI Károly öngy.

18. SzNM It. 158-1926.

19. KEÖPECCI SEBESTYÉN József (1878–1964). Az összetett magyar birodalmi középírmert, illetve Románia címerét megtervező jeles heraldikus, aki a budapesti Országos Levéltár homlokzatát is címerekkel látta el, Kőcepen a református templom dekorációján dolgozik az első világháború után. Igazgató-választmányi tag (1929–33, a múzeum sorozatosan bízza meg feladatokkal, fizeti kiszállításait (1927, 1929, 1931–32). A gelencei műemléktemplomot kezdeményezésére, művészeti irányítása mellett restaurálják 1932-ben (1937-es bővítésénél is jelen van), a vargasi Daniel-kastélyt hasonlóképpen.

20. NAGY Imre (1893–1976). A zsigódi festő 1920–22-ben VARGA Nándor Lajossal, évfolyamtársával együtt ösztöndíjas a kecskeméti művésztelepen. 1930-ban KÓS Károly mellett ő is alapító tagja a BARABÁS Miklós Céhnek. Ismeretes, hogy másik évfolyamtársával, VÁMSZER Gézával és DOMOKOS Pál Péterrel ők alapítják meg ugyanebben az évben a Csíki Székely Múzeumot; az már kevésbé ismert, hogy a Székely Nemzeti Múzeumnak is külső munkatársa, majd belső embere, 1945–49-ben igazgató-választmányi, majd ún. munkakollektíva-alelnöke. Részt vesz az 1929-es jubileum képzőművészeti kiállításán, KÓSSal és CSUTAKkal szervezik meg a sepsiszentgyörgyi EME-vándorgyűlés alkalmával az 1933-asat; 1929-ben DOMOKOS Pál Pétert az ő ajánlására támogatja a múzeum A moldvai magyarság kötetet eredményező útján; 1931-ben képzőművészeti gyűjteményük fejlesztését szorgalmazza, szervezik a székelyföldi művészeket; 1931–33-ban ő kezdi CSUTAK segítőitársaként a vásárlási tárgyalásokat a sepsiszentgyörgyi skanzenépület, a menasági-potyondi Csíki ház beszerzése végett; 1937-ben festményét ajánlja fel a delnei templom javára a VÁMSZER és a Székely Nemzeti Múzeum szervezte restaurálás befizetjé; VARGA Nándor Lajossal több rendben is freskókat terveznek készíteni a Múzeumban; 1941-ben MÓRICZ Zsigmondot kíséri Sepsiszentgyörgyre; 1948-ban BORDY Andrásval szervez újra képzőművészeti kiállítást a múzeumnak. GYÁRFÁS-képek megvételel véleményezi, szorgalmazza a csángókatatást és BALÁZS Márton megkeresését múzeumi érdekből; mintegy félszáz munkáját őrzi a sepsiszentgyörgyi közgyűjtemény.

21. VARGA Nándor Lajos (1895–1978), grafikus, egyetemi tanár. GYÁRFÁS Jenő sepsiszentgyörgyi műterme a meghatározó élménye; már 1910-től, diákként, mint LÁSZLÓ Ferenc igazgatóór tanítványa, a Székely Nemzeti Múzeumnak dolgozik, az erdősi festett edényeket (a régészet mindig is érdekléni fogja), népi építészeti elemeket stb. rajzol, dokumentál, 1913-ban a homoródszentmártoni székely népviselet leírásáért (önképzőkorai pályamunka) jutalmazza a múzeum. Az új, saját múzeumépület elkészültére ex libris-terveket készít László felkérésére, segít a berendezkedésben; 1914-ben a Múzeum műtérmen-manzárdjában dolgozik (lényegében ő is GÖDRI Ferenc avatja fel), 1915-ben Debrecenben rajzolja a székelyföldi régészeti anyagot. Három évtizeden át foglalkoztatja a múzeumépület belső dekorációja (az iverg- és falfestmények); restaurálja, üzembe helyezi a BEM-nyomdat; a fővárosi aukciókon, nyilvánosságra kerülő levéltárakban székely vonatkozású darabokat (festményt, leveleket, könyvet, népművészeti munkát) szerez be a múzeumnak; 1942–43-ban restaurálja az 1848-as kiállításra GYÁRFÁS Jenő festményét, a *GABOR Aron halálát*; bibliofili kiadványban dolgozza fel a múzeum könyvtárábeli 15–16. századi hungarikák fametszet-anyagát, folytatását is kiadással készíti elő, de a háború megakadályozza ebben. Lerajzolja a város építészeti emlékeit, a múzeumnak ajándékozza egy teljes életműsorozatát, majd ezt a lehető legjobb szerint pótolja a világháború végi evakuálás során bekövetkező pusztulásokor (összesen 1000 darab felett). SZÉKELY Zoltán múzeumigazgatóval levelez a menekített anyag sorsáról; 1960-ban új sepsiszentgyörgyi szkíta leletekről jelennek meg rajzai, elkíséri barátját a székelykeresztúri ásatásokra, közösen jelentetik meg a Sepsiszentgyörgyöt bemutató füzetüket. Rendszeresen FADGYAS Anna volt múzeumőr-titkár-mindenesnél száll meg, vele levelezik, tőle kér GYÁRFÁS- és más sepsiszentgyörgyi adatokat. 1970-ben a múzeum kiállítással köszönti 75. születésnapja alkalmából, 1975-ben ő idézi fel a múzeum megemlékezésén GYÁRFÁS alakját.

22. A páros együttműködése egymással és a múzeummal hosszúra nyúlik: NAGY Imrét VARGA kíséri el GYÁRFÁS-hoz 1923 körül, és 1976 novemberében lesz utóljára házigazdája a Múzeum közös NAGY Imre- és VARGA Nándor Lajos-kiállításnak – ez az év előbbi halálának éve, utóbbi még két évet él.

23. MÁRTON Ferenc (1884–1940), csíkszentgyörgyi születésű festő, grafikus és szobrász. A budapesti Rajztanárképző Főiskola növendéke, 1908-tól állít ki a fővárosban, többszörös állami díjas. Kisgrafikától (bélyegtervet beleértve) emlékművekig számos területen alkotott. 1929-ben díszíti mozaikkal, freskóval a szegedi Fogadalmi templomot, ekkor (1930 táján) a legsikeresebb, egyebek mellett a LOTZ-aranyérem birtokosa.

24. A *Gátkötő csíki székelyek* MÁRTON egyik legismertebb munkája, 1912-ben festette, a Székely Nemzeti Múzeum épületeivel egyidőben született. Hasonlóan dinamikus testvére a következő évből alkotott *Erdőirtás Csíksorszámban*. Arányait tekintve előbbi valóban megfelelt volna a lép-

csőházi ablak díszítésére, a dísztermi nagy ablakhoz annál kevésbé. Oda inkább utóbbi jöhetett volna számításhoz.

25. NAGY István, festő. Több könyv is bemutatja munkásságát (SURÁNYI Miklós, 1923; PAP Gábor, 1965; SOLYMÁR István, 1977; MURÁDIN Jenő, 1984; vö. BANNER Zoltán, **Erdélyi magyar művészet a XX. században**. Bp., 1990, 166).

26. BÁNFFY Miklós, gr. (1873–1950), nagybirtokos, politikus, író, grafikus, színirendező, BARTÓK táncjáték és opera bemutatásának kiharcolója, valamint díszlet és kosztümtervezője az első világháború végén. Mint volt magyar külügyminiszterrel, a román hatóságok tartanak tőle, és csak úgy engedélyezik hazatérését Erdélybe, ha visszavonul a politikából. 1939–40-ben, a királyi diktatúra idején a Magyar Népközösség elnöke, majd a világháború végén németellenes politikai megbízatást hajt végre. KÓS Károllyal már az 1916-os koronázási ünnepségek megrendezésében együtt dolgoznak; 1930-tól CSUTAKKAL és HERPEPEI Jánossal stb. mindketten tagjai az erdélyi ref. egyháztanács műemlékvédelmi bizottságának; népközösségi elnökként HERPEPEI is támogatja, mint már a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóját. Grafikusként illesztirálja BALÁZS Bélától **A fából faragott királyfi**t, a KÓS működtette Erdélyi Szépművés Céh számos kiadványát (több címlapot is tervezett), 1946-tól az *Utunk* folyóiratot stb.

27. **Átíla királról ének** KÓS Károly még 1909-ben megjeleníti saját nyomásában is Sztánán. Az impériumváltás után ennek a balladái munkának a következtében igényelnek a műépítészről mindinkább szépirodalmi szerepvállalást. Illusztrációja az a Csaba-ábrázolás (ikerteszterve a legelső ábrának barátja, TOROCZKAI-WIGAND Ede marosvásárhelyi, 1910-es, **Hajdonmáig régös-régön** kötetéből), amely a bonyodalmakat okozza.

28. CSUTAK ceruzás jegyzete hozzá: Plafonon dekoratív csillagkép, csillagos ég, alája a falra fríz gyanánt *Hadak útja*.

29. GÖDRI Ferenc (1890–1975); tanár, hegedűművész, festő, ifj. GÖDRI Ferenc nagy sepsiszentgyörgyi polgármester, Székely Nemzeti Múzeum-igazgató-választmányi elnök fia. Festészetet a budapesti képzőművészeti főiskolán, SZINYEI MERSE Páltól tanul. Már 1914-ben használja VARGA Nándor Lajossal az új múzeumépület műtermét, 1929-ben a múzeum jubileuma alkalmából dolgozott a veszélt emlékkönyvében, de ROSKA Márton tanulmányának is ő készíti el a rajzanyagát, átrendezik az állandó képzőművészeti kiállítást, és részt vesz a jubileumi képzőművészeti kiállítás szervezésében. 1930-tól a múzeum öre, CSUTAKKAL, FELSZEGHI Istvánnal, VISKI Károllyal néprajzi kizsállásokat tesznek a háromszéki falvakba, ezt 1931-ben is folytatják CSUTAKKAL. Múzeumóri lakásában lakik, 1932-ben KÓS Károllyal, CSUTAKKAL nemcsak Gelenécn, de kézdványárhelyi, bikfalvi épületekről is fotodokumentációt készít, CSUTAKKAL Csíksomlyón vesz részt néprajzi kizsálláson az 1000 éves leány napja alkalmából, ill. a búkszádi Vápa-váránál társa régészeti kizsálláson (1935-ben Komollóra szintén régészeti terepmunkára kíséri). 1934-ben BARABÁS Miklósról, 1937-ben a székely festőkről tart előadást a múzeumi esteken, tagja a Csíki ház építőbizottságának, múzeumi háznagy. 1939-ben megkezdí a fényképtár rendezését, feldolgozását (800 tétel), rajzolja a múzeumi anyagot, kiállít (vö. HERPEPEI János, GÖDRI Ferenc kiállítása Sepsiszentgyörgyön, Pástoritz, 1939, 59–60).

30. BOÉR Hunor, i.m.

31. Ekkor kapja meg valószínűleg KÓStól az ápr. 11-i válaszevlében (12) jelzett második levelet.

32. CSUTAK bejegyzése a MF-be (BOÉR Hunor, **i.m.**). Szeptemberben az Erdélyi Múzeum-Egységlet vándorgyűlését készülnek fogadni.

33. GULYÁS Károly (1873–1948), tanár, festőművész, könyvtáros, a KEMÉNY Zsigmond Irodalmi Társaság és az Erdélyi Szépművés Céh tagja. A Mintarajziskolában vezetett, a marosvásárhelyi Református Kollégium tanára, 1907–1942-ben a marosvásárhelyi TELEKI Könyvtár öre, számottevő szakmai és szépirodalmi (*Uránia, Művészet, Zord Idők, Pástoritz, Magyar Nyelv* stb. hasábjain), illetve művészeti munkássággal. Ő indítja művészeti pályájára pl. BORDI András, VIDA Árpád, DABÓCZI Mihályt, BARCSAY Jenőt, VÁSÁRHELYI Z. Emilt, MÓRINCZ Zsigmond regényalakokat is mintáz róla. 1929-ben kézirat diplomájával közönti a TELEKI Könyvtár a jubileumát ünneplő Székely Nemzeti Múzeumot.

34. Az ügyvezető-tanács gyűlésén „megbeszélés tárgyat képezte a Múzeum lépcsőházában elhelyezendő, és gróf BÁNFFY Miklós által ter-

vezett üvegfestmény kivétel”, írja 1933. november 26-án a helyi sajtó (*Székely Nép*, 1933/48).

35. GÖDRI Ferenc.

36. **Egy remekmű 99 példány. Interjú HERPEPEI Jánossal**, *Székely Szó*, Marosvásárhely, 1944. jan. 1.

37. A rajz nem maradt fenn, a mellékelt 1913. május 22-i budapesti árajánlat üvegfestő-munkára a következő: „1 db. ablak a bemutatott vázlat szerint, a legjobb anyagból készítve, a szükséges merítővázakkal, teljesen készen helyszínen felállítva 1220.- Korona. Az ablak nagysága 2965/3410 mm. MAJOROS Károly üvegfestő és mozaikrákó műhelye.” (Az ajánlat hátoldalán: KÓS Károly megküldi l. a lépcsőházi ablak színes rajzát és 2. a MAJOROS Károly árajánlatát. Az irattartó házában feltünteték, hogy HEGEDŰShöz is elküldték. SzNM It. 502-1913)

38. KÓS Károly építés Szztána, Varjúvár embléma alatt; 134/14; Nagyságos CSUTAK Vilmos úrnak, múzeumőr, kollégiumi tanár. SzNM It. 256-1914.

39. KÓS Károly építés Szztána, Varjúvár embléma alatt; SzNM It. 349-1914.

40. SzNM It. 592-1914.

41. HEGEDŰS Lóránt 1914. júl. 3-i levele nem maradt fenn a múzeumi irattárban.

42. Az ügy jelentőségét az is jelzi, kik nyilvánítottak itt egybehangzó véleményt: HÜLT a múzeum végleges hajlékának tervezésében előzetes munkája alapján otthonos műépítész, MIHALIK főfelügyelő ötvösségtörténész, PÓSTA régészeti iskolát teremtett (mellesleg DADAY Vilmos múzeumi igazgató-választmányi ügyvezető alelnök apátarsa), SEMAYER a vidéki, főleg néprajzi múzeumi gyűjtemények létrehozásának mindenkor szorgalmazója.

43. Aláíratlan gépelt másodpéldány.

44. A festmény és a Múzeum néprajzi anyagán is oly sokat dolgozó MALONYAI Dezső róla írt értékelése meghatározó jelentőségű volt számára, írja NAGY Imre a **Pölygzésekben** (Bukarest, 1979, 50).

45. A tanulmányait viszonylag későn kezdő csíkmindszenti NAGY István (1873–1937), bár Erdélyben is állított ki, alföldi városok vezetésében alkotott. Nagysikerű, számára a SZINYEI-MERSE Társaság festészeti díját is meghozó kiállítására 1923-ban került sor a budapesti Nemzeti Szalonban, és még abban az évben megjelent SURÁNYI Miklós róla szóló kötete. CSUTAK levelének idején bár tudóbjával birkózva Bajára vonult vissza, s aligha lehetett volna a „székely kalakába” bevonni. Akkoriban Bukarestbe eljuttatott munkáiból rendezendő kiállításban reménykedik. Ez is elmarad, a képek sorsa máig ismeretlen.

46. ISTÓK János (1873–1972), szobrász. Bácsfaluban született, Münchenben, majd Budapestben STROBL Alajos mesteriskolájában tanul. Emlékművek, portrék a fő műfaja, a Magyar Nemzeti Múzeum centenáriuma alkalmából a múzeumkertben felállított gr. SZÉCHÉNYI Ferenc-szobrárért királyi aranyéremrendet nyer. Legismertebb alkotása BEM József budapesti emlékszóbra, amelyen az amúgyis sokat foglalkoztatott művész már a levél évében dolgozik, 1932 elején pályázatot is nyer vele, 1934-ben állítják fel, hogy – különösen 1956 őszétől – szimbólum-má nemesedjen. A meglehangú „Istók testvérünk” kiétel több szempontból is érthető. Bácsfalusi születése révén CSUTAK joggal tekinti földijének, de pl. NAGY Imre első, mestert kereső útja is hozzá vezetett Budapestre. Még fiatalon megintázza GÁBOR Áron alakját Bereck számára, a Székely Nemzeti Múzeummal pedig nemcsak a székely képzőművészek szerveződése vagy az 1943-as GÁBOR Áron-szobor-pályázat révén van kapcsolatban, de muzeológiai célú segítséget is ad – ő készíti el az egyetlen megtalált GÁBOR Áron-ágyú egy gipsz másolatát.

47. Minden valószínűség szerint itt is gr. BÁNFFY Miklósról aul.

48. Dátumban eredetileg szeptember, áthúzva és föléírva október. Mellette CSUTAK Vilmos kezéirásával: Megj. Valójában október 6-án. A levél végén ugyanő: Megj. Válaszoltam mindkét barátomnak október 7-én (aláírva).

49. A levélben: lapon. Nyilván elírás.

50. Az említett CSUTAK-levél nem érinti a dolgozat témáját. CSUTAK VARGA édesanyjától csak akkor tudta meg, hogy fiát már szept. 1-jén kinevezték rendes főiskolai tanárnak, és éppen gratulált hozzá egy pótlólagos levélben, mikor a második közös, budapesti NAGY-VARGA-levél (egy nap alatt!) megérkezett. Hogy ne veszítsen időt, a már kész, itt nem közölt gratuláló levél folytatásába gépelte(tte) válaszevlét.

51. CSULAK Magda (1897–1982). A királyföldi szórványvidéki, máig magyar többségű Kóboron született, Árapatakon református lelkészi családban nevelkedve lesz a helyi varrottások gyűjtője, tanulmányozója. Éppen 1933-ban van először kiállítása Sepsiszentgyörgyön, ahol aranyérmert nyer. Népi ihletésű iparművészeti munkáit a későbbi évtizedekben (1955–1975) Bukarestben, Párizsban, Firenzében díjazták. 1972-ben jelenik meg nagy albuma: 125 árapataki magyar szálánvarrott hímzés minta.
52. VARGA Nándor Lajos úgy nőül meg – első felesége aldobolyi HOLLAKI-lány –, hogy a legközelebbi embereit is
53. A következő évben egy változatát megfesti az aldobolyi HOLLAKI-kúria nagytermének a falára.
54. A márc. 29-i ügyvezető-tanácsi jegyzőkönyv, lásd következő dokumentum (részlet).
55. A levelet előző nap megírhatta már, és aznap gépelte, vagy előző nap csak megkezdte, és aznap fejezte be. Az ápr. 9-i kivonatból és jegyzetből egyértelmű, hogy a „tegnap” erre a napra vonatkozik.
56. Az első KÓS márc. 29-én írt levele, a második a valószínűleg ápr. 9-én megkapott. A rajzok nem maradtak fenn.
57. Aláíratlan másodpéldány.
58. SzNM It. 78-1932.
59. Aláírás nélkül. (FADGYAS Anna megjegyzése: Igazgató úr eredeti levele küldetett el.)
60. KÓS Károly, nyilván.
61. Muzeul Național Săuceș – Székely Nemzeti Múzeum, Sft. Gheorghe–Sepsiszentgyörgy, 193... fejléccel. Expressz ajánlva küldték el.
62. KÁSÁS Ernő (1901–?), festő, újságíró. A Székely MIKÓ Kollégiumban CSUTAK Vilmos tanítványa. Festői hajlamában GYÁRFÁS Jenő irányította, majd a budapesti képzőművészeti főiskolán GLATZ Oszkár tanítványa. 1925-ben és a következő esztendőben Budapesten állít ki, majd évekig Amerikában él, ahonnan hírlapokat (pl. *Székely Nép*) tudóst.
63. NAGYBOROSNYÓI BARTHA János, CSUTAK Vilmos osztálytársa, utóbb Kolozsvárt jogot végez, 1920 után Budapesten királyi főügyész-helyettes.
64. Nagyméltóságú Gróf BÁNFFY Miklós nyugalmazott külügyminiszter úrnak, Budapest, REVICZKY utca 5. sz.
65. KERTÉSZ K. Róbert (1876–1951), építész, a magyar népi építészet emlékeinek korai gyűjtője (1903–1905) és épületein feldolgozója, KÓS Károly műgyakornoka évei alatt az ókori építészet tanszék tanársegéde. CSUTAK levelének keltezésekor a vallás- és közoktatásügyi minisztérium művészeti osztályvezetője, a század elejétől nagyszabású építőprogramok megvalósításának részese.
66. SzNM It. 223-1934.
67. Cím: Str. Căpitanului 6a I.
68. Az emeleti díszterem előtti, jelenleg az ősfoglalkozások tárgyi emlékeit bemutató teremnek az eredeti kettősosztottságban déli (a lépcsőház felőli) része.
69. BARABÁS Márton tervrajza alatt további részletek az öltöző tervezett kialakításához: „A mennyezetre cca. 36 négyzet alakú festett lap fér el; a., b., a folyosóval szemben lévő fal sarkaiban lévő két kiugrásra, az orgona díszítéseinek felhasználásával fa burkolat; c., ajtóra a sekrestye gyönyörű színes ajtajának hasonmása (az innesső oldalára); d., ablakot belőlről a templomablak formájára lehetőleg átalakítani; e., ajtó innesső oldalára a gyönyörű templomajtó, falba illesztett ajtótokkal. A fal élére az ominózus szentségtartó kópiaja. Jobb kis oltár: Madonna-kép. Ruhatár: Fogasok a szemétre. Illetőleg falba hajtható vas fogasokat a folyosóra. Vízvezeték, villanykapcsoló a folyosóra.”
70. SzNM It. 248-1942.
71. VARGA Nándor Lajos, Budapest VI. ANDRÁSSY út 71. a fejléccen.
72. A levél felső margóján HERPEI ceruzával: Az uo. levő Q címbetű pedig megtalálható a III. k. 119.b. levélen. *Chronicorum Turcicorum, In quibus Turcorum Origo, principes, etc. expon.*
73. HERPEI ceruzás beszúrása: I: 10/a.
74. HERPEI ceruzás beszúrása: III: 237/a.
75. Alighanem elírás a négyzetméter helyett.
76. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy a fejléccen.

77. SzNM It. 248-1942.

78. A főépület új, északnyugati szárnyát ugyancsak KÓS Károly tervezi, de a háború miatt csak négy évvel később épül meg.

79. SzNM It. 352-1942.

80. VARGA Nándor Lajos, Budapest VI. ANDRÁSSY út 71. a fejléccen.

81. SzNM It. 352-1942.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve a megemlékezés szövegét, kötet szerkesztési szempontok indokolták. **Szerk. megj.**)

Köszönetnyilvánítás

A „Centrumok” programot az ARANY János Közalapítvány támogatja. Ezúton is köszönjük.

**Planuri de decorare interioară a
Muzeului Național Secuiesc
(1911–1943)**

(Despre publicare)

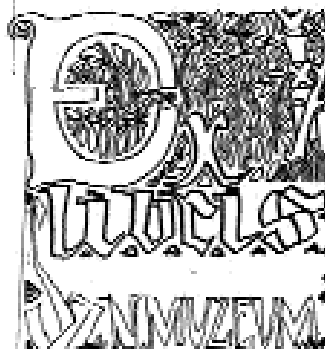
În vederea decorării interioare a Muzeului Național Secuiesc s-au făcut planuri importante încă de la început. Izbucnirea primului război mondial, lipsa de fonduri din perioada interbelică și din anii celui de-al doilea război mondial, precum și unele divergențe de opinii nu au permis până la urmă îndeplinirea acestor planuri. Totuși, datorită participării unor artiști ca Nándor Lajos VARGA, Károly KÓS, contele Miklós BÁNFFY, Imre NAGY, Márton BARABÁS, Károly GULYÁS, chiar dacă picturile murale și pe sticlă visate de ei nu s-au realizat, povestea acestora constituie un capitol important al istoriei Muzeului și prezintă interes considerabil pentru istoria artei maghiare transilvănene.

**Plans for the Inner Decoration of
the Székely National Museum
(1911–1943)**

(About the publishing)

For the inner decoration of the Székely National Museum there had been made important plans from the beginning. The outburst of the First World War, the lack of funds in the period between the wars and the Second World War as well as some differences of opinion finally did not allow the carrying out of these plans. However, thanks to the participation of some artists like Nándor Lajos VARGA, Károly KÓS, the count Miklós BÁNFFY, Imre NAGY, Márton BARABÁS, Károly GULYÁS, even if the mural paintings and those on glass they had dreamt about could not be carried out, their story represents an important chapter in the history of the museum and raises great interest for the history for the Hungarian art in Transylvania.

Tisztelt Tisztelt Úr!

Igazán kedves képet most íme
 itt küldöm az Éc libris-t.
 Két darabot készítttem elkészíté-
 segett; az egyik általában jellegű:
 építészeti, képzőművészeti; a másik:
 a múzeum bejáró tornyocskájával.
 Ha azonban az egyik megvan képet emmentig
 az gondolom helyes volna a torny-
 os a Tisztelt Úr, így a képet kérem
 elküldeni a múzeum felé, de
 megint kérem a nagy és sok rés-
 zlettel mielőbbi eljuttatására az Éc libris-
 eredeti, hű másolatot. Ha pedig
 egyik sem volna megvalósítható az
 képet elkészítem a mi új torny-
 osról készítem nagy és sok rés-
 zlettel mielőbbi eljuttatására az Éc libris-
 eredeti, hű másolatot a hű másolat
 elkészítésével.

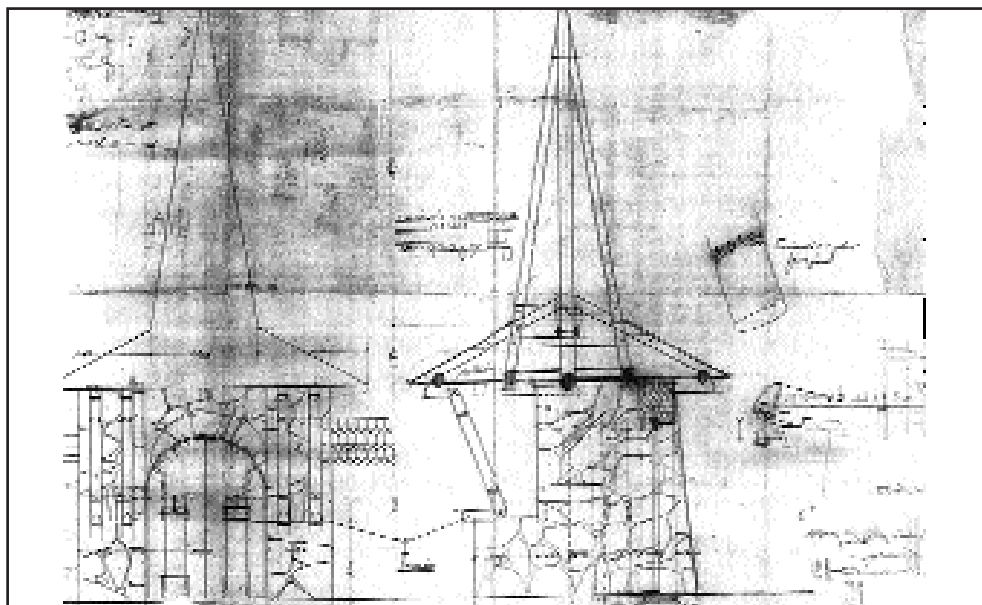
Az anyagot a múzeum felé
 küldöm (kérlek!) a hű másolat
 elkészítésével.

Varga László
 T.É. rajztanár

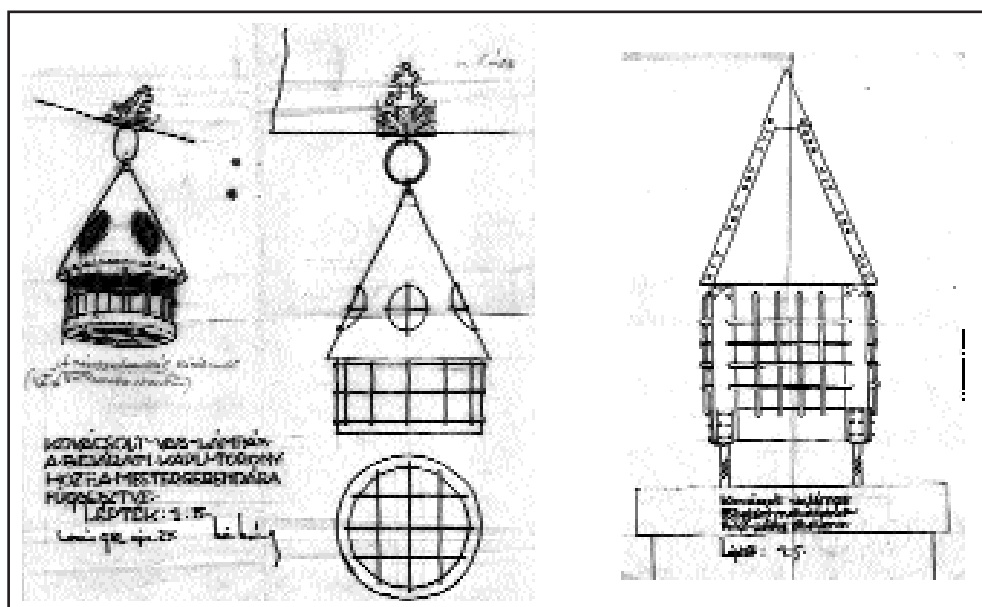
Budapest 1913. IX. 30.

1. ábra VARGA Nándor LAJOS LÁSZLÓ Ferenc kérésére tervezett ex libris-terve a múzeum bejáró tornyocskájával (1913).

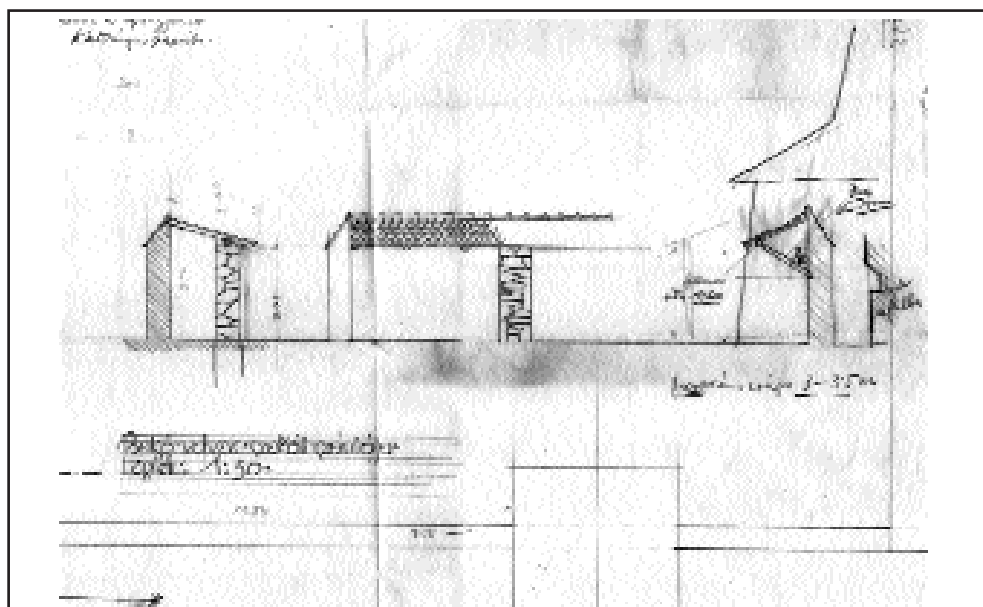

2. ábra A bejáró tornyocska tervvázlatai (KÓS Károly).

3. ábra A bejáró tornyocskára (balról) és a külső lépcsőfeljáró mellvédjére tervezett lámpás (jobbról).

4. ábra „Szakáll-szártó” terve a belső udvar falának belső oldalára (1914).

5. ábra A cinteremnek tervezett belső udvar részlete a később elpusztult zaláni kopjafákkal és a hidvégi sírkövekkel.

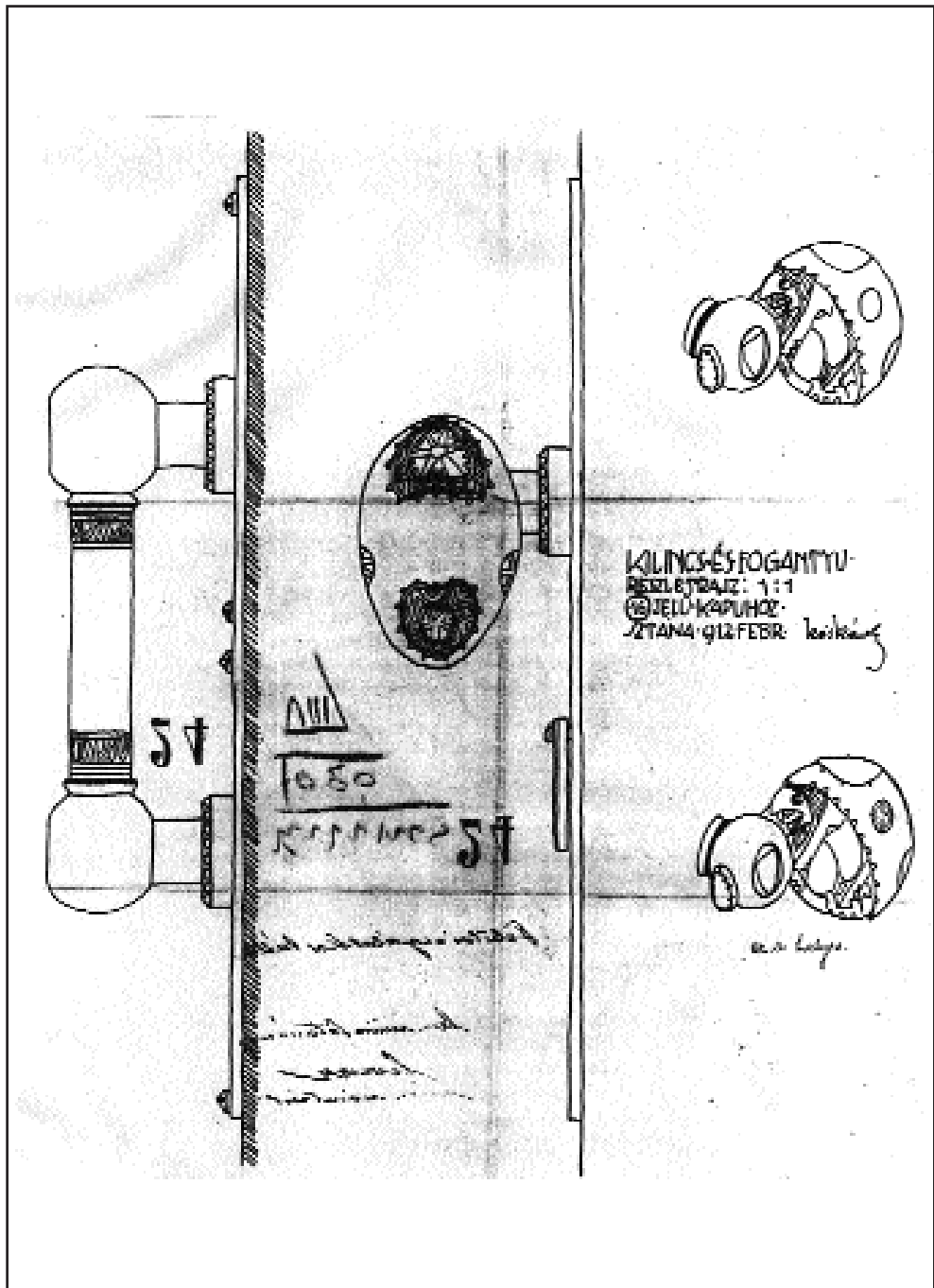

6. ábra A főbejárat terve (bal alsó rajz) a kőfaragványokkal (jobb alsó rajz) és a névfelirattal (fent).

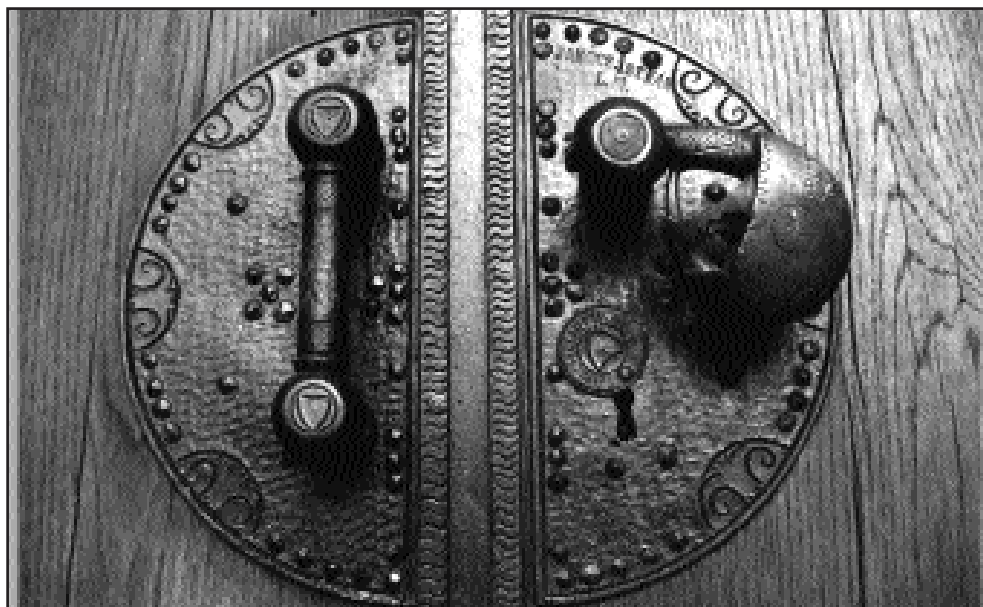

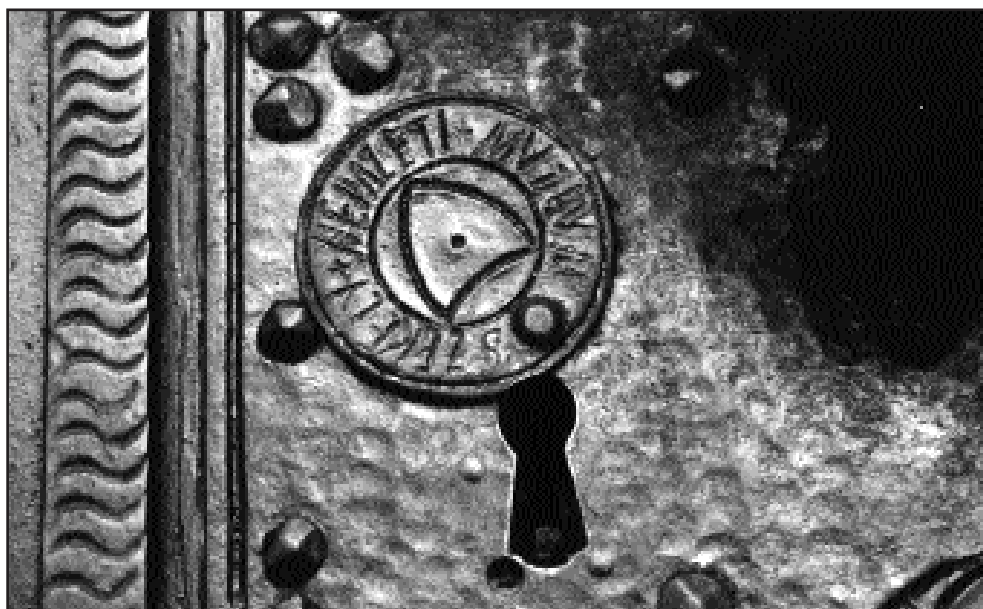

7. ábra A főbejárat kilincsenek tervezjai.

8. ábra A főbejárat megvalósult kilincse.

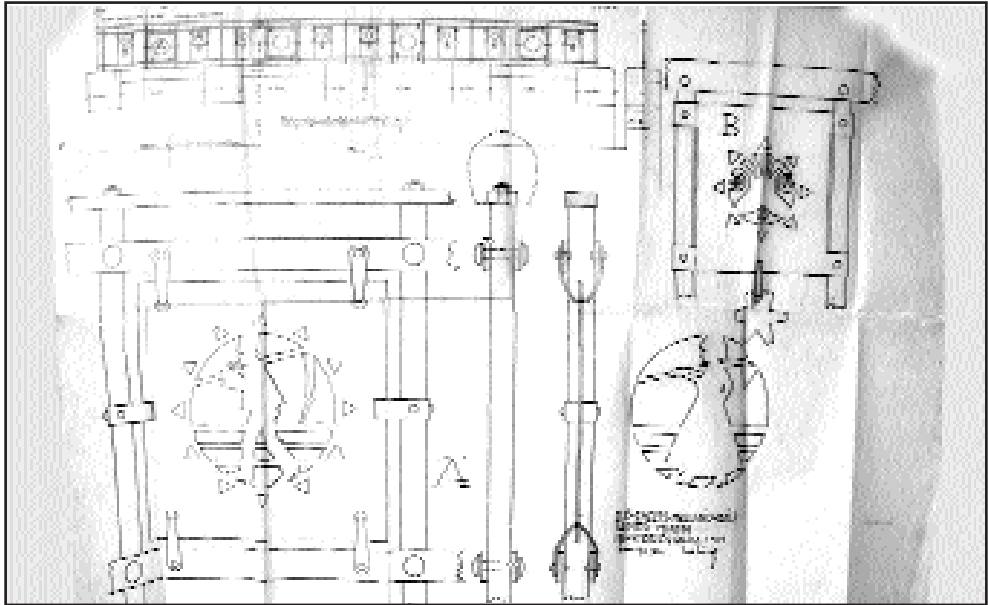

9. ábra A kilincs alatti körvéset.

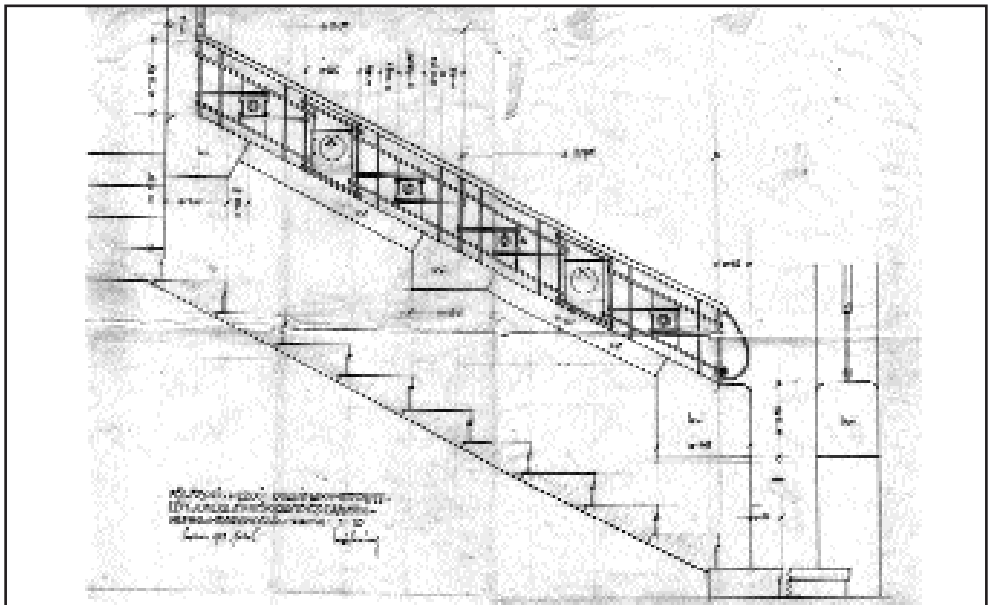

10. ábra A főbejárat megvalósult tolorácsa, lámpása.

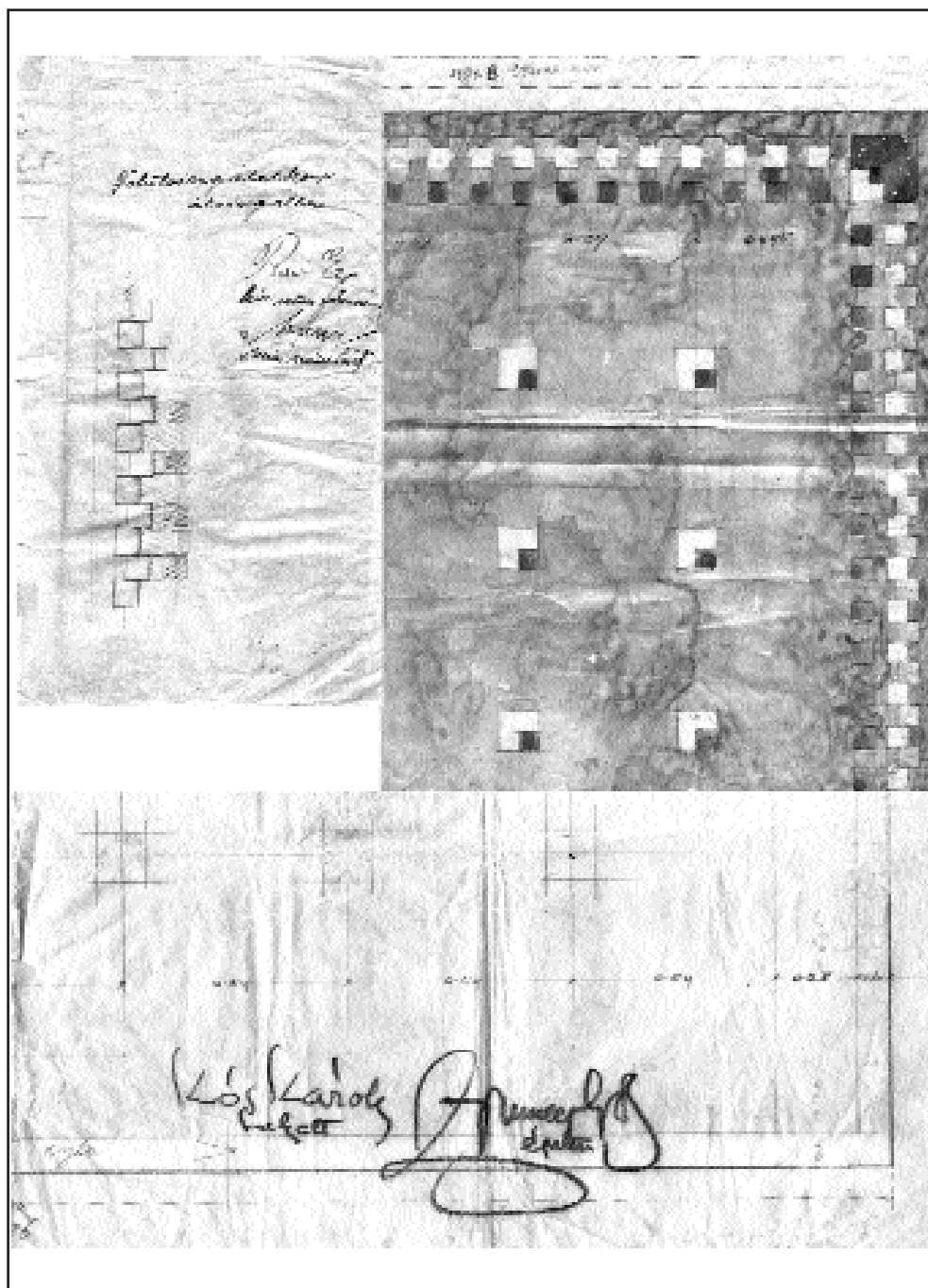

11. ábra Kovácsoltvas-elemek terve a lépcsőház emeleti mellvédjére.

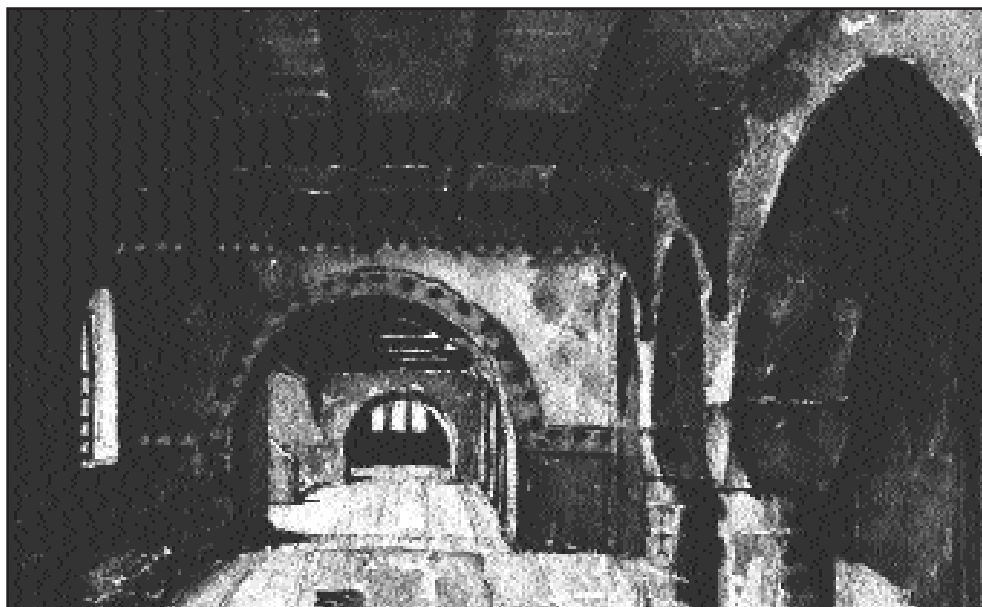
12. ábra A lépcsőházi lépcső eredeti terve, kovácsoltvas mellvéddel.

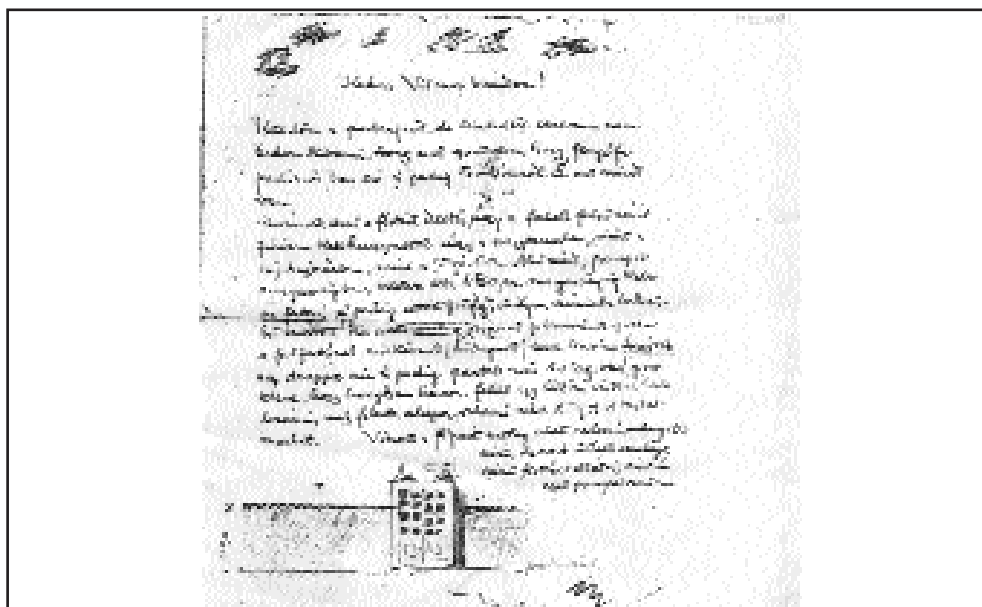

13. ábra Az előcsarnok mozaikjának megvalósult terve
(KÓS Károly – ZRUMECZKY Dezső).

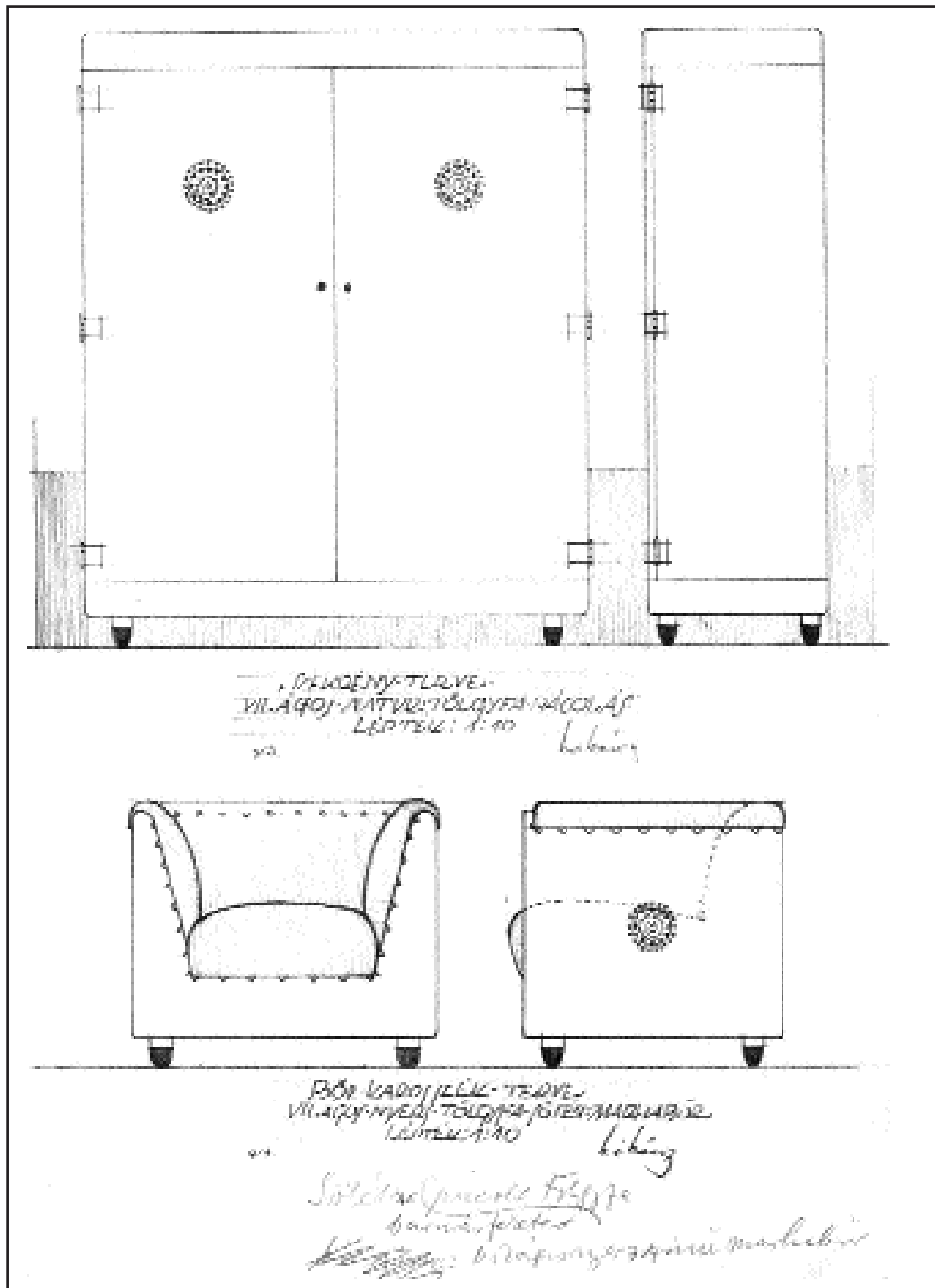
14. ábra Látványterv, egyben színvázlat a lovagterem és a földszinti folyosó díszítéséhez (még a korábbi, a megvalósulthoz képest tükörszimmetrikus épület-alaprajznak megfelelően).

15. ábra KÖS tervvázlata szekrényre és a díszterem kifestésére (1921).

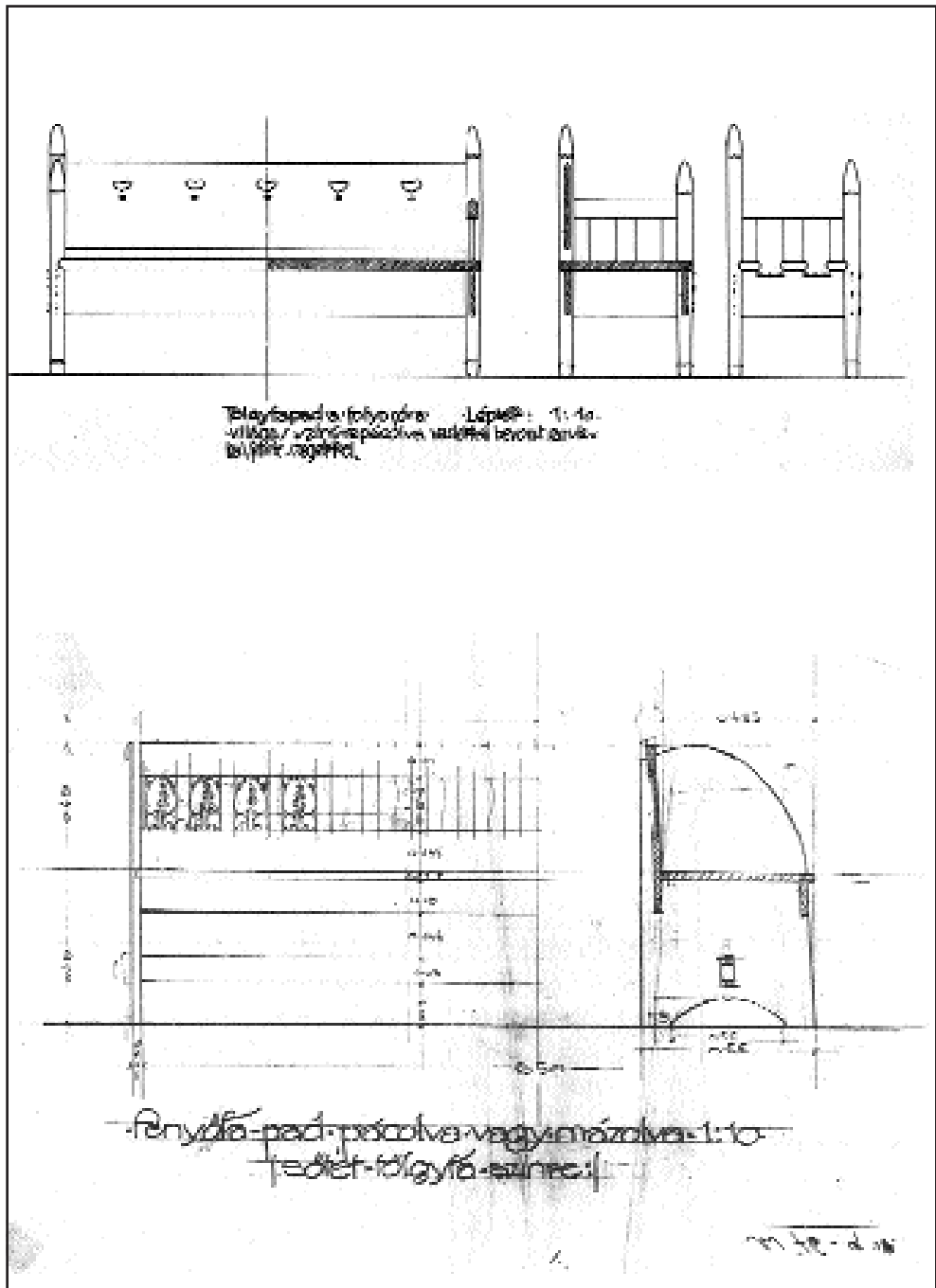

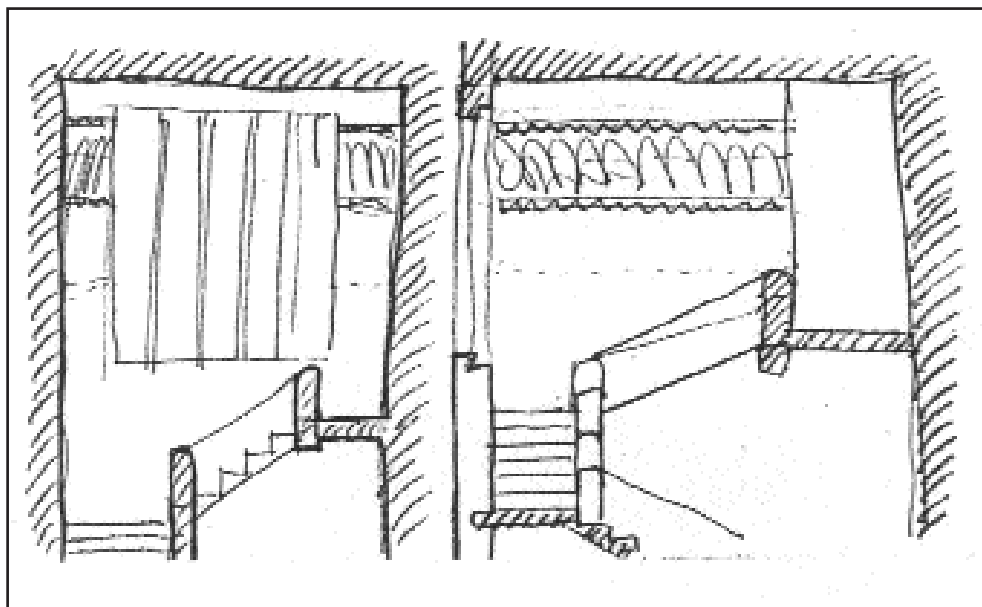
16. ábra KÓS szekrény- és fotelterve múzeumi irodába (?).

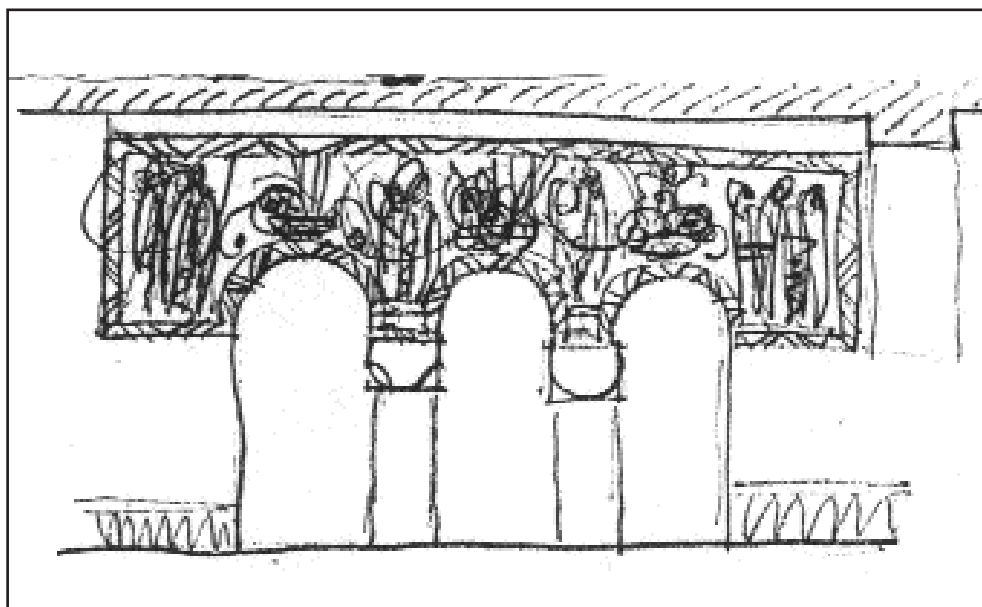

17. ábra KÓS 1921–22-ben részben megvalósult pad- és székei a múzeumba (a lépcsőház előtti folyósóra, a díszterembe stb., 1914).

18. ábra KÓS Károly terve a lépcsőház fal- és üvegfestményekkel való díszítésére (1932).

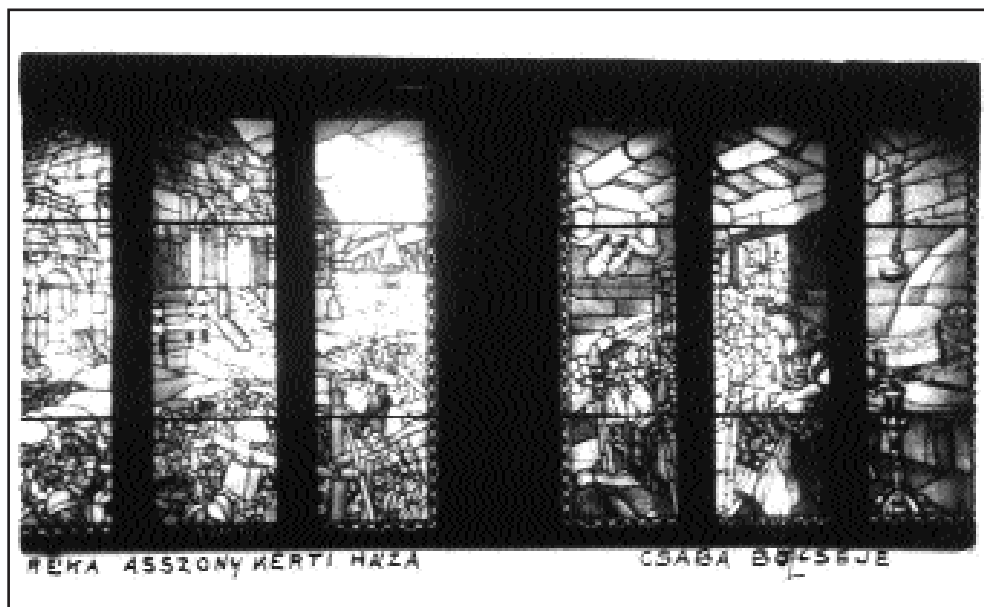

19. ábra KÓS Károly falfestmény-terve az előcsarnok és a lépcsőház előtti folyosó közötti árkádsorra (lépcsőház felőli oldal, 1932).

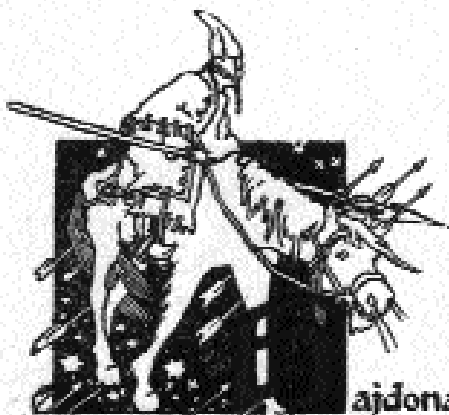

20. ábra A múzeumépülettel egykorú marosvásárhelyi kulturpalota fényképe, GULYÁS Károly megjelölte részletekkel.

21. ábra A marosvásárhelyi kulturpalota Attila-mondakör tárgyú üvegfestményei (TOROCZKAI-WIGAND Ede, 1913; GULYÁS Károly küldte felvételek).

Hajdonába/régös-régön ...
 Réka asszon reggélbe tnekótek aj/be szépen:
 Sátorosház ereszajján/rozmalintos kerté parly-
 tyán királasson amát szötte/messzű látó nagy
 üdöbe Matulljár hajtogatá potyolatát him-
 möl íra/királsurfit e ringata. Böcsüálom/tarka
 öttés/jóvaslító álomfejtés/béborítá östvehajnal.
 Gatosesillag/sárogcsillag sajjog véle. Hadak
 úta nagy fölfénye: Csabs minden öröksége.
 Egyre várja/viszavárja dali népe.
 Szerpadmajba/Idargitába vagyon ama éds-
 anyámnak... En derága szüledajkám...
 Utú való kopjátája pávaszömmé' kirorázva...
 Az ú lölke lölköm ója/örökkétig út sirajja. U
 vére'vé' belem óta/rátok örökü' ohajta s özi
 hamvó hűv szüvive':
 "Édsegý népöm chejt széköj!"

22. ábra TOROCZKAI-WIGAND Ede, *Csaba királyfi*,
in: *Hajdonába régös-régön*, Budapest, 1917 (megírása Marosvásárhely, 1910) [9].

23. ábra KÓS Károly, *Csaba királyfi*, in: **Attila királról ének**, Sztána, 1923, [17].
(Első megjelenése: *Magyar Iparművészet*, 1909).

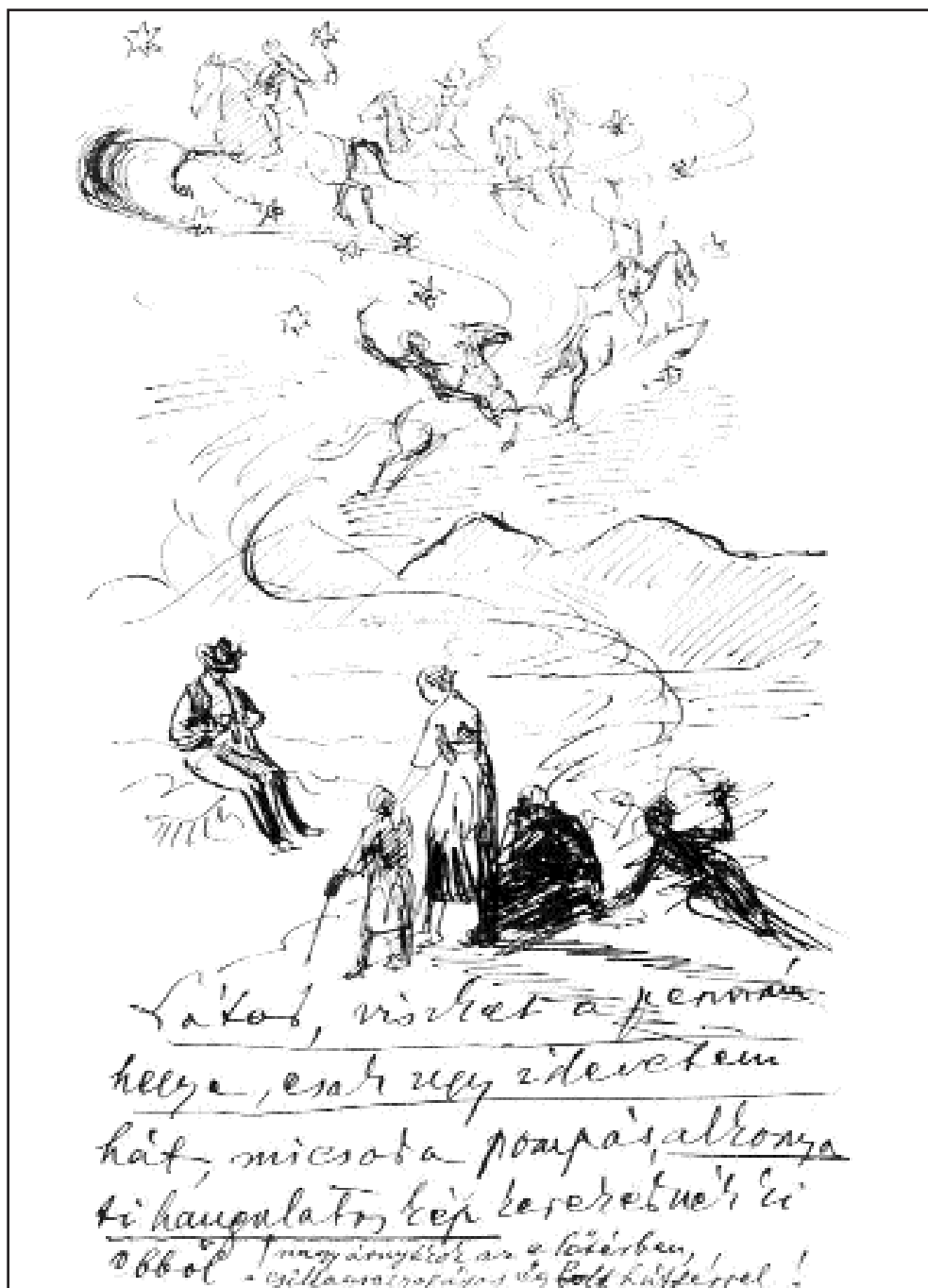

24. ábra Gr. BÁNFFY Miklós, *Csaba királyfi*
(üvegfestmény-terv a Székely Nemzeti Múzeum lépcsőházába, 1933).

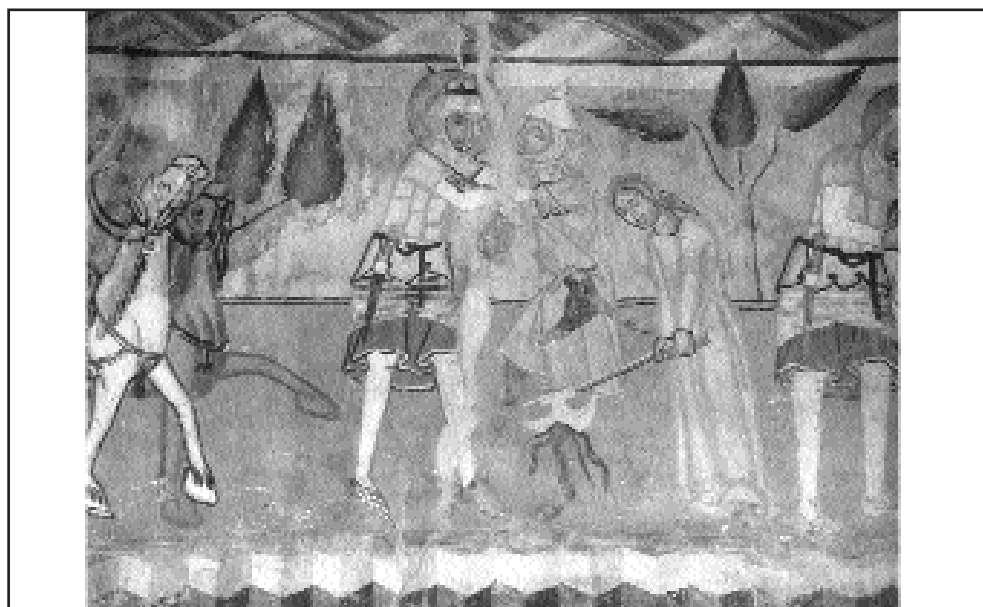
25. ábra GULYÁS Károly rajza (*Hadak útja*) a CSUTAK Vilmoshoz írt levelében (1933).

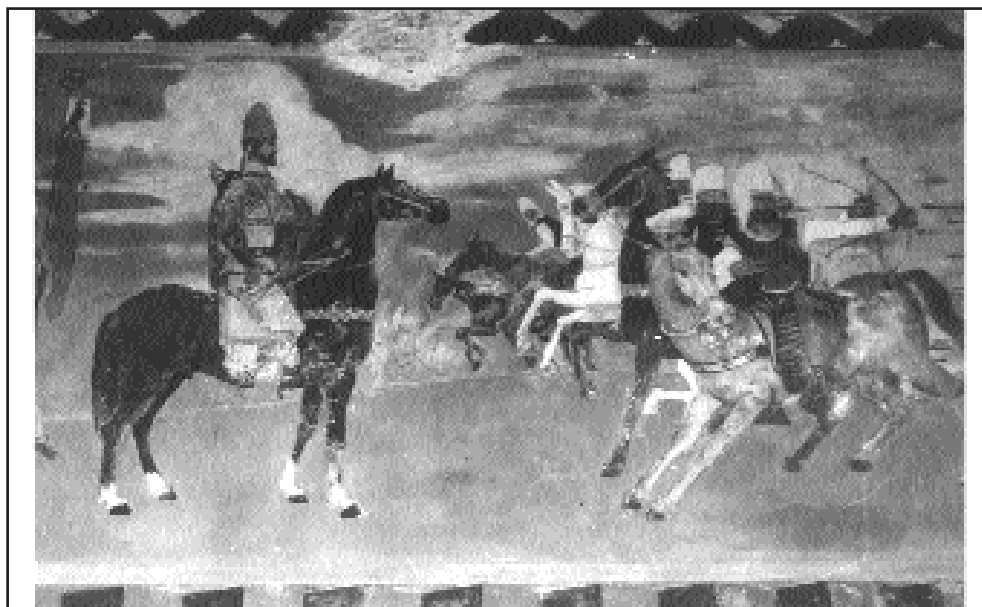
A székely nép eredete
a regében.

26. ábra *Hadak útja*. HANKÓ Vilmos *Székelyföldjének* (Budapest, 1896) historizáló illusztrációja (GORÓ Lajostól) a székelyudvarhelyi Budvárral és Jézus-kápolnával.

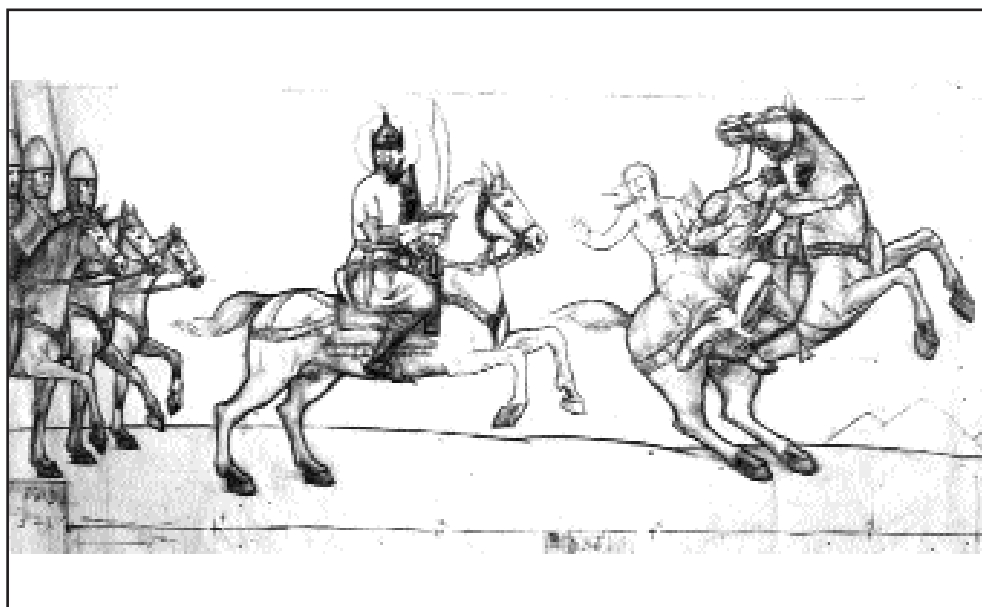

27. ábra Szent László küzdelme a kunnal a Székely Nemzeti Múzeum (NAGY Géza és HUSZKA József) által feltárt gelencei freskón (14. sz. közepe). (JANKOVICS Marcell, „Csillagok között fényességes csillag”, Bp., 1987, 120 alapján.)

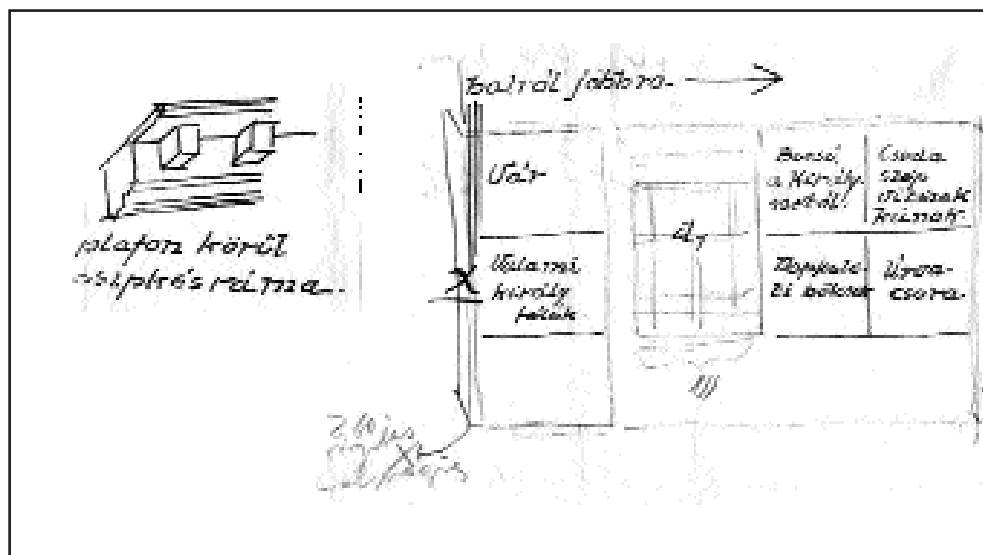

28. ábra VARGA Nándor Lajos, *Attila és serege*
(falfestmény az aldobolyi HOLLAKI-kúria nagytermében, a gelencei freskók jellegzetes alsó szegélydíszével).

29. ábra VARGA Nándor Lajos, *Szent László-legenda*
(tus, vázlat a HOLLAKI-kúria triptichonjának másik képéhez).

30. ábra BARABÁS Márton tervvázlata a Székely Nemzeti Múzeum öltözőjének kifestéséről (1933), illetve másolatai két részletről (*Utolsó vacsora*, balra lent; *Krisztus a keresztfán*, jobbra lent).

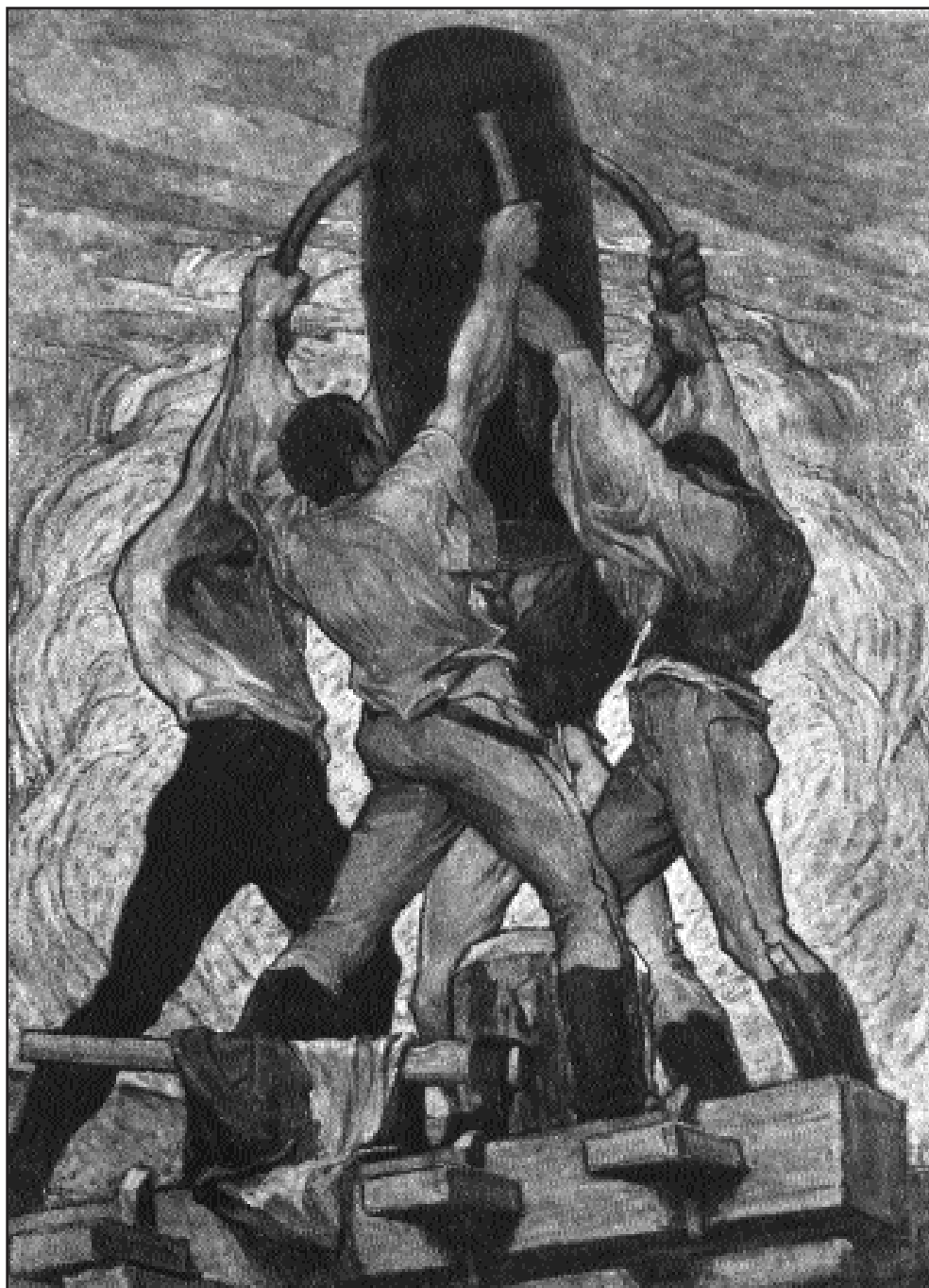

5/2		15/2				
Coasta Fazașă - Acropolis - pământ Kölcsești	Coasta	Lașcuț St. Lăzărie	Prinț zid	Leșajeni Kincses Kornis- falca	Az. Ut Ultrasăușele Mădăraș Mădăraș	Folyásd (nyírt) Lăstos, jankó Károlyi falv. (nyírt) Mădăraș szőlők.
Lăstos- zid	St. Lăzărie falv. Kincses Kornis- falca	Pelăuce	Ostrov zid		Alun falv.	Alun falv. Károlyi falv. Károlyi falv.

13.00 - 30

31. ábra MÁRTON Ferenc, *Gátkötő csiki székelyek* (1912). Dr. TUSNÁDI ÉLTHES Gyula könyve (MÁRTON Ferenc. Bp., 1940, 21 utáni tábla) alapján.

TÓTH Szabolcs
BOÉR Hunor

Közművelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között

(Kivonat)

A Székely Nemzeti Múzeum számos művelődési rendezvénynek adott otthont a két világháború közötti periódusban. Miután evakuált anyagát visszaszerezte, alig tízéves új épületét rendbetette, és mindenekelőtt jogi helyzetét rendezte, illetve már rendeződőben volt, a múzeum komoly művelődésszervezői szerepet is játszott, különösen az 1929-es esztendővel kezdődően. A második világháború kitöréséig közel hatvan rendezvényről tudunk, ezek nagy többsége zenei-irodalmi műsorral oldott tudományos ismeretterjesztő előadás, illetve hangverseny. A legkiemelkedőbbek jellege messze több volt, mint helyi jelentőségű – gondolunk mindenekelőtt az 1929-es „székely hétre”, a múzeum „ötvenéves” jubileuma kapcsán, az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1933-as sepsiszentgyörgyi vándorgyűléséhez kötődő rendezvényekre, valamint az 1937-es skanzenavatásra.

Múzeum az első impériumváltás éveiben

Az 1918–20-as impériumváltás nagymértékben kihatott az erdélyi közművelődési életre is. A már meglévő kulturális egyesületek fejlődését minduntalan gátoló román állam magatartása kételyeket ébresztett a művelődés terén is. Találón fogalmazza meg később ezt a lelkiállapotot LIGETI Ernő: „Vajon érdemes-e ilyen körülmények közt építeni, átszervezni társadalmi munkát, beletörni magunkat intézményesen új

életformába? És ha már csinálunk is valamit, felépítünk egy új kultúrházat, életre hívunk egy új bankot vagy szövetkezetet, pénzeket kunyerálunk, hogy színháznak, jótékonyági alakulatnak vessük meg fundamentumát, nem fogják-e elkobozni tőlünk, és még meg is büntetnek érte?”¹

A régi intézményeket új jogrendszerbe kellett bekapcsolni, és ez legtöbb esetben súlyos gondokat hozott magával. Az EME és az EMKE esetében pl. a hatóságok csak hosszas huzavona után, évek múltán voltak hajlandók engedélyezni működésüket, így az ellehetetlenült.

A háború utáni éveket a magyar kisebbség jelentős muzeális hálózattal érte meg, akár csak a szászáság, többségük azonban az impériumváltással román állami tulajdonba került, és román érdekeltségűvé vált. A megmaradtak érthetően szerepet kellett, hogy vállaljanak a közművelődés egyéb területein is. Súlyánál fogva ez fokozottan igaz a Székely Nemzeti Múzeumra.

Az előzményeket illetően szükséges elmondani, hogy mivel az 1916-os román támadással Erdély hadszíntérré változott, a sepsiszentgyörgyi múzeum is válságos pillanatokot élt meg. Tevékenysége minimálisra csökkent, gyűjteményeinek jelentős részét a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumba evakuálták, amely ekkor mintegy menedékhelye volt a jelentősebb erdélyi múzeumi gyűjteményeknek. Az anyagok visszazállítása a háború után sok fejtörést fog okozni úgy a magyar, mint a román hatóságoknak. A Székely Nemzeti Múzeum épületét 1917. március 23-án katonai járványkórház kialakítása végett lefoglalták, a helyiségek egy részét kiürítették erre a célra, 1918. december 6-án a kórházat román katonaság vette át. A katonai célú használat gyakorlatilag lehetetlenné tette a megmaradt helyiségekbe zsúfolt gyűjtemények gondozását. Ráadásul az épület alagsorában mosodát állítottak fel, ez magát az épületet veszélyeztette a sok gőz által.

Az utolsó betegek 1919. március 15-én hagyják el a múzeumot; március 19-én a hatóságok a katonai őrséget is kivonják, de az épületet csak 1920. május 5-én adják át muzeális rendel-

* Sf. Gheorghe, 1 Dec. 1918, Bl.18F/17, RO-4000

** Sf. Gheorghe, N. IORGA 12, Bl. 22C/2, RO-4000

tetésének. A gyűjteményeknek a megfelelő helyiségekbe való visszaszállítása 1920. június 1-jével kezdődik el.²

Az evakuált anyagok ügyében a tulajdonjogot magának vindikáló román állam már Budapest megszállásakor megpróbál eljárni, de az antant hatalmak budapesti képviselőjével folytatott tárgyalások nyomán a román hatóságoknak ehhez fel kell mutatniuk a Magyar Nemzeti Múzeum által kibocsájtott átvételi nyugtát és az erdélyi érdekelt múzeumok adta felhatalmazást. A Múzeumok Erdélyi Főfelügyelőisége 1920 és 1922 között foglalkozott a kérdéssel. A Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek egy részét (26 láda), a legértékesebb tárgyakat már 1918 augusztusára visszakapta. A többi anyag után is Budapestre küldik ADORJÁN Gábert 1921 júliusában, végül az a 36 láda 1922. szeptember 30-án érkezik haza.³

A Székely Nemzeti Múzeum kivételes helyzetben volt, ezt néhány szerencsés körülménynek köszönhette. Egyrészt utolsó előtti pillanatban, 1916-ban a múzeum visszatért az alapítók eredeti szándékának megfelelő magánalapítványi jogállásba, így a román állam nem örökölhette meg a magyar állam jogutód tulajdonosaként. Ráadásul alapszabályai is szerencsésebb megfogalmazásúak voltak, mint pl. az EME-é, amelynek működését az bénította meg egy évtizedre, hogy vezetőinek kinevezése uralkodói jóváhagyást kért. Másrészt az intézmény időközben olyan jelentőségűvé nőtte ki magát, hogy létét, nemzetközi kapcsolatait sokkal előnyösebben lehetett kamatoztatni, ha megmarad annak, ami – nem utolsó sorban mint ilyen intézményre figyelt fel még a háború előtt a múzeumra a román uralkodócsalád, márpedig Ferdinánd király, illetve féltestvére, TZIGARA-SAMURÇAŞ múzeumi főfelügyelő jóindulata sokat jelentett. Sepsiszentgyörgy ugyanakkor nem volt olyan stratégiai, presztízsértékű központ román szemmel, mint Kolozsvár, ahol mindenáron át kellett venni az ellenőrzést a magyar létesítmények felett. TZIGARA-SAMURÇAŞ katonai őrseggel biztosítja 1916-ban a helyben maradt anyagot, a király pedig már két hónappal a gyűjtemények visszaszállítása után, szeptember

2-án megjelenik a múzeumban, és rendelkezésre 4–24. között végiglátogatják a vezető román politikusok, katonai vezetők, tudósok.

A múzeumok irányítását az erdélyi Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) 1919. március 14-én dr. Tiberiu BERDICEANU tanácsosnak, a Nevelési és Művelődési osztály vezetőjének rendeli alá. A Székely Nemzeti Múzeum jogállásának tisztázása, beilleszkedése a román jogrendbe 1924-ig tart, az alapítványokra is akkor kihozott törvényes szabályozás a kommunista időkbeli felfüggesztést leszámítva 2000-ig lesz érvényben. A Múzeum *Alapszabálya* módosul, de csak annyiban, hogy létrehozzák a törvény kérte Ügyvezető-tanácsot. 1927-ben végül a Vallás- és Művészetügyi Minisztérium is elismeri a múzeum jogi személyiségét.⁴

A művelődési élet újraindulása. 1922

Párhuzamosan a jogi rendezéssel más vonatkozásokban is újraindul az élet. A tevékenység végülis soha nem szünetelt, még 1919-ben is vételeztek Kolozsváron hagyatékot,⁵ 1920-ban pedig KERESZTES Károly már sepsiszentgyörgyi zenekonzervatórium alapítási tervét nyújtja be CSUTAK Vilmosnak. A talpraállás egyik legnagyobb akadálya a cenzúra és az ostromállapot, amely a következő 22 év alatt öt év kivételével végig érvényben volt. Bármilyen, a magyar kisebbség kezdeményezte kulturális megmozdulás gyanút keltett a hatóságokban, új magyar egyesületek alapítására pl. gondolni sem lehetett. Így vált a két világháború között a talpon maradt saját intézmény szükségszerűen egyben a vidék egyik legjelentősebb művelődésszervező gócpontjává, a székelységtudományok művelése mellett az írók, zeneszerzők munkájának bemutatását is felvállalva.

A Székely Nemzeti Múzeum tevékenysége korábban sem korlátozódott a szoros értelemben vett muzeális vonatkozásokra. Az *Alapszabályok* nem írták elő, tehát nem volt kötelező érvényű a népszerűsítő előadások és estélyek rendezése, de mindez a múzeum számára nem volt idegen. A múzeumőrök bekapcsolták a helyi művelődési életbe, a múzeum

gyakran volt szervezője, társszervezője rendezvényeknek, és múltjában voltak pillanatok, amikor mint intézményt kifejezetten össze szándékozták vonni egy helyi „közművelődési csarnokkal” – saját épületének megteremtéséhez is átcsoportosítottak a helyi közösségtől eredetileg művelődési palotára gyűjtött pénzeket, mint HARMATH Domokos és CSÁSZÁR Bálint 1888-as estélye jövedelmét, amely így a múzeumépület anyagi fedezetének első mustármagjává vált. Tény azonban, hogy a saját épület hiányában házigazdaként csak 1913 után szervezhetett volna rendezvényeket – az első ilyet az 1913-ban elhunyt ifj. GÖDRI Ferenc igazgató-választmányi elnök emlékére tervezték, de közbejött a háború. Most mindez újra előtérbe került. A magyar városkában természetesen korántsem a múzeum az egyedüli művelődésszervező, egyetlen példával szemléltetve, 1923 telén, amikor a *Pásztortűz* múzeumbeli bemutatkozása január 14-ről végül elmarad, BENEDEK Elek február 10-én mégis a város vendége lesz, a Református Leányegylet bálján, három napra rá a Jótékony Nőegylet szervez álarcosbált, hat nappal előtte pedig a MIKÓ Kollégiumban van táncestély – mindenik rendezvénynek komoly műsora volt. A város gazdag zenei életét BERDE Zoltán dolgozta fel, a **Zenetudományi írások** 1971-es Kriterion-kiadványban.

A múzeumra szorítkozva, két világháború közötti rendezvényeinek megszervezésénél egyetlen cél volt szinte kötelező érvényű, és pedig hogy mindaz, ami elhangzik egy-egy ilyen előadás alkalmával, az a vidék lakosságával és magával a vidékkel valamilyen módon összefüggjön. A múzeumban folytatott tudományos tevékenység 1921-től, de főleg 1922-től indult be, amikor már részben rendezni tudták a Budapestről visszakérült gyűjteményeket is. Az első kulturális rendezvény, amelyet az impériumváltás után szerveznek, az 1922. április 30-i hangverseny. Annak ellenére, hogy a javítások máshol még javában folynak, a hangversennyel felavatják az újonnan berendezett dísztermüket. Ez még nem jelentette a múzeum ünnepélyes megnyitóját, az csak a régiségtár berendezése

után fog megtörténni. A sepsiszentgyörgyi Kvartett Társaság koncertje előtt az igazgató-választmány elnöke, SZENTKERESZTY Béla mond üdvözlő beszédet, rövid visszapillantást téve a múzeum keletkezéstörténetére, és egyben köszönetét fejezve ki az adakozóknak, akik révén a múzeum megkezdhete tevékenységét. A műsor keretében BRUCH, CSAJKOVSZKI, BACH, SIMONETTI, MENDELSSOHN, LHEVINNE, VECSEI, KUBINEK műveket adtak elő ZAYZON Ferencné (zongora), KERESZTES Károly (hegedű), ZAYZON Ferenc (brácsa). A kvartett negyedik tagja FOGOLYÁN Kristóf (cselló) betegség miatt nem jelent meg, így a csellót is igénylő BEETHOVEN IV. *Kvartett* elmaradt. A hangversenyre beléptdíjat nem szedtek, adományok révén mégis összegyűlt 1757 lej.⁶ A második rendezvényt a múzeum a Székely MIKÓ Kollégiummal és más egyesületekkel együtt szervezi. A múzeumban eredetileg az irodalmi előadásokra került volna sor, végül minden a Kollégium tornatermében zajlik le, mert a múzeum épületében ekkor még nem fejeződtek be a munkálatok. A felhívás viszont egyértelmű: az önkéntes adományok a Múzeum javára fognak fordíthatni. A PETŐFI-évforduló alkalmából rendezett ünnepélyt 1922. június 5-én délután 5 órai kezdettel nyitják meg. A műsort a sepsiszentgyörgyi filharmonikus zenekar vezeti be. A köszöntőbeszédet BÁLINT Dénes, a Székely Nemzeti Múzeum alelnöke mondja. A műsor harmadik pontjaként a városi dalárda lép fel, előadva a GAAL-PETŐFI *Imádságom* dalművet. Ezt követi DÁNIEL Viktor felolvasása PETŐFI-ről, majd NAGY Elekné szaval el néhány PETŐFI-verset. Ezután újból a dalárda szólal meg (ARANY-PETŐFI: *Falu végén*), míg végül a műsort a filharmonikus zenekar zárja VERDI *FALSTAFF*jának egy részletével.⁷

A sepsiszentgyörgyi közönség körében volt igény a hangversenyekre, már 1920-ban beindultak, ez év novemberében éppenséggel BARTÓK Béla fellépésével szerveznek ünnepélyt, aki már tavaszi, első romániai útján számolt egy sepsiszentgyörgyi fellépéssel. A vezetőség kérést intéz a város pénzügyi hivatalához, kérve a jegyek adómentességének a

megadását, így a befolyó összegek a múzeumot illetnék meg. A múzeum előadótermébe tervezett előadás sajnos előbb a következő év januárra halasztódik, végül elmarad, BARTÓK valószínűleg közbejött körülmények miatt megszakítja második romániai útját, a két hét múlva következő harmadikon pedig csak Máramaros-szigetig jut vissza. Nem első és nem utolsó eset a múzeum rendezvényeinek történetében.

1923–28

1923. január 14-re a múzeum előadótermében a *Pásztortűzet* várják, BENEDEK Elek, BERDE Mária, MOLTER Károly, REMÉNYIK Sándor és WALTER Gyula a vendég meghívottak, illetve DÁNIEL Viktor és KERESZTES Károly a helybeliek közül. Az előadásra kibocsátott jegyek ára teljes egészében a múzeumot illette volna meg. A meghívottak között szerepeltek a Kormányzótanács és a helyi vezetőség képviselői is. Ez az előadás is elmaradt, az iratokból nem derül ki, miért. A jegyek árát a múzeum visszaszolgáltatta.⁸ 1923. április 15-én viszont „a katolikus misszió felolvasása”, 22-én pedig a kézdivásárhelyi RÉZ Béláné hangversenye szerepel a *Múzeumi feljegyzések...* füzetben, mint amire sor került a díszteremben. Előbbin, egészíthetjük ki a sajtóból, egy temesvári missziós nővér tartott előadást, a Szociális Misszió Társulat helyi szervezetének meghívottjaként, utóbbi dr. TÖRÖK Zoltánné LUKÁTS Aranka (dr. RÉZ Béla volt felesége), a bécsi konzervatóriumban végzett zongoraművésznő és ZETL Béla, a budapest zeneakadémia neveltje hegedűművész közös hangversenye, KERESZTES Károly közreműködésével: SINDING két hegedűre és zongorára írt szerenádját játszották el.

1924-ben KERESZTES Károly az igazgató-választmány gyűlésén is indítványozza, hogy a múzeum fenntartására és fejlesztésére szükséges fedezetről kultúresték, előadások rendezése útján is gondoskodjanak. Ugyanő fogja javasolni az 1926. március 27-i igazgató-választmányi gyűlésen, szólítanak fel a szokásos közönséget, fizessenek elő öt éven át évi 100-100 lejt az évi két múzeumi kulturális rendezvényre. Az

1924. szeptember 13-i estély fő meghívottja dr. TAVASZY Sándor teológiai tanár, akire ma az erdélyi filozófia jelentős alakjaként emlékezünk, és aki Sepsiszentgyörggyel, a múzeummal nagyon szoros kapcsolatban állt. Az előadást, amelyet az ugyanaznap a MIKÓban zajló országos református lelkeszertekezlet tiszteletére szerveztek, hangversennyel kötik egybe; az előadók KERESZTES Károly, SZOMBATI SZABÓ István, MÁRTON Margit, RÉZ Domokos és ZAKARIÁSné DEÁK Lenke, aki külön levélben kéri, hogy az előadással egybekötött hangversenyen részt vehessen. SZENTKERESZTY Béla megnyitó beszédét és az alkalom szülte emléklap szövegét a Múzeum történetével, bemutatásával, öt nap múlva lehozza a *Székely Nép* is. TAVASZY Sándor szabadelőadást tart „a Székely Nemzeti Múzeummal vonatkozásba hozott kulturális elhivatottságunkról”. A múzeum dísztermében tartandó estélyen befolyó összeget valóban a kiállítási szekrények fokozatos elkészítésére fordítják.⁹

1925 a JÓKAI-megemlékezés éve. Mint minden hasonló évforduló, kitűnő alkalom, hogy az utódállamokba szakadt magyar kisebbségek heteken át együtt ünnepeljenek. A nagy magyar író születésének százéves évfordulója alkalmából megrendezett ünnepélyt az igazgató-választmány szorgos munkával készíti elő. Emléklapokat nyomtatnak, melyen szerepel egy rövid JÓKAI-életrajz. A februári 18-i emlékünnepelely műsorát TÖRÖK Andor igazgató-választmányi alelnök nyitja meg. Utána a Református Leányegylet énekkara elénekli SZŐNYI Józseftől *A néma légben csengve lágyan* darabot. A műsor harmadik pontjaként ANDRÁSI Tivadar református kollégiumi tanár és múzeumőr tart előadást JÓKAIról román nyelven, párhuzamot vonva JÓKAI és SADOVEANU között. Az ünnepélyről nem hiányozhatott KERESZTES Károly előadóművész sem. TANA Samuné kíséretében adja elő a hegedűre és zongorára írt *Székely Szimfóniát*. Ezután a már ismert DÁNIEL Viktor református kollégiumi tanár olvassa fel *Visszaemlékezések JÓKAIra* című dolgozatát, ebben felsorakoztatva JÓKAI háromszéki időzésének epizódjait. HAVADTÓY Sándor kovásznai refor-

mátus lelkész JÓKAI Kedves atyafiak elbeszéléséből ad elő egy részletet. Végezetül a résztvevők a Magyar Dalárda előadásában halhatták a FÖVENEYESY–TOMPA, *A madár fiához* című művet. Az ünnepély jól sikerült: „az emlékünnepevényen a múzeum választmányának és ügyvezető tanácsának több tagja mellett városi és vidéki közönségünk oly nagy számban vett részt, hogy a dísztermet zsúfolásig megtöltötte”, olvashatjuk a múzeum vezetősége által tartott március 28-i ülés jegyzőkönyvéből, de a sajtóból is.¹⁰

1925-ben a múzeum a Cambridge-i egyetemnek köszönhetően kezdi újra az erdségi ásatásokat, néprajzi anyaga pedig Genfben nemzetközi kiállításra. Úgy tűnik, minden kisebbségi megnyomorítottság ellenére sikerült visszaállni a háború előtti nagy pályára. Az év azonban a veszteség éve. 1925 szeptemberében veszíti el az intézmény LÁSZLÓ Ferencet. A Múzeumot feltámasztó megfeszített munka megbosszulja magát: a legyengült szervezet egy kolozsvári nyelvvizsga áldozata lesz. A nagy párosból CSUTAK Vilmos egyedül maradt, LÁSZLÓ helyére FELSZEGHI Istvánt választják igazgató-őrnek.⁵

1926. március 20-án a díszteremben kerül sor dr. FERENCZI Gyula hangversenyére, a részletekről nincsenek adataink. Június 5-én este 21–24 óra között, beléptidj nélkül, a „kamarazeneestély” programján zeneművek és zeneszerzőkkel kapcsolatos ismertető kerülnek előadásra. Elsőként DÁNIEL Viktor tart előadást BEETHOVEN-ről. Ezután BEETHOVEN-től, SVENDSEN-től, BRUCH-tól és RUBINSTEIN-től származó zeneműveket adnak elő. Az előadók KERESZTES Károly, aki hegedűn játszik, KLICKA József kapitány, a város kiemelkedő vezető zenei személyisége, mint zongorista,¹¹ illetve KELLER László. Mivel a vidéken ehhez hasonló kamarazene még nem hangzott el, a közönség elég hidegen fogadta, de a sajtó (SZÁSZ Béla) csak annyit tett szövé, hogy a hallgatóság a hirdetés ellenére bizony nem ingyen lehetett jelen a teremben. Az előadók a tiszta jövedelmet a múzeumnak ajánlották fel.

1927 február 21-én Brassóban tartott koncertje után BARTÓK Béla, beteg, kényte-

len lemondani további tervezett koncertjeit. Sepsiszentgyörgynek így adatik meg az alkalom, hogy pótolja öt évvel korábbi, elmaradt lehetőségét. Február 28-án KERESZTES Károlyék áthozták BARTÓK-ot Sepsiszentgyörgyre, hogy itt heverje ki betegségét. Így kerül sor mégis Sepsiszentgyörgyön BARTÓK- vendégjátékra, mindenekelőtt a múzeumbeli nyilvános fellépésre, ahol a legnagyobb magyar zeneszerző legnagyobb sikerét saját számaival aratta. Ezeknek a napoknak a zenetörténetét BERDE Zoltán kimerítően tárgyalta, a március 2-ára, hamvazószerdára bejelentett, majd 3-ára maradt előadóest műsorát azonban illő itt is tételesen felsorolnunk. A meghívón a következő darabok szerepeltek: MOZART *Phantasie (C-moll)*, SCARLATI *Sonata (G-dúr, Egytétéles)*, DELLA CIAJA *Canzona (C-dúr)*; BEETHOVEN *Sonate Op. 26. (Ász-dúr)*; a szünet után KODÁLY *Székely keserve*, BARTÓK *Este a székelyeknél, Medvetánc*, hét szám a *Gyermekeknek I–II.* füzetéből, *Sonatina (román népdalmotívumok, Sirató ének, Allegro barbaro)*; majd ugyancsak BARTÓK *II. burleszk (Kicsit ázottan)*, *Magyar parasztdalokból (Régi táncdalok)*, CHOPIN *Nocturne (Cisz-moll)* és *Scherzo (B-moll)*. 9568 lej 75 bani tiszta jövedelmet juttatott a múzeum pénztárának.

1927. március 26-án máris kerül sor a következő estély megrendezésére, BEETHOVEN halálának századik évfordulója alkalmából. Szombat este 8 órára hirdetik meg az előadóteremben. Az est fénypontja kétségkívül dr. KRISTÓF György, a kolozsvári egyetem egyetlen még magyarul, mert magyar nyelvet és irodalmat tanító tanára által tartott előadás volt, a székelyek eredetéről. Az estély megnyitóját az időközben országgyűlési képviselővé választott TÖRÖK Andor mondta el. „Ebből a házból, amely a tudománynak és művelődésnek a háza, a politikának számúzve kell lennie, de annál helyénvalóbb, hogy felemeljük, ráirányozzuk tekintetünket azokra a magas teendőkre, melyek bennünket az erdélyi tudomány, irodalom és művészet, általában a magasabb kulturális munka terén várnak”, mondotta a képviselő, amint azt a sajtó is megörökítette. Utána a Szé-

kely MIKÓ énekara a CSOKONAI–LAVOTTA *A reményhez* című művet adta elő. Az estét két BEETHOVEN-szonáta zárta, KERESZTES Károly és KLICKA József előadásában. Az estély után KRISTÓF György tiszteletére barátságos vacsorát tartanak a MIKÓ Kollégiumban, előadását a húsvéti, 1927/30. *Székely Nép* közli. Az adományokból befolyó 4030 lej összeget az igazgató-választmány a díszterem kifestésének költségeire fordítja.¹² A begyűlt összeg is jelzi, hogy az estély érdeklődésnek örvendett.

Az 1928-as év is elég gazdagnak bizonyult, ami a múzeum kulturális és tudományos ismeretterjesztő tevékenységét illeti. Ahhoz, hogy az egyes esteket ne tagadhassa meg a helyi hatóság, a minisztériumtól kérnek egész évre hat előadásra engedélyt, de visszautasítják őket. Három estélyről tudjuk biztosan, hogytervbevetették, kettőt sikerült is megtartani. Az első elődást március 24-re tervezik, SCHUBERT halálának százéves évfordulója alkalmából. A hangverseny mellett K. SEBESTYÉN József a székely címerekről tartott volna előadást. Az estély elmarad, mivel a pénzügyi igazgatóság azzal a feltétellel engedélyezte volna a hangversenyt, ha a beléptíjegyek nyomán 26%-os adót fizetnek, holott a múzeum beléptíj nélkül szervezte volna. A szeptember 7-re tervezett estély esetében a múzeumi vezetőség már több sikerrel járt. Ekkor a múzeum székelyföldi kutatóútjára induló SZÁDECZKY Gyula és BÁNYAI János tartanak előadást, geológiai témákkal (*A Hargita vulkánikus kőzetei; A Székelyföld általános geológiája, a Székely Nemzeti Múzeum ásványtári anyagának ismertetésével*). Az előadások körítésére KERESZTES–KLICKA–KELLER RAFF-bemutatója a beharangozott BEETHOVEN *Trió* helyett, illetve PUSKÁS György népdaléneklése KERESZTES zongorakíséretével.¹³ 1928. december 3-án ROSKA Márton tart előadást, *Hogy lett emberre az ember ember* címmel, CSUTAK Vilmos bekonferálásával.¹⁴

Mint láttuk, a múzeum vezetősége sem ötletekben, sem bevonható meghívottakban nem volt szegény. Másrészt az előadások programjá-

nak kidolgozásában valószínűleg nem csupán a vezetőség véleménye volt irányadó, hanem a város közönségének kívánságát is figyelembe vették. Az előadások látogatottsága kellőképpen erős helyi polgári réteg létezését bizonyítja. Sok esetben a környező falvakból, illetve városokból is voltak érdeklődők. Ez teszi érthetővé, hogy az 1929-es év megemlékező ünnepségére a múzeum már az egész Székelyföld, sőt Erdély sok akkoriban elismert személyiségét meghívja, és felkínálja a lehetőséget, hogy ünnepségeire más megyék lakói is ellátogassanak.

Az 1929-es év

A gazdag 1929-es év már kiforrott, megerősödött múzeumi és általában vett kulturális életet mutat. Az évet az aktuális jubileumok, mindenekelőtt az ún. ötvenéves évforduló határozta meg. Az 1922-ben elkezdett előadásokkal egybekötött estélyek sorozata folytatódik. Januárban KERESZTES Károly már olyan javaslattal állhat elő, hogy rendezzenek a székely vármegye területén máshol is estélyeket, egy-egy felolvasással és zeneszámmal, illetve a helybeliek bioztosította további műsortokkal. Ez egyrészt népszerűsítene a Múzeumot a Székelyföldön, másrészt anyagi érdekeiket is szolgálná. A múzeum igazgató-választmánya február 3-ra tervezi az ORBÁN Balázs-emlékünneplést. „ORBÁN Balázs emlékezésének megünneplésére készülödnünk kell. A szervezési munkálatokat, mivel ORBÁN Balázs nemcsak a szülőfalujáé, az egyházé vagy akármilyen másféle csoportosulásé volt, hanem az össz székelységé, azért nem lehet azt egyoldalúan elintézni. A megünneplésben részt kell vevyen az egész székelység. A kezdeményező e tekintetben nem is lehet más mint a székelység egyetemes képviselője, a Magyar Párt”,¹⁵ és természetesen az anyaváros Székelyudvarhely. A munkálatok megkezdése végett a helyi Magyar Párt létre kellene, hogy hozzon egy szűkebb körű bizottságot, melynek több feladata is lenne: Egy pályázat meghirdetése ORBÁN Balázs arcképének megrajzolására, mely alkalmas volna a sokszorosításra is. Egy olyan művészi kivitelű levelezőlap for-

galomba hozása, melyen ORBÁN Balázssal kapcsolatos dolgok vannak, születési hely, szexkei lakása, arcképe. Egy emlékfüzet megírása, ez közölné az életrajzát, munkálkodásának méltatását. Olyan költemények közlése, melyek elszavalhatók lennének az ünnepélyek alkalmával. „Ennek kiadását ... legjobban a Sz. N. M. vállalhatná magára, mely amúgyis programba vette a *Székelyföldi monográfia* füzetek kiadását.” Az ünnepségeket össze kellene kötni egy kis kiállítással, melyen ORBÁN Balázs személyével kapcsolatos emléktárgyak, kiadott munkái, róla megjelent irodalmi írások, folyóiratok cikkei szerepelnének. „Meg kell próbálkozni híres szakkönyvtárának az összegyűjtésével, melyet a vidéken szétszórt ugyan, de valószínűleg még fellelhetők egyes példányok. Hátramaradt irataiban még sok ismeretanyag lehet felhalmozva, ezek összeszedése és leközlése fontos feladat volna. Mindezek után talán végleges megoldáshoz jutna a holt tetemének az elhelyezése is.”

A koncepció a BÁNYAI Jánosé, aki egyben a fő mozgató is. CSUTAK Vilmos, szoros kapcsolattartásban BÁNYAIval, a megemlékezések regionális szintűvé való kiterjesztésén fáradoz: levelezés útján sorra szervezi be az ORBÁN Balázsnak sokat köszönő székely városokat, ideértve Brassót és Tordát. Váratlan gondokkal szembesül, a tordaiak körében pl. ORBÁN Balázs születési időpontját illetően nehéz elosztatni a kételyt. Elterjedt tévinformációként, a nagy székelyföldkutató születését sokan 1830-ra tudták, a kolozsvári sajtó (*Keleti Ujság, Ellen-zék*) is ezt hirdette. CSUTAK Vilmos visszaigazolja a BÁNYAI által tisztázott 1829-es születési évet, az emlékfüzet kiadására azonban a múzeum már nem tud időt és pénzt biztosítani, javasolja, hogy Székelykeresztúron próbálják meg kiadni. Reméli viszont, hogy az **Emlékkönyv**be majd a megemlékezés is belekerül. A múzeumnak nincs lehetősége arra sem, hogy külön kiállítást szervezzen, de ha ezt a székelykeresztúri Magyar Pártnak sikerül megszerveznie, akkor azon a SzNM is részt vesz különböző anyagokkal. Ha ez sem sikerülne, írja CSUTAK, akkor utolsó lehetőségként az őszi jubileáris ünnepségek

keretén belül lehetne kiállítást szervezni ebben a témakörben is.¹⁶

A tervek részben fognak megvalósulni, a múzeum február 3-án rendezi meg saját emlékünnepejét ORBÁN Balázs tiszteletére. Ennek programja a következő volt:

1. TÖRÖK Andor mint a vezetőbizottság elnöke, megnyitó beszéde.
2. SÁNDOR József szenátor, tiszteletbeli alelnök megemlékező beszéde.
3. *Székely Ballada* SAJÓTI Otmártól, énekel a helybeli magyar kórus.
4. Hegedűszó – KERESZTES Károly, zongorán kíséri CSUTAK Mária.
5. CSUTAK Vilmos részleteket olvas fel ORBÁN Balázs Háromszékre vonatkozó írásaiból.
6. Szavai LÁSZLÓ Ferenc 7. osztályos tanló.¹⁷

A sajtó a megnyitót közli, a befolyt 2887 lej 25 bani tiszta jövedelmet a múzeum fejlesztésére fordítják.

A következő rendezvény arra példa, hogy a múzeum más szervezeteknek is lehetőséget nyújt művelődési rendezvények tárgyában. A sepsiszentgyörgyi Római Katolikus Oltáregyesület május 17-én kérést intéz a múzeumi vezetőséghez, mivel szeretne rendezni egy „székely és modern kézimunka”-kiállítást június 1–3. közt, ehhez pedig szüksége volna az épület két helyiségére és a múzeumi udvarra, ahol uzsonnát és kávét szolgálhatnának fel a közönségnek.¹⁸ A levélre pozitívan válaszolnak, és az Oltáregylet rendelkezésére bocsátják a természetrajzi terem egy részét és az újrarendezett és újrafestett dísztermet – ez addig puritán fehér volt, most először zajlik rendezvény az új, meleg színek között, a falra felkerült festmények alatt. Nem engedélyezik viszont az udvaron a tombola rendezését. Elvárásuk az, hogy a termeket június 4-re az átvett állapotban szolgáltatassák vissza. Az Oltáregylet felelősséget vállal, hogy nem tesz kárt a természetrajzi teremben található tárgyakban. A rendezvény után a múzeum kiadások címen kér 980 lejt (használati bért nem számolhat fel) és még amennyit jönnek lát az egyesület.¹⁹ Elsején a kalotaszegi, torockói népművészeti, egyéb „antik és modern” iparművészeti anyag

környezetében előadásokra is sor kerül: dr. SZALAY Mátyás az erdélyi konzervativizmus szükségességéről beszél, dr. TÖRÖK Andor elnök az erdélyi népművészet tudatos szervezéséről, irányításáról, ZAKARIÁS Erzsébet brassói tanárnő „a múlt, jelen és jövő erdélyi magyar asszonyainak életéről”, SZEMLÉR Ferenc *A női kézzől* elmélkedett. 2-án SZALAY Mátyás egy esztétikai előadást tart a művészi szépről, majd SZEMLÉR Ferenc szaval verseket.

Június 6-án a díszterem újból foglalt, ekkorra ROSKA Mártont hívják meg egy ismeretterjesztő előadás megtartására. Beugróként jelentkezik KÓS Károly, a program enyryiben bővül. ROSKA *A mi mindennapi kenyere-rünkről* és KÓS *A székely házról* beszél. Rövidzárlat miatt hangulatos gyertyafénynél indul az előadás, KÓS előadása igazából művészettörténeti jellegű, írja a *Székely Nép*. Az előadás jövedelme 1830 lej, a kiadás 664 lej.

Szeptemberben a múzeum saját félévészázadát ünnepli, ez külön fejezetet kér. Az év utolsó megemlékező ünnepsége december 14-én zajlik le a 300 éve született BETHLEN Gábor tiszteletére. Az ünnepélyt BÁLINT Dénes igazgató-választmányi alelnök vezeti be néhány, a BETHLEN-korszak jelentőségét összefoglaló mondattal, majd LÁSZLÓ Zoltán egyetemi hallgató előadásában hallhatják a jelenlevők BENKE Tibor BETHLEN-ódáját. Azt est meghívottja, aki az utóbbi években már együttműködött a múzeummal, KRISTÓF György. SZÁSZ Béla tudósítása szerint sikerül kiűtűnően megrajzolnia BETHLEN Gábor jellemét, felsorakoztatja életének nemzeti és vallási értékeit. Megcáfolja SZEKFŐ Gyula azon állítását, hogy BETHLEN alatt az erdélyi római katolikusoknak nehezebb sorsuk lett volna, mint az egykori magyar protestánsoknak. Előadása végén, mintegy a hallgatóság olvasásra való buzdítására, felsorol egy pár BETHLENről írott művet. Előadását kivonatossan a karácsonyi *Székely Nép* is közölni fogja. A műsor negyedik pontjaként LÁSZLÓ Sándor hetedik osztályos tanuló szaval el egy BETHLENről írt költeményt. Utána K. SEBESTYÉN József, a heraldikus BETHLEN-korabeli címerekről ad elő, ismertette a

BETHLEN-féle államcímert és az általa adományozott háromszéki családi címereket (ugyanott jelenik meg, *BETHLENkori heraldikánk* cím alatt). Befejezésésképpen a MIKÓ Kollégium diákjai adnak elő egy BETHLEN-emlékdalt.²⁰ Az előadáson 2140 lej bevétel folyt be, amiből bőven fedezni tudták az 1244 lej kiadást.

Az „ötvenéves” múzeum ünnepe. A szervezés

1929. szeptember 15-én a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves múltat ünnepel. A múzeumot 1875-ben alapították, LÁSZLÓ Ferenc haláláig ezt rendszeresen ki is hangsúlyozzák a rendezvények műsorfüzetei is, de ugyanaz történik, ami a századforduló előtt a millenniummal: a kivitelezés lehetséges időpontja kényszerűen maga után szabatja az ünneplendő alkalmat, dátumát – a Millenniumot is tudott dolog, hogy eredetileg 1894-re és nem 1896-ra ajánlotta az Akadémia. A Múzeum esetében a hangsúly a közösségi gyűjteménnyé válás pillanatára tevődik át, a pecsét által is megörökített 1879-re. A Múzeum hosszas vitát követően elfogadta ugyan az impériumváltás után a korlátozott román államsegélyt, hogy ellenséges érzülettel ne vádolhassák, de ez inkább csak szóbelinek bizonyult. Mégis képes volt fennmaradni, fenntartotta magát, sőt most már, 1925 nagy vesztesége, LÁSZLÓ Ferenc igazgató-őr halála ellenére, CSUTAK Vilmos múzeum- és MIKÓ Kollégium-igazgató alatt olyan tevékenységet fejtett ki, amely példamutató lehetett bármely anyaországi kulturális intézmény számára is.

Már az év elején megtárgyalásra kerülnek az évforduló megünneplésének konkrét lehetőségei. KERESZTES Károly saját programtervezetét március 22-én az ügyvezetőtanács, 23-án az igazgató-választmány elé terjeszti.²¹ Ha minden pontja nem is valósul meg, érdemes végigfutnunk.

Az ünnepségek alkalmából a múzeumban egy kiállítás kell szervezni, mondja a tervezet, amely a Székelyföldet reprezentálná. A

szeptember 15–22. közti napokra székely kézműipari kiállítást javasol a múzeum cintermében és az udvaron elhelyezendő barakkokban. Itt a székely iparosok és iparvállalatok mutatnák be munkáikat, ez mind eladással lenne egybekötve, és így több embert is vonzana, másrészt ez jó esély az ismerkedésre. A kiállításon kívül a programjavaslat a következőket tartalmazza: szeptember 14-én a sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda szerenáddal fogadná a városba érkező vendégeket; szeptember 15-én délelőtt lenne a kézműipari kiállítás megnyitója, a múzeum elnöke által. Ugyanezen a napon délelőtt 11 óra tájban tartanák meg a díszteremben a jubileumi díszközgyűlést. Ezen TÖRÖK Andor elnök megnyitó beszéde hangzana el, majd az összes megjelent testületek képviselői és magánosok üdvözölnék a múzeumot. Ezt követné CSUTAK Vilmos beszámolója a múzeum félévszázados működéséről. Az díszközgyűlést az elnök zárná. Délben 1 órakor bankett a kollégium tornatermében, és este 9 órától díszhangverseny a városi színházteremben. Itt énekel a Sepsiszentgyörgyi Dalárda és a Nőegylet dalkara, valamint előadást tart BENEDEK Elek. Utána énekel FELLNER Győző, és hegedűn játszik, esetleg a brassói Filharmonikus zenekar kíséretében, KERESZTES Károly. Székely dalokat énekel FERENCZI Zsizi asszony. A műsor után tánc.

A következő napokban mutatkoznának be a vendég székely városok: 16-án Kézdivásárhely, délután 6 órakor előadással a múzeum dísztermében; 17-én délután 6 órától csíkszeredai nap; 18-án gyergyószentmiklósi nap; 19-én székelyudvarhelyi nap. 20. volna az ipartestületek napja, az általuk összeállított műsor bemutatásával; 21-én este 9 órától a Kolozsvári Székely Társaság és a Brassói Székely Társaság műsora.

A nem pontosított időben a székely ipartestületek rendelkezésére állana a múzeum előadóterme minden délelőtt 11 órától, ismeretterjesztő előadások céljából. Mindennek a lebonyolításához igénybe kellene venni a felsőiskolai hallgatók és diákok, a Nőegylet és a Református Nőszövetség, a Római Katolikus Oltáregylet segítségét. Ezeknek kell szervezni

egy rendezőségi irodát. Az igazgató-választmányi tagoknak párosával napos szolgálatot kell vállalniuk. A múzeumba és a kiállítási területekre szóló jegyek árának a múzeum pénztárába kell befolynia. Az iparosok költségeik fedezésére külön beléptídját szedhetnek. Lehetőség szerint az összes előadásokra adómentességet kell kérni.

A kézműipari kiállítást csak úgy lehet megszervezni, hogyha ezen a székelyföldi gazdák és iparosok szép számmal képviseltetik magukat. A helyi ipari és gazdasági szervezetekre hárul a feladat, hogy a székely megyékben felvegyék a kapcsolatot a kiállításon résztvenni szándékozókcal. Az egyes megyékben erre a célra létrehozott kis bizottságok állapítanak meg és közvetítenék a részvétel arányát. Ezeknek kell jelezniük azt is, ha valaki előadással készül az ünnepségekre. Ha a különböző helyi bizottságok felmérték a jelentkezők számát, az ipartestületek képviselői a Székely MIKÓban gyűlhetnek össze, június 3-án, hogy a kiállítást előkészítsék.

A Múzeum a tavaszi hónapok folyamán szétküldi az értesítéseket a különböző megyékbe, kezdetét veszi a tényleges szervezés. Mivel, amint az már év elején tisztázódott, az ünnepségeket ipari és mezőgazdasági kiállításokkal kapcsolják egybe, a legtöbb helyen a helyi gazdasági egyesületek vállalják az intézés feladatát, sok helyen pedig a pártszervezetek is bekapcsolódnak a szervezési munkálatokba. Főleg az EGE-vel (Erdélyi Gazdasági Egylet) szoros az együttműködés. Az EGE. állítja össze a „székely gazdahét” programját: 1. szeptember 9–13. közt falufejlesztési tanfolyam a kollégiumban; 2. szeptember 14-én délelőtt a kiállítás megnyitása, délből közebed, este ismerkedési estély és hangverseny; 3. szeptember 15-én emlékünnepe, délből közebed, délután 2 órától traktor-, fogatos eke-, vetőgépbemutató a szántóföldön; 4. szeptember 16-án délelőtt 10 órától a háromszék-vármegyei Gazdasági Egyesület közgyűlése a kollégiumban, 12 órától a cukorrépa-termelők gyűlése, közebed, délután 6 órától a kiállítás bezárása.

CSUTAK válaszában csak kevés kiigazítást kér. Szerinte az ismerkedési est el-

maradhat a hangverseny utánra, és közli, hogy a gazdasági bemutatót NAGY Lajos szemerjai birtokos földjén rendezik meg. A Kolozsváron székelő EGE a kiállítás céljára üvegeket küld, csak előállításukat kell kifizetni, anyagukat nem. Kéri ugyanakkor, hogy a múzeum előtti utakról a nagyobb köveket hordják el és csak a finom gránittörmelék maradjon ott. A kollégium udvarára szintén porondozást kérnek. Jónak látnak egy orvosi jellegű előadást, melyen egy előadó az alkohol, nikotin, tisztaság, ragályos betegségek és az anyaság tárgykörében tartana beszédet tudománypopularizáló és felvilágosító célból. Szükség volna egy állatorvos meghívására is, aki az általános egészségügyi kérdésekről, állatgondozásról, elsősegélynyújtásról beszélné. E két előadó kiválasztását a múzeumra bízzák.²³ CSUTAK megnyugtatta az EGE-t, hogy a programban szereplő tanfolyam részletkérdéseit megoldotta: a résztvevők szállása és étkezése is biztosítva van a kollégium konviktusában (szalmazsákokon, illetve az élelmezés napi 60 lejes áron). Arra kéri csupán az Egyesületet, hogy „minél több tudománypopularizáló legyen”.²⁴

A múzeum szeptember 12–16. között párhuzamos képzőművészeti kiállítást is szeretne rendezni, a székely művészek részvételével. Ebből a célból is meghívókat küldenek ki. A címzettek: ÁCS Ferenc (Kolozsvár), DEMETER Róbert (Gyergyószentmiklós), BARABÁS Márton (Vajnafalva), NAGY Imre (Zsögöd), DEZSŐ Miklós (Nagyajta), DIÉNES Jenő (Kézdivásárhely), VASS Áron és Albert, K. SEBESTYÉN József (Köpec), NAGY Jenő (Brassó), KÓS Károly stb.

A szeptember 15-i hangversenyre szintén korán megkezdik a kórusok toborzását. Az est alkalmával két számot az összes meghívott dalárda közösen adna elő, VILLER József országos karnagy vezetésével. Előadásra kerülne SZABÓ Géza hat székely népballadája és VERES Gábortól a *Megígérted, hogy elveszel* című dal.²⁵ A hangversenyt ezúttal nem lehet a múzeum dísztermében megszervezni, mivel annak 200–250 személyes befogadó képessége nem lenne elegendő a közönség számára. Ezért a város dísztermét bérelik ki, ahol színpad is van.

A bér összegét előzetesen kifizetik a városi kasszájánál. A prefektus, a tűzoltók főnöke, a rendőrfőnök, a főügyész külön helyet kérnek.²⁶

A szeptemberi ünnepekre nyilván nem csak a székely megyék képviselőit, gazdáit, iparosait, művészeit és zenészeit hívják. A rokon intézmények címére is elküldik a meghívókat. Bukaresti (Nemzeti Művészeti Múzeum, Régészeti Múzeum, GRIGORESCU Képtár), Iași-i (a helyi képtár) és kolozsvári (Néprajzi Múzeum), állami tulajdonban lévő múzeumokat hívnak meg.²⁷ Meghívókat küldenek a vallás- és művészetügyi miniszternek, I. ANDRIȘESCU egyetemi professzornak, TZIGARA-SAMURCAȘ főfelügyelőnek, a Művészeti Múzeum igazgatójának, az EME, az EMKE és az EKE elnökének, a TELEKI-könyvtár elnökségének.²⁸

Elsőként a hidvégi gróf NEMES-család uradalmi intézősége jelenti be, április 29-én részvételi szándékát, a kiállítás terményosztályán, májusban és júliusban pedig tömegesen érkeznek a válaszok a felhívásra. Brassóból SZELE Béla és HARMATH Zoltán ügyvédek jelzik részvételi öhajukat, sőt a környékbeli csángók is érdeklődést mutatnak. Tordáról részt vesz a kiállításon TOMPA és FARKAS edénygyára, BLÉNYESI és LISZTAY vasöntődéje. Sok helyen azonban nem helyezlik a programösszeállítást. Udvarhelyről azt közlik, hogy az egész ünnepet két napra kellene összefogni, mivel a helybeliek nem tudnak nagyobb tárgyakat szállítani a kiállításra, és így az általuk összeállított műsor is kevesebb lenne. A hatvan személyes Székely Dalegyletet leszállítani sincs anyagi lehetőségük. A csíkszeredai megyei Magyar Párt vezetősége levelében szintén az áll, hogy az ünnepek idejét egy napra kell leszállítani, mivel a környékbeli lakosoknak nem lenne lehetőségük annyi utazgatásra. A gyergyóiak sem tartják helyesnek, hogy egész napos műsort kellene összeállítaniuk. A csíkiak később mégis bejelentik részvételüket, és hozzákezdnek a nők bevonásával egy bizottság szervezéséhez, amelynek feladata a kiállításra szállítandó néprajzi tárgyak összegyűjtése lenne.²⁹ Az EGE részéről SZÁSZ István alelnök vesz részt, GYALLAY Domokos a Magyar Nép főszerkesztőjeként jön,

SZÁSZ Ferenc az előbbi munkatársa, a Minerva kiadó részéről VÉKÁS Lajos jelentkezik.³⁰ Mintegy 100 személy kér szállást, ezeket magánszemélyeknél, ismerősöknél, rokonoknál helyezik el. A múzeum vezetősége a szervezés megkönnyítése érdekében a választmányi tagokra különböző feladatokat bíz. DEMETER Ferenc munkatársukat a szeptember 14-i ismerkedési estély és a szeptember 15-i közebéddel kapcsolatos intézkedésekre kéri fel, akárcsak SZENTKERESZTYt és FELSZEGHIt, BENEDEK Sándor és BENEDEK Zoltán a vendégek fogadásáról és elszállásolásáról fog gondoskodni stb.³¹

A jubileumi napok

A közelgő ünnepek nem csak szervezést kértek. A múzeum maga is gyűjtemények rendezésére szorult, az épület javításokra, a park rózsatöveket kért.... Már 1926–27-ben sokat dolgozott a néprajzi anyagon ROEDIGER Lajos, 1928–29-ben ő, dr. BOGA Lajos, BÁNYAI János, LÁSZLÓ József, a zoológus FERENCZI Sándor sorra rendezik a kiállított anyagokat. A régészeti gyűjteményt ROSKA Márton rendezi.³² A néprajzi gyűjtemények elhelyezésére szolgáló szekrényeknek most végzik a vasmunkáit, és most kerül rájuk üveg.³³ Új szemléltető anyag készült, a Csomád-hegység domborművű térképe.³⁴

A külön csíki, udvarhelyi napokról lemondtak. A Székely Hétté duzzadt rendezvényt sorozat azonban valóban nagyszabású. A francia, a belga követségről vannak jelen, Telefunken-rádiók üzemelnek. SZÁSZ István EGE-alelnök nyitja meg szeptember 12-én délelőtt 11 órakor az EGE falufejlesztési tanfolyamát, br. JÓSIKA Gábor EGE-elnök 14-én a székelyföldi gazdasági, néprajzi és ipari kiállítást a MIKÓ Kollégium udvarán és az épület különböző termeiben. Külön kiállítás számba megy termékeivel az erdélyi méhészegylet résztvétele. A képzőművészeti kiállítást szintén ekkor nyitják meg, és 16-ig tart. Vasárnap a brassói, hétfőn a kolozsvári Székely Társaság tart estélyt a városi színház termében, illetve a múzeum díszter-

mében. Az ünnepek alatt zajlik le a teniszeverseny, a jubileum emlékére alapított vándorkupáért. A szeptember 15-re tervezett díszhangverseny megelőző nap, szombaton este 8 órakor tartják meg, a városháza dísztermében. Maga az emlékünnepe szeptember 15-én zajlik le a múzeum dísztermében. A Székely Nemzeti Múzeum emlékünnepeire a meghívottak legnagyobb része eljön, üdvözlők az intézményt és annak vezetőségét. Az erdélyi kulturális elit színe-java képviselteti magát. TÖRÖK Andor megnyitó beszéde után VÉKÁS Lajos Minerva-igazgató a 70 éves testvérintézmény EME megbízásából és nevében üdvözlő a Múzeumot. Beszédében röviden beszámol az EME létrejöttének körülményeiről, párhuzamot vonva a két intézmény hivatása és feladatai között. SÁNDOR József szenátor egy versidézetel kezdi a beszédét:

„Lassan közeleg a jövődő
Gyorsan röppen el a jelen
Örök csendben nyugszik a múlt”

Beszéde a múzeumalapítónő alakját idézi fel. Az intézményt az EMKE és a vezetése alatt álló Kolozsvári Történelmi Ereklye-Múzeum nevében köszönti. Az udvarhelymegyei Gazdasági Egyesület elnökeként SZENTERZSÉBETI SZAKÁTS Péter hozza az ottaniak üdvözlését. Az EKE képviselőjeként RROSKA Márton szintén az EME és a Székely Nemzeti Múzeum között von párhuzamot. A Gyergyóvidéki Gazdasági Egyesület nevében MAKKAY Domokos, a csíkmegyei székely gazdaközösség részéről BALOGH István, az evangélikusok nevében PAPP Endre, a katolikusok részéről ZOMORA Dániel, az izraelita hitközösség nevében MONTAY Imre üdvözlő a múzeumot. PANAITESCU professzor köszöntőlevelét ROSKA Márton olvassa fel, ő maga beszédében az elkövetkező évek nehézségeit vetíti előre: „Bizonyosak lehetünk benne, hogy az ezutáni 50 év sokkal súlyosabb és nehezebb lesz mert a körülmények egyre nehezebbek és súlyosabbak.” Üdvözlő beszédet mond még CSÁKI Richárd a szebeni BRUCKENTHAL-múzeum képviselőjeként, ZÁGONI István a kolozsvári Székely Társaság nevében, SZENTIVÁNYI Gábor uzoni

gazda, SZABÓ Béni országgyűlési képviselő, VAJNA Miklósné a helybeli Jótékony Nőegylet nevében stb.³⁵ A díszközgyűlést SZENTKERESZTY Béla zárja be.

A kiállítások közül a legjobban a képzőművészeti kiállítás sikerül, de nagy érdeklődést keltett a terménykiállítás is. A képzőművészeti kiállításra négy termet foglaltak le a Kollégium épületében. Itt voltak megtalálhatók a megjelent székely festők művei: NAGY Imre 8, GYÁRFÁS Endre 3, PÁLFFY Mária 3, KÁSÁS Ernő 7, DIÉNES Jenő 2, INCZE Manó 4, GÖDRI Ferenc 7, DEZSŐ Miklós 31, KEÖPECZI SEBESTYÉN József 19, PATAKY Etelka 30, VASS Áron 38 képpel jelent meg. A kiállítást vásárral kötötték egybe. A megjelent művészek mint a katalógus megváltási díját és mint saját jövedelmüket képbevásárlási alapként a múzeumnak ajándékozták (38 883 lej). Ebből a múzeum kiadásai képbevásárlás címen 28 083 lejre rúgtak. A képek mellett néprajzi tárgyakat is beszereznek, valamint néhány terményt az EGE-kiállításból. Összesen 96 tárggyal gazdagodik a múzeum.³⁶ A Brassói Székely Társaság is a múzeumnak engedi át előadása tiszta jövedelmének a felét.

Összegezve, a szeptemberi ünnepek alkalmával körülbelül 1500–2000 ember látogatta meg a múzeumot.

Az igazi siker azonban a háttérben volt: ez alkalomra, 1929-ben CSUTAK Vilmos a múzeum jubileumi emlékkönyvével a legnagyobb két világháború közötti kisebbségi magyar tudományos kiadványt hozza ki. Hatalmas teljesítmény, feledteti azt, hogy BARABÁS Samu számára végül nem sikerült biztosítani a másik nagy tervezett kiadvány, a *Székely Oklevéltárt* újraindító/folytató VIII. kötet kiadását (az végül az Akadémia segítségével történik meg, 1934-ben). A harmadik nagy terv, ORBÁN Balásznak a BÁNYAI János-konceptiójában bővített *Székelyföld leírása* kéziratban sem áll össze, de ennek előmunkálataként már egyéves múltra tekintenek vissza az Erdély magyar szellemi elitjét mozgósító, a jubileumi gondolatban fogant Székelyföld-kutató expedíciók.

1930

1929 sikere után rendszeressé válnak az előadások és hangversenyek. Évente általában legkevesebb négy kulturális összejövetelre kerül sor, amelyekben a helyi meghívottakon kívül Erdély jelesebb személyiségeivel találkozhatnak az érdeklődő közönség. Az összejövetelek mögött többek között jelentős tudományszervező tevékenység állt, és általuk a múzeum komoly hiányt pótol. Az erdélyi magyar kutatóknak 1930-ig még az *Erdélyi Múzeum* sem állt rendelkezésére, hogy tudományos tevékenységének eredményeit közzétegye. A szabad, úgymond „népszerűsítő előadások” fő nyeresége azonban nyilván az volt, hogy helyi szinten tudtak nagyobb számú közönséget érdekelteni. Az előadásokról szinte minden esetben beszámoltak a székelyföldi és kolozsvári lapok, így ízelítőt kaphatott belőlük – bár jóval kisebb mértékben – a sajtó olvasóközönsége is.

Az 1930-as év első előadását június 9-re tervezik. Az est meghívottja a székelyudvarhelyi HORVÁTH Lajos tanár, székely zeneszerző, aki előadással egybekötött hangversenyt irányít majd. A helyi lap már június 5-től kezdve hirdeti egy „olyan székely művészi gárda vendég szereplését, amelyik nemrégiben két székely város lakosságának osztatlan tetszését nyerte meg szereplésével.”³⁷ A hangverseny színhelyéül a Székely MIKÓ Kollégium tornatermet választják, számítva a népes közönségre. A meghívottak jutalomdíjának kifizetése végett kénytelenek beléptidíjat megállapítani a hangversenyre, és az estélyt csak akkor tarthatják meg, ha a helyi pénzügyi hatóság engedélyezi az előadásra kirótt 5–10%-os adót. A Művészetügyi Minisztériumtól szerencsére megkapják a 10%-os adókedvezményt Este 8 órai kezdettel, a program város pontjaként „LÉVAY Lajos udvarhelyi tanár rajzolta meg a magyar nótának a hun huj! huj! bölcséjétől a jelenkori szerzőkig eső történeti és művészeti pályafutását, jelentőségét, majd ugyanó mutatta be az egyes előadókat és számaikat”³⁸. Ezután következett HORVÁTH Lajos szerzői előadásában PETŐFI Csokonairól írt költeményének a megzenésített változata. Harmadik pontként TOMPA László *Magányos Fenyőjét*

énekli BÁNYAI Edit. Utána a szerző dalaiból énekel el párat HORVÁTH Zoltán, BLÉNESSY Erzsébet zongorajátéka kíséretében, majd maga a szerző énekel székely énekeket. A *Sárga Rózsát* BÁNYAI SÓLYOM Edit előadásában hallhatta a közönség. Utána HORVÁTHné SOMSAY Erzsébet olvasott fel verseiből. Őt BÁNYAI Edit követi, aki PETŐFI *A két vándor* című költeményét éneklie el. Az öt perces szünet után újból BÁNYAI Edit énekel egy PETŐFI-költeményt. Az est tizenegyedik pontjaként a szerző énekel el néhány székely dalt. BLÉNESSY Erzsébet zongorajátékát – *Székely Verbunkos (Csüddögölő)* –, majd a BÁNYAIÉ előadta ANDRÁSSY-RÁTZ S. és HALMÁGYI S. énekelt verseket (*Hogy is tudtál elfelejteni, Dédelgetett rózsá*) követően az estet a szerző HORVÁTH Lajos zárja saját dalaival. A szerző dalait mindvégig ÚJVÁRI Elvira, a BÁNYAI Edit énekét pedig férje, BÁNYAI János kísérte zongorán. A közönség rendkívül népes volt, ami az eladott jegyek árából is kitűnik, hiszen a 40 lej 60 banis belépőből összesen 5400 lej gyűjt be. Ez az összeg sem elég azonban a kiadások fedezésére, ahogy ezt az utólagos számvetés kimutatja, a kiadások összege 6145 lejre rúgott.³⁹

Még 1930 őszén ismeretterjesztő előadásra is sor kerül, egy történelmi és egy néprajzi jellegű tanulmányt mutatnak be. A meghívottak ROEDIGER Lajos igazgató-választmányi tag és régi munkatárs (dolgozatának címe *A régi székely konyha*), illetve ERŐSS József nyugalmazott gimnáziumi tanár (*A székely rendi osztályok alakulása*). A november 9-i előadást idejében meghirdetik, a közönség pedig ingyen tekinthette meg. Az előadásokat a *Székely Nép* is leközi.⁴⁰ Az év utolsó előadását a múzeumban TAVASZY Sándor teológiai tanár tartja, CSUTAK Vilmos barátja. Mint mindig, most is el kellett járni a jogi procedúrát a hatóságoknál, enélkül az előadást könnyen betilthatták volna. CSUTAK Vilmos ezúttal TÓKÉS Ernő református esperest kéri meg, hogy Bukarestben nyújtsa be a múzeum kérését az előadásra kirótt adó 5%-ra való lecsökkentését illetően. A december 15-i előadás címe: *Uralkodó irányok az európai szellemi élet történetében*. Az előadáson befolyó jövedelem

(748 lej) ez alkalommal sem haladta meg a kiadás összegét (871 lej), ám a közönség a sajtó szerint egy igazán színvonalas tanulmányt hallhatott.⁴¹

1931–32

A következő év, 1931. február 18-án Sepsiszentgyörgyön épp a farsangi multság zárul, amikor hirdetőplakátok jelennek meg az utcán, és az érdeklődők figyelmét egy előadásra hívják fel a múzeum dísztermében, február 21-i időponttal. A meghívott dr. KRISTÓF György, aki a múzeum felkérésére egy irodalmi jellegű ismeretterjesztő tanulmányt mutat be *Legújabb regényirodalmunk* címen. „Ez a kérdés ma igen közel áll a magyar olvasóközönség lelkéhez – közli az igazgató-választmány a helyi lapban –, erdélyi irodalmunk éppen a regényírás terén indult új csapásokon, s rövid idő alatt sok értékes munkát termelt ki. Ezek sok új, számunkra ismeretlen dolgot tartalmaznak. Mind olyan kérdések, melyről társadalmunk minden rétegének tájékozódást kell szereznie, hogy azután vágyat érezzen, kedvet kapjon, s örömet lelje azoknak olvasásában.”⁴² Az előadás szombaton este fél kilenckor kezdődik. Beléptidíjat a múzeum nem szed, csupán adományokat fogad el. A közönség szép számban meg is jelenik, hogy a BÁLINT Dénes által tartott köszöntőbeszéd után közel egy óra hosszat hallgassa KRISTÓF Györgyöt. Az előadás jellege ezúttal is népszerűsítő, hisz az előadó bevezetőként felvázolja a magyar regény történetét, felosztva azt a régi, új és legújabb regényirodalomra. Párhuzamot von a régi és új regény közt, ezzel szemléltetve a magyar regény bizonyos sajátosságait, amelyet az megőrzött a legrégebbi időktől. Ezután mintegy szűkítve a témakört, elmondja az erdélyi magyar regényirodalom akkor immár tízéves történetét. Ennek keretén belül pedig külön kitér egyes szerzőkre. Különösen GULÁCSY Irén *Fekete völgyek* és *Pax vobis* című regényei kapnak dicséretet. GULÁCSYt az erdélyi irodalom élére állítja, ezt a státust – mind mondja – nyelvével, kor- és jellemrajzoló erejével, elbeszélő tehetségével és stílusával

érdemelte ki. Továbbá ismerteti BERDE Máriát, SZABÓ Máriát, GYALLAY Domokost, MAKKAI Sándort és NYÍRÓ Józsefet. Megemlékezik az elhunyt BENEDEK Elekről, mint a háború utáni erdélyi szellemi élet vezető egyéniségéről. A magyarországi szerzők közül főleg SZABÓ Dezső, KOMÁROMY János, BIBÓ Lajos kerül említésre.⁴³

Alig egy hónap múlva a *Székely Nép* hirdetés tesz közzé, hogy KÓS Károly, aki „ma egyik legkiválóbb látású és legönzertlenebb vezető munkatársa az erdélyi magyarságnak”, március 27-én a városba érkezik, és másnap (szombat) este fél 9-től előadást tart a népművészetről és háziiparról.⁴⁴ Mindezt ezúttal is tartalmas levelezés előzte meg CSUTAK Vilmos és KÓS Károly, illetve a múzeum és a hatóságok között. TÖKÉS Ernő esperes intézkedik ismét a minisztériumban az adócsökkentési engedély megszerzése érdekében. A minisztérium annyit köt ki, hogy az előadást nem kísérheti semmilyen más jellegű „művészi megnyilvánulás”. Az önkéntes adományokból 928 lej gyűlt be, ami alig haladta meg a nyomdai, postai, illetve fűtés és világítás révén felmerülő 829 lej kiadást,⁴⁵ de a gazdasági válság éveiben az ilyen számok nem mérvadók: 115 fős volt a hallgatóság.

CSUTAK Vilmost TAVASZY Sándor kéri meg 1930–31 telén, tartana február második felében népszerűsítő előadást Kolozsváron.⁴⁶ CSUTAK mentegetőzik, a szabadelőadás nem az ő területe, mondja, de végül csak megígéri a dolgozatot, amelyhez TÖRÖK Andor is ad anyagot és segítséget. A BACH-korszakbeli Erdély történetéről 1931 tavaszán tart a múzeum dísztermében is előadást. Az estet április 25-re tervezik. „Akit ennek a szomorú emlékü, de az erdélyi székely nép életakarásáról mégis vizsgálató és felemelő képet nyújtó korszaknak a története érdekel, és aki a múlt tanulságaiból lelkiertőt és útmutatást akar méríteni hivatása és kötelességei teljesítésére, bizonyára részt vesz az ismeretterjesztő előadáson” – hirdette a helyi lap,⁴⁷ melyben KONSZA Samu nem sokkal később részletesen is beszámol a szombat esti előadásról.⁴⁸ A felolvasás elején CSUTAK megrajzolja a korszak időbeli kereteit – elnevezését az akkor

kormányzó belügyminisztertől kapta. A BACH-korszak idején Erdély élén br. WOHLGEMUTH altábornagy, SCHWARZENBERG és LICHTENSTEIN álltak. Kormányzóságuk alatt az általános bosszúvágy hangulata terjengett az Erdélyt adminisztráló hatóságok körében. Ekkoriban – mondja az előadó – „a bitófa, golyó, börtön, a nehéz adók és az osztrák ezredekbe való besorozás mindennapos cselekedet volt”. Így a magyar szellemi élet vezetőinek egy része börtönbe kerül vagy kivégzik, másik része külföldre menekül. A tartományt az „összbirodalomba” olvasszják, ez pedig új közigazgatási szervezet kialakítását jelentette, ami egy sereg műveletlen és a helyi viszonyokat nem ismerő hivatalnoksereget hozott magával. A krími háború idején (1854) megszűnik az ostromállapot, de a háborús erőfeszítéseket a magyarság is megérezte, hisz az adók növekedtek. A rémuralom alatt élő erdélyi magyar értelmiség 1856 tavaszán kezd szervezkedni, ekkor alapítja meg a *Kolozsvári Közönyt*. CSUTAK előadását a világi fegyverletételtől egész a Székely Nemzeti Múzeum alapításáig, a székelység kitartó élni akarásának jelképéig kiterjeszti. 195-en hallgatták.

1931 júliusában a múzeum természettudományi kiszállások sorozatán látja vendégül két régi természettudós külső munkatársát: DIÓSZEGHY Lászlót és KÖNTZEI Gerőt. A a múzeum felkérésére ígéretet tesznek, hogy a tél folyamán előadásokat tartanak a múzeumban, ugyanekkor jelzi DOBAY József is, hogy felolvasást szeretne tartani.⁴⁹

Az őszi–téli előadásorozatot végül KERESZTES Károly kezdi meg.⁵⁰ KODÁLY Zoltán kérésére KERESZTES már jó ideje elkezdte gyűjteni a háromszéki dalokat. Most ezekből állít össze egy estét kitöltő műsort. A zeneestet november 15-én (vasárnap) fél 5 órai kezdettel tartják az előadóteremben, beléptíj nélkül, a következő címen: *A legutóbbi tíz esztendő székely dalköltészete Háromszéken*. A dalokat zongorakíséret mellett éneklí a helybeli GYÖRBIRÓ Panni és BEDŐ Gábor, VARGYASI Erzsébet és KÁDÁR Mihály Szentkirályból, valamint VARGHA Róza és

SZÁVUJ Elek Sepsibesenyőről. Ők adják elő a KERESZTES által összegyűjtött ötven dal egy részét. A vasárnap délutáni előadáson a hallgatóság nem fér be a múzeum előadótermébe, főleg a „sepsi református egyházmegye ifjúsági konferenciájának a legény- és leányhada” töltötte meg a padokat. A népdalestet CSUTAK Vilmos nyitotta meg, aki rámutatott arra, hogy a „nyomorúságos időben kényelmes begubózás helyett keresve sem lehetne vigasztalóbbat, főlemelőbbet találni a háromszéki székelyek művészi tehetségeinek teremtő erejének bizonyosságainál: a szívből fakadt magyar daloknál”.⁵¹ Mivel a helybeli érdeklődők többsége kimaradt a teremből, a múzeum vezetősége kénytelen volt elhatározni az est megismétlését december 6-i dátummal – ez előbb januárra halasztódik, majd végleg elmarad.⁵² A november 15-i est tiszta jövedelme 1155 lej.

A természettudósok által a télre beígért előadások is elmaradtak, illetve meghatározatlan időre halasztódtak, ellenben a múzeum vezetősége a helybeli Magyar Dalárda segítségével december 13-án megszervezi a KAZINCZY Ferenc emlékünnepélyt, a nagy nyelvújító halálának százéves évfordulója tiszteletére. Az ünnepélyt vasárnap fél 5 órai kezdettel hirdetik meg a következő programmal:

1. LAVOTTA-CSOKONAI: *A reményhez* – éneкли a helyi Magyar Dalárda
2. KAZINCZY Ferenc: *Tusakodás* – elmondja CSIKI József református segédpap
3. Emlékbeszéd KAZINCZY-ről (KONSZA Samu)
4. SZABÓ Jenő: *KAZINCZY* – szavalja SZABÓ Sára
5. CSOKONAI: *A tihanyi echóhoz* – éneкли a Sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda⁵³

A *Székely Nép* négy nap múlva lehozza SZABÓ Jenő versét, és DEBRECZY Sándor tartalmass cikkben emlékezik meg az előadásról, párhuzamot vonva az azelőtt 71 évvel lezajlott emlékünnepély (KAZINCZY születésének százéves évfordulója) és a mostani között.⁵⁴ „Vajon miért? Valóban az elmúlás gondolata annyira közel áll hozzánk? Vagy a gazdasági krízis lehangoló érzése?” – kérdi a cikkíró, miután

megállapítja, hogy az ünnepélyen kevesen vettek részt. KONSZA Samu, írja, előadásában a rokokó háttérének hangulatos megfestése után rátért KAZINCZY nyelvújító tevékenységének, irodalmi reformjainak, folytatja, valamint „nemzetépítő működésének” alapos kifejtésére. Eleven erővel rajzolta meg KAZINCZY írói portréját, a szép és az ízlés törvényeinek hódoló stilsztát, a nemzetéért rajongó hazafit. Előadását eredetiségre valló következtetésével fejezi be, amikor a KAZINCZY és Erdély között fennálló kapcsolatot tárgyalja: „KAZINCZY Erdélynek azt jelentette, hogy az ismeretlenségből kiemelte, és a nyelvújításnak s nyomában a politikai és általános szellemi haladásnak a körébe bevonta”.

A KAZINCZY-est ráfizetéses, a 725 lej bevételnél 161 lejjel több a kiadás. Az 1931. év mérlege azonban jó: az öt ismeretterjesztő előadás összes tiszta jövedelme 4891 lej volt. Az 1932. márciusi ügyvezető-tanácsi gyűlésen dr. BENEDEK János indítványára elhatározzák, hogy ezentúl az irattárban is megőrzik az előadások szövegét, sőt, az eddigi előadóktól is bekérik visszamenőleg. Megkísérelnek az állami forrásokkal is élni, 1929-ben már részesültek egyszer, 64 246 lejjel a látványossági adó címén Háromszéken begyűlt összegekből, és most a Pénzügyminisztériumhoz készülnek fellebbezni, hiszen a megye 1931-ben is csak 10 000 lej segílyt adott, 1932-re is ennyit irányozott elő, Sepsiszentgyörgy város pedig megtagadta a segílyezést, holott a megye többségi kultúrintézményei részesülnek a keret törvényadta lehetőségeiből.

Szegényebb év következik, 1932 folyamán a múzeumi akták csupán egy előadásról számolnak be, ez az október 22-én lezajló ARANY János-emlékünnepély. A nagy költő halálának ötvenéves évfordulója alkalmából megrendezendő ünnepélyre a múzeumi vezetőség gazdag programot állított össze. Elsőként az ARANY-RÉVFY *Rendületlenül* című darabot éneкли a sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda. Utána JANCSÓ Gizella szaval el ARANYtól egy verset (*Kozmopolita költészet*). DEMETER Béla főgimnáziumi tanár ARANYról tart előadást. Az est negyedik pontjaként VAJDA

Gáspár református lelkész szavalja el JAKAB Ödön ARANY János című versét. Az ünnepély záróakkordjaként a magyar költő néhány művét énekli el a református kollégium énekara, így a *Kondorosi csárda mellett*, a *Hej iharfa, juharfa* hangzik el. A költeményeket KERESZTES Károly írta át énekkarra.⁵⁵

Az 1933-as év

Az év előadássorozata márciusban kezdődik. CSUTAK Vilmos egy március 22-i levélben kéri fel BALOGH Ernő kolozsvári tanárt, hogy válasszon témát, amiről egy ismeretterjesztő előadást tudna tartani. Csupán arra kéri, hogy idejében küldje el előadása címét, mivel azt be kell mutatniuk a helyi hatóságoknak. Az előadás március 31-i színhelyének a Székely MIKÓ tornatermét választják, egyrészt mert az előadást vetítés is kíséri, a kollégium pedig rendelkezett vetítógéppel, másrészt a múzeum népesebb közönségre számított. Az iskola a termet bérmentesen adja ki a múzeumnak, csupán a fűtés és világítás költségeit kell fedezni.⁵⁶ BALOGH Ernő a természetes barlangok keletkezésétől indulva, az erdélyi cseppkőbarlangokat ismerteti, de vetítenek képeket a faüszatásról és medvevadásról is.⁵⁷

Ez év nyarán, mint vendéglátó, a Székely Nemzeti Múzeum és ezáltal Sepsiszentgyörgy ad otthont az Erdélyi Múzeum-Egyesület szokásos évi vándorgyűlésének. Érdemes kiemelni, az Egyesület régi vándorgyűléseinek történetében ez az egyetlen alkalom, amikor nem egy város vagy annak magyar közössége hívja meg, ismeretterjeszteni a rangos vendéget, hanem egy partner tudományos intézmény. Az Egyesület már június folyamán megkezdí a szervezést, és levélben kéri fel az előadókat. A vándorgyűlés programját úgy állították össze, hogy a hangsúly a Székelyföld problémáira essen, úgy kulturális, mint gazdasági kérdések tekintetében. Az összejövetel programja három fontos területet ölelt fel: tudományos és népszerűsítő előadások, hangverseny, városnézés, illetve kirándulás. A vándorgyűléssel egyidőben az Erdélyi Gazdasági Egylet augusztus 26. és 30. között kiállítást

szervezett, ezzel a két rendezvény kölcsönösen biztosította a látogatók nagyobb számát. A kiállítások és előadások, illetve a hangversenyek színhelyül a MIKÓ Kollégium tornatermét és udvarát válsztják.⁵⁸ A rendezvénysorozat augusztus 26-án kezdődik, este 8.30-kor, a kollégium tornatermében, hangversennyel. Első műsorszámként VERESS Gábor székely népdalait énekli a sepsiszentgyörgyi férfialárdákból alakult összkar, MIRTSE Dénes szemerjai karmester vezényletével. Utána WUTSCHI Alfréd hegedűművész és BÁGYA András kollégiumi zenetanár zongorakíséretében hallhatta a közönség SCHUBERT és BRAHMS darabjait (*Ave Maria*, *Magyar táncok*). A harmadik pontban ÜRMÖSSY Magdolna kolozsvári operaénekesnő lép fel STRAUSS *Denevér* című operájából a *Kacagó áriával*. Zongorán kíséri BENEDEK Kálmán. Az ária után KÓS Károly népszerűsítő előadása szerepelt a programban, ám a meghívott nem tudott eljönni, tudjuk meg CSUTAKnak az augusztus 20-án KÁNTOR Lajoshoz intézett leveléből.⁵⁹ A hangverseny NAGY Kristóf *Szerenád* című darabjával folytatódik, amelyet a sepsiszentgyörgyi Református Egyházi Dalárda ad elő NAGY József vezényletével. A 26-i előadásra a múzeum háromféle jegyet bocsát ki: 300 darab 42 lejeset, 200 darab 32 lejeset és 200 darab 20 lejeset.⁶⁰

Az augusztus 27-i műsort „szabadtéri előadásként” emlegetik, mivel megrendezésére a kollégium udvarán kerül sor, este fél 8-tól. A programban többnyire énekszámok szerepelnek. Kezd a Háromszék vármegye községeinek egyesített zenekara (*Nyitány*, vezényel KOVÁTS András rétyi református lelkész). A műsor második pontjaként egy kevésbé ismert műfajjal rukkolnak elő a csíkiak: 200 csíki székely nő és férfi egy régi csíki lakodalmat játszanak el a remetei FILEP Judit rendezésében. Ezután a *Háromszéki kukoricafosztó* jelenet keretében ARANY János *Rege a csodaszarvarról* című költeménye kerül bemutatásra. Ugyancsak a jelenet keretében Hunor és Magyar mondáját jeleníti meg Sepsiszentgyörgy ifjúsága és a 30 tagból álló „tündér balett” csoport. A háromszékiek után az udvarhelyiek mutatják be az énekekkel,

játékokkal és táncokkal dúsított „udvarhelyszéki fonót”, 150 udvarhelyi székely nő és férfi szereplésével. Az est utolsó pontjaként újból a Háromszék vármegye községeinek egyesített zenekara énekel különböző népdalokat, vezényel KOVÁTS András. A 27-i estre a belépők ára egységes volt, a múzeum 2000 darab 20 lejes jegyet rendelt.⁶¹ A rendezvények harmadik napján, 28-án a „Székely nótaest” keretében székely dalokat énekelnek „falusi legények és lányok”, és régi székely tánczenét játszanak „falusi cigányok”. Az estre a beléptidő egységes mindenkinek, 22 lejes.

A múzeum vezetőségének nem kis munkába került ezt az ünnepélyt megszervezni, főleg az akkor uralkodó általános gazdasági válság miatt. Kulturális célokra azonban áldozott az erdélyi magyarság. Az ünnepélyen megjelenő előadóművészek némelyike honoráriumot kért, ez azonban ritkán volt nagy összeg. A kolozsvári ÜRMÖSSY Magda művésznőnek például a múzeum 500 lej tiszteletdíjat, útiköltség megtérítést, szállás- és ételmezei költségek megtérítését, valamint a kocsis és hordár kifizetését ígérte, amit az énekesnő el is fogadott.⁶²

A nyár folyamán az igazgató több művészt is felkeres levelel, kérve az előadáson való részvételre. Sok esetben az előadókat az anyagi támogatás sem tudta meggyőzni. TOMPA Lászlót például arra kérte CSUTAK, hogy az utazási költségek megtérítése és honorárium fejében jelenjen meg saját alkotásaival az augusztus 26-i délutáni ünnepségen; mint láttuk, a TOMPA neve nem fog belekerülni a programba.⁶³ KÓS Károly utolsó percben mondja le előadását és CSUTAK kénytelen KÁNTOR Lajost megkérni, hogy helyettesítse őt valakivel. KÓS helyett így dr. FERENCZY Zsigmond fog előadást tartani.⁶⁴

Maga a vándorgyűlés augusztus 27-én kezdődik a 11 órai megnyitó díszüléssel. Ekkor dr. BIRÓ Vencel BÁTHORY István születésének 400 éves évfordulója alkalmából tart előadást. A díszülés után az EME babérkoszorút helyez el GYÁRFÁS Jenő és LÁSZLÓ Ferenc sírjára. Előbbiről KÓS Károly kellett volna emlékbeszédet mondjon, utóbbiról TAVASZY Sándor

beszélt. A koszorúzás után a társaság ebédelni vonul, ahol TUSA Gábor elmondja serlegbeszédét MIKÓ Imréről.⁶⁵ Ezután megkezdődhetnek a különböző szakosztályok előadásai, négy témakörben.

I. Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály

II. Természettudományi szakosztály

III. Orvostudományi szakosztály

IV. Jog és társadalomtudományi szakosztály⁶⁶

Ezek egyrészt népszerűsítő előadások voltak, amelyeket a díszteremben tartottak, másrészt pedig a szak- vagy tudományos előadások, amelyeket szűkebb körű közönség előtt, a múzeum olvasótermében hallgathattak meg a szakemberek. Az előadások megszervezésében az EME és a Székely Nemzeti Múzeum már szorosabban együttműködött. Az EME felkérését egy-egy székelyföldi kutatóhoz sok esetben a múzeum közvetíti. BOGÁTS Dénes pl. CSUTAKkal közli levélben, hogy *A régi Háromszék topográfiaja a helynévkutatások alapján* címmel tart előadást. BARABÁS Samunak az EME a következő című előadást ajánlja: *Oklevélszemelvények*, utalva az éppen akkor készülő kötetére. Az öreg tudós szerényen visszautasítja ezt a címet, de helyette ajánl egy másik témát *Hamis székely oklevelek* címmel, amelyet valakivel felolvasatna. CSUTAK Vilmost, mint várható is volt, az EME egy múzeumtörténettel kapcsolatos előadás megtartására kéri fel, *A Székely Nemzeti Múzeum története és kulturális jelentősége* címmel. CSUTAKnak csak egy kívánsága van, nevezetesen ahhoz, hogy az ünnepség adminisztratív dolgait intézni tudja, előadását tegyék délelőttre. Az EME a múzeum igazgatójának közvetítésével levelezik TÖRÖK Andor elnökkel, akit arra kérnek, hogy népszerűsítő előadását *Kézdivásárhely történetéből írja, Szemelvények Kézdivásárhely történetéből* vagy bármi más címmel, de mindenképp a város történetéből, mivel az „minden kolozsvári, sőt még a háromszékiek, és különösen a sepsiszentgyörgyiek előtt is ismeretlen. Ezt kívánja mind a múzeumunk, mind az EME érdeke”.⁶⁷ További szakelőadásokkal jelentkeznek a múzeumőrök

közül FELSZEGHI István (*Adatok Sepsiszentgyörgy történetéhez*) és KONSZA Samu (*Háromszéki dalköltészet*). Az előadások szövegét az EME által minden vándorgyűlés alkalmából megszerkesztett *Emlékkönyv* őrizte meg az utókoroknak. A vándorgyűlés ülészakaira az EME díjtalan belépést kért, így is növelve a hallgatóság számát. A hatalmas szervezői munka, amelynek során a múzeum 500 darab meghívót küld szét a három székely vármegyébe, mozgósítja a falusi lelkeseket a vidéki lakosság értesítése érdekében, vállalja a hatóságokkal való hivatalos ügyek intézését, biztosítja a sikert, és a négynapos rendezvénysorozat eredményesen zárul. A kollégiumbeli estek jövedelme egy október 5-i számvetés alapján elérte a 2748 lejt.⁶⁸

1934

1934 áprilisától a múzeum újrakezdi a többé-kevésbé rendszeres előadások sorozatát, ezért ismét napirendre kerül azok megadóztatásának az ügye is. Ennek érdekében március folyamán a múzeum kérést fogalmaz meg a Pénzügyi Minisztérium előadásokra, autókra és szerncsejátékokra kivetett adók ügyét intéző irodájához (Biroul de spectacole, automobile și jocuri de noroc). Ebben kéri az előadások adómentességének a jóváhagyását és az ebbéli intézkedés továbbítását a helyi pénzügyi szervekhez. A kérést most is TÓKÉS Ernő bukaresti református esperes intézi. A minisztérium közli a múzeummal, hogy kérésük értelmetlen, minekutána ők egy 417-203 és egy 55-495/1933 számú körlevélben már leszögezték, hogy a konferenciák, irodalmi estek és kiállítások, egyszóval azok az előadások, amelyeket nem kísér semmilyen más művészi vagy sportmegnyilvánulás, nem megadózthatóak, és ezekre az előadásokra nem kell vízjeles papírt használni.⁶⁹ A levél nem tartalmaz semmilyen rendelkezést a hangversenyek tekintetében, de mint látni fogjuk, a következő években a múzeum egyre kevesebb hangversenyt rendez. Inkább a népszerűsítő előadások válnak gyakorivá.

Az első 1934-es ismeretterjesztő előadást április 15-én, vasárnap tartják. Az előadó a mú-

zeum régi munkatársa, ROEDIGER Lajos nyugalmazott főgimnáziumi tanár, igazgató-választmányi tag. Az előadott tanulmány címe *Leánykérés Kovásznán az antivilágban*. Az előadást eredetileg március végére tervezik, de az előadó kérésére átteszik április közepére, mivel az akkorra eső húsvét miatt esetleg kevesebb résztvevőre lehetett számítani. Az előadás előtt a hatás kedvéért az öreg tudós székely menyasszonyi kelengyével vetette körül az előadói asztalt. Előadásában meleg derűvel ismertette, írja a sajtó, a leánykérés, hívogatás, leány-legény búcsúztatást, hazakísérést, a vőfélyrigmusokkal cifrázott, a mennyegzős vendégség eseményeit kísérő verszeteket, majd régi fotósként, CSEREYNÉ egy fényképpel sokszorosított virágrajzát osztogatta.⁷⁰ Annak ellenére, hogy beléptidíjat a hallgatóság nem fizetett, 401 lej bevétel gyűjt össze, amiből fedezni tudták a 340 lej kiadást.⁷¹

Hogy a politikai háttérrel jelezzük, két nap múlva, éjjel verik szét a sepsiszentgyörgyi, főtéri 48-as honvédelemk talapzatát is a prefektus rendeletére. CSUTAK Vilmos huszonöt éve múzeumőr. A szíve lassan nem bírja már a folyamatos, páratlan erőltetett menetet, amellyel a Múzeumot és a MIKÓ Kollégiumot vezeti, sikerrel sikerre LÁSZLÓ Ferenc halála után is. Még két éve van hátra. Április 28-án kerül sor az év második, vetítéssel, szavalatokkal fűszerezett előadására. A szombat esti előadó KERNÉ BIBÓ Erzsébet múzeumőr. Előadásának címe *Nemzetünk eredete s a hun-magyar azonosság gondolata*, a csodaszarvas mondáját boncolgatja. KERNÉ a szarvas alakjának a régi népek képzeletében való szerepéből indult ki, és érveket hozott fel emellett, hogy az ezt tárgyaló mondák közül egyedül a magyar rege köti össze a szarvas alakját a honalapítás gondolatával, ami azt igazolja, hogy e monda eszméjét nem nyugatról kölcsönöztük, hanem azt őseink Ázsiából hozták magukkal.⁷² A tisztes számú közönséget megmozgató est jövedelme 663 lej.⁷³

Május 2-án sikerül megnyerni a városba érkező KÓS Károlyt egy előadás megtartására. Ezúttal a műépítész KÓS Károly szolt a közönséghez, egy exotikus téma kapcsán: *Kelet*

építőművészete Nagy Szulejmán korában. Az író annál is inkább jogosult volt egy ilyen témájú előadás megtartására, mivel a világháború alatt közel két évig volt Konstantinápolyban. Az ugyancsak vetítéssel oldott előadás bevezetéséül felvázolta a bizánci építőművészet fejlődését a Hagia Szofia templom méltatásával, valamint orosz kiágazásának bemutatásával, majd a mohamedán egyházi építészetet ismertette. Fejtegetései magvát Szinán janicsár közlegény építő lángelméjének kibontakozása adta, aki először egy perzsiai hadjáratban old meg egy hídépítést, majd Isztambulban mecset-költészetét terjeszti, és végül Edirnében (Drinápoly), a nagy mecset megerteremtésével teszi fel munkásságára koronáját. Párhuzamot vont a mecset és a római Szent Péter bazilika kupolája között, rámutatva arra a tényre, hogy a törökök sokkal jobban oldották meg a kupolaépítést. Ezután kelet és nyugat két nagy alakjának, Szinánnak és MICHELANGELO-nak életéből olvasta ki a fejlődésük hasonlóságait.⁷⁴ A május 5-i előadás jövedelme 590 lej.⁷⁵

KÓS Sepsiszentgyörgyről a menasági házhoz utazik CSUTAKKAL, hogy annak szétbontásánál jelen legyenek. Az előadások olyan sűrűn követik egymást ezekben a hónapokban, hogy a múzeumi vezetőség még plakátokat sem tud nyomtatni, az előadásokat gépelt, féloldalas egyszerű papírlapokkal hirdetik. Ezeket a MIKÓ Kollégium diákjaival küldik szét a városba. Érződik, hogy az általános gazdasági válság végetért.

Május 19-én este fél kilenckor sor kerül az év negyedik előadására is, amelyet CS. BOGÁTS Dénes, az erdélyi oklevél-szójegyzékek atyja tart *Mire tanítanak a helynevek* címmel.⁷⁶ „Tanumányában rámutatott arra, hogy a háromszéki hely- és határnevekből az évszázadokon át nemzedékről-nemzedékre szálló tanúbizonyságokból milyen fontos és téveszthetetlen adatokat lehet kiolvasni a székelyföldi települések múltja felől.” A zuhogó eső miatt kis számú közönség előtt adta elő tanulmányát,⁷⁷ egy hét múlva, május 26-án azonban a múzeum előadótermébe ismét szükség van. Ezúttal a maga is művész GÖDRI Ferenc múzeumőr tart beszédet *BARABÁS Miklós festőművész életéről, művé-*

szétének jelentőségéről és a Székely MIKÓban levő képeiről. A két utolsó előadás összjövendelme 1904 lej volt.⁷⁸

Természettajzi témájú dolgozatok ritkábban hangzottak el a korábbi estek alkalmával, ezért jól fog, hogy a most nyáron újrainduló természettudományi kutatásokat kapcsán június 9-re a múzeum dr. BOGA Lajos tanárt hívhatja meg, aki a *Székelyföld állatvilágáról* beszél.⁷⁹ A kutató „kissé túlméretezte fejtegetései megalapozását, mert az éghajlat, a növényzet és geológiai tényezőinek az állatelfordulásra gyakorolt hatásaiból indult ki”, majd egysejtűektől örvényférgekig rendszeresen ismertette a székely állatvilágot. Így viszont nem maradt ideje a múzeum madárgyűjteményének a bemutatására, tájékoztat a *Székely Nép*.⁸⁰

A nyári hónapok megszakítják az előadásszervezést. De október 15-én újra előadás van a múzeumban, a legszárazabb témát is elevenné bontó, az őskor kutatásában annyira otthonos ROSKA Márton tartja, *A prehistorikus ember munkája* címen. Az eredetileg október 13-ra tervezett előadást azért halasztották el két nappal, hogy ne az aradi vértanúk napjára essen. Az üdvözlő beszédet BENEDEK János közjegyző, igazgató-választmányi tag mondta el. Az est bevétele csak 401 lej, de a látszat ismét csal: a díszterem zsúfolásig tele volt.⁸¹

1935

1935 első előadását január 20-án tartják, „KÖRÖSI CSOMA Sándor Emlékünnepély” néven. Ettől az évtől kezdve egyre gyakrabban találkozunk a múzeumi akták között az előadások szövegével, mivel a helybeli hatóságok (pénzügy, rendőrség) minden egyes előadás szövegét bekérték ezentúl, és csak ellenőrzése után engedélyezték vagy sem az estet. Sötétedő világ, a sajtóból a kultúrmissziós területté nyilvánított Székelyföldön is kitiltatnak a magyar helységnevek A szövegek bekérése számunkra nagyon hasznos (a sors fintora, hogy a saját, 1932-es szándék, az előadások megőrkítése így valósul meg), annál nagyobb problémát jelentett a múzeum előadásszervezőinek. A KÖRÖSI

CSOMA születésének 150 éves évfordulója alkalmából rendezett ünnepély programja KONSZA Samu emlékbeszédén kívül énekszámokat és szavalatokat tartalmazott. Ezek szövegét is bekérjük a helyi hatóságok. Az ünnepélyre a pénzügy 220 lejtől 1100 lejjig terjedő adót akart kiróni. Adót abban az esetben kell csak fizetni, ha az előadást előzetesen bejelentik a helyi önkormányzathoz, viszont amennyiben nem jelentik be, a hatóságok erőszakhoz folyamodhatnak, betilthatják az ünnepélyt. A hivatalos formaságok elintézése után végül a következő programmal kerül sor az ünnepélyre:

1. MIHÁLYI-DEÁK: *Emlékünnepen* – előadja a sepsiszentgyörgyi református egyházi dalárda, NAGY József vezetésével

2. KŐRÖSI CSOMA Sándorról emlékbeszédet mond dr. KONSZA Samu igazgató-őr

3. KERESZTES Károly székely dalgyűjteményéből és daljátékaiból énekel KŐRÓDI Rozália és KŐRÓDI József, zongorán kíséri KERESZTES Károly

4. ÁPRILY Lajos: *A zarándok* – szavalja VAJDA Gáspár szemerjai református lelkész

5. KÓNYA-TÁRCZA: *CSOMA Sándor* – éneklő a szemerjai református egyházi dalárda vegyeskara, MIRTSE Dénes vezényletével

Az est kiemelkedőbb műsorpontja várhatóan a KONSZA Samu emlékbeszéde volt, *KŐRÖSI CSOMA Sándor emlékezete* címen. KONSZA párhuzamot von a 300 évvel azelőtt elhunyt SZENCZI MOLNÁR Albert és a 156 éve született KŐRÖSI CSOMA Sándor között. Az okot az összehasonlításra az adta, hogy „mindketten székelyek voltak. Az előbbi a Dunántúlra elszármazott székely családnak a sarja, az utóbbi itt a Kárpátok lábánál, közöttünk született. Mindkettőt valami ősnomád természettel ruházta fel az Isten. Az egyiknek három nagy útból állott az egész élete, mely három nagy útjában bejárta fél Európát, a másik szintén három nagy úttal beutazta fél Európát és fél Ázsiát. Mindkettőt hat évtizedet élt, és mindkettőt csak a múzsa kegyelte, nem a sors.” Előadását KŐRÖSI életének és kutatói jelentőségének felvázolásával folytatja. KŐRÖSI tudós utazó volt, akinek útja életmű és életút is

volt egyben. Őt kutatni, mondja, „nem elég az eredményeket nézni, hanem azt is tekintetbe kell venni, hogy hogyan és mit”. Ezért a megemlékezés legelső kívánalma végigkísérni útját, felsorolni, mit látott, mit fedezett fel és mi az értéke a felfedezetteknek. Miután KŐRÖSI az „ősi fészket” kereste, felteszi a kérdést, elérte-e KŐRÖSI CSOMA Sándor a célját? A válasz: nem, az őshazát nem sikerült megtalálnia. Csak-hogy ő nem csak ezen egyetlen cél miatt ment keletre, hanem azért is, hogy tanuljon. Végezetül kiemeli a nagy utazó művének világirodalmi jelentőségét, melyet a tibeti szótárral, nyelvtannal és tanulmányaival példáz. Ide tartozik a budhizmus tibeti ága régi irodalmának a kiaknázása is.

Visszatérve prózára, az előadás tiszta jövedelme 929 lej volt, a zsúfolásig telt teremben mintegy 250-en voltak.⁸²

Alig egy hét múlva, január 27-én, vasárnap délután 5-től kerül sor egy másik előadásra, természetrajzi témával, TÖRÖK Andor nyitotta meg. Az első előadó DOBAY László ornitológus, dolgozata *A madarak költözködése mint biológiai jelenség*. A másik előadó KÖNTZEI Gerő természettudós, dolgozata *Adatok és tanulságok a rovartan köréből*. Most teljesítik 1931 júliusában tett ígértüket. Az előadást újabb, a hatóságok akadékoskodása miatti kálvária előzte meg, végül a kivonatokat ellenőrzők engedélyezik az összejevetelt. A 62 éves, dicsőszentmártoni DOBAY László mint vasúti felügyelő lett ornitológussá, munkájával a székelység körében szeretné fejleszteni kedvenc tudományágát. A Küküllőváron élő KARATNAI KÖNTZEI Gerő nyugalmazott, volt hátszegi tisztiorvos már 30 éve foglalkozott rovargyűjtéssel, a múzeummal pár éve lépett kapcsolatba és ő az egyik fő szervezője a múzeum 30-as évekbeli székelyföldi kutatóútjainak. Az előadás tiszta jövedelme 363 lej, 65 felnőtt és 61 tanuló vett részt az előadáson.⁸³

Hat hónappal legutóbbi ittléte után ROSKA Márton április 29-én újabb előadást tart a múzeumban *A háromszéki medence művelődéstörténeti fontossága az őskorban* címen. Az összejevetelt megelőző, ROSKA és CSUTAK közötti levelezésből tudjuk, CSUTAK

kéri az előadás szövegét, hogy azt bemutathassák a hatóságoknak, ám ROSKA mentegetőzik – rögtönzött szöveget szeretne mondani, csak az előadása főbb gondolatait tudja papírra vetni. A 29-i előadásra meghívják a volt MIKÓS, kézdí-vásárhelyi születésű KOVÁCS Istvánt is. KOVÁCS sokak szerint a legnagyobb erdélyi régész, ROSKA mellett a múzeum régiségtárá-nak másik nagy rendezője volt LÁSZLÓ Ferenc halála után. Most *Eremverési eljárások az ó-, középső- és újkorban* címmel tart előadást. A közönség figyelmét inkább az ROSKA előadása ragadta meg, mely rendkívül szemléletes módon magyarázta el a háromszéki medence kedvező földrajzi fekvését. A medence az idők során egy igazi kapu szerepét töltötte be kelet és nyugat között. Innen a fontossága, hisz befogad mindenféle kulturális hullámot, melyet feldolgozva vagy anélkül ad tovább. Ez a szerepkör érvényes nemcsak a nyugat–kelet, hanem az észak/északnyugat–dél közti kapcsolatra is. A medence geokulturális szerepét a Székely Nemzeti Múzeum tárja-tárhatja fel, összegyűjtve és láthatóvá téve a vidék tulajdonképpeni lényegét.⁸⁴ A gondolat a térség kutatásának mai napig központi kérdése, LÁSZLÓ Gyula fogja újrafogalmazni 1945-ben: eurázsiai geostratégiai ponton élünk. KOVÁCS István a pénzverések történelmi korok szerint változó különböző módszereit mutatta be, ezeket pedig a múzeum éremtárából kivett néhány darabbal szemléltette. Rámutatott arra, hogy a készítésből miként lehet következtetni a föld mélyéből napfényre került pénzérmék születési idejére, értékére, valamint jelenlétükből a történelem folyamán megyénk területén megfordult népekre.⁸⁵ Az előadás tiszta jövedelme 189 lej volt, a résztvevők száma pedig 85 – 72 felnőtt és 13 diák.

Az év következő összefoglalót május 12-én rendezik meg. Az előadó FELSZEGHI István, aki *A székely nép társadalmi állapota BETHLEN Gábor és a két RÁKÓCZI György alatt* címen tart előadást. A rendőrségi engedélyt az utolsó pillanatban, május 11-én, de megszerzik, így az előadó kiállhatott a műkedvelő közönség elé. Kifejti, hogy az önálló állami életet élő erdélyi fejedelemség BETHLEN Gábor és

I. RÁKÓCZI György uralkodása idején jutott el tekintélyének, hatalmának, erejének, szellemi és anyagi jólétének tetőfokára. Ebben az időben a székelységet is kedvezően kezelték. Ez fejedelmi intézkedésekben nyilvánult meg. BETHLEN a székelyeket megtarja a többi kiváltságos rend között, kötelezi a városokat, hogy háború idején a nemesség mellett a székelyeket is fogadják be falaik közé, bárány-dézszmától és a sajt-tizedtől is mentesítik őket. Mindezt azért, mert a székelység jelentette a fejedelemség legfontosabb haderejét. Hogy hadkötelezettségében mindenkit az őt megillető társadalmi kategória szerint kezeljenek, BETHLEN Gábor lustrákat állítat össze, melyekben a székelyeket négy kategóriába sorolja. A székely haderő növelése érdekében megakadályozza a szabad székelyek önkéntes jobbagysorba süllyedését. BETHLEN legjobb diplomatáit, tanácsadóit, követeit és katonáit a székelyek közül választja ki, akik rengeteg ranghoz jutottak ilyenformán. BETHLEN halála után RÁKÓCZI Györgynek politikai érdeke fűződött a székelyek jóindulatának a megnyeréséhez, hisz a szokás az volt, hogy a szászok pénzt fizettek, a románok gabonát adtak, a székelyek hadakoztak. Ő is lustrákat készített a székelyekről, és főleg a jobbágy székelyeket részesíti előnyben. I., de főleg II. RÁKÓCZI György idejében a székelyek jó részének megváltozik a rendi státusa. Sajátos kategóriák is vannak, mint a solymárok, akik számos kiváltságot élveztek. II. RÁKÓCZI György uralkodásának a végén azonban, mikor az 1657-es hadjáratban a sereg nagy részét fogságba ejtik a tatárok, nagyon sok székely is a Krímbe kerül. Sokan a foglyok közül csak 1668-ban szabadulnak.⁸⁶

Az előadás bruttó jövedelme 562 lej volt, a résztvevők száma 160 – 71 felnőtt, 89 diák. A következő napokban a vezetőség máris újabb előadás megtartása érdekében adja be a kéréseket a rendőrséghez és a polgármesteri hivatalhoz. Az engedélyt a hatóságok május 17-én adják ki, másnap már meg is tartják az összefoglalót, amelyen KONSZA Samu *Székely hangok a XVII. és XVIII. századi népköltészetben* címen tart előadást. „A 18-dik századról festett legtárgyilagosabb képünk is többé-kevésbé olyan, amilyenek egy huszadik századbeli ember látja azt. A

költészetben benne van az események hangulata, ami nélkül az élet nem is élet. A költészet az élet hangulata, a száraz történetnek a kísérőzenéje.” Az előadó a kurucok költészetét próbálja megragadni, és annak székely vonatkozású műveit. Elsőként a kuruckort határolja be, mint THÖKÖLY és II. RÁKÓCZI Ferenc idejét, amikor politikai és vallási téren is folyt az ellenállás az idegenek ellen. A kuruc költészet a THÖKÖLY–RÁKÓCZI-féle felkelés „belső történetének lecsapódásaként” jelenik meg az előadó gondolatmentében. A kurucköltészet elején és végén egy-egy székely dal áll, melyeknek a szerzői a Székelyföldről származnak. Ezeket a verseket nyugatabbra hurcolt székely katonák költötték, és küldték haza szülőföldjükre. Az első ilyen vers SZEŐKE Ambrustól származik. A harcokat végigkísérik a dalok, és azok a harcokban résztvevő székelyek révén terjednek a székelység körében. 1707 végén születik meg a *Székely kurucok dala*, melynek történeti háttere a Csík, Udvarhely és Háromszék székelyeinek helytállását dicséri, az 1707. őszi RABUTIN-féle hadjárat idején. Székely vonatkozásúak a következő kurucdalok is: *Gyásznének a holdvilági és feketehalmi harcról* (1704), *Kolozsvár kurucostrom alatt* (1706), *KEREKES Izsák* (1606), *Könyörgés az ellenségtől megszabadításért* 1710-ből, amely már a végső kétségbeesés hangja – 1711-ben kötik meg a szatmári békét. Ezután következett a bujdosó kurucok által költött dalok sora: *Keserves bujdosás* (1711), *A kibujdosó RÁKÓCZI imája* és mások. Az előadás folyamán az előadó sokszor egész dalokat idéz példaként. Ezek forrásaként a SZENCSEY-kódexet és a BOCSKOR-féle kódexet használta fel.⁸⁷ Az előadáson befolyt jövedelem 312 lej, a résztvevők száma 106 volt – 56 felnőtt, 50 diák.

Nyáron az 1935. évi kutatóutat előkészítő CSUTAK Vilmos természetrajzi ismeretterjesztő előadás tárgyában is levelez KÖNTZEI Geróvel, DOBAY László ornitológussal, LÁSZLÓ Kálmán botanikussal; felmerül TÖRÖK Zoltán neve is, mint akit felkérhetnének a brassói EME-vándorgyűlésen bemutatott dolgozatának rövidített változatával. Az említettek Sepsiszentgyörgyről indulnának a nyári kutató-

útra. DOBAY vállalna is előadást *Dajkartató madarak* címmel – előadásában ismertetné a madarak tojásrakó szokásait, mint a fajfenntartás lételemét. Tojását a legtöbb madár saját teste melegével költi ki, ám ez alól vannak kivételek is, hisz egyes fajok tojásaikat más, kisebb madarak fészkébe csempézik be, általuk költetik ki, illetve „dajkáltatják” fel. Az előadás ezekről a madarokról, elterjedési helyükről, életmódjukról, a lerakott tojások számáról szólna, megpróbálva választ adni arra a kérdésre is, hogy miért viselkednek így ezek a madarak. A másik előadást LÁSZLÓ Kálmán vállalja, a növényzociológiáról, mint új kutatási ágról beszélne.⁸⁸ A kutatóút indulópontja azonban módosul, és az előadást ütköztet a MIKÓS évszáróval és vendiák-találkozóval, így kénytelenek lemondani.

1935. ősz – 1936. tavasz. CSUTAK Vilmos utolsó hónapjai

Mint már jeleztük, 1934-ben jelent meg a székelységkutatók és általában az egész Erdély történeti múltjával foglalkozók számára oly fontos *Székely Oklevéltár* eredetileg az 1929-es jubileumra kiadni szánt VIII. kötete, BARABÁS Samu szerkesztésében. A kiadvány és a történetírói munkásságának fél évszázados évfordulóját töltő BARABÁS Samu tiszteletére a Székely Nemzeti Múzeum 1935. november 17-én, vasárnap délután fél ötkor felolvasó ülést tart a múzeum dísztermében. Az elnöki megnyitóbeszédet br. SZENTKERESZTY Béla igazgató-választmányi alelnök mondja el. Utána dr. TÖRÖK Andor igazgató-választmányi elnök ismerteti a *Székely Oklevéltár* 1219–1776-os anyagú, VIII. kötetét, felhívva a figyelmet olyan adalékokra, mint pl. Felső-Fehérmegye peselneki járásában a középkori rutén jelenlét – rossz átírás folytán honosodott meg úgy korábban, hogy ott besenyők éltek volna. *Egy ismeretlen brassói székely rab énekét a XVII. századból* elmondja CSUTAK Vilmos fia, Csaba, ekkor 6. osztályos gimnazista. Az ének után ELEKES Andornak *TOMORY Pál és a székelyek (Egy törvénytelen halálos ítélet hullámai. Miért haragudott TOMORY Pál a székelyekre? Szilánkok Eperjes*

és Brassó szabad városoknak és a székelyeknek XVI. századbeli történetéből és jogtörténetéből) című dolgozatát olvassa fel dr. ANTAL Mihály. Az ülés utolsó felolvasója CSUTAK Vilmos igazgató, aki BARABÁS Samu kutatói és történetírói munkásságát méltatja. A megemlékezést meghirdetik a *Brassói Lapok*ban, az *Ellenzék*ben és más sajtókiadványban is, lévén, hogy ez az esemény nemcsak a Székelyföld, hanem az egész Erdély lakóihoz szólt. Az ünepségen megjelenni nem tudó kutatók és szervezetek elküldik üdvözlőlevelüket. Így az előadás elején ROEDIGER Lajos, KRISTÓF György, BÁNYAI János üdvözlőt olvassák fel. Az EME köszöntő szövege kitért a kutató legfontosabb érdemeire: „BARABÁS Samu tudományos munkássága nemcsak a romániai magyar tudományos életben jelent kivételes értéket, hanem az egész magyar nyelvterületen méltó elismerést vívott ki. A *Székely Oklevéltár* nagyban megkönnyíti az Erdély történetével foglalkozó tudósok munkáját.”⁸⁹ TÖRÖK Andor felolvasásának célja, hogy BARABÁS Samu új munkáját a közönség előtt ismertesse. Mielőtt még erre sor kerülne, az előadó beszámol az *Oklevéltár* addigi történetéről – első kötete 1872-ben jelent meg. *BARABÁS Samu* élete során a székelységtől többnyire távol álló dolgokról írta műveit, de lévén, hogy székely származású volt, titokban mindig remélte, hogy a székelység múltjának kutatásában is tud valamit nyújtani. Így születik meg ötven év munka után az *Oklevéltár* VIII. kötete. A Székely Nemzeti Múzeum pénz hiányában nem tudta kiadni, így vállalta fel ügyét végül a Magyar Tudományos Akadémia. A kötet 218 oklevelet tartalmaz, amelyből a legrégebb 1219-ből és a legújabb 1776-ból való. Tartalmilag ezek az oklevelek a magyar-székely „köztörténetre” vonatkozó eddigi kötetek által már megvilágított viszonyok kiegészítését szolgálják. Az előadó kiragad a kötetből pár oklevelet, felolvassa azokat és értékelve jelentőségüket. A legtöbb példát a Háromszékkal kapcsolatos oklevelekből veszi.⁹⁰ A felolvasást ELEKES Andor folytatja, dolgozata előtt elmondja saját köszöntőbeszédét. A *TOMORY Pál és a székelyek* egy rendkívül érdekes tanulmány,

főszereplője egy András nevezetű diák, kinek számos rokona élt a székelyek között, maga is székely lévén. 1515-ben András diákok az eperjesi bíró halálra ítéli, minden nyomosabb ok nélkül. A továbbiakban a hozzátartozók kétségbevonják az ítélet helyességét, és követelik az ügy tisztázását. Így alakul ki a két tábor: az egyik az András diákok elítélőké, a másik a székelyeké. Az előbbi táborba tartozott az általunk a gyászos emlékű mohácsi csata hadvezéréként ismert TOMORY Pál is, akkori fogarasi várkapitány, akinek kimondottan ellenszenvesek voltak a székelyek. Az ügy végül a királyig jut, és elcsendesedik. Az előadás során kidomborodik a kor néhány jogi szokása, és ELEKES felvázolja a székelyek legfontosabb kiváltságait, amelyeket a királytól kaptak („szándékos gyilkosság, faluk felgyújtása, tolvajságon kívül senkinek unszolására, panaszára vagy kérésére személyükben senki sehol le nem tartóztathatta, az egész ország nemesei, senki másnak hatalma alatt nem állottak, mint a törvényesen megkoronázott fejedelmek, de a fejedelemnek sem volt joga őket bárkinek pusztá panaszára és gonosz besúgására a törvény útján kívül és kihallgatás nélkül megháborítani”), és amelyek ellenében katonáskodniuk kellett. Az előadás öt részből tevődött össze. A negyedik válaszol a címbeli kérdésre, hogy miért is haragudott TOMORY Pál a székelyekre. Eszerint a később főkapitánnyá kinevezett TOMORY összetűzésbe került a székelyekkel, miközben a király parancsát hajtotta végre, és a küzdelemben alulmaradt.⁹¹ Az utolsó felolvasás a CSUTAK Vilmosé volt. Elsőként ő is a köszöntőbeszédét olvasta fel, melyben megindokolta a múzeum igazgató-választmányának a döntését, mely a tudós munkásságának ötven éves évfordulójának a megünnepelése mellett döntött. Miután Erdély-szerte megteremtődtek a feltételek a kultúra gyakorlására, a múlt század második felében a kicsiny országrész sok történetudóst nevelt ki, úgy a kolozsvári, mint a magyarországi (budapesti) egyetemeken. Ezek közé tartozott BARABÁS Samu, aki az udvarhelyi kollégium elvégzése után Budapesten folytatja történeti tanulmányait. Ezután útja Bécsbe tart, ahol a híres osztrák Történelmi Intézetbe irat-

kozik, hogy ott a diplomatikát (oklevéltan) tanuljon. Ennek elvégzése után Budapesten kap állást, először az egyetemi könyvtárban, majd az Országos Levéltárban, ahol az erdélyi osztályt vezette. Közlőként 1880 óta volt jelen a történetkutatók körében. Írásai az évek során egy jókora könyvtár méreteit öltik fel. Legfontosabb kutatási területét az oklevelek képezték, és számos ezzel a témával kapcsolatos munkát meg is jelentetett: *I. RÁKÓCZI György és a Porta, Levelek és okiratok* (1880), *Gróf TELEKI család oklevéltára* (1895), *Gróf BÁGAY család oklevéltára* (1897), *Gróf FRANGEPÁN család oklevéltára* (1909, 1913) stb. Egyik bírálója, dr. IVÁNYI Béla egyetemi tanár mondta a *FRANGEPÁN család oklevéltáráról*, „... bátran elmondhatjuk ..., hogy alig van okleveles szövegközlés, amely korrektség, pontosság, megbízhatóság tekintetében ezzel a kötettel kiállja a versenyt...” BARABÁS – mondja IVÁNYI – „nemcsak összeolvasta, részben másolta, megregestrázta és közzétette az okleveleket, hanem szakszerű kritikai jegyzetekkel is ellátta... és fáradságos és pontos munkával a kötet használhatóságát nagymértékben megkönnyítő név- és tárgymutatót függesztett hozzá”. Az előadás vége felé CSUTAK a kutató legutóbbi éveit említi, amikor BARABÁS Samu papolci magányában szerkesztette az *Oklevéltárt*. „Tündöklően megtettesítője azoknak az ősi erényeknek, melyek népünket ezen az őseink kiontott vére és haló porai által megszentelt Székelyföldön idáig megtartották, s amelyeknek hűséges követése és következetes megtartása óhajtott jobb jövőjét is biztosíthatják.”⁹² A rendezvényen részt vett 202 felnőtt és 17 diák, a bruttó bevétel 1744 lej volt.

1935-i rendezvénysorozatából a múzeum december 11-én, szerda este 8 órakor tartja meg az utolsót. A szónaest programja:

1. HÄNDEL: *D-dúr szónáta*
2. MOZART: *E-mol szónáta*, 1778
3. BEETHOVEN: *Frühlings-szónáta* op. 24.
4. SCHUBERT: *D-dúr szónáta*, op. 131.

A bevezető előadást KERESZTES Károly tartotta. Miután az est beharangozásaként DEBRECZY hosszasan tárgyalta az előadásra kerülő darabokat, a sajtóban most váratlanul az a

nem teljesen jóhiszemű bírálat jelenik meg, amely KERESZTES Károlyt mélységesen megbántja, és amelynek következményei a város művelődési életére is vissza fognak hatni. KERESZTES, írja a cikk, „nemcsak a szónátát, hanem pár szóban a szónáta fejlődését is ismertette... Helyenként azonban túl nehéz ahhoz, hogy a zenével mélyebben nem foglalkozó közönség nagy része teljesen megérthette volna”. A KERESZTES által játszott számok sem sikerültek a legjobban, folytatja a cikk, „hegedűjére hatással lehetett a túlfűtött terem, amihez egy kis füst is hozzájárult”. A BEETHOVEN *Frühlings-szónátájánál* „ha figyelembe vesszük, hogy ez a szónáta a természet himnusza, melyben virágzik és viharzik a természet... észrevehetjük, hogy ez a szónáta egyáltalán nem volt kidolgozva... Hiányzott a játékból az elmélyülés, nem játszott lélekkel.” Ezzel szemben WUTSCHI Alfréd „játékból már az első akkordoknál kiérzik a lélek, az egyén”. BÁGYA András játékát a világhírű farncia zongoraművész Alfred CORTOT játékával hasonlítja össze.⁹³ A múzeum vezetősége rögtön a KABAY Gábor-cikk megjelenése után orvosolni próbálja a sértést. Ennek érdekében ügyvezető ülésre hívják össze a vezetőséget. BOGÁTS Dénes levélben is elítéli a cikkíró, és közli, hogy szerinte mi lenne a teendő: „egy olyan közéleti emberről, mint KERESZTES Károly, ki múzeumunknak nemcsak alelnöke, nemcsak nem illik, de nem szabad ilyen hangnemben írni. Szükségesnek tartanám, hogy egy olyan ember, aki zenei téren feltétlenül szakember, válaszképpen írna ugyancsak a *Székely Népből* egy helyesbítő cikket, melyben kimutatná a cikkíró tévedését, oly módon, hogy nemcsak KERESZTES Károlynak szolgálatna elégtételt, hanem a cikkíró sem sértené meg önértékében, elismerve jogait a kritikához.” A december 11-i előadás jövedelme 571 lej volt (amiből ezúttal dupla kiadást kellett fedezni, mert a szokásos 200 lejnyi meghívó-nyomtatáson kívül most a plakátot is ki kellett fizetni, ugyancsak 200 lej értékben), a résztvevők száma pedig 292 volt –172 felnőtt és 120 diák.

1936-ra az előadások már olyan rendszerességet érnek el, hogy év elején a múzeum

vezetősége ildomosnak látja tervezetet összeállítani az év folyamán rendezendő előadásokkal kapcsolatban. Két tervezet is születik. A március 31-i, a KONSZA Samuval szerint március 28-án ROSKA Márton tartana előadást egy általa választott témáról, április 19-én TÖKÉS József málnási református lelkész beszélne a szövetkezetekről, április 26-án DÁVID Gyula árapataki református lelkész a székely szöttekről adna elő az általa választott címen, május 3-án zeneestély kerülné megrendezésre BÁGYA András rendezésében, május 14-én POTSA József-emléknapfély két beszéddel, illetve felolvasással.⁹⁴

A másik, február 28-i tervezet a CSUTAK Vilmosé.⁹⁵ Eszerint március 14–15-én (szombat vagy vasárnap) KERNné BIBÓ Erzsébet *II. RÁKÓCZI Ferenc szabadságharca és a székelyek* címen tartana előadást. Az év első előadását valóban március 28-ra hirdetik meg, KERNné szereplésével. A rendőrség azonban betiltja azzal az ürüggyel, hogy az előadás túl későn volt bejelentve. A múzeum képviselőjében ANDRÁSI Tivadar folyomodik a prefektushoz. Kiderül, hogy ő utasította a rendőrséget az előadás betiltására, mivel „KERNné nem román állampolgár, tehát nem tarthat előadást”, ezenfelül „az előadás a múltat szeretné fölleveníteni, amellyel kapcsolatban keseregni akarunk a jelen felett”, mondja a prefektus. Ajánlata azonban, „hogy nagyon szívesen venné, ha a múzeum előadásokat tartana olyan tárgyról, mint például a székelység szerepe Mihály Vitéz harcaiban, amely előadások elősegítenék a román és magyar nép közötti együttműködést, mert már itt az ideje, hogy ne mindig a széthúzás, hanem az együttműködés érdekében dolgozzunk, és ő a múzeumtól ilyen irányú munkát vár”.⁹⁶ A sorok különösebb kommentárt nem kívánnak, ötven évvel később ismeretes, mivel tetőződik a most alapozódó művelődéspolitika.

A CSUTAK-féle tervezet következő előadásának dátumaként március 28–29. szerepel, FELSZEGHI István tartaná meg, *A székelyek állapota a RÁKÓCZI korától 1848-ig* címmel. Április 25–26-ra KONSZA Samuval számol, *A százéves magyar regény* című dolgozattal –

május 2–3-ra DEBRECZY Sándor-előadást tervez. A május 3-ra tervezett kamarazeneestet közös a KONSZA Samu tervezetében található esttel, a programban szereplő BEETHOVEN, SCHUMANN, MOZART és SCHUBERT darabok színvonalas hangversenyre adnának lehetőséget BÁGYA, GÖDRI, BOGA Lajos, NAGY János és INCZE Frigyes szereplésével. Az őszi előadás-sorozatra LISZT Ferenc-felolvasás, ének, székely népballadák KERNné előadásában, *Az erődí ásátások* (CSUTAK Vilmos beszámolója, vetített képekkel), Háromszék vármegye régi várai (vetített képekkel), székely népszokások bemutatása van tervbe véve. A felsoroltakból egyetlen rendezvény sem valósul meg. Igaz, maga CSUTAK is bevallja tervezete végén, hogy ez egy „nagyon szórványos tervezet”, és javasolja a múzeum vezetőségének, hogy az előadások végett forduljanak inkább jogi, orvostudományi témák felé, és csak legvégül gondolkozzanak történelmi és irodalmi témákban.⁹⁷ Az utolsó elképzelések egyike.

1936. nyár-tél, az interregnum első éve

1936. május 14-én a Székely Nemzeti Múzeumot rendkívüli veszteség éri. 1936 CSUTAK Vilmos halálának esztendeje, még nem töltötte be 58. életévét, mikor a végzetes agyvérzés bekövetkezett. A legnagyobb két világháború közti erdélyi magyar szervezőegység távozik szerettei, barátai és legalább két, igazgatása alatt mintaszerűen vezetett intézmény éléről. A május 14-re tervezett POTSA József emléknapfély október 29-re halasztódik, temetésre készülnek helyette. A múzeum minden tevékenységében válság várható – és a művelődési rendezvényeket is ő szervezte rendszerint.

A válság azonban egyelőre elmarad. Ahogy egy felpörgött gépezet sem áll le, ha kiiktatódik a hajtómű, mert továbbviszi lendülete, a Múzeum folytatja a CSUTAK-programokat. Elsősorban FELSZEGHI, igazgató-ór társa veszi át az ügyeket. A rendezvények is újratekődnek, a nyár folyamán, július 17-én hirdetnek ismeretterjesztő előadást. A nap megválasztása nem

véletlen, 18-ra volt betervezve a Magyar Párt országos gyűlése, amely sok embert vonzott volna a városba – más kérdés, hogy a gyűlést betiltották. A múzeumi vezetőség először KRISTÓF Györgyöt kéri fel egy irodalmi témájú előadás megtartására, de ő nem tudja vállalni. KÓS Károlyt ajánlja maga helyet, és a választás végül id. SZEMLÉR Ferencre esik, aki ekkor Brassóban él, mint nyugalmazott főgimnáziumi igazgató. Az est programja:

1. *Osszián dala*. Énekli a sepsiszentgyörgyi Református Dalárda
2. Ifj. SZEMLÉR Ferenc verseket olvas fel
3. Énekel KÓRÓDI Rózsi, zongorán kíséri KERESZTES Károly
4. *Ember és irodalom* címen tart előadást id. SZEMLÉR Ferenc
5. *Liliomszál*. Énekli a sepsiszentgyörgyi Református Dalárda

Az előadásra 40, illetve 20 lejes belépőket nyomtatnak, összesen 300 darabot. Ezek eladásában a Székely MIKÓ kollégium diák-

jai segítenek. Az előadás előtti napokban SZEMLÉRÉK elküldik a felolvasásra szánt versek szövegét (*Nagyküüllő, Nánika, Tavaszra, Mint búvár*) és az előadás vezérpontjait a hatóságok szokásos ellenőrzése végett. Eszerint előadása a következő kérdéseket boncolgatta: el lehet-e választani a költőt, az írókat mint embert attól, amit ír? Hol rejlik a titka annak a mély hatásnak, amelyet éppen a nagy költők és nagy írók tesznek az olvasókra? Mi tesz tehát halhatatlanná irodalmi műveket? Hogy lettek és hogy lesznek költők és írók emberi lelkek teremtőivé vagy rontóivá? Mi olvasók hogyan állunk szemben az irodalmi hatásokkal? Mindezeket és még sok mást is felvet a rövid, 20 percesre tervezett előadás,⁹⁸ amelyre mintegy 200 hallgató előtt fog sor kerülni. A tiszta jövedelem 2578 lej.

November 29-én megtartják az elmaradt POTSA-ünnepélyt. CSUTAK kellett volna beszámoljon POTSA múzeumi munkásságáról, IMREH Béla lett volna a másik felkérendő előadó – ő sokáig dolgozott POTSA mellett, és közeli kapcsolatban voltak. Ráadásul IMREH új igazgató-választmányi tagként egyben székfoglaló beszédét tartaná. IMREH Béla azonban

elhatalmasodó asztmája miatt nem tudja elfogadni a felkérést.⁹⁹ POTSA József volt háromszéki főispán születésének százéves évfordulója alkalmából végül SIPOS Samu nyugalmazott árvaházi igazgató, igazgató-választmányi tag és FELSZEGHI István főgimnáziumi tanár, múzeumi igazgatóőr tartottak beszédet. Az előadásra 10 lejes belépőket bocsátottak ki. SIPOS előadása: *Emlékezés néhai Hatolykai POTSA József, Háromszék vármegyének 26 évig volt főispánja, valóságos belső titkos tanácsos, császári és királyi kamarás születésének 100 éves fordulójának alkalmából*. A sepsiszentgyörgyi árvaház 1893-as alapításának indítékairól, az intézmény további sikereiről mesél.¹⁰⁰

SIPOS Samu előadását FELSZEGHI felolvasása követi: *HATOLYKAI POTSA József, mint emberbarát*: „nem volt a megyének egyetlen olyan jótékony célú intézete, amelynek a néhai vezetője vagy éppen életrehívója ne lett volna.” A megemlékezés okát az szolgáltatta egyebek mellett, hogy POTSA József segítségére volt a Székely Nemzeti Múzeumnak is életrehívásában és fejlesztésében. Neki köszönhető a Küüllőmegyei Gazdasági Egyesület. 26 évig állt a vármegye élén. A 84 felnőtt és 38 diák hallgatót számoló felolvasó est tiszta jövedelme 1257 lej volt, ezt az érdeklődéshez mérten még így is keveselték.¹⁰¹

A Nőegylet még 1936 márciusában kérelemmel fordult a múzeumhoz, felajánlva, hogy rendezzenek közösen egy emlékünnepelet közös alapítójuk, CSEREYné emlékére. Ezt a múzeum akkor elutasította: az évforduló nem időszerű, CSEREYné 1824-ben született. Ebben a tárgyban különben a múzeumot mulasztás nem terheli – szögezi le a vezetőség – az 1929-es emlékünnepeleten megemlékeztek az alapítónőről. A március 28-i ülésén ugyanakkor úgy határoztak, hogy amennyiben az Egylet megtartaná az ünnepélyt, a múzeum nyilván segítené.¹⁰² Élve az alkalommal, októberben a Nőegylet el is határozza a rendezvény megszervezését. Ebből a célból a múzeumi díszterem átengedését kérik és engedélyt az alapítónő képe alá díszablát helyezni, a képet megkoszorúzni. A megemlékezés zavarlatlanul fog lezajlani.¹⁰³

Az év utolsó rendezvénye BOGÁTS Dénes előadestje 1936. december 19-én: *Boszorkányosságok és boszorkányperek*. Az előadó egy levélben beszámol arról, hogy hogyan jutott el az est témájához. „Néhány évvel ezelőtt néhai CSUTAK Vilmosnak felhívtam a figyelmét arra, hogy a múzeum okmánytárában igen becses adatok találhatók a székelység szellemi életére, szokásaira, erkölcsére vonatkozólag, melyeket össze kellene gyűjtenünk, és valami úton módon közkincsé tennünk”. CSUTAK arra biztatta BOGÁTSot, hogy a kérdés néprajzi oldalával foglalkozzon inkább, és ha másként nem lehet, ismeretterjesztő előadások keretében tegyék közzé.¹⁰⁴ KERESZTES Károly felkérésére BOGÁTS vállalja a feladatot, hogy gyűjteményéből „egy csukoréket előadása keretében a mélyen tisztelt közönséggel” is megismertet. A hatóságoktól 96 darab 10 lejes jegyet kérnek, amelynek ellenértékeként a hallgatóság egy igazán érdekes előadást hallhatott „azon érdekes és egyszerűnek nem mondható eljárásokról, amelyekkel nemes őস্যaink a férfiak szívének megnyeréséért dolgoztak”. Egy pár boszorkányper is ismertetésre kerül, amelyek a 17. és 18. századból maradtak fenn Háromszék vármegye területéről.¹⁰⁵ BOGÁTS dolgozata több ízben megjelent, így nem részletezzük tovább. Az előadáson 128 személy vett részt, 1402 lej tiszta jövedelmet hozott.

1937. tél–nyár

A téli idény második előadására már következő év, 1937. január 23-án kerül sor, a múzeum dísztermében. A pénzügyhöz beadott kérsben 159 darab 10 lejes, majd egy későbbi aktában 11 lejes jegynek megfelelő hivatalos papír kiadását kéri, felemlítve egy 1936-os, 30459412 számú rendeletet, mely szerint 4%-os adócsökkentést élveznek az előadások. A polgármesteri hivatal a január 21-i levelében közli, hogy nem engedélyezheti az előadást a rendőrség jóváhagyása nélkül. Hét nappal később a rendőrség engedélyt ad az összejövetelre. Az est meghívottja GÖDRI Ferenc, aki *A festőművészet rövid története, megemlékezéssel BARABÁS*

Miklósról és GYÁRFÁS Jenőről címmel tart vetítéssel egybekötött előadást. Alkalmából „megjelentek szemünk előtt az antik művészet, középkor, renaissance, a barokk és az újkor nagy mestereinek remekművei, elvonultak előttünk letűnt századok, nemzedékek, felfogások és halhatatlan szellemek”, írja DEBRECZY Sándor az előadásról.¹⁰⁶ A kiindulópont az ősemler kora, amikor az kőbe karcolt ábrázolással próbál közölni valamit, aztán következnek a már sokkal kifinomultabb művészettel rendelkező egyiptomiak, az ázsiai népek, ahol a festészet még alárendelt helyen van. A görög világban a képzelet már kőbe vésve öltött formát, ám itt már ismerik az árnyékolást, a vonaltávlatot, a színkeverést. A római a mozaikkal hódít nagyot. Az ókori kereszténység korában a festészet úgyszintén a hit kivetítődése. A gótika már nagyobb teret biztosít a festészetnek (ablak, oltár, miniatúra festészet). A középkor szürkeségéből bontakozik ki az önmagát kereső ember művészete, mely immár mélyen földi jelképeket használ fel.” Az előadó megemlíti a humanizmus hajnalán kialakuló magyar alkotótehetség formálódását, mondván, „mi sem maradtunk le az egyetemes lelki megrázkódtatások sodráról”. A reneszánsz korából említésre kerülnek a különböző iskolák, amelyek magukon hordozták a különféle hatásokat. A barokk az előadó gondolatmenetében úgy jelenik meg, mint a „renaissance nagy mesterműveinek új átélése és összegezése. Megjelenik a vásznon az emberi izom, s az izmokon az emberi szenvedés. Krisztust leveszik a keresztfáról és emberi testbe öltöztetik”, és így érkezik az emberiség az újkorhoz, amikor az addig egységes világkép felbomlik különböző irányzatokká. A jelenkorba való beletorkolláskor már izmusokról beszélünk, hogy aztán az emberi érzékenység irányt veszítsen a mindinkább felgyorsuló világ keltette művészetekben. Az egyetemes művészetekre való kitekintés után GÖDRI rátér a két leghíresebb székely festő életének és műveinek rövid ismertetésére. Először a Márkosfalván született BARABÁS Miklósról beszél, felsorakoztatva életútjának lényegesebb állomásait, majd GYÁRFÁS Jenő magányos székely festő művészetéről.¹⁰⁷

„GÖDRI Ferencben most még megismertük az előadót és a gondolkodó embert is. Habár előadásának tárgya térben és időben hatalmas kort is ölelt fel, sikerült általános áttekintést nyújtania az európai festőművészet fejlődéséről, mert felemelkedett a hatalmas anyag fölé és nem veszett el a részletek dzsungeljében”, olvashatjuk a Candide álnéven író DEBRECZY Sándortól.¹⁰⁸ A hallgatóság 124 felnőtt volt, valamint 36 fiú- és lánytanuló a MIKÓ Kollégiumból, a tiszta jövedelem 1270 lej.

FELSZEGHI István, a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-őre március folyamán levelet ír VERTÁN János kézdívasárhelyi kereskedőnek, melyben felkéri a kézdívasárhelyi szimfonikus zenekart, tartana egy koncertet Sepsiszentgyörgyön. A zenekar nemrégiben Kézdívasárhelyen tartott egy zeneestélyt, elnyerve a közönség tetszését. A múzeum honoráriumot nem tud adni a zenekar tagjainak, de tudják fedezni a készkiadásokat 4000 lejig, írja FELSZEGHI. Az időpont tekintetében a április 10-et vagy 17-et ajánlják, de kihangsúlyozzák, hogy figyelembe kell venni a a román húsvét időpontját is. FELSZEGHI a Kézdívasárhelyen lakó TÖRÖK Andor múzeumi választmányi elnököt kéri fel, hogy tárgyaljon a zenészekkel.¹⁰⁹ VERTÁN János elfogadja a 4000 lejes ajánlatot, és az április 17-i dátumot választják. Jelzi, hogy ők biztosítani tudják a programlapocskákat is, a múltkori előadásra nyomtattak. A sepsiszentgyörgyi „KLINGER szövögyár” igazgatósága támogatásként 500 lejt ad át a múzeumnak. A hangversenyre kibéreltik a MIKÓ Kollégium tornatermét. A szalonzenekar a következő programot állította össze :

1. GRIEG – *Hódolati induló*
2. BEETHOVEN – *Larghetto*, a II. szimfóniából
3. DIMITRESCU – *Román fantázia*
Szünet
4. WAGNER – *Zarándoklat a Tannhauserből*
5. LISZT – *Fantázia*, zongorán előadja dr. TÖRÖK Zoltánné, a zenekar kíséretével
6. BIZET – *L'Arlesienne*, suite, II. rész

A hangverseny elején FELSZEGHI István tartott bevezető beszédet, méltatva a többnyire idősebbekből álló zenekar érdemeit és

értékes kultúrhivatását. A közönség legnagyobb tetszését a LISZT-rapszódia nyerte el, amelyért főleg TÖRÖKné érdemelt dicséretet. Úgyszintén nagy tapsot kapott BERL Márton, akinek a munkája segítette elő a hangverseny megvalósulását. Az est bevétele 8298 lej, míg a kiadás 6771 lej volt.¹¹⁰ Kellemetlen utóízként április 25-én a helyi lap kritikája ismét igényes szakmai bírálat igényteliséggel lép fel a 17-i előadásról. Fokos (valószínűleg ismét a felelős szerkesztő KABAY Gábor) úgy gondolja, „hogy többet lehetne kivenni ebből a zenekarból. Több, sokkal több életet kívánnánk, s ahol ekkora kitartás van, ott biztosan több temperamentum is rejlik. Föltétlenül jobban hatna az egész zenekar, ha egyes szölamokat erősítenének. Így elsősorban több és erősebb prímhegedűk kellenének. Ezért kár a zenekart teljesen megfosztani olyan hegedűművésztől, mint BERL Márton” (a karmester). A fúvósok is támogatásra szorulnak.¹¹¹ A cikk különben dicséror, véleményét erősítve vagy annak ellenére 220 felnőttet, 77 tanulót érdekelt a hangverseny.

1937. május 8-ra TÖRÖK Zoltán segesvári kutató ígérkezik be *A Háromszéki-medence neogén geológiája* című előadásával. A hatóságok megadják az előadás megrendezésére az engedélyt, kiváltják a jegyekre a papírt. Az előadás előtt egy nappal azonban az előadó lebetegedik, és az orvosa tanácsára nem vállalkozik az utazásra. A már kiadott jegyeket visszaváltják és érvénytelenítik. Ez az előadás tulajdonképpen másodszer nem jön össze, hiszen 1935-ben is ennek megtartása merült fel, igaz, akkor TÖRÖK Zoltán meghívásáig sem jutott el az ügy.¹¹²

A Múzeum már korábbi ügyvezető ülésen elhatározta, hogy 1937 őszén CSUTAK Vilmos és LÁSZLÓ Ferenc emlékére ünnepélyt rendez. E célból felkéri dr. KOVÁCS Istvánt, hogy állítson össze egy írást a LÁSZLÓ Ferenc munkásságával kapcsolatban, és azt majd olvassa fel. KOVÁCS István közelebről is ismerte LÁSZLÓ Ferencet. KOVÁCS vállalja a megemlékezés megírását, de közli, hogy ő maga nem fogja tudni felolvasni azt, olvassassák fel mással, azzal a kitételrel, hogy nem módosítanak rajta. Mindezen túl, ha a szöveget, mely nem tartalmaz

konkrét életrajzi adatokat, nem tudják felhasználni, tegyék azt be az irattárba. A vezetőség legépeletti a dolgozatot, és felkéri a szerző KOVÁCS Istvánt, hogy szíveskedjék majd lefáradni Sepsiszentgyörgyre, mert mégiscsak az ő felolvasában szeretnék hallani az előadást. A megemlékezés a tervek szerint ez év őszén vagy a jövő év tavaszán lenne. A „tanár úr” leutazási költségeit a múzeum állná. A továbbiakban sem az irattári akták, sem a sajtó nem számolnak be az emlékünnepről meg- vagy meg nem tartásáról.¹¹³

1937. Ősz-tél

A Székely Nemzeti Múzeum vezetősége még CSUTAK Vilmos igazgatósága idejében elhatározta, hogy külföldi mintára néprajzi gyűjteményének egy részét olyan környezetben helyezi el, amint az valamikor volt. Ezért a három székely megyéből egy-egy régi házat szándékoztak megvásárolni, azt a múzeum udvarán felépíteni és berendezni. A pottyondi (Csíkmenaság) ház 1767-ből való. Abban, hogy a ház a múzeum udvarára került, KÓS Károlynak, magának CSUTAK Vilmosnak és dr. NAGY Jenőnek, az igazgató-választmány alelnökének volt nagy szerepe.¹¹⁴ Az avatóünnepséget szeptember 4-re tervezik – ekkorra várják a Magyar Párt nagygyűlését Sepsiszentgyörgyön. A múzeum nagy szervezésbe kezd. Összeállítják az ünnepély műsorát, és felkéri TÖRÖK Andort, hogy tartson felolvasást. DEBRECZY Sándor múzeumért KONSZA Samu az előadás előkészítésének technikai feadataival bízta meg. Az udvaron egy öt méter széles, nyolc méter hosszú pódiumot kellett építeni, a padokat ki kellett hordani az épületből, a kollégiumtól székeket kellett kölcsönkérni, és a pódium köré zöld ágakat kellett állítani. Ezenkívül szükség volt jegyszedőkre és helykijelölőkre is. A vezetőség kérést intézett a polgármesteri hivatalhoz, hogy engedélyezze pár fenyőág levágását a város erdejéből, valamint ezek elszállítására kéri a város szekereit. A polgármesteri hivatal bekérte az előadások tartalmát (legyenek azok dalok vagy olvasott szöveg), ellenőrzés végett. Az előadást engedélyezték, és a múzeum 1000 db. 20 lejes

jegynek, 200 db. 40 lejes jegynek megfelelő papírt kért a pénzügytől, valamint kérte a 4%-os adókedvezményt. Szintén a pénzügytől kértek egy előadási kimutatást (borderou de spectacle), amely révén majd el tudjanak számolni. Az ünnepélyre a megye prefektusa is meghívást kapott. A műsor:

1. KODÁLY Zoltán – *Karádi nóták*, éneklí a a sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda, FERENCZ Jenő vezényletével
2. Avató beszédet mond TÖRÖK Andor, a Székely Nemzeti Múzeum elnöke
3. Székely nótákat énekelnek a rétyi zenekar kísérete mellett: ZSIDÓ Erzsébet, PAP Sári, VARGA Klára, MAKSAI Amália, KOVÁCS József, SZÁNTÓ András, PAP Ferenc, PAP Mihály rétyi fiatalok.
4. Székely népmesét mond KERESZTES László 9 éves diák (*Erős János és Nikváj úr*, Feldoboly)
5. Verbunkos - táncolja VARGA Guszti
6. Seprútánc - táncolja SZÉKELY Lajos a rétyi zenekar zenéjére
7. Csúrdöngölőt játszik a rétyi zenekar
8. KODÁLY Zoltán: *Kit kéne elvenni?* – éneklí a sepsiszentgyörgyi Református Dalárda, NAGY József vezényletével

Már kora délután összegyűlt a tömeg a múzeum udvarán. „Volt köztük gróf, paraszt, angol, amerikai, volt temesvári, volt aldobolyi. A kultúra gyűjtötte ezeket az embereket egy csoportba, ez tette őket őszintévé és közlékenyé”, írja a helyi lap.¹¹⁵ TÖRÖK Andor egyszerű szavakkal beszélt, méltatva az áldozatkészségét minazoknak, akik az ünnepély tárgyát képező házat idehozták az udvarra. KERESZTES László meséje külön nagy tapsot kapott, hisz őszinte székely kiejtéssel mondta el és élte azt át. A táncszámokat a hetvenedik évük felé közeledő két székely „anyóka, illetve apóka” adta elő. A Református Dalárda előadása a résztvevők értékelése szerint már-már elérte a városi dalárda szintjét. Általában véve az egész ünnepség őszinte és természetes volt, akárcsak a ház, amelyet avattak. „A csíkmenasági székely ház eredeti székely stílusban épült. A múzeum nagy palotájához, melynek közvetlen tőzsomszédságában lapul meg, úgy hasonlít, mint a gyermek édes-

anyjához”, írják a helyi lapban.¹¹⁶ Mint azt egy szeptember 8-i levél jelzi, amelyet a múzeum küld a rétyi énekesek vezetőjéhez, azért nem ment minden a legnagyobb rendben az ünnepség ideje alatt, ugyanis a rétyi énekcsoportot utólag még pár emberrel kibővítik, és étkezési költségükkel a múzeum nem számolt. Az Iparos Otthon vendéglőse 35 személy ebédjét és 10 liter bor árát kéri. A rétyiek azzal indokolják fizetésképtelenségüket, hogy közülük egyesek napszámot követeltek, valamint a 3 szekér, amin beu-
tattak, az is pénzbe került.¹¹⁷

A nagyméretű, 800 személyt megmozdító ünnepély mindazonáltal jól sikerül, és bevétele is nagy, 9335 lej tiszta jövedelem. Az intézmény elküldi köszönőleveleit az ünnepségen megjelent különböző dalárdáknak, és szintén köszönetet mond az ünnepség létrehozásában segédkezőknek.¹¹⁸

Ez évben sor kerül még egy emlékünnepélyre, amelyen a múzeum KOSZTOLÁNYI Dezsőre emlékezett. A november 7-i ünnepélyen KONSZA Samu tartott előadást, a *Halotti Beszédet* pedig BEREKMÉRI József szavalta. „A múzeum nem mehet el észrevétlenül, nemcsak a múlt, de a jelen nagy eseményei, emberei és szellemi mozgalmai mellett sem. KOSZTOLÁNYI Dezső szenvedő arca egy év távlatából még elevenen sugározza ránk azt a modern magyar szellemet, melynek erősítéséért és folytonos lüktetéséért időnként meg kell melegednünk nagyjaink kihűlt keblén”, szól a *Székely Népnek* küldött hirdetőszöveg.¹²⁰ Az előadó KOSZTOLÁNYIban a 20. század sok magányos költőjének egyikét látja. Költészetének központja az én, költői látásának a szemüvege a mélabús hangulat, témaköre az élet ezer apró-cseprő bonyodalma, jelensége, tárgya, dolga. Költészetét két csoportra osztja a forma tekintetében: verses és prózai művekre, de azt lehet mondani, hogy prózája is költői. Az élet KOSZTOLÁNYI számára nem volt egyéb mint impressziók sorozata. Életművének főbb állomásait sorolja fel, kezdve a költő legelső, 1907-ben megjelent versesfüzetével. A verses művek után prózai művekre tér ki, ahol ugyanazt az impresszionizmust véli felfedezni, mint

lírájában. Említésre kerülnek novellái, elbeszélései, műfordítói tevékenysége és tudományos tanulmányai, majd a „nyelvtisztító” és az újságíró KOSZTOLÁNYI arcát rajzolja meg. A költő életéről az előadása végén szól, tizenöt mondatban. KONSZA szavallatokkal is dúdította előadását. Az ünnepély jövedelme a 10 lejes belépőkől gyűlt össze, és 1040 lejt tett ki. Ebből a kiadás csupán 526 lej volt.¹²¹ A *Múzeumi feljegyzések...* szerint ennél is több, 984 lej volt a tiszta jövedelem, 120 felnőt, 80 diák volt jelen.

Közjátékként, a múzeum vezetőségének 1937. december 7-én tartott ügyvezető ülése többek közt egy régebbi (június 27-i) beadványra is választ ad. Ebben özv. KIRÁLY Istvánné (RÉVAY Ilona), utalva egy CSUTAKkal való régebbi beszélgetésére, kéri a múzeumot, hogy teljesítse kívánságát. Évekkel azelőtt KIRÁLY Imre levelezést folytatott a *Budapesti Hírlap* főszerkesztőjével, aki neki mintegy húsz könyvet ajándékozott. Ezeket és még két fényképet az özvegy a múzeumnak adományozott letétképpen, azzal a feltétellel, hogy a múzeum emlékezzen meg a volt főszerkesztőről egy ünnepség keretében. A múzeumi vezetőség nem zárkózott el a kérés elől, de a későbbiekben nem találunk olyan adatot, amely szerint egy ilyen jellegű ünnepség megrendezésére sor került volna.¹¹⁹

Az év utolsó előadását DEBRECZY Sándor tartja december 18-án, *Világhírű szaklátogató a Székely Nemzeti Múzeum kéziratárában* címmel. Az előadó eredeti módon közelíti meg a témát, és az egészet egy képzeletbeli látogató és a közötte kilalakuló párbeszéd kapcsán fejt ki. A látogató szakterülete, a kódexek után érdeklődik. Így derül ki, hogy a gyűjtemény ekkor közel 1000 darab kéziratot tartalmaz, amelynek 60%-a magyar, 33%-a latin és 5%-a német. A legrégebb a 15. századi *APOR-kódex*, néhány kötet a 16. és 17. századból való, de a legtöbb kézirat 18–19. századi. A tartalmuk tekintetében nagyrészüik egykori, másolt tankönyv (vallástan, magyar nyelvtan, természettan), de vannak jogi jellegűek is (a székelysége és a szászságra vonatkozóan), lelkészek eredeti beszédei, halottbúcsúztatói, valamint szentírás-magyarázatok. A képzeletbeli

látogató és a házigazda levéltáros között tudományos vita bontakozik ki az *APOR-kódex*, a *VASADY-kódex*, az *APAFIné-kódex*, a *CSEREYné-kódex* eredetének tisztázatlansága kapcsán. A látogató mintegy provokálja a levéltárost, és az korszerű fejtegetésekbe bocsájtkozik.

A múzeum vezetősége 10 lejes belépőjegyeket volt kénytelen készíteni, hogy fedezni tudja a költségeket, ugyanis előzetesen 208 lej „színházi adót” (taxá teatrală) kellett fizetnie. A jövedelem így is, a mérsékelt számú közönség mellett is 962 lej¹²² (a *Múzeumi feljegyzések...* szerint 469 lej tisztán).

1938. A változás éve

A válság másfél évvel CSUTAK halála után kezd nyilvánvalóvá válni. A még általa, az anyagi megkapaszkodást elősegítendő kezdeményezett múzeumpártoló mozgalom akadozik, a múzeumőr MIKÓs tanároknak nincs energiájuk a tanítás mellett a múzeumra is, az az előny is elveszett, amelyet CSUTAK idején a MIKÓ Kollégium–Múzeum igazgatói szintű perszonalúniója jelentett. A vezetőség többsége úgy dönt, a tudós történész-levéltáros-néprajzos, régészetet is próbált HERPEI Jánost, korábban az EKE kolozsvári néprajzi múzeumának őret hívja meg új igazgató-örnek. HERPEI gondolkodása, munkastílusa más, mint CSUTAK Vilmosé volt. Helyi politikai csatározás közepébe csöppen, idegen. Megválasztásakor az igazgató-választmány négy tagja lemond. Időbe telik, míg kialakít és érvényesíteni tud egy, az addigitól sokban különböző koncepciót. Több lesz a papírmunka, de a könyv- és levéltári eredmény is, több a néprajz, kevesebb a természettudomány, és mintha megjelenne a korábbi józan, de bizalommal teli pragmatizmushoz képest némi kishitűség. Legalábbis kezdetben, a múzeumi rendezvényeken is meglátszik mindez.

HERPEI János 1938 júliusában érkezik meg Sepsiszentgyörgyre, és veszi át a múzeum igazgatását. Azonnal megpróbálja újraindítani a művelődési esteket is. Levelet küld SZÁSZ Ferencnek, a Magyar Nép RT igazgatójának, kérve, váltsa be korábbi ígérését, és augusztus

folyamán tartson egy népszerűsítő előadást az éppen akkor megfigyelhető napfoltokról. Ezt az ügyet július folyamán már megtárgyalta az ügyvezető tanács, és mivel a mohácsi csata évfordulója is augusztusra esik, ő maga, HERPEI is tarthatna egy húsz perces felolvasást megemlékezésésképpen. HERPEI leírja az előadást esetleg akadályozó problémákat is, amelyekkel a múzeumnak minden egyes felolvasás előtt meg kellett küzdenie, nevezetesen a hatósági engedély megszerzését, valamint a belépőjegyek elintézését. Ezenkívül problémát jelentett az is, hogy az előadások hivatalos hatóságokkal való ügyeit épp ő intézhette csak, mivel FADGYAS Anna titkárnő augusztus folyamán távol volt, és a múzeumőrök is mind szétszóródtak. Az intézmény vezetése így rá és BIBÓ Erzsébet leánygimnáziumi igazgatónőre maradt. Mindezek ellenére kéri, küldje el az előadása szövegét.¹²³ A kérést megfogalmazzák és elküldik a prefektushoz, illetve a polgármesterhez. Miután ezek engedélyezik az előadást, a pénzügyhöz fordulnak 104 darab 10 lejes jegy kibocsátásáért. SZÁSZ Ferenc már előzetesen elküldte előadása szövegét, de mint azt az augusztus 5-én kelt levelében írja, az esten szabadon fog beszélni, hogy „időszerű megfigyelésekkel” tegye élénkebbé az előadását. A cím a következő lenne : *A napfoltok és az időjárás*. Végül a múzeum vezetősége augusztus 29-én értesíti az előadót, hogy a helybeli hadtestparancsnokság is megadta az engedélyt, és ezért kéri, hogy a szeptember 3-án este 8 órai kezdettel megtartandó előadásra utazzon le Sepsiszentgyörgyre, és tartsa meg előadását. Sajnos, az ügyek intézésének lassúsága miatt az időpont már nem felel meg SZÁSZ Ferencnek, aki szeptember 3-án a *Magyar Népújság* ügyében hivatalos egy tárgyalásra. SZÁSZ azt ajánlja, hogy dolgozatát olvassa fel valaki, ám a múzeum értesíti, „hogy az előadást elhalasztják, mivel az előadó személyes varázsa nem érvényesülhet, ha a dolgozatot más olvasná fel”. A jegyeket a pénzügy visszaveszi, és a hatóságokat is értesítik az előadás elmaradásáról. SZÁSZ Ferenc egy augusztus 30-i levélben reményét fejezi ki, hogy a jövő évi EME vándorgyűlés alkalmából, amely

Gyergyószentmiklóson lesz, leutazhat Sepsi-szentgyörgyre, és akkor beváltja ígéretét.¹²⁴ Ha már SZÁSZ Ferenc előadását nem sikerült nyelbeütni, HERPEI november 19-én este 8 órai kezdettel végül egyedül tartja meg előadását, *Mohács* címmel. Az előadást eleinte november 13-ra tervezték, de a KIS Albert esperes emlékünnepe miatt elhalasztják. Az 1938-ban életbe lépő ostromállapot miatt ezt az előadást is hosszú intézkedések előzték meg, míg végül minden hivatalos papír rendben volt, és megkezdődhetett a felolvasóest.

Az előadó általános értékeléssel kezdi előadását: „magyarságunkat ért csapások egyik legsúlyosabbika volt a mohácsi csatavesztés”. Nem is maga a csata veszteségei, hanem „az ennek következtében megtörtént teljes és általános energiafelbomlás, amely sok évtized természetes folyamánaként robbant ki a mohácsi és Mohács utáni kapkodásban”. Kiemeli, hogy a Kárpát-medence az évszázadok során folytonos népvándorlási hullámoknak volt kitéve, amelyeknek egyik utolsó népcsoportja a török volt.

Az általános középkori Európa-kép megrajzolása után a felolvasás Károly Róberttől követi nyomon az eseményeket, amíg eljut II. Lajos tíz évesen trónra kerülő királyig, akinek idejében bekövetkezett a tragédia. Felsorakoztatja az ország gyengeségének általános okait (pártviszályok, gyenge királyi hatalom, rendezetlen pénzügyi viszonyok), majd a csatavesztés közvetlen okai jelennek meg, amelyek között úgy a török határozottsága és számbeli fölénye, mint a magyar fél szervezetlensége és a sereg számbeli gyengesége közrejátszottak. Részletesen beszámol a török hadsereg útjáról és a rövid ideig tartó hadmozdulatokról, a magyar veszteség fő okaként a hadsereg nem megfelelő vezetését jelölve meg. „A mohácsi csata tehát nem a török és a magyar erők összemérése volt, hanem egy meggondolatlanul irányított hadtömegnek a túlerő által való lehengerlése.” A felolvasás végén a Mohács utáni társadalmi, politikai ellentétek tömegét magával hordozó Magyarország képe jelenik meg, amely már nem is egységes, hisz a török kihatás belőle egy hatal-

mas területet, és a nyugati, illetve keleti részek egymástól való elszakadása is most kezd kialakulni.¹²⁵ „Korszerű téma ez, nemhiába tér vissza minduntalan regényben, drámában és tanulmányok nagy számában – írják a helyi lapban –. Valami magunk revíziójának, lelki magunkbaszállásnak és megújulásnak nagy szükségességét jelenti ez a sűrű vissza-visszaidéződése Mohácsnak. Akik ott voltak, nem tudnak szabadulni hatása alól, akik ott nem voltak... sajnálhatják, hogy közönyük miatt a magábaszállással együttjáró lelki megújulásnak egy kedvező alkalmát elszalasztották.”¹²⁶ Az előadásra belépti díj nem volt.

November folyamán sikerült megrendezni még egy előadást SZÉKELY Zoltán múzeumőr szereplésével, aki 27-én *A bolgár-török műveltség emlékei* címen tartott vetített képes előadást.¹²⁷ Az előadás előtt KERESZTES Károly „méltatta a múzeum ismeretterjesztő munkájának fontosságát, és ajánlotta a hallgatók figyelmébe az ifjú előadót, ki hivatva van néhai dr. LÁSZLÓ Ferenc világhíres archeológiai kutatásainak továbbfejlesztésére. Maga az előadó bevezetőül nyelvészetileg alátámasztotta a magyar és bolgár nép fajrokonságát, majd a bizánci történetírók becsmérlő elfogultságával szemben védelmébe vette a bolgárok több mint ezer éves műveltségét. Vetített képekkel illusztrálta a dr. FEHÉR Géza volt MIKÓ-kollégiumi tanár vezetésével végzett ásatások útján feltárt hatalmas arányú épületromok, a madarai vár sziklafalába vésett óriási lovas dombormű bemutatásával a bolgár cárok nem közönséges kulturáját.”¹²⁸

December 4-én BOGÁTS Dénes tart *Székely katonalevelek a napóleoni háborúk idejéből* címen vetített képes felolvasást.¹²⁹ Az előadást KERESZTES Károly vezette be, méltatva az előadó múzeumi munkásságát, majd BOGÁTS „a szépszámú közönség előtt ismertette a székely huszárok katonai szervezetét, ruházatát, s képekkel illusztrálta a jól sikerült előadást. A közönség a felolvasott levelekből, amelyeknek az érdekességét az is fokozta, hogy helyi vonatkozásúak voltak, mint kövesdi BOÉR Elek kapitány levelei, megismerte, hogy milyen véleménnyel voltak székely vitézeink az idegen

földről s népeinek szokásairól.¹³⁰ Az előadásnak 10 lejes beléptidija volt, 1361 lej tiszta jövedelme. December 18-án KONSZA Samu vállal előadást egy JUHÁSZ Gyuláról írt tanulmánnyal, és CSÁSZÁR Károly kolozsvári újságíró KÖLCSEY Ferencről írt dolgozata kerül még felolvasásra, amelynek szövege is fennmaradt. Az előadásra 104 darab jegyet kérnek a pénzügytől és kifizetik a 208 lejes színházi vagy látványossági adót.¹³¹ CSÁSZÁR Károly dolgozatát HERPEI János olvassa fel. Inkább ünnepi beszédhez hasonló, nem szolgál életrajzi adatokkal, és KÖLCSEY művei sem kerülnek külön-külön említésre. CSÁSZÁR a költő lelkeségét próbálta megragadni. A KÖLCSEYről való megemlékezés – mondja a szerző az előadás elején – „nem lehet csupán a nagynak kijáró köteles kegyelet kinyilatkoztatása. KÖLCSEYt belső, szívbeli kapcsolatok fűzték Erdélyhez”. KÖLCSEY költészetének általános jellemzője a „sötétben látás” és „sajátságos, hogy mégis hitet és reménységet hirdet. Világosan látja a magyarság problémáit”, és itt az előadó SZÉCHENYI, VÖRÖSMARTY, ARANY, ADY példáját hozza fel. KÖLCSEY „egyetemes kitekintése” révén felismeri nemzete szellemi küldetésének ismérveit, ám rájön arra is, hogy a legáltalánosabb emberi jó is csupán a nemzet alkotó formák közt indítható útjára. Ő „nem a racionális ész rideg világára, hanem a nemes nemzeti ösztön uralmára vágyik”. Továbbá a rossz keresztény KÖLCSEY képe elevenedik meg a hallgatóság előtt. Az „ellenzéki magatartású” költő viselkedése azonban példamutató erkölcsisége mellett, és itt OBERNYIK Károlyt idézi, aki szerint KÖLCSEY „bort nem ivott, nem dohányzott, diákkorában nőt nem ismert.” A kevésbé szabályos felépítésű tanulmány a közönség által már ismert KÖLCSEY rejtettebb oldalát próbálta megmutatni, és ezért nem törekedett életrajzi adatokkal és munkái ismertetésével foglalkozni.¹³² Az előadók a két íróat a hallgatók előtt önkéntelenül is egymás mellé tudták állítani, hisz mindketten a szenvedés kifejezői voltak.¹³³ Az est 10 lejes beléptidija 594 lej tiszta jövedelmet hozott.

Az előadások megkezdése előtt Herepei április 21-én levelet intéz látványossági adó ügyében MIKÓ Imréhez, aki a királyi diktatúra sajátos viszonyai között a Magyar Népközösség titkára. Ebben leírja, hogy addig a pénzügyi minisztérium olyanformán támogatta a múzeumot, hogy minden évben 4%-os adókedvezményt adott az előadások beléptidijára vonatkozóan. Most 1939-ben újból meg szeretnék szerezni, ha lehet a teljes adókedvezményt, de legalább az addigi 4%-osat. A kérés célba juttatása sürgős, különben az előadások nem kezdődhetnek el. A kérés főleg azért aktuális, mert az előadásokra vonatkozó törvénymódosítás a népszerűsítő előadásokat kihagyja a megadóztatott kulturális tevékenységek köréből. MIKÓ április 27-én el is küldi a választ és az engedélyt. Közli, hogy a minisztérium a tudományos jellegű előadások után nem szed adót, ám a másfajta művészi jellegű előadások után és a vetítéssel egybekötött előadások után is már 5%-os, mérsékelt adót kell fizetni. A 641348/1939 számú rendelet tartalmazza ezt, és MIKÓ kéri a múzeum vezetőségét, hogy azt mutassák be a pénzügyi igazgatóságnál.¹³⁴ Az 1939-as előadások végül ingyenessé lesznek, három előadásra kerül sor, amelyekből az első kétrészes, illetve két alkalommal rendezik meg. Ennek kezdeményezője DEBRECZY Sándor múzeumőr, aki *A paraszt a modern erdélyi irodalomban* címen szeretne előadást tartani május 13-án és május 20-án este 9 órai kezdettel. Az előadást beléptidij nélkül rendezik meg, mivel erre nem kérnek adót a hatóságok. A felolvasásokat HERPEI vezeti be köszöntőszövegével. A május 13-i *Az erdélyi modern irodalom néphőse* bevezetőjében az erdélyi magyar próza eredetiségének és nagyszerű hangjának okát keresi a magyar irodalomban. Talán túlzásnak tűnik, mondja, de az erdélyi magyar irodalmi műalkotások legsikeresebb szerzői székely származásúak. Az előadó részletes jellemképet adott az egyes említésre kerülő székely írók lelkialkatáról, majd idézi eszményeiket és életüket. KONSZA Samu ezután részleteket olvas fel az említett írók műveinek

legszebb példából.¹³⁵ A május 20-án elmondott bevezető szövegben HERPEI kiemeli DEBRECZY múltkori előadásából azt a megállapítást, miszerint „a mai erdélyi szépprózáíróink kezében a néphős népmesei alakképpen jelenik meg”. Ezért a népies tartalmú regény hősének tulajdonságai hatványozottak, szenvedései, nyomorúságai nagyobbak a köznapi halandóénál. DEBRECZY tanulmányát nemcsak terjedelemben, hanem értékében is a múzeum legszínvonalasabb felolvasásai közé sorolta az akkori sajtóvisszhang. Szövege nem maradt ránk, tartalmáról a különböző újságoknak küldött beszámolókból tudunk. Bevezetéképpen „tömör világ- és magyar irodalmi áttekintést ad a népnek és alakjainak, mint irodalmi hősnek megjelenéséről, fejlődéséről, alakulásáról”. A témát magyar területre szűkítve röviden beszámol a háború előtti helyi irodalomról, hogy megállapítsa, a két világháború közötti erdélyi irodalom nem kötődik népiségében sem a világirodalmi, sem a világháború előtti magyarországi irodalomhoz, hanem „az 1918-ban bekövetkezett sorsfordulatból és az ezt követő kisebbségi életformából született meg”. Ezért ez a néphős nem irodalmi figura, nem is szociális eszmék szócsöve, hanem a kisebbségi életsorsban a fajnak talpraesett kacskaringós észjárású embertípusa. A SZABÓ Dezső, TAMÁSI Áron, NYÍRÓ József és KEMÉNY János által megjelenített népi alakok révén „belátunk a nép lelkébe és sorsába, rengeteg példával vonul el lelki szemünk előtt e nép önérzetessége, büszkesége, szerelme, vallásossága és babonája, halállal szembeni magatartása”.¹³⁶

Június 3-án, szombaton este a múzeum díszterme újból foglalt. A bevezetőt HERPEI vállalja, ismertette az előadó SZALAY Mátyás plébánost, költőt és tudóst, aki *A szumírok, a Paradicsom helyének legősibb történelmi népe* címen fog beszélni a különböző népek és köztük a magyarok vallásos hitének és felfogásának eredetéről. A turáni eredetű sumérok vallásos hitük és felfogásuk egyes képeit átadták a szemita eredetű asszír–babilóniaiaknak, akiktől a zsidók is vettek át a babilóniai fogság idején bizonyos képeket. A magyar nép vallásában is lehet találni

a sumérokig visszavezethető elemeket, állítja az előadó, de ez nem jelenti a sémi népekkel való rokonságot. Ezeknek az ősi vallási elemeknek a megléte segítette a pogány magyarságot, hogy könnyen „elsajátítsák” a kereszténységet, amely a zsidó hitből származik.¹³⁷ Ezzel az előadással zárul le az 1938/1939-es évad ismeretterjesztő előadássorozata. A múzeum vezetősége bejelenti, hogy az ősz folyamán átalakítják az előadások szervezését. Összeállításukkal DEBRECZY Sándor múzeumőr fog foglalkozni, akit ezzel bíztak meg. Az estélyek számának szaporítását és a felolvasások, részben tudományos, részben népszerű, részben pedig szépirodalmi tárgy körű felosztását ígéri. Hogy a látogatók számát növeljék, az estélyek beléptíj nélküli megrendezését határozzák el, mert „ezzel a közönség nemcsak magának szerezne, reméljük hasznosan eltöltött estéket, de a rendezőséget és a felolvasókat is jutalmazná, buzdítaná”.¹³⁸

1939 első felében már össze is állították 1939 októberétől 1940 május végéig a helybeli és vidéki közönség számára tartandó 16 előadásból álló listát. Az előadásokkal szembeni legfőbb követelmény, hogy azok képzetek legyenek, bármilyen székely témájú előadásról legyen is szó. A felkéréseket a különböző kutatókhoz, személyiségekhez július folyamán küldik el. TAMÁSI Áront is felkéri egy előadásra, irodalmi estély keretében. Ennek műsora a következőkből állana:

1. Egy 15 perces megnyitóbeszéd
2. A brassói Magyar Dalárda székely dalai
3. TAMÁSI Áron előadása
4. Székely népballada szavalása, valamint a brassói Dalárda újabb székely dalai

NAGY András teológiai tanárt Gyulafehérvárról, tudván, hogy foglalkozik az erdélyi magyarság közegészségügyi statisztikájával, arra kéri, hogy ebben témakörben tartson előadást. Továbbá levelet küldenek a következő személyeknek: GYÖRGY Lajos (Kolozsvár), KELEMEN Lajos (Gyulafehérvár), BÁNYAI János (Székelyudvarhely), SZALAY Mátyás, KOVÁCS Lajos, KERESZTES Károly, BIBÓ Erzsébet, BOGÁTS Dénes, KONSZA Samu, SZABÓ József, SZÉKELY Zoltán (Sepsiszentgyörgy),

TÖRÖK Andor (Kézdivásárhely), NAGY Jenő (Csíkszentmárton), VÁMSZER Géza (Csíkszereda), BÁGYA András (Kovászna). Az előadások címét és szövegét augusztus 15-ig várják, mivel október elején meg akarják kezdeni őket. Egy október 19-i levélből azonban, melyet NAGY Jenőnek címeztek, az derül ki, hogy esetleg novembertől indíthatnák csak. Az okot nem tüntetik fel,¹³⁹ mi azért egyik okát tudjuk: közben kitört a második világháború.

Jegyzet

- LIGETI Ernő: **Súly alatt a páma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban.** Kolozsvár, 1941. II.
- SzNM It. (Székely Nemzeti Múzeum irattára) 41-1918, 4-1922, 57-1918, 16-1918, 19-1918, 298-1929.
- Múzeumi feljegyzések...* (1911–1939), 44. o. ADORJÁN Gábor 1916–23-ban a Székely MIKÓ Kollégium tanára.
- 15004-1927.
- Dr. DADAY Vilmos, Háromszék megye volt tiszt főorvosa, MIKÓs tanár 1892–1917-ben, a múzeum igazgató-választmányának alelnöke volt. Kolozsváron hunyt el. Végredeletében a Múzeumról sem felekezett meg.
- SzN (Székely Nép, Sepsiszentgyörgy)* 1922/33, 35, SzNM It. 93, 96-1922.
- SzN* 1922/45, SzNM It. 321-1922.
- SzNM It. 9-1923, SzN 1923/3-4.
- SzN* 1924/72, SzNM It. 149-1924.
- SzNM It. 29-1925.
- SzNM It. 100, 101-1926.
- SzNM It. 132-1927.
- SzNM It. 25-1928, *SzN* 1928/68, 72.
- SzNM It. 208-1928, *SzN* 1928/97.
- SzNM It. 24-1929, 1-1929.
- SzNM It. 1-1929.
- SzNM It. 31-1929.
- SzNM It. 165-1929.
- SzNM It. 186-1928.
- SzN* 1929/98.
- SzNM It. 74-1929.
- SzNM It. 137-1929.
- SzNM It. 136-1929.
- Uo.
- SzNM It. 306-1929.
- SzNM It. 344-1929.
- SzNM It. 295-1929.
- SzNM It. 331-1929.
- SzNM It. 156-1929.
- SzNM It. 74-1929.
- SzNM It. 330-1929.
- SzNM It. 341-1929.
- SzNM It. 304-1929.
- SzNM It. 140-1929.
- SzNM It. 102-1929.
- SzNM It. 417-1929.

- SzN* 1930/45.
- Uo.
- SzNM It. 86-1930.
- SzNM It. 256-1930, *SzN* 1930/93-96, ill. 97-98, 100-101.
- SzNM It. 296-1930.
- SzN* 1931/15.
- SzN* 1931/18.
- SzN* 1931/25.
- SzNM It. 60-1931.
- SzNM It. 296-1930.
- SzN* 1931/32.
- SzN* 1931/34.
- SzN* 1931/57.
- Székelység* 1932. február 2, 26.
- SzN* 1931/92.
- Uo.
- SzN* 1931/99.
- SzN* 1931/100.
- SzNM It. 205-1932, *SzN* 1932/80.
- SzNM It. 35-1933.
- SzN* 1933/14.
- SzNM It. 175-1933.
- SzNM It. 180-1933.
- SzNM It. 175-1933.
- Uo.
- SzNM It. 167-1933.
- SzNM It. Számozatlan-1933.
- SzN* 1933/35.
- SzN* 1933/30.
- Uo.
- SzNM It. 44-1933.
- SzNM It. 175-1933.
- SzNM It. 50-1934.
- SzN* 1934/18.
- SzNM It. 56-1934.
- SzN* 1934/18.
- SzNM It. 66-1934.
- SzN* 1934/19.
- SzNM It. 70-1934.
- SzNM It. 85-1934.
- SzN* 1934/21.
- SzNM It. 85-1934.
- Uo.
- SzN* 1934/24.
- SzNM It. Számozatlan-1934.
- SzNM It. 3-1935.
- SzNM It. 7-1935.
- SzNM It. 75-1935.
- SzN* 1935/17.
- SzNM It. 85-1935.
- SzNM It. 91-1935.
- SzNM It. 115-1935.
- SzNM It. 214-1935.
- Uo.
- Uo.
- Uo.
- SzN* 1935/50.
- SzNM It. Ad 8-1936.
- Uo.

96. SzNM It. 69-1936.
97. SzNM It. Ad 8-1936.
98. SzNM It. 160-1936.
99. SzNM It. 65-1936.
100. Uo., illetve SzN 1936/53 (a teljes szöveg).
101. Uo.
102. SzNM It. 75-1936.
103. SzNM It. 234-1936.
104. SzNM It. 267-1936.
105. Uo.
106. SzN 1937.5.
107. SzNM It. 5-1937.
108. SzN 1937.5.
109. SzNM It. 40-1937.
110. Uo.
111. SzN 1937/17.
112. SzNM It. 89-1937.
113. SzNM It. 130-1937.
114. SzN 1937/38.
115. SzN 1937/39.
116. SzN 1937/36.
117. SzNM It. 195-1937.
118. Uo.
119. SzNM It. 250-1937.
120. SzNM It. 258-1937, SzN 1937/45.
121. Uo.
122. SzNM It. 311-1937.
123. SzNM It. 176-1938.
124. SzNM It. 193-1938.
125. SzNM It. 250-1938.
126. SzN 1938/50.
127. SzNM It. 266-1938.
128. SzN 1938/51.
129. SzNM It. 271-1938.
130. SzN 1938/52.
131. SzNM It. 278-1938.
132. Uo.
133. SzN 1938/54.
134. SzNM It. 84-1939.
135. SzN 1939/21.
136. SzNM It. 108-1939.
137. SzNM It. 128-1939.
138. Uo.
139. SzNM It. 176-1939.

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat megírását a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (1999. évi „Szellemi Örökség” kiírás, „Szellemi sivatag” DKI-program), kibővítését és véglegesítését az ARANY János Közalapítvány („Centrumok, 2001” program) támogatta. Ezúton is köszönjük.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve az idézeteket, kötet szerkesztési szempontok indokolják. **Szerk. megj.**)

Activități culturale ale Muzeului Național Secuiesc în perioada interbelică

(Rezumat)

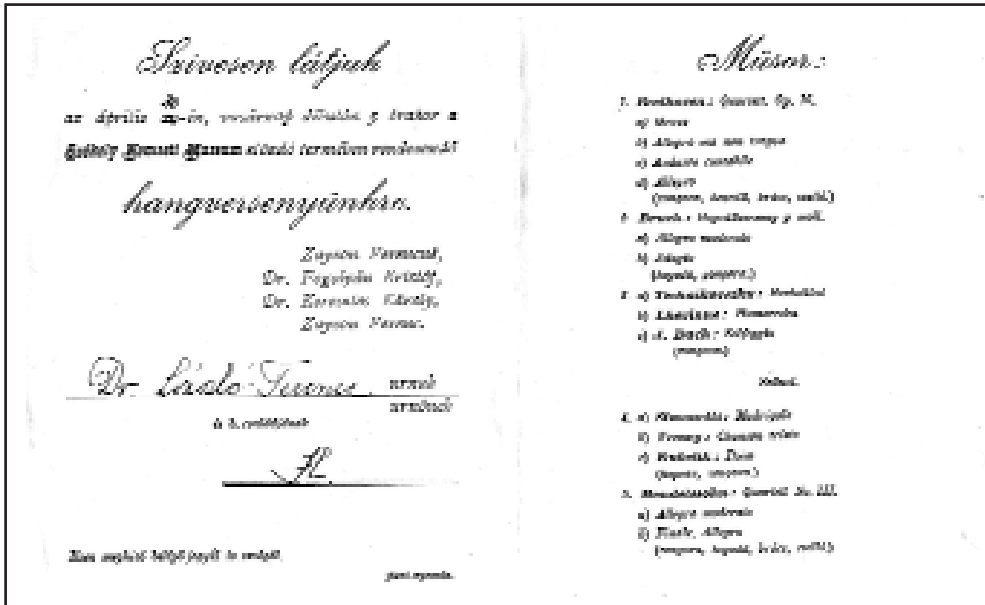
Muzeul Național Secuiesc a organizat, respectiv a găzduit numeroase evenimente culturale în perioada interbelică. După ce și-a primit înapoi materialele evacuate în 1916, odată cu reamenajarea noii clădiri, de abia un deceniu vechime, și în primul rând odată cu clarificarea statutului său juridic, muzeul a jucat un rol important în calitate de organizator și nucleu cultural, mai ales după 1928. Până la izbucnirea celui de-al doilea război mondial avem cunoștință de aproape 60 de manifestări culturale ale muzeului, majoritatea lor fiind conferințe de popularizare științifică, combinate cu serată literară-muzicală, respectiv concerte muzicale. Cele mai semnificative depășeau cu mult importanța locală – ne gândim înainte de toate la jubileul din 1929, la conferința ambulantă a Uniunii Muzeului Ardelean din 1933, la inaugurarea muzeului în aer liber din 1937.

The Cultural Activities of the Székely National Museum in the Period between the Two World Wars.

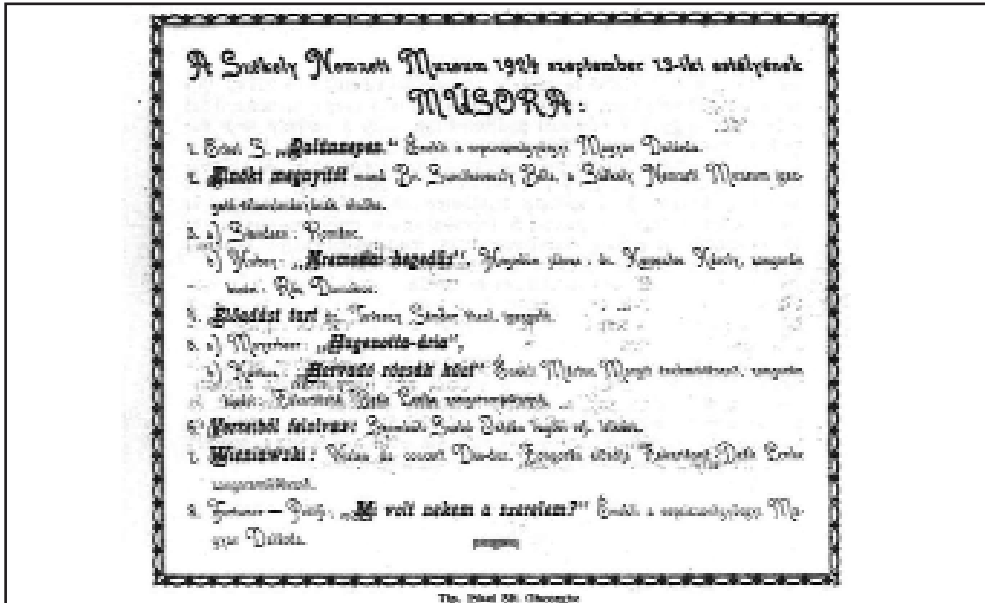
(Abstract)

The Székely National Museum has organized and hosted various cultural events in the period between the two World Wars. After it had been given back the materials that had been evacuated in 1916, once with the rearranging of the new building which at that time was one decade old and at the same time once with the clarifying of its juridical statute, the museum played in important part as organizer and cultural nucleus, mostly after 1928. Until the outburst of the second World War we know about almost 60 cultural manifestations of the museum, out of which the majority were scientific conferences of popularization combined with literary-musical evening parties, respectively music concerts. The most significant ones were much above the local importance - considering - the jubilee of 1929, the itinerant conference of the Transylvanian Museum Union in 1933, the inauguration of the open air museum in 1937.

1. ábra A díszterem felavatása (1922).

2. ábra Az 1924. szeptemberi meghívottak dr. TAVASZY Sándor, SZOMBATI-SZABÓ István.

A síntu-gheorghel—sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumot Szv. Csarey Jánosné, szül. Zathureczky Emilia alapította 1873-ben, amikor Erdélyben csak az Erdélyi Nemzeti Múzeum és a Bruckenthal-múzeum működött. Az alapítónő a múzeum megalapításakor az a német iratok vezeték, hogy „a székely nép kebelében a multi civilizáció iránt való kegyeletes érdekl. fejlesz, a történelmi emlékeket erősítse, a nemzeti bensővel érdekl., hatáskörének léri nyomon és közművelődésének segítségét nyújtson.”

Az alapítólevél értelmében a Székely Nemzeti Múzeum Háromszék-, Csík- és Udvarhely vármegye székely községeinek kizárólagos tulajdona s vezetése felé a tulajdonos három vármegye székely községeiből önmagát kiegészítő igazgató-választmány gondoskodik, míg a községek felügyelet, gondozás és gyarapítás munkáját a Székely Műköllegium társai végzik.

Az Irreducibilis alapított múzeumnak 1870–1913-ig a Székely Műköllegium adott díjtalan szállást, míg 1913 óta a tulajdonos székely nép állami támogatásból saját épület van, mely a Székelyföld és Erdély egyik legértékesebb művelőhelye.

A gyűjtés, tárolás, kiállítás, csere, kiadások és letétek úján folyton gyarapodó múzeumnak jelenleg öt osztálya van: 1. könyvtára és levéltára, mely a XVI. századtól kezdve főleg a székely nép és Erdély művelésére vonatkozó könyvtári anyagnak és kiadványoknak s a XIII. századig visszanyúló levéltári anyagnak nagyrészt gyűjteménye s melynek állománya 217962 db; 2. régiségára, mely a legrégebb időktől

napjainkig a Székelyföld és székely nép művelésére vonatkozó 27743 db tárgyat foglal magában, melynek főleg prehistoria csoportja nemzetközi érdekű tárgya; 3. néprajzi gyűjteménye, mely a székely nép életfelfogására vonatkozó 6701 db tárgyat tartalmaz s melynek különösen varratás- és bókalykancsó gyűjteménye a legértékesebb; 4. képművelésről gyűjteménye, mely 722 db-ból áll s mely főleg a Barabás Miklós és Gyártás Jenő székely festmények eredeti művelésével felbecsülhetetlen értéket képvisel; 5. terméskészítési gyűjteménye, mely 13199 db-ból áll s főleg éremgyártás és madárgyűjteménye képvisel jelentős értéket. Az öt gyűjtemény állománya 266227 darab.

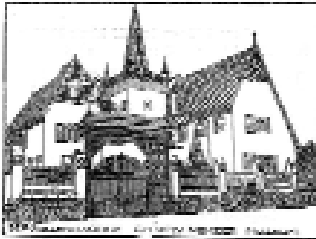
A múzeum állandó kiállítás és tanulmányozás tárgya. A kiállítások sokra az 1923-ik év folyamán 3135 volt, jóllehet a gyűjtemények közül a néprajzi és terméskészítési osztályok még nincsenek végleges kiállítási szekciókban elrendezve.

A múzeum igazgató választmányát szüntelen munkájában az a bizonyos nemesség képviseli, hogy a székely nép hagyományos állami támogatása, mely ezt a sajátos székely kulturális intézményt létrehozta és nagyra nevelte, minél hamarabb gondoskodni fog, hogy a néprajzi és terméskészítési gyűjtemények végleges kiállítását a múzeum néprajzi és tudományos feladatait fokozott mértékben teljesíthesse.

3. ábra LÁSZLÓ Ferenc múzeum-ismeretője az 1924-es meghívón.

II. JÓKAI MIHÁLY EMLÉKNÉPJE
MÁS. FEBRUÁR 25-ÉN.

1812-1891.

Jókai Mihály emlékére készült a Jókai-emléknépe.

JÓKAI MÓR.

Bevezetés. Jókai Mór, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja, a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja. A magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja. A magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja. A magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja. A magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja. A magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

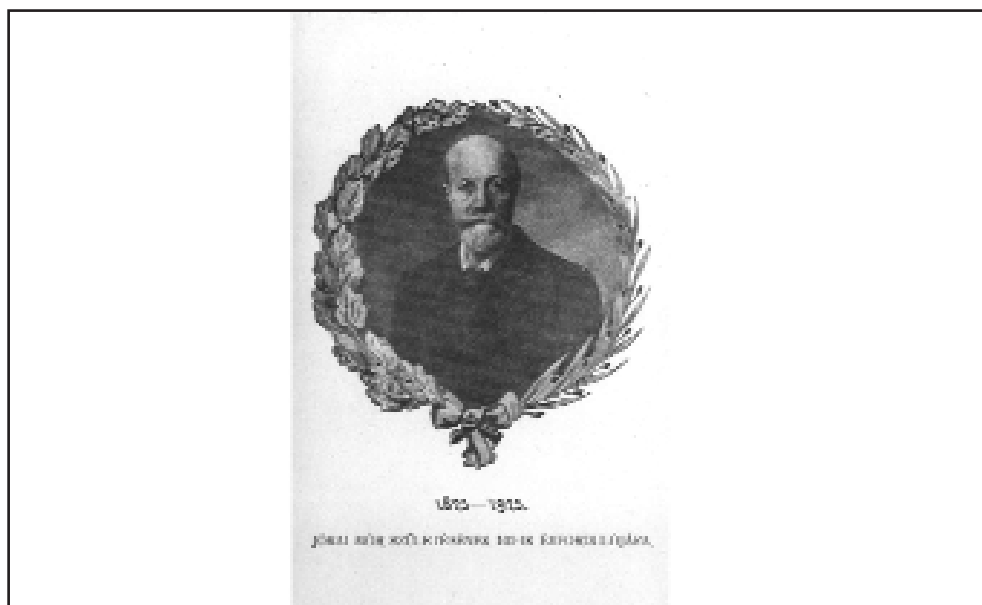
A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

A Jókai-emléknépe a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, a magyar történelem egyik legnagyobb alakja.

4. ábra A JÓKAI-emléknépe meghívójának külső (fent) és belső (lent) oldalai.

5. ábra A JÓKAI-émlékünnepp meghívójának a célra nyomtatott borítékjába egy JÓKAI-képeslapot is tettek.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgatósága
1926. Junius 5-én szombaton este 7-9 órákor

Kamara-Zeneestélyt 194

rendez, a Múzeum előadótermében, melyre mindenkit szívesen lát.

Program — Műsori

<p>1. Zenelismereti előadást tart Dániel Viktor koll. tanár.</p> <p>2. Beethoven: Trio F-dur. Op. 1. Nr. 1.</p> <p style="margin-left: 20px;">a) Allegro b) Adagio cantabile c) Scherzo. Allegro assai d) Finale. Presto</p> <p style="margin-left: 20px;">Előadják: Dr. Keresztes Károly (hegedű), Keller László (celló), Klicka József (zongorá).</p> <p style="text-align: center;">Szünet.</p>	<p>3. Svendsen: Romanse. Előadják Dr. Keresztes Károly és Klicka József.</p> <p>4. Bruch: Kol-Nidre. Előadják Keller László és Klicka József.</p> <p>5. Rubinstein: Trio F-dur. Op. 15. No. 1.</p> <p style="margin-left: 20px;">a) Allegro con moto b) Andante c) Allegro.</p> <p style="margin-left: 20px;">Előadják: Dr. Keresztes Károly, Keller László és Klicka József.</p>
--	---

Belépti díj nincs. Önkéntes adományokat a Múzeum díszterme kifestésének költségeire kérünk. Külön meghívókat nem bocsátunk ki.

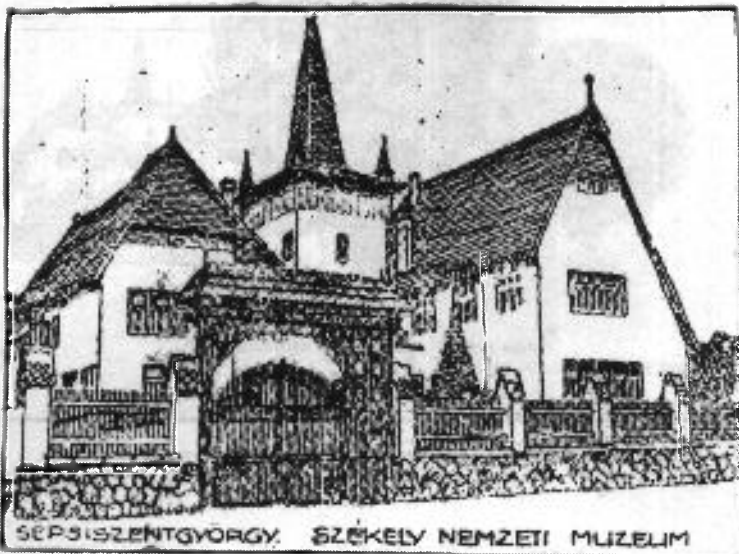
JÓKAI-nyomda

6. ábra Kamarazene a díszterem kifestésének javára (1926).

Bartók Béla hangversenye ... sor ... lei

Bartók Béla hangversenye 1927. március 2-án.

P r o g r a m :

- I. a) *Mozart*: Phantasie (C moll.)
- b) *Domenico Scarlatti* (1685—1757)
Sonata (G dur Egyteljes — Una tessa).
- c) *Azzolina Bernardino Della Ciaja*
(1671—1755): Canzona (C dur.)
- II. *Beethoven*: Sonata Op. 26. (As dur.)
a) Andante con variazioni;
b) Marcia funebre;
c) Finale.
Szünet — Pausa.
- III a) *Kodály*: „Székely keserves”
b) *Bartók*: a) „Este a székelyeknél”; b) „Medvetánc”; a) A „Gyermeknek” I. és II. füzetből hét szám; d) Sonatina (Román népdal motívumok. Cántáci románé); e) Szirató ének; f) Allegro barbara.
- IV. *Bartók*: a) II. burleszk („Kicsi ároltan”); b) Magyar parasztdalokból „Régi táncdalok”; c) *Chopin*: Nocturne (Cis moll.); d) *Chopin*: Scherzo (B-moll.)

Kézsele pont B drakor.

79. évf. 1927.

7. ábra BARTÓK-koncert (1927)

Directiunea Muzeului Național Săcuiesc

in ziua de 26 Martie 1927.
(Sâmbata) la orele 8 p. m. va aranja
in sala festivală a muzeului o

SERATĂ

la care este binevenită toată lumea.

Programa:

1. Deschidere prezidențială de Dl. Dr. Török Andor deputat, președintele Comitetului de conducere al muzeului.
2. Csokonai—Lavotta: A reményhez. Executat de Choral colegiului Székely Mikó.
3. Originea Săcuitor. Conferință de popularizare de Dl. Dr. Kristóf György, profesor universitar.
4. Beethoven: Sonate No. 7. (Sonata Napoleon). Op. 30. Nr. 2. a) Allegro con brio; b) Adagio cantabile; c) Scherzo; d) Finale. Allegro. Executat de Dl. Dr. Keresztes Károly (vioară) și Dl. Klucka József (pian).

Serata se aranjează fără taxă de intrare. Contribuțiunile benevole se primesc cu multumire pentru vopsele sălii festivală a muzeului. Invitațiunile deosebite nu se vor elibera.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgatósága

1927. március hó 26-án
(szombaton) este 8 óraker a múzeum előadó-terében

ESTÉLYT

rendez, amelyre mindenkit szivesen lát.

Műsor:

1. Előki megnyitók. Tárta Dr. Török Andor országgyűlési képviselő, a Múzeum igazgató-választmányi elnöke.
2. Csokonai—Lavotta: A reményhez. Énekli a Székely Mikó-Kollegium énekkara.
3. A székelyek eredete. Ismeretterjesztő előadás. Tárta Dr. Kristóf György egyetemi tanár.

4. Beethoven: Sonate Nr. 7. (Napoleon sonáta) Op. 30. Nr. 2. a) Allegro con brio; b) Adagio cantabile; c) Scherzo; d) Finale. Allegro. Előadók: Dr. Keresztes Károly (hegedű) és Klucka József (zongora).

Bérlési díj nincs. Önkéntes adományokat a Múzeum díszterme kifestésének költségeire szivesen elfogadjuk. Külön meghívókat nem bocsátunk ki.

8. ábra Előadást tart dr. KRISTÓF György (meghívó).

DIRECTIUNEA MUZEULUI NAȚIONAL SĂCUIESC

in ziua de 26 Martie 1927. (Sâmbata)
la orele 8 p. m. va aranja in sala festivală
a muzeului o

SERATĂ

la care este binevenită toată lumea.

PROGRAMA:

1. Deschidere prezidențială de Dl. Dr. Török Andor deputat, președintele Comitetului de conducere al muzeului.
2. Csokonai—Lavotta: A reményhez. Executat de Choral colegiului Székely Mikó.
3. Originea Săcuitor. Conferință de popularizare de Dl. Dr. Kristóf György, profesor universitar.
4. Beethoven: Sonate No. 7. (Sonata Napoleon). Op. 30. Nr. 2. a) Allegro con brio; b) Adagio cantabile; c) Scherzo; d) Finale. Allegro. Executat de Dl. Dr. Keresztes Károly (vioară) și Dl. Klucka József (pian).

Serata se aranjează fără taxă de intrare.
Contribuțiunile benevole se primesc cu multumire pentru vopsele sălii festivală a muzeului.
Invitațiunile deosebite nu se vor elibera.

A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM IGAZGATÓSÁGA

1927. március hó 26-án (szombaton) este
8 óraker a Múzeum előadó-terében

ESTÉLYT

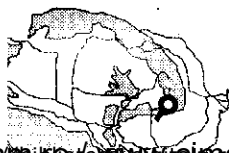
rendez, amelyre mindenkit szivesen lát.

Műsor:

1. Előki megnyitók. Tárta Dr. Török Andor országgyűlési képviselő, a Múzeum igazgató-választmányi elnöke.
2. Csokonai—Lavotta: A reményhez. Énekli a Székely Mikó-Kollegium énekkara.
3. A székelyek eredete. Ismeretterjesztő előadás. Tárta Dr. Kristóf György egyetemi tanár.
4. Beethoven: Sonate No. 7. (Napoleon sonáta) Op. 30. Nr. 2. a) Allegro con brio; b) Adagio cantabile; c) Scherzo; d) Finale. Allegro. Előadók: Dr. Keresztes Károly (hegedű) és Klucka József (zongora).

Bérlési díj nincs.
Önkéntes adományokat a Múzeum díszterme kifestésének költségeire szivesen elfogadjuk. Külön meghívókat nem bocsátunk ki.

9. ábra Előadást tart dr. KRISTÓF György (plakát).

Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcuesc

cu ocazia cercetărilor științifice aranjate prin Săcuime în ziua de 7 Septembrie 1928 (Vineri) la ora 8 $\frac{1}{2}$ p. m. în sala festivă a muzeului o

SERATĂ,
la care este binevenită toată lumea.

PROGRAMA:

1. Cuvântarea de deschidere a U. I. I. A. de T. P. K. Andor, președintele Comitetului de conducere al Muzeului.
2. Rocete răscolite din Muntele Harigiu. Conferință științifică de Dr. Szédeczy Gyula, profesor universitar, petrolog de stat.
3. Dinobovon: Trió-Es-dar (14 vârstă). Conferință științifică de dr. Keressy Cs. (1928), Kellér László (celui) și Kilián J. (1928).
4. Geologia generală și aplicată, cu privire la zona. Inansa de mineralogie din Muzeul Național Săcuesc. Conferință științifică de Dr. I. profesor geolog B. A. 1928.
5. Cântec popular săcuesc, cântate de Dr. Pusky I. 1928.

Taxa de intrare nu este. ... Contribuții benevole pentru achiziția de obiecte de cercetare științifică rugăm să aducem și primim cu mulțumire.

A Székely Nemzeti Múzeum Igazgatóválasztmány

a Székelyföldön rendezett tudományos kutató-kört alkalmából 1928. szeptember hó 7-én (vénleken) este 1/2 9 órakor a Múzeum előadó-termében

ESTÉLYT

tert, amăgure mindekit szívesen lát.

MŰSOR:

1. Előki megszóló. Tárta dr. Tórák Andor, a Múzeum igazgatóválasztmányi elnöke.
2. Dr. Szédeczy Gyula ezred. tanár, orsz. fő-geológus. A Harigiu vállalkozás kőzet.
3. Dinobovon: Trió-Es-dar (14 vârstă). Játssza: dr. Keressy Cs. (1928), Kellér László (celui) és Kilián J. (1928).
4. Általános geológia és a Székely Nemzeti Múzeum ásványtári anyagának ismertetésével.
5. Pusky Cs. (1928) népdalok.

Befizetési díj nincs. Önkéntes adományokata tudományos körut költségére hasznosítottunk és köszönettel fogadjuk.

10. ábra Geológusok (1928).

Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcuesc

va aranja în 3 Decembrie 1928 (Luni) în orele 8 $\frac{1}{2}$ p. m. în sala festivă a muzeului o

conferință de popularizare

Conferința se va ținea de Dr. Roska Márton, conferențiar universitar din Cluj, sub titlul

„Cum a devenit Omul Om.”

Onoratul public este rugat a lua parte la conferință, la care este așteptat cu drag.

Taxa de intrare nu este. Donații benevole pentru dezvoltarea colecțiilor de arheologie a muzeului primim cu mulțumire.

Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcuesc.

A Székely Nemzeti Múzeum Igazgatóválasztmány

1928. december 3-ikán este 1/2 9 órakor a múzeum dísztermében

ismeretterjesztő előadást

rendezi.

Előadást tart dr. Roska Márton kolozsvári egyetemi magántanár

„Hogyan lett az ember emberre” címmel.

Az előadásra az érdeklődő közönséget tisztelettel meghívjuk és szeretettel várjuk.

Befizetési díj nincs. Önkéntes adományokata a múzeum régészeti gyűjteményének fejlesztésére szívesen fogadjuk.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmány.

Tipog. J. Balazs-nyomda — 1928 XI

11. ábra Ősrégészeti előadás (1928).

I. Terem.

Nagy Imre.

1 Táncos	25000 Lei.	5 Csendélet	20000 Lei.
2 Akt.	22000 .	6 Téli	35000 .
3 Csárdá	30000 .	7 Téli	22000 .
4 Csárdá	35000 .	8 Nyár	40000 .

Gyárfás Endre.

9 Téli	3000 Lei.	11 Tanulmány	2000 Lei.
10 Fak	3000 .		

Pálffy Mária.

12 Tanulmány	1000 Lei.	14 Szobrászati	1000 Lei.
13	1000 .		

Kásás Ernő.

15 Székely falusház	12000 Lei.	19 Kerekasztal	7000 Lei.
16 Szepesszengyörgy	4300 .	20 Hátasulnyó	4000 .
17 Várbúcsók	5000 .	21 Pásztor	5000 .
18 Székelykuratók	10000 .		

Dr. Diósné Jenő.

22 Tájékp	— Lei	23 Tájékp	— Lei
-----------	-------	-----------	-------

Inező Manó Anygalos.

1 Sakkasztal	5000 Lei	3 Dohánytárcsasztal	5000 Lei
2 Dohánytárcsasztal	3000 .	4	3000 .

5 Naggyanyám	— Lei	18 Bran—Tölcsvár	1800 Lei
6 Kiskölkösvári szobrászok	3800 .	19	1200 .
7	3000 .	20 Csapás	2000 .
8	3500 .	21 Rossák	2500 .
9	3500 .	22 Őszi rózsák	2500 .
10 Kiskertészek	4500 .	23 Virágok	1800 .
11 Parkérszék	4000 .	24 Borosnyág	3000 .
12 Csendélet	3300 .	25 Tornacsoház	2500 .
13 Téli-utca	3000 .	26 Székelyfali papilak	3000 .
14 Gyilkos-tó	2500 .	27 Benkőné torláca	3000 .
15	2500 .	28 Pityer	3000 .
16 Békási szorob	2000 .	29 Királyfali falusház	3500 .
17 Bran—Tölcsvár	2300 .	30 Románház	2500 .

IV. Terem.

Vass Áron.

1 Rézai a Békási szoroban	3500 L.	20 Fekvő bivaly	300 L.
2 Fenyők a	2500 .	21	300 .
3 A lélek a karta szobrászok, Erdő	3000 .	22	300 .
4 Gyilkos-tó-részlet	4000 .	23	300 .
5 Gyilkos-tó-részlet	4000 .	24 Vakaró bivaly	380 .
6 Békai a Gyilkos-tóhoz	4000 .	25 Álló bivaly	300 .
7 Törökai lenyelvek	4500 .	26	300 .
8 Erdői fűzlek	5000 .	27 Faragó székely	450 .
9 Téli Helységét márciusban	2500 .	28 Pipászó székely	400 .
10 Csendélet-tanulmány	2500 .	29	400 .
11 Gesztenyekék zaboldán	1500 .	30	400 .
12 Magyar bika	800 .	31 Bivaly lejő asszonnyal	560 .
13	600 .	32 Kereskedő székely	500 .
14 Bivaly tehén	500 .	33 Verekedő bikák	580 .
15	500 .	34 Pásztor kutyaival	400 .
16 Visszatérő medve	280 .	35 Furnyizó pásztor	380 .
17 Csizmadia hírdő	280 .	36 Kaszáló székely	480 .
18 Cigány a medvével	500 .	37 Szántószékely	800 .
19 Fekvő bivaly	300 .	38 Útszögény	400 .

II. Terem.

Göbri Ferenc.

1 Sálgtel-utca	1500 Lei	5 Babás esendélet	4500 Lei
2 Labdarúzóak	6000 .	6 Poprádi-tó	3500 .
3 Bilyegyalvi vár	1500 .	7 Sümegi részlet	800 .
4 Buzavirág	2000 .		

Dezse Miklós.

8 Székely falusház	3000 Lei	14 Mosóasszony	4500 Lei
9 Kőkői részlet	7000 .	15 Őzsi hajnal	3500 .
10 Répásztogatók	5000 .	16 Pásztorház	500 .
11 Gyilkos-tó	25000 .	17 Pásztorház	500 .
12 Hóboldok	6000 .	18 Téli hajnal	2000 .
13 Sarjakó székelyek	22000 .	19 Cigányházak	500 .
14 Intruzisti ház	5000 .	20 Téli napalkony	2000 .
15 Téli hajnal	4500 .	21 Apácsi rom	1500 .
16 Vizparti táj	4000 .	22 Földvári rom	300 .
17 Patak-részlet	4000 .	23 Tavasz-tó	500 .
18 Párisi pásztorház	2000 .	24 Eszterák	100 .
19 Tavasz-tó	600 .	25 Előpatak	100 .
20 Nyár	600 .	26 Téli asztemente	800 .
21 Téli boglyák	6500 .	27 Párisi fakerezt	1500 .
22 Ózparti tavasz	500 .		
23 Földvári részlet	600 .		

Kedőpol Sebástón József.

28 Bethlen Gábor tejedelem lovas képmása	15 000 Lei
Családi címerek 4 db (magántulajdon).	

III. Terem.

Gidófalvyné Pataky Etelka.

1 István bácsi	4000 Lei	3 Szalonrészlet	5000 Lei
2 Stradon	4300 .	4 Réten	4000 .

Expozitie de artă plastică

cu ocazia a 50 de ani de existență
a Muzeului Național Săcușec

PREȚUL 20 LEI.

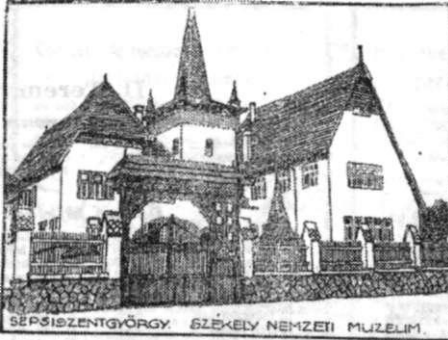
Képzőművészeti kiállítás

a Székely Nemzeti Múzeum
50 éves fennállása alkalmából
1929. szeptember 14—16.

ÁRA 20 LEI.

12. ábra Képzőművészeti kiállítás a BARABÁS Miklós Céh születésének elbőstjén (1929).
Külső (lent) és belső (fent) oldalak.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmánya

BÁRÓ ORBÁN BALÁZS

születésének 100 éves fordulója alkalmából 1929. február 3-án (vasárnap)
d. e. 11 órakor a Múzeum dísztermében

EMLEKÜNNEPÉLYT

tart, amelyre az érdeklődő közönséget kérészetten meghívja.

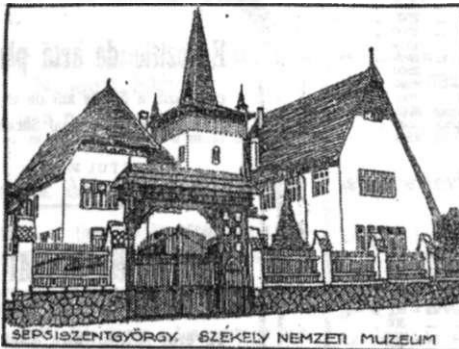
Belépti díj 20 Lel.

Felülfizetéseket köszönettel fogadunk.

Műsor:

1. Elnöki megnyitó. Tartja dr. Tóssák Andor, a múzeum igazgató-választmányi elnöke.
2. Ságodi Ottmár: Székely ballada. Éneklé a helybeli Magyar Dalárda.
3. Emlékbeszédet tart Sándor József arzenátor, az EMKE f. alelnöke-főtitkára.
4. Schubert: Szonáta D-dur. Előadják Dr. Keresztész Károly (hegedű) és Csutak Vilmosné (zongora)
  - a) Allegro.
  - b) Andante.
  - c) Allegro.
5. Br. Orbán Balázs Háromszék leírásából felolvas Csutak Vilmos múzeumi igazgató.
6. Szavai László Zoltán főgimnáziumi VII. oszt. tanuló.

13. ábra ORBÁN Balázs születésének centenáriuma Sepsiszentgyörgyön (1929).

A Székely Nemzeti Múzeum Igazgató-választmánya

BETHLEN GÁBOR

erdélyi fejedelem halálának 300 éves fordulója alkalmából
1929. december 14-én, szombaton, este 8 órakor a Múzeum dísztermében

EMLEKÜNNEPÉLYT

tart, melyre az érdeklődő közönséget kérészetten meghívja.

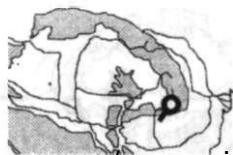
Belépti díj 20 Lel.

Felülfizetéseket köszönettel fogadunk.

Műsor:

1. Elnöki megnyitó. Tartja Bálint Dénes ig. vd. alelnök.
2. Benke Tibor: Bethlen Gábor. Szavaija László Zoltán.
3. Bethlen Gábor Jelleme. Ismeretterjesztő előadás. Tartja dr. Kristófi György egyetemi tanár.
4. Bethlen Gábor hálaadó éneke. Szavaija László Sándor.
5. Bethlen-kori heraldikánk. Ismeretterjesztő előadás. Tartja K. Sebestyén József heraldikus.
6. Deák Gerő: Bethlen Gábor emléke. Éneklé a Székely Mikókollegium énekkara Gódró Ferenc koll. tanár vezetés alatt.

14. BETHLEN Gábor-emlékünnepe (1929).

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmánya

1930. november hó 8-án, szombaton este 8
órákor, a Múzeum dísztermében——

ismeretterjesztő előadást

rendez.

Előadást tartanak:

1. Roediger Lajos ny. főgimn. tanár
„A régi székely konyháról.”
2. Eröss József ny. főgimn. tanár
„A székely rendi osztályok
alakulásairól.”

Az előadásra az érdeklődő közönséget tisztelettel meg-
hívjuk és szeretettel várjuk.

Belepti díj nincs. Önkéntes adományokat a Múzeum
gyűjteményeinek fejlesztésére szívesen fogadunk.

**A Székely Nemzeti Múzeum
igazgató-választmánya.**

15. ábra Székely társadalom- és művelődéstörténeti előadások (plakát, 1930).

A Székely Nemzeti Múzeum
igazgató-választmánya

1933. március 31-én, hétfőn este 7-9 órakor
a Székely Mikó-kol. tornacsarnokában

ismeretterjesztő
előadást

rendez.

Előadást tart

dr. BALOGH ERNŐ

kolozsvári főgimnáziumi tanár

A barlangokról.

Az előadásra az érdeklődő közönséget tiszte-
lettel meghívjuk és szeretettel várjuk.

Belépti díj nincs. Önkéntes adományokat a Mú-
zeum gyűjteményeinek gyarapítására fogadjunk.

A Székely Nemzeti Múzeum
igazgató-választmánya.

16. ábra Máig népszerű téma (plakát, 1933).

Főfisztelek

plébános urnak

Az Erdélyi Múzeum Egyesület és Székely Nemzeti Múzeumunk meghívóit mellékelten azaz a szives kérésrel küldjük meg, hogy sziveskedjék ezeket lehetőleg minden közszébbeli érdeklődőnek minél előbb tudomására hozni v egyáltalán odabátni, hogy e két kulturálisintézetünk tudományos előadásain, művészeti hangversenyén és szabadtéri előadásán közszébből is minél többben vegyenek részt, annyival inkább, mert ugyanakkor az Erdélyi Gazdasági Egyesület is tanácsos és megtekintésre minden tekintetben érdemes kiállítását rendez.

Kiváló Huzdlettel és háld közszébbel a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányá nevében Sántu-Georghe—Sepsiszentgyörgy, 1933. augusztus hó 15-én.

Dr. Török Fndor s. k. Csutak Vilmos s. k. elnök. igazgató.

Meghívó.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányá

az Erdélyi Múzeum Egyesület 27—29-én tartandó VÁNDORGYÜLÉSE és az Erdélyi Gazdasági Egylet 26—30-án rendezendő kiállítása alkalmával

Sántu-Georghe—Sepsiszentgyörgyön, 1933. augusztus 26-ik, 27-ik és 28-ik napján

HANGVERSENYT, szabadtéri előadást és székely nótá-estet

rendez s erre mindenkit szeréttel meghív és elvár.

Műsor a tulajdonon!

AZ ÜNNEPÉLYEK SORRENDJE:

HANGVERSENY

1933. augusztus hó 26-án este 7-9 órákor a Székely Mikó-kollégium tornacsarnokában a következő műsorral:

- 1. Veress Gábor: Székely népdalok. Énekl a sepsiszentgyörgyi férfialaklétkből alakult öszakar. Vezényel: Mirtse Dénes szomerjai énekesz.
2. I. Schubert: Ave Maria. II. Brahms: Magyar táncok. Hegedűn játsza Wutschl Alfréd hegedűművész, zongorán kíséri Bágya Andrá koll. zeneolánár.
3. Strauss János: „Denevér” című operájából a kacsagó áriát énekl Örmösey Magdolna kolozsvári operatársnő. Zongorán kíséri Szpadok Kálmán.
4. Előadási téri Kós Károly műspitéz, író.
5. Kőrös—Nagy: Szereplő. Énekl a sepsiszentgyörgyi ref. egyházi dalárdás. Vezényel Nagy József énekesz.
6. Zongorán játszik Zakariásné Deák Lenke, zongoraművésznő.
7. Kocsák Pongrá: „János vitéz” c. daljátékából a királylány áriáját énekl Örmösey Magdolna operatársnő. Zongorán kíséri Benedek Kálmán.
8. Veress Gábor: Székely népdalok. Énekl a sepsiszentgyörgyi általami vegyeskar. Vezényel Király Lajos nyug. igazgató-tanító.

Helyárák: Elsőrendű hely 42 Lei, másodrendű hely 32 Lei, álfőhely 20 Lei.

SZABADTÉRI ELŐADÁS

1933. augusztus hó 27-én este 7-8 órá kezdettel a Székely Mikó kollégium udvarán a következő műsorral:

- 1. Nyitány. Játsza Háromszékvármegye községeinek egyesített zenekara. Vezényel: Kovács Andrá rétyi ref. lelkész.
2. Őrégi csiki lakodalmos. Bemutatja dr. Hirsch Hugóné, remekei Pálp Judit szpéczeztében 200 csiki székely nő és férfi.
3. Háromszéki kukoricafosztó. A fosztóknak Arany János: „Rege a csodaszarvászó” című költeményét meséli; Hunor és Magyar mondáját megjeleníti Sepsiszentgyörgy Ifjúsági és a 30 tagból álló tündér-ballet.
4. Udvarhelyszéki fonó. Énekekkel, játékokkal, táncokkal. Bemutatja 150 udvarhelyi székely nő és férfi.
5. Népdal-egyveleg. Játsza Háromszékvármegye községeinek egyesített zenekara. Vezényel: Kovács Andrá rétyi ref. lelkész.

Betétph díj: 22 Lei.

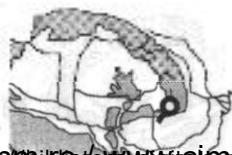
SZEKELY NÓTÁEST

1933. augusztus hó 28-án este 7-9 órá kezdettel a Székely Mikó-kollégium tornacsarnokában.

A székely nóta sajtóságairól előadást tart Dr. Keresztes Károly. Ennek keretén betől székely dalokat énekelnek fiatal legények és leányok és ősi székely tánczenét játszanak fiatal cigányok.

Betétph díj 22 Lei.

17. ábra Az 1933-as, sepsiszentgyörgyi EME-vándorgyűlést előkészítő körlevél (balra fent) illetve az ünnepségek meghívója a műsorral (jobbra fent; lent).

Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcușesc
va ține la 15 Aprilie 1934, duminică orele 8^{1/2} seara
în sala de prelegere a muzeului

O CONFERINȚĂ

cu subiectul: Pețitul din vechime la
Covasna, conferințiar Dl. *Roediger Ludovic* profesor de liceu
în pensie.

Tot publicul ce se interesează este invitat la
această conferință.

Taxă de intrare nu este.

Comitetul de conducere al Muzeului
Național Săcușesc.

Tipar: „Proletarul”, Iași, 1934, nr. 12, p. 12.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmánya
1934. évi április hó 15-én, vasárnap
este fél 9 órakor
a múzeum előadótermében

ismeretterjesztő előadást rendez

Előadást tart:

Roediger Lajos

nyug. főgimn. tanár:

„Leánykérés Kovásznán az antvilágban” címen.

Az előadásra az érdeklődő közönséget tisztelettel meghívjuk és szeretettel várjuk.

Belépti díj nincs.

A Székely Nemzeti Múzeum
igazgató-választmánya.

18. ábra Történeti néprajzi előadás (plakát, 1934).

Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcușesc
va ține la 15 Aprilie 1934, duminică
orele 8^{1/2} seara în sala de prelegere a muzeului

O Conferință

cu subiectul: Pețitul din vechime la
Covasna, conferințiar **Dl. Roediger Ludovic**
profesor de liceu în pensie.

Tot publicul ce se interesează este invitat la
această conferință.

Taxă de intrare nu este.
Comitetul conducere al Muzeului Național Săcușesc.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmánya
1934. évi április hó 15-én, vasárnap
este fél 9 órakor a múzeum előadótermében

Ismeretterjesztő előadást rendez.

Előadást tart: **Roediger Lajos** nyug. főgimn. tanár:
„Leánykérés Kovásznán az antvilágban”
címen. — Az előadásra az érdeklődő közönséget tisztelettel meghívjuk és szeretettel várjuk. — Belépti díj nincs.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmánya.

Tipar: Proletár, Iași, 1934, nr. 12, p. 12.

19. ábra Meghívója (1934).

Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcușc

va comemora în ziua de **20 Ianuarie 1935**, în sala festivă Muzeului cu începere la ora **8 p. m.** aniversarea nașterii de **150 ani** a marelui orientalist

Kőrösi Csoma Sándor

în care sârbare oficială publică este invitat cu stînga

Programul sârbării: — Az emlékünnepegy sorrendje:

1. Mihályi — Dániel — Emlékbeszéd. Előadja a Sepsiszentgyörgyi Református Énekkar, melynek elnöke vezetésével.
2. Kőrösi Csoma Sándorról emlékbeszédet tart dr. Konza Samu igazgató-őr.
3. Dr. Keresztés Károly székely dalgyűjtőjelműből és dajkáiból énekel Korödi József és Korödi József, zongorán kíséri dr. Keresztés Károly.
4. Áprily Lajos: A zarándok. Szavalja: Vajda Oláspár szemerjai ref. lelkész.
5. Kónya — Tárca: Csoma Sándor. Éneklji a szemerjai Református Egyház Dairda vegyeskara Mátse Dénes énekesvér vezetésével.

Intrarea gratuită. — Belépti díj nincs.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmánya

1935. évi január hó 20-án, vasárnap délután 8 órakor a Múzeum dísztermében a tudós nyelvkutató

Kőrösi Csoma Sándor

születésének 150 éves évfordulója alkalmából

emlékünnepegy

rendez, amelyre a l. közönséget figyelemmel meghívja és szívesen várja.

20. ábra KŐRÖSI CSOMA Sándor-emlékünnepegy (1935).

INVITARE.

Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcușc din Snt. Gheorghe

va sărbători în ziua de **17 Noiembrie 1935, Duminecă**, în ora 4 1/2 p. m. în sala festivă a Muzeului.

o ședință cu conferință pentru sărbătorirea

Domnului Barabás Samu

membru al Academiei maghiare, arhivar rugător în povoi, și cons. municipal de secție, membru în comitetul Muzeului nostru — cu prilejul împlinirii unei activități istorice de 50 de ani și al apariției operei sale intitulată „Székely Oklevéltár”, în care invităm cu ocazie publicul care se interesează.

Taxă de intrare nu este

MEGHIVÓ.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmánya

Barabás Samu

ma. tud. akad. tag, nyug. orsz. levéltárnok és m. oszt. tanácsos, a Múzeum igazgatóválasztmányja történelmi munkásságának köszönhetően öröklője és „Székely Oklevéltár” című művének megjelentése alkalmából

1935. évi november hó 17-én, vasárnap ó. u. 4 1/2 órakor Sánta-Gheorghe-n a Múzeum dísztermében

felolvasó ülést

tart, melyre az érdeklődő közönséget figyelemmel meghívja és szeretettel várja.

Belépti díj nincs.

Program: ▽ Műsor:

1. Előnkki megnyitló: br. Szentkereszty Béla ig. vál. elnök.
2. Barabás Samu: Székely Oklevéltár 1219—1776-ig c. művét ismerteti dr. Török Andor ig. vál. elnök.
3. Egy ismeretlen brassói székely rab énekét a XVII. sz.-ből előmondja Csutak Csaba főgimn. VI. oszt. tanuló.
4. Elekes Andornak „Tomory Pál és a székelyek (Egy törvénytelen halálos ítélet hullámai. Miért haragudott Tomory Pál a székelyekre? Sasánkok Eperjes és Brassó szabad városoknak és a székelyeknek XVI-ik sz.-beli történelmi és jogtörténelmi)” című dolgozatát felolvasza dr. Antal Mihály.
5. Barabás Samu történelmi és történelmi munkásságát ismerteti Csutak Vilmos igazgató.

21. ábra BARABÁS Samu köszöntése (1935).

**Comitetul de conducere
al Muzeului Național
Săcuș**

va organiza o

conferință popularizatoare

în ziua de 29 Aprilie 1935
în sala festivă a Muzeului
cu începere la ora 5 p. m.

VOR VORBI:

1. Dl. dr. Kovács Ștefan arheolog din Cluj: Felul de a bate monede în timpurile antice, medievale și moderne.
2. Dl. dr. Roska Martin arheolog din Cluj: Importanța culturală a bazenului din Treiscaune în timpul preistoric.

La conferință publicul interesat este invitat și așteptat.

Intrarea liberă.

**Comitetul de conducere al
Muzeului Național Săcuș.**

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató- választmánya

1935. évi április hó 29-én,
hétfőn délután 5 órakor
a múzeum előadótermében

ismeretterjesztő előadást rendez.

ELŐADÁST TART:

1. Dr. Kovács István: Éremverési eljárások az ó-, közép- és újkorban.
2. Dr. Roska Márton: A háromszéki medence művelődéstörténeti fontossága az őskorban.

Az előadásra az érdeklődő közönséget tisztelettel meghívjuk és szeretettel várjuk

Belépési díj nincs.

**A Székely Nemzeti Múzeum
igazgató-választmánya.**

Jéko-nyomda

22. ábra Éremtani és régészeti előadások (1935).

Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcuiesc

va aranja la **11 Decembrie 1935 orele 8 seara** în sala festivă a Muzeului, în cadrul conferințelor de popularizare

un concert,

cu executarea mai multor sonate de autori clasici, la care on. public este cu onoare invitat.

Se vor executa următoarele sonate:

A Székely Nemzeti Múzeum Igazgatóválasztmánya

1935. évi december hó 11-én, szerdán este 8 órakor a Múzeum előadótermében az ismeretterjesztő előadások keretében

szonátaestet

rendez, melyre az érdeklődő közönséget tisztelettel meghívja és szeretettel várja.

Előadásra kerülnek a következő hegedű-zongora szonáták:

Program : ▽ Műsor :

- 1. Händel:** D-dur szonáta
a) Adagio, b) Allegro, c) Larghetto, d) Allegro.
- 2. Mozart:** E-moll szonáta (1778.)
a) Allegro, b) Menuetto.
- 3. Beethoven:** Frühlings-sonate op. 24.
a) Allegro, b) Adagio, c) Scherzo, d) Allegro ma non troppo.
- 4. Schubert:** D-dur szonatina, op. 131.
a) Allegro molto, b) Andante, c) Allegro vivace.

Sonatele vor fi explicate de Dr. Keresztes Károly. A szonátákat ismereti dr. Keresztes Károly.

Sonatele se vor executa de Dl. Dr. **Keresztes Károly** (vioară) și de Dl. **Bágya András** (pian).

Előadók: Dr. **Keresztes Károly** (hegedű) és **Bágya András** (zongora).
Intrarea liberă. Belépti díj nincs.

Tip. Jókai-nyomda.

INVITARE.

Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcesc, cu ocazia împlinirii a 100 ani de la nașterea decedatului

POTSA JOSIF,

fost prefect al județului Treiscaune, ex arhiepiscop la Sfin. Gheorghe în ziua de 14 Mai 1936, joi seara la ora 8-30 în sala festivă a muzeului

o conferință de popularizare.

Vor conferenția:

1. Sîpca Samuil director pensionat al orfelinatului, membru al comitetului, sub titlul: Comemorare cu ocazia împlinirii a 100 ani de la nașterea lui Hatolyai Pota József.

2. Felcséghi Stefan, profesor de literă, director-custos al muzeului, sub titlul: Hatolyai Pota József ca om umilțit.

Cu omagiu invităm la aceste conferințe muzice decedatul Pota József, prezența lui și onorata public care se interesează.

Taxa de intrare 10 Lei.

Comitetul de conducere al Muzeului Național Săcesc

MEGHIVÓ.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának néhai POTSA JÓZSEF

Treiscaune megye volt főispánja születésének 100 éves fordulójának alkalmából Săcutu-Gheorghe-n, a Múzeum dísztermében 1936. évi május hó 14-én, csütörtökön este 8 órakor

ismeretterjesztő előadást rendez.

Előadást tart:

1. Sîpca Samuil igazgató, igazgató-választmányi tag: Emlékezés Hatolyai Pota József születésének 100 éves fordulójának alkalmából — elmesé.

2. Felcséghi Stefan főispán, tanár, múzeum igazgatója: Hatolyai Pota József mint emberként — elmesé.

Az előadásokra néhai Pota József rokonai, jó barátai és az érdeklődő közönség érdeklődéssel meghívottak és szeretettel várjuk.

Betérési díj 10 Lei.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmány.

24. ábra A CSUTAK Vilmos halála miatt elhalasztott megemlékezés.

Program:

1. Grieg: Mars de Trionf
  2. Beethoven: Largo et sostenuto din simfonia II-a.
  3. Dimitrescu: Fantazia Română.
- PAUZA.
4. Wagner: Cerul Deleniilor din opera „Tristan și Izolda”.
  5. Liszt: Fantazia Piano solo cântată de Doa Dr. Török Zoltán, cu acompaniament de orchestră.
  6. Bizet: L'Arlesienne, suite, partea II-a.

Műsor:

1. Grieg: Hősvilág indulás.
  2. Beethoven: Largo et sostenuto din simfonia II-a.
  3. Dimitrescu: Román fantázia.
- SZÜNET.
4. Wagner: Zarándokok a „Tristan és Izolda” operából.
  5. Liszt: Fantázia: zongorán szóló Dr. Török Zoltán a zenekar kíséretével.
  6. Bizet: L'Arlesienne suite II. rész.

25. ábra A kézdívasárhelyiek vendégjátéka 1937. ápr. 17-én, a Székely MIKÓ Kollégiumban, a Múzeum javára.

Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti történetéhez

(A közlésről)

A két világháború közötti Székely Nemzeti Múzeum történetének megrajzolásához, jelentőségének felméréséhez megkerülhetetlen az intézmény irattárának feltárása, első lépésben a fennmaradt anyagok bár adattárszerű közzététele. A *Múzeumi feljegyzésekből* elsősorban a kutatómunkára vonatkozó bejegyzéseket emeltük ki, a közbeillesztett jegyzőkönyvek, az 1924-es és 1928-as igazgatóválasztmányi, és főleg az 1932. márciusi ügyvezető-tanácsi gyűlésen előadottak pedig rálátást kínálnak az intézmény szervezetére, változásaira. A szemelvényeket időrendben közöljük, lényegében az 1916-ban menekített múzeumi anyag 1922-es visszaérkezésétől és kicsomagolásától CSUTAK Vilmos 1936 májusában bekövetkezett haláláig.

*

1920 mindenben az, de Kelet-Erdélyben már 1916 korszakhatár. 1916-ban a Székely Nemzeti Múzeum évi jelentései is megszakadnak, jellegük megváltozik. A következő két évtizedre a vezetőségi gyűlések (ügyvezető-tanács¹, igazgató-választmány²) jegyzőkönyvei adhatnák a legtöbb információt, de ezek meg az 1944–45-ös menekítésben pusztulnak el, vagy csak hiányosan maradnak fenn. A két világháború közötti periódusra mindenképpen indokoltnak éreztük a múzeum gazdag tevékenységét a fennmaradt iratok egy válogatásával is érzékelteni. A *Múzeumi feljegyzésekből*³ elsősorban a kutatómunkára vonatkozó bejegyzéseket emeltük ki, de megpróbáljuk bevillantani, különösen

az ismertebb nevek esetében, az alkalmi bedolgozást is, illetve a háttérmunkát. Enélkül torz képpel maradnánk a korántsem könnyű évekről, amelyek pedig vitán felül a múzeum nagy korszaka. A szemelvényeket időrendben közöljük, lényegében az 1916-ban menekített anyag 1922-es visszaérkezésétől és kicsomagolásától CSUTAK Vilmos 1936 májusában bekövetkezett haláláig, amelynél későbbi hír ezekben a feljegyzésekben már kevés van.⁴

A közbeillesztett jegyzőkönyvek, az 1924-es, 1928-as és főleg az 1932-es igazgatóválasztmányi gyűlésen előadottak másrészt rálátást kínálnak arra, milyen szervezet velejárója volt, mivé is állt össze a munkás mindennapok megannyi részlete, milyen távlatokban gondolta tovább mindenkor önmagát és lehetőségeit. Az említett évek arányosan tagolják a korszakot. 1924-re sikerül a LÁSZLÓ Ferenc–CSUTAK Vilmos páros irányította intézménynek rendezni a sorokat: önálló jogi személyiségét elfogadja a román állam, normalizálódik a múzeumi tevékenység – rendezett kiállításokat látogathatnak az érdeklődők –, és a Cambridge-i egyetem jelentkezésének köszönhetően újraindulnak az európai tudományos világ célkitűzéseket követő régészeti kutatások.⁵ 1928-ra a Múzeum újabb hullámvölgy után áll, túlélte LÁSZLÓ Ferenc elvesztését, és látványosan kibontakoznak a szűk értelemben vett CSUTAK-korszak nagy vállalásai, az ORBÁN Balázs-i gondolatban fogant regionális feladatok, a Székelyföld új leírása, az ehhez szükséges regionális kutatás, a kutatóutakkal alapozott műemlék- és műkincsvédelem, illetve tudományos műhelyszervezés, és mindenek a hasznosítása a közművelődés terén.

Ha 1928 a gazdasági világválság előtti utolsó esztendő, 1932 a válságra esik, a súly alatt növekvő pálma ideje – minden anyagi gond ellenére ekkor kezd megvalósulni a múzeumi túltelítettség orvoslására szánt skanzen régi terve. 1933–36 eredményei most alapozódnak. Az 1928–37 közti éveket röviden úgy összegezhethetjük, hogy ebben a periódusban a múzeum, mint egyetlen igazán cselekvőképességű maradt és komoly tartalékokkal rendelkező kisebbségi

* Sf. Gheorghe, N. IORGA 12, Bl. 22C/2, RO-4000

léte szakadt intézményünk, a romániai magyar tudományosság egyes számú intézménye. Az 1935. esztendőről már ismét nyomtatott jelentés tudósít, és 1936-ban a múzeum román–magyar kormányközi egyeztetés tárgya. A felfele ívelő pályát CSUTAK halála sem törli meg, bár a negyvenes évek történéseit vizsgálva akaratlanul is felötlök a történetietlen kérdés: mi lett volna, ha 1940-ben és 1944-ben CSUTAK Vilmos áll még mindig az intézmény élén?

Múzeumi feljegyzések 1922–1924

1922

Székely Nép húsvéti számában s a *Magyar Nép* c. kolozsvári lapban **A Székelység kincsháza** címen a múzeum leírása, és a berendezés költségeire adományok küldése céljából felhívás.⁶

Szeptember 30. *Budapestre küldött 36 db. láda megérkezése.*

Szeptember 30-tól október 8-ig ládák felbon-tása, tárgyak számbavétele, identifikálása, lajstromba foglalása Dr. KOVÁCS István,⁷ Dr. LÁSZLÓ Ferenc és CSUTAK Vilmos közreműködésével.

1923

Január. Hallstatt- és La-Tène gyűjtemény ren-dezésének befejezése, kiállítása, raktározása.

Február. Római és népvándorlás kori gyűjte-mény rendezése, kiállítása, raktározása. (...)⁸

Február 26. – március 3. *Őn-, réz- és majolika edények* tisztogatása, meghatározása, bélyegek raj-zolása, cédula-katalógus, leíró lajstrom készítése, tár-gyak kiállítása. (...)

Március 2–3. Dr. Leon KOZLOVSZKI lem-bergi egyetemi tanár az erődí és a többi premükénei telep anyagát tanulmányozta, rajzokat készített. Lemásolta az edénytípusokról (72 db.) felvett rajzokat. *Székely Nép*, 1923. III. 4. (...)

Március 4–31. *Őn-, réz- és majolikatárgyak* előbbi munkájának folytatása. Őn- és majolikaedények elhelyezése. Kályhacsempék közül a középkori és 16–17. századbeli darabokból egy válogatott csoport tisztogatása, meghatározása, lajstromozása és kiállítása.

Március 26–31. HORVÁTH István:⁹ *termé-szetrajzi gyűjtemény* átrendezése a régiségútból felho-zott szekrényekben és állványokon. *Néprajzi gyűj-temény* belső helyiségének asztalokon való átren-dezése. *Egész régiségút* csinosító átrendezése.

Székely Nép 1923. április 1-jei számában **A Székely N. Múzeum berendezése** címen a közönség

tájékoztatása. Múzeum látogatási idejéről tudósítás ugyanott.¹⁰

Április 3–7. Rovargyűjtemény átrakása, dez-inficiálása HORVÁTH István közreműködésével.

Kazulák¹¹ restaurálása. (...) *Néprajzi gyűj-te-ményben* 7 db. csfki festékes, 31 db. varrottas elhe-lyezése. (a. Száröltés, zsinóros, b. Lapos öltésű, c. Keresztzemes, d. Áttört.) NAGY Gyula beüvegezett 18 db. régiségártári, 49 db. MALONYAI-féle képekhez való rámát.¹²

Április 9–14-ig. A MALONYAI székelyföldi kötetéből 35 db. kép rámába illesztése és megerősítése.

Erődsi rajzokból 16 db. rámába illesztése és megerősítése. Cinterem¹³ kitakarítása. FÉDERTől¹⁴ vásárolt könyvek leltározása (folyt.)

Április 15. Katolikus Misszió felolvasása a díszteremben. Április 22. RÉZ Béláné hangversenye a díszteremben.¹⁵

Április 29. ANGHELESCU közoktatásügyi miniszter látogatása alkalmával tett nyilatkozatai: A könyvtár nagyon kényelmes és gazdaságos berendezésű, ajánlja a Iași-i rektor figyelmébe. Az egész berendezés nagyon szép, és tisztességére és becsületére szolgál azok-nak, akik létesítették, berendezték és ma is dolgoznak benne. Általában a székely nép becsületes és szorgalmas nép.¹⁶ A minisztert kalauzolták CSUTAK Vilmos, LÁSZLÓ Ferenc, továbbá ANDRÁSI Tivadar¹⁷.

Május 7–19-ig. Prof. dr. Coriolan PETRANU¹⁸ által szerkesztendő román–francia nyelvű tanulmány részére a Budapestről hazaszállított tárgyak közül 77 db.-nak 16 fényképlapon való fotografálása és szak-szerű leírása. (...) Varrottasok kiállítása a Néprajzi tár-ban. Kazulák javítása. 17 db. kép elhelyezése az erődsi ásatásokról. Régiségútban az őskori raktári ládák fel-hozatala és elhelyezése a kápolna feletti padlástérben. (H. I.)¹⁹(...)

KÓS Károly látogatása május 25. déltől május 27. estig. Megnézte a fedélzetet, hogy miképpen lehet-ne javítani, hogy a folyosó nagy üveglablakával mit lehet csinálni, tervet készített a képek egy részének elhelyezésére.²⁰

Május 26.–június 3. Könyvek leltározása, felir-atok készítése, herbárium tisztítása. (...)

Július 15–22-ig. Háromnyelvű feliratok ké-szítése,²¹ könyvtárban könyvek kiválogatása, meg-határozása.²²

Szeptember 3-án délelőtt rendkívüli és rendes látogatók kalauzolása, délután feliratok készítése. Napi bevétel 75 lej.²³

Szeptember 10-én kézdívsárhelyi levéltár po-rolása, látogatók kalauzolása, délután szintén látogatók

kalauzolása. (...) Szeptember 13–14-én levéltár évszám szerinti rendbeszedése, folyósóról való behordása. Szeptember 15-én oklevelek dátum szerinti való rendezése, látogatók kalauzolása, délután ingyenes látogatók kalauzolása. (...) ²⁴

28 octombrie 1923. *Prezentându-mă azi* ²⁵ am predat D-lui Dr. LÁSZLÓ F. în absența D-lui Director CIUTAK W. care era la Cluj subvenția anuală de 10.000 (zece mii) Lei. Această sumă se va întrebuința numai pentru cumpărarea de obiecte muzeografice, recluzându-se cheltuieli de săpături, reparații sau administrație.

S'a constatat că în sala de conferințe unde se află atâtea portrete ungurești, nu se află portretele Majestăților Lor. Dl. Director va procura cât mai curând aceste portrete și ne va raporta de executarea.

Se recomandă să se lucreze un catalog sumar al Muzeului ce se va publica în românește și eventual în ungurește sau altă limbă. Traducerea românească va fi revizuită de inspectorat.

Având în vedere interesul ca muzeul să fie cât mai mult vizitat se propune să se reducă taxa extraordinară de la 20 la 10 (zece) lei sumar.

Se impune ca elevilor, studenților sau învățătorilor, fie în grupuri, fie personal, să li se lase accesul liber fără nici o taxă.

Ar fi de dorit ca funcționarii Muzeului să caute a învăța limba română., pentru a se înțelege cu numeroșii vizitatori și autoritățile.

Acele justificative pentru suma primită în anul trecut se vor înainta mai curând Inspectoratului din București. ²⁶

Inspector general al Muzeelor, Al. TZIGARA-SAMURCAȘ

CSUTAK Vilmos, Dr. LÁSZLÓ Ferenc ²⁷

Ugyanő ²⁸ Erősdí ásatások fényképduplumaiból 20 darabot múzeuma számára mint ajándékot magával vitt. Református egyház szőnyegét Budapestről visszahozta ²⁹ és SZÁSZ Albert lelkésznek átadta.

November 26-tól. Könyvtár rendezése: Cédulák készítése. MÁNIÁS Ferenc és múzeumi díjnok ³⁰.

1924

Március 1-től múzeumi díjnok FADGYAS Anna. ³¹

GOTTHÁRD Erzsébet ³² múzeumi irodai levéltárat rendezte, folyó évi július 23-tól augusztus 26-ig. (...) ³³ Összesen: 48 óra.

LÁSZLÓ Dezső: Július 21-től augusztus 4-ig 15 napon át napi 7 órán = 105 óra, augusztus 5-től augusztus 16-ig 12 nap napi 4 órán összesen 48 óra, a

következő munkákat végezte: 1922, 1923, 1924. évi pénztári naplók másolása és egyesítése, segédnapló készítés a pénztári naplókhoz, számadatok elkészítése, mérleg összeállítása és másolása, segédkezés törvényszéki beadványok ³⁴ elkészítésénél. Ezekon kívül látogatók kalauzolása a következő napokon: Július 19-én tanítói kurzus látogatása alkalmával 2 óra, augusztus 3. – 1 óra, augusztus 10-én 2 óra, 12-én csizmadia ipartársulat zászlója elhelyezésénél 2 óra, 14-én 1 óra.

Július 22.–szeptember 24. LÁSZLÓ Ferenc és András munkái a múzeumban: ³⁵ a nyári vakáció folyamán látogatókat kalauzoltak (július 22-től szeptember 24-ig) ³⁶ 63–63 óra.

BALÁDY György tanuló: (július 21-től augusztus 8-ig) kalauzolta a vendégeket, összesen 30 óra.

17 octombrie 1924. S'a predat Muzeului o subvenție de 10.000 Lei pe anul 1924 pentru nevoile colecțiilor, sporirea obiectelor și cărților românești și pentru fotografierea colecțiilor. ³⁷ Al. TZIGARA-SAMURCAȘ

Jegyzőkönyv

a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának Sfântu-Gheorghe–Sepsiszentgyörgyön a múzeum dísztermében tartott rendes gyűléséről ³⁸

Báró SZENTKERESZTY Béla elnöklete alatt jelen vannak: BÁLINT Dénes, dr. TÖRÖK Andor, ROEDIGER Lajos, dr. BENEDEK Zoltán, dr. BARABÁS Sándor, BARABÁS Samu, Elekes Andor, GYÁRFÁS Jenő, SZÁSZ Albert, dr. NAGY Jenő, ANTAL Áron, dr. KERESZTES Károly, SIPOS Samu, CSUTAK Vilmos, dr. LÁSZLÓ Ferenc és PÉTER Mózes igazgató-választmányi tagok. Jegyzett: PÉTER Mózes.

1. Báró SZENTKERESZTY Béla elnök üdvözlőlvén a megjelent tagokat, s megállapítván, hogy a gyűlés szabályszerű módon hívatott össze, s a választmányi tagok abszolút többsége jelen van, és a gyűlés határozatképes, a gyűlést megnyitja, és a jegyzőkönyv vezetésére PÉTER Mózes múzeumi igazgató-órt, hitelesítésére pedig dr. BENEDEK Zoltán és dr. KERESZTES Károly tagokat kéri fel.

2. CSUTAK Vilmos múzeumi igazgató előterjesztést tesz a jogi személyekről szóló törvény és végrehajtási utasítás által megkívánt intézkedésekről. Jelenti, hogy bár a törvény és utasítás az eljárást előírja, de azért az EMKE és EME hasonló intézkedéseiről is tájékozódott. Ezek alapján a bejegyzéshez szükséges okiratokat és fordításokat a szükséges mellékletekkel együtt közjegyzői hiteles másolatban elkészítette. Mindezeket bemutatja és ismerteti azzal, hogy az

ügyvezető tanács azokat felülvizsgálta, és további intézkedés céljából az igazgató-választmány elé terjesztését elhatározta.

Igazgató-választmány a jelentést jóváhagyó tudomásul veszi, s az elnökséget felkéri, hogy a Múzeumnak az elismert jogi személyek közé való bejegyzése céljából az ügyvezető-tanács által előkészített és a szükséges mellékletekkel felszerelt kérést a helybeli törvényeszköz folyó év augusztus 4-én nyújtsa be, s egyúttal a felügyeletet és ellenőrzést gyakorló vállals- és művészetiügyi minisztériumnak a végrehajtási utasítás 102§-ában megkívánt jelentéseket és iratokat terjessze fel azzal a megjegyzéssel és felvilágosítással az ingó és ingatlan vagyonleltárra vonatkozólag, hogy a múzeumi gyűjtemények muzeális tárgyak lévén, melyek az alapítólevél és alapszabályok kikötése alapján elidegenítési tilalom alatt és forgalmon kívül állanak, csupán speciális szakbecsülések (által) volnának megbecsülhetők. Ez a becslés azonban a tárgyak nagy és változatos tömege miatt oly hosszú, talán évekig tartó munkát igényelne, hogy ez okból azok megfelelő értékelése a rendelkezésre álló idő alatt teljesen kivihetetlen.

3. CSUTAK Vilmos igazgató előterjesztése az ügyvezető-tanács idevonatkozó határozata és többek hozzászólása alapján igazgató-választmánynak kimondja, hogy mivel érvényben levő alapszabályaink a jogi személyekről szóló törvény és utasítás intézkedéseivel nem ellenkeznek, az alapszabályok módosítását a gyűlés tárgysorozataról leveszi, és majd a múzeum jogi személyiségének elismerése után összehívandó gyűlés fogja tárgyalni, s e tárgyalás előkészítésére az ügyvezető tanácsot felkéri.

4. Dr. BENEDEK János igazgató-választmányi és ellenőrző bizottsági tag előterjeszti, hogy az ellenőrző bizottság és az ügyvezető-tanács a múzeum 1923. évi számadásait, vagyonmérlegét és leltárait megvizsgálta és rendben találta. A számadás szerint az 1923. év folyamán bevétel 97 249,34 lej, mely utóbbiból pénztári maradvány 35 993,53 lej.

A vagyonleltár szerinti összes vagyon, nem számítva az elidegeníthetetlen, s így forgalmi értéket nem képviselő gyűjtemények értékét, 11 628 010 lej. Leltárak kimutatása szerint ebből: a. Ingatlanok értéke 10 870 000 lej, b. Berendezési tárgyak értéke 758 010 lej, c. 26660227 db. Muzeális tárgynak forgalmi érték nélkül van feltüntetve, tehát a+b=11 628 010 lej. Végül előadó a számadást készítőik részére a felmentések megadását javasolja.

Igazgató-választmány a jelentést jóváhagyó tudomásul veszi, a számadásokat, a vagyonmérleget, a leltárakat hitelesíti, és a számadást vezetőik részére a felmentést a fenntartandók fenntartása mellett megadja.

5. CSUTAK Vilmos igazgató előterjeszti az ügyvezető-tanács 1924. évi költségvetés-tervezetét, mely szerint a bevétel 76 998,53 lej és a kiadás 76 998,53 lej.

Igazgató-választmány beható tanácskozás után a tervezetet egyhangúlag elfogadja és jóváhagyja.

6. CSUTAK Vilmos igazgató előterjeszti az ügyvezető-tanács által tudomásul vett jelentését a múzeum 1923. évi működéséről és állapotáról, melynek főbb adatai a következők:³⁹

Az 1923-ik év folyamán a múzeumot meglátogatta 3123 személy. A látogatási díj rendszeres személyenként 5 lej, rendkívüli időben 20 lej, illetve 10 lej volt.

A könyvtár és levéltár gyarapodása vétel és csere útján 200 db., ajándékozás útján 82 db., letét útján 7021, s így összesen 7303 db., a törzsállomány pedig 217 862 db. A régiséggyűjtemény gyarapodása ajándék útján 46, letét útján 19, összesen 65 db., a törzsállomány pedig 27 743 db. A néprajzi gyűjtemény gyarapodása ajándék útján 42, összesen is 42 db., s a törzsállomány 6701 db. A képzőművészeti gyűjtemény gyarapodása vétel útján 1 db., ajándékozás útján 1, összesen 2 db., a törzsállomány pedig 722 db. A természetrajzi gyűjtemény gyarapodása ajándék útján 5, összesen is 5 db., a törzsállomány pedig 13 199 db.

A nagyszámú és sok esetben a nap mindenik órájában bebocsátást kívánó látogatók kalauzolása a múzeumi igazgatókra és személyzetre egész éven át rendkívüli terhet rótt, de azért a gyűjtemények rendezése és nyilvánossá tétele továbbfolyt, és pedig a régiséggyűjtemény és természetrajzi gyűjtemény egy része új szekrényekbe helyeztetett el, és háromnyelvű felirattal láttatott el.

A könyvtár új és egységes cédula-katalógusának elkészítése megkezdődött. A Párizsban levő 5 db. régi szőnyeg visszaszerzése céljából az iratok az illetékes állam(i) bizottság részére elküldettek.

A múzeumépület, s főleg fedélzetének, vízvezetékének és csatornázásának karbantartására a szükséges intézkedések megtétettek.

A vallás- és művészetiügyi minisztérium TZIGARA-SAMURCAŞ inspector general⁴⁰ útján 10 000 lej államsegélyt utalt ki, mely összeg a Román Tudományos Akadémia kiadványai közül a székely nép és a székely föld múltjára fontos munkák beszerzésére fordítatott.

Igazgató-választmány a jelentést egyhangú örömmel tudomásul veszi és jóváhagyja.

7. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy CSÁNKI Gyula igazgató-választmányi tag a városról való eltávozására (való) hivatkozással választmányi tagságáról lemondott, és az ügyvezető-tanács lemon-

dása elfogadását, és helyébe ERŐSS József kézdí-
vásárhelyi római katolikus főgimnáziumi tanár
megválasztását javasolja.

Igazgató-választmányunk a CSÁNKI Gyula
lemondását sajnálattal elfogadja, s helyébe igazgató-vá-
lasztmányi tagnak titkos szavazással, a beadott összesen
16 szavazattal egyhangúlag ERŐSS József kézdí-
vásárhelyi római katolikus főgimnáziumi tanárt választja meg.

8. CSUTAK Vilmos igazgató előterjeszti,
hogy ELEKES Andor választmányi tagságáról lemon-
dott, az ügyvezető-tanács lemondását sajnálattal
tudomásul vette, és helyébe VAJNA Miklós nyugalma-
zott határrendőr-tanácsos megválasztását javasolja.

Igazgató-választmányunk az ELEKES Andor
lemondását nagy sajnálattal elfogadja, s helyébe
választmányi tagnak titkos szavazással összesen 46
szavazattal egyhangúlag VAJNA Miklós határ-
rendőrségi tanácsost választja meg.

9. Dr. NAGY Jenő választmányi tag indít-
ványozza, hogy a két múzeumi igazgató-őri lakás
amortizációs kölcsönét célszerű lenne kifizetni.

Igazgató-választmányunk az indítványt elfo-
gadja, s a szükséges előleges lépések megtevéseire
indítványozó igazgató-választmányi tagot felkéri.

10. Dr. KERESZTES Károly választmányi tag
indítványozza, hogy a múzeum fenntartására és fej-
lesztésére szükséges fedezet gyarapításáról valami
módon, így pl. kultúresték, előadások rendezése útján
gondoskodni kellene.

Igazgató-választmány több tag hozzászólása
után az indítvány beható tárgyalását a jövő választ-
mányi közgyűlésre halasztja.

Több tárgy nem lévén, elnök a gyűlést bezárja.
Kelt mint fent

(Br. SZENTKERESZTY Béla) elnök, PÉTER
Mózes múzeumi igazgató-őr, h. jegyző

Múzeumi feljegyzések 1925–1927

1925

1925 nyarán vendégeket kalauzolni segített:
BERKECZY Pál főgimnáziumi VIII. o. tanuló, (au-
gusztus 7-től szeptember 9-ig) összesen 95 óra.

(Július 26. dátummal AI. TZIGARA-
SAMURCAŞ aláírása).⁴¹

1926

Április hó 12-én és 13-án múzeumunkat látó-
gatták CHILDE Gordon archeológus⁴², a londoni
antropológiai társaság titkára és FORDE Daryll egyete-
mi magántanár, ugyancsak Londonból. Látogatásuk
alkalmával megtekintették az archeológiai gyűj-
t-

ményt. Különösen az erőrdi ásatások eredményei iránt
érdeklődtek. A kiállított tárgyakból erőrdi ház, kőszere-
számok, csonteszközök, bronz tárgyak és főképpen
edények(ről), rajzokat és fényképfölvételeket készítet-
tek. A látottak fölött legteljesebb elismerésüket fejezték
ki. 13-án délelőtt SZÁSZ Béla főgimn. tanár és
LÁSZLÓ Árpád múzeumőr⁴³ társaságában megtekin-
tették az erőrdi őstelepet, arról és annak környékéről
több fényképfölvételt készítettek.

A látogatás idején a vendégeket állandóan
SZÁSZ Béla főgimn. tanár kalauzolta, és ugyancsak ő
látta el a tolmácsolás fárasztó munkáját.

A Székely Nemzeti Múzeum néprajzi gyűj-
teményének rendezési munkálatait ROEDIGER Lajos
nyugalmozott főgimnáziumi tanár végezte, éspedig:
(szeptember 9-től december 8-ig) összesen 54 napon át
foglalkozott ROEDIGER Lajos a múzeum néprajzi
osztályának rendezésével.

1927

(Március 30-tól április 13-ig) SEBESTYÉN
József heraldikus a hodgyai gótikus kannát rajzolta le,
és címerrajzokat készített.

Augusztus 9. LÁSZLÓ Zoltán és LÁSZLÓ
András 2-2 órát dolgoztak a múzeumban.

Az 1926. év folyamán megkezdett munkála-
tokat a néprajzi gyűjteményekben az 1927. évben
ROEDIGER Lajos újra folytatta, éspedig a következő
napokon: (április 21-től május 29-ig).

H. SCHMIDT berlini egyetemi tanár és
múzeumigazgató dr. SCHROLLER H. régésszel dolgo-
zott a múzeumban.

26 iulie 1927. S'au predat muzeului obiectele
ce au fost expuse la Geneva în 1925. AI. TZIGARA-
SAMURCAŞ⁴⁴

Jegyzőkönyv

**Felvetett a Székely Nemzeti Múzeum igaz-
gató-választmányának 1928. március 24-én
délután 3 órakor a múzeum
irodájában tartott közgyűléséről**

Jelen vannak dr. TÖRÖK Andor elnökle-
te alatt: BÁLINT Dénes, dr. NAGY Jenő alelnö-
kök, ROEDIGER Lajos, dr. BARABÁS Sándor,
BARABÁS Samu, dr. BENEDEK Zoltán, BOGDÁN
Arthur, CSUTAK Vilmos, DEMETER Ferenc, Elekes
Andor, KÓNYA Kálmán, PÉTER Mózes, FELSZEGHI
István, dr. KERESZTES Károly, SIPOS Samu, VAJNA
Miklós választmányi rendes tagok, továbbá KERNÉ
BIBŐ Erzsébet és LÁSZLÓ Árpád tanácskozó tagok.

1. Dr. TÖRÖK Andor üdvözlőlvén a választ-
mány megjelent tagjait, megállapítja a gyűlés össze-

hívásának szabályszerűségét és határozatképességét, a jegyzőkönyv vezetésére dr. KERESZTES Károly jegyzőt, hitelesítésére pedig ELEKES Andor és PÉTER Mózes igazgató-választmányi tagokat kéri fel, s ezzel a gyűlést megnyitja.

2. Elnök bejelenti, hogy a mai gyűlésről való elmaradásukat báró SZENTKERESZTY Béla és ROEDIGER Lajos jelentették be.

Tudomásul szolgál.

3. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy az 1927. március 26-án tartott igazgató-választmány határozata értelmében FELSZEGHI Istvánnak igazgató-örre és KERNÉ BIBŐ Erzsébet múzeumörre, ELEKES Andor igazgató-választmányi taggá történt megválasztását a törvényszékhez szabályszerű módon bejelentette.

Tudomásul szolgál.

4. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy az ügyvezető-tanács határozata értelmében a kiküldött építési bizottság a lépcsőház mennyezetének kijavítását KÓS Károly műépítész előírása szerint végrehajtotta, az ezzel kapcsolatban szükségessé vált fedélzeti újracserpezést és bádogos munkákat elvégeztette, a villanyvezetési berendezés egy részét is újracsináltatta. Az összes munkálatok 42 059 lej 39 baniba kerültek, mely összeg az egyes vállalkozóknak ki is fizetett.

Tudomásul szolgál.

5. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy a szebeni Deutsches Kulturamt felhívására az ügyvezető-tanács 1927. február 5-én tartott gyűlésén elhatározta, hogy múzeumunk vegyen részt az 1927 tavaszán tartandó berlini népművészeti kiállításon. Felkérésére HAÁZ Rezső székelyudvarhelyi református kollégiumi tanár a múzeum néprajzi anyagából kiválogatott 58 darab értékes és jellegzetes tárgyat, a kiválasztott anyagokat gondosan becsomagolva a Deutsches Kulturamtnek elismervény mellett átadta. A kiállítás bezárása után a tárgyak visszaérkeztek. A 2412. számú kancsó hiányzott, s a 6701. számú tányér eltörött. A kancsó azonban megkerült, amennyiben tévesen Székelyudvarhelyre küldötték. Az eltörött tányér kártérítése ügyében megkereste a Deutsches Kulturamt igazgatóságát, de választ még nem kapott.

Tudomásul szolgál.

6. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy az igazgató-választmány 1927. június 14-én tartott gyűlésének határozata értelmében a kiküldött bizottság megállapította KERNÉ BIBŐ Erzsébettel a múzeum-órii szolgálati szerződést, s ennek alapján a manzárd helyiségekkel két alagsori helyiségét múzeum-órii szolgálati illetményképpen KERNÉ BIBŐ Erzsébetnek át is adta.⁴⁵ Felolvassa egész terjedelmében a szolgálati szerződésről és a helyiségek átadásáról felvett jegy-

zőkönyvet, s kéri az ügyvezető-tanács nevében ennek jóváhagyását.

Igazgató-választmány a bizottság eljárását s a kötött szolgálati szerződést jóváhagyó tudomásul veszi.

7. Dr. BENEDEK Zoltán, mint az ellenőrző bizottság előadója jelenti, hogy a bizottság megvizsgálta a múzeum 1927. évi zárószámadását, mérlegét és leltárát, melyet az ügyvezető-tanács rendben talált, és azt jóváhagyta. A zárószámadás szerint az 1927. év folyamán bevétel 153 380 lej 37 bani, kiadatott 146 376 lej 74 bani, készpénzmaradvány 7003 lej 63 bani.

A vagyonleltár szerint az összes vagyon az elidegeníthetetlen gyűjtemények értékén kívül, melyek forgalmi értéket nem képviselnek, 11 653 512 lej.

A leltári kimutatások szerint ebből a. az ingatlanok értéke 10 870 000 lej, b. berendezési tárgyak értéke 788 512 lej, c. 272 912 db. múzeumi tárgy a forgalmi érték megjelölése nélkül van kimutatva, így tehát az a. és b. alattiak értéke 11 658 512 lej.

A mérleg szerint az aktívák összege 11 713 881 lej 86 bani, a passzívák értéke 11 713 881 lej 86 bani.

Végül előadó javasolja az 1927. évi zárószámadás elfogadását és a felmentés megadását.

Igazgató-választmány a jelentést jóváhagyó tudomásul veszi, a zárószámadást, mérlegét és leltárt elfogadja, számadóknak a felmentést megadja, végül a zárószámadást és a mérlegét 2-2 példányban a vallás- és művészetügyi minisztériumhoz felterjeszti.

8. CSUTAK Vilmos igazgató előterjeszti az ellenőrző bizottság és az ügyvezető-tanács által elfogadott 1928. évi költségvetést, mely 197 003 lej 63 bani bevételt és ugyanannyi kiadást mutat.

Igazgató-választmány beható tárgyalás után a költségvetést egyhangúlag elfogadja, jóváhagyja, s megerősítés céljából a vallás- és művészetügyi minisztériumhoz felterjeszti.

9. CSUTAK Vilmos igazgató előterjeszti a múzeum 1927. évi működéséről és állapotáról szóló jelentését, melynek egy példánya ezen jegyzőkönyvhöz csatolttatik.

Az igazgató-választmány a jelentést beható megtárgyalás után egyhangúlag elfogadja, s CSUTAK Vilmos igazgatónak önzetlen, buzgó és lelkes működéséért elismerő köszönetét fejezi ki.

10. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy dr. NAGY Jenő alelnök 10 000 lejt adományozott a múzeum fenntartására, s ezenkívül 146 db. régi okmánnal és egy régi faliorával gazdagította a múzeum gyűjteményét.

Igazgató-választmány dr. NAGY Jenő alelnöknek ez alkalommal is megnyilvánuló áldozatkész-ségéért s a múzeum iránti nemes ügybuzgóságáért hálás köszönetét fejezi ki.

11. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy 1929. szeptember 15-én 50 éve lesz annak, hogy a CSEREY-múzeum átadatott és átvétetett Háromszék, Csík és Udvarhely vármegye székely közönségének tulajdonába. Ezért javasolja, hogy az alapító úrasszony özv. CSEREY Jánosné szül. ZATHURECZKY Emília emlékének felújítására s az ötvenéves évforduló emlékének méltó megőrkítésére múzeumunk választmánya a jelzett napon rendezzen emlékünnepelet, s erre a tulajdonos három vármegyei székely közönséget hívja meg.

Az igazgató-választmány a javaslatot egyhangúlag elfogadja. Felkéri és megbízza a múzeum ügyvezető-tanácsát, hogy az emlékünnepelet előkészítésére minél előbb, de mindenesetre még a folyó esztendő folyamán készítsen részletes javaslatot, s azt jóváhagyás céljából terjessze az igazgató-választmány elé.

12. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy március 24-re a múzeum egy kultürestélyt akart rendezni, melyen egyrészt áldozni óhajtott SCHUBERT halálának 100 éves (év)fordulója alkalmából a nagy (zene)költő emlékének, másrészt folytatni akarta ismeretterjesztő előadásainak sorozatát. Ez alkalommal K. SEBESTYÉN József heraldikus tartott volna előadást a székely címerekről. Azonban az estély elmaradt, mert a pénzügyigazgatóság csak belépti jegyekkel engedélyezte volna az estély megtartását, s az eddigi minimális átalánydíj helyett 26%-os adó fizetését kívánta.

Az igazgató-választmány a jelentést sajnálattal tudomásul veszi, s elhatározza, hogy hat kultürestély tartására a minisztériumtól engedélyt kér, s báró SZENTKERESZTY Béla alelnököt felkéri, hogy mint képviselő, ezt az engedélyt kieszközölni szíveskedjék. Ha a minisztérium se adná meg az engedélyt, a múzeum kénytelen egyelőre lemondani az estélyek rendezéséről.

13. Igazgató előterjeszti, hogy a helybeli pénzügyigazgatóság felszólítására november 3-án jelentést tett a múzeum vagyonának leltári értékéről, és bár az új bélyegtörvény 16. art. 3§-ára hivatkozással a múzeumnak az illeték-egyenérték adó alól való mentesítését kérte, a pénzügyigazgatóság mégis a május 19-én iktatott hasonló korábbi vallomása alapján az 1927. május 1-jétől december 31-ig terjedő nyolc hónapra 22 262 lej adót rótt a múzeumra.

Ezt a kivetést dr. KERESZTES Károly jogtanácsos a törvényes határidőben megfellebbezte, s a március 10-én tartott fellebbezési tárgyaláson a múzeum képviselőjében ANDRÁSI Tivadar múzeumőrrel együtt megjelent, szóval is kérvén, hogy a múzeum az adó alól a törvény idézett §-a alapján mentesíthessék.

A bizottság nem döntött, hanem új tárgyalást tűzött ki március 27-re, új bizonyítékok bemutatására

híván fel őt. Az új tárgyalás előkészítése rendjén folyó hó 21-én a kincstári képviselővel személyes tárgyalást folytatott, melyről azzal a benyomással távozott, hogy a bélyegtörvényben kiadott központi bizottsági döntések értelmében a múzeum a 782 566 lejre becsült ingók után képtelen lesz illeték-egyenérték adót fizetni.

Igazgató-választmány a jelentést tudomásul veszi, s felkéri dr. KERESZTES Károly jogtanácsost és ANDRÁSI Tivadar múzeumőrt, hogy a múzeum érdekeit igazgatóval együtt a 27-i tárgyaláson is képviselni szíveskedjék.

14. Igazgató jelenti, hogy az 1927. év folyamán hozott választmányi határozatok közül mindössze kettőnek a végrehajtása nem állott módjában. Az 1927. évi költségvetésben előirányzott 30 000 lej hadikár kifizetése és a jogi személyekről szóló törvény és a végrehajtási utasítás ... §-ában előírt királyi dekrétum kiadása iránt nem terjesztette be idáig a vonatkozó kéréseket, mert be akarta várni azt az időt, amikor a nagy fontosságú kérdésekben való kedvező döntés jogosan remélhető volt.

Az igazgató-választmány a jelentést tudomásul veszi, s felkéri báró SZENTKERESZTY Béla alelnököt, hogy a vallás- és művészetügyi miniszterrel e tárgyakban folytasson szóbeli tárgyalást,⁴⁶ hogy választmányunk a kérések beadását illetőleg ennek eredménye alapján járhasson el.

15. Igazgató bejelenti, hogy BOGDÁN Arthur az ellenőrző bizottsági tagságáról lemondott. Az ügyvezető-tanács a lemondást indokainál fogva elfogadta, s helyébe DEMETER Ferenc takarékpénztári vezérigazgató, választmányi tag megválasztását javasolja.

Igazgató-választmány BOGDÁN Arthur lemondását sajnálattal tudomásul veszi, neki eddigi értékes munkásságáért elismerő köszönetét fejezi ki, s helyébe az ellenőrző bizottságba egyhangúlag DEMETER Ferenc választmányi tagot választja meg, igazgatót pedig felkéri, hogy ezt a személyi változást a törvényszékhez jelentse be.

16. Igazgató jelenti, hogy FADGYAS Anna múzeumi alkalmazott havi 2000 lej fizetésének 3000 lejre való felemelését kéri. Az ügyvezető-tanács javasolja, hogy fizetése havi 2500 lejre emeltesék fel, mely összeg a folyó évi költségvetésbe be is állíttatott.

Igazgató-választmány az ügyvezető-tanács javaslatát elfogadva, FADGYAS Anna fizetését havi 2500 lejben állapítja meg, s egyben az ügyvezető-tanácsot megbízza, hogy ha az év folyamán fedezetet talál, tegyen előterjesztést a kérés egészben való teljesítésére.

17. Igazgató jelenti, hogy a helybeli Jótékony Nőegylet a díszterem kifésztésére s a díszteremben elhelyezett képeknek díszláncokkal való ellátására 10 000 lej adományozott.

Igazgató-választmány a jelentést tudomásul veszi, a Jótékony Nőegyletnek adományáért hálás köszönetét fejezi ki, és a munkálatokat alkalmas időben végrehajtja.

FELSZEGHI István

Múzeumi feljegyzések 1928–1931

1928⁴⁷

Dr. BOGA Lajos főgimnáziumi tanár munkái.

Április 5. A természetrajzi gyűjtemény megtekintése, a rendezés, és kiállítási dolgok megbeszélése.

Április 10. A gyűjteményből a főlöszleges dolgok eltávolítása, lepkék átrendezése.

Április 11. Lepkék átrendezése, madarak porolása, a rendezéshez szükséges darabok megrajzolása.

Április 12. Tárgyalás VARGÁVAL a szükséges berendezési tárgyak felől. Ásványok rendezése, egyik nagyszekrényből a madarak kiszedése, medvebőr és vadmacskák dezinficiálása.

Április 13. Madarak válogatása, a műterem előszobájába kihordott ásványok behordása az emeleti irodába, a két nagy üveges szekrény elhelyezése, az egyikbe a paleontológiai darabok elrendezése, a néprajzi gyűjteményből a szarvasagancsok kihordása és elhelyezése a folyosón lévő sárga szekrénybe.

Április 14. Névjegyzék készítése a madarakról, a dezinficiáló ládába elhelyezett darabok kiszedése.

Ásványtár rendezése. *BÁNYAI János* tanár (geológus) úr: Június 24-én főlöszleges anyag kihordatása a folyosóra, és azután a kiállítandó anyag válogatása, cédulázása.

Július 8-án délután 4–6-ig és július 9-én egész nap főlöszleges dolgok eltávolítása és a kiállítandó anyag összeválogatása s cédulázása.

Július 16. délelőtt 11-től július 17. estig. Kiállítandó darabok összeválogatása.

Július 30. délelőtt 11 órától délután 4-ig. Megvizsgálta és kijavította a felcédulázott darabokat, és megcsinálta a folyó évi szeptember 6-i kirándulás meghívóit.

Szeptember 7. Felrakta a „*BÁNYAI János* Székelyföld karakterisztikus növényei”-t a falra.

LÁSZLÓ József tanárjelölt.⁴⁸

Július 16-tól 26-ig és augusztus 16-tól szeptember 28-ig. A kiállítási szekrény kibélelése juttatavásonnal. A tárgyak elhelyezése a szekrényben, román és magyar nyelvű feliratok és a leíró jegyzék elkészítése. A raktárban (toronyszoba) elhelyezett anyag kiválasztása, csoportosítása, ládába helyezése, leíró jegyzék készítése. A kollégiumi gyűjtemények számára kikölcsozendő anyag⁴⁹ kiválasztása, román-

magyar feliratok és jegyzék készítése. Az új szekrények fiókjában a tárgyak elhelyezése, feliratok és leíró jegyzék készítése. A falakon, falak mellett és szekrények tetején elhelyezett tárgyak kétnyelvű feliratainak és leíró jegyzékkel az elkészítése.

Növénytanai gyűjtemény rendezése. LÁSZLÓ József munkája.

A fagyűjtemény háromnyelvű feliratainak elkészítése és kiállítása.

Az „Erdélyi Fagyűjtemény” modelljeinek latin és román meghatározása, latin–román–magyar feliratok elkészítése.

A „*BÁNYAI János*-féle Székelyföld karakterisztikus növényei”-nek a román és német feliratai elkészítése és a növények bekeretezése.

Az állatani gyűjteményben. LÁSZLÓ József munkája.

A madarak rendszertani csoportosítása, az egyes csoportokba tartozó madarak összeírása, ideiglenes kiállítása, és előkészületek, hogy ki lehessen válogatni a végleges szekrényekbe kiállítandó példányokat.

Az állatokról latin–magyar nyelvű leíró jegyzék készítése (a román és esetleg német neveket is a tél folyamán Kolozsvárt elkészíti).⁵⁰

December 3–5-én Dr. ROSKA Márton kolozsvári egyetemi magántanár a régiségtár őskori gyűjteményeit leltározta.

ERŐSS József római katolikus főgimnáziumi tanár Kézdivásárhelyről december 23–29.: Történeti kutatások.

1929⁵¹

(ERŐSS József történeti kutatásainak folytatása március 23-tól április 6-ig, majd június 15-től.)

Dr. SCHROLLER Hermann brassói múzeumőr február 10-től 15-ig, február 21-től 23-ig, március 14-től 16-ig, március 20-tól 30-ig, május 25-től 29-ig, június 13-tól 15-ig, június 19-től 24-ig.

BÁNYAI János geológus, Székelykeresztúr.

Április 5-én megbeszélések igazgató úrral.

Június 25-én megbeszélések igazgató úrral.

K. SEBESTYÉN József heraldikus, Köpec.

Május 18–19-án, május 30-án, jún. 6–7-én rajzokat készített a dr. ROSKA-féle dolgozathoz.⁵²

GÖDRI Ferenc református kollégiumi tanár május és június hónapokban több napon át rajzolt a ROSKA-féle dolgozat részére, és segédkezett a képzőművészeti gyűjtemény újrendezésében, s a szeptemberi képzőművészeti kiállítás megrendezésében.

Dr. ROSKA Márton kolozsvári egyetemi magántanár június 4-től 7-én estig dolgozott a régiségtárban. Ez alkalommal, június 7-én, kalauzolta a németországi német archeológusokat.

ROEDIGER Lajos nyugalmazott főgimnáziumi tanár, Kovászna.

Június 1–2-án. Néprajzi gyűjteményben dolgozott, és a birodalmi német társaságot kalauzolni segített.

Augusztus 25–26-án, 27-én délig a varrottasokat kiválogatta szekrény részére.

Augusztus 30-án és 31-én, szeptember 1-jén délig varrottások csoportosítása.

FERENCZY Sándor volt egyetemi asszisztens, kolozsvári unitárius főgimnáziumi tanár júniusban összeállította a múzeum zoológiai gyűjteménye latin–román–magyar leíró lajstromát.

LÁSZLÓ József tanárjelölt: július 4. Leltározás a paleontológiai gyűjteményben.

Július 5–6. Szútalanítás petróleummal a néprajzi és régiségtári gyűjteményben.

Július 7. délelőtt (vasárnap) látogatók kalauzolása.

Július 8–13. Petróleumozás és naftalinozás.

Július 14. délelőtt (vasárnap) látogatók kalauzolása.

Július 15–19. Porolás a zoológiai gyűjteményben.

Július 22. Málnás községbe kiszállítás.

Július 23–27. délelőtt porozás és cédulairás a zoológiai gyűjteményben.

Július 29–31., augusztus 1–3. Paleontológiai és kőzettani gyűjtemény rendezése.

Augusztus 5–7. Régiségtárban rendezés.

Augusztus 8–10. Zoológiai gyűjteményben három szekrény madár elrendezése.

Augusztus 11. délelőtt (vasárnap) látogatók kalauzolása.

Augusztus 12–17. Régiségtárban rendezés: régiségtár porolása, rendezése. Növénygyűjtemények szénkénegezése.

Augusztus 19–21. Zoológiai gyűjtemény rendezése: két szekrény madár kiállítása, emlősök elrendezése.

Augusztus 22–24. Néprajzi gyűjtemény és könyvtári olvasószoba rendezése.

Augusztus 26–31. Néprajzi gyűjtemény rendezés. Feliratok szövegezése.

Szeptember 2–7., délelőttönként. Feliratok elkészítése három nyelven.

Szeptember 6-án és 7-én délután képek felrakása a díszteremben.

Szeptember 9–14. Utolsó rendezések. Képek felrakása a gyűjteményekben, folyosókon.

Szeptember 15–16. Jubileumi ünnepek

Összesen: 59 egész nap napi 8 órával 472 óra. 8 félnap napi 4 órával 32 órával 504 óra

Dr. BOGA Lajos július 17-én a zoológiai gyűjteményben dolgozott.

Dr. GAÁL István egyetemi magántanár szept. 15-én a gerinctelenek paleontológiai gyűjteménye feladatait ellenőrizte, revidálta.

1930

Augusztus 9, 11, 14–15-én BOGDÁNY Béla miniszteri osztálytanácsos levéltári kutatásokat végzett.

Augusztus 16. délelőtt Ion NESTOR⁵³, a bukaresti múzeum asszisztense a praehistoriai gyűjteményt megnézte és jegyzeteket csinált.

Október 9-től 16-ig. Dr. VISKI Károly múzeumőr⁵⁴ itt volt. Ez alatt az idő alatt kiszállításokat csinált CSUTAK Vilmos igazgató, FELSZEGHI István és GÖDRI Ferenc (Málnás, Kálnok, Zalán, Bikfalva, Illyefalva).

1931

Jelentés⁵⁵ 1931 nyarán DIÓSZEGHY László borosjenői festőművész-lepkész – és részben dr. KÖNTZEI Gerő orvos, lelkész urakkal⁵⁶ végzett rovarvartani gyűjtésekről:

Július 15-án délután 4-től július 16-án hajnali órákig Sugásfürdőn.

Július 16-án délelőttől július 17-én délutánig a Rétyi Nyírben.

Július 19-én reggeltől július 21-én délutánig Bükszád–Mohos.

Július 24-én reggeltől július 30-án délutánig Kovásznán–Kommandón, főleg a Gőr-havason gyűjtöttünk. A sugási és Rétyi Nyír-i gyűjtéseken vett részt KÖNTZEI Gerő úr is. A gyűjtött anyagot DIÓSZEGHY László úr vitte magával preparálás és meghatározás végett, csupán a Coleopterák maradtak itt. Ezeket én fogom még e hó folyamán feltűzködni – Részletes jelentést a gyűjtés tudományos értékéről DIÓSZEGHY László úr fog tenni az ősz folyamán. Sepsiszentgyörgy, 1931. augusztus 7. LÁSZLÓ József főgimnáziumi tanár, múzeumőr

Költségek: 16-án kocsis állomásra 30 (lej), két jegy Szentgyörgyről Uzon állomásra 32 (lej), 17-én autó Réty–Szentgyörgy, 20 (lej), ételek (jegyzék!) 257 (lej), citromsó 6 (lej), 19-én kocsis állomásra 30 (lej), két jegy Szentgyörgy–Tusnád, 126 (lej), szállás a Szent Anna-tónál 70 (lej), 5 tea a tónál f 8 (lej) 40 (lej), 22-én kocsis állomásra 30 (lej), két jegy Szentgyörgy–Kovácsna, 106 (lej), Kommandón borraivalóra 101 (lej), 30-án autóbusz 8 (lej). Összesen: 855 (lej).⁵⁷

Július 15-én DIÓSZEGHY László borosjenői festőművész és dr. KÖNTZEI Gerő küküllővárosi nyugalmazott járásorvos, földbirtokos érkeztek meg, mint a múzeum vendégei, a lepkegyűjtemény gyarapítása érdekében teendő gyűjtőkiszállítások céljából.⁵⁸

Július 15-én délelőtt 10–12-ig megbeszélések, tárgyalások.

Július 15-én délután Sugásfürdőre gyűjtőkiszállítás. DIÓSZEGHY László, dr. KÖNTZEI Gerő, CSUTAK Vilmos és LÁSZLÓ József.

Július 16–17-én Rétyi Nyír. DIÓSZEGHY László, dr. KÖNTZEI G. és LÁSZLÓ.

Július 18-án a múzeumban tartózkodtak. KÖNTZEI Gerő délután 5 órakor elutazott. Tehát KÖNTZEI 4 napig volt itt.

Július 19–21-ig. DIÓSZEGHY László és LÁSZLÓ József reggel 7-kor elutaztak a Mohos-tóhoz. 19–21-én Mohos-tó és környéke, Szent Anna-tó és környékén végeztek gyűjtést, honnan 21-én délután 5-kor jöttek vissza.

Július 22-én egész nap itthon voltak.

Július 23-án egész nap itthon.

Július 24-én reggel Kommandóra mentek. Ott voltak július 30-ig. Onnan elmentek a Górhavasra.

(DIÓSZEGHY) augusztus 1–3-án itt a múzeumban tartózkodott. Augusztus 2-án, augusztus 3-án egész nap itthon volt, és 3-án este visszautazott Borosjenőre.

Július 18–19-én KÓS Károly műépítész⁵⁹, építési tárgyalások, vízvezetékjavítás megvizsgálása.

Július 20-án délután BANYAI János székelykeresztúri geológus-tanár⁶⁰ muzeális tárgyú kérdések megtárgyalása végett.

Július 25-től augusztus 7-ig KOVÁCS István régész, tanár. Vastárgyak kiállítása és éremtári szekrény készítésének megbeszélése.

Augusztus 7-én délután 5 órakor SZILÁDY Zoltán egyetemi magántanár és felesége érkezett ide. Itt voltak 8-án egész nap, a múzeum gyűjteményeit tekintették meg. 9-én (vasárnap) LÁSZLÓ J. főgimnáziumi tanár társaságában a Rétyi Nyírbe tettek tanulmányi kirándulást.

(Augusztus) 10-én egész nap a múzeum gyűjteményeit tanulmányozták.

Elutaztak 1931. augusztus 11-én reggel.

Augusztus 7-én estétől augusztus 16-án reggelig KELEMEN Lajos kolozsvári levéltáros végzett levéltári kutatásokat.

Augusztus 8–13-ig bezárólag BOGDÁNY Béla minisztériumi osztálytanácsos levéltári kutatásokat végzett (főleg az orbaiszéki ívek átnézése).

Október 22-én CSUTAK Vilmos igazgató és GÖDRI Ferenc néprajzi kiszálláson voltak Illyefalván – Aldoboly, Szentkirály.

Október 24-én Ugyanazok Zalánban, Kálnokon voltak, szintén néprajzi kiszálláson.

Jegyzőkönyv

A Székely Nemzeti Múzeum ügyvezető-tanácsának 1932. március hó 29-én délután 6 órakor a múzeum irodájában tartott gyűléséről

Jelen vannak: dr. TÖRÖK Andor elnök elnökléte alatt BÁLINT Dénes, báró SZENTKERESZTY Béla alelnökök, dr. BENEDEK János, CSUTAK Vilmos, GÖDRI Ferenc, FELSZEGHI István, KERNné BIBŐ Erzsébet, dr. KONSZA Samu, LÁSZLÓ József és SIPOS Samu.

1. Elnök üdvözlővén a gyűlés megjelent tagjait, a gyűlést megnyitja, és felkéri LÁSZLÓ József múzeumórt a múlt gyűlés jegyzőkönyvének felolvasására.

A jegyzőkönyv felolvastatván hitelesítetik.

2. Elnök felkéri LÁSZLÓ József múzeumórt a mai gyűlés jegyzőkönyvének vezetésére.

Tudomásul szolgál.

3. CSUTAK Vilmos igazgató kegyeletes szavakkal emlékezik meg dr. BARABÁS Sándor igazgató-választmányi tag 1932. január hó 14-én bekövetkezett haláláról. Bejelenti, hogy a múzeum ügyvezető-tanácsa dr. BENEDEK János vezetése alatt testületileg vett részt a megboldogult temetésén és részvétét fejezte ki a gyászoló család előtt. Dr. BARABÁS Sándor emlékének jegyzőkönyvi megörökítését javasolja. Megüresedett tagsági helyének betöltésére BOGÁTS Dénes sepsiszentgyörgyi postafőtiszt megválasztását javasolja, ki már eddig is a múzeummal állandó szellemi összeköttetésben állott, és kutatásokat is végzett a múzeum levéltárában.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi, és az előterjesztéseket elfogadja.

4. CSUTAK Vilmos igazgató jelentést tesz a múlt gyűlés óta tartott múzeumi ismeretterjesztő előadásokról:

1) 1931. november 15-én délután dr. KERESZTES Károly „A legutolsó 10 esztendő székely népdalköltészete Háromszéken” címmel tartott előadást a termet zsúfolásig megtöltött közönség előtt. Az előadás tiszta jövedelme 1155 lej volt.

2) 1931. december 13-án délután KAZINCZY-ünnepélyt rendezett a következő műsorral: 1. *A reményhez*. Éneklé a Magyar Dalárda. 2. *Tusakodás*. Elmondja CSIKI József. 3. KAZINCZY emlékezete: dr. KONSZA Samu. 4. SZABÓ Jenő: KAZINCZY. Szavalja SZABÓ Sára. 5. *A tihanyi echohoz*. Éneklé: a Magyar Dalárda. Ennek az ünnepélynek a bevétele 725 lej volt, a kiadás 886 lej volt, úgyhogy anyagi haszon nem származott.

3) Az egész év folyamán összesen öt ismeretterjesztő előadás volt, 4891 lej tiszta jövedelemmel.

Az ügyvezető-tanács tudomásul veszi a bejelentést, az összes szereplőknek és SZABÓ Jenő költőnek hálás köszönetet szavaz. Dr. BENEDEK János indítványára pedig határozatilag kimondja, hogy a múzeumi ismeretterjesztő előadások a levéltárban őriztessenek meg ezentúl, felkérve az eddigi előadókat is előadásaik benyújtására.

5. CSUTAK Vilmos igazgató jelentést tesz az 1931. évben végzett átalakításokról és nagyobb számú javításokról.

1) A földszintes múzeumóri lakás három ajtó befejezésével és egy új ajtó kivágásával két lakássá választott. A költségekből, mint érdekelt lakók, GÖDRI Ferenc múzeumőr 6982 lejt, LÁSZLÓ Árpád múzeumőr 2593 lejt és a múzeum maga 6731 lejt hordozott, összesen 16 306 lejt.

2) A múzeum házi vízvezetékének helyrehozatala csak részben történhetett még meg. A munka folytatására és befejezésére hiányzik a fedezet. A mostanig végzett javítások máris bizonyítják a múzeumtelek rendszer vízellátását. Az eddig felmerült költségek 23 022 lejt tesznek ki, ebből az összegből 17 000 lejt ki is fizetett a múzeum. Az összeg többi részének a kifizetésére az 1932. évi költségvetés gondoskodik. Kéri az eddigi munkálatok jóváhagyását, és a korábbi munkák fokozatos, anyagi lehetőségek szerinti elvégzését javasolja.

Az ügyvezető-tanács tudomásul veszi az előterjesztéseket, és hozzájárul a vízvezeték további javításához az anyagi lehetőségek keretén belül.

6. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy a MANDEL-féle telek 1931. évi adóját a helybeli pénzügyigazgatóság a Múzeum kérésére leírta. Az 1930. évi adó leírását is kérte a Múzeum, a dolog még függőben van.⁶¹

Tudomásul szolgál.

7. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy a jégvermet bérlő FÄNDRICH MAYER-cég felmondta az egyezséget, hivatkozva a módosított törvény idevágó §-ára azzal, hogy hajlandó 1932. január 1-jétől május 1-jéig a régi bérlet szerint fizetni havi 5834 lejt, május 1-jétől szeptember 30-ig azonban csak havi 1700 lejt. Ilyenképpen az 1932. évre a szerződés szerint 70 000 lejt helyett csak 31 836 lejt fog lenni a jégverem hasznobérére.

Tudomásul szolgál.

8. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy a Múzeum a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál még a háború előtt időből fennálló 16 529 lejnek megfelelő adósságát is kifizette. Ezzel a legutolsó építési adósság is kifizetett.⁶²

Tudomásul szolgál.

9. CSUTAK Vilmos jelenti:

1) hogy Háromszék vármegye választmánya az 1931. évi költségvetésben „A vármegye régi levél-

tárának bűvárlására és kutatására a vármegye történetére vonatkozólag a Székely Nemzeti Múzeum javára” címen 50 000 lejt irányzott elő. A Múzeum kérésére 1931. november 5-én 10 000 lejt kiutalt és ki is fizetett a vármegye. A hiányzó 40 000 lejt kiutalására, illetve az 1932. évi vármegyei költségvetésben való biztosítására újabb kérést adott be a Múzeum, de a vármegye 1932. évi költségvetésében is csak 10 000 lejt összeg szerepel a Múzeum javára.⁶³ Az 1931. évre kifizetett 10 000 lejt a Múzeum a más városokban végzett levéltári kutatások fedezésére és a szebeni Szász Nemzeti Levéltár birtokában lévő 1721. évi Háromszék vármegyére vonatkozó összeírásnak, továbbá az Erdélyi Múzeum Egyetel levéltárában végzett más okiratok lemásoltatása költségeinek fedezésére fordította.

2) Sepsiszentgyörgy városa a törvény idevágó §-ára való hivatkozással visszautasította a múzeum-segély kérését.

3) Tekintettel arra, hogy a látványossági (spectacol) adó címen Háromszék vármegyében begyűlt összegből a Múzeum egy alkalommal 1929-ben már 64 246 lejlel részesedett,⁶⁴ s tekintettel arra, hogy a helybeli többségi kultúrintézmények ma is részesednek a fenti adó jövedelméből, javasolja, hogy szabályszerű kérést, illetve fellebbzést adjon be a múzeum elnöksége a Pénzügyminisztériumhoz, hogy a Múzeum ne essen el továbbra is attól a segélytől, amit a törvény is megállapít a részére.

Ügyvezető-tanács a jelentést tudomásul veszi, s a javaslatához hozzájárul.

10. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy a Múzeum részére még annak idején megállapított 60 000 lejt hadikársegelelyből (való) 30 000 lejt is – szóbeli és írásbeli közlések szerint – utalványozták már, de a kifizetés még mindig nem történt meg. Báró SZENTKERESZTY Béla alelnök urat kéri, hogy a fenti összeg kifizetését sürgetse meg. A felkérést szívesen vállalja.

Tudomásul szolgál.

11. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy a tavalyi költségvetésben, a siklódi 1691-ből való székelyház megvásárlására, hazaszállítására, s a MANDEL-féle telken való felállítására előirányzott 10 000 lejt összeg a vízvezeték javítására fordított. Az idei költségvetésben újból szerepel 10000 lejt összeg. Tekintettel arra, hogy a házfelállítás összes költségei ennél jóval többet tesznek ki, kéri az ügyvezető-tanácsot, hogy adjon felhatalmazást a ház megvásárlására és Siklódon való elraktároztatására. A hazaszállításról később fognak majd gondoskodni. Ügyvezető-tanács a ház megtekintését javasolja, s amennyiben azt muzeális értékűnek találja, CSUTAK Vilmos igazgatónak és HAÁZ Rezső székelyudvarhelyi tanárnak a vásár megejtésére felhatalmazást ad.

12. Dr. BENEDEK János, az ellenőrző bizottság előadója jelenti, hogy a bizottság megvizsgálta az 1931. évi zárószámadást, mérleget és leltárt, melyet rendben talált.

A zárószámadás szerint az 1931. év folyamán bevételt 270 900 lej 78 bani, kiadott 268 566 lej, pénztári maradvány 2334 lej 78 bani.

A vagyonleltár szerint az összes vagyon az elidegeníthetetlen gyűjtemények értékén kívül, melyek forgalmi értéket nem képviselnek, 10 443 261 lej 78 bani.

A leltári kimutatás szerint ebből: a. a pénztárban levő készpénz 2334 lej 78 bani, b. Gyümölcsöszésre elhelyezett készpénz 43 226 lej, c. a berendezési tárgyak értéke 741 569 lej, d. Ingatlanok értéke 9 656 132 lej, e. 280 748 db. Múzeumi tárgy a forgalmi érték megjelölése nélkül van kimutatva, így tehát az a, b, c, d. Alattiak értéke 10 443 261 lej 78 bani.

A mérleg szerint az aktívák összege 10 443 261,78 lej, a passzívák értéke 10 443 261,78 lej.

Végül előadó javasolja az 1931. évi zárószámadás elfogadását és a felmentés megadását.

Az ügyvezető-tanács a jelentést jóváhagyó tudomásul veszi, a zárószámadást, mérleget és leltárat elfogadja, a számadóknak a felmentést megadja. Utasítja CSUTAK Vilmos igazgatót, hogy a zárószámadást, mérleget és leltárt a vallás- és művészetügyi minisztériumhoz terjessze fel jóváhagyás céljából.

13. CSUTAK Vilmos igazgató előterjeszti a Múzeum 1931. évi működéséről és állapotáról szóló jelentését. A jelentés egy példánya jelen jegyzőkönyvhöz csatolattik.

Ügyvezető-tanács a jelentést öröndetes tudomásul veszi, s köszönetét fejezi ki mindazoknak, kik munkájukkal vagy adományaikkal hozzájárultak a múzeum 1931. évi gyarapodásához.

14. CSUTAK Vilmos igazgató előterjeszti a Múzeum 1932. évi költségvetését, melyet az ellenőrző bizottság már megvizsgálta, és elfogadott.

Az ügyvezető-tanács az 1932. évi költségvetést elfogadja.

15. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy a múzeumi **Emlékkönyv** nyomdászamlája rendezve van.⁶⁵ A további példányok eladási árait Magyarország területén az eddigi 600 lejről 400 lejre csökkenteni javasolja.

Az ügyvezető-tanács a javaslatot elfogadja.

16. CSUTAK Vilmos igazgató javasolja, hogy a múzeumi szolgál(i) állás végleges betöltésére pályázat hirdetessék.

Az ügyvezető-tanács a javaslatot elfogadja.

17. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy előzetes tárgyalásokat folytatott NAGY Imre, VARGA Nándor és MÁRTON Ferenc festőművészekkel, kik

vállalkoznak, hogy 1932 nyarán a múzeumi folyosókat és gyűjteményfalakat székely motívumú falfestményekkel látják el. KÓS Károly műépítész is dolgozik a lépcsőházi üvegfestmény tervezetén. Felhatalmazást kér, hogy tovább tárgyaljon, terveket kérjen a költségvetésileg előirányzott 10 000 lej erejéig.

Az ügyvezető-tanács a bejelentést öröndetes tudomásul veszi, s a kért felhatalmazást megadja.

18. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy SZÁSZné BENE Ilona Magyaró vidéki varrottas mintagyűjteményét a Múzeumnak akarja ajándékozni.

Tudomásul szolgál.

19. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy Sepsiszentgyörgy városi tanácsának 5448/1931. számú átíratának eleget tett. Az oklevelek átadottak, a többi tárgyak a tulajdonost feltüntetető cédulával láttattak el.

Tudomásul szolgál.

20. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy az 1929. évi zárószámadás, mérleg és leltár a vallás- és művészetügyi minisztériumból jóváhagyó végzéssel ellátva visszaérkezett.

Tudomásul szolgál.

21. CSUTAK Vilmos igazgató jelenti, hogy az 1931. március hó 28-án kiküldött alapszabálymódosító és „A múzeum-barátok egyesülete” alapszabályait előkészítő bizottságok a munkájukat megkezdték és tovább dolgoznak.

Tudomásul szolgál.

Kelt mint fent

TÖRÖK Andor elnök; LÁSZLÓ József jegyző

Múzeumi feljegyzések 1932–36

1932

Április 16-án CSUTAK Vilmos, KÓS Károly és GÖDRI Ferenc Gelencére kiszálltak a régi templom megvizsgálása céljából. Dr. CSUTAK Samu autójával voltak. Az ebéd költségeit igazgató úr sajátjából fedezte.⁶⁶

Április 18-án CSUTAK Vilmos, KÓS Károly és GÖDRI Ferenc Kézdivásárhelyre tettek kiszállást a város régi emlékeinek lefotografálása céljából.

KÓS Károly műépítész április 13-tól április 19-én reggelig tartózkodott itten.

Május 24–26-án, azaz 3 nap igazgató úr Kolozsvárt volt.

Május 29-én CSUTAK Vilmos igazgató és GÖDRI Ferenc múzeumőr néprajzi kiszállást tettek Csíksomlyóra az 1000 székely leány napra.

Július 18-án estétől július 24. reggelig Dr. BALOGH Jolán szépművészeti múzeumőr

BALOGH Ilonával együtt a múzeum vendége volt. Ez idő alatt az alábbi tanulmányutakon voltak:

1, Július 19. Kézdiszentlélek, estefelé a szentgyörgyi vártemplom megtekintése.

2, Július 20. Gelence, Zabola és Kovászna. CSUTAK Vilmos igazgató vezetésével.

3, Július 21. Olasztelek, Vargyas, Alsórákos. CSUTAK Vilmos igazgató vezetésével.

4, Július 22. délután Kőröspatak, Kálnok, Uzon. CSUTAK Vilmos igazgató vezetésével.

5, Július 23. Alsó- és Felsőcernáton, Altorja. CSUTAK Vilmos igazgató vezetésével.

Lujza NETOLICZKA dr., a kolozsvári Néprajzi Múzeum igazgató-őre július 26-tól 30-ig a néprajzi gyűjteményt részben átrendezte.

Július 27. Bükszád–Vápvára, régészeti kiszállás: CSUTAK Vilmos és GÖDRI Ferenc.

Dr. MILLEKER Rezső július hó 27–28-án volt a múzeum vendége.

Július 29–30-án CSUTAK Vilmos igazgató MILLEKER Rezső egyetemi tanár társaságában néprajzi kiszálláson volt Csík megyében.

Augusztus 2–3-án KÓS Károly műépítész. Székely ház vásárlása tárgyában megbeszélések.

Augusztus 3-án dr. TÖRÖK Andor elnök és BOGÁTS Dénes előtt CSUTAK Vilmos igazgató úr előterjesztette a Csíkban (Pottyondban) kinézett székely ház és kapu megszerzését.⁶⁷ A ház ellenében a tulajdonos egy egyszobás kis házat kíván. A kapu árától még nem tárgyalhatott. (A nevezett házat és kaput folyó év július hó 29–30-án dr. MILLEKER Rezsővel tett kiszállása alkalmával nézték ki.) Dr. NAGY Jenő alelnök úrral is tárgyalást folytatott, aki majd annak idején a szerződést megkötné a tulajdonossal. Megvásárlás esetén Igazgató, KÓS Károly és valamelyik értelmes építőmester mennének el a helyszínre. Igazgató bejelentette, hogy a múzeum pénztárában jelenleg a megvásárlásra semmi fedezet sincs, de a (MIKÓ) kollégium pénztárából venne kölcsönt fel. Elnök úr Igazgató úr előterjesztéséhez a teljes hozzájárulását kijelentette.

Augusztus 8-án igazgató úr Csíkban volt a menasági ház megvásárlására. Csíkszentsimoni állomáson KÓS műépítész úr csatlakozott, s a vásárt együtt csinálták meg.

Dr. ROSKA Márton *augusztus 24-én* délután a régiségtárat tanulmányozta.

OROSZ Andre, az E.K.E. (kolozsvári magyar néprajzi múzeum) múzeumőre Kolozsvárról szeptember 6-án délutántól szeptember 8-án délig a gyűjtemények tanulmányozása céljából tartózkodott a múzeumban.

Október 26-án Dr. Oleh KAMTYKA, az ukrainjai egyetem asszisztense Prágából (jövet?) az erdsői festett kerámia gyűjteményt tanulmányozta.

Október 26-án Ion NESTOR, a bukaresti Nemzeti Múzeum asszisztense a Hallstatt- és La Tène-kori gyűjteményben végzett kutatómunkát és fotográfákat csinált.

December 16-án érkezett VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai tanár, és 1933. január 4-én utazott vissza.

1933.

*Január 2-án reggel KÓS Károly műépítész Sepsiszentgyörgyre érkezvén, december 24-én küldött levelem értelmében, vele és VARGA Nándor Lajos képzőművészeti főiskolai tanár barátommal beható megbeszélést folytattunk a lépcsőház és folyosók kifestése tárgyában.*⁶⁸

Január 5-én KÓS Károly barátommal Csíkzsögödre utaztunk NAGY Imre festőművészhez, és hármam részletes tervet készítettünk a szeptember 10–15-re tervezett képzőművészeti kiállítás rendezése tárgyában.

VAJNA Miklós igazgató-választmányi tag meghalt 1933. január 8-án, temetése január 10-én volt.

LÁSZLÓ Árpád múzeumőr meghalt 1933. május 14-én. Temetése május 16-án volt.

Március 19-én a török bey látogatása alkalmából dr. TÖRÖK Andor elnök autóval jött le Kézdivásárhelyről a fogadásra.

Kiszállások az 1933. évben:

Április 1-jén. Dr. BALOGH Ernő kolozsvári főgimnáziumi tanár, dr. BOGA Lajos csíkszeredai római katolikus gimnáziumi tanár és CSUTAK Vilmos igazgató Erősdön voltak autóval, régészeti kutatás céljából. Autóköltiséget Igazgató úr sajátjából fizette.

Május 7-én (vasárnap) KÓS Károly műépítész, CSUTAK Vilmos igazgató és KERNÉ múzeumőr Oltszemen voltak régészeti kiszálláson.

Július 1–3-án Marosvásárhely volt igazgató úr.

Július 6-tól 15-ig Igazgató úr Kolozsvárt volt.

Július 26-én CSUTAK Vilmos és dr. KON-SZA Samu, PAP Dezső homokbányájába (történő) régészeti kiszállása.

Szeptember 28-án: CSUTAK Vilmos és dr. BOGA Lajos Árapatakon és Erősdön voltak, mamutcsontok kiásása miatt. – Kiadásokat Igazgató úr. fizette. November 22-től december 1-jéig Kolozsvárt (volt CSUTAK).

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület vándorgyűlése augusztus 29-én volt.

Kutatóvendégek 1933-ban.

1, Április 12–13-án DEBRECZY József pákéi tanító a falu történetére vonatkozó adatokért.

2, Április 22-én KONNÁTH Zsigmond tamásfalvi igazgatótanító a falu történetére vonatkozó adatokért.

3, Augustus 28-án Ion NESTOR, a bukaresti Múzeum Antichitáti asszisztense a Hallstatt-, La Tène- és bronzkori gyűjteményt tanulmányozta.

4, December 2-án Dr. Werner BUTTLER kölni prehisztórikus (kor kutató) az eródsi gyűjtemény tanulmányozta.

5, December 6-án Dr. Walter HIRSCHBERG, a bécsi Néprajzi Múzeum tagja a néprajzi gyűjteményünket tanulmányozta.

1934.

Dr. KOVÁCS István archeológus, egyetemi magántanár Kolozsvárról április 5-től április 22-ig az éremtári kiállítási szekrénybe az érmekeket elrendezte. Éspedig: kiállította (a) még a háború előtt meghatározott 2038 db. érmet, 84 db. ógörög érmet meghatározott és kiállított, és kiállította a HERPEI útján⁶⁹ hazaküldött 256 db. érmet is. A meghatározatlan anyagot országok szerint szétakták a fiókokba.

Április 23-án CSUTAK Vilmos igazgatóval ásatást végeztek az Olt-hídon túl lévó, kilyéni út melletti homokbánya tetején levó putrilakásokban.

Április 23-án délben dr. KOVÁCS István eltávozott.

KÓS Károly műépítész megérkezett 1934. május 2-án reggel. E napon megbeszélések történtek a menasági ház hazaszállítása ügyében.

A menasági házát 1934. május 3-4-én CSUTAK Vilmos, KÓS Károly és dr. NAGY Jenő alelnök lebontották és tizenegy szekér 1934. május 6-án a múzeum udvarára szállította. A még ott maradt részt négy szekér 1934. május 9-én hozta le.

SZABÓ Károly ácsmester 1934. május 3-tól 7-ig volt Menaságon a ház lebontása és szekerekre való rendezése miatt. Költsége 910 lej volt. A tizenöt fuvar díja összesen 4765 lej volt. ADORJÁN Józsefnek napszám a szétbontásban való segédkezésért: 235 lej.

KÓS Károly május 5-én itthon volt, és készült az este tartandó előadására.

Május 6-án megérkeztek a szekerek a ház anyagával, és ezt vették át igazgató úrral együtt május 7-én délelőtt.

Május 8-tól 11-ig bezárólag a ház rajzainak elkészítésével foglalkozott.

Május 12-én reggel elutazott.

Dr. KOVÁCS István egyetemi magántanár Kolozsvárról 1934. szeptember hó 1-jétől szeptember hó 27-ig volt a múzeumban:

1, Elkészült az érmetári szekrény leíró jegyzéke.

2, A pecsétnyomókat rendezte.

3, Foglalkozott a 16. századi sárga selyem kazula meghatározásával.

Június 17-én Komolló. CSUTAK Vilmos igazgató és GÖDRI Ferenc római lelet megtekintésére.

Július 8-tól 11-ig Székelyudvarhelyen volt Igazgató úr.

Szeptember 26-án L. CLARKE angol archeológus (Cambridge), dr. KOVÁCS István és CSUTAK Vilmos igazgató eródsi tanulmányi kiszálláson voltak.

Dr. ROSKA Márton egyetemi magántanár Kolozsvárról október hó 8-án (hétfőn) este 7 órától október hó 21. (vasárnap) reggelig volt a múzeumban. Átrendezte az archeológiai gyűjtemény korok szerint, és az eródsi gyűjteményt rétegek szerint szétválogatta.

Október 16-17-én Dr. ROSKA Márton és CSUTAK V. Hidvégen és Erősdön voltak archeológiai kiszálláson.

CSUTAK Vilmos igazgató 1934. aug. 29-től szeptember 1-jéig Kolozsváron volt.

CSUTAK Vilmos igazgató 1934. okt. 8-ig Kolozsváron volt.

Kiszállások:

1., 1935. júl. 5-6-án CSUTAK V. igazgató és dr. TÖRÖK A. elnök részt vettek Uzonkában a természettudósok által rendezett kiszálláson.

2., 1935. júl. hó folyamán CSUTAK V., FELSZEGHI I. és GÖDRI F. kiszállása Iaşiból Cucutenibe.

3., Okt. 1-én CSUTAK V. és dr. ROSKA M. Bardocra tettek kiszállást.

4., Okt. 4-én du. CSUTAK V. és dr. ROSKA M. kiszállása a málnásfürdői Füvenyestető nevű östelepre.

5., Okt. 6-án CSUTAK V. a ref. koll. növendékeivel és dr. ROSKA Mártonnal Erődsre tett kiszállást.

Október hó 27-én BÁLINT Dénes ügyvezető alelnök meghalt. Temetése október 29-én volt, a Múzeum épületének előcsarnokából. Ez alkalommal az igazgató-választmány gyászjelentést adott ki.

1935

Gyűjtemények rendezése 1935-ben:

Április 24-től május 2-án estig dr. ROSKA Márton kolozsvári egyetemi magántanár a régiségtár óskori gyűjteményének rendezését (amit az ősszel megkezdett volt) tovább folytatta.

Április 24-től május 4-ig dr. KOVÁCS István kolozsvári egyetemi magántanár a régiségtárban a római és ezzel egyidejű anyagot kiválasztotta, és két szekrényben elhelyezte.

Kiszállások (és egyéb szaktevékenység):

Július 5-6-án CSUTAK Vilmos igazgató és dr. TÖRÖK Andor elnök részt vettek Uzonkában a természettudósok által rendezett kiszálláson.

Július hó folyamán CSUTAK Vilmos, FELSZEGHI István és GÖDRI Ferenc kiszállása Iaşiból Cucutenibe.

Július 15-től 18-ig bezárólag VARGA Nándor Lajos főiskolai tanár a BEM-nyomda betűinek kiválo-

gatásával és betűszekrényekbe való helyezésével foglalkozott.

Július 31-től augusztus 8-ig folytatta a fenti munkát, a nyomda hiányzó részeit megállapította, a házilag eszközölhető javításokat a nyomdán elvégezte; próbanyomat készítése.

Augusztus 20–21-én betűk kiválogatásának folytatása.

Augusztus 30-án és 31-én délig. Próbanyomat készítés(e), és a nyomda lefotografálásában való segédkezés.

Augusztus 17-én és szept. 28-án ANDRÁSI Tivadar múzeumőr a gyűjtemények feliratait átvizsgálta román helyesírás szempontjából.

Dr. ROSKA Márton kolozsvári egyetemi magántanár szeptember 30-tól október 6-ig:

Szeptember 30-án felülvizsgálta a régiségtári feliratokat.

Október 1-jén CSUTAK Vilmos társaságában kiszállást tettek Bardocra.

Október 2-án a Bardocról hozott anyag meghatározása és beletárolása.

Október 3-án: A Cucuteniből (CSUTAK igazgató úr által) gyűjtött anyag beletárolása és szekrénybe való kiállítása. – délután a tanár úr Csíkszeredában volt.

Október 4-én délután CSUTAK Vilmos és dr. ROSKA Márton kiszállása a málnásfürdői Füvenyes-tető nevű őstelepre.

Október 4-én: Raktári szekrényekben levő anyag megvizsgálása, és onnan a nagygalambfalvi „Villanovai” kerámia kiemelése és szekrénybe helyezése.

Délután kiszállás CSUTAK igazgató úrral Málnásfürdőre a Füvenyes-tető nevű telepre.

Október 5-én: a Füvenyes-tetőről hozott anyag beletárolása és elhelyezése, és egyes tárgyak megnevezése és feljegyzése a tanár úr készülő repertóriumára részére.⁷⁰

Október 6-án délelőtt 8–10-ig a fenti munka folytatása.

(Október 6-án CSUTAK Vilmos a református kollégium növendékeivel és dr. ROSKA Mártonnal Erősdre tett kiszállást.)

(ROSKA Márton) délelőtt 10-kor elutazott Erősdre, hol a kollégium fiú- és leánygimnáziumi növendékeinek ismeretterjesztő előadást tartott.

Délután 4-kor elutazott Enyedre.

Október 12–14-én CSUTAK Vilmos igazgató Marosvásárhelyen volt. Útja célja: A marostordai Földműves Szövetség meghívására ment, hogy tárgyalják meg az 1936 nyarán rendezendő Székely hét részleteit.

Közben Küküllőváron KÖNTZEI Gerónél és Balásfalván a román könyvtárban volt.

A régiségtár külső helyiségében a jobb megvilágítás céljából javasolom, hogy a nyugati oldalon a meglévő ablak mellé közvetlen még egy ablak vágatassék. 1935. október 18-án. KÓS Károly⁷¹

Dr. KOVÁCS István egyetemi magántanár Kolozsvárról 1935. november 27-től december 31-ig dolgozott. Ez idő alatt:

- 1, az óntárgyak meghatározásával,
- 2, az üvegek meghatározásával,
- 3, az ékszerek meghatározásával,
- 4, a kardok meghatározásával foglalkozott.
- 5, a középkori keramiás szekrény két polcát átrendezte.

1936, május 14-ig

Kiszállások az 1936. év folyamán:

1, Február 7–9-én CSUTAK Vilmos igazgató a Bukarestben rendezett GUSTI-féle néprajzi kiállítást tekintette meg.

2, Április 17-én CSUTAK Vilmos igazgató és KERNné BIBÓ Erzsébet múzeumőr Bükszádra, a MIKES-féle üvegyár termékeinek összegyűjtése céljából tettek kiszállást.

Kutató vendégek az 1936. évben:

Március 3-án dr. DELM és dr. HOFFMANN német archeológusok az archeológiai gyűjteményünket tanulmányozták a Comisiunea Monumentelor Istorice külön engedélye alapján.

Igazgató-választmányi tagok halálózása 1936-ban. CSUTAK Vilmos igazgató 1936. május 14-én.

Jegyzet

1. Az ügyvezető-tanács évente általában háromszor ült össze, mint a Székely Nemzeti Múzeum (alapítvány) operatív vezető szerve. Felállítását az alapítványokra vonatkozó román törvény tette szükségessé.
2. Az igazgató-választmány az eredeti alapszabályokban meghatározott felügyelő-bizottság megszűnése nyomán 1916-tól jogilag is ennek helyébe lépve, a legmagasabb szintű vezető szerve volt a Székely Nemzeti Múzeumnak, és rendszeres gyűlése évente egyszer ült össze.
3. A keménytáblás, kézíratos füzetben valójában több anyag váltja egymást, illetve keveredik, amint azt a címke teljes felirata is jelzi: *Múzeumi feljegyzések* (1911–), *Inspekciós könyv* (1923–), *Munka-napló* (1922–). A *Múzeumi feljegyzések* elsősorban a kiszállásokra, kiküldetésekre, külső munkatársakkal való együttműködésre, vendégkutatókra, könyv- és kiadványcsere, de gyarapításra, belső feldolgozó munkára, gyűlések időpontjára és elhalálozásokra is vonatkoznak. Az *Inspekciós könyv* rész-címet a bukaresti felügyeleti szervek beírásaira kell értenünk, a *Munka-napló* az alkalmazottak és szerződéses bedolgozók által végzett munkát rögzíti. A harmincas évek számos művelődési rendezvényének a meghívóját, ismertető kisnyomtatványát is beragasztották a füzetbe.
4. A SznM igazgató-választmányi tag kézdívársárhelyi múzeumalapító, I. DIÉNES Ödön halála pár hónappal később, illetve SZÓTS Albert igazgató-választmányi tag halála 1939-ből; TÖRÖK Andor elnök egyhetes, KERESZTES Károly alelnök egy napos részvétele az 1936-os nyári kutatóúton Kászonzban; Dr. Friedrich HOLSTE müncheni archeológus asszisztens, kutató vendég 1937. március hó 9-én, a Comisiunea

Monumentelor Istorice engedély alapján – a bronzkori gyűjteményt tanulmányozta, és rajzokat készített; ROSKA Márton munkája a régiségértárbán (a leíró katalógus kijavítása) és BIBŐ Erzsébet kiszállása BOGÁTS Dénessel könyvtári ügyben Étfalvára, IMREH Béla igazgatóválasztmányi tag földbirtokoshoz, mindkettő 1937 júliusában; az ismeretterjesztő előadások listája 1939 júniusával bezárólag.

5. A britek felajánlják, hogy anyagilag állják az erdősi ásatásoknak, természetesen LÁSZLÓ Ferenc irányítása alatti újrakezdését, azzal a feltétellel, hogy a leletanyag fele az egyetem múzeumába kerül. Bukarest üdvöskének tartja a kapcsolatfelvételt, és megadja az engedélyeket, sőt, azonnali segílyt utal ki a munkálatok megkezdésére. Az ásatáshoz végül csak ezt használják fel, a Cambridge-i hozzájárulást 1926-ra tartogatják, de akkorra már LÁSZLÓ Ferenc elvesztése tárgyalanná teszi a folytatást.

6. LÁSZLÓ Ferenc cikke, amelyet követően valóban érkezni kezdenek az adományok.

7. A neves régész, a kézdívásárhelyi születésű volt MIKÓSI diák, a CSUTAKKAL sorságában álló KOVÁCS István, aki a háború előtt is többször dolgozott a múzeum gyűjteményein, ezek szerint tehát már az újrainduláskor ott áll LÁSZLÓ és CSUTAK mellett. Vö. LÁSZLÓ Attila, **Kiadatlan megemlékezés LÁSZLÓ Ferencről 1937-ből**, jelen kötet.

8. A bútorzat javítása, asztalosmunka. A hasonló munkabejegyzéseket a továbbiakban csak abban az esetben válogattuk be, ha a kutatás vagy a múzeumi módszertan, múzeumi szervezeti szempontjából jelentősége van.

9. HORVÁTH István MIKÓSI természetrajz-tanár, múzeumőr. Ő hozta haza az utolsó, 1916-ban menekített ládákat. (TÓTH Szabolcs **A Székely Nemzeti Múzeum helyzete a világháborút követő válságos években és a román állammal való viszonya**, *Korunk*, 2001/12).

10. Ugyancsak LÁSZLÓ Ferenc cikke. A további tájékoztatókra vonatkozó bejegyzéseket már nem válogattuk be.

11. Misesruhák, már NAGY Géza hozott be Kézdíszentlélekéről.

12. A MALONYAI-képek, lásd tovább, a nagy monográfiából voltak, amelynek székelyföldi részét viszont MALONYAI nagyrészt a múzeum gyűjteményei alapján írta meg.

13. A főépület főbejárata előtti, korábban a zaláni fejfákkal stb. berendezett, KÖS tervezte kökért – ma lapidárium.

14. FEDER Kálmán, az árkosi Agronomusok Házát (mezőgazdasági kutatóintézet) létrehozó, ma Izraelben élő, de jelenleg is hazakutató FEDER Zoltán édesapja, könyvkereskedő. Idekívánkozik, hogy az említett intézetet fia a lepusztult, tönkretett SZENTKERESZTY-kastély feltámasztásával hozta létre.

15. A kézdívásárhelyi előadó estjéről ez a bejegyzés az egyetlen fennmaradt adat, lásd még TÓTH Szabolcs–BOÉR Hunor, **Közművelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között**, jelen kötet. A művelődési rendezvényekre vonatkozó további bejegyzéseket, mivel már feldolgoztak, a továbbiakban itt nem közöljük.

16. A bejegyzés értékéhez nem árt tudni, hogy a miniszter nevéhez erős magyarellenes politika fűződik. A Iași-i Tudományegyetem ugyancsak jelenlévő rektorához intézett ajánlása bizonyítja, hogy nem protokolláris udvariasságról volt szó, a múzeumot 1920-ban, a háború utáni újranyitáskor másodikként (!) megtekintő Ferdinánd román király sem véletlenül küldte Sepsiszentgyörgyre a következő esztendő alatt múzeumlátogatni a román polgári és katonai vezető személyiségeket is.

17. ANDRÁSI Tivadar, a végtelenül szerény MIKÓSI tanár és múzeumőr volt az, aki a tömbmagyar vidéken bizony nehéz feladat terheit viselte: ő látta el a magyar–román fordító szerepét. Kitűnő szakember volt, magyar–román szótárt is összeállított. A feladat valóban nehéz volt, és az intézmény sorsa múlhatott rajta: CSUTAK Vilmost is fogják Iași-i tanfolyamra küldeni sikertelen román vizsga miatt a harmincas évek közepén. LÁSZLÓ Ferencnek pedig halála közvetlen oka is egy nyelvvizsga végett Kolozsvárra tetti kényszerű út volt.

18. Coriolan PETRANU egyetemi tanár, 1920. január 20-tól erdélyi múzeumi főfelügyelő volt, ilyen minőségében már 1920 májusában személyesen megfordult a Múzeumban, és a továbbiakban is kapcsolatot tartottak fenn (TÓTH Sz., **im.**). Vele egyszerűbb volt az értekezés: magyarul leveleztek.

19. Valószínűleg a már említett HORVÁTH István. A margóra írt kezdőbetűk nem egyértelmű, hogy a kihagyás utáni valamennyi felsorolt munkálata vonatkoznak-e.

20. Vö. a múzeumba tervezett freskókról és üvegfestményekről írt tanulmány (jelen kötet).

21. Érthető módon, a román ellenőrző szervek nagy hangsúlyt fektettek a román feliratozásra (inkább csak erre volt elegendő az államségély), a Múzeum pedig akkor már a németet is biztosította.

22. A további bejegyzések alapján a Régi Magyar Könyvtár köteteit válogatták mindenekelőtt és a szicíliaikat.

23. Ezekben a napokban (szeptember 3–20.), a fizetéses nyitvatartás beindítását követően, ahol fel van tüntetve, ott a bevétel 35 és 460 lej közötti volt.

24. A bejegyzések a múzeumlátogatás normalizálására fontos adat, a további hasonló bejegyzéseket már nyilván nem közöljük.

25. Alexandru TZIGARA-SAMURCAȘ, dr., a román király feltevére, ekkor a múzeumok országos főfelügyelője. Ő állított őrt 1916-ban is, Sepsiszentgyörgy románok általi elfoglalásakor a Múzeum elé, és mindig nagy jóindulattal viseltetett az intézmény irányában, amelyet már a világháború előlről jól ismert. Jelentős szerepe volt abban, hogy a magyar múzeum jellegét megőrizve folytathatta tevékenységét az új főhatalom alatt.

26. A főfelügyelői bejegyzés mintegy összegezi az új helyzetben felmerült, a megelőző jegyzetekben is érintett elvárásokat: CSUTAK távollétében LÁSZLÓnak adta át a 10 000 lej segélyt, amelyet kizárólag tárgyvásárra kell fordítani. A díszterembe, a sok magyar portré mellé mielőbb be kell szerezni Őfelségéek arcképét, és jelentést kell tenni erről. Ajánlatos volna egy rövid katalógus kidolgozása, románul, esetleg magyarul vagy más nyelven. A román fordítást a felügyelőség reviziózza. Annak érdekében, hogy minél látogatottabb legyen, a tanulók, diákok és tanítók csoportban, külön egyaránt *szabadon, ingyen* megtekinthessék a Múzeumot. Kívánatos volna, hogy a Múzeum alkalmazottai próbáljanak megtanulni románul, hogy megérthessék magukat a számos látogatóval és a hivatalossággal. A tavalyi segély elszámolását közelebbről terjesszék fel Bukarestbe, a Felügyelőségnek.

27. Az igazgató-örök ellenjegyzése.

28. Vagyis TZIGARA-SAMURCAȘ, ceruzás kiegészítő bejegyzés.

29. Az 1916-os menekítés anyagából maradt el.

30. Következő bejegyzés alapján, 1923 október 1-jétől 1924. február 29-ig múzeumi díjnak JANCȘO Gizella. MÁNIÁS Ferenc 1923–25-ben MIKÓSI tanár.

31. Feljegyzendő pillanat: FADGYAS Anna a Székely Nemzeti Múzeum egyik legfontosabb alakja. 37 éven át titkárnője, majd múzeumőre, mindegy. Egymaga fogja megvédeni a Sepsiszentgyörgyn maradt anyagot 1944 koraőszén, a front átvonulásakor, és egészen az új rend kialakulásáig.

32. 1922. szeptember 1-jétől volt múzeumi szolgálatban.

33. A bérszámolás kérte tételes lebontást húztuk.

34. A Múzeum román jogi személyiségének biztosítása végett. LÁSZLÓ Dezső tehát, LÁSZLÓ Ferenc fia, az *Erdélyi Fialatok* későbbi felelős szerkesztője stb., teológus hallgatóként tevékenyen részt vett az intézmény jogállásának rendezésében.

35. LÁSZLÓ Ferenc fiai. Ferenc ekkor 14, András (Endre) 10 éves.

36. A tételes lebontást itt és a további, hasonló helyeken zárójeles összegezéssel helyettesítettük.

37. Az újabb főfelügyelői bejegyzés: átadta az 1924-re szóló 10 000 lej államségélyt, a gyűjtemények szükségleteire, tárgygyarapításra és román könyvekre, a gyűjtemények fényképezésére.

38. Időpontja nincs feltüntetve, 1924. augusztus 3-ra valószínűsíthető.

39. A jegyzőkönyvben: *Lásd ügyvezető-tanács 1923. augusztus 2-ji jegyzőkönyv, 6. pont*. Indokoltnak láttuk döntés közbeiktatással feloldani az utalást.

40. Főfelügyelő.

41. A bejegyzések esetleges voltát jól mutatja az 1925-ös, „eseménytelen év” – ez LÁSZLÓ Ferenc utolsó erősíti ásatásának, majd halálának éve. Ebben az évben, a múzeumból temetik a másik igazgatóválasztmányi tagot, a festő GYÁRFÁS Jenőt is.

42. A „neolitikumi mezőgazdasági forradalom” megfogalmazója.

43. LÁSZLÓ Árpád, dr. LÁSZLÓ Ferenc testvére, 1933. május 14-i haláláig múzeumőr.

44. *Átadattak a múzeumnak az 1925-ben Genfben kiállított tárgyak.*

Az „eseménytelen évre” most is érvényes az 1925. évre tett megjegyzés: TZIGARA-SAMURCAŞ még vissza sem hozta a genfi román néprajzi kiállítást megírt anyagot (a félreértést elkerülendő, elsősorban az erdői régészeti anyagból válogattak), a szbeni Deutsches Kulturamt közvetítésével máris Berlinbe megy egy számottevő, ezáltal valóban néprajzi anyag, az erdélyi népművészeti kiállításra. L. alább az 1928-as igazgató-választmányi gyűlés jegyzőkönyvét, mert ez esetben szerencsés módon az évi jelentést magát is be tudjuk illeszteni.

45. A múzeumőrök többsége MIKÓs tanárként a lehetőségek szerint bedolgozó tiszteletbeli múzeumőr volt, az igazgatóőröket és ez esetben BIBÓ Erzsébetet szolgálati lakással tudták javadalmazni. Manzárdlakó múzeumőrré azonban biztonsági okokból volt inkább szükség, tehát a megoldást igénylő fél inkább a múzeum lehetett.

46. Magyaratzként kívánczok, hogy nemcsak a képviselői státusában bíztak, hanem előkelő ókirályságbeli román rokonságában is – édesanyja FLORESCU-lány volt, GHICA- és BIBESCU-BRÂNCOVEANU hercegi rokonsággal.

47. A nagy kiállítási előkészület már az 1929-es jubileumi ünnepségeknek szólt. A természetrajzi osztály szerencséjére, itt elsősorban az ő kiállításuk átrendezéséi részletezték. Különbben ebben az évben indultak a székelyföldi kutatóutak, amelyek hangsúlya valóban a természetrajzi kutatásra esik – ez biztosította a kedvező alkalmat –, de komplex programjaik más területek is nyomon követhetőek, ha nem is ebből a forrásból. A székelyföldi kutatóutakat ugyanis közvetve szintén a jubileum hívta életre, így pl. az első, az 1928-as töbök között a jubileumra kiadott **Emlékkönyv** előmunkálatának tekinthető, folytatásuk pedig egy szintén már erre az alkalomra is kiadni tervezett, kiegészített-feljavított ORBÁN Balázs **Székelyföld leírását** alapozta volna később BÁNYAI János elképzelése szerint. Vö. WOLF Tamás, **A székelyföldi kutatóutak, 1928–40**, jelen kötet.

48. Ugyancsak LÁSZLÓ Ferenc fia, CSUTAK őt szánta utódjának, de korai, tragikus halála a tervet keresztülhúzta. A természetrajzi kiállításon a végső, itt nem közölt időbeli lebontás összesítve július 16. és szeptember 28. között 240 órát dolgozott. A bejegyzéseket CSUTAK maga látta mozza.

49. A gyűjteményeket tehát közvetlenül is felhasználják az ikerestvér intézmény Székely MIKÓ Kollégiumbeli oktatóiban.

50. LÁSZLÓ József ekkor még egyetemi hallgató.

51. A bejegyzéseket a kezdődőpontok szerinti időrendbe szedtük, itt és a továbbiakban is. Az ismétlődő évszámokat elhagyjuk.

52. Az **Emlékkönyv**be ti.

53. Ha az első világháború után Al. TZIGARA-SAMURCAŞ, úgy a kommunista rendszerváltás után Ion NESTOR volt a legjelentősebb tekintélyes támogató, akinek segítségével SZÉKELY Zoltán igazgató számos a múzeum elleni támadást kivédett. Ekkor, 1930-ban jár először a Múzeumban, egy a *Berichte der Römisch-Germanischen Kommission* német szakperiodikában közlendő anyagához dolgozik. Másik bejegyzése nyugta, megvásárolta ROSKA **Emlékkönyv**beli dolgozatának, **A Székelyföld óskorának** kivonatát (különnyomatokról van szó).

54. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi osztályáról. Látszólag csak a székelyföldi kutatóutak hullanak szét külön-külön szakmai kiszállásokra, vö. alább, de valójában kezdetét veszik a nagy néprajzi programok. Vö. LÉNÁRT Anna, **Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közti néprajzi kutatásszervező tevékenységéhez**; LÉNÁRT Anna, **Magyar Szikansen és a Székely Nemzeti Múzeum**, mindkettő jelen kötet.

55. LÁSZLÓ József jelentése a kiszállásokról, beragasztva a füzetbe.

56. Az entomológus–lepidopterológus csoport jelentkezése. Mindketten háromszéki származásúak. A kutatóutak újraindulása főleg KÖNTZEI kezdeményezésének lesz betudható 1934-ben, akkor is, ha BÁNYAI, mint geológus–földrajzos, a terepen vitathatalanul látványosabb és körei révén nagyobb lehetőségekkel rendelkező szervező, csaknem azonnal újra átveszi az irányítást. Vö. WOLF Tamás, **i.m.**

57. Jó egybevetési lehetőség a gazdasági válság közepén a lej háromszéki vásárlóértékére.

58. Az előbbi, LÁSZLÓ-féle jelentéssel párhuzamos adatsort FADGYAS Anna vezette be, titkársági nyilvántartásként.

59. KÓS is a szabadtéri néprajzi múzeumi részleg megvalósításának alapembere (l. mint feljebb), persze őt más ügyek is fűzik a múzeumhoz.

60. BÁNYAI és CSUTAK viszonya ezidőjáit sajnos feszültté válik, a Szé-

kelység beindítása következtében (CSUTAK a múzeum egy *Erdélyi Múzeum*-jellegű *Székely Múzeum* szakfolyóiratát szerette volna ti. megvalósítani). Ez magyarázza nagyobb rész a kutatóutak szakkiszállásokra való széthullását is, ti. BÁNYAI volt a fő mozgatójuk. Vö. WOLF Tamás, **i.m.**

61. A múzeumtelek melletti, legdélibb sepsiszentgyörgyi telek, amelyet előző évben sikerült megvásárolni az építendő skansen számára – mint tudjuk, végül csak az ún. Csíki házat sikerült idelelepfíteni. A részlet rávilágít, micsoda feladattal is bírkóztak meg a szabadtéri néprajzi részleg érdekében, hiszen nem is a ház hosszas alkt kívánó megvásárlása, de még csak nem is annál sokkal költségesebb beszállítása volt a legnehezebb: legtöbbe a telepítés helye telek került, és ráadásul adója ügyét is rendezni kellett a továbbiakban. Vö. LÉNÁRT Anna, **i.m.**

62. Bizonyos szempontból a legfigyelemreméltóbb adat. Az építkezés húsz évvel korábban történt, és Trianon után is tizenkét esztendővel vagyunk, de a törlesztések csak most zárulnak, és *törlesztették* a hátraleköt stb. a más főhatalom alá tartozó pénztintézetnek.

63. A két világháború közti időszakos székelyföldi magyar önkormányzati lehetőségek külön tanulmányt érdemelnének. Háromszéken az 1923-as kinevezett megyevezetés helyére 1928-ban választások útján magyar többségű megyei tanács került, de szinte azonnal rendeletileg feloszlatják. 1930 februárjában újabb választások tiszta magyar vezetőséget eredményeznek, amely novemberben meg is alakul, és határozatokat is hoz. 1934-ig működik megszakításokkal, így 1931. márciusi határozata következtében pl. KERESZTES Károlyt el is bocsátják állásából. 1932 márciusában is kinevezése a megyevezetés (comisia interimar), ekkor ajánlékozzák el önkényesen a Székely Tanalap egy ingatlanját is az ortodox egyháznak. Vö. BIRÓ Rózsa–BOÉR Hunor, **A Háromszék vármegyei Tanalap és a Székely Nemzeti Múzeum**, kézirat.

64. L. előző jegyzet.

65. Az év valóban az egyensúlyba kerülés éve. CSUTAK politikájára, stratégiai gondolkodására jellemző, hogy az **Emlékkönyv**vel kapcsolatos tartozások kiegyenlítése helyett az annak terjesztéséből befolyó előző két évi tiszta jövedelmet a MANDEL-féle telek megvásárlására fordította. Vö. LÉNÁRT Anna, **i.m.**

66. Jellemző adalék, nem csak erre az évre, ahogy a múzeumi kiszállást magánkültségen oldják meg anyagi fedezet hiányában.

67. Pottyond Csíkmenaszág tízeze. A Sepsiszentgyörgyön ma is álló Csíki ház és előtte álló 18. század végi kapu.

68. A bejegyzés, akárcsak a következő, CSUTAK sajátkezü bejegyzése.

69. Adat HERPEI János későbbi igazgató és a Múzeum korai kapcsolatairól.

70. ROSKA Márton, **Erdély régészeti repertórium**. I. k.

71. KÓS sajátkezü beírása.

Köszönetnyilvánítás

A dokumentumok közlését az ARANY János Közalapítvány („Centrumok, 2001” program) támogatta. Ezúton is köszönjük.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve az idézeteket, kötet szerkesztési szempontok indokolják. **Szerk. megj.**)

Date privind istoria interbelică a Muzeului Național Secuiesc

(Despre publicare)

Chiar și o prezentare sumară a istoriei interbelice a Muzeului Național Secuiesc necesită în prealabil cercetarea arhivei instituției, valorificarea și în cazurile indicate publicarea datelor, documentelor păstrate. Din manuscrisul *Consemnări...* am selectat spre publicare în primul rând pasajele referitoare la munca de cercetare. Procesele verbale intercalate ale Comitetului de conducere, respectiv ale Consiliului de administrație, din 1924, 1928, 1932 ne oferă pe de altă parte o privire mai de ansamblu asupra organizării instituției și privind schimbările survenite odată cu trecerea anilor. Textele și pasajele sunt publicate în ordine calendaristică, începând cu sosirea și despachetarea în 1922 a materialului muzeistic evacuat în 1916, și până la moartea directorului Vilmos CSUTAK, în 1936.

Data about the History of the Székely National Museum between the Two World Wars.

(About the publication)

Even a summary presentation of the history of the Székely National Museum between the two World Wars requires a research-work of the institution archives first, the putting into value and in given cases the publishing of data and preserved documents. Out of the manuscript entitled *Registrations...* we have selected for publication first of all the excerpts referring to the research-work. The interspersed protocols of the managing staff from 1924, 1928, 1932 on the other hand offer a more general view on the organization of the institution and the changes that had occurred during the years. The texts and excerpts are published in a calendar-wise order, starting with the arrival and unpacking in 1922 of the museistic material evacuated in 1916, and until the death of the director Vilmos CSUTAK in 1936.

1 ábra CSUTAK Vilmos (1878–1936)

